biblioteca scolarului

JEAN BART

JURNAL DE BORD

INTERNAȚIONAL

JEAN
BART

—♦—

JURNAL DE BORD

INTERNATIONAL
BUCUREŞTI — CHIŞINĂU

Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei şi coperta: Vladimir Zmeev Ediţie
îngrijită de Constantin Mohanu
REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:
Constantin Mohanu,
G. Ibrăileanu,Tudor Vianu,
Tudor Arghezi, Alexandru Piru, Demostene Botez, E. Lovinescu,
Dumitru Micu, Isabela Sadoveanu, Mihai Ralea, Mircea Mutu,
Ion Bianu, Nicolae Iorga, Constantin Ciopraga,
G. Călinescu

TABEL CRONOLOGIC

1874, 28 ianuarie. La Burdujeni (astăzi un cartier al municipiului Suceava) se naşte „Eugenie Botteďu“; părinţii: căpitanul de grăniceri Panait Botez şi Smaranda Botez, fiică a căminarului Nastasachi Mihail din Târgu-Ocna. (Tatăl acestuia, serdarul Mihălucă, descendent din Movileşti, descoperise, în timpul unei vânători de urşi, primul izvor de apă minerală din Târgu-Ocna, izvor care i-a purtat numele decenii de-a rândul). Înaintea pruncului Eugen, în familia căpitanului Botez se mai născuseră: Elena (la 1 iunie 1871) — viitoarea întemeietoare a cunoscutei case de mode din Bucureşti „Ella Savopol“; Mircea (la 17 aprilie 1872) — viitorul general de artilerie Mircea Botez şi desăvârşit maestru în arta călăriei; Ecaterina (la 28 noiembrie 1873). Tot la Burdujeni se naşte şi Maria (la 1 martie 1876) — viitoarea soţie a cunoscutului magistrat ieşean Alexandru Petroniu.

1877-1878 Mobilizat în Războiul de Independenţă, comandant al Companiei Târgu-Frumos, din primul batalion al Regimentului 13 Dorobanţi — regiment care a intrat primul în luptă la Griviţa — căpitanul Panait Botez obţine pe câmpul de luptă cele mai înalte distincţii militare („Virtutea militară“, „Steaua României“ în grad de cavaler), fiind înaintat la rangul de maior şi citat prin ordin de zi pe întreaga armată.

1878 Reîntors din război, maiorul Panait Botez îşi stabileşte familia la Iaşi, unde îşi va ridica o casă încăpătoare în Fundacul 40 de Sfinţi nr. 40 (în Dealul Copoului, lângă Liceul Militar).

1883 în toamnă, Eugen Botez este înscris la Şcoala de băieţi nr. 2 din Păcurari, din Iaşi, unde are

norocul să fie elevul celui mai iubit dascăl de pe atunci, Ion Creangă, evocat cu veneraţie, mai târziu, în amintirile şi mărturisirile scriitorului.

La Iaşi, familia maiorului Panait Botez se mai îmbogăţeşte cu doi băieţi: Panaite-Octavian (născut la 2 iunie 1884 — cunoscutul critic literar de mai târziu de la „Viaţa românească“) şi Cezar-Constantin (născut la 26 iunie 1885) — viitor licenţiat în Finanţe.

1887-1889 Urmează gimnaziul la Iaşi. În aceşti ani are prilejul să-l vadă pe Eminescu, rătăcitor melancolic pe sub teii din parcul Copoului.

1889-1894 Elev la Şcoala fiilor de militari din Iaşi (Liceul Militar). Aici, în clase diferite are colegi pe alţi viitori scriitori: Gheorghe Brăescu, Emil Gârleanu şi Victor Vlad (Delamarina).

1894, iunie. *Elev fiind, debutează în publicistică în ziarul „Munca“ cu articolul „D. Vlahuţă să ne dumerească“, semnat cu pseudonimul „Gh. Rot... Iaşi“.*

1894-1896 Urmează Şcoala de ofiţeri din Bucureşti.

1896, 1 iulie. *Este declarat absolvent al Şcolii de ofiţeri din Bucureşti, cu gradul de sublocotenent, după care face Şcoala de aplicaţie a Marinei (6 luni) la Ţiglina (Galaţi).*

1 august. *Se îmbarcă pe bricul „Mircea“ — nava-şcoală pentru instrucţia practică a elevilor şi ofiţerilor de marină. Această primă călătorie în Marea Neagră o va consemna în „Jurnal de bord“. Sub pseudonimul „Trotuş“, debutează în literatură cu o scriere inspirată din viaţa militară: „Iapa căpitanului“ (în „Lumea nouă literară şi ştiinţifică“, nr. 23).*

1897 De la 1 aprilie, sublocotenent la Diviziunea de Mare.

1898 De la 1 aprilie, sublocotenent la Inspectoratul Navigaţiei din porturi. 10 decembrie. Î*n*

„Adevărul de joi“, supliment al ziarului „Adevărul“, publică schiţa Moartea pilotului, prima scriere semnată „Jean Bart“, pseudonim care va deveni de acum încolo numele literar al lui Eugen Botez. (Alegerea acestui pseudonim se datoreşte lecturilor de scrieri marinăreşti şi admiraţiei pentru Jean Bart (1650—1702), viteazul marinar francez, la început corsar, care prin isprăvile şi îndrăzneala, devenite legendare, a reuşit, cu toată originea sa modestă, să fie numit căpitan de escadră pe timpul lui Ludovic al XIV-lea şi să i se acorde titlul nobiliar de pair.)

1899 *Începe colaborarea la „Pagini literare“ încă din primul număr, iar din 17 iunie (nr. 22) începe să publice „Jurnalul de bord“ (descrierea călătoriei întreprinsă în august 1896 la bordul bricului „Mircea“ în Marea Neagră şi pe coastele Asiei Mici).*

1900, ianuarie. Î*ncepe colaborarea la „Noua revistă română“ cu schiţe marine şi fragmente din „Jurnal de bord“.*

Martie *Cu un grup de tineri ofiţeri de marină scoate la Brăila „Revista maritimă“, ca secretar de redacţie fiind prezent cu scrieri literare şi articole număr de număr. Se arată preocupat de trecutul marinei române printr-o suită de contribuţii apărute sub titlul „Războiul pe Dunăre“.*

1901 *La Bucureşti, la Institutul de arte grafice „Eminescu“, apare prima carte a scriitorului: „Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare“, cu ilustraţii de pictorul Arthur Verona. Volumul este întâmpinat elogios de H. Sanielevici, Emil Gârleanu, Ilarie Chendi.*

10 mai. *Este înaintat la gradul de locotenent şi repartizat la Divizia de Mare.*

1903 5 martie. *Academia Română acordă, în urma*

raportului prezentat de Ion Bianu, premiul divizibil „Adamachi“ pentru „Jurnal de bord“. Aceeaşi sumă din premiu (600 lei) se acordă poetului St. O. Iosif pentru volumul „Poezii“.
1901—1902.
12 martie. *Ţine la Ateneu conferinţa „Curentul Eminescu“. La finele acesteia citeşte poezia „Unde ne sunt visătorii?..."*
Vede lumina tiparului volumul de proză „Din goana vieţii“.
Apare a doua ediţie a versurilor autorului, sub titlul „Poezii“.

1904, 16 aprilie. *De la Divizia de Mare trece la Depozitul Echipamentului Marinei.*
I se conferă ordinul „Coroana României“ clasa a V-a. În colaborare cu lt. N. Chiriţescu, publică „Războiul pe Dunăre“. Volumul I. Operaţiunile fluviale şi maritime ale Războiului din 1877—1878 *(ediţia a II-a întregită şi cu o prefaţă de generalul Hârjeu, apare în 1905).*

1905, 1 aprilie. *Este numit locţiitor al căpităniei portului Călăraşi. Colaborează la „Curentul nou“ din Galaţi.*

1906, martie. *Apare la Iaşi „Viaţa românească“ din al cărei cerc va face parte şi Jean Bart împreună cu fratele său, Octav Botez.*
10 mai *Este înaintat la gradul de căpitan la Divizia de Dunăre. Tot în acest an este decorat cu Medalia jubiliară (40 de ani de domnie a regelui Carol I). În timpul verii, îmbarcat pe un vas comercial, face o călătorie în Ţările Nordice.*

1907 La începutul anului ia fiinţă la Galaţi „Salonul literar“, în care va activa şi Jean Bart.
13 iulie. *Pentru colaborarea prietenească cu Marina sârbă i se conferă de către regele Serbiei distincţia de comandor al ordinului sârb „Sfântul Sava“.*

La Bucureşti este distins cu medalia de argint „Expoziţia naţională 1907“pentru scrieri militare.

1908, ianuarie, februarie. *În două numere din „Viaţa românească*[11] *apare nuvela „Datorii uitate“, considerată de critica literară drept scriere reprezentativă pentru poporanismul românesc.*

14 februarie. *La Bucureşti are loc căsătoria între căpitanul de marină Eugen Botez (34 de ani) şi d-ra Maria Dumitrescu (24 de ani), studentă la Litere şi Filosofie, fiică a inginerului silvic Apostol Dumitrescu; tânăra mireasă primeşte ca zestre casele din str. Zefirului nr. 30.*

1909 Fiind trecut la Inspectoratul Porturilor cu sediul la Galaţi, participă la viaţa culturală a oraşului. Face parte din Comitetul pentru comemorarea a două decenii de la moartea lui Eminescu. Împreună cu C. Calmuschi şi G. Orleanu, adaptează pentru scenă nuvela „Sărmanul Dionis“.

22 aprilie. *Este numit comisar maritim la Sulina.*

26 iunie. *La Galaţi se naşte primul fiu al scriitorului, Călin-Adam, viitor ofiţer de marină, ataşat militar pe lângă Ambasada Română de la Lisabona. S-a căsătorit cu Frederica, artist plastic, fiica sculptorului Frederic Storck şi a pictoriţei Cecilia Cuţescu-Storck.*

Iulie. *În „Viaţa românească“ începe să publice scrieri din ciclul „Din al doilea jurnal de bord“ (descrieri de călătorie făcute cu bricul „Mircea“ în Mediterana.)*

1911, 16 octombrie. *Participă la Galaţi la dezvelirea bustului lui Eminescu executat de sculptorul Frederic Storck, monument iniţiat de un comitet din care făcea parte şi Jean Bart.*

1912 În primăvară îl vizitează pe Caragiale la Berlin, iar de acolo întreprinde o călătorie în America de Nord. După ce participă la Congresul de

Navigaţie de la Philadelphia, vizitează Marile Lacuri, cascada Niagara şi parcul natural Yellowstone. Are numeroase întâlniri cu românii din America.

10 octombrie. *La Galaţi se naşte cel de al doilea fiu al scriitorului, Stroe-Eugen. (După cel de al doilea război mondial a trecut Dunărea înot în Jugoslavia şi de acolo a plecat la Paris, unde s-a stabilit ca bibliotecar la Biblioteca „Sainte Genevieve“, secţia „Estul Europei“).*

1913, 20 iunie. *Este mobilizat. În momentul în care se îmbarca pe nava de război, o telegramă îi vestea moartea soţiei sale la un sanatoriu din Davos în Elveţia.*

31 august. *Demobilizat, îşi reia postul de comisar maritim la Sulina.* noiembrie. *Este numit căpitan de port la Constanţa.*

Publică la Galaţi „Memoriu asupra Comisiunei Europene Dunărene din punct de vedere politic şi militar“ (litografiat).

1915, iunie. *Se reîntoarce la Sulina în calitate de comisar maritim; rămâne aici şi în timpul războiului înlocuindu-l şi pe căpitanul de port din partea Comisiei Europene a Dunării.*

28 noiembrie. *Este înaintat la gradul de locotenent-comandor în rezervă la Divizia de Dunăre.*

1916 An foarte bogat pentru activitatea sa literară:

La Bucureşti, la Editura Steinberg, apare volumul „Datorii uitate. Documente omeneşti“, recenzat elogios de G. Ibrăileanu şi N. Iorga. La aceeaşi editură se tipăreşte cea de a doua ediţie din „Jurnal de bord“, cu desene de Verona şi Voinescu.

În colecţia „Scriitori români“, coordonată de Vlahuţă, apare volumaşul „în cuşca leului“.

15 august. *Este mobilizat. La 1 septembrie este*

înaintat la gradul de căpitan-comandor la Divizia de Dunăre şi numit comandant militar al punctului Sulina, în timpul războiului aducând mari servicii patriei şi aliaţilor României.

21 octombrie. *La Sulina se căsătoreşte cu Mania Goldman, cunoscută apoi ca pianista Mania Botez.*

1918, 13 mai. *Demobilizat, îşi reia postul de comisar maritim la Sulina.* 6 iulie. *La Sulina se naşte cel de al treilea şi ultimul copil al scriitorului, Ada, care mai târziu va studia sculptura, fiind şi elevă a lui Brâncuşi la Paris. Stabilită prin căsătorie în Anglia, va fi cunoscută sub numele de sculptoriţa Ada Botez.*

4 octombrie. *Urmare a unei come diabetice, încetează din viaţă la Iaşi tatăl scriitorului, generalul Panait Botez.*

1919, ianuarie-iunie. *După ce este numit subinspector la Inspectoratul Porturilor, cu delegaţie pentru Dunărea de Jos, face parte din delegaţia română la Conferinţa de la Paris (consilier în problema Dunării).* iunie. *În urma raportului prezentat de I. Al. Brătescu-Voineşti, Academia Română îi acordă premiul „Constantinide“ pe 1917 pentru volumul „Datorii uitate“.*

1920 Este detaşat la Bucureşti pentru întocmirea lucrărilor privind Comisia Interaliată a Dunării. În februarie participă la Budapesta la Conferinţa acestei comisii.

La Galaţi publică „La Question du Danube et sa solution“ (difuzată şi peste hotare).

Începe colaborarea la „Curentul nou“ (seria a doua) cu un capitol din viitoarea sa scriere „Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord“.

1921 1 februarie. *Este numit director general în Ministerul Muncii, la Direcţia Generală a*

Asistenţei Sociale.

Iunie-iulie. *Editura „Viaţa Românească tipăreşte ediţia a doua din „Datorii uitate“şi ediţia a treia din „Jurnal de bord“.*

1922 5 februarie. Î*ncepe colaborarea la „Adevărul literar şi artistic“, în care va fi prezent cu scrieri literare şi articole până la sfârşitul vieţii.* 8 iunie. *Este primit membru corespondent în Academia Română, în urma raportului prezentat, în Sesiunea generală a membrilor Academiei, de către Mihail Sadoveanu.*

1023 La Editura „Viaţa Românească apare volumul „Prinţesa Bibiţa“, distins, în acelaşi an, cu premiul „Eliade Rădulescu“ de către Academia Română, în urma raportului prezentat de Ion Bianu.

1924 Publică studiul „Privire generală asupra situaţiei şi activităţii Asistenţei Sociale“ (în „Analele Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale“).

15 decembrie. *Din motive de sănătate, demisionează din funcţia de director general al Asistenţei Sociale, fiind trecut inspector general la aceeaşi instituţie.*

1925, mai. *Ca delegat al scriitorilor români, participă la Congresul Internaţional P E. N. -Club de la Paris.*

În volumul „Politica externă a României. 19 prelegeri politice organizate de Institutul Social Român“, Jean Bart publică „Dunărea şi Comisiile ei“.

Îi apare volumul „În Deltă... “, recenzat favorabil de Mihai Ralea, Ion Marin Sadoveanu. În colecţia „Pagini alese din scriitori români“ apare volumul intitulat„Proză“, o selecţie din scrierile lui Jean Bart.

1926, mai. *La Editura „Brănişteanu“ din Bucureşti apare volumul „Peste Ocean. Note dintr-o*

călătorie în America de Nord“.

Ca delegat al României, participă la Congresul Internaţional de Navigaţie de la Cairo, prilej de a vizita Egiptul, Palestina şi, la reîntoarcere, Constantinopolul.

1927 Transferat în postul nou creat de inspector general cl. I al Inspectoratului de Ocrotire Bucureşti.

În „Adevărul“ publică un ciclu de însemnări „Scrisori din Orient“. 1928, 22 martie. *Ia parte la constituirea Ligii Navale Române, fiind numit în conducerea Ligii, ca secretar.*

Este înaintat la gradul de comandor în rezervă la Divizia de Dunăre. august. *Reprezintă ţara noastră la cel de al XIX-lea Congres Internaţional contra alcoolismului, ţinut la Anvers.*

Îi apar două volume de scrieri: „Schiţe marine din lumea porturilor“ (la Editura Cartea Românească) şi „însemnări şi Amintiri“, la Editura literară a Casei Şcoalelor, unde scoate şi ediţia a III-a din „Datorii uitate“.

1929 În „Viaţa românească“ (nr. 5-6, mai-iunie) publică „Scrisoarea miraculoasă“, primul capitol din „Europolis“.

Iunie. *Este ales în Comitetul de organizare a programelor radio din care făceau parte şi D. Gusti (preşedinte), Liviu Rebreanu, I. Al. Brătescu-Voineşti, T. Vianu.*

Predă cursuri la Şcoala Superioară a Asistenţei Sociale „Principesa Ileana“ din Bucureşti.

Participă, ca delegat guvernamental, la Conferinţa Maritimă de la Geneva, iniţiată de Biroul Internaţional al Muncii.

La Editura „Cartea Românească“ apare ediţia a II-a din „Peste Ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord“, recenzată elogios de Tudor Vianu.

1930, 1 ianuarie. *Iese la pensie, având 30 de ani de serviciu, dar cu aceeaşi dată este numit inspector diurnist la Direcţia Educaţiei Poporului.* 20-25 iunie. Î*mpreună cu Emanoil Bucuţă participă, ca reprezentanţi ai scriitorilor români, la Congresul P E. N.-Club de la Varşovia. Apare volumul „Zece ani de asistenţă socială. 1920—1930“, care include şi studiul lui Jean Bart: „Organizarea Asistenţei Sociale în România“.*

4 septembrie. Î*mpreună cu T. Arghezi, M. Sorbul, Camil Petrescu, Ion Minulescu, Cincinat Pavelescu, Emanoil Bucuţa, Corneliu Moldovanu, participă la dezvelirea, la Predeal, a monumentului închinat poetului-erou Mihail Săulescu.*

1031 La Editura Alcalay, în „Biblioteca pentru toţi“, apare un volum selectiv din opera scriitorului, intitulat Pe drumuri de apă.

La Liga Navală Română apare «O corabie românească. Nava-şcoală bricul „Mircea“», istoria primei nave-şcoale româneşti, scrisă de Jean Bart.

Noiembrie. *Apare primul număr din „România maritimă şi fluvială“, revistă fondată şi îndrumată de Jean Bart, al cărei director este.*

1932 Îşi petrece vara în vila sa de la Balcic. Aici îl vizitează fratele său Octav Botez care îi citeşte manuscrisul romanului „Europolis“, înainte de a-i da forma definitivă.

Prefaţează cartea lui Lazăr Măglaşu şi Nicolae Deleanu: „Istoricul mişcărilor muncitoreşti din porturi“, tipărită cu prilejul aniversării a 20 de ani de la înfiinţarea Uniunii muncitorilor din porturile României.

1933, ianuarie. *Face o vizită la Iaşi lui G. Ibrăileanu, căruia îi încredinţase pentru lectură manuscrisul romanului „Europolis“. aprilie. La Editura*

„Adevărul“ apare romanul „Europolis“, recenzat elogios de critica literară, îndeosebi de G. Călinescu. Romanul este întâmpinat cu entuziasm de către cititori şi confraţi, în acelaşi an tipărindu-se în a doua ediţie, cu o prefaţă de G. Călinescu.

Vineri 12 mai, orele 8 dimineaţa. *Se stinge din viaţă, la vila sa din str. Oltea Doamna nr. 158, din Bucureşti, comandorul Eugen Botez, cel care intrase în literatura română sub numele de JEAN BART. Este răpus de aceeaşi boală care-i răpise şi părintele în 1918 — comă diabetică. (Mama scriitorului, Smaranda Botez, se va săvârşi din viaţă în 1939, în vârstă de 94 de ani.)*

14 mai. *Este înhumat la cimitirul Bellu, condus pe ultimul drum de toţi cei care i-au fost apropiaţi, de confraţi în ale scrisului, de ofiţeri şi marinari. La mormânt îi aduc ultimul omagiu scriitorii Ion Pillat şi Tudor Teodorescu Branişte, iar din partea Marinei Române: amiralii Gavrilescu şi Coandă, precum şi cel mai apropiat prieten, comandorul N. Ionescu-Jehnson. În presa vremii semnează necrologuri: T. Arghezi, G. Călinescu, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, M. Sebastian ş. a.*

Mormântul îi este străjuit şi astăzi de un bloc de marmură albă, în care sunt încrustate cuvintele:

COMANDOR EUGEN P BOTEZ (JEAN BART)

1874—1933

iar în partea de sus sculptorul Frederic Strock a dăltuit în marmoră, în medalion, o corabie nostalgică din alte vremuri cu pânzele în vânt — nava-şcoală BRICUL „MIRCEA“.

Constantin MOHANU

JURNAL DE BORD

1901

vouă,

dragi părinţi,

drept mângâiere

JURNALUL DE BORD
AL LUI JEAN BART

I
Sulina, 1 august

În sfârşit, mult aşteptatul ordin de plecare sosise.

Itinerariul călătoriei îl ştiam de mult; câte zile nu pierdusem noi, ofiţerii tineri, cu hărţile dinainte urmărind cu degetul conturul coastelor Asiei Mici.

De două luni navigam tot prin aceleaşi locuri, învârtindu-ne între Constanţa şi Gurile Dunării; ardeam de dorul altor locuri în depărtări necunoscute.

Manevrele de pânze, evoluţiile în largul mării, tirul, exerciţiile de bărci şi întregul serviciu riguros al bordului începuse să mă sature în nerăbdarea aşteptării celei dintâi călătorii mai lungi.

Visele mi se împlineau... acele vise care îmi mângâiaseră viaţa tristă de şcoală... o viaţă de copil chinuit, îngropat între zidurile şcoalelor militare, unde vremea se târa aşa de greu între orele de instrucţie, când îmi îngheţa mâna pe patul armei, şi între orele de meditaţie, seara, când capul cădea încet pe cartea deschisă pe pupitrul vechi şi ros de coatele atâtor generaţii.

Dar le uitasem ca prin farmec toate acele mici mizerii zilnice care îmi chinuiseră copilăria: uitasem până şi patul de la închisoare... patul acela tare, de lemn, acoperit cu o rogojină, pe care în atâtea nopţi mi-am odihnit trupul zdrobit de osteneala zilei, cu mantaua făcută ghem drept căpătâi.

Ah!... de câte ori, înainte de a mă prinde somnul, zăcând aşa într-o toropeală paşnică şi dulce, între vis şi viaţă, înaripata închipuire îşi lua zborul şi înflăcărând simţirea mă purta prin locuri nevăzute, dar aşa de frumoase şi atât de mult visate.

De câte ori nu mă-ntrebasem cu prietenul ce dormea la cap cu mine:

„— Tu pe unde te afli acum?

— Eu mă?... a! eu sunt departe... pe valurile Mediteranei, spre Italia... pe coastele Calabriei."

Ce bine le cunoşteam aceste locuri — din atlasul geografic, bineînţeles.

Renăscând în aerul curat şi binefăcător al mării, într-o nouă viaţă, trecutul îmi apărea aşa de departe, ca într-o ceaţă fumurie şi nedesluşită, din care se desprindea uneori parcă o altă fiinţă în locul meu, o altă fiinţă osândită, care trăise de demult, cândva, acele vremuri de copilărie tristă.

O soartă fericită mă aruncase pe bordul lui „Mircea"; în cercul binevoitor de ofiţeri vechi, de diferite grade, ne aflam şi câţiva nou-veniţi, abia scăpaţi de pe băncile şcoalei, prieteni buni din timpurile copilăriei petrecute în aceeaşi mahala într-un oraş din fundul Moldovei[1].

După atâta vreme scursă, ne întâlneam iarăşi, acum, în pragul unei noi şi grele meserii, meniţi a împărtăşi aceeaşi soartă în lupta pentru a ne deschide un drum în lume.

Ziua când trebuia să părăsim ţara sosise: în ordinul de plecare, scris de comandant, în jurnalul de bord, zicea lămurit: „La ora opt totul va fi gata de plecare, provizia trupei şi-a ofiţerilor pentru zece zile de mare va fi adusă la bord; la nouă ore bricul «Mircea» va părăsi portul Sulina, ieşind în larg va lua drumul spre Chersones[2]."

E seară, totul e gata, n-aşteptăm decât ora plecării.

O geană roşie-aurie mai sclipeşte pe cer, în fund spre asfinţit, iar dinspre miazănoapte o pată cenuşie ca o manta zdrenţuită s-apropie plutind prin înălţime; e un nour ce vine mânat de suflarea vântului de nord.

---

[1] Scriitorul se referă la târguşorul Burdujeni în care şi-a petrecut copilăria, astăzi un cartier al oraşului Suceava.

[2] Nume dat în vechime mai multor peninsule (între care Chersonesul Tauric şi Chersonesul Tracic). Aici este vorba de Chersonesul Tauric (Crimeea).

Până la vremea plecării toţi ofiţerii trecem pe chei, în faţa vaporului, printre lumea adunată acolo.

Noi ne strângem în jurul unei mese din faţa cafenelei, lăutarii cântă, limbile se dezleagă, curg vorbele de spirit şi glumele sărate cu cât se golesc şi se reînnoiesc mereu halbele.

Iar „Mircea", bătrânul „Mircea", încă tot frumos şi mândru, gata de drum şi de lupta valurilor, ne aşteaptă ancorat lângă cheiul pe care lumea se strânge mereu, privind la jocul marinarilor de pe punte.

Fiind în repaos, ca să-şi uite grijile, luându-şi rămas bun de la ţara pe care o părăseau, băieţii încinseră o horă de gemea puntea vaporului sub tălpile lor goale — mă rog, ca românul când vrea să înşele grijile, să-şi stingă focul necazurilor.

Numai câţiva printre ei, recruţi ce nu mai fuseseră îmbarcaţi niciodată, retraşi mai deoparte, tăcuţi, trişti, stau rezemaţi pe coate, de balustradă, căutând cu jale, când spre largul mării, când înapoi spre port, luându-şi cu privirile înduioşate parcă rămas bun de la ai lor, care de pe unde sunt în depărtări nevăzute; citesc în ochii lor fiorii groazei de necunoscut.

Un pilot de la Comisiunea Europeană[3] s-apropie de masa noastră.

— He!... domnule căpitan, nu cred să mai plecaţi în seara asta, uite... semne de furtună.

Toţi ne ridicăm ochii spre cer; norii negri se strâng

---

[3] Comisia Europeană a Dunării a luat fiinţă după războiul Crimeii, prin Convenţia de la Paris, din 30 martie 1856, conform articolului 10. Confirmată, cu sarcini lărgite, prin Tratatul de la Berlin din 13 iulie 1879, cuprindea câte un reprezentant din următoarele state: Turcia, Rusia, România, Austro-Ungaria, Germania, Franţa, Italia, Marea Britanie. Sediul comisiei a fost la Galaţi şi Sulina. A fost desfiinţată în 1939 şi reînfiinţată apoi după cel de al doilea război mondial.

învăluind tot cuprinsul într-o pânză neagră şi umedă.

Un vânt rece şi sărat dinspre largul mării sentăreşte mereu, şi mereu creşte zgomotul valurilor ce se izbesc de chei, spărgându-se într-un muget sălbatic, pierdut departe în întunericul pustiu al mării.

Câteva umbre negre se desprind din depărtare şi cresc gonind spre port: sunt corăbii cu pânzele umflate ce intră la adăpost întâmpinate de furtuna care se apropie văzând cu ochii.

Dar se dase ordin să părăsim portul şi trebuia să plecăm.

Ne luăm rămas bun de la prietenii strânşi în faţa vaporului şi intrăm pe bord în uralele mulţimii de pe chei.

„Echipaj la posturile de plecare!" răsună vocea şefului de echipaj, urmată de sunetele sifliilor de pe punte; fiecare trece la postul său.

„Mircea", desfăcut din legăturile de la uscat, se mişcă încet trăgându-şi pe nară, c-un zângănit fioros, lanţul ancorei ce se desprinde de pe fund.

Ancora sus, la postul ei; şi alunecăm încet făcând rondoul în faţa cheiului care răsună de zgomotul mulţimii şi a muzicii, pe când pălăriile şi batistele flutură încă în bătaia vântului, în semn de adio!...

„Mircea", tot mai însufleţit, despică apa, ieşind din gura Dunării, parcă trece pragul mării, care se deschide înaintea noastră imensă, neagră, pustie.

Pământul ţării rămâne în urmă.

În picioare, la postul meu din prova, încă o dată îmi arunc privirea înapoi: pământul, ca o pată neagră, se pierde în întunericul nopţii, pe când în auz îmi picură crâmpeie de arii, note frânte de mugetul fioros al vântului.

Şi din tot haosul întunecat se desprinde numai ochiul roşu, obosit, al farului, care veghează urmărind neclintit vasul în goana lui nebună de pasăre de noapte, ce într-o legănare zbuciumată îşi moaie parcă vârful aripilor desfăcute în negrul apei şi al pustiului întins, fără

margini.

II
Pe mare, 2 august

Vântul se întăreşte mereu.

După miezul nopţii o furtună cumplită îşi dezlănţuie furia, urlând fioros în jurul nostru; câteodată suflarea i se înmoaie şi atunci parcă geme într-o desperare răutăcioasă înăbuşindu-şi furia, pentru a izbucni iarăşi în mugete mai neînfrânate, mai pline de groază.

„Mircea" — o jucărie minunată — se rostogoleşte zbuciumat pe întinderea asta neagră şi zgomotoasă care se agită, se frământă din toate părţile, formându-se în dealuri negre cu crestele albe de spumă, în văi adânci, adânci, fără fund, mutate în acelaşi timp de la un loc la altul, într-o goană fără sfârşit, într-un joc ameţitor, nebun, fără astâmpăr.

Începe o ploaie rece, măruntă; simt răceala picăturilor ca nişte sfârcuri de bici plesnindu-mi obrajii.

Pe bord nu doarme nimeni.

Comandantul nostru n-a închis ochii toată noaptea, stă pe comandă lângă ofiţerul de cart, învelit în mantaua de ploaie, controlează cercetător busola şi harta, privind mereu în sus, spre catarge.

Oamenii suiţi în arboradă lucrează grăbiţi, cu ochii aproape închişi, biciuiţi de ploaie, cu poalele mantalelor fâlfâind în vânt; par nişte umbre negre ce se clatină atârnate la rând de vergile pe care se mişcă, cu o iuţeală neregulată, un amestec de degete încleştate ce strâng pânzele înfăşurându-le.

Sunetele argintii ale sifliilor de pe punte care îndeamnă la lucru, comenzile repetate, vorbele desperecheate, şoaptele nedesluşite care vin de sus din arboradă, se aud întrerupte de mugetul asurzitor al vântului, ce trece fluierând ascuţit prin macaralele prinse în colţul pânzelor scuturate.

Un amestec nedesluşit de sunete diferite, ca o

muzică sinistră ce împrăştie fiori de groază.

Prin întunericul de nepătruns al nopţii, prin haosul acesta negru şi pustiu, câteva pâlpâituri luminoase scapără pe cer aprinzând o clipă colţul unui nour; şi în urmă o brazdă de foc taie drum unui fulger orbitor; un şirag de boabe sclipitoare spintecă văzduhul luminând în flăcări vârfurile catargelor.

Iar bubuitul tunetelor, zguduind cuprinsul, se sparge în depărtări nevăzute, stingându-se în fundul pierdut al pustiului plin de întuneric.

Cu mâinile prinse în balustradă, cu genunchii îndoiţi, îmi ţin echilibrul mlădiindu-mi trupul după mişcările vasului.

O clipă ameţitoare, un vârtej pare că îmi păienjeneşte ochii... Îi deschid mari, cătând să despic întunericul dinainte... simt o gâdilătură în furca pieptului şi un nod care se ridică înfigându-se în gâtlej, făcându-mă să înghit în sec... a!... cunosc: e începutul răului de mare — această veche şi ciudată boală pentru care nu s-a găsit alt leac decât deprinderea pentru unii, iar pentru alţii nimic.

Şi plouă, plouă mereu; minutele se scurg aşa de încet, chinuitor de greu.

Într-o gândire înceată şi greoaie îmi analizez simţurile, cătând să-mi dau seama de ce simt eu şi cei din jurul meu: toate aceste suflete strânse la un loc în scoica asta zbuciumată de valuri, care scârţâie din toate încheieturile, în izbituri neregulate vibrând ca un instrument muzical.

Hotărât, nu... nici o umbră de teamă nu poţi întâlni pe chipul vreunuia, nici o şoaptă de deznădejde nu poţi auzi, nici un fior de groază nu poţi surprinde în toată mulţimea asta care se mişcă tăcută, făcându-şi serviciile ştiute, fiecare la postul său, în cea mai desăvârşită linişte — ori poate ruşinea pe unii îi stăpâneşte atât de mult ştergându-le orice umbră de teamă.

Zăresc în prova câţiva, culcaţi pe punte, cu

capetele rezemate de colacii de frânghie cătrănită: sunt gabierii scoborâţi din catarge, istoviţi de oboseală, cu puterile sleite, se odihnesc strângându-şi picioarele goale sub poalele mantalelor ude de apă sărată.

Ploaia a încetat.

Omul de sus din gabie strigă cu glas puternic:

— Se vede o lumină albă în tribord.

— E farul de la Caliacra[4], şopteşte ofiţerul de cart potrivindu-şi binoclul în dreptul ochilor.

În fund, în depărtarea ştearsă, un punct mic, galben, licăreşte pâlpâind slab prin întuneric.

Noaptea începe a se risipi; întunericul se desface din ce în ce mai mult, iar în fundul zării, la orizont, o pată galbenă ca de ceară, aşa de trist răsare ridicându-se dintre crestele albe ale valurilor — răsăritul soarelui după furtună.

Departe de tot, pe întinderea asta mişcătoare, neastâmpărată, un punct negru se desprinde. Încet, punctul acela se înalţă şi se coboară crescând din ce în ce mai mare.

Toţi privesc spre dânsul... se apropie... trei catarge se deosebesc bine; ca trei suliţe înălţate parcă anume să spargă norii ce se târăsc aşa de jos, aproape de faţa apei.

„Le cunosc bine după găbii; sunt catargele «Elisabetei[5]*»",* văd pe câţiva care privesc cercetători spre larg.

Crucişătorul „Elisabeta" avusese ordin să plece în aceeaşi zi din Constanţa şi să ia drumul tot spre Chersones.

„Elisabeta" e aproape, se cunoaşte bine coşul alb între catarge, corpul ei negru, cu formele fine în tăieturi frumoase, cu tunurile ei mari, înfipte în coaste.

---

[4] Cap pe ţărmul Mării Negre, situat la sud-est de portul Cavarna.

[5] Unul din primele crucişătoare româneşti.

Ea alunecă încet înainte, prăvălindu-se pe o parte şi pe alta, ameţită parcă de loviturile valurilor care năvălesc izbindu-se de ea.

Iar în urmă-i fumul scăpa pe gura coşului în inele negre, ca un şarpe uriaş ce se zvârcoleşte gonit, învins, în luptă cu vântul turbat.

Şi noi cătăm ţintă spre ea urmărind cu patimă acel joc nebun, ameţitor... Sunt clipe de o înfiorare mută, clipe ce par aşa de lungi, încât un gând de groază are vreme să-ţi scapere prin minte; timp în care bătăile inimii se grăbesc, ochii se deschid mari, cătând a reţine cu vederea corpul acela negru care dispare înghiţit de valuri ca într-o prăpastie adâncă... şi aşteptăm, ţinându-ne răsuflarea stăpânită, să-l vedem răsărind iar culcat pe coastă în muchea unui alt val.

Simt mirosul greu, înecăcios, de untdelemn ars, răspândit de jos de la maşina care-şi grăbeşte mereu bătăile sacadate.

Maşina fiind prea slabă, nu poate birui valurile; e peste putinţă a mai continua drumul înainte, cu vântul din faţă.

De două ore de când ne frământăm în loc, ne zăpăceşte zbuciumarea asta a valurilor, care se izbesc spărgându-se cu zguduiri groaznice.

Comandantul se hotărăşte să ne abatem din drum, schimbând direcţia, şi să intrăm la adăpost în golful Cavarna până când s-o mai linişti marea şi-o cădea vântul.

Sifliile încep să sune pe punte, oamenii grăbiţi se strâng la posturi în dreptul manevrelor, pilotul îşi încleştează mâinile în roata cârmei, gata să soarbă comenzile care răsună clare şi prelungite:

„Gata de «volta-n vânt!»"; o clipă de aşteptare... un zgomot asurzitor de farfurii sparte, de obiecte răsturnate; şi „Mircea" deodată se culcă într-o parte, aşa că apa năvăleşte înăuntru pe punte; am schimbat drumul spre Caliacra — intrăm în Cavarna cu vântul de *travers.*

„Elisabeta" imită manevra noastră ajungându-ne din urmă.

Ne apropiem de uscat: coasta înaltă, roşietică, dintr-un şirag de stânci colţurate care opreşte vântul ce se izbeşte de ele suflând cu furie.

Ancorăm aproape de „Elisabeta", care nici nu se clinteşte, liniştită şi mândră.

Oamenii în repaos, rupţi de osteneala din timpul nopţii, adorm duşi cu gândurile duse la ai lor, râmaşi în urmă şi atâta de departe.

O barcă se desprinde de lângă crucişător şi s-apropie de noi; e un ofiţer care aduce un plic pentru comandantul nostru: ne strângem în jurul lui şi el ne istoriseşte cele întâmplate la ei pe bord.

„Elisabeta", vas mai nou şi puternic, putea să-şi continue drumul; văzându-ne însă pe noi că schimbăm direcţia, comandantul stătuse la îndoială dacă să-şi urmeze drumul sau să vie după noi, bănuind că avem vreo stricăciune la maşină.

În urmă s-a hotărât să ne imite manevra, pentru a ne veni în ajutor în caz de nevoie. Înainte de a mă scoborî în cabină să mă odihnesc, îmi arunc o dată privirea spre coasta de care ne apropiasem.

Departe se zăresc albind în lumina dimineţii casele tupilate, ascunse la adăpost prin crăpături de stânci arse, roşietice — e un sat pierdut, uitat de cine ştie când, pe o coastă stâncoasă şi pustie.

III
Pe mare, 4 august

Şase ore şi jumătate dimineaţa. Barca nr. 1 se întoarce la bord cu provizii din Cavarna. Toată lumea-i la *posturile de plecare;* la ora 7 virăm ancora.

Lanţul ancorei trosneşte la *cabestan* în smunciturі cadenţate — la unele vase cu pânze, acolo unde puterea aburului n-a înlocuit munca omenească, se mai poate vedea cât de chinuitoare este viaţa omului de mare — cu muşchii încordaţi, sprijinind picioarele goale în puntea udă, oamenii împing cu pieptul în manelele cabestanului care învârtindu-se prinde zalele lanţului scrâşnind la fiecare salt.

Ancora sus — şi alunecăm lin pe apa moartă a golfului. Cum trecem farul de la Caliacra, începe „Mircea" să prindă viaţă şi pleacă legănat pe valuri scurte şi repezi ce undulează faţa goală, nemărginită, a mării.

Vreme închisă; cerul înfăşurat; şi-n aerul dimineţii se simt fiori reci de boare umedă pe care-i aduce de la larg un suflu uşor de briză. Coasta pustie şi stâncoasă rămâne pierdută în urmă, pe când noi cu pânzele întinse ne afundăm în golul depărtării.

Ofiţerul de cart, de pe comandă, strigă capul la compas ce trebuie urmat: *„Sud 74 Est!".* Aceleaşi cuvinte le repetă de la cârmă bătrânul Micheli, pilotul, răguşit, cu ochii ţintă pe sticla busolei, ca să prindă numărul scris în dreptul *liniei de credinţă.*

Departe, la orizont, se iveşte albind o pată; toţi privesc cercetând în zare; au şi început a-şi da păreri — când te afli pe întinsul pustiu al mării, un lucru de nimic te pasionează la culme. Se recunoaşte o corabie frumoasă ce trece prin babordul nostru.

Tocmai târziu străbate şi soarele printre norii rupţi în pale, anume parcă să deschidă drum săgeţilor de aur ce se frâng reci de crestele valurilor, poleind o pată de pe

faţa mării în locul acela spre răsărit.

Mânaţi de adierea vântului ce ne bombează pânzele, înaintăm mereu pe o mare luminată de jocul scânteierilor orbitoare.

Nicăieri mai mult ca în largul mării nu te uimeşte înfăţişarea minunatelor fenomene ale naturii.

Cine ar putea şti din câte se petrec înăuntru, în lumea sânului mării, numai acolo sub pata aceea aurie de la suprafaţă, în ploaia caldă a razelor!...

Minţile omeneşti — pururea cercetătoare — n-au izbutit încă a lua în stăpânire întreaga *lume a fundului mării,* cu nesfârşitele bogăţii ce zac în neştire, cu miriadele de vietăţi locuitoare, popoare ce nasc, trăiesc luptând şi mor în abisul nepătruns al *fundului.*

Pe când *pământul,* mut şi neclintit, de veacuri întregi destăinuieşte luminând ascunsul minunilor naturii, înşelătoarea *mare,* veşnic neastâmpărată şi vorbitoare, păstrează încă tainele ascunse ale firii în noaptea sânului ei vieţuitor.

Un iubitor al mării, Gustave de la Landelle, arată în câte chipuri se răspunde la întrebarea: *Ce este marea?*

O enciclopedie vieţuitoare, răspund învăţaţii. Nu-i decât o picătură de apă în infinit, susţin filosofii. Naturaliştii spun că nu-i decât un amestec imens de apă sărată.

Gramaticii o definesc numai ca simplă apă care înconjoară continentele. Chimiştii susţin că nu-i decât un volum enorm de protoxid de hidrogen ţinând în disoluţie clorura de sodiu. Matematicii declară că este un corp căruia nu-i pot calcula suprafaţa. Fizicienii îi văd numai fenomenele de mare, vânturile, echilibrul şi curenţii. Poeţii clasici o văd locuită de mulţimea zeilor şi zeiţelor; poeţii romantici o fac să râdă şi să plângă; poeţii realişti îi descriu ororile; poeţii fără adjectiv cântă imensitatea şi binefacerile sale. Iar pentru voiajor şi negustor, nu-i decât un larg drum. Pentru omul de stat şi diplomat este o *chestiune.* Pentru regi este un imperiu. Pentru popoare,

un câmp de bătălie. Pentru pictor nu-i decât un fond de tablou.

Istoricul susţine că marea este arena unde s-au dezlegat cele mai mari conflicte ale timpurilor vechi şi moderne. Marea aminteşte veşnic de acele călătorii pentru războaie, pentru cuceriri, pentru descoperiri, de la fabuloasa expediţie argonaută până la acele ale polurilor Nord şi Sud. Marea este *Salamina, Războaiele punice, Actium, Cruciadele, Abukir, Trafalgar, Navarin, Roma, Cartagena, Veneţia, Genua, Spania* lui *Carol Quintul, Holanda, Franţa* lui *Ludwig al XIV* şi *Colbert,* ea este *Puterea britanică.*

Marea a făcut pe *Cristofor Columb* şi toate marile descoperiri ale lumii.

Marea pentru romancieri este acel gigantic teatru unde se agită toate pasiunile omeneşti modificate prin o existenţă excepţională. Iar pentru marinari, este o carieră, o profesiune, un meşteşug... ea mai este şi un azil, o mamă care hrăneşte, o a doua patrie, un obicei, o pasiune... şi câteodată încă, ea este sclavia, exilul, închisoarea, *moartea!...*

IV
Pe mare, 5 august

După-prânz soarele începe a ne chinui, vântul cade şi pânzele, până acum bombate şi însufleţite, cad şi ele întinse, albe şi moarte, pe când bricul pluteşte legănându-se alene.

— *Pânzele nu mai prind vânt!* zice cu necaz ofiţerul de cart privind în sus spre arboradă.

Se sună *„La posturile de manevra!";* toată lumea-i afară pe punte, împărţită în locurile ştiute, gata, cu urechea aţintită; se aşteaptă comanda — nespus de frumoasă e priveliştea unei manevre bine executate. *„Sus gabierii!"* răsună vocea ofiţerului, şi o clipă nu vezi decât o învălmăşală de trupuri omeneşti, mâini şi picioare goale care se agaţă de treptele de frânghie ale *sarturilor* ce tremură îndoite de greutate, până se desprind cei dintâi gabieri. Sprinteni, în salturi de pisică, ajung sus, răspândindu-se de-a lungul vergilor cu încredere în sine şi cu îndemânarea deprinderii.

Se ridică pânzele, şi *randa,* întinsă şi înnegrită de fum, ca o aripă rânită se strânge şi cade la locul ei.

În amestecul zgomotului de şoapte întretăiate, de respirări scurte, deasupra scârţâitului macaralelor, vibrează mai tare sunetul argintiu al sifliei lui Mastela.

Minunat şef de echipaj mai e şi vechiul Andrei Mastela!

Om înalt şi bine legat, oacheş, cu mustaţa groasă şi ridicată, smolit la faţă, dar cu ochii vii şi plini de veselie.

Putem spune chiar că-i chipeş Mastela, când apare el pe punte cu galoanele de aghiotant la mânecile şpenţerului, purtând pe după gât întotdeauna şnurul alb de care-i legată siflia. Greu şi foarte cu anevoie ar fi de răscolit adâncul vremurilor trecute pentru a da de urma poreclei sale, căci şi în foaia matricolă şi în livretul

individual, îl găseai trecut cu nume românesc având şi un *escu* la coadă, ca orice român curat.

Noi însă aşa l-am pomenit; aşa l-au cunoscut şi cei dinainte şi cei de după noi; şi-i cam de multă vreme şi multe generaţii au trecut pe sub mâna lui. Pe câţi nu i-a primit el de copii, i-a învăţat meseria şi, după ani de zile, unii au ajuns bine, ofiţeri de bord pe vase de comerţ, pe când el a rămas acelaşi, pururea la postul său, vechi şi neclintit şef de echipaj al lui „Mircea".

Altminteri nu era el om rău, chiar blând, putem zice, doar aşa câteodată de-ajungea cu sfârcul *salamastrei* pe vreunul mai moale, şi asta numai ca să-l iuţească la lucru, cum e datoria unui şef de echipaj, căci de aceea se cheamă că-i sufletul bordului.

Ceea ce făcea puterea şi preţul slujbei lui era meşteşugul ce avea de a-şi cunoaşte oamenii şi de a-i boteza pe fiecare prin o poreclă anume, bine aleasă. Dovadă e pilda cu Moraru, care a ajuns fruntaş de unde era cel mai prost soldat, şi asta numai pentru că nu-l chema altfel decât *Moraru cel lute.*

Şi Moraru, leneşul, cu ochii mici şi adormiţi, care trecuse prin toate *specialităţile bordului* — fochist, tunar, ordonanţă,

bucătar, timonier — ajunsese cel mai bun gabier. Şi-n mers, pe vremuri grele, când marea era mai *demontată,* când toţi zăceau întinşi de răul de mare, Moraru, la orice manevră, s-arunca cel dintâi, cu sub-bărbia bonetului pe după urechi şi cuţitul de gabier legat cu o sfoară pe după gât, sus la *rândunica,* în vârful catargului, se încingea inimos la luptă cu vântul turbat: ca să stăpânească colţul pânzei ce se zbătea în suflările mugitoare ale vijeliei...

Şi din înălţimea *crucetei,* de unde se afla, aşa, de poruncă, gata ar fi fost şi-n foc să s-arunce, nu numai în apă, când printre fluierăturile răutăcioase ale vântului străbăteau până sus la dânsul tremurăturile sunetului metalic al sifliei lui Mastela, care-l îndemna, strigându-i

de jos, de pe punte: *„Acum, Moraru cel lute!..."* Că mult face o vorbă care-i merge la inimă românului; şi să-l fi văzut pe Moraru că, de la o vreme, începuse a se sili şi la *şcoala de carte,* şi toată ziua, la orice exerciţiu, îl vedeai cu abecedarul vârât în sân. Uneori, târziu de tot, când portul întreg dormea trudit în liniştea somnului de după miezul nopţii, îl găseai pe Moraru, fiind în divizionul de cart, ghemuit în câte un colţ şi, la lumina slabă, roşietică, a felinarului de punte, silindu-se a imita slovele pe placa de la *timonierie.*

Şi munca nu i-a fost degeaba, o întâmplare minunată l-a ajutat.

Era tocmai într-o duminică, inspecţie generală.

„Mircea", mândru de-i scânteia alămurile în bătaia soarelui, lustruit şi curat cum îi oglinda, avea de dimineaţă pe *Amiralul* la bord.

Oamenii erau îmbrăcaţi curat, cu moţurile roşii la bonete, cu tricourile vărgate întinse pe piept, iar gulerele albastre ale cămăşilor de marină le străluceau pe spate. După primirea şi toate onorurile obişnuite la o asemenea zi, se executară diferitele exerciţii; de la arme la tunuri, de la posturile de luptă la cele de incendiu, acum la urmă se dase şi *„La posturile de manevră!"* — aci e partea gabierilor şi *Moraru cel lute* intra în rol.

Se comandase tocmai *„Descrucişarea rândunicilor!";* amiralul şi toţi dimprejur aşteptau cu ochii ţintă sus, la arboradă — când un foşnet uşor se aude, şi de acolo, de sus, de la înălţimea catargului din provă, un obiect cade în mare... Dus aşa de vânt, părea o pasăre, căzând cu o aripă desfăcută.

— Iar vreun bonet a căzut în apă, şopteşte un ofiţer.

— Ba nu, e o carte care pluteşte, uite i s-a desfăcut foile, răspunse un altul.

— Îi abecedarul lui Moraru, i-a căzut din sân, adaugă surâzând un sergent.

S-a făcut mult haz de asta, şi dacă Moraru şi-a

pierdut abecedarul — că doar nu era să se lase barca la apă tocmai atunci, pentru a-i pescui hârţoagele lui răspândite — apoi peste o săptămână tot echipajul s-a minunat de el, cât de mândru a ieşit la *apelul permisionerilor de punte,* căci mergea în oraş să-şi ude galoanele cele de lână galbenă care străluceau aşa de frumos de-a curmezişul mânecilor flanelei de serviciu.

Aşa a fost înaintat fruntaş *Moraru cel lute.*

Şi asta numai pentru c-a ştiut Mastela cum să-l ia, căci vezi, multe ştie el, şi mai multe încă frumos le spune — că-i om umblat — şi dacă îndură omul nevoi şi primejdii în lungul mărilor, apoi şi mult i-e dat să vadă şi să cunoască: luminându-şi mintea, ajunge să înţeleagă din rostul lumii şi din ascunsul firii omeneşti.

Mereu să-ţi tot fi povestit din cele câte a fost văzut prin locurile umblate prin Rusia, Anatolia, Spania în voiajul din 1892 şi la serbările din Genua[6]; în voiajul de la '95 când a mers toată coasta Europei până la Kiel[7] unde lumea nu mai bea apă, ci numai bere nemţească; să spuie el de chefurile cu marinarii ruşi, englezi, francezi, ba şi japonezi, întâlniţi la Constantinopol; de câte dragoste începute şi neterminate, dar de peripeţiile când cu furtuna din voiajul de la '88, de credeau toţi în ţară că s-a înecat „Mircea"!... Cum au ajuns în Bosfor cu proviziile sfârşite, flămânzi, şi bătrânul „Mircea" zdrobit cu *bompresul* şi *vergile* rupte, şi... câte nu ştie şi n-a apucat el de când îşi făcea viaţa în aceeaşi încăpere strâmtă şi întunecată, în mirosul de catran din prova lui „Mircea".

Cu siguranţă, el constituie volumul cel mai complet din istoricul vasului.

---

[6] Genova.

[7] Canal în nordul Germaniei care taie peninsula lutlanda de la portul Kiel până la gura fluviului Elba. La serbările inaugurale din anul 1895 ale acestui canal a participat şi bricul „Mircea".

Dar adevăratele lui succese, căci a avut multe şi frumoase succese, erau *regatele:* la aceste întreceri de bărci, care se fac în toţi anii, se vede măiestria artei sale.

Dar ca să-l înţelegi bine, trebuie să te ţii de el, să nu-l slăbeşti o clipă; numai urmărindu-l câteva nopţi înainte de ziua solemnă, ai putea să-i prinzi din mijloacele întrebuinţate. Are operaţii pe care le face încet şi pe tăcute; unge carena bărcii cu seu, pentru ca barca să alunece uşor, îşi îndreaptă ramele, alege oamenii pe sprinceană, îşi potriveşte greutăţile la pupa ca să se ridice prova şi astfel barca să taie mai uşor apa; şi... câte alte mici secrete profesionale.

Niciodată nu uită să-şi ia în barcă şi lopeţi de rezervă, pentru a schimba pe cele ce s-ar rupe în drum. Un vechi obicei al bordului era de a se da vin soldatului care ar vâsli cu atâta putere încât să rupă o lopată în apă.

Unii camarazi răutăcioşi îl acuzau pe *Moraru cel Iute* cum că el ar avea meşteşugul de a rupe o lopată numai printr-o smucitură şi nu prin puterea vâslitului.

Dovezi îndestulătoare n-au fost pentru a se adeveri faptul — e drept însă că el avea pe suflet cam multe lopeţi rupte, pentru care îşi primise răsplata după obiceiul bordului.

Mastela a făcut să se răspândească faima bărcii nr. 1 a lui „Mircea", până azi încă neîntrecută prin partea locului de vreo altă barcă a marinei de război engleze, ruse sau române.

Atunci, în ziua aceea a anului când cheiul şi vasele din port gem negre de furnicarul omenesc, atunci când se află faţă: amiralul, generalii, ofiţerii, cucoane, civili, pescari, lumea toată a mahalalelor venită să privească la curse, atunci trebuie să priveşti pe Mastela. De cum răsună cuprinsul de bubuitul tunului de la şalupa de poliţie, semnal de plecare, el nu se mai potoleşte: *„Acum sus... lung la apă... nu te da... Încă o dată băieţi... aşa... Încă... şi mai!..."*

Cei zece oameni ameţiţi trag în disperare, cu ochii închişi şi capetele goale, cu trupurile ghemuite, stăpânindu-şi respirările pentru a-şi grămădi toată puterea în braţele ce trosnesc din încheieturi. Şi pe când braţele lor răpezite în învârtituri de manivelă taie apa dinainte, el, cu mâna încleştată pe cârmă îi îndeamnă aplecându-şi trupul la fiecare lovitură, pentru a da avânt bărcii care zboară ca o săgeată pe luciul de oglindă al mării.

Cu cât bărcile *se* apropie, cu atât creşte mai tare haosul strigătelor şi aplauzelor mulţimii aţâţate de această întrecere de cheltuială a puterilor omeneşti.

Cea întâi barcă ce străbate din învălmăşagul celorlalte ajungând la semn, cu ramele sus, se ştie întotdeauna că-i barca nr. 1 a lui „Mircea".

Şi omul care se ridică în ea, mândru, cu o mână pe cârmă şi alta la şapcă, lucindu-i şirurile de galoane pe mâneci şi cele două decoraţii pe piept, îl cunoaşteţi cu toţii... e Andrei Mastela, vechiul şef de echipaj al bricului „Mircea"...

V
Pe mare, 6 august

Toată noaptea am avut o mare potolită. M-a chinuit doar luna plină ce se ţinea de noi, plutind pe înălţimea albastră, iar geana-i argintie cădea de oboseală, pe un ochi rotund de geam, drept în cabina mea.

În faptul dimineţii eram la post pe punte. Serviciul obişnuit de cart: se pune pe hartă *punctul* însemnând locul unde ne aflăm la ora anumită.

O dimineaţă răcoroasă; cuprinsul tot e plin de fiorii reci ai unei brize uşoare, nehotărâte, care se joacă prin rotocoalele fumului de la coş, aruncându-ne praf de cărbuni în ceaiul pe care-l sorbim cu poftă.

Se sună de *spălarea punţii.* Într-o clipă vaporul întreg e inundat; pompele toate lucrează cu zor şi apa din gheordele, ce cade aruncată, izbeşte puntea udă în lovituri ca de ciocan. Iar păsările în cuşca din fund, de sub comandă, se strâng înspăimântate, cu penele zbârlite, şi-nchid ochii cu groază de atâta apărie.

Pe bord, mişcare generală; sprinteni, vioi, aleargă marinarii cu mânecile suflecate până la cot, cu picioarele goale până la genunchi, în apa rece şi sărată a mării ce înroşeşte pielea; grăbiţi muncesc de-a valma.

Ieşind din aerul îmbâcsit dinăuntru, la lumină, în aerul deschis, ce veşnic schimbător e plin de sănătate, în răceala apei aşa de bogată-n viaţă, e parcă o renaştere îndeplinită în sânul larg al naturii, în măreaţa sălbăticie a mării.

...Şi nu ştiu cum adesea mă duce gându-n urmă, departe, la pământul cu oraşele lui mari, la furnicarele omeneşti, prin mahalalele înfundate, acolo unde zac aşa de înghesuiţi atâţia sclavi moderni — omul-uneltă, înăbuşit în atelierul plin cu fum, omul-maşină-de-scris, încătuşat de biroul plin de praf şi cerneală — numai aci simţi cât de tristă-i soarta acelor victime ale mizeriei mult

lăudatei civilizaţii.

Se simte încet cum creşte suflarea unui vânt de vest. Comandantul dă ordin a se desfăşura *zburătorii, randa* şi *vela-straiului.*

...Şi navigăm astfel mânaţi de vânt, cu pânzele întinse, mereu în golul nesfârşit ce ne-mpresoară... mereu către sud-est, spre cercul albastru strălucitor la orizont: într-acolo este coasta Anatoliei; la noapte vom ancora în Trebizonda[8].

Tot echipajul trece la *exerciţii pe specialităţi.* Şi pe când vasul îşi urmează calea, legănat din val în val, oamenii toţi stau la posturile rânduite: ici un grup în jurul unui tun, dincoace altul în jurul unei busole; unii execută semnele, alţii la manevre stau în jurul catargului din prova.

Aci, pe puntea asta, sub bolta nesfârşită a cerului, pe aceste câteva scânduri care te ţin deasupra abisului nepătruns al fundului, aci unde sunt strânse atâtea vieţi la un loc, ca într-un cuib răzleţ, se nimiceşte orice voinţă, nimeni nu mai trăieşte pentru sine, ci pentru rolul pe care-l are de împlinit; e un fel de contopire totală pentru a forma un singur suflet care să dea viaţă acestui corp înaripat, în luptă cu natura, acestei minunate înjghebări de lemne şi fier, de pânze şi frânghii, pe care mintea omenească a născocit-o şi-a prefăcut-o în lunga scurgere a veacurilor.

O legătură foarte curioasă strânge pe aceşti oameni diferiţi, adunaţi care dincotro, împărtăşind aceeaşi soartă în leagănul acesta cu aripi care pluteşte rătăcitor între cer şi apă, aşa departe de restul lumii.

...Pe la prânz vântul îşi schimbă suflarea; marea e peste tot demontată.

---

[8] Trebizonda (vechiul Trapezunt sau Trapezus) în limba turcă — Trabzon, oraş şi port în Turcia, pe ţărmul Mării Negre. În Evul Mediu (între 1204— 1461), capitala unui imperiu întemeiat de Alexe Comnen.

Se sună semnalul de masă; ne scoborâm în *careu.*

Masa e aşezată ca pentru *posturile de mare:* deasupra, în găuri mici, sunt puse beţişoare care împresoară farfuriile pentru a nu fi răsturnate de aplecările vasului.

Ciudată e înfăţişarea unei mese luată pe timp rău. Acolo, altădată răsuna zgomot, râs şi veselie; acum nu se aude decât foarte rar câte o glumă aruncată vreunuia ce n-are poftă de mâncare; adesea bucatele nu sunt bune, sau se aduc prea târziu; întotdeauna se serveşte prea încet. Unii abia gustă, alţii înghit în sec, iar alţii se ridică plecând grăbiţi... Şi toţi doresc a termina mai curând şi această datorie ce au de împlinit.

Vântul se întăreşte văzând cu ochii, şi dinspre nord soseşte o bură de ploaie rece şi deasă.

Ofiţerul de cart se opreşte necăjit din plimbarea lui obişnuită, îşi îmbracă mantaua de ploaie şi strigă răspicat şi puternic pentru a birui glasul urlător al vântului:

— A *strânge zburătorul mic... atenţiune... strângeţi!...*

Un scârţâit chinuitor de macarale, un tropot cadenţat de picioare goale pe puntea udă, un amestec de răsuflări adânci, întretăiate de îndemnuri... *„Vira!... Lunga!... Vira!..."* şi totul se sfârşeşte în fluierăturile ascuţite ale sifliilor...

Numai divizionul de serviciu e pe punte; toţi sunt îmbrăcaţi în hainele de ploaie, făcute din pânză groasă ceruită.

Mă scobor încet, aplecat, pe scara din cazarmă, să intru la mine în cabină. Jos, mă opresc pentru a recăpăta respiraţia, o clipă curmată de mirosul acru, înecăcios, care încinge tot cuprinsul mohorât, întunecat.

Ce înfăţişare stranie are spaţiul acesta aşa de strâmt, abia înroşit de lumina slabă a unui felinar legănat; printre obiectele de tot felul, îngrămădite acolo, stau atâtea fiinţi într-o căldură năbuşitoare, în mirosul greu de catran care umple aerul închis şi stricat.

Dintr-un bord în altul hamacele prinse în tavan,

umflate ca nişte saci plini atârnând în jos, se ating între ele legănând zbuciumat trupurile ghemuite ale acelor care dorm obosiţi sau zac în amorţire.

Intru în cabină şi mă sui în patul meu strâmt ca o cutie, ce are o muche mai înaltă pentru a-mi opri rostogolirea în aplecările vasului. În aceşti câţiva metri cubi de aer închis locuim patru inşi; paturile, aşezate câte două, unul deasupra altuia. Dimineaţa e frumos, când nembrăcăm pe rând; numai câte unul!...

Cum stau întins, cu faţa în sus, c-un braţ lipit de-a lungul peretelui umed, simt lovitura fiecărui val care se sparge de coastele vasului; pare că ar voi să doboare peretele ce opreşte şuvoiul de a străbate înăuntru. Şi „Mircea" tresare şi geme la fiecare nouă izbitură.

Aţipisem cuprins de-o toropeală visătoare în care pluteam pierdut, când vasul se culcă pe o coastă într-o bandă aşa de puternică, încât toate obiectele de pe o poliţă deasupra capului, cărţi, perii, sticle, oglindă, cad peste mine.

Întunericul, aerul dinăuntru mă înăbuşă. Mă urc pe punte.

Afară, o noapte neagră de nepătruns. Vântul mugeşte în tremurături fioroase şi, uneori din negrul văzduhului, ca o suflare de gheaţă se repede cu atâta furie de parcă sfâşie în bucăţi pânzele încordate ce ţipă în legături.

Patru bătăi scurte de clopot, vibrând aşa de trist, ne spune ora bordului — e miezul nopţii.

„Bun cart înainte!... bun cart înapoi!... bun cart peste tot!..." şi vorbele tăiate de ascuţişul vântului se pierd gonite în haosul ce ne înconjoară.

Facţionarii, uzi, amorţiţi de frig, nemişcaţi la posturi, par nişte umbre ţintuite în loc. Numai ofiţerul de sus, cu paşii greoi, măsoară în lung *puntea de comandă..*

Şi „Mircea" — bătrânul ce atâtea a înfruntat — abia înaintează luptând la fiecare pas cu valuri din potrivă ce cad pe puntea udă, ca lovituri seci de ciocan. Întreaga

suprafaţă de apă în jurul nostru pare că fumegă fierbând în clocot, şi un fel de umbră neagră se întinde pe deasupra gonind în urma noastră.

Mă duc în prova; câţiva marinari, alipiţi de peretele bucătăriei, îşi usucă hainele lor ude — de aci se vede bine fiecare val ce ajunge şi ca o stâncă se prăvale izbind în coastele vasului ce cade cu pliscul în jos, ca într-o groapă neagră şi adânc deschisă înainte.

Pachete mari de apă năvălesc înăuntru acoperind puntea şi se întind plimbându-se dintr-un bord în altul, adesea stricând somnul celor ce picotesc lungiţi în jurul *cabestanului,* având colacii de frânghie drept căpătâi.

— Se vede o lumină albă înainte! strigă omul de sus din gabie.

O mişcare deosebită se face pe bord. Comandantul e anunţat.

— Farul turnant cu eclat, de la Trebizonda, se şopteşte pe puntea de comandă. Şi toţi sunt afară cu ochii deschişi mari căutând să prindă cu vederea acea steluţă tainică ce s-aprinde şi se stinge abia licărind la orizont.

Ce putere fără seamăn are lumina farului asupra firii omeneşti. Lumina aceasta slabă, ce abia se zăreşte, clipind ca un ochi obosit de veghere, te călăuzeşte şi te susţine, şi-n taină te îndeamnă şoptindu-ţi: *„Înainte!... tot înainte!"* Parcă te simţi îmbărbătat, puterile ţi se îndoiesc, căci nu mai eşti singur, răzleţ, rătăcitor pe întinsul pustiului de ape. În nopţile negre şi furtunoase e *candela sfântă* ce arde la marginea mării, în locul de scăpare al fiinţelor slabe ce în luptă cu natura cer mână de ajutor.

Şi una lângă alta, încet, pe nesimţite, răsar lumini departe, întocmai ca steluţe ce-şi tremură sclipirea pe fundul negru în zare.

„Luminile din port... ajungem... e Trebizonda!..." îşi spun unii altora, şi pare că o suflare de viaţă animează întreaga mulţime. În vederea portului nimeni nu mai suferă; ca prin farmec tot răul se uită într-o clipă.

Ne apropiem. Luminile apar într-un joc curios înmulţindu-se şi crescând mereu. Dar nimic lămurit nu se poate deosebi din haosul spre care înaintăm.

Se pun sondele: „27 metri!... *fund nisip!"* strigă timonierul din prova; şi navigăm încet, numai cu maşina, în vederea portului, să recunoaştem intrarea.

Câteva umbre negre se desprind înălţându-se în faţa noastră; uriaşi, în forme fantastice, parcă anume ni se opun în cale. Toate privirile sunt încordate, ochii aţintiţi se silesc a despica întunericul dinainte... Sunt trei corăbii mari ancorate în radă; aşa cum stau pierdute în negura nopţii par nişte monştri ciudaţi, care se zbat chinuiţi între valurile furioase ce-i izbesc în coaste.

„Banda tribor !... Tribo-o-or banda!" repetă răguşit pilotul care învârteşte grăbit roata cârmei într-o parte; un zângănit repetat de smunciturile lanţului de la cârmă şi „Mircea" abate pe loc întorcându-se greoi pe o lature. Căutăm pe „Elisabeta" care trebuie să fi sosit cu două zile înaintea noastră.

Din jocul luminilor ce licăresc răspândite, câteva felinare albe şi roşii se aprind şi se sting pe rând.

„Elisabeta" ne semnalează cu *Meritens.* Ne-a cunoscut după cele două lumini albe ridicate la *pic,* semnalul de intrare în port a unui bastiment de război.

Foarte încet ne apropiem de „Elisabeta" trecând prin babordul ei: *„Mai înainte... aşa... stop...; acolo ancoraţi!"* — e vocea secundului de la crucişător.

„Atenţiune la ancoră!... Gata!" se răspunde din prova, şi toţi aşteaptă comanda săvârşitoare.

„Funda!" — un zgomot de rostogolire a unui corp greu ce cade în mare împroşcând stropii de apă şi un prelung zăngănit de lanţuri... e *ancora* — simbolul speranţei.

VI
Trebizonda, 7 august

O mână mă scuturǎ uşor.

Mă deştept tresărind; e timonierul de serviciu — inamicul ofiţerilor de bord — care-mi şopteşte scurt:

— *Peste cinci minute urmaţi a lua de cart.*

Ah!... şi ce somn dulce şi binefăcător mă stăpâneşte.

Cu ochii încă împăienjeniţi mă îmbrac şi, pipăind scările, mă sui pe punte.

După o noapte albă, serviciul acesta de la orele patru la opt dimineaţa e neînchipuit de greu.

Vântul s-a potolit; marea însă tot îşi mai clatină valurile ei mari, greoaie, culcându-l pe „Mircea" pe coastă, aşa că abia se mai poate ridica la loc, o clipă, bătrânul vas, pentru a cădea obosit pe cealaltă parte. Şi cum se smuceşte el zăngănind între lanţurile celor două ancore care caută să-l stăpânească în loc!

Deschid ochii mari şi sorb, răpit de uimire, priveliştea nespus de frumoasă ce se desfăşoară în faţa mea.

Trebizonda, imens amfiteatru, se înalţă pe coasta unui munte verde, în care vezi înfipte casele albe, cu nenumăratele lor ferestre ferecate, cu cerdace largi, unele deasupra altora; şi sutele de minarete ale moscheilor, toate într-o neorânduială ciudată,

totul în forme curioase şi bizare, în culori vii şi diferite, pătate numai de umbra cea de un verde-închis a chiparoşilor şi a platanilor.

Spre apus se ridică un munte înalt şi pietros: Sui-Dangi. Sus de tot, pe creasta lui pleşuvă, stă mândră de pază în faţa oraşului, ca imagine a islamismului, o moschee veche, cu zidurile mari, cu o cupolă înnegrită de vremuri, cu vârful minaretului ascuţit despicând norii, lăsaţi aşa de jos de pare că îşi reazămă marginile lor

dezlânate pe coama munţilor.

Spre răsărit o limbă de piatră se prelungeşte în mare; iar în capăt, pe un colţ de stâncă, e aşezat farul. În spatele oraşului, pe înălţimi stâncoase, se zăresc aşezate la rând movile de pământ, urme de fortificaţii ale bateriilor de artilerie.

În fund, departe, albesc în zare movile de pietre, dărâmături, grămezi de ziduri năruite; e vechea cetate Trapezus.

Şi totul e într-o linişte desăvârşită, nu poţi surprinde nici o mişcare: întreg oraşul doarme somnul greoi şi potolit în care zac adâncite toate aceste oraşe asiatice.

De jos, de la port, se desprind câteva puncte care înnegresc crestele valurilor; în mişcări zbuciumate se îndreaptă înspre noi: sunt bărcile cu interpreţi şi furnizori, adevărate păsări de pradă, ce se întrec care să ajungă mai curând la vapoarele străine sosite în port.

Din cea dintâi barcă ce ajunge acostând la scară, un om zvelt şi ager, cu fesul pe ceafă, îşi cere voie, într-o franţuzească perfectă, ca să-l primim.

Înainte de a-i răspunde, el e pe punte şi începe recomandaţiile: *Signor* Giovanni, interpret şi furnizor al *tuturor* vaselor de război ce vin în port, gata pentru orice informaţii şi servicii de care avem nevoie.

În rada asta deschisă, fără adăpost, „Mircea" nu se mai potoleşte: parcă-i ameţit, aşa se leagănă fără astâmpăr pe-o mare încă agitată de *hulă* puternică.

Ce curioasă e această mişcare de ondulaţie pe care o păstrează încă apa mării în urma unei furtuni.

Nici o adiere de vânt nu se simte înfiorând faţa apei şi totuşi marea neastâmpărată îşi trimite necurmat valurile aceste lungi, greoaie, fără spume şi fără zgomot, care te înalţă şi te scoboară încet şi lin, înfiorându-te prin liniştea lor plină de înţeles. O fi ecoul aproape stins al unei furtuni trecute, sau prevestirea unei furtuni apropiate?...

Pe punte nu-i nici o mişcare; dorm duşi în somnul dulce şi întăritor de dimineaţă. Timonierul de cart picură rezemat de catargul din pupa.

Legănarea asta ameţitoare simt că mă biruie, totuşi mă lupt deschizând mari ochii: ca într-un decor de teatru se desfăşoară splendida panoramă a Trebizondei.

Şi-n toropeala asta neînchipuit de dulce, uşor, pe nesimţite, mă fură gândurile în urmă şi prind a se închega imagini aşa de mult uitate...

Târziu, mă regăsesc departe, în urmă, în scursul vremurilor copilăriei mele.

Din toate, un gând mai ales îmi chinuieşte mintea: tabloul pe care-l am acum în faţă, îl cunosc, l-am mai văzut cândva; priveliştea acestui oraş asiatic o regăsesc în amintirea mea.

De unde şi cum?

Curios fenomen sufletesc: o scenă, o imagine, pe care o vezi întâia oară şi totuşi să o găseşti, fără să ştii de unde, ascunsă în fundul minţii tale...

Imaginea e rămasă poate de demult, de prin cărţile vechi şi roase, cu chipuri minunate, la care priveam cu aprinderea unei închipuiri copilăreşti.

Şi firul gândurilor mă poartă în urmă, spre ţara mea rămasă atâta de departe, spre un colţ tăcut şi plin de farmec din fundul Moldovei.

Parcă mă vad acum: purtând cărţile subţioară, plecam de acasă, copil neastâmpărat, cu mintea aprinsă de visuri nebune, veşnic mânat de dorul de a vedea locuri noi, neumblate.

Ca să ajung la şcoală, colindam străzile cele mai îndepărtate, şi mă pierdeam uitând de casă şi de şcoală; ocolind oraşul, în naivitatea mea copilărească credeam că lumea întreagă o cutreier.

Îmi aduc aminte bine... era o zi frumoasă de primăvară, o zi din acele în care parcă natura întreagă e

prinsă de un râs voios, nebunatic, copilăresc. Toate erau scăldate în ploaia caldă a razelor soarelui de amiază.

Mă duceam la şcoală având cartea făcută sul în buzunarul hainei pătate de cerneală. Departe, în fundul unei mahalale, o droaie de copii se ţinea după un om...

„Un harap, un harap!" strigau cu toţii, îmbrâncindu-se ca să-l poată vedea de aproape.

Era un biet negru; de cine ştie unde, soarta şi nevoile îl aruncaseră prin partea locului.

Ca să scape de ceata de copii care îl urmăreau, negrul intrase într-o cârciumă; noi, strânşi grămadă în dreptul uşii, îl priveam cu ochi cercetători. Unii susţineau ca-i dat cu funingine, alţii că părul lui creţ trebuie să fie de lână; iar câţiva mai îndrăzneţi se furişau pe lângă el şi îl atingeau chiar pe haine, croind-o însă înapoi la fugă înspre uşă.

Negrul ştia câteva vorbe româneşti; am înţeles bine când i-a spus cârciumarului că vine din Asia, de la Trebizonda. Nu ştiu ce am găsit eu în acest nume, auzit atunci întâia oară; dar nu mi-a putut ieşi niciodată din minte.

Când am ajuns la şcoală, m-am repezit la atlasul geografic, şi multă vreme am rămas cu ochii ţintă la numele acela scris cu litere mărunte.

Şi uneori, pe când profesorul înălbea tabla cu şiraguri lungi de cifre chinuitoare, îmi lăsam capul rezemat pe mână, zburând cu gândul departe, peste ţări şi mări, în drum spre Trebizonda.

Şi după atâta amar de vreme mă regăsesc în faţa acestui oraş, tablou în care parcă surprind aruncături de penel cunoscute, trăsături ştiute de multă vreme.

Rămân aşa, pierdut cu ochii în vag, în faţa încântătoarei vederi.

Privirile, rătăcite o clipă, mi se aţintesc în zarea îndepărtată, la *nişte* puncte care, dezlipite din ceaţă, albesc dunga şerpuitoare de pe înălţimea lui Sui-Dangi: e

o caravană ce soseşte cu mărfuri de la Teheran sau Erzerum[9].

Cu încetul, vederea o cuprinde toată, desluşind contururi tot mai lămurite din acea mulţime care se mişcă încet şi tărăgănat în lungul drumului pierdut în neguri.

Se văd bine acum arabii înveliţi în burnuzuri largi şi luminate, albe ca zăpada, cămilele ostenite, încărcate cumplit, călcând rar, domol, cu genunchii îndoiţi, cu gâturile întinse înainte...

[9] Erzerum, oraş comercial în Turcia orientală, situat în apropierea izvoarelor Karasu.

VII
Trebizonda, 8 august

La câteva sute de metri e ancorat un vas rusesc de război. Abia se poate descifra numele; e scris cu litere slavone: „Kubanetz".

E o canonieră trimisă pentru protecţia creştinilor din Anatolia, în urma măcelului armenilor[10] de curând întâmplat.

După regulamentele marinei, comandantul rus era dator să facă vizită comandantului diviziunei noastre, îndată ce-am sosit în port; ceea ce rusul n-a făcut.

De aci răceala între noi şi ofiţerii ruşi.

După-amiază părăsim bordul pentru a vizita oraşul.

Un barcagiu turc, cu fesul pe ceafă, cu gâtul gol şi ars de soare, ne debarcă la mal.

Pe cheiul vechi, sfărâmat, de blocuri uriaşe de piatră desfăcute de izbiturile valurilor, mulţimea stă adunată privindu-ne curioasă; unii ne arată cu degetul explicând vecinilor că suntem: *Vlahica.*

Trecem pe străzi strâmte, întortocheate şi murdare. Zidurile mari, înnegrite şi măcinate de vreme, ascund case cu nenumărate ferestre ferecate cu zăbrele de fier şi astupate cu perdele groase.

În centru, mişcarea e foarte mare; pintre şirurile de prăvălii care se ţin lanţ, ne mişcăm încet oprindu-ne să privim la pânzării bogate, la pieile de bizon, la magazii care gem pline cu galenţi de toate formele — un fel de

[10] În anii 1895—1896, sultanul Turciei Abdul Hamid II (1876—1909) a dezlănţuit groaznice masacre împotriva armenilor. Întreaga domnie a acestui sultan s-a caracterizat printr-o cruntă teroare, atât în Armenia cât şi în Bosnia, Herţegovina şi Macedonia. El a fost înlăturat de mişcarea Junilor Turci (partid înfiinţat în 1908) şi încarcerat la Salonic.

papuci înalţi, cu tocul şi talpa de lemn. Ne minunează măiestria şi fineţea cu care sunt lucrate obiectele în filigrane de aur şi argint, extrase din minele din apropiere, de la Goumane-Kane.

O căldură moleşitoare; ne îneacă mirosul nesuferit, care se ridică din birturile turceşti unde sunt scoase în stradă frigările cu carne de berbec, ce-şi sfârâie grăsimea deasupra cărbunilor. Grămezi de legume şi fructe zac pe pământ în bătaia soarelui.

Şi-n strâmtoarea acestor străzi murdare ne învârtim cu greu prin furnicarul omenesc.

Turcii, tăcuţi, nepăsători, îşi mână catârii ce păşesc trişti; arabii cu chipuri frumoase, bronzate de arşiţa soarelui, îmbrăcaţi în haine largi şi albe merg încet pe lângă cămilele blânde, grecii limbuţi ne asurzesc lăudându-şi marfa; armenii palizi şi sprâncenaţi ne privesc tăcuţi cu ochii lor adânci şi negri; persanii, cu ochii şireţi şi lacomi, ne arată mândreţea covoarelor moi şi pline.

La vreun colţ de stradă ne iese în cale câte o cadână strecurându-se uşor, ca o umbră, pe lângă zidurile înalte. Şi noi rămânem împietriţi în loc, cu ochii ţintă, să surprindem din învelişul acela de stofă vişinie, care o ascunde din creştet până în tălpi, vreo minune de picioruş în papucul cusut cu fir şi mărgele, sau vreo mână albă şi mică, împodobită cu inele de aur.

...Uneori ne înfioară sclipiri scânteietoare de ochi negri,

adânci şi pătimaşi ce ard în pară sub broboada care-i păzeşte umbrindu-i.

O mişcare deosebită se face prin mulţime; toţi se dau în lături făcând loc alaiului care trece în goana cailor: e paşa cu escorta lui. El se duce să dea vizită comandantului diviziunii noastre.

Doi aşchiri călări, cu armele învelite în blană de oaie şi prinse la spinare, cu iataganele la coapse, merg înainte, în galop, deschizând drumul.

După ei un turc scurt şi gras, îmbrăcat milităreşte, cu turban roş, vine pe un cal frumos rotat: e prefectul de poliţie.

În urmă e o căruţă fără arcuri, trasă de doi cai albi: rezemat pe un maldăr de covoare stă paşa grav, posomorât, cu fesul roşu-aprins, cu gherocul negru, cu pieptul plin de stele şi cusături în fir de aur.

După căruţă, un rând de aşchiri săltând în galop îşi bat tecile iataganelor de coastele cailor înspumaţi, de sub copitele cărora scapără scântei din pietrele caldarâmului sunător.

Înaintea meselor înşirate în stradă, câţiva zarafi turci stau adânciţi în liniştea lor visătoare, pierduţi cu ochii-n vag, înconjuraţi de nouraşii albaştri ai fumului ce se-ncolăceşte leneş înălţându-se din narghilele aprinse. Figurile lor încadrate de bărbi mari, îmi aduc aminte de tipurile semite ale zarafilor pe care îi vedeam în copilăria mea pe străzile laşului.

Ne oprim cu toţii să ne schimbăm banii în monede turceşti, căci în voiaj ni se plăteşte solda în aur. Mulţimea de copii care urma droaie după noi, acum ne înconjoară urmărind cu priviri lacome strălucirea aurului.

Câţiva mai îndrăzneţi intră în vorbă şi ne servesc de tălmaci; căci unii ştiu puţină franţuzească învăţată în şcolile celebrilor *Freres jesuites* care au prins rădăcini şi pe aici.

În oraş stăpâneşte o linişte înăbuşită; nu-i decât o lună de la cumplitul măcel al armenilor. La fiecare pas întâlnim patrule de soldaţi, cu cartuşierele încrucişate pe piept, cu armele încărcate, străbătând mahalalele.

Iar pe la colţurile străzilor vedem cete de copilaşi zdrenţuiţi şi murdari, cu chipurile brune, slabe şi ofilite, întinzând mâinile spre a cerşi mila trecătorilor.

Aceşti micuţi, flămânzi şi goi, sunt victimele nelegiuitei cruzimi a turcilor; ei sunt orfanii ai căror părinţi au fost ucişi în timpul măcelului.

Se bat sărmanii îngrămădindu-se ca să prindă banii

ce le dăm să-şi cumpere pâine...

O bătrână armeancă ce vinde ciorapi de lână ne istoriseşte pe şoptite, într-o franţuzească stricată, toate grozăviile întâmplate:

Cum s-au strâns turcii de prin toate satele vecine şi au năvălit cu cuţitele prin casele *hristianilor* — cum îi înjunghiau în pragurile caselor şi pe scările bisericilor, — şi cum îşi băteau joc de trupurile neînsufleţite scoţându-le în stradă. Numai aceia care s-au refugiat pe vasele străine, ce erau în port, au putut scăpa. Pe copii însă îi cruţau; ziceau turcii că: *„Aceştia vor servi mai târziu pe Allah cu credinţă şi supunere".*

...Şi bătrânei i se îneacă glasul povestindu-ne; abia îşi mai stăpâneşte plânsul oftând dureros; îşi şterge cu mâneca hainei boabele de lacrămi ce se scurg printre zbârciturile obrazului până în bărbia-i ascuţită.

Mă uit şi cat cu ochii cercetători, să pot surprinde vreo umbră de cruzime pe chipurile atât de cuminţi şi liniştite ale acestor turci, ce stau aşa de potoliţi, aşa de nepăsători, în uşile prăvăliilor.

Nici n-ai crede că aceşti oameni sunt în stare să săvârşească asemenea nelegiuiri.

Ce adâncuri nepătrunse se ascund în sufletul acestui fanatic neam de oameni!

Ne întoarcem spre port. Rămân în urmă privind la cifrele turceşti însemnate pe cadranul unui ceasornic, aşezat sus, la intrarea unei case mari.

Un bătrân, aşezat turceşte în uşa unei cafenele, mă pofteşte *„să stăm de vorbă",* şi îmi explică cum se numără ceasurile la ei, de la răsăritul soarelui, şi care e diferenţa între ceasul â *la turca* şi ceasul *â la franca.*

Îi mulţumesc cu un: *Evala efendi*[11] respectuos şi mă scobor în port.

În zarea îndepărtată apar vasele ancorate în radă,

[11] Corect: Evallah efendi! — Allah să-ţi lumineze calea! (în limba turcă).

ca nişte jucării minunate, împrăştiate pe faţa calmă a mării.

După ora bordului e aproape de apusul soarelui, căci „Elisabeta", mândră, îşi flutură în adierea serii flamura albastră prinsă în vârful catargului, semnal de atenţiune pentru lăsarea pavilionului.

Când se împlineşte ora anumită, în clipa când flamura cade ca un fulg uşor şi bubuitul descărcăturii zguduie văzduhul, toţi îşi descoperă capetele; iar corniştii încep a suna *onorul* ce se dă tricolorului român, care se lasă de la pupa încet, alunecând în jos o dată cu cel rusesc.

Globul roşu însângerat al soarelui alunecă uşor după creasta înclinată a muntelui, ce despică albastrul cerului senin... După câteva clipe nu mai rămâne decât o geană roşietică ce licăreşte în asfinţit, tivind în auriu o margine a cupolei şi poleieşte cald vârful unui minaret al moscheii de pe bătrânul munte: Sui-Dangi.

...Şi acum, în pacea sfântă a serii, nu se simt decât fiorii dulci, împrăştiaţi de notele muzicii vaporului rus, ce îngână o rugăciune aşa de tristă ca ecoul slab al unui plâns îndepărtat...

VIII
Platana, 8 august

Portul e aproape gol: o corabie mare cu trei catarge, ancorată aproape de noi, şi-a înitins toate pânzele să le usuce la soare;

O canonieră turcească, neagră şi murdară, îşi joacă încet pavilionul roşu cu semiluna albă la mijloc; alături, „Elisabeta", mândră şi lucitoare, îşi flutură nebunatic flamura ei în trei culori în jurul unuia din catarge.

Ce dimineaţă frumoasă!

De-o parte coasta înaltă, munţii înverziţi cu păduri dese şi bogate; de altă parte marea calmă şi întinsă, cu luciul unei imense plăci de oţel sub albastrul limpede al cerului de Orient.

Abia mi-am sfârşit serviciul de cart şi trebuie să plec la mal pentru observaţie astronomică împreună cu ceilalţi camarazi.

Luăm sextantele şi cronometrul şi ne suim în barcă, alături de căpitanul secund al bastimentului.

Ajunşi la mal, ne găsim loc potrivit la marginea unei păduri şi începem observaţia.

Pe când ne chinuiam să prindem soarele reflectat în oglinda sextantului, auzim şoapte în urma noastră; e o droaie de turci adunaţi spre a ne pândi să vadă ce facem.

Se opresc mai la o parte şi ne privesc speriaţi; cei mari ţin liniştea stăpânind pe copiii cei mai îndrăzneţi ce vor să se apropie.

Mai târziu un turc bătrân se desprinde din mulţime şi se apropie în vârful degetelor. După un *Salabairulsum*[12] şi o temenea respectuoasă ne întreabă ce facem.

Îi explicăm totul prin câteva vorbe turceşti pe care le ştiam şi noi, şi el pleacă mulţumit pentru a explica acelei mulţimi care-l aştepta cu nerăbdare.

---

[12] Corect: Sabahlar hayr olsun! — Să vă fie dimineţile luminoase! (în limba turcă).

Ne întoarcem la bord ca să facem calculele. După-amiază câţiva ofiţeri şi cu medicul bordului plecăm în oraş.

La mal ne întâmpină un ofiţer turc de infanterie şi ne conduce arătându-ne oraşul acesta atât de ciudat.

Pe două coline sunt aşezate două orăşele: unul turcesc *şi* altul creştin, care se privesc faţă în faţă.

Fiecare din ele cu obiceiuri, cu legi şi credinţe deosebite: două lumi diferite, vrăjmaşe, care se duşmănesc de moarte, deşi sunt unite sub aceeaşi soartă. Amândouă cu aceeaşi înfăţişare sărăcăcioasă şi tăcută, ca mai toate oraşele din Orient: aceleaşi îngrămădiri de ziduri, căsuţe tupilate, încâlcite prin viţele stufoase, ascunse în umbra smochinilor înverziţi şi a platanilor bătrâni.

Deosebirea e numai că pe una din coline strălucesc crucile poleite de pe turnurile bisericilor; în timp ce, de pe cealaltă colină, răsar lucind semilunile de pe minaretele geamiilor, două credinţe ocrotite de aceleaşi raze ale soarelui, de aceeaşi boltă a cerului pururea albastru.

Încălecaţi pe catâri, pornim să vizităm împrejurimile: apucăm la deal pe ulicioare întortocheate şi aşa de strâmte că abia pot trece cămilele încărcate.

După puţin timp, suntem afară la marginea mahalalei, de unde vederea cuprinde întreaga împrejurime.

Şi catârii se fac ghem sub noi urcând greu la deal şi pipăind locul, îşi înfig copitele în bolovanii drumului.

Ce aer de jalnică resemnare au animalele aceste de povară şi ce blândeţe răsfrâng ochii lor mari, negri, umbriţi de gene lungi.

De o parte şi de alta a străzii, numai livezi de măslini şi straturi de tutun; casele mici, cu zidurile goale, fără nici o înfrumuseţare.

Ne uimeşte atâta sărăcie; o mizerie aşa de neagră, în mijlocul unei naturi aşa de bogate, sub un cer aşa de

limpede şi de frumos!

Ne îndreptăm spre o biserică frumoasă: „Sf. Constantin", zidită în coasta unei înălţimi. Clopotniţa albă şi crucea poleită răsar sclipind prin cutele perdelei verzi a frunzelor de măslin. Un călugăr bătrân ne îndeamnă să mergem mai departe, până la vechea mănăstire zidită de Belizariu[13].

Înaintăm încet, pe o potecă strâmtă, de-a lungul unei râpi stâncoase, strecurându-ne pe sub granituri gigantice, ameninţătoare, prinse în stânci uriaşe, în forme ciudate, ca nişte monştri împietriţi de veacuri.

Mănăstirea pare o fortăreaţă în ruină, pereţii îi sunt ruinaţi şi măcinaţi de vreme; o parte a zidăriei e rezemată de peretele unei stânci striate în pături de granit vânăt şi roşu ca sângele.

O linişte de moarte învăluie colţul acesta stâncos.

Biserica, pustiită şi-n paragină, e lucrată în stil bizantin; pereţii de marmoră, în mozaic bogat, în sculpturi măiestrit cizelate, totul în desene vechi, festonate în broderii bizare şi mistice.

Înăuntru, pe pereţii colţuraţi şi pe bolţile surpate, încă se mai văd pete colorate: umbrele sfinţilor zugrăviţi cu atâta amar de vreme în urmă.

O singură candelă, aprinsă de călugări greci, mai veghează cu o licărire bolnavă, ca deasupra unui mormânt, luminând aşa de trist goliciunea iconostasului despoiat şi năruit.

Această îngrămădire uriaşă de dărâmături, altădată podoabă a măreţiei stilului bizantin, martoră a patrusprezece secole, tot ne mai aminteşte încă legenda tristă a nefericitului ei fondator şi ne arată cât de vremelnică e cumpăna măririlor lumeşti.

Belizariu, mândrul general al lui Justinian, după ce

---

[13] Belizariu, Belizarie (aproximativ 494—565), celebru general bizantin, conducătorul armatelor împăratului Justinian.

înfrânge pe perşi, zideşte această biserică pe malurile Pontului Euxin, apoi cade în dizgraţie şi ajunge orb şi sărac, purtat de fiica sa, cerşindu-şi pâinea pe străzile Bizanţului.

...Şi cum stau ascultând pe călugărul bătrân, care ne povesteşte despre nelegiuirile năvălitorilor care au jefuit biserica, furând din odoarele sfinte, din evanghelii şi pergamente vechi, mi se pare că zăresc încă pe mozaicul capricios al zidurilor stropi de sânge închegat — rămăşiţele cruzimii din vremurile trecute.

De aci, de pe înălţimea pe care ne aflăm, privim în urmă, departe, în zarea ştearsă a depărtării, unde se pierd vârfurile bătrânilor munţi ai Anatoliei, ale căror coame albite de zăpadă scânteiază sub razele soarelui.

La picioarele noastre, pe cele două coline, până în mare, se desfăşoară Platana.

O varietate de culori neînchipuit de frumoasă: casele, albe şi mici ca nişte jucării, apar în umbra de un verde-închis a livezilor de măslini, semănăturile de tutun, colţurile pleşuve ale stâncilor de granit roşu, smochinii stufoşi, lespezile albe din cimitirul umbrit de chiparoşi jalnici, care cresc până în marginea oglinzii străvezii a mării... un amestec curios, ca nişte trăsături de penel aruncate la întâmplare, într-un joc capricios de culori vii tremurând în lumina miezului de zi.

Ne scoborâm prin mahalaua creştină.

Vestea că un doctor, un *echim*[14], e în oraş, se răspândeşte ca fulgerul. La fiecare pas ne oprim întâmpinaţi de oameni şi femei aducând în braţe copii. Şi doctorul, om bun şi milos, cercetează cu drag pe toţi, învăţându-i ce trebuie să facă.

Uneori rămânem în loc fermecaţi de frumuseţea răpitoare a femeilor grece şi circasiene, care ne ieşeau în cale cu mersul lor molatic, cu figurile lor bronzate, cu buzele roşii, umede, cu părul negru şi inelat, căzut pe

[14] Corect: hekim — medic (în limba turcă).

umeri; sub sprâncenele lor arcuite ele au nişte ochi de foc, pătimaşi, adânci ca marea şi negri ca păcatul dragostei.

Un bătrân roagă pe doctorul nostru să vie până la el acasă să vadă pe fiică-sa, care suferă de piept.

Intrăm într-o livadă bogată: bolnava stă culcată la umbră, faţa e palidă şi ochii negri, visători, cată aiuriţi spre cuiburile albastre de lumină ce joacă prin frunzele măslinilor. Noi îl lăsăm pe doctor în urmă şi ne ducem mai departe sub un smochin încărcat, unde fratele fetei ne cântă din mandolină o veche arie orientală.

...Ce duios şi gingaş picură notele dulci ale mandolinei în liniştea singurătăţii acestea, în aerul parfumat al livezii pline de fructe, în care arde parcă aroma de esenţe îmbătătoare!

Târziu, pe când ne întorceam la bord, un hogea suit în vârful unui *minaret,* cu braţele întinse, cântă chemând credincioşii la rugăciune; glasul lui *tânguitor* se pierde în dangătul prelung ce vine de la cealaltă colină a oraşului, de la clopotele unei biserici.

...Şi fără să vreau, sub farmecul sfânt al chemării credincioşilor la rugăciune, compar credinţa *profetului* aşa de reală şi pământească, rostită de glasul preotului din minaret, cu chemarea ideală şi mistică a clopotului, care înalţă închipuirea către cel mai frumos şi amăgitor vis ce s-a arătat vreodată ochilor minţii omeneşti, visul răpitor, sublimul vis, pentru care a luptat în viaţă şi a murit pe cruce blândul fiu al dulgherului din Nazaret.

IX
Vona, 11 august

Se lumina de ziuă când am ancorat în portul acesta — adică, la drept vorbind, nici nu se află port aci; în fundul băii largi şi minunat păzite de vânturile dinspre larg, e un orăşel oriental, ascuns în poala unui munte îmbrăcat în verdele pădurilor de dafin.

De-ţi rătăceşti cumva privirea în urmă, departe, poţi număra de-a rându în zare sate şi capuri ce se înşiră lanţ de la Ieros prin Keoreli, Tereboli, Zefiros şi Kerasunda; întreaga coastă a Anatoliei, înaltă şi colţuroasă, apare scăldată de valurile mării, în lumina trandafirie a dimineţii. Te minunează frumuseţea coastei, aşa de variată, ca o dantelă măiastră lucrată de o mână dibace.

La câteva mile spre vest, se prelungeşte în mare, umbrit de un buchet de arbori, capul de stâncă ruptă ce poartă numele de Iason.

Din vremuri, aci se povesteşte că a ancorat „Argos", mândra corabie pierdută în căutarea *Lânii-de-aur,* şi aci a debarcat Iason, viteazul căpitan al Argonauţilor din expediţia aşa de mult cântată de poeţii antichităţii elene.

Orăşelul acesta de veacuri doarme acelaşi somn greoi şi trândav în care vegetează mai toată populaţia visătoare a Orientului — natura bogată a lenevit firea omenească împiedicând-o a mai adăoga ceva.

O barcă ne lasă pe ţărm la un mic debarcader putred, înnegrit. Un turc ne întâmpină salutându-ne milităreşte; după înibrăcăminte pare a fi un gardist.

Plaja care se prelungeşte în mare, spălată de spuma valurilor, e formată din nisip feruginos, negru, fin şi greu, dovadă că în vecinătate se găsesc *gisimente* de fier. În munţi, numai la 15 kilometri depărtare, se află mine de argint; totuşi, fierul, argintul, ca *şi* celelalte

produse se aduc din porturile ruseşti.

Străbatem oraşul în lung şi-n lat. Aceeaşi îngramădire de case fără nici un stil pronunţat, aceleaşi geamii albe îşi înalţă minaretele ţuguiate. Ulicioarele strâmte, murdare şi cotite se înfundă prin ruinele zidirilor vechi sau se închid baricadate prin maldăre de foi de tutun puse la uscat.

Ne oprim în marginea oraşului. Numai aci găsim apă dulce: un pârău limpede se furişează prin crăpătura muntelui; şi undele clare i se preling pe lespezi de piatră sticloasă.

În colţul acesta umbrit şi răcoros se strâng locuitorii ca să-şi adape vitele. Sub măslinii încărcaţi şi dafinii mirositori ce cresc la întâmplare, îmbătrânind în voia naturii, o sumă de oameni se află adunaţi la umbră. Vreo doi bătrâni aşezaţi turceşte, cu picioarele încrucişate, se odihnesc nepăsători; nici unul nu scoate o singură vorbă măcar, toţi tac şi fumează, cu ochii pironiţi în gol — pare că urmăresc un punct anume văzut de fiecare-n parte.

Alţii îşi adapă cămilele şi catârii; unii sunt oameni tineri şi bine legaţi; au picioarele goale până la genunchi, şi pe corp numai cămaşă; figurile au culoarea bronzului, şi trupurile — ceva din înfăţişarea statuilor antice.

Privim înduioşaţi la un grup de cămile ce-şi leagănă uşor gâturile lungi, întinse înainte; acestor animale urâte şi diforme natura le-a concentrat singura frumuseţe în ochii lor dulci, cuminţi, în care se resfrânge melancolia şi resemnarea tristei lor soarte.

Pe când ne întrebam câţi metri de grosime să aibă platanul uriaş ce-l admiram, ni se răspunde dintr-un grup de turci: *„Cinci metri",* într-o românească perfectă. Era gardistul ce-l întâlnisem la mal şi pe care-l observasem că ne urma la distanţă, pare că ar fi avut să ne spuie ceva.

Surprinşi, îl întrebăm de unde ştie româneşte; şi el, roşu la faţă, schimbat, ne răspunde că a fost câţiva ani

prin România.

Ne întoarcem prin cealaltă parte a oraşului, oprindu-ne la casa guvernatorului, un batrân, Miralaia.

Trecem într-o livadă splendidă ce îşi desfăşoară bogăţia solului pe o pantă dulce până-n mare. Departe, se pierde şerpuind un drum rătăcitor, tăiat în coasta unei stânci. La umbră, pe o bancă de lemn, în balsamul jalnicilor chiparoşi, doi bătrâni citesc o carte. Unul dintre ei se ridică: e stăpânul casei ce ne întâmpină cu o temenea respectuoasă, poftindu-ne să luăm loc. După vreo două vorbe schimbate, se aduce obicinuita cafea şi siropul racoritor; bătrânul îşi netezeşte barba-i albă-afumată şi ne zice surâzând: *„Joc şarap efendi!"*[15] — voind să ne spuie că legea nu-i permite să bea vin. Vizităm grădina şi casa: o clădire veche cu zidurile măcinate de vreme, cu ferestre mici, ferecate cu gratii şi închise cu jaluzele verzi. Singurătatea şi liniştea ce-o împresoară îi dau o măreţie nespus de tristă. Ciudată construcţie — în rândul de jos e grajdul; bătrânul îşi ţine încă o frumuseţe de cal, sânge arab. Când am trecut pragul, un cal mic, alb ca zăpada, şi-a întors gâtul încordat, mişcând nervos urechile ciulite, şi ne-a privit cu nişte ochi vii şi blânzi care ardeau sub moţul de păr stufos căzut de pe frunte până pe nările mari şi roşii.

Bătrânul ne spune că de mult nu-l mai încalecă, dar îl ţine aşa să moară lângă el, că multă vreme l-a slujit credincios în timpuri grele şi de primejdie.

Se înserase când ne-am luat rămas bun întorcându-ne la bord.

Pe la ora şapte toate prăvăliile sunt închise, de când cu măcelul armenilor; mai târziu de ora aceasta nimeni n-are voie să mai circule pe străzi şi nici o barcă nu poate să plece de la ţărm.

Seara, după terminarea serviciului, e ora repausului pe bord; clipele dulci şi fericite când fiecare trăieşte

[15] Vin în nici un caz, domnule! (în limba turcă).

pentru sine însuşi, retras în fundul sufletului său.

În cuprinsul acestor câţiva metri e imaginea întregii omeniri; în mic, o lume ce s-agită, trăieşte împărţită în trepte sociale, cu gânduri, dureri şi mulţumiri deosebite.

În tribord, la pupa, se plimbă comandantul, fluierând încet; în dreptul careului un grup de ofiţeri tineri vorbesc şi râd; în prova, pe teogă, e toată mulţimea adunată.

Se strâng în grupe oameni tot din acelaşi sat şi povestesc sau cântă aşa cum ei simţesc şi inima-i îndeamnă.

...Şi nu-i un cântec singur ca să-l auzi în cor, sau să răzbată numai un glas deosebit, ci sunt crâmpeie frânte de-atâtea voci în parte, şi fiecare-şi cântă încet şi pentru sine, de jale, de dor sau de iubire — cântece vechi, de cine ştie când — aduse cu dânşii din vatra părintească, ori altele învăţate pe urmă în armată.

Amestecul acesta de glasuri diferite formează o armonie de murmur vag, un fel de tânguire duioasă şi unită într-o melancolie dulce şi adesea dureroasă, ce tremură în aer până ce se stinge în mare.

Deoparte îi strâns un grup, în mijloc văd şi pe gardistul turc ce-l întâlnisem în oraş.

Întreb mirat, şi aflu tot misterul:

Era un român, fost soldat pe „Elisabeta" şi dezertor de vreo şase ani de când bastimentele române mai vizitaseră aceste porturi — ciudat lucru... un ţăran român gardist în Anatolia.

Vaporul şi culorile româneşti i-au deşteptat dorul de ţară; nu l-a răbdat inima şi a venit o dată să mai vadă pe ai lui — găsise vreo doi oameni tot din acelaşi sat cu el.

Şi în clipele acestea trăia o viaţă întreagă la sânul cald al ţării, în mijlocul mulţimii de oameni — fraţi cu dânsul — care cântau spunându-i de satul lui, de casă şi părinţi, de fraţi şi de pământul lăsat aşa departe la care de atâtea ori visase răzleţul, uitat printre străini.

La spatele lui, unul lungit pe punte alene, c-un maldăr de frânghie având drept căpătâi, cântă pierdut a jale cu ochii ţintă în cer:

Trandafirul rău tânjeşte
Dacă-l smulgi de unde creşte,
Tot aşa tânjesc şi eu
După sătuleţul meu...

Tace puţin, şi iarăşi se porneşte din ce în ce mai tare, zicând tot mai cu foc:

Rămâneţi cu toţi în pace
O-o-f!... mă duc, că n-am ce face!...

Mă uit la ei: gardistul şi oamenii aceia ce stau pe lângă el, nu cântă, nici nu râd; vorbesc încet, aşa ca în spovedanie.

El stă jos, ţinând capul în piept, şi numai rar scoate vreo vorbă şi întreabă de ceva, apoi oftează adânc şi clatină din cap încet, abia se mişcă firele moţului prins în vârful fesului roşu.

Ce-o fi vorbind oare?... Şi câte s-o fi petrecând în fundul ascuns al inimii sale!...

Când şi-a ridicat capul am văzut bine cum îi jucau în lacrimi ochii lui tulburi.

Şi-a luat rămas bun, căci se suna apelul şi oamenii toţi treceau la front pe borduri.

Pe când unul, cu glas tare, spunea rugăciunea de seară, toţi ceilalţi, pe punte, în rânduri, cu capetele goale, îşi făceau semnul crucii, iar notele metalice vibrau pierdute-n aer.

Barca, în care el plecase, era departe când am zărit-o potolindu-şi mersul; şi s-a oprit dând drumul lopeţilor în voie.

Abia se distingea o umbră stând pe loc în ceaţa ştearsă a serii — parcă nu se-ndura să plece — de ce s-o fi oprit?...

Spre asfinţit, de mult dispăruse globul soarelui înecat în adâncul mării. Zgomotul, viaţa bordului, încetase o dată cu cea din urmă tremurare a notelor

sfintei rugăciuni de seară. Pe punte nu se mişca nimeni, în cabina comandantului lumina era stinsă; afară, vreo doi oameni în prova, de serviciu, şi noi, grămadă, strânşi în jurul bătrânului Marcheti, mecanicul bordului.

La toţi ni-era drag omul acesta, pentru bunătatea inimii şi farmecul povestirilor sale. Ne spunea din peripeţiile unui naufragiu ce-l suferise în Marea Roşie, apoi amintiri din bătălia navală de la Lissa[16], unde luase parte în tinereţea sa.

De mult terminase bătrânul, dar noi tăceam cu toţii, stăpâniţi de înţelesul povestirei, spuse într-o românească aşa... de stricată şi plină de glume şi învăţături de-ale meseriei, deprinse o viaţă întreagă în aspra şcoală a mării.

Era târziu, nici unul dintre noi nu se îndura să plece — frumuseţea nopţilor pe mare dă un farmec nespus de dulce grelei vieţi de bord — mişcaţi de liniştea ce ne înconjura, fără să ştim, ne ţintuise în loc un fel de teamă parcă de a nu turbura sfinţenia liniştii ce stăpânea natura întreagă.

O noapte dumnezeiască!... frumoasă ca în basme: cerul curat, nici o mişcare nu se simţea, nici o adiere nu înfiora calmul apei moarte. Iar sus, în peretele negru al ţărmului, o licărire albăstrie începu să resfire frunzele copacilor înalţi, şi colţul lunii noi se ivi, lucind ca muchea unei seceri de argint, înfiptă în vârful unui dafin bătrân.

Furaţi de gânduri, pe nesimţite, se coborâse fiecare în adâncul tainic al sufletului, uitând fiinţa celor dimprejur.

Un sunet vag ajunse până la noi, o tresărire abia simţită, ca un fior slab, atinse pacea nopţii.

Ne-am ridicat cu toţii ca să vedem ce este.

---

[16] Lissa, oraş, mai înainte cetate, în insula cu acelaşi nume, în apropiere de coasta Dalmaţiei. Aici s-au dat mai multe bătălii navale. Textul se referă la ciocnirea de la 1866 dintre flota austriacă şi cea italiană (învinsă).

Cu ochii deschişi, cu auzul aţintit, aşteptam... pe luciul negru al apei abia aluneca o umbră în zare.

Era o barcă ce se-ndrepta spre noi; nici un zgomot nu s-auzea, doar se simţea uşor mişcarea lopeţilor, lină, regulată, fără a scoate pana afară din apă.

„Să ştiţi că-i un contrabandist de tutun", spuse unul dintre noi.

Barca se apropiase; când a venit alături, în loc să acosteze în bordul în care ne aflam, a ocolit prin pupa vasului şi s-a oprit pe furiş la scara din bordul opus. Am înţeles îndată: în bordul dinspre ţărm îi era teamă să nu fie zărit la lumina felinarelor de punte.

„Ba... nu, e gardistul turc care a fost azi aci."

Aduce un răvaş, o legătură cu lucruri pentru un soldat; cere să i le ducă la părinţi, în satul lui. Are şi tutun; ne roagă să-l primim, că-i foarte bun, de Baffra.

Stă şi ne istoriseşte ciudatul roman al vieţii lui şi chipul cum trăieşte prin locurile acestea. Ne mulţumeşte apoi din toată inima şi pleacă încet, strecurându-se prin întuneric.

Noi am rămas privind la dunga de lumină lăsată în luciul apei, ca urma unui diamant ce taie o sticlă întinsă.

O pierdusem cu toţii din vedere; o dată mai apăru în curmezişul cărării de lumină ce o aşternuse luna de sus, încremenită anume ca o semilună deasupra unui minaret. În clipa aceea un glas puternic s-auzi dinspre ţărm.

Santinela de pe mal zărise barca în lumină.

Acelaşi strigăt răsună repetat de câteva ori; şi un fulger scurt licări înroşind c-o pată luminoasă negrul ţărmului în zare, iar bubuitul unei puşti înfioră cuprinsul tot, spărgând liniştea nopţii... o clipă numai, căci ecoul se risipi departe, pierdut în pustiul întunecat al mării...

X
Samsun[17], 16 angust

Înainte de prânz primim o vizită neaşteptată.

Un domn bătrân, corect îmbrăcat, se urcă pe punte şi ne salută respectuos; într-o mână îşi ţine şapca lui rusească şi în alta o cravaşă de trestie de mare.

E un colonel rus de cavalerie, în retragere.

Îl poftim în careu. Începe a ne spune, într-o franţuzească stricată, câtă simpatie are pentru români: a făcut campania din '77, ne cunoaşte foarte bine ţara şi obiceiurile, ne ştiuse şi limba, dar a uitat-o; i-a mai rămas numai două cuvinte pe care le repetă întruna, cu deliciu: *vin Tragaşani!... ah!... vin Tragaşani!...*

Atunci schimbăm berea, cu care îl tratasem, pe vin... Şi limba musafirului nostru se dezleagă; exploziile de simpatie devin din ce în ce mai dese şi mai puternice.

Ca să ne arate câtă dragoste are pentru români ne spune o dovadă pentru a ne bucura pe toţi: pe moşiile din Caucaz nu are decât români — noi ascultăm miraţi — da, şi-a stabilit o colonie întreagă, vreo câteva sate româneşti din Basarabia. Şi mulţi proprietari bogaţi au adus oameni tot de acolo.

Guvernul rusesc — continuă el — îi are pe toţi în grijă; iată, puteţi vedea: soldaţilor care pleacă din Basarabia, trimişi la trupele din Siberia, departe până la hotarele Chinei, le dă pământuri acolo; ei nu se mai întorc, şi familiile lor, duse de guvern pe socoteala sa, sunt stabilite spre Manciuria, unde le dă pământuri întinse şi bogate... Îi are pe toţi în grijă guvernul rusesc!...

Paharele se golesc, discuţia se încălzeşte, fără să ştim, alunecăm în chestiuni naţionale şi de politică înaltă.

El ne asigură mereu că tare mult ne iubeşte, dar să

[17] Samsun, oraş şi port în Turcia, pe malul Mării Negre, centru comercial, manufactură de tutun.

nu ne supărăm că-i sincer, el vorbeşte drept, aşa-i e felul său — nu-i place deloc cum ne purtăm, după atâtea binefaceri din partea Rusiei!... nu, nu stă frumos, zău că nu... oricum, tot creştini ortodocşi ca şi ei!... nu, nu stă frumos!...

La început noi voiam să-i explicăm; văzându-l însă aşa de sincer şi încredinţat, l-am lăsat, mulţumindu-ne a-l asculta interesaţi. Nu-i vorbă, că mai interesaţi îl priveam cum ridica uşor paharul, căta lung în zare la limpezimea vinului, şi dintr-o dată îl răsturna pe gât, apoi îşi sugea buzele subţiri şi clipea nervos din ochii lui mici, albaştri-tulburi, care-i luceau prin gene.

Şi-l lăsăm tot timpul să-şi stingă focul care-l ardea, în chestiunile politicii înalte; iar noi îl ascultăm în linişte — să-l întrerupem oricum nu stă frumos... e în casa noastră, ş-apoi vinul, deşi uşor la băut, e însă tare şi vechi.

Soarele ca focul ardea în miezul zilei, când am debarcat pe mal în port.

După câţiva paşi am putut observa că oraşul acesta are o înfăţişare ceva mai europenească. Ne oprim în răscrucea a două străzi largi, pavate cu lespezi mari de piatră. În dreapta se înşiră un rând imens de bolţi — e un bazar oriental.

Curioasă impresie îţi produce această confuză îngrămădire de mărfuri felurite între zidurile vechi, umede şi înnegrite de vremuri.

Un muzeu uriaş, fără nici o rânduială. Cum ai păşit sub coperişul de piatră tăiată în bolţi enorme şi negre-afumate, te prind fiori în aerul rece şi umed; ca într-o peşteră te îneacă mirosul greu de mucegai.

Abia lumina zilei mai poate să răzbată, şi câte-o rază caldă se furişează-n taină de-ncearcă să usuce dungi albe înşirate din picături de apă ce se preling cu-ncetul pe ziduri, în unghere. Şi-n haosul acesta, te ameţeşte un zgomot vag de mii de voci întruna, care se agită în clocot sub bolţi înăbuşite, izbindu-se între ziduri

c-un nesfârşit ecou.

Trecurăm pe lângă o prăvălie cu arme. Ce curioasă adunătură de vechituri: puşti lungi, un fel de şuşanele cu paturi mici, sculptate şi încrustate în sidef, pistoale mari turceşti, pumnale fine, artistic lucrate, săbii de Damasc şi iatagane cu lamele curbate.

Ne oprim la o prăvălie de stofe şi mătăsării. Negustorii sunt nişte greci; cu ochii lor negri, vii, ne prind, învăluindu-ne într-o privire şireată şi cercetătoare. Adânci cunoscători de oameni. Dintr-o clipă te-a pătruns, şi cu o siguranţă uimitoare, te ştie cine eşti, de unde vii şi ce voieşti.

Întreaga prăvălie şi-o răstoarnă grăbiţi, numai ca să ne arate marfa; nu cere să-i cumpărăm nimic, dar gura nu le tace; şi laude, ademeniri şi politeţe curg din belşug, cu cât se strâng mai mulţi în jurul nostru.

În câteva minute coprinsul tot e inundat în valuri colorate de pânzeturi şi stofe — o beţie de culori vii, împletite într-un chip bizar în desemnuri fantastice, după capricii destul de ciudate. Alături e un fel de cofetărie turcească.

Stăpânul, un turc, stă în fundul prăvăliei pe un scăunel şi fumează aşteptând liniştit să-i vie muşterii; nici nu clipeşte măcar din ochi.

Îi cer apă şi dulceaţă. El se ridică încet şi cu mişcări măsurate îmi aduce un borcan mare, o lingură şi un pahar, apoi se aşază iar la locul obişnuit. După ce-mi potolesc setea, voii să-i plătesc; turcul se uită nedumerit la mine.

Eu mă mir de ce nu vrea să ia banii, şi el se miră de ce-i plătesc când n-am gustat decât o dată. N-a fost chip să ne înţelegem. La urmă îmi spune hotărâtor: „Dacă-ţi place, mănâncă, dacă nu, atâta pagubă". Turcul voia să mănânc tot borcanul, şi nu pricepea cum să-mi ia plată numai pentru că gustasem.

Ieşim din bazar şi apucăm la deal, pe drumul care duce spre cimitirul oraşului. Străbateam un cartier

sărăcăcios; casele mici şi simple apar prin verdeaţa platanilor stufoşi.

Oamenii aceştia nu pun nici un interes pentru a-şi înfrumuseţa casele prin care locuiesc, pentru că nu stau decât foarte puţin în ele. Tot timpul stau afară în aerul cald şi dulce, în sânul naturii aşa de frumoase, sub un cer limpede, la umbra unei vegetaţii bogate, pe când la nord, în frig şi umezeală, sub cerul acoperit de ceaţă, casa e singurul cuib plăcut şi cald, în care omul îşi găseşte odihnă şi mulţumire după o muncă chinuitoare în luptă cu aspra natură ce i se împotriveşte.

În drum, ne minunăm privind la câţiva turci bătrâni ce stau la umbră şi împletesc ciorapi. Ciudat neam de oameni. Fără să vreau, cătând la chipurile aceste tăcute şi blajine, îmi vin în minte cruzimile săvârşite în măcelurile armenilor şi groaznica faimă ce aceşti fanatici şi-au câştigat de veacuri... aceeaşi mână ce poartă andreaua de împletit ciorapi mânuieşte şi iataganul de retezat capetele ghiaurilor nelegiuiţi. Unde apa e mai lină acolo-i şi mai adâncă!

Intrăm în cimitir. O grădină frumoasă pe o coastă înclinată uşor spre mare.

Cât ochii pot cuprinde, nu vezi decât mulţimea de lespezi mari de piatră, cioplite primitiv, şi în neorânduială înfipte în pământ.

Cărările înguste ce şerpuiesc în zare, se pierd printre morminte, şi pacea sfântă a morţii domneşte pretutindeni, iar chiparoşii trişti jelesc, de cine ştie când, mormintele închise, de multă vreme poate căzute în uitare...

Locurile unde se văd coloane rupte şi lespezi mari trunchiate arată că pământul acolo ţine închisă cenuşa celor care au fost răpiţi din lume în floarea tinereţii.

Străbatem tot cimitirul în lung şi ne oprim la uşa unei geamii, căci tocmai este ora de rugăciunea serii. Şi în mijlocul acestei tăceri desăvârşite începe să răsune

chemarea repetată a unui muezin, de sus, din minaret. Nu înţeleg ce spune, îl văd cu braţele întinse cum cheamă credincioşii, cu glasul plângător şi plin de pietate.

Urcăm cele câteva scări de piatră; la uşă ne lăsăm bastoanele şi intrăm înăuntru. În momentul în care păşesc pragul, un fior scurt îmi fulgeră prin trup: înăuntru e rece, tăcere adâncă şi aproape întuneric. Cu o singură privire cuprind tot golul tainic al acestui locaş de rugăciune.

Vreo două raze slabe pătrund prin geamuri mici şi poleiesc o parte din zidul afumat; zugrăveala pereţilor e ştearsă, abia se mai cunoaşte o urmă colorată de linii ce se taie în felurite şi mistice desene. Inscripţii încâlcite rămase întrerupte de mozaicul căzut din locul unde fusese înfipt odată cu rară dibăcie de o mână omenească.

La glasul chemării de la templu s-adună credincioşii, şi pe măsură ce ajung, îşi lasă papucii în rând la uşă, încet păşesc tăcuţi, cu ochii în pământ, cu picioarele goale pe dalele de piatră rece. Trec pe lângă noi fără să ne privească, senini, tăcuţi îşi iau locul obişnuit. O linişte desăvârşită, nici o şoaptă nu atinge sfinţenia tăcerii dinăuntru; şi toţi întorşi cu faţa înspre Mecca, stau cu ochii pe jumătate închişi, pierduţi ca într-un vis; un fel de meditare pioasă, ideală. Figurile nu spun nimic; nimic nu se răsfrânge din tot ce se petrece în lumea sufletului lor. Târziu începe vag un murmur de şoapte neînţelese şi ei se prosternă cu faţa la pământ, îndoiţi de mijloc se leagănă, asemenea mişcării ce o are un om în mersul călare pe cămilă.

Aceleaşi intonaţii s-aud într-un amestec de glasuri stăpânite — cu toţii recită verseturi din *Coran,* frenetic repetate în limba lui Allah; şi coardele gândirii nu mai vibrează în creieri, li se topeşte mintea în frumuseţea şi bogăţia frazei, aşa de arzătoare a poeziei sfinte — şi în beţia de vorbe şi imagini le ard ochii în extaz şi buzele în

tremur repetă poezia *profetului-poet.*

Amestecul bizar de însuşiri contrarii e în toată firea acestui neam de oameni. Alăturea de cinste, răbdare şi blândeţe, găseşti cruzimea oarbă — tembeli şi bravi; din liniştea senină trec, numai într-o clipă, la furie aprinsă.

„Moartea nu este nimic, pentru că nu există", zic ei, şi gata sunt oricând cu drag să-şi verse sângele, când legea, patria sau padişahul cere.

Fanatic şi erou, acest popor odată a minunat şi îngrozit o omenire întreagă; dar azi... În decadenţă, o soartă tristă îl mână spre pieire — e soarta ce pururi au avut-o popoarele îmbătrânite...

XI
Sinope[18], 26 august

Cea mai bună radă de pe toată coasta este desigur aci la Sinope.

În locul acesta s-a dat vestita bătălie navală dintre turci şi ruşi, în care flota turcească a fost zdrobită şi înecată în mare.

Şi azi, când ancora se smulge târându-se pe fund, adeseori găsim în pământul lipit de ghearele ei, monede, lucruri mici, urmele unei lumi ce doarme în adâncimea întunecată a fundului.

O peninsulă înaintează în mare, un istm îngust o leagă cu uscatul; pe şuviţa aceasta de pământ, sus, pe şeaua dealului, a fost zidită mândra cetate din Sinope. Zidurile de centură stau de atâtea veacuri în picioare încă; tari, crenelate, mai poartă şi azi în coaste urmele obuzelor ruseşti.

Dis-de-dimineaţă a început să cânte o muzică în oraş: era zi de sărbătoare, onomastica sultanului; aceleaşi şi iar aceleaşi note lungi, chinuitoare, ale unei melodii orientale, le-am auzit repetate din zori până în noapte. Toţi ofiţerii, în ţinută de ceremonie, mergem în vizită oficială la guvernator.

La mal ne întâmpină mai mulţi ofiţeri turci din marină şi infanterie; când trecem pe sub bolta porţii, un soldat de santinelă ne prezintă arma izbind-o cu patul în pământ.

Intrăm într-o sală mare; în mijloc o masă, de-a lungul pereţilor sofale şi jilţuri vechi, îmbrăcate în postav roşu.

După obişnuitele prezentări şi ceremonii, paşa ne urează bună-venire, comandantul diviziunii noastre îi

[18] Sinope, oraş în Turcia, port la Marea Neagră, în antichitate colonie greacă, iar mai târziu reşedinţa regilor din Pont.

răspunde mulţumind, şi convorbirea se angajează între cei mari.

Paşa, om foarte plăcut şi deştept, vorbeşte cu drag despre ţara noastră; pare a fi un om cu totul europenizat; din pricină că luase aspre măsuri pentru a împiedica măcelul armenilor, i se zicea de turci, în batjocură, *Ghiaur-paşa.*

După-prânz mergem într-o excursie prin împrejurimile oraşului. Paşa ne pusese la îndemână opt cai arabi ce ne aşteptau la mal gata, înşeuaţi cu harnaşamente orientale, roşii sau verzi, împodobite cu cusături de fir.

Ieşim din cetate, călăuziţi de patru aşchiri călări şi înarmaţi; ne îndreptăm la deal, abia putând să stăpânim caii mici, iuţi şi nervoşi ce se frământă într-un joc fără astâmpăr; tocmai târziu s-aştern la drum în trap întins.

Ajungem pe înălţimea din capul peninsulei.

În depărtare se zăresc albe zidurile cetăţii; şi în urma lor se întinde un deşert de nisip roşu. În transparenţa de aer şi lumină s-aprinde un joc de licăriri ciudate pe această *mare* întinsă, de nisipuri arzătoare.

Jos, la picioarele noastre, înainte, în dreapta şi în stânga, se întinde marea calmă, adormită într-o strălucire orbitoare; în liniştea miezului de zi nimic nu poţi surprinde în tot *pustiul* acesta de apă argintie.

Ne oprim şi descălecăm pe marginea unei prăpăstii; aci se înalţă ruinele vechiului templu zidit de regele Pontului[19], Mitridate Eupator.

Tăcuţi, ca-n faţa unui mormânt, privim grămada de dărâmături: rămăşiţa falnicului monument, ce-a strălucit cu 100 de ani înainte de Crist, trăieşte încă, păstrând în sfânta ei singurătate taina veche a lumii asiatice.

---

[19] Pont, regat antic pe ţărmul sudic al Mării Negre, în partea de nord-est a Asiei Mici, întemeiat în sec. IV î. d. H. de Ariobarzani. În anul 63 î.e.n. devine provincie romană.

Blocurile aceste de granit, cioplit cu atâta măiestrie, au viaţă încă pentru a ne dovedi blestemata morală a timpurilor trecute. Câtă muncă omenească cheltuită pentru nebuna fantezie a unui *singur* om... câtă sudoare şi câte lacrimi s-o fi scurs pe luciul acestor pietre... podoaba operei atâtor mii de *necunoscuţi,* care lucrau pentru glorificarea oarbei vanităţi a unui *potentat* tiran.

Ne întoarcem înapoi pe un drum mai scurt, ce trece printr-o pădure bătrână de măslini. În vale lăsăm caii plini de spume aşchirilor ce ne însoţeau şi intrăm pe jos în oraş.

Auzisem că în această localitate guvernul turcesc trimitea în exil pe mulţi dintre osândiţii politici. E drept că acest loc este foarte potrivit; asigurat de trei părţi, căci e împresurat *cu* apă, numai o parte e legată cu restul ţării, şi acolo sunt zidurile cetăţii, tari încă şi bine păzite. Se zicea că şi un ofiţer din artileria turcă ar fi trimis aci, ca pedeapsă pentru că luase parte la o revoltă din Stambul.

Eram foarte curios să-l văd.

Cum mergeam singur prin port, zăresc la masa unei cafenele, în mijlocul unui grup de turci, un ofiţer român — era camaradul meu de bord, prietenul Nicu Johnson[20], cum îi ziceam noi, din cauza tăieturii englezeşti a favoriţilor săi.

Mă apropii de masa la care eram poftit şi fac cunoştinţa celor ce se aflau de faţă.

Erau doi bătrâni respectabili, îmbrăcaţi europeneşte, purtau, însă, tot fesurile obişnuite; al treilea, un tânăr îmbrăcat milităreşte, înalt, frumos, cu o figură aproape copilărească şi luminată de un zâmbet fin;

---

[20] Nicu Johnson, pe adevăratul nume Nicolae Ionescu, comandor şi director al Serviciului Maritim Român, a fost unul dintre cei mai apropiaţi prieteni ai scriitorului Jean Bart, despre care vorbeşte adesea în însemnările unui marinar, I, II, apărută la E.S.P.L.A, 1956—1958.

musteaţa abia-i mijea; în ochii lui mari şi dulci avea o strălucire pătrunzătoare.

Acesta era ofiţerul exilat.

Toţi trei ştiau foarte bine limba franceză; oameni culţi, începură să ne vorbească despre ţara noastră, de care aveau cunoştinţe întinse.

În câteva rânduri am încercat a-i face să vorbească şi despre dânşii — eram foarte curios să aflu de ce fuseseră exilaţi — n-am izbutit, căci se fereau să amintească ceva din trecutul lor.

Într-un târziu, unul dintre bătrâni mi-a spus oftând din adâncul inimii:

— Ah!... dacă ai şti d-ta ce simt când îmi amintesc din viaţa mea, ai înţelege de ce nu vorbesc de trecut... de ce nu vreau să mă uit în urmă... şi nici înainte nu pot să mă uit!...

Atâta durere înăbuşită tremura în vorbele aceste cu înţeles ascuns, că n-am îndrăznit a-l mai întreba nimic. Şi toţi tăceam, respectând întristarea bătrânului ce-şi netezea barba-i căruntă; iar ochii lui sticleau printre genele stufoase, şi înotând în lacrimi îi aţinti departe, la fumul unui vapor pierdut pe luciul apei. Acolo, în zare, un nouraş alb plutea pe marea albastră a cerului, ca o insulă din altă lume... Şi multă vreme a rămas bătrânul aşa, cu ochii ţintă la fumul ce se-nalţă alene, înnegrind parcă ţărmul acelei insule cereşti.

Tânărul mi-a spus în câteva cuvinte toată istoria vieţii sale. Era din o veche familie nobilă; fiu al unui paşă din Ianina, făcuse şcoala militară din Stambul. Pe când era în şcoala de aplicaţie, ca ofiţer de artilerie, pe lângă studiile militare se adăpase şi din izvorul binefăcător al învăţăturilor din Apus; el, ca şi toţi camarazii săi de clasă, deşi tânăr încă, vedea în adevărată lumină starea îngrozitoare în care se zbătea patria sa.

Cu toţii intraseră în legături cu partidul revoluţionar al Junilor Turci.

Guvernul a surprins toată mişcarea lor; i-a închis şi

a desfiinţat şcoala. Pe cei mai mulţi i-a osândit la moarte înecându-i în Bosfor; pe unii, care erau din familii nobile, i-a cruţat trimiţându-i în exil prin diferite locuri în Asia.

El fusese condamnat ca să servească 7 ani ca soldat în regimentul de artilerie din Sinope.

Nu avea voie să citească decât numai cărţi turceşti.

Căpătase pe ascuns operele lui Volney şi le tradusese în limba turcă, în timpul celor trei ani de când îşi făcea pedeapsa.

— Ca să puteţi judeca ţara noastră — ne spune tânărul — trebuie să o împărţiţi în două: poporul întreg deoparte, mulţimea aceea răbdătoare şi cinstită care lucrează numai pentru o mică pătură conducătoare, pentru acei trântori care în atingere cu civilizaţia europeană au ajuns mai răi şi mai tâlhari ca înainte; aceştia au pierdut natura lor primitivă, şi-au schimbat şi fondul prim bun care-l aveau. Ah!... dacă am avea şi noi o mică parte numai din libertăţile pe care le aveţi în ţara d-voastră!

— Ştiţi care e diferenţa dintre români şi turci?... dar, nu vă supăraţi?... ne spune unul dintre bătrâni. Românii, totdeauna mândri, zic: „Suntem civilizaţi". Turcii, totdeauna încăpaţânaţi, zic: „Nu vrem să ne civilizăm, rămânem aşa cum suntem".

— Şi ce credeţi despre viitorul Turciei? întreb eu.

Tânărul tace, bătrânul îşi ridică ochii la cer, oftează adânc,

şoptind rar:

— Nimic, nu mai putem aştepta nimic!...

Când ne-am despărţit, bătrânul m-a apucat de braţ şi, privindu-mă în adâncul ochilor, mi-a spus cu glasul înecat:

— D-ta nu poţi să înţelegi ce-nseamnă a trăi fără să aştepţi nimic!...

A doua zi, seara, se dă pe bordul „Elisabetei" o serbare la care iau parte autorităţile civile şi militare ale

oraşului.

La pupa, pe dunetă, toate erau împodobite cu mult gust; pavilioanele tuturor naţiunilor fluturau uşor în vânt arătându-şi feluritele culori; pe roata cârmei se răsfăţa, roşu cu semiluna albă la mijloc, pavilionul Turciei.

Lămpile mici, electrice, străluceau înşirate de-a lungul bordului; lumina lor se răsfrângea tremurând în oglinda apei limpezi.

Cele două proiectoare electrice de pe comandă, de cu vreme, începură a trimite snopuri de raze luminoase spre mal, în dreptul debarcaderului, pentru a lumina calea bărcilor ce aduceau invitaţii la bord.

Pe la *9* ore a sosit paşa împreună cu ofiţerii de diferite arme şi grade.

Erau şi câţiva străini care veniseră însoţiţi de familiile lor: un inginer italian, un doctor german şi mai mulţi greci. Din toată mulţimea, două persoane atraseră privirile noastre: soţia doctorului, un tip de frumuseţe — mai cu seamă ochii ei blânzi, albaştri, aveau acel farmec visător al femeilor germane; şi un maior de artilerie, *negru,* cu dinţii albi ce-i sticleau printre buzele groase; avea părul des şi creţ: tip de *mulatru.*

Convorbirea o întreţineam mai mult cu străinii, căci turcii stau înfipţi pe scaune mestecând liniştiţi şi cu sfinţenie prăjiturile cu care fuseseră trataţi.

Soţia doctorului, foarte încântată, în mijlocul unui grup de ofiţeri, exclamă suspinând:

— Ah!... ce rău îmi pare că o să plecaţi aşa curând; în sălbăticia asta unde trăiesc, când voi avea fericirea să mai schimb vreo vorbă cu astfel de oameni!

Eu intru în vorbă cu maiorul negru; dar mă înţeleg foarte greu căci abia ştie vreo două cuvinte franceze pe care le repetă mereu: *„Je compre mousie... je compre..."*[21]

Îl îndemn la un păhăruţ de piperment; îl ia în mână

[21] Corect: J'ai compris, monsieur... j'ai compris... — Am înţeles, domnule... am înţeles... (fr.).

şi, c-un zâmbet fin, îmi spune că legea nu-i dă voie; îşi întoarce apoi ochii spre paşă, care tocmai atunci privea în altă parte, şi dintr-o dată răstoarnă pe gât băutura oprită, clipeşte apoi şiret şi iar zâmbeşte mulţumit.

Îl întreb despre ofiţerul exilat care se află sub comanda sa. Îmi spune că mai are încă patru ani de pedeapsă, dar s-a făcut raport la Stambul pentru graţierea lui căci se poartă bine; e om cumsecade, dar a vorbit mai mult decât se cuvine, îmi spune negrul ducând degetul la buze c-un gest plin de înţeles:

— La noi e foarte rău dacă spui mai mult decât este voie...

Deodată convorbirea de pe punte încetează, toţi ne aţintim auzul... abia ajung până la noi câteva note tremurătoare ale unei melodii dulci, de departe, dinspre mare. Toată lumea se ridică pentru a privi într-acolo. În lumina argintie a lunii o barcă aluneca încet; şi notele s-apropiau din ce în ce mai clare, mai duioase, în farmecul liniştii de noapte.

Era prietenul Johnson care cânta *Steluţa.*

Paşa fu cel dintâi care bătu din palme; după el începură aplauze zgomotoase.

După scurt timp cântecul încetează; petrecerea continuă; se fac diferite exerciţii, jocuri obişnuite pe bord în asemenea ocazii.

Comandantul „Elisabetei" ţine un cuvânt de laudă şi mulţumire pentru modul binevoitor şi călduros cu care am fost primiţi în porturile turceşti. Paşa, foarte mişcat, răspunde arătând simpatiile ce le-a avut totdeauna pentru români.

Din mulţime mă simt apucat de o mână — e Johnson, care-mi şopteşte la ureche:

— El e jos, ne aşteaptă.

De cu ziuă vorbisem cu ofiţerul exilat ca să vie în timpul nopţei pentru a-i da nişte cărţi. Ne suim într-o barcă îndepărtându-ne de „Elisabeta"; din zarea întunecoasă ce ne-nconjoară, se furişează încet o umbră.

Nu poate fi el; în barca ce se apropie e un singur om, pare a fi un barcagiu turc ce se lasă uşor înainte la fiecare mişcare a lopeţilor.

Bărcile sunt alături...

— Eu, eu sunt... m-am îmbrăcat aşa ca să nu fiu cunoscut. Plecăm încet toţi trei spre „Mircea". Legăm bărcile de scară şi ne suim pe punte; timonierul de cart se uită lung în urma turcului ce se coboară cu noi în careu.

În câteva minute adunăm toate cărţile franceze ce le avem prin cabine; la fiecare nouă carte ce i-o dăm, câte o exclamaţie de mulţumire — e în culmea bucuriei când vede *Minciunile convenţionale...* de Max Nordau, auzise mult despre această carte — le ia pe rând, le pipăie, le citeşte titlurile dintr-o aruncătură de ochi şi, cu sângele în obraz, îmbujorat de emoţie şi bucurie, abia poate să mai lege câteva cuvinte:

— Cum să vă mulţumesc... când să vă mai întâlnesc oare...

Cu pachetele subţioară ne scoborâm în barcă; cum ne îndepărtăm tăcuţi, prin întuneric, deodată ne cade-n faţă o lumină de foc; scăldaţi într-o strălucire albă, rămânem orbiţi câteva clipe numai, căci pata luminoasă alunecă pe sub bolta cerului lăsând o dungă sclipitoare ca şi coada unei comete imense.

Era proiectorul electric ce-şi întorsese fâşia luminoasă asupra ţărmului, pentru a lumina calea bărcilor; lumea pleca de la „Elisabeta".

Am aşteptat privind din umbră până s-a scurs întreg convoiul; în bărcile pline care alunecau lin pe oglinda străvezie a mării, mulţime de capete şi braţe păreau că se mişcă într-un joc fantastic sub ploaia razelor albe ale conului de lumină.

Când ne-am despărţit, el mi-a spus mişcat, cu glasul stins:

— Numai câte-o pagină pe zi o să cetesc, ca să-mi ajungă pe toată vremea cât voi sta aci... şi ochii lui blânzi

ardeau licărind în lacrimi.

A doua zi când se lumina de ziuă şi „Mircea" îşi întindea pânzele plecând înspre larg, am văzut bine o formă omenească, departe lângă far, cum flutura o batistă albă în suflarea vântului.

...Şi vântul dimineţii, cu adierea-i dulce venind de la ţărm, părea că ne-aduce uşor dintr-acolo suspinul părerii de rău al unui suflet nefericit...

XII
Pe mare, 29 august

De trei zile suntem pe drum, spre ţară.

De mult a dispărut coasta Asiei Mici, rămasă în urmă, dormind înfăşurată în ceaţa deasă a toamnei.

Navigăm numai cu pânzele. O briză răcoroasă se furişează până în fundul cabinelor; şi „Mircea", aplecat pe o coastă, cu pânzele bombate, se duce ca săgeata pe luciul mării calme, sub cerul clar, albastru. Un cârd de marsuini se întrec în mers cu noi; şi-n jocuri nebunatice se dau afund, ca iaraşi să apară ca scuturi argintii lucind pe faţa apei.

Pe punte, toţi oamenii sunt veseli: ajungem azi în port... Şi mâini e sărbătoare...

„Se vede uscatul în prova!" strigă cu glas tare omul din gabie.

„Constanţa... Constanţa... ajungem!"şoptesc cătând cu toţii să prindă în zare o liniuţă neagră ce joacă tremurând în aerul străveziu la orizont.

Ne apropiem de coastă.

E într-amurg; spre asfinţit ceru-i aprins, şi în lumina de purpură a serii se poleiesc pe boltă norii ce par lespezi de aur ca trepte înălţate. Iar soarele apune uitându-se înapoi spre portul ce rămâne mai lucitor şi mândru sub razele din urmă — aşa cum îl visăm s-ajungă în viitor.

Din largul mării, „Mircea", bătrân, dar mândru încă, se-ndreaptă spre uscat şi zboară cu pânzele întinse, dorind s-ajungă în port.

Pe sus pluteşte lin, cu aripile obosite, o pasăre grăbită: se întoarce spre ţărm, la cuib, ca să se culce.

Suntem aproape. Pe chei se vede lumea sosită să ne aştepte: batistele se mişcă în aer urându-ne *bună-venire!...*

Iar flamura lui „Mircea", din vârf de la catarg, răspunde fluturându-şi culorile în vânt, şi în jocul ei prin

aer se apleacă şi se-nalţă de pare că salută pământul ţării noastre...

Constanţa, 1896

SCHIŢE MARINE

MOARTEA PILOTULUI

Era o zi de iulie, căldură înăbuşitoare. Vreo două vapoare de marfă, acostate la cheiul vechi de piatră, îşi prăjeau la soare trupurile uriaşe, îmbrăcate în table negre de fier.

Pe la amiază, pavilionul de la căpitănia portului, lăsat jos, arăta că e ora repausului.

Hamalii încetaseră lucrul şi, lungiţi pe movilele de cărbuni, dormeau trudiţi.

Coşurile de încărcat se odihneau şi ele, goale, răsturnate alături.

În şirul de cafenele, ce se ţin lanţ una de alta în lungul cheiului, lumea sta la umbră în jurul meselor.

Unii îşi deşertau paharele de sirop răcoritor, iar alţii îşi sorbeau filosofic cafelele.

La cafeneaua piloţilor, în faţa debarcaderului, Barba Spiro, cel mai bătrân pilot din port, sta la umbră ţinând în colţul gurii ţigareta lui făcută dintr-un ciolan de picior de iepure, şi urmărea alene, cu ochii pe jumătate închişi, fumul ce scăpa în rotocoale albăstrii.

Era foarte bătrân Barba Spiro; ţinea minte de mult, dinainte de a fi oraşul zidit. De pe când erau numai nişte colibe de stuf, în toată întinderea ostrovului şi a mlăştinilor de o parte şi de alta a Gurii Dunării până în mare. Multe povestea moşneagul, dar nu pe toate.

Se zicea, de unii, că în locul unde este acum portul Sulina, nu cu multă vreme în urmă, era cuib de piraţi, care jefuiau vasele ce se apropiau de Gurile Dunării.

Şi mulţi, numai astfel îşi explicau începutul averilor unor bătrâni bogătaşi din port.

Lui Barba Spiro, însă, îi plăcuse să trăiască bine şi nu avea bani strânşi.

De doi ani este la pensie: îl sfătuise doctorii să se lase de meserie. Era şi vremea: suferea de inimă.

Viaţa zbuciumată a piloţilor, grija ce o au în

conducerea vaselor încărcate, atenţia veşnic încordată, emoţiile dese şi reumatismul fac pe cei mai mulţi să-şi termine meseria zdruncinaţi şi bolnavi de inimă.

Deşi primea regulat pensia, bătrânul nu se putea dezvăţa de viaţa lui obişnuită din vremea tinereţii.

Din faptul dimineţii, de cum prindea a se deştepta viaţa în port, el era în picioare. Şi o lua încet de-a lungul cheiului, cu spinarea încovoiată, cu genunchii îndoiţi, cu ţigareta în colţul gurii.

Se oprea la fiecare vapor, se uita lung, cercetător şi pleca înainte urmându-şi inspecţia.

Nu se petrecea nici o mişcare în port ca să n-o afle el.

Cum sta uneori la masa cafenelei, se scula în picioare, îşi punea mâna streşină la ochi şi căta lung şi ţintă spre largul mării.

De cum prindea să răsără câte-un punct negru pe fundul albicios al zării, nu-şi mai lua ochii până ce punctul acela nu se desprindea bine în larg, luând forme regulate, răsărindu-i catargele şi coşul.

Fluierul ascuţit şi repetat al vreunui vapor, ce avea să facă manevră în port, îl făcea să tresară.

Se scula încet de la locul lui, mergea la marginea cheiului şi, cu aerul unui examinator sever, observa manevra vasului în cele mai mici amănunte.

Câteodată se enerva, îşi ducea mâna la coaste să-şi potolească bătăile repezi ale inimii: i se părea că nu-i bine; işi strângea pumnii şi mormăia înăbuşit câte o injurătură.

Când îi plăcea manevra, faţa i se lumina şi zicea in gura mare: „Bravo, căpitane, bravo!..."

Trăia din viaţa portului, lua parte cu tot focul inimii la mişcarea lui.

Părea că şi mersul vaselor, şi izbirea cadenţată a valurilor, şi întreaga mişcare din port mergeau în acelaşi tact cu bătăile inimii lui.

Şi tocmai târziu, sub seară, când prindea a se polei

vârfurile trestiilor, şi soarele, roşu-aprins, se stingea înecându-se în adâncul apei, bătrânul pleca domol, cu paşi măsuraţi, spre casă.

Şi uneori, în liniştea miezului de noapte, când tot portul dormea obosit şi nu se auzea decât pleoscăitul cadenţat al valurilor lovite de chei, bătrânul o lua încet-încet de-a lungul digului vechi de piatră, ce ca un şarpe uriaş se târăşte în mare, având în cap ochiul roş al farului.

De vreo două zile, Barba Spiro se simţea slab de tot; o tuse seacă îl înăbuşă.

Asta nu-l împiedica de a fi neclintit la postul său.

Tăcut, ca lângă un prieten vechi şi drag cu care se-nţelegea de minune, sta pe mal vrăjit de glasul valurilor, pe care îl asculta întruna, de atât amar de ani.

Cu drag urmărea valurile, care alunecau în bătaia soarelui, până departe, lăsând o dungă albicioasă în nemărginirea albastră a mării.

O adiere dulce de vânt răcoritor începuse să sufle dinspre larg; bătrânul îşi ridică încet şapca, aţintindu-şi ochii spre fundul îndepărtat al zării.

O pată albă se desprinsese la orizont şi creştea în lumina soarelui, din ce în ce mai mare.

Era o corabie cu pânzele întinse, ce se apropia de port.

Bătrânul îşi trecu încet mâna prin părul lui alb, în care vântul se juca nebunatic.

A!... ce cunoştinţă veche îi era vântul acesta, ce bine îi ştia el nebuniile lui înşelătoare!

De câte ori nu-l aştepta ca pe un prieten bun, de ajutor, când îi umfla pânzele, însufleţindu-i corabia, ce despica valurile alunecând ca o pasăre în zbor cu aripile întinse.

Şi de câte ori nu-l blestemase, când îşi cerca puterile cu dânsul, dezlănţuindu-şi furia asupra-i.

Corabia se apropiase de tot; intra în apa liniştită a canalului.

Era o corabie mare, frumoasă, cu trei catarge.

Bătrânul o privea cu drag cum se apropia, mândră, cu toate pânzele umflate, tăind uşor apa ce aluneca pleoscăindu-i cadenţat coastele ei rotunde.

Trei fluierături ascuţite îl făcură pe moşneag să tresară. Îşi întoarse capul înapoi: era un remorcher.

În acelaşi timp o fluierătură puternică răsună lung, şi trupul uriaş al unui vapor de marfă, încărcat, ce venea în jos cu toată viteza, se ivi de după cotul canalului.

Bătrânul se ridică de la locul său, apropiindu-se de mal.

Vaporul cu greu îşi putea micşora viteza, trebuia să se ferească făcând loc remorcherului şi corabiei care înainta mereu cu pânzele întinse: avea să privească la o manevră grea, asta îl interesa cu patimă.

Remorcherul repetă iarăşi trei fluierături ascuţite; vaporul ferindu-se, ca să-i facă loc, veni drept în faţa corabiei.

O fluierătură puternică, desperată răsună atunci.

Mulţimea, grămadă pe chei, căta cu groază; toţi ochii erau aţintiţi la cele două vase, care trebuia să se ciocnească, neavând vreme să se mai abată.

Bătrânul, ce urmărea de pe chei toate mişcările, scrâşni nervos din dinţi şi un: *„Pasto diavolo!"* îi scăpă printre buze: pilotul de la vapor greşise manevra.

Şi el, cu ochii ieşiţi din orbite, căta ţintă, muşcându-şi buzele, pe când cu mâna îşi potolea bătăile grăbite ale inimii: aştepta...

Când, într-o clipă, ca prin farmec, toate pânzele fură lăsate şi se auzi răsunând comenzile desperate, iar vasele ajunseră unul în faţa altuia; bătrânului, cum sta înmărmurit, ţinându-şi răsuflarea, i se păienjeniră ochii, genunchii i se muiară; el întinse deodată mâna să caute un sprijin, dar se împletici şi căzu mototol fără simţire...

...Şi vasele nu s-au ciocnit; lin trecură, la o palmă unul pe lângă altul, fără a se atinge.

Lumea se făcuse roată în jurul trupului gârbovit şi

uscat care zăcea pe chei, neînsufleţit.

...Iar vântul dinspre largul mării se-ngrămădea şi el, făcându-şi loc prin mulţime, şi ca un vechi şi bun prieten, adiind uşor, îi mângâia fruntea, răsfirându-i pletele şi barba lui albă...

1897, Sulina

RĂTĂCIT

Era pe la amiază; o liniște adâncă stăpânea satul tăcut şi uitat printre mlaştinile acoperite de stuf auriu. Colibele sărăcăcioase ale pescarilor, înşirate la rând, acopereau limba de pământ prelungită de la gura Sf. Gheorghe până departe spre larg, unde se pierdea dunga albicioasă a Dunării în nemărginirea albastră a mării.

Departe, tocmai în coada satului, era coliba lui Moş Simion; tupilată sub coperişu-i ţuguiat de papură, mai pustie acum decât întotdeauna.

De o săptămână şi mai bine, de când moşneagul îşi îngropase singurul fecior pe care-l avusese, uşa colibei n-a mai fost deschisă. Tot timpul umblase bătrânul aşa, rătăcit prin vecini şi pe la cârciume, ca să-şi mai înece amărăciunea care-i umplea inima şi să uite jalea ce-i chinuia mintea.

Mereu repeta deznădăjduit: *„La ce bun rămăşiţa asta de zile care mi-a lăsat-o Dumnezeu*!"

Grecul, care avea pescăria în arendă, l-a iertat câteva zile, pe urmă i-a cerut să-şi urmeze meseria că altfel nu-i mai dă făină. Bătrânul s-a întors iar la barca lui, rămasă părăsită pe mal în bătătura colibei.

Ce era de făcut! Trebuia să se hrănească cât mai avea de trăit...

După ce şi-a cercetat barca, a dat-o la apă, i-a potrivit catargul şi, apucând amândouă lopeţile, a plecat oftând din adâncul inimii — de mult timp nu mai plecase bătrânul aşa singur la pescuit...

O adiere dulce de vânt, care venea dinspre largul mării, răcorea fruntea pescarului şi se juca nebunatic printre viţele lui de păr cărunt. Şi suflarea aceea uşoară de vânt înfiora faţa străvezie a mării, tăiată de urmele bărcilor mici şi negre, cu pânzele umflate, ca nişte păsări cu aripile întinse, care zburau la larg departe, spre locul de pescuire, cale de opt mile de la mal.

Întrecându-se în goană, tot câte doi pescari în fiecare barcă, treceau unii pe lângă alţii, vorbind şi cântând în gura mare; iar vântul le culegea sunetele glasurilor ducându-le înainte, până le pierdea frânte în golul nesfârşit al depărtării.

— *Greu, greu de tot singur, Moş Simioane* — îi strigă unul din fundul bărcii — *noroc bun!*

— *Să dea Dumnezeu!* îi răspunse cu jumătate de glas bătrânul care sta pierdut pe gânduri, strângând cu amândouă mâinile lopata pe care o ţinea drept cârmă.

Ajunsese aproape de locul unde erau înşirate cârligele pentru nisetri şi moruni, când a prins el de veste că dinspre asfinţit se înălţase un nouraş alburiu, arcuit pe bolta limpede albastră a cerului.

Vântul îşi schimbase repede direcţia şi sufla acum dinspre coastă, din ce în ce mai însufleţit.

Cunoştea el semnele acelea; era un grăunte de furtună care se apropia văzând cu ochii. Celelalte bărci se depărtaseră de mult, gonind spre ţărm.

Bătrânul, văzând bine că nu mai este chip să meargă drept împotriva vântului, care se întărea mereu suflând dinspre uscat, trecu uşor colţul pânzei în celălalt bord al bărcii.

Şi pânza se umflă zbătându-se, ca însufleţită, sub loviturile vântului, pe când barca aplecată pe o coastă zbura ca săgeata.

Pe sus, venea tot mereu norul acela; mai aproape, tot mai aproape, până se sparse, cu ropot, într-o ploaie repede şi deasă. Picăturile mari şi reci, după ce-l orbeau biciuindu-i faţa, se scurgeau în barba încâlcită a moşneagului.

Marea, răzvrătită repede, îşi începuse jocul ei neastâmpărat. Şi barca mică, uşoară ca o bucată de plută, aci se ridică în sus pe creasta albă de spumă a unui val, aci alunecă în jos, afundându-se ca într-o prăpastie.

Bătrânul sta liniştit, cu mâinile încleştate pe lopata

cu care ţinea cârma, *guvernând la val* cu ochii ţintă înainte, întâmpinând valurile şi potrivind mersul zbuciumat al bărcii.

Pânza se zbătea prinsă de catargul îndoit sub vânt, nu s-auzi decât o trosnitură seacă; şi catargul se frânse în două. Pânza nemaiţinându-se, căzu în jos tremurând şi prăvălind barca pe o coastă. O înjurătură scăpă printre dinţii bătrânului. Într-o clipă îşi smulse cuţitul de la brâu şi tăie sfoara care ţinea colţul pânzei. Pânza rămase liberă, o şi smuci vântul repezind-o în goana lui nebună: barca se îndreptă iarăşi la loc.

Atunci, el apucă amândouă lopeţile şi începu să tragă cu toată puterea; dar îi era zadarnică încercarea, căci nu putea înainta înpotriva vântului care-l târa înapoi spre larg.

Scrâşnind, turbat de necaz, se lupta încăpăţânat moşneagul, trăgând din răsputeri, şi încordându-şi braţele lui noduroase îşi lăsă pe lopeţi toată greutatea trupului său gârbovit.

În fierbinţeala luptei un gând dureros îi scăpără prin minte: „Unde-i fecioru-său acum, să-i dea ajutor cu braţele lui vânjoase!..."

...Şi în lupta asta aşa de nepotrivită, marea, parcă anume bătându-şi joc de slăbiciunea lui, îl ameţea aruncându-i în obraz stropii valurilor care fierbeau clocotind în juru-i.

Capul bătrânului ardea în flăcări. Ca să-şi mai răcorească fruntea acoperită de sudoare, îşi trase căciula pe ceafă, dar vântul care sufla mânios i-o smulse într-o clipă, aruncând-o în jocul valurilor.

Zăpăcit de ropotul vijeliei, cătând numai înainte pentru a se strecura printre stâncile acele spumegătoare, pierduse din vedere ţărmul către care trebuia să meargă.

Şi acum, cu puterile sleite, se oprise desperat în loc; cu capul gol, cu părul în vânt, căta cu groază în juru-i să poată zări în vreo parte dunga ţărmului înnegrind orizontul.

Dar, nimic... nimic pe toată întinderea pustie a apei albastre-sinilii, pătată numai de umbra norilor care alergau nebuni pe bolta sură a cerului. Nu mai putea şti încotro era uscatul.

Ce era de făcut?... Rămas jucăria valurilor, la voia întâmplării, privea aiurit departe, tocmai în fundul nedesluşit al zării, acolo unde bolta cerească se sprijină parcă pe vârfurile albe ale valurilor.

Vântul îşi înmuiase suflarea. Se mai linişti, încălzit de speranţa că vreun vapor care ar trece pe aproape l-ar putea zări. Îşi scoase haina încet şi-o prinse ca semnal de catargul pe jumătate rupt.

Istovit de oboseală, se lăsă în fundul bărcii, moale ca ceara, şi chinuit amar de lupta gândurilor ce se încinsese în mintea lui turburată.

Un cârd de goelanzi, plutind prin spaţiu, se rotea ţinându-se mereu deasupra bărcii rătăcitoare.

Ce nesuferite sunt aceste păsări de pradă când aruncă în singurătatea mării ţipetele lor sălbatice, ca nişte râsete înfiorător de batjocoritoare.

Şi bătrânul, cu ochii ţintă, urmărindu-le zborul, îşi încreţea fruntea vrând să-şi alunge din faţă o imagine urâtă, rămasă de demult în mintea lui. Dar, nu putea să scape, imaginea îl chinuia răsărindu-i din ce în ce mai limpede şi mai vie.

De atâta vreme, şi ce bine îşi aduce aminte de cadavrul pe care l-a întâlnit plutind printre valuri, sfâşiat de goelanzii care se zbăteau în jurul lui cu aripile întinse, cu ciocurile deschise, ameninţătoare... Dacă ar pieri de sete şi de foame, ar ajunge şi el tot aşa... Şi bătrânul se înfioră tresărind ca dintr-un vis urât.

Umbrele serii începuseră a împânzi orizontul cernit, vântul căzuse cu totul; numai valurile mari, greoaie, se mai legănau încă în liniştea largului mării.

Îşi simţea limba uscată în gură şi buzele îi ardeau ca focul, începuse setea să-l chinuiască. Se culcă pe pântece muindu-şi buzele în apa de ploaie strânsă în

colţul bărcii; dar se ridică îndată ştergându-se repede cu mâneca de la cămaşă; apa de ploaie era amestecată cu stropi de apă sărată a valurilor.

Se lungi pe fundul bărcii, cu faţa în sus, cu pumnii sub cap, cercând să-şi potolească gândurile.

Într-un târziu, închise ochii voind să adoarmă, dar deasupra capului i se părea că plutesc, desfăşurându-se, vederi felurite şi un gând de moarte îi frământa mintea. Nemaiputând suferi, deschise ochii mari cătând înfiorat în jurul său. Bolta cerului se limpezise peste tot, şi în creştetul ei lucea luna încremenită, aşa de galbenă şi de plină, despicând cu o dâră de lumină nemărginirea neagră a apei.

Nu putu aţipi nici o clipă, sta deştept; stăpânindu-şi răsuflarea, îşi ascultă cu frică bătăile inimii, iar gândurile ca într-un haos întunecos i se încrucişau cu o iuţeală ameţitoare.

Toată viaţa-i tristă, monotonă, i se desfăşura pe dinainte. Întâiul gând i se opri la fiu-său, îngropat de câteva zile; i se părea că vede smulsă şi aruncată în lături crucea albă de lemn, lucrată de el, şi movila aceea de nisip amestecat cu sfărămături de scoici colorate, era răscolit... Încet şi în lumină i se arăta satul, coliba aceea tupilată în care s-a trezit... sărăcia, necazurile şi mulţumirile pe care le avusese... malul acela sterp şi nisipos unde era cimitirul satului, şi parcă îşi vedea femeia cu o mână streaşină la ochi şi cu cealaltă făcându-i semn să vie la ea... Şi toate, toate i se înşirau într-o jale mută, chinuitoare.

Ce noapte groaznică, până a prins a miji zorile!

Şi cum sta cu ochii pironiţi în fundul zării, unde se întindea mereu o pată roşie-aurie poleind faţa apei, acelaşi gând de moarte îi îngheţa simţirea: „Ce va face toată ziua... Şi mâine... Şi poimâine...?"

Gâtlejul uscat de sete, pântecele care ţipa de foame, şi ţărmul tot nu se zăreşte, şi nici o pânză nu albeşte la orizont, nici o urmă de fum de la vreun vapor

nu se poate străvedea pe toată întinderea goală a mării.

Ca să-şi mai înşele foamea, începu să mestece tutunul pe care-l avea la el. Se lungi apoi iar cu trupul scăldat în ploaia caldă a razelor de soare, şi rămase aşa cu ochii închişi, cu buzele arse în friguri, pierzându-se într-o gândire tot mai înceată,

mai nedesluşită, până i se topiră simţurile într-o amorţeală greoaie: căzuse într-un somn adânc.

...Şi cum sta el, cu ochii stinşi, dormind cu faţa în sus, întins pe fundul bărcii aceleia mici şi negre, părea culcat într-un sicriu care plutea la întâmplare, rătăcit pe luciul pustiu al apei întinse, fară margini.

*

Când şi-a venit bătrânul în fire, era pe nişte saci de pe puntea unui vapor englez, de comerţ, care-l luase întâlnindu-l în drumul spre Sulina.

Trecuse departe de Sf. Gheorghe, că abia se mai zărea turnul farului ca un punct negru, pierdut la orizont.

Acolo era satul lui; pe malul acela sterp şi nisipos, acolo se stinseseră toţi ai lui, şi cât de singur şi amărât era acum la vreme de bătrâneţe.

...Şi o îndoială dureroasă se închegă în mintea bătrânului, pe când buzele-i uscate şopteau în neştire: *„La ce bun rămăşiţa asta de zile ce mi-a lăsat-o Dumnezeu!..."*

1897, Cotarleţ

ŞOIMUL

Căpitanul îşi cumpărase şoimul de la un turc din Bender-Eraclia, un orăşel de pe coasta Anatoliei. Mergea cu el adesea la vânat. Până sălta prepeliţa, îl ţinea legat cu o sfoară de picior; când vedea vânatul, îi da drumul.

Şoimul pleca în zbor, despicând aerul ca o săgeată, îşi înfigea ghearele în păsărica de pradă care se zbătea desperată şi cădea rostogolindu-se împreună în iarbă.

Atunci i se scotea dintre gheare prada, care de multe ori se găsea încă vie, cu penele zbârlite, cu ochii mari şi ciocul deschis.

Pe bord îl ţinea într-o colivie.

Ce trist era nefericitul prizonier când părăseam vreun port.

Când ne pierdeam în largul mării, când nu se mai auzeau ciripirile păsărilor de uscat, când pământul, cu viaţa lui plină şi bogată, rămânea departe în urmă, ca un punct negru, atunci începea grozavul chin al bietului prizonier din colivie.

Ne depărtam în ziua aceea de frumoasele coaste ale Asiei Mici.

De patru zile eram în largul mării; bolta cerului, de un albastru-şters, era pătată de nori albi ca nişte grămezi de fulgi, ce-şi muiau marginile în apa albăstrie a mării, clătinată de valuri greoaie şi leneşe.

Şoimul trist, abătut, părea că doarme.

Zăcea cu ochii închişi, cu o gheară rezemată în gratiile coliviei, ţinea capul ascuns în penele lui sure şi zburlite de stropii valurilor.

Era miezul zilei. Căldura chinuitoare, vederea aceleiaşi şi iar aceleiaşi nemărginiri pustii de ape, sfârşeşte prin a-ţi naşte o plictiseală fără seamăn: acel saţiu obositor care-l produce drumul mai multor zile de mare.

Toţi dormeau, afară de oamenii din bordul de

serviciu.

Un soldat se apropiase de colivie: era un băiat mic, oacheş, cu bonetul aşezat pe ceafă, cu gâtul gol, cu obrajii arşi de soare şi de vânt.

Rezemat de manivela unui tun, privea înduioşat la şoimul care se scutura de praful de cărbuni ce ieşea în vârtejul fumului pe gura coşului.

Un alt soldat mai zdravăn, bine legat, cu mustaţa răsărită, se apropiase; erau amândoi din acelaşi sat:

— ...Tânjeşte săracul! dar ce te gândeşti, bre; îi e dor de locul lui. Ce ar mai zbura el, mamă! să se vadă iar slobod...

Tăcură amândoi; aceleaşi gânduri îi munceau.

Întorşi cu faţa la asfinţit, priveau cu jale, cătând parca ceva scump, într-acolo peste pustiul nemărginit de apă.

— Măi Niţă, mâini îi Sântă Măria, hramul bisericii din sat de la noi. Aşa-i bre? Şi noi pe ce parte a lumii suntem?... Hei! aşa te poartă armata, măi, şi mai cu seamă când cazi în flotilă...

Tăcură iarăşi. Rămaşi pe gânduri, îşi urmau fiecare în tăcere firul amintirilor.

Cel mai înalt se depărtă încet, răsucind între degete o foiţă de ţigară.

Celălalt rămase pe punte lângă colivie, singur, cu ochii pironiţi pe luciul valurilor ce în goana lor nebună se pierdeau departe în largul pustiu al mării.

La ce visa el oare?

Departe, departe de tot, înspre apus, pe fundul albăstriu al cerului, o pată lucitoare flutura în bătaia soarelui. Şi pata aceea creştea tot mai mare, tot mai aproape, urmată de umbra ei ce alerga tremurând pe faţa mării.

Era un stol de rândunele; o caravană zburătoare în drumul lung spre ţările veşnic scăldate de soare, cu cerul pururea albastru şi fără nori.

Pierdut într-o visare tainică şi dulce, soldatul

urmărea cu privirea stolul acela de rândunele, care venea dinspre apus; parcă aştepta să-i aducă o veste din ţara lui.

Şi ce departe era ţara lui, ce dor îl prinsese de ţară, de vatra satului, de care se dezlipise de trei ani de zile!

— Dar ce ai rămas aşa cu ochii la cer, măi Niţă? îl întrebă un soldat ce abia ieşise pe punte.

— Vine toamna, mă camarade, de s-au pornit aşa rândunelele la drum, răspunse el ca trezit din somn.

Şoimul în colivie se deşteptase; însufleţit îşi scutura capul semeţ şi aţintea ochii mari, străbătând cu privirea lui ageră înălţimile.

Cu o lăcomie nespusă el pândea stolul acela de rândunele, care plutea legănat.

Cu ghearele încleştate sălbatic în gratiile coliviei, cu pliscul deschis, gata să sfâşie, şoimul se zbătea turbat într-o parte şi alta căutând scăpare.

Îl deşteptase dorul de viaţă, îl chinuia avântul spre înălţimea norilor.

Câţiva soldaţi, strânşi în jurul coliviei, priveau cu milă la el cum se zbătea între gratii. Oare nu erau şi dânşii părtaşii aceleiaşi soarte? Şi cu dorul în inimă se uitau când la şoim, când la pata aceea neagră care plutea pe cer fluturând tot mai mică, mai departe, tot mai departe, până se pierdu, înecată în lumină, pe fundul albastru străveziu al cerului de miazăzi.

Şoimul nu se mai potolea; cu ciocul plin de sânge, cu o gheară desprinsă, se zbătea într-o frământare nebună.

Nu trecuse mai mult de o oră, când un soldat veni să-mi spuie că şoimul murise.

Îl trimisei să raporteze căpitanului.

În jurul coliviei soldaţii se adunaseră grămadă.

Unii râdeau, făcând glume; altora le era milă de pasărea care zăcea cu ciocul sângerat, fără suflare, cu ochii mari ţintă la orizont.

— S-a omorât singurel de inimă rea. Dar ce te

gândeşti, saracul! când s-a văzut că nu-i chip de scăpare... zicea soldatul acela mic şi oacheş, cu gâtul gol şi cu obrajii arşi de soare.

Şi printre buze îi scăpă un oftat, care îl şi culese vântul ce trecea nebun fluierând prin macaralele din colţul pânzelor umflate care mânau vasul într-o legănare leneşă, greoaie...

Pe mare, 1898

SINGURĂ

Era veşnic tăcut satul acela de pescari pierdut departe pe malul mării; dar mai pustiu şi jalnic părea acum spre toamnă, când se găteau şi berzele să plece în lunga lor călătorie.

Norii alergau nebuni pe bolta sură a cerului şi pete negre se formau sub ei, pe marea albastră, sinilie, care se frământa izbindu-se în clocot de malul nisipos şi sterp.

Doi plopi — singurii în tot satul — din dreptul bisericuţei vopsită în verde, se văitau îndoiţi spre pământ de vântul ce mugea turbat dinspre largul mării.

În bătătura caselor tupilate sub coperişele de stuf, câteva femei cu mâinile streaşină la ochi, căutau lung, cercetător, departe în zare.

Pe întinderea nemărginită a mării câteva puncte negre se iveau, ridicându-se pe crestele albe ale valurilor, şi, apoi, se pierdeau iar, coborând în golul ce-l făceau valurile în jocul lor nebun şi zbuciumat.

Erau bărcile mici şi negre ale pescarilor ce se duceau la plasele şi cârligele aşezate departe în mare.

Ce dimineaţă urâtă era în ziua aceea!

Fâlfâituri dese de aripi se auzeau din când în când: berzele îşi părăseau cuiburile de stuf, pregătindu-se de drum.

După ce s-au strâns toate înălţându-se grămadă, una câte una şi-au luat locul la rând, în şirul lung ce s-a pornit în mers întins, plutind prin înălţime.

Numai una, o singură barză mare, bătrână, rămase jos cu gâtul întins înainte, mişcând mereu ciocul deschis.

Sta locului, privind cu ochii mari, ţintă, la şirul care se pierdea în depărtare, plutind uşor ca o panglică neagră, întinsă în spaţiu, sub bolta cerului înnourat.

Sărmana!... avea o aripă tăiată.

Mai făcu o ultimă sforţare desperată; îşi desfăcu singura aripă ce o avea: un fâlfâit grăbit, întrerupt, şi se

înălţă o clipă, căzând apoi într-o coastă pe coperişul bisericii.

Ţinându-şi aripa încă întinsă, rămase acolo, cu pliscul în sus, zăcând aşa singură, stingheră, cătând cu jale la cei ce o lăsau...

Copiii, adunaţi la jocuri nebunatice în bătătura bisericii din sat, adesea o lua la ţintă lovind cu pietricele sărmana pasăre care zăcea părăsită, cu ciocul ascuns sub singura-i aripă; şi uneori, când pe deasupra trecea în zbor spre mare vreun cârd de călători, ea se deştepta şi, ridicându-şi capul, căta cu gâtul întins înainte, spre orizont, departe, până ce nu se mai desluşea liniuţa aceea neagră care se pierdea tremurând uşor prin zarea plumburie dinspre miazăzi...

În Deltă, 1898

DUPĂ FURTUNĂ

Sus, la far, se leagănă încă molatic în aer semnalul care arată că e timp rău pe mare.

Fusese furtună; de patru zile nici un vapor nu intrase în port; valurile încă nu se potoliseră.

Pe cheiul vechi de piatră, unde altădată clocotea zgomotul şi mişcarea, azi e linişte de cimitir, o tristeţe mută stăpâneşte tot cuprinsul cheiului.

Aci, un grup de hamali, fără lucru, trişti, zdrenţuroşi, stau alene cu pipele între dinţi, privind cu jale prin rotocoalele albăstrii ale fumului în largul depărtat al mării; dincoace, grupuri de negustori, agenţi din port, privesc cu grijă spre fundul plumburiu al zării.

Femei, pe feţele cărora se vede spaima şi grija, ţinând copii de mână, se plimbă nerăbdătoare, cu ochii plini de lacrimi; sunt soţiile marinarilor aşteptaţi.

Toţi se mişcă în tăcere; nici un zgomot omenesc nu turbură sfinţenia acestei jale mute, ce parcă pluteşte deasupra limbii de piatră care înaintează în mare.

Iar marea nebună, parcă anume bătându-şi joc de slăbiciunea omenească, în hohot clocotitor îşi izbeşte valurile zgomotoase de cheiul bătrân, spălându-i în răstimpuri muşchiul prins pe lespedea de piatră înnegrită de vremuri.

O mişcare se face prin mulţime, toţi sunt în picioare cu ochii ţintă la orizont:

— Se vede!... se vede!... e un vapor!...

Departe, departe de tot, în fund, acolo unde marginile zdrenţuite ale norilor se împreună cu vârfurile înspumate ale valurilor, acolo unde parcă se sprijină bolta cerească, se iveşte un punct mic, negru, pierdut în zare.

Nerăbdătoare se mişcă lumea pe chei, aşa în neştire, întrebându-se unii pe alţii fără a afla nimic. Feţele tuturora încep a se lumina, femeile îşi şterg ochii

de lacrimi, pentru a vedea mai bine punctul acela negru, care creşte cuprins în zare din ce în ce mai mult.

Turcii de la corăbiile din port, suiţi în catarge, privesc spre largul mării.

E un vapor — dar care?

Fiecare se simte încălzit de speranţa că e acel pe care îl aşteaptă.

Mereu se face mai mare punctul acela răzleţ. Un pilot care priveşte cu ocheanu strigă în gura mare:

— Are coşul alb... e „Principesa".

— Vine! „Principesa"!... se aude din toate părţile.

O femeie îmbrobodită cu un şal vechi, ţinând un copilaş de mână, îşi şterge grăbită ochii de lacrimi şi cu mâna îşi apasă pieptul să-şi potolească bătăile repezi ale inimii.

— *Uite... vezi că vine tata!* şi ridică în braţe copilaşul, care cu mânuţele întinse cată neştiutor, gângăvind drăgălaş: *ta-ta.*

Punctul se preface într-o pată neagră desprinsă din zare, se vede tot mai bine, mai aproape, tot mai aproape, cum înaintează acea jucărie minunată.

Aci înălţându-se pe vârful înspumat al unui talaz, aci prăbuşindu-se ca într-o prăpastie în golul ce-l fac valurile în jocul lor nebun.

„Principesa" aluneca încet, lovindu-se la fiecare pas de valurile care năvălesc pe rând, culcând-o pe o parte şi pe alta; iar în urmă-i, se târăşte, ca un şarpe prins de vârful coşului, fumul ce în rotocoale negre, gonite de vânt, se pierde departe, în largul pustiu al mării.

Iată, acum se văd bine oamenii care se mişcă pe punte, se pregătesc pentru sosire.

Căpitanul e la postul său, cu ochii ţintă înainte, timonierul e la roata cârmei, bucătarul, cu şorţul alb dinainte şi cu scufia în cap, a ieşit şi el în uşa bucătăriei să vadă portul.

Mulţimea pe chei începe a flutura pălăriile şi

batistele în aer.

Femeia îşi lăsase copilul jos şi desfăcuse şalul scuturându-l în bătaia vântului; o văzuse un marinar ce sta în prova, cu capul gol, cu pipa între dinţi, cu o mână ţinându-se de ancoră, cu cealaltă îşi ridicase şapca fluturând-o în aer.

Cum a intrat în apa calmă a portului, ca prin farmec, „Principesa" şi-a potolit mersul; liniştită, mândră, alunecă acum tăind încet apa ce se prelinge pe coastele ei, îndepărtându-se în curbe largi care plioscăiesc în cadenţă cheiul vechi de piatră.

— *Funda!* răsună vocea căpitanului. Şi ancora se rostogoleşte c-un zângănit sălbatic, târând lanţul după dânsa în fundul apei, care clocoteşte în locul acela împroşcând cu stropi până departe.

Lumea nerăbdătoare se îngrămădeşte la debarcader.

Unii privesc îngroziţi la coş, pe care se văd pete: urmele lăsate de stropii valurilor.

„Principesa" e acostată lângă cheiul care clocoteşte, ca şi altă dată, de zgomot şi mişcare.

Portul reînvie însufleţit de o lume care roieşte în sus şi în jos; zgomotul asurzitor al maşinii de descărcat, strigătele hamalilor ce cară marfa, toată mişcarea şi hărnicia asta readuce portul la viaţa-i obişnuită, plină şi bogată.

Şi-n mulţimea asta care se frământă grăbită, se mişcă mânată de nevoile vieţii, femeia îmbrobodită cu şalul vechi zâmbeşte printre lacrimi, căutând cu drag la soţul ei, un marinar tânăr ce strânge în braţe copilaşul drăguţ care gângăveşte cu atâta gingăşie: *ta-ta.*

— *Era să nu-l mai văd, drăguţul!*

Scuturându-şi pipa de scrum, un marinar bătrân spunea la câţiva oameni ce se oprise căutând înduioşaţi:

— De doi ani îs luaţi sărmanii... bietul copilaş era să rămâie fără tată... ehei!... pe mulţi taţi i-a înghiţit marea

şi câţi orfani şi câte lacrimi n-a lăsat pe lume!...

lar marea nebună, parcă anume bătându-şi joc de slăbiciunea omenească, cu acelaşi hohot clocotitor, îşi izbea valurile zgomotoase de cheiul bătrân, spălându-i în răstimpuri muşchiul prins de lespedele de piatră înnegrite de vremuri...

Constanţa, 1898

CIMITIRUL MARITIM

Când soarele scapăta în amurg şi, ca o ghiulea înroşită, se stinge înecându-se în mare, tot mai vezi câte un pescar întârziat ce-şi mână barca grăbit spre Gura Dunarii.

Dar, oricât de grăbit ar fi, şi oricât de târzie ar fi vremea, întotdeauna, când ajunge în dreptul malului, dă drumul lopeţilor, lăsându-şi barca s-alunece legănată de valuri şi îşi face semnul crucii întorcându-se cu faţa spre ţărm, cătând cu sfinţenie spre malul nisipos unde albesc în zare lespezi de piatră. Printre stropii albi, ridicaţi de valuri, licăreşte poleiala crucilor înşirate la rând.

E cimitirul maritim.

Pe-un mal pustiu şi nisipos sunt rânduite movile de pământ, blocuri de piatră, cruci de fier şi numeroase cruci de lemn scrijilate cu inscripţii felurite.

Nici un zgomot, nici o urmă de viaţă. În zadar cauţi doritor, cu ochii lacomi, un singur fir de iarbă să-l vezi mlădiindu-se la adierea vântului.

Nimic în tot acest cuprins, decât nisipul auriu pătat cu sfărâmături de scoici colorate.

Ce jale mută îţi stăpâneşte fiinţa, cum asculţi înfiorat bătăile grăbite ale inimii, simţindu-te, tu, singura viaţă în mijlocul acestei naturi pustii şi moarte!

Şi sfânta linişte a morţii uneori este turburată de mugetul mării înfuriate ale cărei talazuri se lovesc sfărâmându-se de ţărm.

Şi-atunci marea spală nisipul, distrugând mormintele. Parcă ar vrea să răpească rămăşiţele ce zac în sânul acestui pământ sterp şi să le atragă în sânul ei larg, clocotitor.

Toţi înecaţii care se găsesc, toate cadavrele aduse de valuri, morţii de holeră de la carantină, precum şi toţi marinarii ce-şi află sfârşitul aci, sunt îngropaţi în acest cimitir.

Cea mai mare parte din morminte sunt fără nici un nume, necunoscute; altele au inscripţii în toate limbile: *Luigi Reget*

1852, Messina...; *Moris Dufez* 1860, Marsilia...; alături un neamţ: *lohan Kriger* 1864, Hamburg...; *Capitano Dionisio Stavros* 1870, Hios... lângă el un turc, şi tot aşa se întinde şirul de morminte cât vezi cu ochii.

Sărmanii, înstrăinaţi de locurile lor, de tot ce aveau drag şi scump, despicând mările îndepărtate, mânaţi de grija pâinii de mâine, nefericiţii marinari au căzut în greaua luptă pentru trai, lipsiţi de mângâierea de a fi lângă ai lor, care poate îi aşteaptă încă.

De multe ori rătăceam prin această parte, neîntâlnind decât foarte rar pescarii ce-şi întindeau cârligele pentru plasă.

Într-una din seri, însă, fui mirat zărind, în fund de tot, un om rezemat de o cruce, chiar lângă malul mării. După înfăţişare şi îmbrăcăminte se vedea a fi un italian, bătrân marinar. Ajuns în dreptul său, mă întâmpină cu un *„Buona sera, signore!",* zis cu un accent dalmaţian.

De la întâia vedere mă simţii îndurerat de înfăţişarea acestui bătrân cu ochii înroşiţi de lacrimi, cu genunchii îndoiţi: părea doborât sub greutatea unei dureri chinuitoare.

Am intrat în vorbă cu el.

Ce jalnică îi era povestea vieţii sale!

Era de loc dintr-un sat de pescari de pe malul mării, aproape de Triest. De bunicul său abia îşi aducea aminte: îl lua adesea cu el la pescuit; el îi puse întâia oară lopata în mână şi-l învăţase să ridice plasa.

Ca prin vis îşi reaminteşte că, într-o noapte când marea era furioasă şi în rada portului se auzea văitându-se desperat fluierul de la un vapor, bunicul şi tatăl său ieşise în mare, cu toţi oamenii din sat.

A doua zi îl văzuse numai pe tată-său; toţi din casă plângeau. Auzise el bine pe maică-sa când a spus lăcrimând:

„Aşa s-a sfârşit şi tată-meu, sărmanul".

Pe urmă, părintele său intrase la o corabie care aducea pământ de la Santorino[22]... Corabia, veche şi încărcată peste măsură, în una din călătorii se cufundase: toţi oamenii s-au înecat.

El era pe-atunci tânăr; îşi părăsi satul şi intră ca lucrător în port, la Triest. O grevă a lucrătorilor de aici îl făcu să se îmbarce pe un vapor englez.

Peste câţiva ani se însură la Messina; aici, ca lucrător, duse o viaţă chinuită şi veşnic în luptă cu sărăcia.

Din toţi copiii îi rămăsese un singur băiat, Antonio. În el avea toată nădejdea: crescuse mare, se angajase la un vapor de pasageri.

Iar dânsul, deşi bătrân, tot se simţea în putere; mânat de sărăcie, i se părea că tot mai uşoară e viaţa pe apă decât pe pământ. Se îmbarcase pe un vapor de marfă care făcea transporturi de cereale.

Într-o seară, pe o mare rea, când părăsea portul, la gura strâmtă a canalului, drept când să iasă în largul mării, s-a întâlnit cu vaporul de pasageri.

În zadar acesta ridicase trei lumini roşii, semnal că are stricăciuni la maşină şi că nu poate manevra.

Vaporul înainta mereu; printr-o manevră greşită, în loc de a-şi schimba direcţia, veni dimpotrivă cu prova în mijlocul vaporului de pasageri.

Îl izbi: o panică îngrozitoare se răspândi pe bord; până să lase bărcile de scăpare la apă, vaporul se duse la fund.

Unii au putut fi scăpaţi; cea mai mare parte însă se înecă.

Bătrânul se opri din spus, îl podidise lacrimile... „Da!... da!... Sunt foarte sigur, adăugă el, l-am cunoscut

---

[22] Santorino, Santorin, grup de insule greceşti în Arhipelagul Cicladelor din Marea Egee. Vestită prin vinurile produse aici.

bine; din acele ţipete desperate l-am cunoscut pe al lui... pe el, nu, nu l-am văzut; dar l-am auzit bine, uite, cum mă auzi pe mine."

Se opri, îşi aţinti privirea în gol, îşi scutură capul şi mă apucă de braţ: „N-auzi şi acum încă? auzi cum îmi sparg urechea? Şi îmi ţiuie în creieri ţipetele acelea... a, le cunosc bine; căci, vezi, eu, eu sunt cel vinovat. Da, eu ţineam atunci cârma; dar nu ştiam ce fac, că eram ameţit: mă îmbătasem în port, înainte de plecare."

Cu mâneca soioasă a flanelei îşi şterse lacrimile, şi, ca şi cum şi-ar vorbi sie înisuşi, zise duios: „O, *povero! povero* Antonio!..."[23]

„A doua zi, printre cadavrele aduse de valuri la mal, l-am găsit, l-am îngropat aici."

Se întoarse către mine şi mă privi ţintă în ochi, cu o căutătură îndurerată şi fioroasă: „Aşa-i că e grozav? Spune, nu mă cruţa; Eu sunt vinovatul? Eu l-am ucis? Aşa-i că e îngrozitor?" Nu mai putu urma, izbucni într-un plâns sfâşietor, se trânti la pământ cu faţa în ţărână.

„O, *caro mio... caro mio figlio!*"[24] murmură întretăiat şi printre lacrimi.

Se ridică, îşi şterse ochii şi, cătând rătăcit spre mare, începu să suspine: „Uite! o vezi? când îi furioasă, îşi trimite valurile până aici. A! o ştiu foarte bine, o cunosc cât este de răutăcioasă. Vrea să-l dezgroape şi de aici, să-l înghită ea."

Tăcu, încleştându-şi pumnii; îşi aţinti privirea încruntată spre largul mării.

Iar marea, nebuna mare, legănându-şi molatic valurile, şi le izbea parcă înadins de mal, cu un hohot batjocoritor.

Numai luna, de sus din înălţime, blândă ca întotdeauna, înduioşată şi ea, se vede, îşi arătă, din colţul poleit al unui nour fumuriu, faţa galbenă ca ceara, de

[23] O, bietul! bietul Antonio!... (it.).

[24] O, scumpul meu... scumpul meu fiu! (it.).

cele ce văzuse...

1897, Sulina

DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD”

ÎNTÂLNIRI ÎN ARHIPELAG

Ne întorceam din Egipt.

Vântul de nord ne era împotrivă; mereu, cu aceeaşi putere şi încăpăţânare, ne sufla drept în faţă. De două zile nu mai văzusem soarele.

Nu era ceaţă şi nici nori negri nu se frământau pe cer. Era un fel de pânză albă-vânătă, aşa de deasă şi uniformă, încât razele soarelui nu izbuteau s-o străbată, s-o sfâşie, să poată însufleţi natura mută şi tristă. O perdea groasă de nepătruns se lăsase, anume parcă, să închidă vederii tainele bolţii cereşti.

Eram liber în timpul zilei — îmi venea rândul serviciului de cart, de la miezul nopţii până la răsăritul soarelui — şi căutam să mă folosesc cât mai bine de orele de repaos. Lungit pe punte, cu faţa în sus, ţineam cartea în dreptul ochilor, sprijinindu-mă în coate după clătinările vasului. Citeam isprăvile piraţilor din Arhipelag, descrise de loan Ghica în *Scrisorile* sale, de pe când era guvernator al insulei Samos.

Ce timpuri!... Prin locurile unde noi pluteam, cu atâţia ani mai înainte bastimentele franceze şi engleze, din escadra Levantului[25], îşi plimbau, legănându-şi, spânzuraţi de catarge, piraţii greci, pentru ca să îngrozească populaţia insulelor, care se hrănea numai din piraterie, pe vremea aceea.

Câţi ani sunt de-atunci? Cu ce vor mai fi trăind aceşti insulari săraci, cu care natura a fost aşa de vitregă şi strămoşii lor atât de lacomi, despoind munţii şi secătuind pământul, n-a mai rămas urmaşilor decât nişte blocuri uriaşe de piatră, căzute parcă din cer, la întâmplare, în albastrul străveziu al Mării Egee.

— Se vede un vapor la trei carturi babord! răsună prelung, de sus, din *gabie,* vocea marinarului de veghe.

---

[25] Nume generic dat unor ţări de pe coasta orientală a Mediteranei (Grecia, Turcia, Siria, Egiptul).

Mă ridic, să pot vedea în zare. De jos, de pe punte, nu văd decât o dâră de fum cenuşiu, care se resfira la orizont. Târziu apare un punct negru, care creşte în larg din ce în ce mai mare.

De pe puntea noastră toate privirile îi urmăreau mişcarea. Era un vapor mare, care se îndrepta chiar spre noi. Se vedea bine, dar nu-i puteam cunoaşte naţionalitatea, căci nu avea la pupa pavilionul naţional.

— Cred că e un vas englez, zise un ofiţer, care îşi potrivea luneta.

— Ferească Dumnezeu! adăugă un altul. Mă prind pe ce voiţi că e grecesc. Chiar când e supus englez sau român, nu-l rabdă inima pe grec ca să nu-şi pună şi culorile *patrid-ei* sale. la uitaţi-vă la coş... nu vedeţi nimic?

În adevăr, atunci am putut deosebi pe coşul negru o bandă albă şi o cruce albastră.

Alb şi albastru sunt culorile naţionale greceşti.

S-a apropiat de noi, micşorând viteza. Părea că voieşte să ne recunoască. La depărtare de câteva sute de metri şi-a schimbat brusc direcţia drumului, a mărit viteza şi s-a depărtat, pierzându-se la orizont.

Unde s-o fi ducând? ce-o fi căutând oare vaporul acesta? căci, desigur, căuta pe cineva.

Când pluteşti mai multă vreme în nesiguranţa mării, când golul acesta nemărginit te apasă din toate părţile, un punct, un singur punct, un sâmbure de viaţă, dacă se arată pe toată întinderea pustie de apă, îl prinzi cu ochii lacomi, şi dornic îl urmăreşti cu interesul pe care îl aţâţă un sentiment adânc, care leagă uneori în taină fiinţele omeneşti.

Doi semeni necunoscuţi, care se întâlnesc în singurătate, între apă şi cer. Cine o fi? Cum se numeşte? De unde vine?

Unde se duce? Aceleaşi întrebări îşi fac amândoi deodată, aceleaşi gânduri îi frământă, aceeaşi soartă îi leagă. Cu toate că niciodată, poate, unul nu va şti nimic

despre celălalt, totuşi ei se privesc cu dor, se urmăresc cu ochii duşi în zare şi simt împreună apăsarea părerilor de rău, atunci când unul dispare vederii celuilalt, pierdut în urmă, la orizont, departe.

Nici un vas n-am mai întâlnit în ziua aceea până sub seară, când iarăşi s-a auzit, prelung şi răspicat, glasul omului de veghe:

— Se vede un vapor la două carturi tribord!

Aceleaşi priviri curioase au urmărit mişcările vasului, care creştea în zare. Când a ajuns aproape, am văzut uimiţi că-i tot acelaşi vapor grecesc, care în timpul zilei ne ieşise încă o dată în cale. Întâia oară venea din stânga, acum ne ieşea din dreapta.

Desigur, căuta vreun alt vas, de aceea încrucişa prin locurile acelea.

Oricum, lucru ciudat. Nedumeriţi, ne întrebam unii pe alţii, fără a avea putinţa de a afla ceva. Se făceau tot felul de presupuneri, fiecare îşi da câte o părere, dar nici una nu putea să-i mulţumească pe toţi. Apoi se uită şi întâmplarea aceasta. Şi nimeni, desigur, nu se mai gândea la ea, când începu, în tăcerea monotonă a mării, răsunetul metalic al trompetei, care chema pe punte marinarii la regularea serviciului de noapte.

Tocmai târziu, în miezul nopţii, când mă prinsese somnul, am fost trezit, căci îmi venise rândul.

Era aşa de întuneric în noaptea aceea, încât cerul şi apa erau totuna de negre; nimic nu se deosebea mai departe de pereţii vasului.

Nu puteam să-mi deprind ochii cu întunericul de-afară, zadarnic mă chinuiam ca să străpung perdeaua aceasta neagră, care mă învăluia din toate părţile.

Uneori închideam ochii, părea de prisos ca să mai privesc înainte. Pluteam aşa, orbeşte, în haosul acesta întunecat, în care nu se putea desluşi nici marele cerc înşelător, pe care eşti deprins ca să-l vezi întotdeauna în juru-ţi, crezându-te tu centrul său.

O singură lumină slabă licărea, înroşind geamul

busolei. De câte ori mă aplecam ca să privesc cerul gradat, care vibra ca o vietate închisă în cutia aceea de sticlă, mă îneca mirosul uleiului de rapiţă, care ardea, sfârâind, într-un felinar unsuros.

Pe punte, jos, trântiţi între frânghiile cătrănite, dormitau oamenii de serviciu. Nu se putea vedea nici unul, se simţea numai mişcarea şi murmurul lor acolo prin întuneric, la piciorul catargului, care scârţâia şi el, gemând parcă de zbucium şi de ostenealã.

Într-un târziu, când ne aşteptam mai puţin, izbucni fără de veste strigătul omului de sus:

— Se văd trei lumini la babord!

Marinarul de gabie, ochiul neadormit şi cercetător al vasului, descoperise cel dintâi, de departe, trei steluţe care licăreau, tremurând una sub alta, singure în tot cuprinsul pustiu al mării.

Căutam să-mi dau seama de rostul acelor lumini neobişnuite.

Ca să înlături întâlnirile c-un alt vas în timpul nopţii, îi judeci mersul după luminile de drum: un felinar alb sus, unul roş la stânga şi altul verde la dreapta.

Ce rost puteau avea cele trei lumini albe, care sclipeau din ce în ce mai tare, apropiindu-se de noi?

— Trebuie să fie vreo corabie cu toate pânzele întinse, care se îndreaptă încoace, se auzi un glas de pe punte.

O pată sură părea că se desluşeşte, desprinzându-se din întunericul nopţii.

Abatem puţin din drumul pe care îl urmam, ca să ne ferim de-o întâlnire. Dar vasul, care s-apropia cu grabă, îşi schimbă şi el mersul, aşa ca să ne cadă mai mult în drumul nostru.

— Tii *diavolo!...* este nebun ăla? n-are ochi?... vrea să ne taie în două? tună la spatele mele glasul răguşit al lui Barba Gheorghe, pilotul de la cârmă.

Comandantul fu trezit din somn. Sui într-o suflare scările pe puntea de comandă.

— *Banda tribord!* strigă el răstit pilotului de la cârmă.

Şi vasul dintr-o dată se culcă pe-o coastă, scârţâind din încheieturi.

Ne învârteam de 90 de grade, ferindu-ne din drumul acelei arătări mute, care se apropia, ameninţătoare, într-o iuţeală nebună.

În acelaşi timp, comandantul apucă de mânerul care deschide drumul vaporilor de fluier.

Şi un urlet groaznic, ca vaietul desperat al unei fiare rănite, izbucni clocotind în orbirea nopţii.

La glasul acesta de alarmă, toată lumea fu afară pe punte.

O tăcere stăpânită ţintuia pe fiecare la postul său. Nici un murmur nu se mai auzi între oameni; numai lanţul cârmei, smuncit de roată, scrâşnea printre raiurile macaralelor.

Toţi ochii se deschid mai mari, şi inimile zvâcnesc mai tare.

Aşteptăm.

Deodată, ca prin farmec, cele trei lumini necunoscute alunecară în jos, strângându-se parcă înecate în adâncul mării.

Câteva vorbe, răcnite într-o limbă neînţeleasă, răsunară desperecheate în fâşâitul prelung de apă, care se apropia de noi. Şi, numai la câţiva metri departe, o umbră neagră se desluşi, învârtindu-şi pânzele într-o voltă ageră şi sigură. Zburând ca o pasăre de noapte cu aripi uriaşe, se şterse, alunecând pe lângă noi, până se pierdu în negrul întuneric al nopţii.

Era una din acele uşoare corăbioare, *brigantine,* care taie luciul apei ca o săgeată în zbor, mânată de un vânt prielnic şi manevrată cu dibăcie de către lupii Mării Egee.

Primejdia trecuse. Pe punte toţi erau în fierbere. Ce-a fost această ciudată întâlnire? Ce caută oare vasul acesta? Şi de ce nu avea luminile obişnuite de drum?

Ni se întâmplase, de multe ori, ca să întâlnim în cale corăbii mici, sărace, fără lumini de drum, lăsate în voia soartei — fantome care te îngrozesc adesea, când îţi apar deodată, tăindu-ţi drumul, în nopţi întunecoase.

Dar vasul acesta avea trei lumini; era, desigur, un semnal de recunoaştere.

— Nu se petrec lucruri curate prin părţile acestea. Parcă ar fi fost un vas de piraţi, zise cu sfială un ofiţer tânăr.

Toţi ceilalţi începură să râdă.

Comandantul adăugă, zâmbind cu bunăvoinţă:

— Dacă pirateria s-a măturat de mult din Arhipelag, au rămas încă multe fapte de *baraterie,* care se petrec prin locurile acestea.

Pe când noi stam de vorbă strânşi în jurul hărţii Arhipelagului şi povesteam întâmplări şi fapte de înşelăciune ale marinarilor greci de prin insule, Barba Gheorghe, care lăsase cârma în mâinile altuia, se apropiase pentru a ne asculta, şi un zâmbet plin de înţeles îi flutura pe buze, pe sub mustăţile cărunte şi ţepoase, ca nişte fire de sârmă răsucită.

De bună seamă, ştia el ceva mai mult decât citiserăm noi prin cărţi.

Când toţi ceilalţi s-au dus să se culce şi am rămas iar singur ca să măsor în lung puntea de comandă, m-am apropiat de bătrânul care şedea jos, cu ochii ţintă la mare.

— Nu te culci, Barba Gheorghe, că ţi-ai terminat serviciul?

— Nu vine somnul la mine, când trec prin locurile astea.

— Mi-a rămas la inimă — adaug eu — corăbioara ceea, care manevra cu atâta dibăcie.

— *Ama!...* Palicari din insule. Ai văzut cum rândunica zboară şi se învârteşte în vânt!...

— Barba Gheorghe, dar ce crezi d-ta că voia corăbioara asta, de s-a apropiat aşa de noi?

— He!... săracii... este greu acuma de trăit şi pe apă; nu mai poţi să câştigi o bucată de pâine ca mai înainte — şi un surâs amar încreţi faţa lui neagră, arsă de soare şi tăbăcită de sărătura mării.

— Ai văzut vaporul cel mare, care ne-a ieşit în timpul zilei de două ori în drum. El căuta pe corabie şi corabia căuta pe el.

— Ei bine, dar pentru ce?

— Apoi nu ştii că, de când au intrat dracii de englezi la Eghipet, nu te mai poţi hrăni ca înainte vreme. Mai demult, umpleai corabia cu haşiş, care creşte frumos în insulele noastre,

şi o descărcai la Alexandria; iar negustorii arabi plăteau numai în lire de aur. Acuma, Englezul a oprit să mai intre haşişul în Eghipet. Cum prinde o corabie, arde toată marfa şi dă amendă straşnică pentru contrabanda de haşiş. Numai vapoarele mari pot să mai aducă pe ascuns; îi înşală mai uşor, căci debarcă mai multe feluri de marfă. Vaporul şi corabia asta se vede că au avut vorbă să se întâlnească pe-aicea, de-aceea se căutau ei aşa. Ca semnal de recunoaştere, desigur, au avut trei lumini albe. Când a văzut corabia că s-a înşelat cu noi, a fugit repede la larg.

Bătrânul începu să-şi dezlege limba.

De multe ori îl necăjiserăm noi, spunându-i că a fost pirat în tinereţe. Întotdeauna se supăra foc şi se jura că el, care era copil pe atunci când mai umblau piraţii, nu făcea nimic alta decât să ţină frânghia la prova, ca să lipească vasele, pe când alţii intrau cu cuţitul la turc.

De data aceasta însă alunecase fără de veste, furat de amintiri, în povestirea vitejiei palicarilor din vremea marii revoluţii greceşti[26]. Începu să-mi înşire despre flota

[26] Este vorba de revoluţia grecească de la 1821, denumită şi Eteria.

lui Ibrahim-paşa[27], care a venit la Kassos[28] cu douăzeci de fregate, aşa de furios, că voia să ia şi pământul insulei să-l îmbarce la bord; cum n-a fost chip să debarce trupele decât în urma trădării unui pilot grec din Rodos[29].

În măcelul groaznic pe care l-au făcut turcii în insulă, a fost ucis şi bunicul său, care avea toată corespondenţa zaverei, căci el fusese trimis cu scrisori la laşi către Ipsilante din partea patriarhului de la Constantinopole.

Şi bătrânul se opri din spus, înecat de vitejia amintirilor trecutului îndepărtat.

După ce îşi scoase un săculeţ de pânză groasă de vele, îşi îndopă bine ciotul de lulea, arsă pe jumătate, şi începu iarăşi din ce în ce mai înduioşat:

„— Ah! dacă ai fi cunoscut pe căpitanul Stavro, fratele mamei. Ce om tare şi inimos!... Ca el nu se mai pot găsi azi oameni pe nicăieri. Fusese în flota lui Canaris[30], era spaima turcilor, şi toţi patrioţii din insule se închinau la numele lui. Mă ceruse mamei ca să mă ia cu el pe mare şi să mă înveţe a mă hrăni pe apă. Eram băiet mic de tot când m-am îmbarcat pe *bombarda* lui, care se chema „Olga".

Când se vedeau arzând focuri la munte, pe vârfurile Panaghiei, ştiam că ne vesteşte apropierea unui vas turcesc.

Plecam din ascunzătorile insulei, ne strecuram

---

[27] Ibrahim-paşa (1789—1848), general şi om politic turc.

[28] Kassos, mică insulă grecească, situată în apropierea insulei Karpathos, la est de Creta.

[29] Rodos, insulă grecească în Marea Egee, lângă ţărmul vestic al Asiei Mici.

[30] Constantin Canaris (1790—1877), erou naţional din războiul pentru independenţa Greciei, vestit marinar. După câştigarea independenţei joacă un rol important în viaţa politică a Greciei: deputat, senator, ministrul Marinei, prim-ministru.

printre colţurile stâncilor, care ieşeau ca nişte dinţi din apă, şi zburam la larg, cu pânzele întinse. Cum se aruncă uliul asupra puilor de găină, aşa cădea şi el peste corăbiile turceşti.

Dar vezi, a greşit numai o dată, şi dintr-aceea i s-a tras şi moartea.

A atacat şi a dat la fund un vas, ce ducea proviant la Constantinopole pentru armata Englezului, care debarcase acolo, ca să pornească pe urmă la Crimeea, că începuse războiul cu Rusul.

Când ne-au prins, era o noapte neagră ca acuma; mergeam cu vânt bun la Samos.

Din urmă venea un vas mare. După formă şi iuţeală bănuiam noi că-i o fregată străină. Goneam noi din toate puterile, dar la urmă tot ne-a ajuns.

«Cine sunteţi voi?» ne-a întrebat pe greceşte. N-am răspuns nimic întâia dată. După ce a strigat pe turceşte să spunem numele vasului, căpitanul, crezând că are să-i înşele, răspunde: *«Medghidieh»* — numele corabiei pe care o înecasem.

«Medghidieh e la fund, şi o să vă duceţi şi voi dracului după dânsa... Foc!» se auzi strigând pe vasul care se apropiase mult de noi.

După câteva clipe, o lumină roşie scăpără prin nouri, un bubuit răsună în urma noastră şi auzirăm bine şuierul unui obuz, care zburase pe deasupra capetelor.

Ne-am lungit cu burta pe punte, schimbând cârma într-un bord, ca să fugim din drumul fregatei.

Al doilea obuz izbucni în arboradă; catargul din prova trosni, prăvălindu-se pe punte. Pânzele întinse şi toate frânghiile încurcate, care căzuseră umplând puntea, ne strângeau dedesupt, fără a mai putea face vreo mişcare.

Ne zbăteam ca muştele prinse în reţeaua păianjenului, când ne-a cules Englezul.

După ce ne-a ţinut trei zile în fiare, în fundul magaziei de cărbuni, ne-a dat drumul, debarcându-ne la

Samos: a oprit numai pe căpitanul nostru.

Tocmai după vreo zece zile am putut să mă întorc la Kassos. Mama mă plângea, crezându-mă mort de mult.

Într-o dimineaţă, toată escadra engleză ancora în faţa insulei noastre. O lovitură de tun a strâns tot poporul la mal, ca să privească. Şi, atunci, am putut vedea cu groază cum, la fregata cea mai mare, se legăna, în bătaia vântului, un trup omenesc, spânzurat sus, tocmai la *babafinca.*

Era căpitanul Stavro acolo sus!... Plângeau tinerii şi bătrânii, femeile şi copiii; tot norodul plângea şi blestema pe Englez şi pe toată Europa, că ei ne împinseseră împotriva Turcului, şi apoi tot ei ne gâtuiau acuma.

A!... ce om!... ce om a fost acela!...

Se spune că atunci când a auzit că-i osândit la moarte prin spânzurătoare, n-a suflat nici o vorbă, nici o lacrimă nu i-a dat în ochi. Iar când a fost totul gata, a cerut un foc ca să-şi aprindă ţigara, şi el singur a dat semnalul ca să tragă ştreangul, atunci când a sfârşit de fumat, aruncându-şi mucul ţigării în mare."

Şi Barba Gheorghe sfârşi vorba, clătinând cu amărăciune din cap, pe când îşi lovea de tocul cizmei luleaua, stinsă de mult. Căzut pe gânduri, rămase tăcut, privind la scrumul care, scuturat, zbura, spulberându-se în bătaia vântului.

Se crăpa de ziuă, vântul se potolise; numai o boare umedă mai sufla uşor în răstimpuri. Văzduhul nu se limpezise bine de negurile nopţii, şi ziua începuse ca să-şi ridice încet, pe furişate, genele aromite în zarea viorie la orizont, acolo unde abia se bănuia dunga înşelătoare a coastei gigantului Levant.

Pluteam încet, intrând pe nesimţite între insulele acestei mări, care ne atrăgea din ce în ce în sânul ei, legănându-ne într-o răsuflare domoală, în măreaţa linişte din faptul dimineţii.

În stânga, într-un fund albastru plumburiu, se înşira

lanţul întrerupt şi nedefinit al Cicladelor[31].

În dreapta, pe măsură ce se ridică în falduri perdeaua de aburi aurii, se descoperă verdeaţa lucitoare a smochinilor din Rodos.

Şi, înaintea noastră, în depărtarea ştearsă, o liniuţă începe a tremura în jumătatea de lumină a zorilor — e un cap al ţărmului, care înaintează în mare, păstrând de veacuri urma anticului Halicarnas[32].

Şi numai când te afli aici, plutind pe luciul mării — oglindă a infinitului — între cele două continente, pe care le poţi prinde deodată cu vederea, tu, efemera vietate cugetătoare, simţi, fermecat, eternul ritm, măreaţa armonie a naturii şi taina mirajului istoric al neamului omenesc.

Unde sfârşeşte Europa şi de unde începe Asia?

Natura n-a tras aici o linie despărţitoare între un continent şi altul. E aci o înlănţuire între uscat şi apă. O ţesătură minunată de mare şi pământ.

De o parte şi de alta, golfuri adânci scobesc coastele întretăiate; peninsule, capuri, care se prelungesc departe în mare, şi lanţuri nesfârşite de insule leagă un continent de altul, fără ca ochiul să piardă o clipă uscatul din vedere.

Pare că natura a durat anume o punte de trecere de la un ţărm la altul, ca să înlesnească drumul între cele două lumi.

Pe puntea aceasta a trecut civilizaţia din lumea

---

[31] Ciclade, arhipelag în Marea Egee, aparţinând Greciei, numit astfel pentru că principalele insule componente (Naxos, Andros, Tinos, Milos) sunt aşezate în formă circulară.

[32] Halicarnas, oraş antic din Asia Mică, întemeiat pe la anul 1200 î. d. H., patria lui Herodot, astăzi denumit Bodrug. Este renumit prin impunătorul Mausoleu (Templu-cavou al satrapului Mausol), considerat ca una din cele 7 minuni ale lumii antice.

veche în cea nouă, şi tot de acolo, în urmă, barbaria pe aceeaşi punte s-a îndrumat, ca să întunece lumina care începuse abia a străluci.

Şi înapoi, pe acelaşi drum, lumina, azi, se întoarce, ca să alunge întunericul lumii vechi. Şi cine ştie de câte ori, în nesfârşita scurgere a vremii, prefacerile celor două lumi se vor mai perinda încă pe aceeaşi punte, de la un continent la altul!...

Numai când navighezi prin Arhipelagul grecesc, prin acest labirint de insule, care se oglindesc în albastrul străveziu al apei, înţelegi pentru ce mai întâi prin aceste locuri geniul uman s-a încercat să înfrunte uriaşa forţă a mării.

Desigur, prin locurile acestea, printre insulele care se văd una pe alta, în dorinţa de pradă, învingându-şi groaza de necunoscut, s-a dezlipit de pământul tare, pe care călca, cel dintâi îndrăzneţ copil al omenirii din vârsta primelor epoci, ca să se avânte în luptă cu marea, dibuind cu stângăcie pe trunchiul vreunui copac grosolan cioplit — sâmburele minunatelor opere ale arhitecturii navale şi primul pas al navigaţiei mondiale.

Dorinţa de pradă a creat navigaţia, şi, de aceea, pirateria — această spumă a mării — este veche ca şi navigaţia; ea a dat multă vreme avânt propăşirii acestei arte.

Argonauţii, pe care îi conducea Iason în căutarea Lânii-de-aur, nu erau, la drept vorbind, decât nişte piraţi, ca şi Ulysse, Menelas şi toţi ceilalţi eroi, pe care-i cântă şi-i idealizează poeţii antichităţii.

De aceea, un scriitor francez, călătorind prin locurile acestea ca să cunoască caracterul rasei şi alcătuirea statului grecesc de azi, spune că marina greacă e veche ca şi poporul grecesc, „căci prima dată când această naţiune s-a făcut cunoscută lumii, a fost atunci când a plecat, cu vasele pe care le avea, ca să jefuiască cetatea Troia".

Cu drept cuvânt s-a zis: „...că adevăratul erou al

Greciei nu-i aprigul Ahile, care nu ştie decât să iubească, să urască, să plângă şi să lupte. Ahile este un om de uscat, crescut departe de mare; Ahile are cugetul curat, e un suflet drept, el nu ştie să chibzuiască nimic cu şiretenie; Ahile n-a câştigat nimic prin războiul troian, decât doar moartea şi nemurirea; Ahile este numai pe jumătate grec; Grecia întreagă e încarnată în insularul Ulysse, care ştie să navigheze şi să mintă, care precupeţeşte şi iubirea şi nenorocirea, care, înainte de a ucide pe peţitori, sfătuieşte pe soţia sa ca să le ceară daruri bogate, Ulysse este eroul marinar, negustor şi înşelător"...

1908, august

ÎN CRETA

De ieri plutim încet, abia mişcându-ne, pe o mare ca de untdelemn. Zadarnic aşteptăm, dincotrova, măcar o adiere de vânt răcoritor. E aşa de cald, că marea doarme moleşită, fără să mai respire parcă. Ne dor şi ochii şi capul de atâta lumină orbitoare.

Razele soarelui de foc străpung ţesătura pânzei sub care voim să ne umbrim; ard şi moaie smoala dintre scândurile punţii înfierbântate.

Fumul, scăpat în răstimpuri din gura coşului, se înalţă drept în sus şi rămâne mult aşa, atârnat în văzduh, plutind ca nişte nouraşi alburii de spumă.

Vreo câţiva marsuini ne urmăresc, cerşindu-ne mâncare; în salturi nebuneşti se afundă şi apar, făcând mereu la tumbe, întocmai cum se iau copiii de ţigani în urma trăsurilor, pe drum.

O pasăre de mare, ce ne urmărea de mult în legănatul ei domol prin aer, se lasă obosită pe capătul unei vergi, fâlfâind uşor aripile albe, desfăcute.

Uscatul trebuie să fie pe aproape. Spre miazăzi, printre norii albi, ca nişte grămezi de scamă dezlânată, începe a sclipi în bătaia soarelui o pată cu străluciri de sidef.

Acolo, în zarea aceea, a crescut tunătorul Zeus, adunătorul de nori, părintele zeilor şi al oamenilor, care, torcând destinele muritorilor, împărţea tuturora şi bunurile şi relele.

E vârful, veşnic albit de zăpadă, al muntelui Ida[33].

Pământul Cretei începe a se zări.

Insula aceasta, cea mai mare din Arhipelag, aşezată aproape la aceeaşi depărtare de Europa, Asia şi Africa, forma punctul de legătură între cele trei

[33] Ida, munte în insula Creta. Legenda spune că într-o peşteră din acest munte a fost crescut de către Nimfe, Zeus, „tatăl zeilor şi al oamenilor".

continente şi centrul lumii vechi.

Istoria Cretei este încă necunoscută. Descoperirile de mare preţ, care se fac acum în insulă, la Festos şi Knossos, dau mult de lucru arheologilor; se găsesc aici urmele unei civilizaţii foarte vechi, de aproape patru mii de ani.

De curând s-au început lucrările pentru descoperirile palatelor înţeleptului Minos, eroul Cretei, care a trăit cu vreo câteva veacuri înaintea războiului troian; el este regele primului stat grecesc, despre care aminteşte istoria antică.

Insula Creta, aşezată în mijlocul Mediteranei, în calea marilor migraţii, la încrucişarea largilor drumuri de apă, între Egipet şi Fenicia, care i-au înlesnit civilizaţia, trebuie socotită ca primul leagăn al Helenismului.

Ţărmurile prăpăstioase, cu stânci dinţate, încep a se desfăşura înaintea noastră. Un lanţ de munţi, cu piscurile albite, taie insula în lungime.

Prin limpezimea aerului se zăresc, până în fundul văilor adânci, livezile de măslini, ca nişte pete verzi pe fundul cafeniu al pământului pietros, sterp, ars de fierbinţeala prea mare a soarelui. La poale se văd, în felurite chipuri, grămezi de pietre roşii, albe şi vinete — sfărâmăturile stâncilor, rostogolite de vremuri în mare.

Ne îndreptăm încet înspre intrarea băii Suda.

Un port natural, sigur, apărat de vânturi şi atât de larg, că ar putea adăposti o flotă uriaşă în sânul său.

Se mai recunosc şi azi urmele puterii veneţiene: pe o mică insulă, ca un bloc de piatră, desprinsă de coasta muntelui şi aruncată mai departe în apă, se vede ruina zidurilor crenelate ale unui fort, care păzea intrarea în baie.

Printre dărâmături se mai deosebeşte încă placa de piatră, cu sculptura leului înaripat al mândrei Veneţii, care stăpânea odată, ca regină a mării, insulele întregului Levant.

În fundul golfului strălucesc două bastimente de

război: unul francez şi altul italian. Ancorăm lângă cel francez, care îşi poartă numele scris la pupă cu litere aurite: „Condor" — un mic crucişător.

De câţiva ani, din timpul războiului greco-turc, Marile Puteri Europene au debarcat trupe, ocupând insula, având întotdeauna şi câteva bastimente staţionate în apele cretane.

Marinarii se înşiră la front pe punte, corniştii sună *onorul,* şi ne schimbăm saluturile, obişnuite la întâlnirea vaselor de război, reprezentantele statelor a căror culori le poartă.

Vizitele de ceremonie se ţin lanţ. Bărcile cele mai frumoase, balinierele albe, lustruite, sunt lăsate la apă; marinarii cei mai chipeşi, aleşi pe sprânceană, lopătează în cadenţă desăvârşită; e întotdeauna, în asemenea împrejurări, un prilej de întrecere între naţiuni.

Comandantul francez, un bătrân hazliu, ne întreabă, surâzând, dacă nu cumva am sosit şi noi ca să protejăm pe mândrii strănepoţi ai vechilor eleni, pentru a nu fi masacraţi de barbarii otomani? Şi, la plecare, roagă pe comandantul nostru ca să felicite pe profesorii de limba franceză din România pentru modul strălucit cu care ştiu să înveţe pe români să vorbească franţuzeşte.

Toţi aşteptăm cu nerăbdare ora de baie, ca să ne răcorim în apa mării care, în golful acesta, e calmă ca apa unui lac.

E atâta limpezime, că se zăreşte fundul ca printr-o sticlă albastră-străvezie.

Abia ne aruncăm în apă, câţiva înotători mai îndrăzneţi se îndreaptă înspre larg şi deodată izbucnesc o mulţime de strigăte desperate pe vasele străine.

Ne zăpăceşte zgomotul, şi nu putem pricepe ce s-a întâmplat deodată. Simţim că un pericol ne ameninţă, fără să ştim din care parte vine. Cuprinşi de groază, cei care se găsesc în apă se grăbesc, înotând din răsputeri să ajungă la vas, să prindă cu mâna ceva, căutând astfel scăparea.

Iar cei rămaşi la bord, crezând că se îneacă vreun om, sar repede în bărci, fără să ştie în care parte să alerge în ajutor.

„Guardate!... Pesce-cane!... Guarda...[34] *Le reqnin!... Le tigre de mer!*[35]*".* Strigătele acestea, repetate de-atâtea glasuri, se deosebesc din zgomotul care creşte din ce în ce. Vreo două bărci, mânate la disperare, zboară ca să culeagă din apă pe cei rămaşi în urmă. O barcă a vasului francez ajunge cea dintâi şi ia vreo trei de-ai noştri.

Un ofiţer francez ne lămureşte că un rechin, care se înfruptase cu carne omenească, înghiţind un marinar englez, stă de câteva zile la pândă, aşteptând vânatul ce trebuia să-i pice de la vreunul din vasele ancorate în baie.

Ne descrie groaza şi duşmănia ce o au marinarii francezi împotriva acestei hrăpăreţe dihanii de apă, care e aşa de puternică, că numai cu o lovitură de coadă poate omorî un om.

De câte ori apare rechinul în rada unde se află ancorată o escadră, se dă de ştire la toate vasele şi uneori se trage ca alarmă un foc de tun.

Când aripile nopţii începură a înnegri zarea, marinarii, obişnuiţi a se culca devreme, începură să-şi pregătească culcuşurile afară, pe punte, sub cerul liber. Înăuntru căldura era chinuitoare.

O noapte senină şi caldă se lasă din ce în ce, adormind pe nesimţite golful acesta adânc şi tăcut, cu apa lui leneşă, umbrită înspre ţărm într-o culoare albastră-închisă, ca sineala.

În bruma argintie, ce cade cu încetul peste pământ şi apă, nimic nu se mai mişcă; la mal, se simte numai un şopot tremurător de unde: e jocul înşelătoarei mări, care mângâie şi sărută luciul pietrei, rozând fără încetare ţărmul stâncos şi prăbuşit.

[34] Păzeşte!... Rechinul! Păzeşte!... (it).
[35] Rechinul!... Tigrul de mare!... (fr.).

Departe, la intrare, se desemnează pe cer conturul fortului veneţian; câteva stele, sclipind răzleţe, par nişte candele aprinse pe ruina zidirilor străvechi.

O pată neagră umbreşte coasta sură a muntelui pleşuv; e o pădure de măslini, care se întinde până devale. Şi dintr-acolo vine până la noi o adiere slabă, un suflu de răcoare, ca alintarea blândă a unei mâini uşoare, nevăzute.

În noaptea asta nu-i chip să adorm devreme. Mă plimb singur pe punte. Aud vorbă la prova.

Un grup de marinari, culcaţi, fără să doarmă, se află strânşi în jurul lui Barba Gheorghe, bătrânul nostru pilot, ce pare că înşiră o poveste frumoasă, de demult. Mă apropii, pe ascuns, şi trag cu urechea să prind şi eu un capăt din firul povestirii.

„...şi plângea şi se văita toată lumea din Atena, că iar venise rândul ca să plătească birul către regele din Creta.

În fiecare an, pleca o corabie mare, regească şi ducea acolo şapte băieţi şi şapte fete, tot ce era mai frumos în Atena, şi înapoi nu-i mai întorcea, ca îi mânca Minotaurul, pe care regele din Creta îl ţinea închis într-un palat şi îl hrănea cu carne de om.

Atunci se ridică Tezeu, cel frumos şi viteaz, zicând că el are să meargă să ducă de data asta corabia la Creta. Părinţii lui plângeau şi nu-l lăsau să plece. Dar el n-a vrut să-i asculte. Şi, când a fost să plece corabia regească, ea şi-a ridicat pânzele negre, în semn că duce birul cel de moarte.

Dar regele cel bătrân, tatăl lui Tezeu, a zis: «Fiule, dacă vei izbuti să scapi şi tu cu viaţă, să ridici de departe pânzele cele albe, ca să ştiu eu şi ţara mea întreagă minunea ce s-a întâmplat».

După o săptămână de drum, corabia a ancorat aici, la Suda, unde ne aflăm noi. Tezeu, care era tot aşa de voinic pe uscat ca şi pe apă, era şi frumos ca un înger. Ce-a făcut, ce-a dres, că Ariana, fata regelui din Creta, s-

a amorezat nebună de el. Era acolo un palat, care se chema Labirint, cu mii şi mii de odăi; aşa de încurcat era, că cine apuca să intre se rătăcea şi înapoi nu mai putea să iasă; soarele nu-l mai vedea şi acolo îi putrezeau ciolanele. Dar Tezeu nu s-a rătăcit, că Ariana i-a dat pe ascuns un ghem de aţă; şi cu cât el mergea şi s-afunda în palat, tot desfăcea firul, în urma lui, ca să ştie pe unde să se întoarcă. C-o singură tăietură de sabie a retezat capul Minotaurului, care era spaima Atenei. Apoi s-a îmbarcat în corabia lui şi a reluat drumul spre Atena. Şi, de bucurie mare, el a uitat ce i-a vorbit taică-său, ca să-şi ridice pânzele albe la corabie. Şi bătrânul sta pe mal la Pireea şi se uita în zare; aştepta mereu corabia, care nu mai venea şi el plângea şi ziua şi noaptea. Numai iaca, într-o zi, răsare în larg o corabie frumoasă. Toată lumea a cunoscut-o că-i corabia regească, dar nimeni nu îndrăzni să zică ceva, de teamă că se vedeau bine pânzele cele negre, umflate în vânt.

Şi regele bătrân începu să se vaite că i-a murit feciorul cel mai viteaz din toţi. Aşa durere i-a strâns inima, că şi-a făcut seama şi s-a aruncat de pe stâncă în mare...".

Aşa povestea Barba Gheorghe legendele elenice, în nopţile cu lună, când ne aflam ancoraţi în dreptul insulelor, al căror istoric îl ştia pe dinafară. Întreaga mitologie care îmi chinuise tinereţea celor mai frumoşi ani de liceu cu traducerea încurcatelor texte greceşti, o auzeam acum sub forma unui basm naiv şi plin de farmec, din gura acestui bătrân corăbier, care nu învăţase nici să se iscălească. O auzise şi el, la rândul lui, din gura celor mai bătrâni, la casa părintească, sau pe puntea corăbiei, la piciorul catargului, în nopţi potolite şi senine, pe când aştepta vântul ca să le umfle pânza, să-l ducă în drumul lui pe apă, printre insulele locuite, odată ca niciodată, de zei şi de zeiţe. Înainte de a sfârşi bătrânul povestirea, o parte dintre marinari adormise. Îi furase pe nesimţite somnul, căci multora li se părea

povestea, pe care-o ascultaseră acum, asemenea cu cele care le ştiau din satul lor, de-acasă.

Nu se vorbea oare de acel Făt-Frumos, viteaz şi minunat, care se ducea să ucidă balaurul, închis într-un palat departe?... Când asculţi legendele mitice, astfel povestite, poţi înţelege mai bine ca oricând ce legătură strânsă au cu basmele, care au legănat pretutindeni copilăria nu numai a popoarelor de aceeaşi origine, ci a tuturor raselor omeneşti. Căci toate au aceeaşi rădăcină, şi din unul şi acelaşi izvor s-au adăpat.

Explicarea naivă a forţelor oarbe ale naturii, plăsmuirile unor minţi copilăreşti, fapte întâmplate odată, propagate din gură în gură, schimbându-se şi împodobindu-se în felurite chipuri în lunga curgere a vremii, au trecut de la un trib la altul, de la un popor la altul, dintr-o religie în alta.

Dincolo de istoria scrisă, este istoria legendară; în formă primitivă, aceasta e adevărata *introducere* în istoria pe care o învăţăm. Oricât de încâlcită i-ar fi limba, trebuie să ajungem a o înţelege. Cu drept cuvânt s-a zis că sensul fiecărei legende este închis ca sâmburele în inima fructului.

Din acest grăunte preţios a încolţit istoria, teologia, filosofia şi literatura.

Toate popoarele au istoria lor legendară; dar nici una nu este mai bogată şi mai luminoasă ca a Greciei. Fantezia elenică a împletit cu o măiestrie magică faptele omeneşti, eroice şi divine, religia şi patriotismul, zeii şi oamenii într-o ţesătură, fermecător colorată, pe care nu o poţi destrăma ca să-i prinzi capătul firului de adevăr dintru început.

Poporul acesta, care a învăţat la vechea şcoală a Orientului, a împrumutat aproape totul; chiar şi religia a luat-o din acelaşi tezaur al lumii semite, de-acolo de unde s-au furnizat, întotdeauna, religii pentru cea mai mare parte a omenirii.

Se ştie bine azi că blonda Afrodita, pe care grecii o

cântau, născută din spuma Mării Egee, a fost adusă de către negustorii fenicieni, o dată cu marfa pe care o cărau cu bărcile lor negre, călăfătuite. Grecii, coborându-se din susul Europei barbare în jos spre Asia, de mult civilizată, au avut darul de a îmbrăca într-o *formă* nepieritoare *fondul* împrumutat de la bătrânii lor vecini.

Şi, dacă semiţilor li se datoreşte ideea *religioasă,* grecilor trebuie să le aparţină ideea *frumosului.*

În zadar încercam să adorm.

Luna îmi bătea drept în faţă. O lună albă, palidă, rătăcind deasupra mării pustii. În nopţi asemenea luminate, natura se înfăţişează adesea în forme ciudate şi plină de mistere. În jocul de umbre şi lumini, întregul şir de oameni, culcaţi aici pe punte, pare un rând de cadavre, întinse cu faţa înspre lună; iar frânghiile de cânepă groasă, în pulberea care scânteie ca în poveste, par împletite în sârmă de argint.

Aş vrea să văd ruinele palatelor lui Minos sub magica lumină a lunii, ce dă fiori şi aprinde închipuirea. Ce limbă trebuie să-ţi vorbească în taină acele sfărâmături de pietre, ţăndări rămase ca mărturie încă din splendoarea unei lumi ce strălucea acum atâtea veacuri.

Mă gândesc la o noapte în portul acesta, de acum patru mii de ani.

Desigur, aceeaşi lună ca şi azi, cu lumina ei rece şi albă, îmbrăţişa golful acesta tăcut; aceeaşi apă clară, albastră, ce roade cu răbdare aceeaşi piatră lucie a ţărmului stâncos.

Muntele trebuie să fi fost puţin mai verde, ca în vremea tinereţii; acum pe alocurea-i albit, sau e pleşuv de tot. Şi cerul, şi muntele şi apa — aceiaşi au rămas; dar câte generaţii s-au perindat pe aicea în scurgerea vremii de patruzeci de veacuri!

Acelaş decor, pe-aceeaşi scenă... numai artiştii s-au schimbat. Dar joacă aproape aceeaşi piesă... e *Drama*

omenirii, ce se repetă mereu şi pretutindeni, cu mici schimbări în text.

Foarte târziu am adormit, furat de vraja lunii. Şi în somn mi se părea că aud, ca un ecou, crâmpeiele de versuri ce-mi dau odată aripi închipuirii în anii tinereţii:

„Ne vom întoarce în Creta mândră cu Tezeu,
Vom mângâia pe Neobea,
Vom dezlega pe Prometeu"...

A doua zi avem voie să debarcăm pe insulă. Mergem să vizităm portul Caneea[36].

La debarcader ne aşteaptă o armată întreagă de agenţi şi furnizori. Toate aceste păsări de pradă roiau de ieri în jurul vasului nostru. Acum, avea să se încingă lupta decisivă între dânşii... din care, acei ieşiţi victorioşi trebuiau să ne apuce în gheare.

Strigă, se înjură, se îmbrâncesc, ca să ne arate actele şi recomandaţiile de la celelalte vase de război, pe care le-au servit.

„Mosio!...[37] *Amico!... Caro mio!... Vieni!...*" şi lupta se mărgineşte în urmă la două tabere vrăjmaşe: birjari de-o parte, stăpânii măgarilor de închiriat, de cealaltă parte.

Unii căutau să ne arate că este mai bine să mergem cu trăsura, iar alţii că-i mai plăcut să mergem pe măgari. Tabăra birjarilor a ieşit victorioasă. Dar lupta nu s-a terminat aici; a continuat încă în sânul acestei tabere, căci fiecare îşi lăuda trăsura, şi toţi se concurau în preţuri. Deodată, unul se hotărăşte şi, numai de ambiţie, vrea să ne ducă fără să primească un ban. Acelaşi lucru îl repetă cu toţii. Ne suim într-un landou imens, ca arca bătrânului Noe.

Cu toată ambiţia însă, când am ajuns la Caneea, birjarul nu s-a mulţumit cu cei opt lei pe care i-am dat.

O şosea lungă de câţiva kilometri, acoperită cu o

[36] Chania, oraş şi port pe ţărmul nordic al insulei Creta.
[37] Corect: Monsieur!... (fr.).

saltea groasă de praf, leagă baia Suda cu portul Caneea. Trecem printre livezi de măslini palizi, cu frunzele albite de praf. Gardurile sunt întocmite din cactuşi pitici şi ţepoşi.

E o căldura nesuferită. Iarba pe margini e pârlită ca după urma unui foc. Barba Gheorghe, pe care l-am luat cu noi ca tălmaciu, ne spune că a suflat *Libasu* — vântul fierbinte din Libia — care arde tot în drumul său.

Livezile de măslini erau pe aici mai dese, dar, când s-a început războiul, grecii au tăiat măslinii din livezile turcilor, şi turcii au tăiat măslinii grecilor. Acuma şi unii şi alţii suferă la fel.

Ne oprim în centru. Case vechi de piatră şi de lemn, mici şi mari, de toată măsura, fără ordine şi stil; un amestec de acoperişuri turtite; pe sus cerdacuri largi turceşti, pentru uscatul rufelor la soare. Câteva străzi mai largi încadrează portul vechi, încolo ulicioare întortocheate, pietruite cu bolovani colţuroşi, înfierbântaţi de arşiţa soarelui.

Acelaşi *Orient* strălucitor şi sărăcăcios, în murdăria lui nepieritoare, sub azurul transparent al cerului totdeauna albastru şi luminos...

De când Puterile Europene au debarcat trupe în insulă şi culorile celor cinci steaguri[38], înşirate pe zidurile cetăţuii, se văd fluturând în aer, oraşul e-ntr-o sărbătoare continuă, având înfăţişarea unui bâlci permanent. Toate s-au însufleţit deodată: prăvăliile, cârciumele, cafenelele gem de lume, negustorii fac afaceri bune; bande de lăutari, o capelă de dame de Galiţia, o panoramă, distracţie americană, un mic circ şi felurite alte petreceri desfătează pe cele câteva mii de soldaţi străini, care au soldele îndoit de mari, ca în colonii, sau în timp de campanie.

Sunt sigur că înainte de războiul greco-turc viaţa

[38] Cele cinci puteri care au debarcat trupe în Creta, în 1897, sunt: Franţa, Anglia, Austria, Rusia şi Sardinia.

aici trebuie să fi fost cu mult mai tristă şi monotonă.

Venirea trupelor a fost o binefacere neaşteptată — căderea unei mane cereşti în insula asta săracă şi amorţită.

Armata aceasta combinată a ocupat insula pentru a împiedica încăierările dintre turci şi greci. E drept că în insulă este o linişte desăvârşită; încăierările care se mai repetă zilnic au loc numai între soldaţii diferitelor naţionalităţi. De aceea localurile de petreceri sunt împărţite pe naţiuni; acolo unde intră italienii nu poate intra nici un francez; de câte ori se întâlnesc în acelaşi loc, se iau la bătaie.

Învârtindu-ne prin oraş, dăm de-o casă mai răsărită, albă, curată. E palatul prinţului Gheorghe, guvernatorul Cretei. Departe de-a avea înfăţişare de palat, seamănă mai mult cu o casă a unui arendaş de la ţară. E mai curată însă decât cele din jurul ei; pare văruită proaspăt, ca înainte de sărbători.

Un domn cărunt, în haine cenuşii, care ne pândeşte de câteva minute, se îndreaptă spre noi, când se încredinţează că vorbim româneşte, ni se prezintă, scoţându-şi cartea de vizită: I. G...., *introducător la curtea a.s. prinţului Gheorghe.*

Naţionalitate nedefinită, tipul levantinului; vorbeşte şapte limbi, ştie româneşte, căci a făcut comerţ de grâne pe Dunăre.

Vizităm palatul. Foarte simplu: camere mici, văruite, curate; gospodărie de ţară. Divanuri joase, orientale; pe pereţi — scoarţe şi portretele libertăţii elene, înconjurate cu arme vechi; şuşanele lungi, iartagane turceşti şi pistoale încrustare în sidef şi argint.

Când am ajuns în cea din urmă cameră, introducătorul a bătut într-o uşă:

— Ema!... Ema!... vino, că au sosit nişte domni din România.

O femeie brună, cu urme încă de frumuseţă, apăru. Părea foarte mişcată la vederea noastră; poate că-i

redeşteptase amintiri duioase, căci repeta aceleaşi cuvinte, cu ochii înotând în lacrimi: „România... România!... săraca România!... ce viaţă!... ce viaţă!..."

Prinţul Gheorghe stă mai mult în străinătate decât în insulă.

În faţa palatului e corpul de gardă. La ieşire, admirăm un grup din jandarmeria cretană, care este instruită de ofiţerii italieni, în felul vestiţilor carabinieri, spaima Italiei de sud.

N-am văzut nicăieri o rasă de oameni mai frumoşi ca în munţii Cretei. O înfăţişare mândră, impunătoare; oacheşi, bronzaţi şi zvelţi în costumul lor pitoresc.

Jandarmii au uniforma apropiată de portul naţional: un ilic scurt, înflorit în cusături de arnici şi sutaş, cu nasturi mărunţi de metal, şalvari scurţi până deasupra genunchilor goi, jambiere de piele neagră. Peste mijloc se încing cu brâu lat şi în loc de chipiu sau cască au o căciuliţă neagră, aplecată pe urechea dreaptă. De altfel, costumul naţional, chiar fustanela pe care grecii o cântă atât de mult, este împrumutată de la albanezi şi turci.

Ne întoarcem iar pe străzile împestriţate de furnicarul multicolor al uniformelor militare. Peste tot o viaţă veselă, zgomotoasă: sărbătoarea lată a marinarului pe uscat.

Prieteniile se leagă repede aici. Din mers, în timpul când trecem pe lângă o movilă uriaşă de pepeni, aud într-un cerc de marinari italieni şi români: „Haide... *frateli,* să *mangeamo uno* pepene verde"...

Ne aşezăm la masa unei cafenele turceşti. În mijlocul acestui haos asurzitor, câţiva turci stau la umbră, tăcuţi şi gravi, trăgând din când în când, prin tuburile încolăcite, fumul rece al narghilelelor.

Intru în vorbă cu un bătrân, care îmi spune cu părere de rău că ceea ce vede acum în insulă nu-i place. Are de gând să plece în Turcia. De altmintrelea, cea mai mare parte din populaţia otomană vinde pământul şi emigrează în Asia Mică.

Nu pot suferi turcii să se vadă stăpâniţi de alţii. E umilitor!... Popor de războinici, cuceritori, care întotdeauna au fost deprinşi de a fi stăpânitori...

Ei se retrag de bună voie din toate ţările pe care le pierd.

Îmi aduc aminte de ceea ce-mi spunea unul din prefecţii iubiţi pe care i-a avut Dobrogea.

Pleca în judeţ cu pachete de tutun *bectimis,* ca să le dea turcilor, cei mai buni cetăţeni ai Dobrogei. Cu toate acestea, cea mai mare parte au vândut pământurile pe nimic şi au plecat. Unii, care au şi până acum proprietăţi, vin o dată pe an în ţară, încasează arenda pământului şi se întorc iarăşi în Turcia.

Toate berăriile şi cafenelele sunt pline; grecii dacă nu joacă table, cărţi sau domino, citesc jurnale şi vorbesc, vorbesc fără să mai sfârşească. De dimineaţă şi până seara stau toţi la umbră, în jurul meselor, şi discută politică grecească — această hrană zilnică le este servită pe un preţ ieftin de către gazetele ateniene, aduse cu vapoarele poştale de la Pireu.

Nu vezi pe nimeni muncind. Ce meserie vor fi având toţi aceşti oameni, care se agită, vorbesc în gura mare, se ceartă, strigă, se ameninţă cu ochii tulburi de mânie, cu buzele tremurătoare, apoi se potolesc ca sa înceapă a doua zi, la aceeaşi cafenea, în jurul aceleiaşi mese, cu puteri noi, cu aceeaşi aprindere, discuţia întreruptă cu o zi mai înainte.

La fiecare pas întâlneşti trăsăturile caracteristice ale acestei rase de sud: vie, nervoasă, uscată, geloasă, egoistă, nedisciplinată şi explozibilă, ca o torpilă de fulmicoton uscat.

Un ofiţer francez, pe care îl cunoscusem cu o zi mai înainte la vaporul nostru, ne conduce la o berărie mai bună. Abia ne aşezăm la umbra unui platan bătrân, şi o bandă de lăutari greci începe să ne încânte cu *Valurile Dunării;* ne cunoscuse că suntem români.

Înăuntru, pe un perete, văd portretul lui Byron,

aşezat între Canaris şi Miaulis[39].

Patronul, un grec vioi şi zvelt, cu o teribilă pereche de mustăţi cărunte, răsucite în sus, îmi lămureşte într-o românească stricată că acesta a fost un mare erou palicar al independenţei elenice. Şi, când îl întreb dacă a fost grec, îmi răspunde că Byron a venit de la Englitera, dar că familia lui era originară din Grecia şi stabilită de multă vreme la Londra, unde făcuse avere mare. Când s-a început războiul, el a venit să lupte pentru patria strămoşilor săi.

Credinţa asta o au foarte mulţi greci.

Mă gândesc la viaţa plină de vijelii a nefericitului poet.

Bogat, nobil, dintr-o veche familie de pairi, descendenţi din Stuarţi, după ce uimeşte Europa cu puterea geniului său şi scandalizează Anglia cu nebunia aventurilor sale, vine în Grecia, ca să-şi cucerească şi gloria de războinic, pe care n-avea prilejul să o poată găsi în patria lui.

Înarmează un vas de război pe cheltuiala sa şi debarcă în mijlocul acelui viespar de intrigi şi patimi omeneşti, care se dezlănţuiau între şefii conducători ai insurecţiei greceşti.

Moartea l-a surprins prea curând, încât n-a avut vreme să descrie, dar ne putem uşor închipui ce a simţit acest om, care văzuse de la distanţă lupta eroilor eleni, prin prisma sa poetică din celălalt capăt al Europei.

Cum s-o fi simţit oare acest nobil orgolios şi rafinat în mijlocul bandelor armate, care făceau piraterii şi jafuri, între oameni barbari, lacomi şi cruzi, fără ordine şi disciplină, conduşi de şefi rivali şi geloşi, care se mâncau între ei!...

Ruinat, amăgit şi desperat, moare la Missolonghi,

[39] Andrei Miaulis (1768—1835), amiral şi om politic grec, a condus flota grecească în războiul pentru independenţa patriei (1821—1829).

bolnav de friguri de baltă.

În multe case din Grecia se găseşte portretul său. Domnişoarele de pension şi azi îl mai visează, desemnându-i chipul care era, se zice, de o frumuseţe răpitoare.

Dar... vremurile romantice au apus şi, de mult, s-a stins rasa poeţilor filo-eleni, care se exaltau, cântând lupta eroică a copiilor Heladei, sub ochii bătrânei Europe, electrizată o clipă numai... Lăutarii greci, voind să ne facă plăcere, încep un cântec popular din Creta, în care se vorbeşte şi despre România! Barba Gheorghe se năcăjeşte să mi-l traducă, şi eu încerc să-l notez. E vorba de vitejiile unui cretan, pe care îl cheamă Nauos, mai mult bandit decât haiduc:

„Veniţi, voinicii mei copii,
Veniţi cu mine, scumpi copii,
Ca să vă dau şi aur
Şi haine strălucite.

Inimi de oţel să aveţi în piept,
Ca fierul, picioarele tari să vă fie.
Cât alţii merg o săptămână,
Voi într-o zi să faceţi drumul,
Până la casa cea frumoasă
A lui Barba Nicola cel bogat.

Intraţi fără de teamă
Şi năvăliţi deodată,
Că abia acum s-a întors
Din ţara Valahiei bogată,
De unde-şi cară banii
Cei scumpi şi sunători.
Argint şi aur românesc,
Strălucitor şi greu,
Luaţi şi sânul vi-l umpleţi,
Apoi în cinstea lui să bem,
Voinicii mei copii..."

Ofiţerul francez de lângă mine, căruia îi traduc înţelesul cântecului, începe să-mi descrie populaţia insulei, căci el se află mai de mult aici şi cunoaşte foarte

bine chestia cretană.

— Starea politică — începu el — în care se găseşte azi insula, având trupele străine debarcate, este singura stare fericită a Cretei.

Insula asta nu poate trăi formând singură un stat modern, independent; are nevoie de un epitrop, căci îi lipsesc şi banii şi mintea.

E o ţară săracă, cu puţină agricultură, de care grecii au fugit întotdeauna; cu livezi de măslini şi puţină vie. O populaţie, de felul ei leneşă, ajunsă din cauza frământărilor într-o stare de sărăcie şi dezordine, încât a pierdut cu totul însuşirile necesare pentru a se hrăni din propria sa muncă.

Nimeni nu mai vrea să muncească.

Comitetele şi grecii bogaţi, răspândiţi prin toate porturile lumii şi căror nu li se poate nega sentimentul patriotic, se îngrijesc de hrana cretanilor.

Meseria de revoluţionar grec este încă destul de bună şi îndeajuns plătită.

Grecii întotdeauna au avut în cel mai înalt grad sentimentul libertăţii şi o nespusă oroare de ascultare şi disciplină. Cu drept cuvânt s-a spus că pe faţa globului nu se găseşte un popor mai nedisciplinat. Naţiunea asta a fost totdeauna desOpărţită în stătişoare deosebite, care se certau între ele.

Munţii — populaţi de bandiţi, şi mările — de piraţi.

Cu asemenea elemente este foarte greu a se constitui şi menţine azi un mic stat modern, independent.

Unirea cu Grecia nu i-ar face pe cretani mai fericiţi şi mai bogaţi.

Ar însemna numai ca şi cretanii să puie umărul, ca să împingă carul statului grecesc, care se mişcă aşa de încet şi cu atâta greutate. S-ar folosi de unire numai o pătură mică de politicieni de meserie, care şi-ar împărţi slujbele noi create.

Unirea o cer toţi aceştia pe care îi vezi aici în jurul meselor cafenelei şi care, enervaţi de atâta aşteptare, se

ceartă la jocul de table şi devorează zilnic jurnalele din Atena.

Crede-mă, de când sunt aici, m-am convins că acestei populaţii îi trebuie numaidecât un stăpân.

Cretanii ar trebui să-i întrebe pe maltezi de ce au părăsit lupta pentru unirea cu Italia, şi cum s-a transformat într-o grădină bogată acea insulă stâncoasă şi stearpă...

Singura soluţie bună — cea mai de spirit şi cea mai nimerită — a dat-o un scriitor francez, care a făcut o anchetă în insulă după războiul greco-turc:

„Prinţul Gheorghe, guvernatorul insulei, să se însoare cu zestrea fetei unui miliardar american. Atunci s-ar putea exploata resursele insulei, s-ar face bănci, credite, lucrări de utilitate... Liniştea, progresul şi fericirea cretanilor ar fi asigurate, şi această insulă s-ar transforma cu timpul într-un paradis terestru."

1908, august

DE LA RODOS LA KALIMNO[40]

Abia aruncasem ancora în faţa ruinelor colosului din Rodos, când se zări jucând pe valuri o barcă lucitoare, la pupa căreia flutura steagul roş cu semiluna albă la mijloc. Căpitanul de port făcea vizita cuvenită unui vapor de război pentru a ne saluta de bună-venire.

Era un bătrân frumos, falnic, ras proaspăt, cu mustăţile sure, răsucite, în mare ţinută de ceremonie, cu fesul roş-aprins.

Când s-a apropiat, am putut deosebi mai bine amănuntele îmbrăcămintei: redingota de marină avea piepţii brodaţi cu înfloriturі în fir de aur; câteva decoraţii, medjidii şi osmanii, înşirate în stânga, în dreptul inimii; epoleţi bogaţi, pe umeri; mânecile cercuite de galoane late; dar... fără cravată!....

Întotdeauna m-a minunat înfăţişarea dureros de ridicolă ce o dă unei ţinute grave lipsa cravatei, a acestei bucăţele de cârpă răsucită în felurite chipuri, pe care gustul modern ne-o impune la gât pentru ascunderea nasturelui de la gulerul cămăşei.

Nu ştiu dacă turcul uitase din grabă să-şi pună cravată, dacă o pierduse pe drum, sau găsise că-i de prisos acest amănunt al îmbrăcămintei europene.

Mai văzusem altă dată un ofiţer turc în mare ţinută, muiat tot în fir de aur, dar încălţat cu papuci-iminei şi în ciorapi albi.

După ce turcul îşi sfârşi, din capul scării, discursul pregătit într-o franţuzească stâlcită, ofiţerul de cart îi spuse că venim din Alexandria.

La auzul acestui nume turcul se repezi înspăimântat în jos pe scări, ştergându-şi mâna cu poalele redingotei.

---

[40] Kalimno, mică insulă grecească, situată lângă ţărmul Asiei Mici, în apropiere de locul unde în antichitate se ridica Halicarnasul.

Pardon!... Pardon!... Ioc hacânâz!...[41] şi se îndepărtă pierzându-se în scuze.

În zadar ne-au fost toate stăruinţele; guvernul turcesc hotărâse carantină de zece zile pentru toate vasele care veneau din Egipt. E drept că în Alexandria şi Cairo erau pe atunci de la zece la cincisprezece cazuri de ciumă pe zi. Dar boala se încuibase mai mult în populaţia arabă, şi europenii trăiau aproape fără frică în mijlocul ciumei.

Hotărât, trebuia să facem carantina. N-aveam voie să debarcăm pe insulă. Orice comunicaţie cu pământul era întreruptă. Provizia de hrană ni se lăsa pe scara vaporului, iar banii îi aruncam într-o cutie de tablă cu acid fenic, care ni se întindea prinsă în vârful unei prăjini lungi.

De pe puntea vasului nostru, privim insula aceasta care păstrează încă urmele bogăţiei şi frumuseţii de altădată. Natura îmbelşugată a acestui pământ binecuvântat n-a putut fi încă secătuită de lăcomia şi nesocotinţa omenească.

În aerul curat şi limpede care tremură în zare, sub cerul senin şi fără pată, Rodos apare ca o grădină fermecător alcătuită, răsărind ca prin minune din adâncul sânului acestei mări, care luceşte veşnic într-un albastru-clar, deschis şi dulce.

Te farmecă bogăţia de culori îmbinate într-un imens amfiteatru, care se ridică de jos de pe oglinda netedă a mării, înălţându-se spre bolta cerească, cu vârful de piramidă, albit şi stâncos, al muntelui Ataleyrion. Casele albe lucesc în verdeaţa frunzişului, şi în fiecare parte ochiul deosebeşte un altfel de verde după neamul copacilor sădiţi — de la verdele-palid deschis al umiliţilor măslini până la verdele viu şi tare al mândrilor stejari. Bisericile creştine, prefăcute în moschei musulmane, îşi ridică vârfurile ascuţite ale minaretelor

[41] Nu aveţi dreptul!... (în limba turcă).

printre chiparoşii înalţi, înşiraţi în rânduri. Prin văi adânci umbresc platanii cu frunza lată şi smochinii încărcaţi cu roade. Pretutindenea buchete de mirt, rodii şi portocale.

Insula aceasta bogată, aşezată într-o minunată poziţie maritimă şi militară, ajunsese odată cheia întregului Arhipelag. Locuitorii ei aveau faima celor mai iscusiţi marinari ai lumii elenice, semănaseră colonii pe toate coastele Mediteranei şi populaseră pe vremuri insulele Baleare.

Rodos avea două porturi minunate, şcoli vestite şi un comerţ înfloritor; senatul insulei ajunsese a alcătui legi de Drept comercial şi maritim.

Şi azi se mai văd urmele vechii civilizaţii, resturi de fortificaţii şi cheiul de piatră în capul căruia se cunosc sfărâmăturile colosului din Rodos.

Vestitul Chares di Lindos a lucrat doisprezece ani la statuia uriaşă a lui Helios, zeul protector al insulei. Colosul înalt de 32 metri, care se ridica la intrarea portului, era socotit ca una dintre cele şapte minuni ale lumii.

Împăratul Commod a pus să se schimbe capul colosului pentru a fi chipul său în locul zeului Helios. Un cutremur de pământ a rostogolit colosul, şi sfărâmăturile, vândute unui evreu, se zice că au fost încărcate pentru a fi transportate de către o mie de cămile.

În ruinele zidirilor au rămas încă sculpturi de cruci şi arme de pe vremea rătăcitorilor cavaleri ai sfântului loan din Ierusalim.

Alungaţi de urgia musulmană[42] din locurile sfinte, ei s-au aşezat aici în insula aceasta bogată, care era şi cea mai apropiată a corsarilor musulmani.

Fortificaţii minunate îi apărau împotriva atacurilor năvălitorilor, dar după un asediu groaznic de şase luni, sunt zdrobiţi de Suleiman.[1] Şi de-atunci, de când cavalerii

[42] Cavalerii loaniţi au fost izgoniţi din Rodos de sultanul Soliman II Magnificul (1520—1566).

au fugit aşezându-se în Malta, s-a îngroşat, sub dărâmăturile cetăţii, şi viitorul insulei Rodos.

După vegetaţia orientală şi înfăţişarea solului, insula aceasta apare ca o prelungire a Asiei, un post înaintat al vechiului continent.

Când priveşti lanţurile insulelor lonice, înşirate între cele două ţărmuri, recunoşti că nu pot fi decât o continuare a coastelor, rămăşiţe din uscat, vârfurile munţilor înecaţi ai unui continent care se întindea într-o epocă îndepărtată între Grecia şi Africa.

De aceea şi legendele elenice amintesc despre prima populaţie mitică a insulelor că s-ar fi pierdut înecată de revărsarea apelor şi, pe urmă, Helios a creat alt neam de oameni, cu care a populat insulele Mării Egee.

De la sud apare în zarea luminoasă un vapor mare, alb, strălucitor. Se apropie încet, maiestuos, de port, tăind lin apa brăzdată în linii lungi argintate. Totul se resfrânge ca într-o oglindă de Veneţia.

E un vapor militar sau un *pachebot?*

Trece pe-aproape de noi. Se zăresc uniforme de marină pe punte.

După ce ancorează în port, aflăm că e iahtul lui Rothschild, în navigaţie de plăcere prin Orient. Făcea o excursie pentru vizitarea lucrărilor de dezgropare a ruinelor de la Troia.

Ni s-a spus că altă dată, când a fost prin insulă, Rothschild a dăruit 40 de mii de lei pentru coreligionarii săraci.

În adevăr, în această insulă sunt foarte mulţi evrei spanioli. Îmbrăcaţi turceşte, o parte din ei sunt barcagii şi muncitori în port. Cu părul şi barba neagră, obrazul pal, bronzat, ochiul mare de arab, evreul de aci pare că înfăţizează adevăratul tip oriental. Mă gândesc la tipul evreului polonez cu părul şi barba roşie. Ce caractere de rasă mai pot fi comune acestor două tipuri aşa de mult

deosebite?...

Şi totuşi li se spune semiţi şi unuia şi altuia. Veşnica şi încâlcita chestiune a raselor, de pe vremea zidirii turnului Babel şi până azi, încă n-a putut fi dezlegată...

În fundul portului e ancorată o corăbioară turcească. De acolo se aude mereu un zgomot neîntrerupt, un fel de ţăcăneală cadenţată.

Aflăm că e o brigantină scăpată ca prin minune de la înec, în timpul unei furtuni de la larg.

Are vreo câteva coaste descheiate, şi nenorociţii ei marinari trebuie să pompeze ziua şi noaptea apa care se furişează printre încheieturi, căci altfel scoica lor s-ar duce la fund în câteva ore.

Târziu de tot, când am ieşit iarăşi pe punte, în liniştea nopţii răcoroase, sub ochii stelelor care vegheau sclipind deasupra mării adormite, se simţea o adiere blândă şi parfumată care venea dinspre uscat. Şi dintr-acolo de-abia ajungea la noi, slab, ca un rest de ecou îndepărtat, o armonie de cântare veche şi sfântă. Întreaga insulă împietrită în somnul ei adânc, cu rămăşiţele monumentelor antice, cu sfărâmăturile colosului doborât, cu armele cavalerilor creştini, cu bogatele amintiri ale măreţiei trecutului îngropat de veacuri, părea un cimitir întins, dezlipit de pământ, de undeva, plutind misterios în singurătatea apelor pustii. Iar luminile slabe care mai licăreau pe la case — vegheau ca nişte candele aprinse deasupra mormântului în umbra neagră a bolţilor copacilor pletoşi.

Prin ceaţa viorie care împânzeşte orizontul se desemnează în alb, ca o viziune a nopţii, forma uriaşă a iahtului „Rothschild". Falnic, nemişcat, se odihneşte adormit pe luciul apei moarte.

Un glob electric, plutind de-acolo, sus, în înălţimea catargelor, aşterne tremurând o dâră de lumină pe faţa mării până în fundul portului, departe, unde luceşte umila corabie turcească.

Şi în tăcerea nopţii se aud încă mereu aceleaşi ciocnituri metalice, cadenţate — e munca chinuitoare şi fără de răgaz, e veşnica luptă a celor mici şi slabi.

Plecasem pe vreme bună din Rodos. În tot timpul zilei avusesem marea liniştită şi cerul curat.

Soarele asfinţise, înecat în apa pătată de un roşu-însângerat în partea dinspre apus, sub un cer purpuriu deschis. Se arătau semne care prevesteau vânt tare în noaptea aceea.

Pe puntea de comandă se plimba singur, tăcut, un ofiţer tânăr, cu barba şi mustăţile rase. Era unul dintre acei care încă din frageda lor tinereţe se chinuiesc pentru a-şi schimba firea după tipicul ideal al marinarului englez.

O dată cu introducerea pipelor şi a tutunului englezesc *Navy-cut* pe bordul vasului nostru, se puseseră în circulaţie şi o sumă de povestiri marinăreşti, ca pilde de păstrarea sângelui rece, una dintre cele mai înalte virtuţi nautice. Se zicea că pe nu ştiu care bastiment englez, un amiral bătrân, voind să încerce pe un ofiţer tânăr, îi arătă norul care se ridica la orizont:

— Tinere, ia măsurile cuvenite pentru a preîntâmpina furtuna care se apropie.

Ofiţerul, în loc de a se repezi la manevra vasului, se îndreptă calm, către un marinar de serviciu:

— Băiete, du-te în cabina mea şi adu-mi mantaua de ploaie!

— Bravo!... strigă amiralul, ai mult sânge rece şi vei ajunge un bun comandant.

Ce-a mai urmat — povestirea nu spune, însă pe vasul nostru urmarea o cunoaştem bine.

Pentru că nu s-au luat în pripă măsurile repezi de manevră, am fost surprinşi de furtună.

La început nu se arătase pe bolta curată a cerului decât înspre nord o dungă cenuşie. Dunga se prefăcu într-un nor arcuit, ca un balaur cu spinarea neagră, care ieşea parcă din mare, înălţându-se pe cer şi apropiindu-

se de noi cu o repeziciune uimitoare, iar coada i se târa pe suprafaţa apei.

Era ceea ce numesc marinarii un *grăunte negru* de furtună.

*„Pentru a descrucişa zburătorii!... Susgabierii!..."*şi marinarii se aruncară pe scările de frânghie, agăţându-se cu mâinile şi cu picioarele goale; ca nişte păianjeni începură a depăna în goană prin ţesătura de pânze şi frânghii.

Dar era prea târziu. Furtuna se dezlănţuise cu aşa năprasnică iuţeală, că ne-a surprins aproape cu toate pânzele întinse. Nu ştiam pe ce să punem mâna mai întâi.

În prima *rafală,* care ne izbi în faţă, urlând furioasă, se auzi o trosnitură seacă sus în catargul din prova: un *zburător* se rupse în două şi pânza şfâşiată, ca o aripă rănită, se zbătea nebună în suflarea vântului.

Ne aflam într-o strâmtoare foarte primejdioasă.

Dacă ne-ar fi prins furtuna în altă parte, fugeam la larg, căci, după sfaturile marinarilor bătrâni, se ştie că întotdeauna corabia zice corăbierului: „Fereşte-mă de uscat, ca eu să te feresc de apă". Dar ne aflam *angajaţi* într-un canal strâmt şi întortocheat, mărginit de insule stâncoase, care se ridicau ca nişte umbre negre în jurul nostru, ameninţându-ne prin întunecimea nopţii. Vasul nostru, cu viteză slabă, nu putea birui vântul din faţă, şi în orice moment eram în pericol de a fi aruncaţi la coastă, unde vasul s-ar fi sfărâmat în bucăţi.

Să ne întoarcem înapoi la Kos[43], ori să schimbăm drumul pentru a intra la adăpostul insulei Kalimno?

Dar trecerea prin strâmtoarea stâncilor c-un vas slab, cu pânze, era foarte grea, căci prin întuneric nu se vedea intrarea.

---

[43] Kos, insulă grecească, situată lângă ţărmul sud-vestic al Asiei Mici, la sud de insula Kalimno, la distanţe egale între insulele Rodos şi Samos.

Astronomia, harta şi busola nu erau de nici un ajutor. Toată nădejdea ne era în Barba Gheorghe, care, încălecat în prova de tot, pe vârful *bompresului,* trebuia să ne conducă la adăpost sigur prin locurile aceste, pe unde el cutreierase de atâtea ori în vremea tinereţii.

În momentul când ne-am întors pe loc, primind deodată vântul dintr-o coastă, vasul s-a aplecat aşa de tare, că toate s-au prăvălit pe punte şi clopotul bordului începu să bată într-o dungă.

Haos asurzitor şi întuneric ca în iad.

Suflările vântului, care treceau prin macarale c-un şuierat ascuţit, răutăcios, făceau să vibreze frânghiile întinse, ca nişte coarde sunătoare.

Şi vasul nostru bătrân, slăbit din încheieturi, gemea greoi, cutremurat la fiecare val ce se izbea în coastele-i de lemn.

„Uscatul în prova!... se vede aproape!..." Fură câteva clipe de groază. Se auzi zbârnâind telegraful de la maşină. „Stop!... Înapoi toată viteza!..."

„Nu-i nimic, nu-i nimic!..." răsună vocea groasă a lui Barba Gheorghe. „Cârma puţin babord şi intrăm bine!", adăugă bătrânul, care cu ochii ţintă înainte, străpungea întunericul nopţii, recunoscând ţărmurile strâmtorii.

Toată lumea era afară pe punte; şi pentru că nu se vedea nimica în noaptea aceea neagră care ne împresura, toţi îşi încordau auzul spre prova de unde veneau comenzile lui Barba Gheorghe.

De câte ori se striga „babord" sau „tribord", toţi repetau comanda din nevoia instinctivă de a ajuta fiecare cu ceva la manevra vasului.

În jurul cârmei erau mai mulţi decât trebuiau, căci cârma e inima vasului, mai cu seamă în asemenea împrejurări.

În depărtare, o lumină roşie se zărea licărind jos pe faţa apei.

Încet, pe dibuite, ne apropiem de ea. După un ceas

de drum, ne oprim aruncând ancora. Suntem la adăpost.

Suflările vântului se opresc în pereţii stâncoşi ai insulei Kalimno. Prin întuneric nu se desluşeşte nimic în golful acesta tăcut şi apărat de natură.

Forma ţărmului înalt abia apare ca o umbră cenuşie, ridicându-se din mare înspre cer, având semănate pe ea câteva lumini roşietice, care clipesc obosite pe la geamurile caselor pe unde lumea nu s-a culcat încă.

A doua zi, dimineaţa, când ne-am sculat, am avut în faţa noastră una din acele privelişti pe care rareori în viaţă ai prilejul de a le întâlni.

De cu noapte vântul se potolise. Bolta cerească se limpezise, şi în vibraţia orbitoare a dimineţii părea căptuşită cu o imensă pânză de mătase albastră lucitoare.

Insula părea creştetul cărunt al unei stânci uriaşe, care ieşea din fundul mării, oglindindu-şi ţărmurile în limpezimea apei verzi, sticloase, sub lumina aurie a soarelui.

Pământ pietros, arid, răscolit; pretutindenea sfărâmături de stânci vinete şi roşii, arse, fulgerate, pătate de rugină — schelet petrificat — rămase din alte vremuri. Şi totuşi furnica omenească se încăpăţânează în lupta ei pentru trai, căutându-şi hrana prin locurile aceste sterpe şi secătuite.

Puţina viaţă ce a mai rămas în insulă s-a retras jos, la poalele muntelui, de-a lungul mării, de-o parte şi de alta a golfului.

Casele mici de piatră se înşiră ca nişte pete albe pe malul roşietic. Printre ele cresc rari măslini slabi, noduroşi, abia ducându-şi zilele în pământul lor pietros, din care nu mai pot suge seva vieţuitoare. Tânjesc însetaţi, aşteptând ploaia care nu mai vine să le reînvie frunzele pălite, albicioase.

Sus de tot se zăresc câteva capre agăţate pe

peretele de piatră dezgolită.

Un sat sărăcăcios, uitat în baia asta goală, în care oamenii trăiesc din comerţul ce-l fac cu pescuirea bureţilor de mare. Cinci luni pe an, din iunie până în noiembrie, bărbaţii toţi sunt duşi la pescuit, departe pe la Cipru, Kalki, Siria şi Tripoli; acasă rămân femeile, copiii şi bătrânii care nu se mai pot hrăni din munca grea pe mare.

E ziua de Sfânta Maria şi la biserică se face slujbă frumoasă pentru cei care sunt duşi pe apă.

Grupuri de femei îmbrăcate în negru, ducându-şi copiii în braţe şi de mână, în haine albe de sărbătoare, se văd pe cărările strâmte care se pierd şerpuind printre stânci.

De pe celălalt ţărm al golfului, bărci negre, uşoare, se văd alunecând pe luciul de oglindă al apei.

O barcă trece chiar pe lângă vasul nostru. Cu mâna înţepenită pe cârmă, stă un moşneag gârbovit, uscat, cu ochii aproape închişi. Lângă el, pe bănci, câteva femei cernite şi o droaie de copii ghemuiţi jos, pe fundul bărcii. La lopeţi trag voiniceşte două femei tinere; piepturile li se umflă la fiecare mişcare prin încordarea braţelor. Loviturile lopeţilor grele împing barca înainte tăindu-şi drum, cu botul ei negru sfâşiind netezimea apei.

De la noi, de pe punte, Barba Gheorghe le strigă pe greceşte:

— Hei!... la biserică vă duceţi? Când se întorc ai voştri de la pescuit?

— Peste două luni, răspunse o femeie din barcă.

— Dacă o vrea Cel de Sus, adăugă o alta ridicându-şi o pereche de ochi negri, scânteietori, înspre albastrul senin al văzduhului.

Barba Gheorghe arătă către bătrânul care nu răspunsese nimic şi nici nu dase vreun semn de înţelegere.

— Vedeţi, moşneagul acela e surd. Aici toţi oamenii sunt surzi.

— Cum se poate asta? Adică toţi bărbaţii din insula asta sunt surzi? îl întrebă unul dintre noi.

— Da, da, aşa este!... Asta vine de la meseria lor. E foarte grea meseria asta. În lege stă scris că nu este voie să se pescuiască bureţi decât cu *scafandru,* dar negustorii nu se ţin de lege. Este mai ieftin cu afundători. Care sunt tari de piept şi înotători meşteri se lasă până la adâncime mare. Dar nu se ştie câţi se mai întorc din cei care pleacă din sat la pescuit. În fiecare an se pierd mulţi. Unii se îneacă, pe alţii îi mănâncă rechinii, mulţi se înăbuşă, scuipă sânge, de la o vreme mai toţi surzesc, li se rup unghiile şi li se înroşesc ochii. Când nu mai pot să iasă în mare, rămân în sat şi se sting încet, văzând cu ochii, pier uscându-se pe picioare. Femeile umblă îmbrăcate în negru, aşa li-i portul cinci luni de zile pe an, cât sunt duşi bărbaţii. Să te afli aci când se întorc pescarii să vezi ce bocete se aud în tot satul.

Când eram gata de plecare, pe când trăgeam lanţul ancorei, la biserica ascunsă între măslini, pe coasta muntelui pietros, începu să sune clopotele pentru liturghie. Câteva clipe ne-am oprit din lucru, tresărind în vraja dangătelor care înfiorau liniştea solemnă a golfului. Sunete prelungi, jăluitoare, se loveau de pereţii stâncilor, care le răsfrângeau spre larg, unde vibrau pierdute în singurătatea mării, fără a fi auzite de acei pentru care atâtea suflete rugase cerul.

Întinzând pânzele, am plecat trecând pe aproape de iahtul lui Rothschild, care venise de cu noapte, ancorând chiar la intrarea în port.

Sub ploaia razelor de soare, vasul acesta mândru, alb peste tot, tăiat în forme fine, graţioase, părea o lebădă uriaşă plutind lucitoare pe oglinda unui lac.

Sus, pe punte, se zărea un grup de privitori înarmaţi cu binocluri şi ocheane lungi, admirând priveliştea insulei care se desfăşura asemenea unui tablou văzut printr-un ochi de panoramă. Îmbrăcămintea femeiască, înflorită în culori armonizate, are un farmec

deosebit, primăvăratic, pe puntea vapoarelor în aerul liber, în lumina mării.

Şi cum stam cătând spre vaporul strănepoţilor lui Mayer Anselm Rothschild, umilul băiet de birou dintr-o bancă din Hanovra — fără să vreau — o întrebare mi se închegă în minte:

„Ce gânduri s-or fi încrucişând oare în capuşoarele cele blonde, aşa de drăgălaş învăluite în gazul şi muselina care fluturau în bătaia vântului?

Ce vor fi gândind oare privind la convoiul acela de umbre negre, care se strecurau tăcute şi cucernice pe cărarea şerpuită de la bisierica din deal?..."

Slujba se sfârşise, şi femeile cernite, ducându-şi copilaşii îmbrăcaţi în alb, coborau la vale în sat, pe la casele lor sărăcăcioase.

1908, august

DATORII UITATE

1916

DATORII UITATE

Cu trenul de dimineaţă d-na Corbu plecase, chemată printr-o telegramă de tatăl ei, care se afla bolnav la laşi.

Petre Corbu, care-şi petrecuse soţia până la gară, se întorcea pe jos în oraş, singur, necăjit. La capătul şoselei se opri o clipă, parcă-i era urât să se întoarcă acasă. Cum n-avea oră de curs la liceu în dimineaţa aceea, se îndreptă agale spre port; voia să scape de grija care-l stăpânea.

Din capătul şoselei apărea întreaga panoramă a portului, cu viaţa, mişcarea şi culorile văzute în zarea albăstrie a luciului apei. Câteva bărci pe Dunăre, departe, cu pânzele în vânt, păreau nişte fluturi albi în zbor, jucându-se deasupra apei. Un remorcher mic, ca un gândac, sfârâind răguşit, târa în urma lui un şlep de patru ori mai mare, greoi, cu burta plină de grâul pe care-l înghiţise.

O pornise desigur spre Brăila.

În port se-ncărcau la cheiu vreo opt vase cu rapiţă şi grâu.

Şi Petre Corbu nu se mai sătura privind toată mişcarea ceea, alergătura, lucrul grăbit şi fuga hamalilor desculţi, pe schelele de lemn, cu sacul în spinare.

Cum sta privind la grâul auriu, ce se scurgea în valuri, ca apa, întruna, el se gândea la bogăţia ţării acestea:

„Cât aur n-a plutit pe Dunăre şi mare, spre ţări îndepărtate, hrănind o lume întreagă în scursul atâtor vremuri!..."

*

Petre Corbu era de curând numit profesor definitiv de istorie la liceul acestui oraş de pe malul Dunării.

Ridicat de jos de o mână binevoitoare, muncise ani

de zile, chinuit prin şcolile statului, până izbutise a-şi face un loc sigur şi tihnit în lume.

Singurul băiat al lui Arghir Corbu, dascălul bisericii din Cuzăni, Petrică crescuse mai mult prin curtea bisericii, ca un copil fără mamă. Coana Profiriţa, preuteasa, femeie miloasă şi bună, se îngrijise de copilul acesta din ziua în care închisese ochii dăscăliţa. Dascălul Arghir, om sărac şi cuminte, nu hrănea năzuinţi deşarte şi nu visa pentru fiul său o soartă mai mare decât credea că i se cuvenea. Ca să ajungă băiatul mai sus decât dânsul, era bine, dar din cele câteva prăjini de pământ nu-l ajutau puterile să scoată atâta cât i-ar fi trebuit copilului să înveţe carte mai departe, la oraş.

Era mulţumit că sfârşise cu bine şcoala din sat şi se fălea chiar cu băiatul, care-i ţinea isonul în strana din dreapta.

Dar cine poate cunoaşte drumul ursitei fiecărui om?

Deşi chemarea firească a lui Petre Corbu părea a fi aceea de a urma viaţa tatălui său la lucrul câmpului şi în slujba bisericească, o întâmplare neaşteptată îi schimbă *macazul* vieţii, cum spunea chiar el râzând, de câte ori povestea plecarea lui la oraş.

Era în adevăr o întâmplare căzută parcă din cer.

Ce frământare a fost atunci în tot satul, mă rog, şi până în ziua de azi povestesc bătrânii cum s-a întâmplat o asemenea minune, care nu s-a mai pomenit decât doară în *Evanghelie.*

Era tocmai în ziua de Sântă Marie, şi lumea forfotea pe uliţa satului şi în bătătura cârciumii, ca în zi de sărbătoare, când aşa, pe la o toacă, se auziră clopote şi zurgălăi dinspre podul Trotuşului. Şi o trăsură de târg, trasă de patru cai negri înhămaţi buziş, se vedea venind în goană, într-un nor de praf, pe şoseaua Bacăului.

În trăsură era un militar cu chipiul roşu şi o cucoană cu umbrelă albă. Nimeni n-a putut bănui ce anume caută boierii aceştia în Cuzăni şi de ce se oprise tocmai în poarta bisericii.

Părintele Ilie, pe care povara celor optzeci şi opt de ani îl îndoise de mijloc, dar nu-i îmbătrânise inima, se-nvârtea printre căpiţele de fân proaspăt cosit din livada bisericii. Căuta loc potrivit pentru clăditul stogurilor care trebuia să înceapă a doua zi.

— D-apoi bine, părinte, nu laşi lucrul nici în zi de sărbătoare? Erai mai fercheş când slujeai la „Sfinţii Apostoli", la Bacău, zise râzând militarul, care privea pe deasupra zăplazului în livadă.

Părintele, pe care-l prinsese vremea numai în cămaşă, surprins şi ruşinat oarecum, nu ştia ce să răspundă, dar striga mereu la un băietan să deschidă portiţa şi să-i aducă antereul din tindă.

De cum a intrat în curtea bisericii, militarul a început a căta cercetător împrejur, parcă ar fi vrut să vadă dacă sunt toate rânduite la locurile lor.

— Da' ici, lângă biserică, era un măr domnesc, părinte?

— He! de câţi ani s-o uscat, săracu... l-am tăiat şi l-am pus pe foc.

— Da' dincoace, în spatele bisericii, era casa dascălului Chitic, cela scurt şi şchiop?

— D-apoi de câţi ani l-o iertat D-zău pe Chitic... şi casa i s-o dărâmat că era o cocioabă. Pesemne c-ai mai fost matale pe la noi prin sat, că tot lucruri vechi de atâţia amar de ani mă întrebi.

Şi părintele, ridicându-şi sprâncenele albe şi stufoase, căta mirat şi în zadar îşi chinuia fruntea încreţită să poată regăsi în minte înfăţişarea acestui om chipos şi mândru, cu barbişonul tăiat după ciocul lui Cuza.

— Profiriţo! Profiriţo! ia găteşte de dulceţi pentru boieri! strigă părintele, pe când intrau cu toţii în casa răcoroasă în care plutea mirosul de gutui.

— D-zău să mă ierte şi să mă iertaţi şi d-voastră, d-le colonel

— tot stăruia părintele — de, bătrâneţele,

pesemne, că nu mă mai ajută capu ista al meu. Nu-mi aduc aminte de fel să vă fi cunoscut cândva... Da' oricum, să nu vă fie cu bănuială, da' cu ce daraveli v-aţi abătut şi pe la noi, prin partea locului?

Militarul se ferea să răspundă limpede, tot schimba vorba şi întreba pe rând despre toţi oamenii din sat, pe când faţa i se lumina de-un zâmbet voios, prietenesc.

— Părinte, da' era şi-un băiet: Panaite, mititel şi nespălat, ia aşa de pripas prin curtea bisericii, îţi mai aduci aminte de el sfinţia-ta? Unde mai e băietul cela, părinte?

— He!... Pitache... băietul Siritencii. Măica-sa, vădană, l-o lăsat pe drumuri. Cine ştie pe unde o mai fi... ia s-o ales un soi rău, c-o fugit la târg cu nişte cărăuşi şi nici până în ziua de azi nu s-o mai întors. Aminteri s-arăta isteţ şi cu tragere de inimă la carte, dar uşărnic... soi rău şi pace.

— L-ai mai cunoaşte, dacă l-ai vedea, părinte?

— D-apoi de unde, când de atâţia ani i s-o pierdut şi urma? Gândesc c-o fi murit pe undeva.

Cucoana, care urmărea cu ochii în lacrimi toate vorbele care se schimbau, nu mai putu să se stăpânească.

— N-a murit, părinte, ăsta-i Pitache, părinte...

Şi bătrânul stătu o clipă nedumerit, cătând ţintă înainte, apoi se repezi la icoane, luând în braţe pe Maica Domnului.

— Doamne, Preacurată, făcătoare de minuni, mort ai fost şi-ai înviat, pierdut ai fost şi te-am aflat...

Şi printr-o perdea de lacrimi calde, părintele se uita şi-l măsura din cap până-n picioare, şi nu-i venea să creadă că cel ce se afla înainte-i în haine boiereşti, cu galoane de aur, şi copilul cela sprinţar şi de pripas de altădată, erau unul şi acelaşi om.

Cinci zile cât a stat colonelul în Cuzăni, la casa părintelui Ilie, lumea nu mai contenea venind care dincotro să vadă cu ochii minunea care se povestea.

Dintre dânşii, din satul lor, dintr-un copil de pripas, să se ridice un om care să ajungă până la aşa mărire şi slavă — cine ar fi crezut vreodată?...

— Cine poate şti, din toată mulţimea chemată, care va fi cel ce este alesul Domnului, zicea părintele la toţi cei care-l cercetau să afle cum s-a întâmplat minunea.

Şi părintele, de câte ori vorbea de întâmplarea asta, îşi arunca ochii la icoane şi se apleca de şale cu mâinile încovoiate în chip de mătănii, că-şi aducea aminte sfinţia-sa de unele fapte pentru care se mustra oarecum.

— De... D-zău să mă ierte, spunea în taină la câte unul, iaca, l-am şi bătut uneori, zău aşa, mă rog, ca pe un copil... ca acuma îmi aduc aminte, când l-am prins cu mâna în căldăruşă la o zi-ntâi. Dă, de unde puteam eu să gândesc ce are să ajungă el odată... cum e scris omului, care trebuie să ajungă boier, ajunge; care nu, rămâne ţăran pământean.

...Şi colonelul a răscolit tot satul şi s-a sărutat cu toţi tovarăşii din vremea copilăriei, de pe când umbla desculţ şi cu capul gol, prăjindu-se pe nisipişul cald, la malul Trotuşului.

Şi toţi erau acum încărunţiţi de vârstă şi nevoi, c-o droaie de copii pe urmă, cu toţii gospodari, care mai cuprinşi, care mai săraci, după cum le fusese partea fiecăruia pe lume.

Cel dintâi pe care a dorit să-l vadă colonelul era Arghir Corbu, dascălul bisericii satului; de dânsul îi era mai tare dor, că îi fusese aşa de bun prieten de se aveau aşa ca fraţii de cruce amândoi. Cu el fugise din Cuzăni acum vreo treizeci de ani, într-o noapte, c-o tabără de cărăuşi, care mergeau cu sare la Bacău.

Când a fost să plece colonelul din Cuzăni, s-a ţinut mult de Arghir ca să-i dea băiatul să-l ducă la oraş.

— Am să ţi-l fac om, zicea el încrezător şi sigur... Dacă eu din nimic am ajuns unde sunt, d-apoi băiatul ăsta, pe care eu am să-l ajut şi am să-l călăuzesc în

viaţă...

Şi Petrică, mititel că abia îi ajungea capul, tuns chilug, până la clanţa uşii, cu obrajii umflaţi şi rumeni de arşiţa verii, căutând cu ochii în jos, la picioarele goale şi înţepate de mărăcini, asculta cu spaimă cum i se croia soarta vieţii lui.

Ce n-ar fi dat să scape mai curând de acolo din faţa boierilor şi să alerge afară, unde-l aştepta Mitriţă, băiatul morarului, cu prinzătoarea de vrăbii, cea nouă, la care lucrau de-o săptămână. Şi când l-a întrebat colonelul de vrea să meargă cu dânsul la oraş, nici n-a fost chip să-i descleşte gura; lui Petrică îi dase ochii în lacrimi şi abia de mai zărea strălucind galoanele la mâna care-l mângâia, ţinându-l de bărbie.

— Aşa-i el ruşinos cu lumea străină... da' are să se înveţe el, căuta să-l apere tătucă-său... să te faci a-l vedea pe afară, că numai gura lui s-aude.

Părintele Ilie s-amestecă în vorbă:

— D-apoi bine, măi Petrică, tu nu vrai să te faci boier?... Măcar s-ajungi când îi fi mare iote aşa de mândru... că să fi avut şi tată-tău minte la vreme, nu se mai canonea acuma.

— He... pesemne aşa mi-a fost scris... că dacă ar şti omul dinainte — şi dascălul oftă din greu, apăsându-şi cu pumnul furca pieptului — amu... ce să mai zic... dacă aşa mi-o fost partea, sfârşi clătinând încetişor din cap.

... Şi într-o dimineaţă răcoroasă de august, a plecat trăsura colonelului în sunetul clopotelor, prin mijlocul satului.

Pe capră sta Petrică, primenit curat, ţinându-şi o legătură cu schimburi în braţe şi urmărind cu ochii cum s-alungau în goană copitele cailor îndemnaţi de bici.

Când s-a pierdut din ochi trăsura spre podul Trotuşului, departe, atuncea au intrat tăcuţi, pe poarta bisericii, părintele Ilie, dascălul şi coana preuteasa, care n-a mai putut răbda:

— Nu de alta — zicea ştergându-şi ochii — dar îi

prea mititel... unde s-o mai pomenit să-l dai aşa de fraged printre străini...

— Las', că are să fie bine, grăi părintele către Arghir, care mergea tăcut cu ochii în pământ.

Şi până acuma mai povestesc sătenii din Cuzăni de întâmplarea asta. Duminica şi în sărbători, cu toţii privesc portretul pe care părintele Ilie l-a pus chiar în pridvorul bisericii din sat, precum ca să se ştie de către tot norodul că omul care s-a ridicat de acolo, dintre ai lor, nu i-a uitat, că el a zugrăvit biserica din nou, a refăcut şcoala şi a îngrădit frumos mormântul părintelui Andrei, care-i pusese bucoavna pentru întâiaşi dată în mână.

*

Cu ştiinţa lui şi cu stăruinţa colonelului, Petrică izbuti să intre ca bursier în internatul liceului din Iaşi.

Speriat şi zăpăcit de zgomotul şi învalmăşala lumii, cu greu s-a *fasonat* şi el în chipul şcolarilor din internat.

Mai toţi erau băieţi săraci, veniţi de pe la ţară ca să-şi deschidă drumuri, să poată să răzbească în viaţa de vârtejuri a lumii de oraş.

Ce luptă cu programul şi orele de clasă, care treceau în chinuri până suna afară glasul răguşit al clopotului şcolii...

De câte ori nu-l apucase plânsul şi dorul de acasă, când rămânea cu ochii pierduţi, cătând pe geam în zarea fumurie spre culmile Galatei acoperite de vii şi de livezi. Şi câte umilinţe nu trebuia să îndure, de câte ori nu-şi simţise obrajii îmbujoraţi de sânge. În certuri copilăreşti pentru un creion sau pentru o călimară, i s-aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase: „Că-i venit de la oi, că-i tot ţăran, deşi stă tot la un loc cu băieţii de familie bună".

Şi uneori plângea de ciudă, seara, în dormitor, cu pătura pe cap, ca să nu-l vadă nimeni. Târziu, când somnul îl biruia la urmă, visa visuri frumoase, văzându-se departe, pe malul Trotuşului, în satul lui, la munte.

În toate duminicile ieşea în oraş. Cu ce grijă îşi curăţa hainele albastre şi nasturii cei auriţi... Mândru, în uniforma şcolii, pleca întins acasă la colonelul, privindu-se în geamurile prăvăliilor pe stradă.

Cât de tare îi bătea inima de cum intra pe uşă — îl înfiora tăcerea aceea rece din sala de intrare. Şi ce încordare în vorbă şi mişcări; veşnic cu frica să nu facă vreo stângăcie; la masă mai cu seamă, duduia Maricel, fetiţa colonelului, un drăcuşor brunet, cu părul creţ şi prins în panglici roşii avea nişte ochi aşa de negri şi pătrunzători, că bietul Petrică, simţindu-se privit, trebuia să stea smirnă cu ochii în farfurie.

Examenele îl răzbunau de suferinţa de peste an. Ţăranii bursieri ieşeau premiaţi mai în toate clasele liceului din Iaşi. Şi umilinţa, ce la început le plecase capul, cu încetul se prefăcea în mândrie trufaşă sau ascunsă. Patimile se răscoleau de ambiţie în cei tari, care aduceau în luptă putere de muncă şi voinţă.

Cu cât vremea trecea şi Petre se deprindea cu viaţa şi cu lumea în care se îndrumase, cu atâta slăbeau legăturile de locul din care se dezrădăcinase.

În cei dintâi ani îşi petrecuse vacanţele la ţară. Tot satul se minuna de dânsul, cât de cuminte şi învăţat era. „Domnul Petrică" îl numeau băieţii cu respect.

Iar dascălul Arghir s-a închinat când l-a văzut întâi; mai nu-i venea să creadă că e Petrică al lui, aşa era de mândru în haina lui albastră, cu şapca aplecată pe o parte, tăcut şi măsurat în toate.

Când s-a făcut mai mare, vreo câţiva ani de-a rândul nici n-a mai dat prin sat; găsise o *preparaţie* de unde putea să câştige şi în timpul vacanţei de vară.

În cursul superior îl părăsi ambiţia cea şcolărească, cititul îi deschisese orizonturi noi şi largi. El, care ani de zile nu avusese altă ţintă decât să ajungă întâiul, acuma răsfoia cu silă caietele de şcoală, în timp ce sorbea cu lăcomie cărţile oprite, aduse pe ascuns şi ţinute pe sub saltele în dormitorul şcolii.

În scurt timp, era deocheat de-a binelea, Direcţia îl trecuse de mult pe lista neagră, de când, într-o oră de latină, fusese prins citind pe ascuns o revistă urgisită.

C-un fel de mândrie şi înălţare de sine, Petre Corbu îşi primi pedeapsa care-i atrăgea pierderea bursei.

Trebuia să se hrănească singur.

Dar cât de tare era! Un vis măreţ îi îmbăta simţirea în dorul lui de luptă, în focul tinereţii. Şi în viaţa-i de student sărac, în vălmăşeala crâncenă a luptei pentru trai, cunoscu mizeria, umilinţa, revolta şi descurajarea...

De câte ori nu a simţit că şovăieşte şi-i gata să cadă îngenuncheat, şi iarăşi s-a ridicat, încordându-şi puterile din nou.

Târziu a răzbătut. Ajunsese la ţintă. Era asigurat, dar nu mai era acelaşi.

Începuse a se îngrăşa de când se însurase. Mustăţile negre, care-i cădeau în jos, le întindea mereu pe obrajii rumeni şi înăspriţi de brici.

Greoi, cu pălăria moale trasă pe ochii din care se pierduse strălucirea cea vie de altădată, puţin plecat, păşea rar şi potolit, făcând acelaşi drum în fiecare zi, de acasă până la şcoală. Judeca sănătos, dar prea vorbea puţin şi nu putea să lege prietenii mai strânse.

După ce s-a stins şi dascălul Arghir, el n-a mai dat pe acolo. De satul lui s-a înstrăinat cu totul. De ce, nici el n-ar fi putut să spuie. Şi nici n-a căutat vreodată să-şi lămurească viaţa, legând-o cu trecutul de unde a fost plecat.

Neaşteptând nimic în viaţa-i tihnită, monotonă, se mulţumea să-şi păstreze locul pe care-l prinsese în trudă şi necazuri.

Corect şi cumpătat, nu încerca a se înălţa mai sus, de teamă să nu cadă. De aceea se ferea să intre în angrenajul roţilor politice, care l-ar fi putut ridica deodată sau strivi, în învârtitura lor nebună.

Din focul ce pâlpâiese odată, în vremea tinereţii, nu mai ştia nici el de-a mai rămas ceva sub stratul de

cenuşă pe care-l aşternuse nevoile şi vremea.

Resortul sufletesc părea de mult tocit.

Nu se târa, dar nici nu încerca să zboare.

*

În dimineaţa acelei zile răcoroase, de primăvară, Petre Corbu cutreierase de vreo două ori portul, oprindu-se la fiecare pas ca un om fără treabă. Era tocmai să se îndrepte spre oraş, când se opri iarăşi în loc ca să privească pe luciul apei în sus. Un caic turcesc aluneca la vale, încet şi lin, numai c-o pânză prinsă la unul din catarge.

De departe se zărea o grămădire de oameni, vite şi căruţe, toate claie peste grămadă. Oameni nevoiaşi care se mutau cu tot sărăcăciosul lor avut.

Caicul se apropia uşor de mal, ajutat de cele două lopeţi lungi, care se ridicau încet din apă şi se lăsau să cadă obosite într-o mişcare greoaie, cadenţată. Abia se lipi vasul de cheiul înalt de piatră, şi începu să se audă zgomot de strigăte şi ceartă.

Petre Corbu se îndreptă într-acolo. Un gardist din port îl lămuri că sunt nişte veterani, care vin de dincolo, că e ordin să nu-i lase să debarce şi că ei „se pun contra", cică nu vor să se întoarcă în Dobrogea.

— Da' de unde sunt? Unde vor să meargă?

— Cică sunt de prin ţinutul Bacăului, de la Cuzăni, trebuie să le dea pământ, şi ei acu...

Dar Petre Corbu n-a mai ascultat sfârşitul, plecase în grabă spre caic, stăpânindu-şi bătăile grăbite ale inimii.

... Din Cuzăni!... şi un fior cald îi străbătea prin tot trupul... e satul lui... Sunt oameni din satul lui, din Cuzăni... nu se poate să nu-i cunoască dacă sunt din Cuzăni.

Dinspre caic, pe marginea cheiului, venea şchiopătând un ţăran bătrân, şi în urma lui un soldat de grăniceri.

De departe, dintr-o aruncătură de ochi l-a recunoscut: „E bădiţa Sandu... desigur că-i bădiţa Sandu"... Şi în minte îi năvăli cu o repegiune uimitoare, în clipe luminoase, o lume de imagini rămase de multă vreme în umbră.

... În trăsături din ce în ce mai clare îşi amintea de chipul unui român voinic şi mândru, cu ochii negri, mari, sub sprâncenele stufoase, îmbinate... mustaţa căruntă şi răsucită în sus... purta căciulă brumărie dată înapoi pe ceafă... şi avea un piept lat de-i plesnea pieptarul cel de piele înflorit în cusuturi de arnici roşu... cu trei decoraţii prinse în şir în partea stângă... Copiii se îndesau s-asculte cu gura căscată când se pornea a povesti minunile cu turcii... Valea largă a Trotuşului, dintre munţii albăstrii din zare, îi apărea ca printr-o pânză de fum auriu jucând deasupra apei în razele de soare. Pe coasta înclinată până în prundiş şi, în lung, până la pod, se întindea tot satul răspândit... şi prin verdeaţa livezilor de pruni, casele mici şi albe par nişte pietre căzute din cer la întâmplare... De cealaltă parte se ridicau fâneţele pe culme până sus... În fund, pe deal, sunt târlele de vite... se văd în zarea ştearsă bordeiele din Coman ca nişte păsări negre lăsate din zbor să se odihnească... În vale, biserica şi cei doi plopi tremurători la poartă... alături casa lor cu streaşină până în pământ de joasă, pe care se ridicau la fugă cele două capre negre ale coanei preutesei... moara forfotind pe ascuns, băgată în sălciile gârlei... Şi în dosul morii căsuţa lui bădiţa Sandu, în capătul iezăturii...

Dar cum a îmbătrânit săracul!... Drept în faţa lui se opri, ţinându-şi răsuflarea:

— Bună ziua, bădiţă Sandu. Nu mă mai cunoşti?

Ţăranul se opri şi, scoţându-şi căciula din cap, căta cu mirare.

— Poi... de unde să vă cunoaştem, boierule, că noi nu suntem de pe aici, venim de departe.

— Nu eşti dumneata Sandu Clipea din Cuzăni?

— Ba aşa îmi zice. D-apoi matale de unde ştii?

— Nu-ţi mai aduci aminte de băietul lui Arghir dascălu?

— Ira!.. Nu-i fi Petruţă al lui Arghir, nepotul părintelui Ilie?... Poi de unde, Doamne iartă-mă, să te mai cunosc, că erai numai atâtica de-o şchioapă când te-o luat colonelu să te dea la şcoală la oraş. Aşa-i... iote taman obrazul lui Arghir, îi semeni, da' ceva mai smolit şi mai plin la obraz. Curat vorba aceea, că munte cu munte se întâlneşte, d-apoi om cu om.

— Ei dar unde vă duceţi? Ce căutaţi tocmai pe aici?

— Ia! am dat de o poznă mare, nu vrea să ne dea voie să ne coborâm aici în România, cică să ne înturnăm înapoi în Dobrogea. O zis că ni dă pământ, şi nu ni-o dat, acum nici înapoi nu ne lasă... da' noi nu mai vrem pământ, că ne-am hrănit noi de pământu de-acolo, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

— Iaca vine şi domnul subcomisar, zise soldatul de grăniceri care se oprise mai deoparte; dă, eu *izicut* ordinu, cică nici un veteran n-are voie să debarce. Dacă el a zice să-i las, îi las.

Subcomisarul din port, un om înalt şi chipeş, cu o ţigară specială aşezată după ureche, venea agale citind o hârtie desfăcută.

— Bine, mă creştine, da' tu nu ştii româneşte? Când îţi spun că aşa-i ordinul să vă trimitem înapoi?

— Apoi de două săptămâni umblăm aşa pe drumuri... de când ne chinuim aşa; ni-o murit şi vitele de foame, nu mai avem nici un leu de parale, ce-o să facem noi acolo, vremea de arătură o trecut, nu mai e chip de făcut ceva, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

Pe când bătrânul vorbea ţinându-şi căciula într-o mână şi cătând rugător în ochii subcomisarului, Petre Corbu simţea cum sângele îi năvălea în obraz; nu se mai putu stăpâni:

— Da' bine, domnule, oamenii ăştia sunt urmăriţi? Au furat ceva? Nu sunt liberi? Cum puteţi să-i opriţi aşa?

Domnul subcomisar, cu toate că fruntea i se încreţise de o undă de mânie, răspunse neted, păstrând un surâs rece:

— Cu toate că n-am onoarea să cunosc cu cine am de-a face, dar ca om cult, d-ta trebuie să înţelegi mai uşor decât un ţăran cum stă chestia. Mă rog, citiţi telegrama primăriei din Cuiusu. Iată ce zice în original:

„Înapoiaţi cele trei familii de veterani pentru darea pământ în cătunul nou Prinţul Nicolai.

Iscălit: primarul comunei Cuiusu".

Mă rog, pot face altfel decât zice ordinul? adăugă omul legii, dând din umeri şi băgând tacticos hârtia în buzunar.

— Dar bine, domnule, telegrama asta e un ordin de urmărire? Dacă oamenii nu vor să ia pământ, o să le dea cu d-a sila? Ei vor să se întoarcă înapoi în satul lor. Mă rog, unde-i d-l comisar al portului, să vedem ce zice dumnealui?

— Nu poate să zică decât ce-am zis şi eu; dar n-aveţi decât să-l aşteptaţi pe dumnealui.

— Mare năcaz, măi frate, în ce poznă am intrat... unde s-o mai pomenit una ca asta, să nu te lase nici la casa ta, parcă am făcut moarte de om.

Şi moşneagul blajin şi umilit, care se jeluia cu atâta deznădejde, izbucni deodată în furie aprinsă, smucindu-şi căciula din cap şi bufnind-o de pământ:

— Dar nu mă las nici mort!... că numai sufletul meu ştie cât am pătimit, de când umblăm ca şi câinii hoinari pe drumuri! şi în ochii bătrânului scăpărau scântei de încruntare. Îşi clătina capul pletos, trecându-şi cu ciudă degetele noduroase prin viţele părului încâlcit.

— Dar linişteşte-te, bre omule, nu înţelegi că nu poate să vă oprească? încercă să-l potolească Petre Corbu. O să-i vorbesc comisarului, şi dacă n-o vrea, mergem la prefectură, nu se poate să nu vă dea drumul.

Bădiţa Sandu, tăcut, îşi ridică de jos căciula înălbită

de praful de pe drum şi, potolit, ştergând-o cu mâneca sumanului, oftă adânc şi zise într-un târziu:

— Amu, toată nădejdea la dumneatale ni-o mai rămas... zău, ţ-ăi face o pomană mare cu noi.

— la să mai stăm jos pe sacii iştia, până o veni comisarul, să nu-l scăpăm, nu faci o ţigară, bădiţă? Şi Petre îi întinse tabacherea. Moşul o luă cu grijă şi, aşezând-o pe genunchi, îşi răsuci o ţigară groasă.

— De când s-o scumpit hârtia, fumăm şi noi cu cea de gazetă ori cu pănuşi de popuşoi uscat.

Apoi tăcură amândoi.

Bădiţa Sandu, care-şi lăsase căciula în jos, pe ochi, căta ţintă în pământ şi trăgea câte un fum de ţigară, rar, adânc, până în fundul pieptului.

Petre Corbu, privind cu coada ochiului la sumanul rupt şi plin de noroi uscat, nu ştia cum să înceapă vorba, o sfială copilărească îl amuţise; şi cum ar fi voit să ştie totul... să afle toate câte s-au întâmplat pe acolo de atâta vreme în urmă!

O clipă îi fulgeră prin minte un gând chinuitor de frică şi mustrare. Se ridică în picioare şi, azvârlind ţigara pe sfârşite, îşi aprinse alta, trăgând fumul repede, nervos.

— Bădiţă, începu el încet, da' pentru ce aţi plecat din sat, cum v-aţi hotărât să părăsiţi casele, s-o luaţi aşa în lume?

— He!... poi ziceam noi că tot de-o moarte era să murim... ori în satul nostru, ori aiurea, răspunse moşul silit, cătând tot în pământ.

Şi iar tăcu.

Cum sta în picioare, în faţa lui, aşteptând nelinişţit, Petre Corbu simţi că i se taie genunchii, şi, biruit, se lăsă jos, moale, şovăitor, un dor neînţeles îi apăsa inima. Şi ca să scape de nodul care-l îneca în gât, cu ochii aproape în lacrimi, el începu oftând:

— Tare mi-i dor şi mie de Cuzăni... dar n-am putut scăpa cu slujba asta a şcolii...

— Apoi tot n-ai gătit cartea?

— Ba da, acuma învăţ pe alţii.

— A, se cheamă adicălea că eşti de iştia, profesor, cum îi la oraş. Da, nu pot zice alta, dar îi bună şi cartea. Dacă apuci s-o prinzi, scapi de necazuri şi de muncă. Iaca n-a fost tot aşa cu băietul Tuduroaii şi cu cel al lui Măgură, că nu i-am mai văzut de când au plecat la târg.

Într-un târziu, după ce şi-a răsucit încă o ţigară, s-a hotărât bădiţa Sandu să-şi descarce focul care-l ardea la inimă.

— Nu mai este chip de trai; s-o înmulţit lumea, domnule, n-ajunge pământu şi pace. Poi dacă numai eu se cheamă că am avut şepte copii, patru fete şi trei băieţi. S-o îmbucătăţit pământu, toţi se vaită de pământ, nu-i şi nu-i, ce să-i faci!... Mă rog, sunt cincisprezece ani de când ne judecăm obştea satului cu boieru aista nou, care a venit după Muruzeşti. Ştii cum îi chestia?

— Da... Îmi aduc aminte ceva... de un proces lung care ţine de mult, îngână Petre cam ruşinat, cu jumătate de glas.

— Aşa-i, că bine zici, poi de unde să-ţi aduci aminte, c-ai plecat de mititel la oraş... Mă rog, din bătrâni, cică, Muruzi, când o întemeiat satul, o adus oameni, c-avea nevoie să-i lucreze moşia, şi li-o dat loc de casă şi pământ de lucru — mă rog, cum li-o fost tocmala — că sunt şi hrisoave bune la avucaţi... Dacă o murit Muruzi şi-o venit ista nou, el n-o vrut nici în ruptu capului să se înţeleagă cu oamenii, cică el nu le ie de bune toate cum au fost în vechime... „Ci, am cumpărat moşia cu totul, n-aveţi drept la loc de casă, şi pământul trebuie plătit, că şi vatra satului e făcută tot pe moşia boierească...". Şi iaca aşa s-o deschis procesul, care ne poartă pe drumuri de-atâţia ani. O cumpărat pe primarele şi pe notar, care acuma sunt de-ai lor, şi ţine-te la amânări şi avucaţi, mă rog, cum îi treaba judecăţilor. Copiii noştri, ori nepoţii dacă or trăi să vadă sfârşitul. Dacă am văzut că nu mai este chip de trai, că nu mai

poţi să ţii nici un cap de vită în imaş, că ne lua din an în an mai mult, zic hai să mă înscriu şi eu, că se zvonise prin sat de darea pământului la veterani în Dobrogea. M-am înţăles cu alde Miron Costea, Florea şi Păun, ca unde ni-a da, acolo ni-om duce. Astă-iarnă facem chip de vreo câteva parale şi mergem la Constanţa, la ziua hotărâtă. Lume peste lume, din toate colţurile ţării venise veterani ca să se înscrie acolo. Căscam şi noi ochii la mare, că n-o mai văzusem. Ba unii cârteau, că iacă unde ne dă statul locuri, la marginea pământului, că de acolo începe apa. La canţelaria Domeniilor statului ni-o dat peticu ista de hârtie cu pecetea şi cu număru: „La primăvară, moşule, să vii să-ţi iei pământul în primire la Cuiusu". M-am întors frumuşel acasă şi-am început a mă pregăti de strămutare. Am vândut ce-am putut, să-mi închipuiesc ceva parale, ca pentru o treabă ca asta. Cum s-o desprimăvărat, ne-am şi încărcat cu toţii; eram trei case din Cuzăni, cari am plecat odată cu toţi, copchil, căţăl şi purcel, mă rog, ca pe vremea bejăniei. Femeile, cum li-i năravu, să boceau de parcă mergeam la groapă. De la subprefectură ni-o venit bilet de drum, şi-o săptămână ne-am hodorogit cu capu de pereţii vagonului, că erau de istea de marfă. După ce-am trecut Dunărea, am luat-o pe jos cu carele din sat în sat, ca şatrele de ţigani. După patru zile am ajuns la Cuiusu. Cătam noi în drum la pământuri: ori pre uscate, ori smârcuri şi bălţi; ne gândeam cu jând la mândreţa care o lăsasem noi în urmă, la Cuzănii noştri. Primarul din Cuiusu, după ce ni caută în condică după bilet, cică nu sunteţi înscrişi aici, îţi fi la altă comună, poate la Udeni. N-am mai văzut bine înaintea ochilor, când am auzit o vorbă ca asta. „Apoi, amu — zic — ce-i de făcut?" C-o fi, c-o drege... hai cu toţii la Udeni. Când colo nici habar n-avea de noi. La cine să cei, la cine să te plângi, cine să te asculte? Acolo în comună găsim aşezaţi alţi veterani, tot de prin ţinutu Bacăului. Venise mai dinainte şi sfârşise arătura. Ne tocmim cu ei, să le muncim până s-o hotarî şi cu noi într-

un chip. Da', primarele, când aude asta, nu şi nu, că lui nu-i trebuie oameni străini în comună, şi ne scoate cu jandarmii din sat. Dacă am văzut ş-am văzut — zic — hai acasă înapoi. Da' pe unde şi cum? Mă rog, ce să-ţi mai spun câte-am pătimit? Şepte zile pe drumuri desfundate, de intra roata până în butuc; vitele moarte de foame, de-ţi era mai mare jelea. Doi căişori i-am vândut să mai închipuim ceva parale. Un juncan mi-o pierit, ba într-un loc nişte pădurari ni-o închis şi vitele pentru amendă, cică de ce le-am dat să pască în pădurea statului? Când am văzut şi asta, cumătru Florea unde-o pus mâna pe-o furcă, şi cât pe ce să facă moarte de om. De la Ostrov am luat caicu ista, i-am dat şese lei de parale turcului, şi ni-o trecut Dunărea pe partea asta.

Gardistul din port veni să spuie că a sosit domnul comisar.

Victor Iliaş, un tânăr zvelt cu înfăţişarea blândă, era licenţiat în Drept şi intrat în poliţie după legea nouă. Îl cunoştea din vedere pe Corbu, îi zâmbi radios, fericit că putea servi pe unul din *intelectualii* oraşului, printre care şi el se număra.

— Cu ce vă putem servi, d-le Corbu?

— Sunt nişte veterani care vor să se întoarcă în satul lor, şi nu-i lasă să debarce. În câteva cuvinte Petre îi lămuri lucrul.

Comisarul părea foarte încurcat, deşi asculta cli multă bunăvoinţă şi nedumerire.

— După cum vedeţi, oamenii nu sunt urmăriţi, nu-i motiv să nu-i lăsaţi liberi, cred că primarul din Cuiusu o fi făcut vreo greşală; în urmă venind vreun inspector, s-a lămurit lucrul şi a dat telegrama asta, termină Petre Corbu, înfierbântat si convingător.

— E foarte probabil: serviciul Domeniilor din Dobrogea e de curând înfiinţat şi numai boclucuri ne face... Bine, să-i lăsăm, dar cum se întorc oamenii ăştia în satul lor? Moşule, aveţi parale de drum?

— Poi de unde, că ce brumă de parale am avut, le-

am cheltuit pe drum, să tot avem vreo opt lei de parale cu toţii.

— Ei poftim! zise enervat d-l comisar ca în faţa unei noi piedici.

— Şi câţi sunteţi?

— Poi om fi toţi vreo optsprezece şi mai avem şi trei minori.

— Cum, ce fel de minori?

— Adecăle să cheamă, să iertaţi, că sug încă la ţâţă.

D-l comisar începu să râdă.

— Vra să zică douăzeci şi unu de suflete? E vorba ce-i de făcut cu ăştia? E o chestie dificilă.

— Dacă îţi binevoi dumneavoastră, să trăiţi dle comisar, să vă faceţi o pomană să ne scriţi un bilet de drum cu trenu, şi moşul căta cu ochii întrebători să vadă efectul vorbelor sale.

— De unde să am eu bilete de tren? Are să fie imposibil de căpătat, nu cred nici prefectura să aibă. Dar încercaţi d-voastră, d-le Corbu. Domnul prefect e un om modern, democrat, şi e foarte gentil, termină d-l comisar, ridicându-se de la birou pentru a da ordin să se permită debarcarea veteranilor din caic.

— Dar unde dorm? Ce mănâncă oamenii ăştia? se întrebă încurcat, neştiind ce să facă mai întâi.

— Domnule Ionescu, se adresă el către magazionerul staţiei din port, care răsfoia un registru, nu s-ar putea să-i lăsaţi în magazia cea mare de cereale?

— Aş! unde se pomeneşte... atâta golănime... se face foc domnul şef când o vedea una ca asta.

— Dar în vagoanele astea de marfă, numai până s-o hotărî cu dânşii?

— Poi vagoanele fac manevră în staţie toată ziulica. Zău nu-i chip.

— Atunci hai la prefectură.

Departe, tocmai lângă debarcader, rezemată de fundul magaziilor de cereale, se afla cafeneaua lui

Osman. O lădiţă de lemn vopsita în roşu, cu o semilună albă pe capac, câteva scăunele şchioape, înalte numai de patru degete de la pământ, şi, afară, sub cerul liber, un samovar de tinichea în care clocotea toată ziua apă limpede de Dunăre, pentru fiertul cafelelor — asta era toată zestrea cafenelei din port. Osman, un turc bătrân, cu barba deasă şi albă ca fuiorul de lână, veşnic în genunchi în faţa samovarului, tăcut şi grav, îşi făcea serviciul cu sfinţenia unui patriah în faţa altarului.

Aci aşteptau călătorii sosirea şi plecarea vaporaşului local, şi tot aci era locul de întâlnire al funcţionarilor din port. Cafeaua era ieftină: cinci bani ceaşca şi zece filigeanul; serviciul foarte cinstit, dar cam agale; cât despre curăţenie, Osman reuşise a face pe toţi muşteriii să creadă că iese cafeaua tare şi gustoasă dacă nu spală ibricele. Ca şi la cafenelele din Stambul, ibricele lui Osman aveau prinsă un fel de coajă groasă de cafea împietrită.

Colţul acesta din port era minunat: anume parcă ales ca loc de adunare pentru autorităţile portului, mai cu seamă în toiul verii, când arşiţa soarelui dogorea birourile aşa de tare, că bieţii funcţionari se întindeau alene, moleşiţi, pe scaunele care-i frigeau. Atuncea când simţeau că nu mai pot lupta în faţa condicilor prăfuite şi-s gata să cadă biruiţi de somn şi de căldură, căci braţele moi ca ceara nu mai puteau purta condeiele grele ca plumbul, atunci ieşea unul câte unul să mai răsufle aer curat, pe malul apei. Şi aci se întâlneau cu toţii la umbră, cu batistele înfăşurate în locul gulerelor scrobite, bucurându-se de adăpostul acesta binecuvântat. Din sus, de pe Dunăre, mai întotdeauna bătea un vânt uşor în adieri dulci şi răcoroase, mângâind frunţile asudate ale celor veniţi acolo ca să-şi uite amarul muncii în câteva momente de linişte şi de odihnă.

E foarte drept că în fiecare zi momentele acestea se prelungeau cam mult, dar vremea se scurgea uşor, pe nesimţite, în palavre, discuţii şi *taifas,* pe când se *tratau*

reciproc cu gingirlii dulci, sau cu limonade gazoase ţinute de Osman la gheaţă.

Din colţul acesta se desfăşura întreaga viaţă şi mişcare a portului. Era totul sub ochii lor: sosirea vaporului, inspecţia şefilor. Orice întâmplare neprevăzută îi găsea în picioare la posturi, gata întotdeauna. Şi pentru ca nu cumva serviciul să sufere prin asta, mulţi îşi aduceau registrele acolo, aşa că toţi erau cu ochii şi cu gândul mereu la datoria serviciului.

Aci, în fiecare dimineaţă, în jurul samovarului lui Osman, se punea la cale soarta întregii stări politice şi economice a oraşului, a porturilor, a ţării şi, am putea zice, chiar a mai multor ţări din Europa, căci Trandafir Ionescu, agentul vamal, în fiecare zi citea *Universul* cu glas tare: şi ceasuri întregi se comentau de către toţi cei adunaţi fiece informaţie şi telegramă din ţară şi din străinătate. Iar cel puţin o dată pe săptămână, se discuta chiar şi asupra celorlalte continente vechi şi noi, căci d-l Cristea, secretarul căpităniei portului, era un vechi şi pasionat cititor al *Ziarului călătoriilor.* Din descripţia Tibetului sau povestirea strangulatorilor din Bengal, el potrivea totdeauna câte ceva pentru a-şi îmbogăţi istorisirea *voiajurilor* sale în Orient, întreprinse pe când era sergent major în marina militară.

Dar tot aci în faţa lui Osman, care părea mut şi surd la tot ce se întâmpla în jurul samovarului său, se fierbeau patimi omeneşti, ambiţie, invidie, ură şi interese; aci se urzeau intrigile şi răzbunările partidelor care se formau în port — păcatele omenirii pururea vor încolţi în orice petic de pământ, pe care se va hrăni o populaţie mai mare decât doi oameni.

Cea din urmă şi cea mai puternică *coaliţie* era alcătuită din toate autorităţile portului. Ura şi vechile lupte dintre partide se uitaseră, şi toţi îşi daseră mâna pentru a lupta cu puteri unite împotriva duşmanului comun, care nu era altul decât noul comisar din port, *„acel înfumurat care făcea pe grozavul, mergând cu nasul pe*

sus, ca un ministru".

Petre Corbu înainte de a se hotărî să plece la prefectură, ca să ceară biletele de drum pentru veterani, se îndreptă spre cafeneaua lui Osman. De mai multe ori văzuse adunaţi acolo funcţionarii din port.

De departe se zărea un grup strâns în jurul samovarului; ca de obicei, se citeau jurnalele de dimineaţă.

După formele şi culorile şepcilor, Corbu căuta să-şi dea seama de autorităţile care se găseau strânse împreună.

Cel dintâi pe care l-a cunoscut, după şapca lui roşie, a fost şeful haltei din port; unul cu o şapcă neagră de marină, cu un şnur auriu, era secretarul căpităniei portului; altul, cu o şapcă mai înaltă cu şnur de argint, era agentul Navigaţiei Fluviale Române (N.F.R.); agentul vamal avea o şapcă mică lustruită şi o bandă verde; pe alţi doi, cu bande albăstrii la şepci, nu i-a putut cunoaşte decât de aproape când a văzut la unul S.H., picherul Serviciului Hidraulic, şi la celălalt, doi peşti brodaţi cu fir de aur — era revizorul de la pescărie.

— Bună ziua, domnilor! şi Corbu se îndreptă către funcţionarul căilor ferate.

— Mă rog, ce doreşte domnul?

După ce îi lamuri împrejurarea cu veteranii, Corbu termină întrebând dacă nu s-ar putea ca nenorociţii aceştia să fie transportaţi cu trenul fără plată, căci, după câte ştie, sunt chiar ordine la calea ferată pentru a înlesni transportul veteranilor.

— A!... vă înşelaţi, domnule. Direcţia a dat bilete de favoare numai din ţară în Dobrogea, iar nicidecum viceversa, şi un zâmbet de uşoară ironie alunecă pe buzele amploiatului ceferist.

— Ei bine, dar în cazul ăsta ce-i de făcut?

— Treaba Direcţiei; dacă o vrea să le dea bilete, n-are decât să le dea; ştiu că n-o să le dau eu din punga mea. Dar vă pot asigura că nici Direcţia n-o să le dea,

căci e sătulă până în gât de buclucurile şi încurcătura ce s-a făcut pe linie cu vagoanele de marfă, tocmai acum când ţipă gazetele că-i lipsă de vagoane.

— Până s-o lămuri lucrurile, nu se poate să-i lăsaţi să doarmă aci în magazie?

— Apoi asta nu-i magazia noastră, e a Serviciului Hidraulic, şi arătă cu mâna către picherul din port.

De la locurile lor, de pe scăunaşele joase, aşezate în cerc, funcţionarii portului căutau pe furiş spre Corbu, măsurându-l pentru a vedea *cu cine are de-a face.*

— Magazia e construită de noi, dar am dat-o în *isploatare* la Navigaţia Fluvială, zise picherul, arătând către agentul Navigaţiei.

— Cum vă închipuiţi una ca asta, să băgăm atâţia oameni străini în magazie? Avem *colete,* marfă de mii de lei, răspundere mare, domnule! Nu vedeţi că nu putem lipsi nici un minut de la biurou? termină agentul, care se şi sculă gata să plece.

— Ei bine, dar puteţi lăsa oamenii ăştia sub cerul liber? Au copii mici, şi noaptea e rece, timpul mereu ploios. Cum o să stea afără pe chei?

— Apoi noi, căpitănia portului, nu le permitem staţionarea nici pe chei. Nu admit să-mi încurce mie operaţiile din port, zise liniştit, dar hotărât, secretarul căpităniei.

— Bine, dar le-a permis debarcarea domnul comisar al portului.

Secretarul se schimbă deodată la faţă; furios, se sculă în picioare de pe scăunaşul lui din colţ. Toţi ceilalţi funcţionari îl imitară. Corbu, fără să ştie, pusese degetul pe rană.

— Nu are drept d-l comisar ca să dea permisii de astea. He!... ce crede dumnealui că e suveran în port? Dacă-i pe asta, apoi noi facem poliţia aci în raza portului, dumnealui are numai controlul pasagerilor şi nimic mai mult. Articolul 103 din *Legea porturilor* nu permite depunerea pe chei a mărfurilor de orice natură mai mult

de 24 de ore. Dacă merge treaba pe ambiţie, să vedem care-i mai tare — şi d-l secretar, roş de ambiţie, îşi azvârli cât colo ţigara stinsă şi începu a se plimba turburat. Pe când îşi îndesa pumnii în fundul buzunarelor, fruntea i se încreţea în căutarea mijloacelor tactice pentru un nou plan de luptă.

Agentul Navigaţiei se amestecă din nou în vorbă:

— Legea nu-i dă drept comisarului decât să puie viza paşapoartelor; atâta are el în port, alta nu. Credeţi că poate el să facă aşa favoruri după chef, mai cu seamă că ţăranii ăştia sunt foarte îndărătnici... Mă rog, de ce au venit pe Dunăre în caicul turcului şi n-au luat vaporaşul statului?

Corbu începu a se nelinişti.

— Dar bine, domnule, nu-i vezi în ce hal sunt săracii, că n-au nici cu ce să-şi cumpere pâine.

— He!... dumneata parcă îi cunoşti? Aşa se milogesc ei. Da' turcului n-a trebuit să-i plătească? Aşa sunt nărăviţi; ori merg pe gratis, ori plătesc la barcagii greci şi turci. Dai un ban, doi, mai mult, dar ştii că mergi încaltea cu vapor românesc... adică de ce să nu câştige statul?... Degeaba a făcut statul vapoare? Dar zi mai bine că aşa e românul al dracului, domnule, că banul lui, mult, puţin cât are, îl dă tot străinului, care se îmbogăţeşte în ţara românească. Şi statul, săracul, se înglodează în datorii în străinătate.

Agentul vamal, care stase mai deoparte bându-şi cafeaua în linişte, se apropie vorbind politicos, dar rece:

— Pardon, domnule. Scuzaţi, dar aceşti oameni, la care d-l comisar, cu de la sine putere, le-a permis să debarce, nu şi-au făcut nici formalităţile vamale.

— Cum, ce fel de formalităţi, când vin din Dobrogea? Acolo nu-i tot ţara românească?

— A!... scuzaţi, vă rog, domnule, dar avem legea înainte de toate. Aşa cere datoria, că dacă vine pe Dunăre, ori cu ce ar fi, marfă sau bagaje, din Dobrogea, trebuie să-şi facă *permisul* de debarcare şi să plătească

taxa; mă rog, toate formalităţile după cum zice legea. Care va să zică, eu, vama, cum vrei d-ta să ştiu, cum şi ce fel vin oamenii ăştia şi ce aduc cu ei? Şi statul pentru asta se cheamă că ne plăteşte, ca să facem un control cât se poate de sever.

Corbu, care simţea că nu se mai poate stăpâni, îi răspunse răstit:

— Mă rog, cât trebuie să plătească? D-ta n-ai decât să faci formalităţile, taxe, amende... ce vrei, şi spune cât face peste tot; plătesc eu, acum chiar, numai să lăsaţi oamenii în pace.

Agentul vamal, supărat, dar încă stăpân pe sine, smucind creionul albastru de după ureche şi un registru din lădiţa-cafenea a lui Osman, mândru şi sigur, cu sprâncenele puţin încruntate, îl privi drept în faţă şi îi puse întrebarea într-un chip poruncitor:

— Cum vă numiţi, şi ce profesiune aveţi d-voastră?

— Petre Corbu, profesor.

— A!... sunteţi de la liceu? Şi într-o clipă sprâncenele agentului vamal se descreţiră, iar faţa i se lumină de un zâmbet binevoitor.

Uşor, aşează iar creionul la locul său după ureche, şi pe când întorcea registrul şi pe-o parte şi pe alta fără a-i găsi loc, încercă într-un chip dulce să lege iarăşi vorba.

— Vrea să zică d-voastră sunteţi d-l Corbu de la liceu... Îmi pare bine, iaca n-am avut onoare până acuma... am şi eu un băiat acolo, pe Tică, îi într-a doua gimnazială... Tică Ionescu, unul scurticel, aşa negricios... cică la franţuzeşte merge mai greu, dar e tare silitor altfel... dă, ce să zic?... mă-sa ţinea să-l dea la meserii, dar eu zic, oi face ce-oi face, să ştiu că rup din bucăţica de la gură, dar tot îl dau la liceu, că dacă are băiatul talent la carte, de ce să-l las! Şi d-l Trandafir Ionescu, surâzător, se aplecă aşezând două scăunaşe mai deoparte. Scuzaţi, vă rog, îmi faceţi onoarea să gustaţi o cafea neagră; e mare meşter turcul ăsta. Efendi, două filigeane cu caimac... n-aveţi idee ce tare e ăsta în cafele

turceşti.

Corbu, neştiind cum să scape mai curând, băgă mâna în buzunar şi zise scurt:

— Cât spuneaţi că trebuie să plătesc pentru formalităţi?

— A!... nu-i nevoie, că ce să mai plătiţi dumneavoastră?... Unde se poate, facem şi noi câte un mic favor personal...

— Mă rog, eu n-am nevoie să-mi faceţi nici un favor.

— Scuzaţi, vă rog, nu este nevoie să plătiţi... ce-are de-a face?... Dacă dv. veniţi şi ne declaraţi în persoană că-i cunoaşteţi pe oamenii ăştia, cum şi de unde vin, asta ne este prea de ajuns.

Şi după plecarea lui Petre Corbu la prefectură, încă vreo două ore autorităţile din port au mai rămas acolo ca să discute *cazul* şi să ia masurile cuvenite faţă de noua *mişelie* făcută de comisarul portului.

Abia ajunse Corbu în dreptul vămii, când îi sosi din urmă bădiţa Sandu, care venise fugind într-un suflet.

— Amu, de alt bucluc am dat... cică să nu ne urnim de acolo până ce n-a veni la inspecţie... ista, doftorul de vaci?

— Cum? de ce? nu v-a spus?

— Poi de unde să spuie, dar îmi dau şi eu cu ideea că poate o fi boală în Dobrogea, şi de aceea nu lasă să treacă dincoace nici o vită neinspectată.

Şi Corbu, care se oprise în loc, după ce se uită la ceas, îi zise hotărât:

— Lasă-i aşa, cu ăştia nu mai sfârşim. Hai bădiţă şi d-ta la prefectură.

Pe drum, tăcut, cu ochii în jos, mergea din ce în ce mai iute, parcă anume să nu dea pas minţii nimic să mai gândească. Avea un fel de teamă de o judecată chinuitoare, căci o simţea cum se încheagă din zbuciumul de gânduri ce i se încrucişau prin minte.

Fără a-şi da seama, mărea paşii din ce în ce mai

tare, şi uneori se întorcea către bătrânul ce nu mergea alături de el şi se ţinea tot la un pas în urmă.

— Hai mai iute, bădiţă, că-i târziu.

— Haide, hai, că doar merg eu într-o nădejde.

Când au ajuns în poarta prefecturii, bădiţa Sandu întrebă îngrijat:

— Oare ne-a da? ha... ce zici?

— Sigur că trebuie să vă dea.

— Da' oare de ce n-o vrut ceia din port să ne deie? Nădejdea de-amu îi la prefectu, că să cheamă că tot el îi mai mare. Iştia din poliţie sunt mai cânoşi, că cel care-i boier adevărat îi mai bun la inimă.

Pe sala întunecoasă şi goală, un uşier îi ajunse din urmă.

— He!... Încotro ai luat-o aşa repede, moşule?

— E cu mine, căutăm pe d-l prefect, îi răspunse Corbu, oprindu-se în dreptul unei uşi.

— D-l prefect nu-i aici, dar puteţi vorbi cu d-l director al prefecturii. Daţi-mi cartea d-voastră, că aşa-i ordinul... altfel vine şi prostime multă.

Pe când Corbu îşi căuta prin buzunare o carte de vizită, bădiţa Sandu, care-şi pusese căciula jos lângă uşă, scotocind prin sân, îşi scoase o legăturică în care avea învelite în cârpe cele trei decoraţii şi un vraf de petece de hârtie îngălbenite.

— Iaca, poate să facă trebuinţă şi aiestea.

— Nu-i nevoie; aşteaptă-mă aici! şi Petre Corbu intră în biroul directorului.

— A!... Salutare onorabile, cu ce ocazie pe la noi? îi strigă Stelică Hâncu de după o movilă de dosare. În redingota lui ce strălucea de lustruită, omul acesta uscăţiv avea o figură ciudată, cu ochi mici şi verzi, care-i jucau în cap prin sticlele ochelarilor, cu nişte fire de mustăţi roşii, ţăpoase şi rare, parcă mâncate de molii, era una din acele fiinţe a căror vârstă nu poţi s-o ghiceşti.

— Îl căutăm pe d-l prefect, am să-i fac o rugăminte.

— E dus la Bucureşti, dar vine cu trenul de amiază,

că avem deseară balul funcţionarilor. Apropo, bine că te-am prins. Ne faci onoarea? Şi directorul îi întinse un bilet de bal.

Corbu voi să se opuie murmurând ceva nelegat şi fără hotarâre.

— Nu... nu cred, n-o să pot veni...

— Ei, ce-i cu aia, cine te obligă să vii, n-are a face... Ştii, e chestia de o faptă caritabilă, e pentru mărirea fondului filantropic al Societăţii. Dar nu mi-ai spus afacerea cu rugămintea. Ce dracu, doar putem şi noi ceva în prefectura asta, şi directorul iar începu numărătoarea teancului de bilete roşii.

— Au venit în port nişte veterani din Dobrogea şi vor să se întoarcă înapoi la locul lor, în Bacău. Sunt prăpădiţi de tot, nu mai au nici bani de drum, nici de hrană. Nu s-ar putea ca prefectura să le dea nişte bilete pentru tren?

— A!... Imposibil, drăguţă, că noi n-avem bilete. Dispoziţia ministerului e ca să se libereze bilete din ţară în Dobrogea, iar contrar nu, imposibil.

— Ei bine, dar ce să facă oamenii ăştia?

— Asta-mi place! Să facă ce-au făcut şi până acum. De asta te îngrijeşti dumneata? Ei nu; că-i nostim, pe onoarea mea!... Aşa sunt cărturarii ăştia! şi directorul, râzând zgomotos, îi mai întinse încă cinci bilete.

— Contez încă pe cinci, le desfaci pe la dascălii ceilalţi. Nu, zău, că are să fie frumos desară, suntem siguri de reuşită. Numai niţică răbdare, ascultă ici afişul.

Rar, cu glas tare şi c-o intonaţie de discurs oficial, directorul începu a citi:

SOCIETATEA FUNCŢIONARILOR PUBLICI

cu ocazia împlinirii a unui an de la fondare şi pentru mărirea fondului ei filantropic, va da un SPLENDID BAL cu muzica regimentului de infanterie.

Salonul va fi fermecător decorat în stil veneţian şi luminat *a giorno,* rezervându-se astfel publicului cele mai frumoase şi amuzante surprize. Comitetul de organizare făcând numeroase sacrificii pentru ca să rămâie un suvenir neşters pentru toţi care vor

lua parte, pe lângă celelalte surprize va aranja în seara balului o „Luptă amuzantă" cu confete şi serpentine între Cavaleri şi Domnişoare.

Pentru ca modul de petrecere să întreacă toate aşteptările şi distracţiile să nu mai conteneascâ, la ora 12 fix din noapte, se va proclama prin vot secret „Regina balului", căreia i se va decerne de către Societate un frumos coşuleţ cu flori ca cadou Un cavaler 2 lei, o doamnă 3 lei.

Familie compusă din un cavaler şi două dame, 5 lei.

Ţinuta cuviincioasă e de dorit.

Pentru cavaleri va fi cea de bal (redingot), iar pentru domnişoare, mai cu seamă, e de dorit Costumul Naţional.

— Eu am ţinut să punem costumul naţional. Ştii, e mai frumos decât cu falbarale franţuzeşti. Nu trebuie să ne fie ruşine de portul nostru ţărănesc. La orice ocazie trebuie să fim mai patrioţi. Nu-i aşa, spune sincer dacă n-am dreptate?

Petre Corbu, în starea de spirit în care se găsea, nu putu să răspundă la întrebarea care îl strâmtora, decât prin câteva cuvinte fără şir:

— Da... sigur... natural... Şi deodată îşi reveni în fire. Domnule director, dar ce-i de făcut cu nenorociţii aceia? Cred că n-o să-i lăsaţi aşa. N-au nici unde să se adăpostească, nici mâncare. Ceva, în sfârşit, trebuie să faceţi; de ce nu daţi o telegramă la Ministerul de Interne să vă trimeată bilete de drum-de-fier?

— Ha!... Ha!... ce copil eşti! Păi ne vine peste trei săptămâni. Se cunoaşte că eşti om de carte, filozof de cabinet; n-ai fost în administraţie, nu eşti hârşit pe aci, ca să ştii tot mecanismul. Îmi pare rău că te bagi în lucrurile astea, zău, îmi pare rău. De asta porţi grijă d-ta, că ce or să facă ăia; când ai şti ce necaz tragem noi cu dânşii! Ascultă-mă pe mine... lasă-i în pace... ce-ţi pasă dumitale? ăsta-i cel mai bun lucru. Niciodată nu trebuie să-ţi bagi singur capul sănătos sub *Evanghelie,* crede-mă pe mine, că am îmbătrânit în administraţie, în d-alde astea. Dacă ţii numaidecât, vorbeşte-i prefectului sau primarului. Dar nu face pentru d-ta ca să te bagi în

lucruri de astea, zău nu face... ascultă-mă pe mine.

Tocmai în capătul scării bădiţa Sandu încercă să întrebe:

— Oare ne dă, ha!... ce zici?

— Da, sigur că trebuie să vă dea; nu-i prefectul aici şi directorul n-are bilete la el; mergem acum la primărie, îi răspunse Petre Corbu, cătând preocupat în jos.

— Stăi, nu mai sui scările degeaba, au şters-o toţi de la biurou înainte de 12, zise luliu Dudescu, un avocat tânăr, care se întâlnise cu Petre Corbu în uşa primăriei.

— Ai vreo treabă cu „Unchiul"? Şi, observând că Petre nu înţelege întrebarea, Dudescu îi explică: Aşa-i spunem noi primarului, „unchiul Nae", şi, de când cu furnitura pentru pavarea oraşului, i s-a mai adăugat şi numele de *Bazalt.*

— Aş vrea să-i vorbesc într-o afacere, nu ştiu unde l-aş găsi, îi spuse Corbu îngrijat.

— A!... dacă ai ceva urgent, trebuie să-l prinzi acum, că dacă o apuca să intre în *conclav,* cum e obiceiul, nu mai apare decât după patruzeci şi opt de ore. Hai cu mine, e ora aperitivelor; îl găsim la băcănia din colţ, la Tase, sau, cum îi zice el, la *biblioteca* din centru.

Şi plecară amândoi alături pe Strada Mare. În urma lor, mai departe, venea şi bădiţa Sandu încet, şchiopătând. Corbu mergea tăcut şi chinuit de gânduri. Dudescu era vesel şi radios, repurtase o victorie strălucită la judecătorie împotriva unui adversar politic, şi nu putea să-şi mai potolească pofta de vorbă.

— Vra să zică nu-l cunoşti pe Unchiul?

— Ba da, îl cunosc, dar puţin.

— Ah!.. n-ai idee ce tip nostim şi original. Când îl vezi aşa scurt şi gras, cu burta lui de arhimandrit, ai zice că-i tipul burghezului respectabil, părintele comunei. Când colo, el e cel mai rafinat boem, mă rog, artist în viaţă, ce mai vrei. Chefurile şi le face cu tabiet şi în papuci, acasă, patruzeci şi opt de ore stă în *conclav* şi

vardistul la poartă, ca să nu-l supere nimeni.

Altfel e un om admirabil şi de spirit. Are o „bibliotecă" plină de sticle în loc de cărţi, şi pe etichete scrie numele autorilor de Drept: Mourlon, Demangeat... A!... e nostim să-l vezi la el acasă.

Când intrau pe uşa băcăniei, se auzi un glas puternic din fundul sălii:

— Iaca şi pisălogul de Dudescu.

În fund, în jurul mesei încărcate cu gustări, se aflau la ţuică primarul, inginerul comunei şi căpitanul de jandarmi rurali.

— E!... crai nou — începu vesel şi zgomotos primarul la vederea lui Corbu — au început şi dascălii de la liceu să mai consulte biblioteca noastră; era de dorit, domnilor! Se poate tocmai intelectualii să trăiască într-o ignoranţă complectă? Ionică, adă cinci volume din autorii cei mai vechi. Domnul Corbu, ca profesor de istorie, trebuie să-şi dea părerea asupra autorilor din antichitate; eu vă declar, de la început, că am o pasiune pentru clasici, îi sorb, nu-i gust.

— Nu, eu nu beau... nu pot... zău, nici nu am vreme, venisem numai să vă fac o rugăminte, încercă să spuie Petre Corbu, îngrozit parcă de încurcătura în care intrase.

— Nu ascult nici o rugăminte înainte de a-ţi da părerea asupra acestui autor, şi primarul făcea un haz nespus, râzând aşa de tare că-i tremura pântecele, iar ochii lui mici abia se mai vedeau licărind, îngropaţi cu totul în grăsimea obrajilor.

Până să aducă Ionică paharele, inginerul se apucă iar să-şi explice planul, schiţând cu creionul pe masa de marmură albă. Era vorba de parada de 10 Mai, pentru care se luau măsuri din vreme, căci avea să se facă ceva deosebit anul acesta, în ciuda opoziţiei locale. Anul trecut, la 10 Mai, sub fostul regim, se întâmplase în oraş un scandal unic în felul său. Fostul prefect se certase cu generalul comandant al garnizoanei, şi acesta, după

tedeum, în ultimul moment, a schimbat locul defilării: pe când prefectul, autorităţile, damele şi tot poporul aşteptau pe bulevard unde se construiseră tribunele, generalul, numai cu statul său major, a primit defilarea în celălalt capăt al oraşului, spre gară.

S-a vorbit mult asupra acestei nenorocite afaceri, care a învrăjbit lumea civilă şi militară. Până în ziua de azi, deşi pacea s-a încheiat cu mutarea generalului şi schimbarea prefectului, totuşi părerile sunt deosebite, şi oraşul se găseşte împărţit în două tabere: unii care susţin că prefectul e mai mare, şi alţii că mai mare e generalul, comandantul garnizoanei.

— Bravo, inginerule! nu degeaba umbli cu figuri în text, zise primarul privind cu admiraţie la schiţa tribunelor.

— Ei nu!... când vă spui că anul acesta o facem lată, ca să plesnească amicul ispravnic de anul trecut, care mi-o făcură fiartă. Aşa!... la mijloc e estrada autorităţilor, un spaţiu gol pentru general şi statul major — sigur că o să fie toţi călări — în faţă muzica, la dreapta tribuna damelor. În stânga tribuna militară. Mă rog, când vă spun că o facem ca la Bucureşti! O să vorbim cu revizorul pentru micii dorobanţi.

— Splendid ar fi să aduceţi şi pe veteranii din judeţ, adică de ce să nu defileze şi ei, dacă e aşa? zise căpitanul de jandarmi, trântind cu pumnul în mânerul sabiei aşa de tare, încât teaca se izbi cu zgomot de un butoi de măsline.

— O idee genială, pentru care ţi se va aduce mulţumiri în public — adaogă primarul, râzând cu hohot — mă rog, tot complect ca la Bucureşti... că ce provincia să rămâie mai pe jos decât Capitala?

Petre Corbu, care ascultase tăcut, măsurându-i pe fiecare în parte, crezu momentul potrivit:

— Tocmai aveam să vă rog pentru nişte veterani care au sosit azi în port. Vor să se întoarcă din Dobrogea la locul lor din Bacău. Au isprăvit banii de drum, n-au nici

de mâncare... nu s-ar putea face ceva? Mi se pare că primăria are şi un fond de ajutor pentru cazuri de felul acesta.

— Poi bine, onorabile, dar ştii că eşti slab în materie de fonduri — începu primarul grav şi glumeţ totdeodată — eu, părintele acestei comuni, abia pot îndestula pe copiii legitimi, dar să mă mai îngrijesc şi de soarta celor orfani sau abandonaţi... ba nu, zău, judecă drept!... Ionică, „bibliotecarule" mai dă-ne cinci volume, tot de acelaşi autor.

— Eu trebuie să plec, şi Corbu puse mâna pe pălărie, dar primarul îl şi cuprinse de mijloc.

— Nu te las fără să bem încă un rând. Asta înseamnă că te-ai supărat pe mine; eu sunt un om care n-am duşmani. Nu, zău, te rog chiar să mergi la prefect, ştii, el e cu daraveri de astea. la de ici o bucăţică de lacherdă, dacă nu iei, înseamnă că te-ai supărat pe mine, îmi pare rău, pe onoarea mea. E teribil, domnule, cu umanitarismul ăsta al dascălilor idealişti!... Ionică băiete, ce idee ai tu despre umanitate?...

— Nu are în băcănie marfă de asta, se grăbi căpitanul să răspundă în locul lui Ionică băiatul, care aştepta cu tava în mână, neştiind ce răspuns să dea.

Şi Petre Corbu, aruncându-şi ochii din întâmplare spre uşă, tresări deodată: bădiţa Sandu, care aşteptase smerit afară în stradă, neîndrăznind să intre în prăvălia plină de boieri, încerca aplecându-se cu sfială, îndoit de la mijloc, să privească înăuntru. Într-o mână ţinea căciula, iar în cealaltă îşi strângea legătura de cârpe, căci se gândea şi el că poate să facă trebuinţă decoraţiile şi hârtiile lui îngălbenite, acolo unde era sigur că se vorbea şi despre dânsul.

— Trebuie... mă aşteaptă, îngână Petre Corbu, repezindu-se spre uşă, pe când toţi ceilalţi, cu paharele în mână, căutau nedumeriţi pe urma lui. În stradă, ţinând încă pălăria făcută ghem în mâna stângă, se opri, cu capul gol, în faţa bătrânului care aştepta să-i vorbească.

După ce-şi trecu mâna dreaptă într-o încleştare dureroasă pe frunte şi pe ochi, îi zise încet, stăpânindu-se:

— Bădiţă, întoarce-te şi d-ta în port, aşteaptă-mă acolo, că o să vin eu să vă aduc răspunsul... las' că fac eu tot ce trebuie.

— Apoi aşa! aşa om face!... om aştepta... dă... nu ni-i lăsa... că-i greu tare de străbătut pe-aici fără nimeni, între străini... Şi dac-a fi... te-om pomeni şi noi şi copiii... că dacă trăia şi dascălul, D-zeu să-l ierte, se cheamă că se bucura şi el... da' vezi, pesemne aşa-i... de, ce să zic şi eu... Şi bădiţa Sandu îşi înecă vorba într-un oftat adânc, în loc de a-şi limpezi gândul pe care-l avea în minte.

Clătinând din cap, îşi grămădi cu degetele lui noduroase legătura de cârpe, hârtii şi decoraţii iarăşi în sân, la locul lor. Şi după ce îşi îndreptă la gât cămaşa şi sumanul, o porni la vale spre port, trăgând încet, cu greutate, piciorul stâng, rămas beteag din timpul războiului.

Iar Petre Corbu o luă şi el la deal spre casă. Călcând şovăitor, cu genunchii îndoiţi, cu braţele moi, căzute-n lungul trupului curbat, părea că urcă sub povara unei greutăţi cu mult mai mare decât îl ajutau puterile să ducă.

Un grup de băieţi zgomotoşi veneau dinspre liceu. Sigur că era să-l salute... şi ca să nu răspundă, se abătu din drum cotind pe altă stradă. Un fel de teamă fără de înţeles îl chinuia amar, pe când mergea abătut, cu ochii în pământ, singur, să nu vadă pe nimeni şi nimeni să nu-l vadă, nimeni să nu-l simtă... ar fi voit să treacă aşa cum se strecoară o umbră.

Din câte socoteli şi planuri îşi făcuse în minte Petre Corbu, nu izbuti să îndeplinească nimic până la amiază. Dar era hotărât s-o ducă până la capăt. Avea să meargă până la prefect, la poliţai, să facă o listă de subscripţie, şi, dacă n-o putea să-şi ia leafa de la şcoală, are să se

împrumute... În sfârşit, trebuie să găsească un mijloc de ajutor, şi cât se poate de repede, pentru nenorociţii care-l aşteptau în port, căci numai într-însul îşi puseseră ei toată nădejdea.

Era ora trei când Corbu suia scările prefecturii. Începuse a se plictisi măsurând sala de aşteptare, şi totuşi ce politeţe şi bunăvoinţă din partea prefectului, când l-a primit.

— A!... ce surpriză... poftim *colega.* Trebuie să ştii că nu-mi uit niciodată breasla din care am ieşit, întotdeauna îmi face deosebită plăcere... la loc, te rog... ai să mă scuzi numai câteva minute să termin afacerea asta şi sunt cu totul al d-tale.

Prefectul se aşează la birou. În picioare, în faţa lui, aştepta un inspector comunal cu teancul de hârtii la subţioară.

Petre Corbu căută a se îndepărta cât mai mult de birou, căci se temea să nu-i stingherească de la lucru.

Din fund, de pe scaunul lui, cerceta tot cuprinsul acestei săli reci şi impunătoare. O mobilă de birou greoaie, masivă; jilţurile, îmbrăcate în marochin roşu, erau aşa de mari, că te afundai cu totul în ele; în rame late, aurite, portretele suveranilor şi două tablouri mari: copii după Grigorescu. Jumătate din peretele din faţă era acoperit de o bibliotecă mare, cu o înfăţişare de catedrală, lucrare de artă — stejar sculptat — imitând un fel de stil românesc. Sub sticlele uşilor erau întinse nişte pânze verzi, aşa că nu se puteau vedea cărţile din rafturi. La un colţ, pânza era desprinsă şi se putea zări un teanc de *Monitoare oficiale.*

Privirea i se opri la biroul unde lucra prefectul. Îngropat în jilţul lui monumental, mândru şi grav, prefectul impunea oarecum prin felul de a se prezenta. O figură mare, pătrată, un păr aspru roşietic, tăiat scurt ca peria, mustăţile scurte şi răsucite, scoase de curând din bandaj, ciocul ascuţit îi acoperea bărbia rotundă; în ochii lui albaştri se citea tărie, voinţă, încăpăţânare. Un trup

bine legat, chinuit parcă în redingota-i strâmtă, colţurile gulerului alb, prea înalt, se îngropau în guşa care începuse a se forma.

Petre Corbu, neavând ce face, căuta să-şi dea seamă de sfiala fără de rost pe care o simţea aşteptând în biroul acesta, în faţa unui om care nu-i era străin.

Pe Jean Stroescu îl cunoştea foarte de multă vreme, din Universitate, pe când toţi îl cunoşteau sub numele de loan al Stroii, de loc din comuna Netoţii-de-Jos, din judeţul Teleorman. Făcuse seminarul şi, în loc să-şi urmeze meseria începută, se înscrisese la Litere. Dar pentru că i se păruse şi aici un câmp prea mic de acţiune, făcuse Dreptul. Sănătos, muncitor şi calculat, izbutise a băga în buzunar deodată două diplome de licenţă. Întotdeauna trecuse victorios prin toate cotiturile şi piedicile puse în calea vieţii studenţeşti.

Puţini erau acei care-l cunoşteau bine, dar tot se găseau unii care, pe şoptite, îi ziceau *Echilibristul.*

Ca profesor, în provincie n-a stat decât trei ani; după ce trecuse cu nerăbdare prin toate culorile, îşi găsise în urmă o aripă protectoare.

În schimbul serviciilor aduse partidului, îl băgase şi pe el în Cameră, o dată cu o întreagă pleiadă de talente tinere, ridicate din popor.

După doi ani, nu se ştie prin ce împrejurări, făcuse o partidă strălucită — o văduvă bogată a unui senator mort de apoplexie.

Se lăsase de dăscălie; făcea numai avocatură şi politică. La venirea partidului său din nou la putere, i se dase pe mână întreaga situaţie a judeţului.

Şi Petre Corbu, cum sta deoparte, urmărind din colţul lui mişcările prefectului, încercă să surprindă în trăsăturile feţei urmele vechi, regăsind în nuanţe chipul acela aşa cum îl văzuse pentru întâia dată. Îşi amintea bine de el; era cu vreo doi ani mai vechi în facultate... parcă îl vedea: deşirat, cam îndoit, cu părul dat în sus, cu figura mare şi numai câteva fire de mustăţi, iar un puf

neras îi umbrea fălcile late.

L-a întâlnit întâia dată într-o căsuţă tupilată... din înfundătura noroioasă în dosul Halei „Traian". Venise la un prieten să ceară un caiet de note... Acolo, într-o singură cameră, cu treizeci de lei pe lună, şedeau trei studenţi la un loc... Câtva timp mâncase la acelaşi birt — „La Pârjoala Ideală" — în Şelari... Era un grup mare de studenţi săraci care mâncau acolo... D-l Nae Capama, patronul, scurt şi gras, cu favoriţi albi ca Franţ Iosef... Ce tip original era acest birtaş-bucătar!...

Şi Corbu, c-un fel de mulţumire îşi opri gândurile asupra lui. Nu-l văzuse de multă vreme, până anul trecut, când l-a întâlnit în tren mergând la Ploieşti să mai facă ceva încasări, după cum spunea el. Se lăsase de birt şi, cu multă răbdare, urmărea datoriile vechi ale foştilor studenţi.

Avea un carnet gros — *Catalogul Universităţii,* cum îi zicea el — ţinut la curent după *Monitorul oficial,*

Acolo erau trecuţi datornicii cu numărul meselor, anul, luna şi ziua de când şi până când aveau de plătit, şi, în dreptul fiecăruia, d-l Nae scria pe rând numirile care se făceau cu data, funcţia şi locul unde se afla fiecare. Erau acolo înscrise câteva generaţii de profesori, magistraţi, avocaţi, doctori, funcţionari, mici şi mari — toată scara ierarhiei sociale într-o statistică desăvârşită.

Carnetul lui domnu Nae Capama ar fi, desigur, un preţios document de cercetare pentru istoricii care ar căuta să pătrundă spiritul şi prefacerea societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea... Şi Petre Corbu începu să zâmbească la ideea ciudată care-i veni în minte:

„Ce mutră ar face prefectul, dacă i-ar aminti că i-a văzut trecut, în carnetul nenorocit, numele şi suma ce avea de achitat pentru mesele de la «Pârjoala Ideală», de pe vremea când era student!"

Zbârnâitul tremurat al unei sonerii îl făcu să tresară. D-l prefect, supărat, chemase pe registrator...

După o bataie sfioasă în uşă, registratorul intră îndoindu-se de şale. O figură veştedă, îmbătrânită înainte de vreme; un surâs acru îi încreţea buzele subţiri pe când îşi încheia nasturii jachetei.

Făcuse desigur vreo greşeală, ceva, la înregistrare, căci prefectul se încruntase privind hârtia ce o ţinea în mână.

— Ţi-am spus, domnule, să-ţi bagi minţile în cap... uită-te la număr... asta e pentru a treizecea oară...

— Nu sunt eu vinovat, am spus lui d-nu şef că... Dar prefectul îi tăie scurt vorba:

— Am terminat!... şi după ce îi aruncă hârtia jos, făcu spre uşă cu mâna un semn hotărâtor şi stăpânit.

— Ştiam că-i o secătură, nu-i spuneam eu lui Vasilescu, când mă plictisea la alegeri cu protejaţii lui? Şi prefectul, parcă simţind nevoia de a se explica, se întoarse către Corbu:

— E groaznic, *monşer!...* Sunt sătul până în gât de politică... De când crezi că lupt să scot politica din administraţie în judeţul meu... uite, citeşte ici! şi el arătă mândru spre uşă.

Numai atunci Corbu văzu, lipit pe sticlă, un aviz pe care nu-l observase la intrare. Prefectul citi rar şi apăsat:

AVIZ

Funcţionarilor din acest serviciu le este absolut interzis de a recurge la intervenţii exterioare, meritele lor proprii şi interesele serviciului fiind, singure, bazele aprecierii şefilor lor. Orice fel de intervenţii în acest fel constituiesc o notă rea pentru funcţionarul respectiv.

— E! Nu-i clar?... spune?... ei bine, te desperează uneori, pe onoarea mea! Şi prefectul se ridică din fotoliul în care şezuse înfundat. După ce-şi agăţă degetele în răscroiala jiletcei, subţioară, scoţând pieptul înainte, bombat, făcu vreo câţiva paşi largi în lungul camerei. Lângă fereastră, în dreptul lui Corbu, se opri:

— He!... nu-ţi închipui, *monşer* — începu prefectul

dându-şi capul pe spate şi privind pe geam afară — nu ştii cât am avut de luptat aci! Aveam adversari tari, politicieni vechi... acum pot zice să sunt aproape stăpân pe situaţie... Dar, nu ai spus încă afacerea pentru care ai venit.

— Sunt nişte veterani care vin din Dobrogea... Şi Corbu îi lămuri cazul, înşirând toată istoria pe care o mai repetase încă de câteva ori în ziua aceea.

— Chestiunea e mult mai dificilă decât ţi-ai închipui. Nu pricep de ce nu rămân oamenii ăştia în Dobrogea. Guvernul face sacrificii colosale pentru dânşii, şi ei nu vor să stea acolo. E de speriat, frate, cât e de ignorant şi de îndărătnic ţăranul nostru; nu, nu trebuie să ascundem defectele.

— Bine, dar nenorociţii ăştia nu vezi că sunt victimele administraţiei? încercă să spuie Petre Corbu. Prefectul însă îi tăie vorba.

— Exageraţii, *monşer,* dacă te-ai potrivi la toate pretenţiile, apoi nu ştiu, zău, unde am ajunge. Nu, nu, cu sentimentalism nu se poate face administraţie. Voi, care nu faceţi politică, aveţi o mentalitate curioasă. Ministerul dă ordine severe pentru a înlesni mutarea şi stabilirea veteranilor în Dobrogea, şi eu să fac contrariul, să mă apuc să-i transport din Dobrogea înapoi, la locul lor!... Nu vezi că-i absolut imposibil? E absurd, *monşer!...* Ce-ar zice prefectul de Constanţa, care îmi dă telegramă să-i trimet înapoi?... şi n-ai idee ce tip susceptibil... şi-i foarte tare la Centru.

— Ei bine, dar ce-i de făcut? O să-i lăsaţi aşa sa moară de foame? Şi Petre Corbu se sculă enervat de pe scaun.

— Dar până acum de ce n-au murit? Lasă-i, cum au mers până aici, merg şi de acum încolo. Nu le purta grijă. Mai întâi că nici nu sunt oameni din judeţul meu, ce o să mă amestec eu în atribuţiile altora? Mă rog, dacă ţii numaidecât, o să dau ordin poliţaiului ca să-ţi dea concurs pentru o listă de subscripţie. Dar cred că cel mai

bun lucru ar fi să-i îndemni să se întoarcă înapoi. Dacă nu vor, atâta pagubă. Las'că nici nu avem bilete de drum, dar dacă aş avea, îţi spun sincer că nu le-aş da, pentru că aş lucra contra convingerilor mele.

Şi prefectul începu a-şi desfăşura o întreagă teorie asupra colonizării Dobrogei după sistemul din antichitate al romanilor; asupra drepturilor şi naţionalităţilor din această provincie, adevărat mozaic de rase; trecând apoi la mica şi la marea proprietate, cultura intensivă şi extensivă, pentru a sfârşi tot cu chestia raselor — partea sa favorită, ca fost profesor de geografie, pe care o predase după noile metode.

Inspectorul comunal, care regula dosarele la birou, îşi ridicase capul, privindu-şi cu admiraţie şeful. Iar Corbu, care la început ascultase şi el, la urmă îşi pierdu răbdarea; sta privind nedumerit la bustul lui Costache Rosetti, care părea că şi-a întors capul ca să vadă mai bine şi el pe prefect.

Statuia aceasta de teracotă îţi făcea, la prima vedere, o impresie stranie; cercetată mai de aproape, găseai pricina: fusese stricată şi i se lipise gâtul strâmb.

După ce se lămuri şi asupra privirii lui Costache Rosetti, Corbu se găti să plece, iar prefectul, înfierbântat, izbi cu pumnul în soneria de pe birou:

— Alecule, dă-mi pardesiul!

Când a ajuns Corbu la liceu, nu mai era decât directorul şi încă doi profesori.

— Salutare, Corbule, dar parcă n-ai curs azi, ce cauţi pe aici?

— Venisem pentru leafă. Am mare nevoie de parale.

— He!... tocmai peste şase zile încasez mandatul.

Şi după câteva momente de şovăire, Corbu se hotărî să încerce:

— Mi-ai face un mare serviciu, dacă ai voi să-mi girezi o poliţă.

— A! îmi pare rău, dragă, că nu mă cunoşti; apoi nu ştii că eu, din principiu, nu dau giruri? în viaţa mea n-am iscălit o poliţă. Îmi pare rău, dar mi-i imposbil; nici lui frate-meu nu-i girez, pe onoarea mea. Dar uite Tuduriu se ocupă cu daraveri de astea.

Sache Tuduriu, profesorul de matematici, era un om scurt, gras şi roşu, care gâfâia întruna de osteneală, căci era în adevăr foarte activ. Avea atâtea ocupaţii, încât umbla toată ziua cu una din trăsurile primăriei, care-l aştepta la poartă până îşi făcea ora de clasă. Pe lângă slujba şcoalei, mai era şi consilier comunal, director la o casă de economie şi ajutor, membru în consiliul de administraţie al băcăniei cooperative, şi cultiva sistematic o vie din apropiere, pentru care primise medalia de aur la Expoziţia jubiliară, căci prezentase cea mai frumoasă varietate de struguri din judeţ.

Tuduriu îl trase pe Corbu deoparte lângă fereastră. Şi pe când îi vorbea încet, asigurându-l că va cerceta el... să-i facă un bine... Ştie el undeva într-un loc sigur... se pipăia prin buzunare necăjit că nu găseşte ceea ce caută. De obicei avea asupra lui câte o poliţă în alb pentru orice întâmplare. Numai funcţionarilor şi ofiţerilor le găsea el bani, pentru alţi străini niciodată nu putuse să facă rost de împrumuturi.

— Uite!... trece şi d-l prefect *Arivescu,* zise râzând Aurel Stamatin, profesorul de franceză, care se oglindea în geamul celeilalte ferestre, răsucindu-şi firele unei bărbuţe blonde frizate.

— Păcat că nu l-aţi văzut ce poză avea în trăsură, e tipul clasic de arivist, *parole d'honneur!*

Stamatin, care avea conducerea ziarului opoziţiei din localitate, îşi făcea o plăcere necăjind pe director pe tema aceasta.

— Stroescu! izbucni directorul, Stroescu! orice mi-aţi spune d-voastră, e un om de resort; şi-a pus în joc toate mijloacele ca să ajungă acolo unde râvneşte oricare. El a triumfat în viaţă, a învins, a dovedit că e mai

tare decât noi toţi în lupta pentru trai... Ce-mi vorbiţi mie de scrupule, cinste, morală... mofturi de idealişti impotenţi!... Până când, mă rog, cutare loc în conducerea statului să-l ocupe vreun ciocoi bogat sau un imbecil cu pretenţii, şi nu un om de valoare, cu talent şi calităţi reale? Tocmai pentru că Stroescu s-a ridicat de jos, cu drept cuvânt i se poate spune că e fiul meritelor sale. Ce!... Ţara n-are nevoie de talente tinere şi viguroase? De unde vrei să le ia, dacă nu de jos, din popor?...

Şi pe tema aceasta urmau discuţii înfierbântate, nesfârşite, în cancelaria liceului, între profesori, care de multe ori aduceau ca martori umbrele lui Darwin, Nietzsche şi ale altor răposaţi cugetători, pentru a sprijini, cu teoriile lor, unele păreri care se desfăşurau ceasuri întregi, chiar după sunarea clopotului de intrare în clasă.

De două ceasuri Petre Corbu se frământa pe scaun fără a putea prinde un moment de hotărâre. A băut două cafele şi a fumat vreo şase ţigări. Venise la cafeneaua din centru — la clubul lui Tiliucă, cum îi spuneau orăşenii — pentru a vorbi poliţaiului. El ar putea găsi vreun adăpost şi hrană veteranilor din port; sau, în tot cazul, ar aduna câţiva lei printr-o listă de subscripţie.

Sala geme de lume, de fum şi de zgomot. Strigăte în gura mare, ciocnituri de bile şi tacuri de biliarde, izbirea pietrelor de domino pe marmora meselor, rostogolirea zarurilor la jocul de table — un amestec de atâtea zgomote deosebite, înecate în forfotul nesfârşit şi monoton al celor două lămpi mari — *sistem modern* — care sfârâie întocmai ca două oale de fasole grasă, puse la fiert.

Singur, de la masa lui din colţ, Petre Corbu urmăreşte toate mişcările poliţaiului, care joacă pocher cu doi necunoscuţi la masa din faţă.

Din când în când, capul acela chel, rotund şi lustruit, dispare învăluit în norii de fum de tutun. Şi când

fumul subţiat se risipeşte, îi apare iarăşi desluşit figura şefului poliţiei locale: obrajii plini şi fălcile mari, ochii mici, şireţi şi, sub nasul scurt cu nările lărgite, o pereche straşnică de mustăţi sure şi afumate. Şeful pare a fi un jucător foarte calculat; cugetă adânc în faţa problemelor jocului, strânge crunt din sprâncene la fiecare carte aruncată pe masă. Pentru a recăpăta puteri noi, soarbe setos dintr-o veche ţigaretă cu un capăt de chihlimbar cât nuca de mare, „o giuvaieră foarte antică, suvenir de când cu anchetarea crimei grecilor din port", le spunea el celor care-i admirau această piesă vrednică de muzeul de antichităţi.

Petre Corbu nu îndrăzneşte să întrerupă jocul, are să aştepte, îşi zicea el în gând, momentul potrivit, când s-o termina partida şi s-o face cărţile din nou... are să-i explice cazul, aşa ca să-l mişte, să-l facă să se intereseze... Şi mai la urmă e chiar dator, în slujba lui, să se îngrijească de soarta acestor nenorociţi... e cel mai în măsură să meargă cu lista, cunoaşte pe toţi din sală... ce Dumnezeu! tot trebuie să se strângă ceva dintr-atâta lume... un pic de inimă numai şi... oricum nu poţi lăsa nici un câine să piară de foame afară în ploaie.

Hotărât, cere o foaie de hârtie şi scrie cu litere mari:

„Listă de subscripţie pentru ajutorul celor trei familii de veterani care mor de foame în portul nostru": numărul curent; numele şi prenumele; suma subscrisă.

Afară toarnă cu găleata. De câte ori se deschide uşa, apare câte-o umbrelă leoarcă de ploaie; din întunericul de afară, o suflare rece de vânt străbate făcând să tremure flacăra lămpilor, de pare că se clatină întregul cuprins al cafenelei.

Petre Corbu începu să se neliniştească; şi-a pierdut răbdarea aşteptând.

Atâta vreme de când amână şi nu e în stare să găsească un moment hotărâtor de voinţă. De necaz începe a se judeca mustrându-se de slăbiciunea asta

revoltătoare.

De ce atâta sfială?... Ce are de riscat?... Parcă cere pomană pentru el? E chiar o faptă frumoasă a contribui la o facere de bine. Oricum ar fi mulţimea asta, dar în simţirea fiecărui om există o coardă care vibrează de mulţumire, când ştii că ai făcut o faptă bună. Şi Petre Corbu îşi freacă tâmplele necăjit; îl doare capul, a fumat, se vede, prea mult. E aşa de acru şi necăcios aerul acesta cald din cafenea... Prin nouraşii de fum albăstrui, care plutesc într-o încolăcire moale şi leneşă, abia se zăreşte ceasornicul din perete purtându-şi în cadenţă limba lui neobosită.

O sforţare eroică; se scula hotărât în picioare; dar tocmai în acelaşi moment îi trece pe dinainte un tânăr elegant, care se opreşte drept la masa poliţaiului.

E Trăienică, grefierul tribunalului, sau *arbitrul eleganţei,* cum îi spun prietenii!

„Fir-ar al dracului de secătură pomădată, acum şi-a găsit şi el să vie?" borborosi cu necaz Petre Corbu, trântindu-se din nou pe scaun. Grefierul însă avea gând de stat; de obicei, el nu juca, dar îi plăcea grozav să privească. După ce-şi atârnă în cuier cu multă grijă pardesiul cenuşiu vărgat, mlădiindu-şi talia, se aşează pe scaun, îşi scoase mănuşile *gris-perle,* instalându-se de-a binelea la masă.

Petre Corbu, amărât, ca să-şi mai liniştească necazul, ia o revistă de pe masa vecină. Un numar vechi din *Illustration.* Gravuri cu scene din revoluţia rusească: „Foametea în Rusia de Sud", „Vânzarea copiilor". Se văd ţărani zdrenţuiţi, figuri sălbatice cu părul vâlvoi, cu bărbile mari încâlcite... femei slabe cu priviri rătăcite, cu plete în vânt, îşi târâie copiii goi şi diformi, ducându-i la vânzare, pentru o bucată de pâine.

Îi fac rău atâtea grozăvii. Întoarce foaia: „Popa-Gapon şi turburările din Petersburg".

O mare de capete în clocotul nebuniei răzvrătirii. Mii de braţe ridicate ameninţător, strângând cu degetele

încleştate pietrele scoase din pavajul străzii... În fund un escadron de cazaci crunţi, aplecaţi pe cai, şerpuind cnuturile în aer, se reped la şarjă în zidul omenesc al mulţimii turbate.

Înfiorat, Petre Corbu închise revista şi o aruncă pe scaunul de alături.

Ridicându-şi capul, dă cu ochii de afişul care se legăna atârnat la globul lămpii. Cu litere mari, pe hârtie roşie, se anunţa splendidul Bal al Societăţii Funcţionarilor Români. În colţuri, scris oblic cu litere de o şchioapă: *Regina Balului, Regina Balului; Un cavaler 2 lei; O damă 3 lei..*

Şi secătura aceea care nu mai pleacă de la masa poliţaiului!... Visător, pe altă lume dus, *arbitrul eleganţei,* cu privirea pierdută în vag, îşi freacă între două degete cârligele mustăcioarelor şi viţa de păr lins ce-i cade pe frunte drept la mijloc.

„Ce lume fericit de stupidă!" îşi zice Petre Corbu, şi, pe când îşi scotea ceasornicul din buzunar, i se pare că trebuie să se corijeze: „Ce lume stupid de fericită!" Se uită şi la pendula din perete: *9* ore fără cinci minute. Şi el care încă n-a reuşit să facă nimica... E teribil să nu fii capabil nici de atâta acţiune. Înseamnă că nu are nici un pic de voinţă... Când va bate ora 9, punct, se va scula de la masă şi va da lista poliţaiului.

Cu ochii ţintă înainte, pe când numără bătăile ceasului, îşi stăpâneşte bătăile inimii ce i se par de două ori mai dese. La ultima lovitură se scoală hotărât, şi, pe când îşi pregăteşte lista, zăreşte în fund, spre uşă, pe comisarul cel tânăr din port, care îşi scutură pelerina de ploaie. Fără a-l slăbi din ochi, îi aţine calea zâmbindu-i bucuros. Simte bine că e un sprijin tare de care trebuie să s-apuce.

— A!... salut d-le Corbu!... Ce făcuşi cu protejaţii d-tale din port? Ai fost la prefect?

— Da, însă n-a vrut să le dea bilete de drum.

— Dar primarul? Dar cu lista de subscripţie?

— Nici el n-a voit să le dea nici un ajutor. Lista

tocmai acum voiam să o dau d-lui poliţai.

— Ha! eram sigur, m-aşteptam eu la asta din partea dumnealor. Daţi lista încoa, trebuie să scoatem ceva de la atâta lume.

Şi comisarul se duse întins la masa poliţaiului. Fără a-şi ridica ochii de pe cărţile de joc, ascultă toată povestirea cazului până ce deodată d-l poliţai explodă, adresându-se celor doi jucători:

— E teribil, domnule, pe onoarea mea, cu filfizonii ăştia, care au intrat în poliţie!... ce-mi umblă mereu dumnealor cu *traviate* de astea! Traviată numea d-l poliţai orice fapt pe care-l considera prea modern.

Petre Corbu urma maşinaliceşte pe comisar, care întindea lista la mese, spunând în gura mare:

— Pentru nişte veterani, care mor de foame în port, domnilor!

— Ei, asta-mi place, iar cu liste ciupitoare!... nu se mai sfârşesc pomenile astea, domnule? zise indignat şeful poştei.

— E ruşine, *monşer,* să umblaţi cu cerşitul, adaugă furios un altul.

— Cu veteranii ăştia a ajuns o adevărată halima. Nu te mai poţi întoarce de răul lor; pe toate drumurile îi întâlneşti! Atâtea pretenţii e scandalos, pe onoarea mea!...

— Nu sunt ei de vină: statul care i-a învăţat cu năravuri. Când spuneam eu să nu le împartă porumb astă iarnă, că-i învaţă rău, nu voia nimeni să m-asculte, zise un bătrân respectabil, fost membru în consiliul judeţean.

Unii se făceau că nu aud, îşi găseau de lucru şi se arătau din ce în ce mai adânciţi în socotelile jocului. Alţii se iscăleau cu îngrijire pe listă, şi, în schimbul gologanilor pe care îi numărau, se simţeau în drept a face câte o morală bine simţită.

— Foarte rău că nu stau în Dobrogea... Statul face sacrificii, ţara noastră are nevoie de o populaţie românească viguroasă acolo, în mijlocul străinismuiui.

— Sunt nărăviţi, domnule! Nu trebuie încurajaţi... De atâtea ori am zis şi zic că cea mai mare crimă este de a încuraja în asemenea ocaziuni lucruri de astea. În loc să muncească într-un mod sărac şi curat, dumnealor îmi umblă după căpătat ca şi calicii.

— Dar i-aţi văzut? Mor de foame în ploaie, domnule, cu femei şi copii, încearcă să spuie comisarul.

Vreo câteva voci deodată s-amestecară strigând:

— Nu moare nimeni de foame în Ţara Românească... muncă, domnilor! muncă! în străinătate cum trăiesc oamenii? sfârşi convingător rentierul Dănilă Zălogeanu, veneratul preşedinte onorific al Societăţii pentru protecţa animalelor din localitate.

Arbitrul eleganţei, care se sculase îndată ce văzu pe comisar venind cu lista la masa poliţaiului, izbuti să se strecoare printr-o manevră iscusită, aşa că nu se mai întâlni cu lista fatală.

Căpitanul Lulea, un bătrân pensionar, îşi făcea, ca de obicei, somnul de după-masă la cafenea ţinând sub cot jurnalul *Timpul,* spre necazul celor care voiau să-l citească.

— De ce n-o fi dormind omul ăsta acasă? întreba adesea câte unul.

— Ca să ţină pe loc sub mâna lui *Timpul* cât mai are de trăit, răspundea altul, încântat de înţepătura spiritului, ce trebuia să usture pe bătrânul căpitan, care totuşi sforăia înainte liniştit şi senin.

Uşurel, ca să nu-l sperie, comisarul îl trezi din somn.

— Domnule căpitan, vă rog pentru nişte veterani... Ştiu că d-voastră sunteţi un om... care...

Şi căpitanul, după ce-şi potrivi ochelarii pentru a citi lista de la depărtare de un metru, îşi scoase din punga lui de mărgele o patacă de doi lei şi zise tare, cu glas răguşit şi aspru:

— Hai, remonţilor, puneţi ici câte un franc; ruşine pentru oştirea de azi să-i lăsaţi pe drumuri pe cei bătrâni,

care au făcut războiul şi au ridicat ţara asta.

Ofiţerilor tineri, strânşi în jurul biliardului, le era ruşine să nu se înşire şi ei pe listă, dar mai toţi se jurau că nu mai au parale.

— Dacă vine acum înainte de soldă! Punem nu câte un leu, dar şi câte zece *tigri,* când vom lua solda.

S-a hotărât ca să puie pentru toţi remonţii căpitanul şi să-i încaseze pe urmă la 20 ale lunii.

Doi greci şi un evreu de lângă masa căpitanului au pus câte jumătate franc, iar Tauc, turcul cu chiristigia din port, scoţând din brâu o pungă de ibrişim roşu, numără tacticos un leu şi treizeci în gologani de câte zece bani. Apoi, înşirând pe două linii nişte cârlige strâmbe, îşi puse pe listă cu sfinţenie iscălitura lui *â la turca.*

— Este greu tare asta nume, bre, scris *â la franca,* sfârşi el oarecum ruşinat.

După ce se depărtă comisarul cu lista, Tauc zise în gura mare ca să audă şi ofiţerii de la biliard:

— Asta mare ruşine vine la obraz, bre... om sărac este asta veteran... el a fost aşchir ama bre!...

Când a ajuns cu lista la masa cea mare din fund, jucătorii erau înfierbântaţi la culme. Da un banc monstru domnu Tase Ostroveanu, un arendaş din judeţ, om bogat şi sărbătorit de toată lumea cafenelei, căci el însufleţea jocul de câte ori se repezea de la moşie cu afaceri prin oraş.

— Domnilor, nişte veterani care mor... Dar înainte de a termina vorba, treizeci de glasuri izbucniră deodată în furie aprinsă — câştigase bancul şi pierduse ponţii:

— Ce te vâri, domnule, aci, să ne strici jocul!

— De pomeni ne arde acuma?

— De unde dracu aţi mai ieşit cu sfănţuiala asta?

— N-aveţi nici ruşine, domnule, să umblaţi ca orbeţii!...

— E teribil — pe onoarea mea — cu obiceiul ăsta oriental... e o mizerie care numai la noi o poţi vedea.

— Zi-i Ţara Românească şi pace!

— În altă parte se cere la uşa bisericii, la pod, dar nicăieri nu se permite aşa ceva într-un club civilizat.

După ce s-a mai potolit zgomotul infernal pe care-l ridicase indignarea şi revolta generală, Lică Tiberian, care făcea pe crupierul, aruncând şi culegând banii c-o uşurinţă uimitoare, zise cu un ton dramatic şi plin de duioşie:

— Nu-i aşa, coane Tase, că-n Ţara Românească nu moare nimeni de foame? Dar vai! câţi n-or fi murind de sete!... Max!... două halbe aci la conu Tase.

Şi jocul urmă în hazul tuturora.

Corbu rămase câteva minute lângă uşă, căutând în jurul lui la toată lumea aceea care foia în cuprinsul cafenelei. Dar simţi că nu se mai poate stăpâni; sângele i se suise în obraji, îi vâjâiau urechile; şi, fără a-şi da seamă, strângea cu degetele încleştate speteaza unui scaun. Scuipă în jos, răstit, şi ieşi trântind uşa după dânsul.

Afară începu să soarbă cu lăcomie aerul rece care-i umfla pieptul; aer, avea nevoie de mult aer, ca să nu se înăbuşe. Simţea o trebuinţă de a se judeca, de a se lămuri, vorbind cu sine însuşi fără milă, fără slăbiciune.

...Ce ridicul! ce naiv!... să nu cunoşti lumea în care te învârteşti... asta-i lumea din care faci tu parte... mai este o lume, dar aceea e departe, afară, necunoscută... Desigur sunt două lumi aparte.

Nu-i venea să se întoarcă acasă. O trebuinţă de a rătăci îl împingea înainte. După ce ocoli câteva străzi fără de ţintă, mergând grăbit, alunecând la fiecare pas prin noroiul cleios, se pomeni, fără să ştie, iarăşi pe drumul dinspre port. Ploaia încetase. O ceaţă deasă ca fumul se lăsa în jos greoaie, apăsătoare, pe străzile pustii, întunecate. Portul era gol. Lucrul încetase de mult, şi în noaptea asta neagră şi ploioasă nu se vedea ţipenie de om. Era o umezeală rece, care pătrundea până la oase şi un aer încărcat, înăbuşit de mirosul greu şi acru de

canale, de la butoaiele cu peşte sărat şi de la nişte porumb stricat, aprins într-un şlep din port.

După ce trecu peste câteva rânduri de şine, strecurându-se printre vagoanele cu cereale, se opri pe cheiul vechi de piatră. O umbră mare îi închidea drumul; se apropie cu grijă, recunoscu o movilă de saci cu grâu pregătiţi pentru încărcarea de a doua zi.

Un surâs amar îi încreţi buzele şi nu putu să-şi stăpânească un gând care îi venise în minte fără să ştie cum; grâu... pâinea noastră cea de toate zilele... să mori de foame lângă sacii cu grâu... ce crudă ironie... Dar unde s-o fi băgat ei? se întreba Petre Corbu, căutând în jurul lui prin întuneric, pentru a-şi da seama de locul în care se găsea. Nicăieri nu se simţea nici o mişcare. Felinarele, abia licărind, ca nişte pete roşii se înşirau în lungul digului, departe. Târziu recunoscu un rând de magazii... pe aci desigur trebuie să fie îngrămădiţi... s-or fi adăpostit de ploaie.

Şi dacă i-ar vedea, ce-ar putea să le spuie?...

Desigur că ei l-au aşteptat toată ziua... Ce ruşine ar simţi, dacă ar da ochii cu dânşii... Nu, nici nu trebuie să-l vadă până mâine, când o putea să-i ajute într-un fel.

Şi deodată, un fluier ascuţit, prelung ca un strigăt plângător, venind dinspre apă, îl făcu să tresară o clipă. Era desigur vreun vapor care plutea prin ceaţă. Surprins, se întoarse şi se opri pe marginea cheiului.

Pe Dunare nu se putea zări nimic din haosul întunecat pe toată întinderea fără de capăt. Numai jos, la picioarele lui, apa neagră, lucioasă, se vedea fierbând, răscolită în valuri. Pe când se chinuia cu ochii aţintiţi ca să străbată noaptea, îi sfâşie iarăşi auzul un fluier lung şi repetat, care vibra ca o chemare de ajutor parcă, din ce în ce mai tare. Cu încetul, se desluşi o umbră neagră, care creştea prin ceaţă, şi coada-i uriaşă părea că se târăşte în urma ei pe apă. Şi deodată îi apăru un ochi viu de lumină roşind prin întuneric.

Era un remorcher cu patru şlepuri care forfotea pe

dibuite, tăindu-şi cu frică drumul prin ceaţa şi noaptea întunecoasă.

Corbu se întoarse iar printre magazii, ar fi voit să-i vadă numai, dacă mai sunt acolo.

La spatele unei clădiri se desprindeau în forme ciudate umbrele carelor cu toată încărcătura lor. Câteva pete se zăreau albind printre carele înşirate la rând — erau boii dejugaţi care rumegau ghemuiţi de frig şi umezeală.

Ca să nu fie simţit, el păşea încet, în vârful picioarelor, ţinându-şi răsuflarea. Acolo jos, pe pământul ud, în noroi, dormeau oameni şi vite grămadă la un loc. Se auzeau sforăituri adânci, răguşite; un oftat prelung; din grămada de jos venea un scâncet slab de copil şi parcă cineva gemea încet, înăbuşit...

Deodată izbucni fără de veste un lătrat furios şi se ivi la doi paşi capul unui câine, lăţos, zbârlit, cu ochii scăpărând printre roţile unui car, de unde se afla legat.

— Cine-i acolo, mă?...

— Ia sai, mă Neculai, că pe aci la oraş sunt mulţi pârlaci! se auzi un glas răguşit de sub un car.

Şi Petre Corbu, tresărind de spaimă şi ruşine, se depărtă în fugă. La marginea cheiului se opri. De pe apă, de departe, venea un scârţâit jalnic, sfredelindu-i chinuitor auzul — cârma vreunui vas, învârtindu-se în ţâţâni, se văita bătută de valuri.

Începuse a sufla un vânt rece dinspre apă, şi picături mari de ploaie şfichiuiau prin aer.

Şi el, cu nervii aţâţaţi, înfierbântat, îşi săltă pălăria, ca să-şi răcorească fruntea înecată de sudoare. O suflare repede de vânt îi smuci pălăria înainte ca el s-o poată apuca. Se repezi după dânsa cătând s-o reţie în rostogolirea ei de-a lungul cheiului prin noroi. Dar vântul o mână de-a dura cu atâta repeziciune, că n-a fost chip s-o prindă până la capăt, când s-a oprit privind-o cum se duce plutind pe faţa apei.

Jos, înaintea lui, la capătul cheiului, valurile

gemeau de mânie, învârtite în loc, după ce izbeau furioase în colţul de piatră care li se împotrivea cu îndărătnicie în drumul lor la vale.

Un fior de groază îi săgetă prin trup şi-l cutremură silindu-l să plece de-acolo de pe chei. Şi-atunci o teamă copilărească îl cuprinse, teamă neînţeleasă şi cumplită, care îi îngheţă suflarea. O luă la fugă pierdut şi în neştire, aşa de-a dreptul, prin noroi şi apă, năuc, gonit parcă de cineva din urmă. De câteva ori se-mpiedică de şinele drumului-de-fier în fuga lui nebună prin întunericul nopţii, prin ploaia care-i curgea pe capul gol înfiorându-l din creştet până în tălpi.

Departe, după ce ieşi din port, se opri reculegându-se... Ce copilărie, îi era frică să nu întâlnească pe cineva care să-l vadă în halul în care se găsea.

Străzile erau pustii.

Huruitul unui şir de trăsuri răsuna, făcând să zbârnâie ferestrele caselor. Trăsurile intrau în curtea prefecturii, unde se zărea lumină la geamurile din rândul de sus. Balul funcţionarilor publici începuse. De-acolo, dinlăuntru, scăpau afară picurând sunete dulci, pe care vântul le fura purtându-le răzleţe prin aer şi prin ploaie.

De undeva, de departe, se auzea un câine lătrând îndârjit, cu duşmănie, prin negura acelei nopţi urâte şi întunecoase.

Corbu, când a ajuns acasă, era ud până la piele. Suia scara pe din dos, când îi ieşi înainte servitoarea...

— Vai de mine, conaşule, începu uimită mama Marghioala, d-apoi pe unde v-aţi băgat? Staţi să vă aduc papucii, că prăpădiţi covoarele cu noroiul ista.

— Lasă că nu-i nevoie, şi Corbu intră înăuntru; se aşeză pe un scaun şi începu să-şi pipăie părul ud cu batista.

Pe uşa deschisă, din camera de-alături, se repezi în fugă un copilaş ca de vreo cinci ani, grăsuţ şi roşu, venea numai în cămaşa de noapte, lipăind cu picioarele goale.

— Ce, nu te-ai culcat încă, Soricã? şi Corbu îl luă pe genunchi, mângâindu-i părul creţ, inelat. Simţea nevoia de a-l avea aproape, de a-l strânge la piept.

— Da' de ce n-ai mai venit, tată?

— Am avut treabă în oraş. Dar tu, ai fost cuminte? Ce ai făcut toată ziua?

— Nu, n-am plâns deloc, da' eu credeam că şi mata ai plecat cu mama. Să vezi, fără ca să fiu vinovat, mama Marghioala m-a făcut că sunt ţăran; a spus că numai băieţii de ţăran umblă desculţi, boierii umblă cu pantofii prin casă. Ş-apoi dacă am umblat aşa, sunt ţăran?...

— Da sigur... dacă umbli aşa, murmură Corbu, ducând în braţe pe copil până la pat.

— Hai... culcă-te!... şi lui tata i-i somn.

După ce făcu vreo câţiva paşi nesiguri prin casă, abătut, Petre Corbu se trânti pe pat, zdrobit de oboseală. Voia să adoarmă, să uite totul, să scape de gândurile negre care-l chinuiseră în ziua aceea. Dar somnul nu venea să-l prindă. Gazeta pe care o citea îti fiecare seară, acum o aruncase chiar de la primul rând. Ce scârbă îi era de aceeaşi comedie proastă, care se repeta pe aceleaşi coloane zilnic, mereu cu titluri mari, aşa de strigătoare: „Triumful opoziţiei!"... *„Glasul poporului!..."* Câţi vicleni? Şi câţi naivi?... Nu, n-are să mai citească gazeta... o lună, două... câteva zile la început e mai greu, ca şi când te laşi de un obicei, pe urmă e uşor... nu ai nimic de pierdut.

Ca să mai uite, luă să răsfoiască o carte de-a lui Tolstoi, *Dezmeticiţi-vă!* — ultima scriere, din timpul războiului ruso-japonez.

Rândurile îi jucau sub ochi; şi fără a-şi da seama, îi căzu cartea din mână. Cătând printre gene, cu ochii în tavan, în lumina slabă ce tremura de para lumânării, se desprindea din ce în ce mai clar chipul acela de bătrân cu barbă albă, răsfirată peste cămaşa de pânză groasă ţărănească. Ce sfântă şi măreaţă figură de apostol, rămas parcă din alte vremuri, ca să propovăduiască pacea, făcându-şi din dragostea către aproapele cel mai

înalt scop al vieţii sale.

Dar e târziu şi ar voi s-adoarmă odată. Aşa-i de obosit, că-i pare peste putinţă de greu să sufle în lumânare. Abia îşi urneşte mâna, turtind cu cartea mucul lumânării care se stinge înăbuşit.

Cu cât se chinuieşte să ţie ochii închişi, cu atât i se luminează în minte oglinda trecutului uitat. Vedenii, culori şi chipuri se perindează unele alungate de altele, ca-ntr-un vârtej de joc ameţitor.

De ce nu poţi să fii stăpân întotdeauna, ca să opreşti când vrei morişca asta ce se învârteşte întruna fără de voinţa ta? Şi-n învârtirea ei, de unde scoate oare imagini prinse odată şi reţinute în umbră, undeva, ca să le treacă numai prin cercul de lumină şi apoi să le-ntoarcă iarăşi la loc, în întuneric?...

...Şi ploaia care nu mai încetează afară! Curg streşinile într-una, c-un zgomot aşa de uniform şi de nesuferit, că i se pare un sfredel ce se învârteşte în urechi, adânc până la creier.

Şi parcă cineva îi repetă, prin ropotul de ploaie, cuvintele pe care le auzise de atâtea ori în timpul zilei: „Domnilor, sunt nişte veterani care mor de foame în port."

...Şi-i vede înşirându-se zgribuliţi în ploaie, târându-şi opincile în noroi, femeile strângând la piept copiii slăbănogi, ca să le dea căldură... vitele slăbite mugind şi tremurând de foame şi udeală... Şi carele în drum, cu lucruri grămădite, restul gospodăriei risipite, puţinul rămas din tot avutul pe care-l mai pot duce pribegii în rătăcirea lor.

E parcă o mână nevăzută care anume îi poartă vedeniile acestea în şir pe dinainte-i. Şi ca să scape odată, el se întoarce cu faţa la perete, trăgându-şi plapuma pe cap.

De teama de-a gândi, voieşte să adoarmă pe loc, nimic să nu mai simtă. De câte ori încearcă să fugă, parcă-l întoarce cineva înapoi, un glas care-i suflă în

ureche mereu, chinuitor: „Sunt fraţii tăi!... Nu-i mai cunoşti?"

Risipite vin amintirile, într-un amestec zbuciumat de umbre şi lumini. Cu încetul se limpezesc şi se întrupează icoane din trecut, pe care cu ochii închişi le vede din ce în ce mai vii!

...Un băieţel desculţ pe prundul Trotuşului, departe, se chinuieşte să adune un cârd de gâşte, şi-l frige la tălpi pietrişul care arde în arşiţa de amiază... În poarta bisericii un om negricios, tăcut şi necăjit — e tatăl lui, stă de vorbă c-un unchiaş care se jeluieşte că s-a uscat pământul, că dacă s-or pierde păpuşoii, ce-o mai mânca la iarnă. Şi parcă se vede prin mulţimea aceea care se tărăgănează încet pe drum, înspre ogoare... părintele Ilie în veşmintele de slujbă... tot satul a ieşit cu prapuri şi icoane la câmp, să facă rugăciuni... Şi toţi îngenunchează pe bulgării uscaţi din arătură... cătând toată mulţimea cu ochii în zarea albăstrie a cerului de vară, rugând pe Dumnezeu ca să dezlege ploaia...

Apoi se revedea în dealul de la Coman, unde şezuse, zile şi săptămâni întregi, la târlele de vite... Târziu, spre asfinţit, când creasta cea mai din fund se rumenea în zare, atunci s-auzeau tălăngile sunând şi începeau să vie spre bordeie flăcăii şi băieţii mai mărunţei cu vitele de la păscut.

La focul de găteje uscate care trosneau în bătătură, fierbea ceaunul până se strângeau cu toţii la mâncare. Îşi amintea cum s-aşezau cu toţii roată la pământ în jurul mesei mici cu trei picioare joase, cum cei bătrâni îşi făceau cruce, scoţându-şi căciulile din cap, şi, muţi, fără a scoate vreo vorbă, rupeau din mămăliga ce aburea pe fund şi întingeau în strachina c-o zamă roşie spălăcită. Saramură de ardei cu mămăligă — desigur că ş-acum cu asta se hrănesc cei care au rămas acolo. Dar dacă rămânea şi el în sat, în loc să plece la şcoală la oraş?... Desigur că ar fi ca şi toţi ceilalţi...

Şi el se chinuia, cu mintea aprinsă, să se vadă aşa

cum ar fi fost, dacă o întâmplare nu l-ar fi ridicat acolo unde se găsea acum.

C-un fel de plăcere crudă şi îndărătnică, îşi răscolea trecutul şi se vedea sub altă înfăţişare, căci creierul lucra cu iuţeală şi cu putere, înfierbântat de friguri.

Se vedea pe drumuri noroioase, îmbrăcat ţărăneşte, zdrenţuit şi flămând, dormind pe pământul gol. Şi îndesându-şi capul în perna moale de puf, simţea că o apăsare greoaie îl înăbuşă; îşi grămădi pumnii amândoi sub cap, cercând să oprească zvâcnirea sângelui sub tâmple. Şi din mulţimea care-i trecea pe dinainte, i se opri un chip bălan cu ochii mari albaştri: Mitriţă, băiatul lui Zamfir, morarul, tovarăşul copilăriei lui. Oare ce s-o fi făcut, săracul? Ce ager şi priceput era la toate, ieşise cel dintâi în şcoala lor din sat...

În câteva clipe i se închegă o întreagă judecată, care-l apăsa ca o nedreptate cumplit de strigătoare:

Pe acelaşi drum doi oameni merg alături, şi la o cotitură se despart; unul pe drumul lui se ridică păşind din treaptă în treaptă pe scara lumii în sus, iar celălalt rămâne jos, fără a putea vreodată să se înalţe... Şi poate cel rămas era cu mult mai bun, căci numai întâmplarea i-a despărţit odată. De ce atâţia ani n-a mai văzut pe nimeni dintre ai lui? De ce i-a părăsit şi i-a uitat cu totul? Şi toate i se luminau, când le punea în faţa unei imagini care i se înfipsese în minte: pomul scos din ţărâna lui şi răsădit aiurea. Îşi amintea de cele dintâi zile, când a intrat în viaţa de oraş, cât de străin şi rătăcit era, ce chin până să prindă rădăcini în lumea în care se înălţase. Îşi aducea aminte de atâţia fii de ţărani, care-şi ascundeau tulpina, şi unii care-şi schimbaseră şi numele părintesc de-acasă. Intrase în altă lume, trecuse în cealaltă tabără şi căuta cu ea să se asemene.

Şi el îşi răscolea păcatele făcute. Nu s-a ascuns şi el? nu s-a rugat, nu s-a umilit de atâtea ori în viaţă? îşi amintea de tatăl lui când, pentru întâia oară, a venit la şcoală ca să-l vadă... ce ruşinat era atunci... Dar

conferinţa pe care o ţinuse odată la o serbare naţională: *Patriotismul,* lupta pentru moşia strămoşească... Cum?... care moşie?... Dar nu umblau în judecăţi, de ani întregi pe drumuri? Şi ca o mustrare aspră îi reveni în minte glasul lui bădiţa Sandu.

Şi vorbele care-i treceau prin minte erau aşa de limpezi că parcă le auzea. Deodată i se păru că-n mugetul vântului s-aud strigăte omeneşti, ţipete de copii, fluiere ascuţite, un zgomot de mulţime tulburată.

Îşi aţinti auzul. Ploaia bătea aşa de tare în geamuri, parcă ploua cu piatră. Buzele îi ardeau de sete, îşi simţea capul greu cercuit. Făcu o sforţare şi deschise mari ochii în întuneric. Numai în fund o lumină slabă bătea în geamul pe care se scurgeau şiroaiele de ploaie, şi în puterea nopţii părea că-i un ochi înecat în lacrimi. Pipăi cu mâna pe măsuţa de lângă pat, dar nu găsi cutia cu chibrituri. Îşi reculese puterile şi se sculă; la primul pas tresări ferindu-se în lături, i se păruse că a pus piciorul pe un cojoc, că doarme cineva lungit acolo jos, călcase pe o blană de lup, pe care o avea în loc de covor la picioarele patului. După ce aprinse lumânarea, bău pe nerăsuflate un pahar cu apă şi se aşeză pe un scaun, parcă-i era groază să se mai culce în pat.

Deodată se ridică în picioare, împins de un gând care-i fulgeră prin minte. Găsise o scândură de scăpare; se duse întins până în fundul camerei, la un dulap mare, cu oglindă. Zgâlţâi uşa de vreo două ori; era încuiat — desigur că nevasta uitase să-i dea cheia la plecare. Răscoli prin câteva săltare, căută prin toate cutiuţele de pe masă fără să poată găsi aceea ce căuta. Începu a se necăji; încercă un smoc de chei străine; nici una nu se potrivea. Se opri din lucru, ştergându-şi sudoarea de pe frunte în faţa uşii care i se împotrivea; îi era aşa de necaz, că-i venea să izbească un picior în oglindă să o sfărâme în ţăndări. Se stăpâni, şi, luând lumânarea de pe masă, se apropie, observând de aproape broasca. Cu ajutorul unui cuţit de tăiat foile şi cu o cheie care prindea

zăvorul pe jumătate, izbuti să deschidă uşa dulapului.

Începu să răscolească grăbit printre lucruri; tocmai în raftul de sus, printre batistele curate, păturite în teancuri, din care venea un miros de levănţică, dădu cu mâna de ceva tare, o carte... un carnet?... Îl scoase afară şi-l apropie de flacăra lumânării: era libretul Casei de Economie, scos pe numele copilului. De patru ani depunea câţiva lei pe lună, economii din leafă. Citi de câteva ori suma totală, şi, pe când îşi făcea socoteala cât ar costa drumul şi cât ar mai rămânea de împărţit veteranilor, i se păru că aude un zgomot.

Uşa din odaia de alături era deschisă, cu lumânarea în mână păşi în vârful picioarelor până la patul copilului. Sorin, cu faţa în sus, cu mâinile sub cap, se prefăcea că doarme; printre genele, pe care le strângea uşor, se vedeau jucând globii ochilor. Corbu, fără să-şi dea seama, trase la spate mâna în care ţinea libretul pe când se apleca deasupra patului.

— Nu dormi, Soricã?

— Ba dorm, tăticule, dar, dacă mi-i sete, ce să fac? îi răspunse copilul, fără să deschidă ochii.

Corbu se întoarse şi, după ce băgă libretul sub perină, îi aduse copilului un pahar cu apă.

— Haide, linişteşte-te, dormi odată, că-i târziu!

— Iaca dorm, şi copilul strângea pleoapele ochilor cât putea mai tare.

Întors în camera lui, Corbu puse lumânarea pe fereastră şi se aşeză iarăşi pe scaun, lăsându-şi capul greu între mâini. Îl chinuia un gând de grijă şi mustrare. Oare l-o fi văzut copilul, când se lupta ca să deschidă uşa dulapului? Desigur, a făcut atâta zgomot cu cheile!... Ce s-o fi petrecut în mintea lui de copil?.. De unde poate el să priceapă?... Dar nevasta?... Ce o să-i spuie Marioarei, când o vedea că i-a luat libretul?... Oare o să-l înţeleagă ea?... Şi Petre Corbu rămase până târziu aşa în prada gândurilor, privind flacăra lumânării ce pâlpâia bătută de vântul strecurat prin crăpăturile ferestrei.

Din vijelia dezlănţuită afară, suflări repezi intrau din când în când gemând cu răutate — şi para lumânării se zbătea tremurând, atinsă parcă de o aripă nevăzută, se întindea clipind, din ce în ce mai mică... până se potolea vârtejul acela răutăcios, care bătea în răstimpuri

Bucureşti, 10 februarie 1909

ÎN CUŞCA LEULUI

Câmpia ce se întinde din jos de Brăila, de-a lungul Dunării, până departe, cât poate cuprinde ochiul în zare, părea o mare nesfârşită ce-şi clătina fără astâmpăr valurile roşii în lumina aurie a unei zile de toamnă.

Întreaga divizie de cavalerie trecea Dunărea.

Era o încercare grea de pregătire de război, înainte de începerea marilor manevre regale. Miile de tunici roşii, steguleţele colorate fâlfâind ca nişte aripi de fluture în vârful lăncilor, prefăceau toată câmpia într-un lan de flori de mac ce se mlădia în suflarea vântului de pe malul apei.

Dunărea, lată în locul acela, îşi mâna la vale valurile sale reci şi tulburi. Şalupe mici, repezi, aruncând în forfot aburi şi fum pe coşurile înnegrite, se încrucişau de la un mal la altul.

În urma lor, înhămate, se târau greoaie ceamuri joase şi late, nişte poduri umblătoare, încărcate cu oameni, cai şi furgoane pline. În vuietul nelămurit de zgomote şi glasuri, comenzile de cavalerie de pe maluri se auzeau răsunând în acelaşi timp cu cele de marină de pe apă: *„Pentru descălicare!... Caii la mână!... Vira!... Mola!..."* şi ropotul cailor, zângănitul săbiilor, huruitul chesoanelor, o dată cu sfârâitul aburului scăpat de la căldările vaselor, se amestecau la un loc în freamătul nedesluşit al mulţimii în mişcare.

Caii intrau pe vase tremurând, cu urechile ciulite, pipăind, cu paşii nesiguri, speriaţi de zgomotul ce-l făceau copitele lor pe podeaua de lemn cu legături de fier. Îndată ce vasul se dezlipea uşor de mal, caii înghesuiţi în rânduri, ca sardelele în cutie, se strângeau înfioraţi de legănarea vasului; cu privirile rătăcite, urmăreau să prindă luciul apei împingându-se unul într-altul.

Ofiţerii îndemnau pe soldaţi să-şi mângâie caii,

liniştindu-i până ce vasul ajungea la celălalt mal. Acolo vasul se oprea c-o izbitură scurtă în debarcader şi caii ieşeau sforăind, frământându-se, până ce simţeau pământul sub copitele lor.

Escadroanele se formau pe mal după trecere; încălecau, se încheia regimentul şi plecau în pas domol pe şoseaua albă, răscolind nori de praf. La cel din urmă transport, un cal nărăvaş, aruncând cu picioarele de dinapoi, rupse bariera vasului. Caii ceilalţi, speriaţi, începură a se mişca; în învălmăşeala care se încinsese, un cal mare, negru, dintr-o săritură, se prăvăli în valuri. Curentul repede îl mână spre larg; calul, zăpăcit de apă, în loc de a înota spre mal, mergea către adânc, tot înspre mijlocul apei. Atunci, un marinar, care ţinea cârma la vas, se aruncă deodată în apă îmbrăcat cum se găsea. O clipă nu se mai văzu în locul unde sărise decât o serie de cercuri care se lărgeau pe suprafaţa apei; mai departe, printre valuri, apăru omul luptându-se înot.

Toată lumea pe maluri urmărea cu groază cele două puncte negre care se zăreau săltând în drumul lor la vale, în scurgerea repede a curentului. Marinarul înotând voiniceşte ajunse calul şi începu să-l mâie înspre mal. În locul acela ţărmul era înalt. Calul, obosit, sforăind pe nările largi deschise, încercă să ridice malul. Se opinti înfigându-şi picioarele de dinainte, pe când trupul îi zvâcnea într-un tremur nervos, dar malul nesigur se prăbuşi în apă.

Omul şi calul nu se mai văzură o clipă. Mai departe la vale se iviră din nou cele două puncte negre care se apropiau unul de altul.

Marinarul, zbătându-se printre valuri, ajunse calul şi, înotând în picioare, îşi desfăcu de la brâu cuţitul său de *gabier;* se afundă pe sub burta calului şi izbuti să-i taie chinga. Calul, uşurat, o luă mai repede spre ţărm, se opinti încă o dată săltându-şi trupul, şi se ridică pe mal.

Rămase aşa câtva timp ud şi ţeapăn, suflând greu, cu nările tremurătoare, pe când apa se scurgea pe coada

şi coama-i linse.

Generalul, un bătrân frumos cu favoriţi albi, care, stând rezemat în sabie urmărise toată întâmplarea, scoase o hârtie de douăzeci de lei şi i-o dete marinarului ce gâfâia leoarcă de apă.

— Să scoată sticla mea de coniac din coburi şi să i se dea trei păhăruţe băiatului ca să se încălzească!

Toţi lăudau îndrăzneala marinarului. Şi despre întâmplarea asta au vorbit până târziu seara ofiţerii şi soldaţii divizionului rămas peste noapte în Ghecet.

Cârciuma lui domnul Elefterie, de pe malul Dunării, era plină de lume. Toate mesele erau prinse de călăreţi şi marinari. O înfrăţire generală între forţele de uscat şi cele de apă. Negustorul prevăzuse afacerea şi, c-o săptămână înainte, îşi înfipsese în faţa prăvăliei două prăjini cu steaguri tricolore şi între ele o fâşie de pânză în chip de firmă, pe care scrisese cu chinoroz: *„Trăiască cavaleria şi flota română!"*

La o masă, în bătătură, sta un grup de ofiţeri în jurul unei „baterii" ale cărei muniţii reci se împrospătau mereu. Se luase vorba tot de la întâmplarea de peste zi; fiecare povestea fapte de curaj văzute, auzite sau citite, pe când paharele de purpuriu, cu sifon rece se deşertau şi se umpleau pe rând. Când începu să vorbească un căpitan cărunt, care-şi scosese leduncа deschizându-şi nasturii tunicii, se făcu linişte la masă; numai un ofiţer tânăr şopti vecinului: „Să ascultăm, că Unchiul şi-a deschis sacul".

Căpitanul Velea, sau „Unchiul", cum îi spuneau toţi ofiţerii din regiment, era un om încă verde, deşi făcea ultima manevră, căci, după patru luni, trebuia să înceapă a-şi încasa pensioara la care visa de atâta vreme. Ochii senini, albaştri şi zâmbetul care îi flutura pe sub mustăţi sure, îi da înfăţişarea şăgalnică a unui holtei tomnatic, hazliu şi meşter povestitor.

— Pentru că veni vorba de curaj, să vă povestesc eu despre un om într-adevăr curajos pe care l-am

cunoscut de aproape.

Care din voi a auzit de căpitanul Hâncu? A fost primul meu şef de escadron.

Parcă-l am şi acuma înaintea ochilor. Ce înfăţişare bărbătească: înalt, cu pieptul înainte, bombat, oacheş, cu mustaţa prelungită în formă de muştuc, purta chipiul pe o sprânceană şi călca apăsat, în zurnuitul pintenilor ale căror duriţe erau cât garboava de mari. Pe gerul cel mai cumplit umbla fără manta, veşnic în tunica lui roşie, strânsă cu brandebururi negre.

Mândru şi straşnic om era. Orice-ţi spune voi, pot să vă dovedesc că rasa ceea de călăreţi s-a pierdut de mult şi nu se mai găseşte nici sămânţa ei în rândurile oştirii din ziua de azi.

Ce-i drept, nu avea multă carte, dar inimă, berechet.

Se povesteau minuni despre el. Cică, la Smârdan, pe când era numai sergent, făcuse fapte de îndrăzneală nebunească.

Sfârşise campania ciopârţit şi cu patru gloanţe în corp. Nimeni nu credea că o să poată ajunge iar om întreg. Ca mângâiere pentru el şi pildă pentru alţii a fost felicitat în gradul de sublocotenent. A stat vreun an în spitalul militar la Bucureşti. Cică plângeau doctorii şi damele de la ambulanţă când îl vedeau aşa de tânăr şi frumos mergând schilod, sărind în cârje ca un cocor şchiop prin curtea spitalului. Dar se vede că frăgezimea tinereţii l-a ajutat ca să i se prindă la loc toate oasele şi să iasă din spital teafăr şi mândru, aşa precum l-am cunoscut eu. Îmi spunea el uneori zbuciumul şi necazurile care le avusese pe atunci când îi cerea să dea examen pentru a fi înaintat ofiţer. Dar pe vremea ceea tot se mai găseau şefi cu judecată şi de inimă, care i-au luat partea, arătând că era destul de strălucit examenul pe care-l dase băiatul acesta pe câmpiile Bulgariei.

Când l-am cunoscut eu, era în floarea vârstei, dar nebunii făcea ca şi în prima tinereţe. Îmi aduc aminte

bine de vorbele care mi le-a spus întâia dată când m-am prezentat la escadron:

„Drăguţule, eu îţi iert orice cusur îi avea, dar numai molâu să nu fii. Nu pot suferi molâii. Să fii aprig, drăguţule, asta îţi cer. Eu la cazarmă nu recunosc nici pe tata; după slujbă, când am ieşit pe poarta cazărmii, sunt frate cu orice soldat. Vreau ca în faţa frontului să tremure calul când l-ăi strânge în pulpe, să zbârnâie escadronul când îi da o comandă, să ţipe fiul în pântecele mamei când îi scoate sabia din teacă. Aşa îmi place mie, drăguţule!"

Cu toată străşnicia lui, avea o inimă de aur. Aşa trăsnit cum era, toată lumea îl iubea şi îi admira năzdrăvăniile. Odată pe când eram cu al 3-lea de roşiori în „Malmezon", s-a prins că urcă pe scările cazărmii călare până în rândul al doilea.

Zis şi făcut. Într-o bună dimineaţă, după ce a strâns până la capăt chingele Nălucăi — iapa lui cea neagră ca pana corbului — s-a aruncat în şea, a tras dârlogii ghemuind capul iepei în piept şi, aplecându-se pe gâtul ei încordat, şi-a lipit obrazul de părul aspru al coamei.

Deodată iapa a icnit în loc, strânsă între pulpele lui de fier, împinsă de pintenii ce i se înfigeau tot mai adânc în coaste, a zvâcnit în câteva salturi, căţărându-se pe trepte până sus în capătul scării, ca iapa cea năzdrăvană din poveste, care mânca jăratec zburând cu aripi la picioare.

Toţi ofiţerii şi soldaţii se grămădeau la scară şi se cruceau privind la minunea asta care nu se mai pomenise de când era „Malmezonul". Căpitanul Hâncu se plimba călare pe sala cea lungă din rândul al doilea al cazărmii.

Tocmai în fundul sălii s-a oprit la fereastra ce da înspre curte. Şi pe când Năluca sforăind căta sperioasă pe geam afară, căpitanul îşi răsucea de-a călare o ţigară groasă după cum obişnuia el să fumeze.

Nici n-apucase s-o aprindă, când se auzi răsunând

notele metalice, pe care trompetul le aruncase grăbit de cum zărise pe colonel intrând pe poarta cazărmii.

Hâncu era de serviciu şi trebuia să dea raportul colonelului.

Întâi s-a încruntat când a văzut zăpăceala care era în curtea cazărmii, pe urmă a prins a zâmbi pe sub mustăţile lui cărunte: „încă o poznă a turbatului de Hâncu!"

Partea grea a fost la scoborâre. Toate saltelele trupei au fost puse pe scări, în planuri înclinate, şi Năluca, sforăind, coborî cu grijă călcând pe moale în mijlocul alaiului, ca un cal împărătesc.

Altă dată, la Galaţi, a sărit cu cal cu tot de pe cheiul înalt de piatră în valurile Dunarii. L-au scos nişte barcagii greci la celălalt ţărm.

Omul acesta era înnăscut curagios. Însuşirea asta pe care i-o dăruise natura din belşug îl făcea să caute singur primejdia pentru a simţi plăcerea s-o înfrunte. Din fiecare luptă, în care îşi juca viaţa, sorbea atâta plăcere, încât umbla după primejdii ca să-şi încerce destinul, cu patima jucătorului de cărţi, care la masa verde îşi încearcă norocul.

Culmea nebuniilor lui a fost când a intrat în cuşca unui leu. Se pripăşise în garnizoana noastră o menajerie bunişoară. Ne făcusem obiceiul ca în fiecare zi, după ieşirea din cazarmă şi luarea ţuicilor reglementare la băcănia din centru, să dăm câte o raită prin menajerie. Pe lângă animalele de specii diferite, menajeria mai avea şi o casieriţă drăguţă care ne atrăgea mai cu deosebire.

Frăulein Proszka, un fel de poloneză, mică, rotundă, vioaie, cu nasul fin în vânt, cu părul roşu-arămiu. N-am văzut în viaţa mea aşa ciudată căutătură în ochi ca la femeia ceea.

În umbra genelor lungi şi arcuite sticleau nişte ochi negri, focoşi, prin care sclipeau uneori nişte scânteieri de fosfor.

Unii susţineau că-şi toarnă ceva în ochi, beladonă,

sau nu mai ştiu ce anume. De câte ori o necăjeam cu întrebările ca să-i aflăm secretul ochilor săi, se pornea nebună pe un râs cu hohote, argintiu şi drăgălaş, până ce îi înotau în lacrimi ochii ei scânteietori.

Avea nişte mlădieri feline, pentru care o şi poreclisem Tigresa. Graţiile ei, manevrate cu multă artă şi calcul, urziseră o luptă surdă între ofiţerii noştri, o rivalitate ascunsă care trebuia să izbucnească odată.

Într-o zi, pe când se formase obişnuitul grup în jurul ei la casa de bilete, Tigresa hotărî într-o românească drăgălaş de stricată, că numai aceluia care va face cel mai mare act de curaj îi va permite ca s-o sărute pe amândoi ochii.

Pe când fiecare se gândea cum să cumpere mai ieftin cei doi ochi strălucitori puşi la mezat, Hâncu strigă în gura mare: „Cine doreşte să bea o ţuică în cuşca leului?"

Desigur că nimeni n-a răspuns la această invitaţie năstruşnică. Un căpitan mai bătrân adăugă şi el în glumă:

„Nu, mersi, Hâncule, eu o iau mai bine afară, privind leul printre gratii".

La început nimeni n-a luat vorbele lui Hâncu în serios; toţi credeau că glumeşte, dar căpitanul Hâncu nu era omul care să glumească în asemenea împrejurări, nici să dea înapoi când a apucat a zice o vorbă.

Au căutat prietenii să-l oprească, dar n-a fost chip. Eu nici n-am încercat să-i spun ceva, căci îl ştiam că-i încăpăţânat ca un catâr. Am trimis un băiat în fugă acasă să-i spuie ordonanţei să-mi aducă revolverul.

La uşa de intrare se făcuse un zgomot infernal. Domnul Iohann, patronul menajeriei, striga disperat că el se opune:

„Asta nu este permis la public, asta nebun este, mi bagă la criminal".

Biata Tigresă, pe capul căreia se dezlănţuia toată urgia, îşi frângea mâinile ei moi şi albe, cătând să-şi

convingă patronul că nu-i vinovată cu nimic. Cu ochii sclipitori scăldaţi în lacrimi, Tigresa declară că se lasă sărutată pe loc în faţa tuturora, numai să nu intre căpitanul în cuşca leului. Dar căpitanul Hâncu nu era omul care să primească asemenea propuneri.

„Eu nu voi pomană!... pe merit!... voi să cuceresc, nu să capăt!..." zicea el din ce în ce mai hotărât.

Domnul lohann se învârtea căinându-se că nu găseşte cheile, dar în cele din urmă a trebuit să le găsească.

Am intrat cu toţii în menajerie. Mirosul greu, nesuferit, ne îneca tăindu-ne răsuflarea. Lângă uşă, o cămilă tristă, din ghebul căreia curgeau smocuri de păr dezlânat, îşi întindea gâtul cu jale spre noi, cerşindu-ne parcă îndurare. Am trecut pe lângă cuşca unui urs negru care-şi sugea tălpile, apoi pe lângă un urangutan care ne privea nedumerit zgâlţâind gratiile cuştii, şi ne-am oprit în faţa leului.

M. S. regele animalelor sta tolănit pe scândurile murdare ale cuştii sale zăvorâte.

Părea resemnat, nepăsător chiar, faţă de jalnica-i stare de captivitate. Doi îngrijitori înarmaţi cu furci ascuţite de fier se aşezară în dreptul gratiilor cuştii. Eu îmi inspectai revolverul care avea şase gloanţe de calibru mare.

Când am auzit trosnind zăvorul de la cuşca leului, mărturisesc că m-am simţit înfiorat de un tremur... de curiozitate?... de teamă?... nu ştiu... dar emoţia parcă îngheţase toată suflarea: nu se auzea nici o vorbă, toţi îşi pironiseră privirile lacome printre gratii ca să prindă momentul rar al unei asemenea întâlniri.

Căpitanul a făcut doi paşi scurţi şi s-a oprit cu ochii ţintă înainte, aşteptând să prindă orice mişcare a leului.

Mi se părea că văd cum îşi reţine respiraţia, cum îşi încleştează degetele în mânerul cravaşei de vână de bou.

Majestatea-sa, care cu o oră mai înainte dejunase, se lăfăia dormitând leneş, întins cu botul pe labele-i late

şi stufoase.

La auzul zgomotului de paşi, îşi ridică încet pleoapele de pe ochii verzi, sticloşi, fără ca să-şi mişte capul pletos, fără să-şi clatine un fir de păr din coama-i bogată, care-i cădea în jos, îmbrăcându-i jumătate din trup într-o culoare cafenie-brună.

După ce privi lung, cercetător, înaintea lui, clipi de câteva ori şi iar închise ochii pe jumătate, adâncindu-se parcă într-o amorţire leneşă.

Căpitanul întinse cravaşa şi începu uşor să-i mângăie în lung şira spinării.

Fără să-şi ridice capul, leul îşi mlădie cu nemulţumire partea dinapoi a trupului, îşi întinse încet coada pe care o ţinuse încolăcită şi cu măciuca stufoasă din vârf lovi cu zgomot podeaua cuştii.

Căpitanul ceru atunci să i se aducă o ţuică pe care vroia s-o bea la *botul leului.*

Şi pentru că întârzia sosirea ţuicii, el îşi scoase din buzunar tabacherea cea de argint de Caucaz, îşi potrivi o ţigară groasă în ţigareta lui de chihlimbar afumat şi, după ce-o aprinse tacticos, ne azvârli cu dispreţ chibritul stins, printre gratii.

Dar n-apucase a trage al doilea fum, când leul deschise ochii mari, rotindu-i într-o sticlire ciudată, care ne făcu să tresărim.

Căpitanul rămase câteva clipe împietrit, cu ţigareta între degete, neîndrăznind s-o ducă din nou la gură, în faţa capului care se ridică grav şi majestuos, clătinându-şi încet coama-i deasă şi lungă.

Stăpânindu-ne bătăile inimilor, aşteptam: după ce îşi mişcă de câteva ori nervos mustăţile arcuite, majestatea-sa începu să tragă, smorcăind pe nări, aerul cu fum de tutun; după un strănut groaznic, căscă o gură imensă desfăcându-şi parcă fălcile din încheieturi, îşi întoarse capul în cealaltă parte, mormăind ceva în limba lui, cu dispreţ parcă pentru cel care venea să-i tulbure digestia.

Apoi tolănindu-se greoi, pe o coastă, suveranul prizonier îşi lăsă încet capul pe labe, închise iarăşi ochii dormitând, visând la timpurile de libertate, la regatul său pierdut, la câmpiile nisipoase, înfierbântate de un soare tropical.

Domnul lohann trase grăbit zăvorul şi, apucându-l pe căpitan de poalele tunicii, îl smunci afară din cuşcă.

Numai atunci am respirat uşuraţi, parcă ni se luase o piatră de pe inimă.

În mijlocul uralelor nesfârşite, Tigresa căzu în braţele lui Hâncu, ascunzându-şi ochii ei strălucitori şi plânşi în brandebururile tunicii lui roşii.

Ce-a urmat după asta o să vă spun altă dată. Acuma e de ajuns să ştiţi că după vreo două săptămâni, atât menajeria, cât şi regimentul al 3-lea de roşiori, şi-au schimbat garnizoana.

Regimentul a plecat la Constanţa, iar menajeria la laşi, însă fără casieriţa cea mică, rotundă şi vioaie, cu ochii focoşi, prin care sclipeau uneori scânteieri de fostor...

Constanţa, 1912

BĂDIŢA GÂLCĂ

Cum se preface omul cu vremea... nici n-ai crede; ca ieri parc-ar fi fost când pentru întâiaşi dată m-a dus bunicul la târgul din Cuzăni. Când s-a oprit căruţa în bătătura crâşmei, Zborel, plin de sudoare, era tot alb de spume, că într-o goană suisem Dealul-Berzei; dar slujba bisericească tot n-a fost chip s-o prindem. Liturghia tocmai se isprăvise atunci şi poporănii, ca-n zi de sărbătoare, se coborau în pâlcuri pe drumul ce desparte livezile de meri domneşti. Mulţi se opreau la casa primarului Ghimperea, că era masă mare acolo în ziua aceea — boteza al şaptelea băiat.

Nu ştiu de ce, prin atâta lume adunată, eu am rămas cu ochii ţintă la un român voinic şi oacheş, care vorbea râzând cu hohot. Îl măsuram din creştet până în tălpi şi nu mă săturam privindu-l; vezi că găsisem la el ceva deosebit, cum la nimeni de acolo nu mai vedeam: pe cojocelul scurt şi fără mâneci, aşa de mândru înflorit în cusături de arnici roşu, în rând, prinse la stânga, purta o cruciuliţă neagră, o stea strălucitoare şi un ban cât îi un gologan de zece. Erau decoraţii primite în război. Când a pornit să umble, atunci băgai de seamă că şchioapătă puţin şi că la mâna dreaptă-i lipsea degetul mare.

Câţiva flăcăi sorţari se dau pe lângă dânsul şi prind a-l ispiti să-nceapă povestirea din vremea războiului cu turcii.

— Hai, Bădiţă, că zău ca mâine ne ia şi pe noi... mai trage un gât şi ne mai zi ceva, că, mări, frumos le zici...

Şi plosca cea pântecoasă trecea din om în om până se oprea la urmă în mâna ciungă a lui Bădiţa Gâlcă.

Dar el se lasă greu, c-aşa-i e felul, la început numai cât râdea şi încetul cu încetul îl fura vorba, iar când se înfierbântă, să stai să-l tot asculţi.

— Amu, ce să mai spun?... c-am isprăvit de mult

poveştile cu turcii.

— la-le iar de la cap, Bădiţă, că tot ni-i drag să le ascultăm... Ştii, cu turcul cela!... când i-ai dat drumul să fugă.

— He!... săracu Memet!... o fi ajuns el în satu lui?... De păgân, nu pot zice, păgân era, da' şi suflet bun de om, aşa, mai rar... Eu l-am cunoscut c-un an mai înainte de a se începe focul. Eram cu paza graniţei pe Dunăre; stam în bechetele din jos de Brăila, drept în faţa Ghecetului. Pe atunci, se cheamă, că era tot parte turcească celălalt mal, că vezi numai după război ne-o dat şi nouă pământul Dobrogei.

— Ştiu... Ştiu, în locul Basarabiei care ne-a fost răpită, strigă de colo un pici bălan, cu sânul încărcat de mere.

Amu, ce să zic, pe atunci ne aveam bine cu turcii din bechetele de dincolo, aşezate la gura Măcinului. Când ei la noi, când noi la dânşii, treceam slobozi aşa oricând ne poftea inima câte-o cafea turcească, ori când nu mai aflam fir de tutun prin gibernele noastre. Ba de la o vreme începuserăm, şi noi, ghiaurii, a rupe câte ceva pe turceşte, iar ei, aşchirii, prinseseră vreo două vorbe de-ale noastre.

Mă rog, cu Memet trăiam ca şi c-un frate, gândeai că-i leat cu mine, ori din acelaşi sat. După ce ne-o venit ordinu cela de plecare, şi noi ne-am tras în sus la Calafat, nici o ştire n-am mai avut de dânsul.

Vezi, chiteam eu că şi pe ei i-o fost chemat în foc; şi uneori mă încerca un gând: măi, şi ce-ar fi să-l întâlnesc odată, şi îmi părea oare cum adică ar da el în mine, ori eu aş da în el!...

Poi... cum... că-n bătălie te mai gândeşti la frate... ori la părinte să fie chiar, n-ai chip nici să mai vezi...

Da' vorba veche-i sfântă: munte cu munte să întâlneşte, d-apoi om cu om; iacă şi eu m-am întâlnit cu Memet când nici nu gândeam.

Mă rog, ce să vă spun, trecuserăm Dunărea cea

tulbure, ne bătusem şi noi opincarii, cum toţi aveţi ştiinţă; unii scăpaseră teferi, nevătămaţi; alţii, ologi şi ciungi, ca mine; iar mulţi au putrezit, Dumnezeu să-i ierte, în ţarinile bulgăreşti, cum îi Butnariu Petre d-aici din sat... săracu, ce mai mândreţă de român era... da-i vorba că Plevna căzuse... Amu ne rânduise să ducem în iscortă prizonierii turci peste Dunăre dincoace în ţară. Măi, d-apoi ce vreme de iarnă, mămulică, n-am mai pomenit de atunci! Tăiam troianul de omăt cu câte 30 de părechi de boi, că alt chip nu era de mers înainte.

Aveam câteva sute de turci pe care îi duceam prin Nicopoli la Măgurele.

Da' ger de scăpăra piatra, şi turcii, sărmanii, numai în spenţere subţiri şi în papuci, de-ţi era mai mare milă când îi vedeai. Îi mai înţoleam şi noi cu ce puteam, parcă uitaserăm că ne erau duşmani, dar mulţi s-au prăpădit, că au murit degeraţi de frig. Numai ce-i vedeai zgribuliţi, că se zbârcesc şi rămâneau în urmă până s-abăteau pe marginea şoselei; ş-apoi amin!... acolo rămâneau pentru vecie, ţapeni şi vineţi cum îi porumbrica. Iar ninsoarea ce fulguia întruna îi acoperea încet şi molcom, anume parcă să nu-i mai vadă nimeni.

He!... mulţi au rămas pe acolo îngropaţi, fără să aibă parte de morminte mai omeneşti, săracii!

Într-o seară poposisem la un sat bulgăresc, nu mai ţin minte cum îi zicea, bătu-l-ar pozna, că pustiu şi calicos era.

Tocmai se rânduiseră posturile şi se făcuse apelu, când nu ştiu cum de am dat cu ochii de el. Era chiar el, Memet!... da' în ce stare... cât pe ce să nu-l mai cunosc! parcă îmbătrânise cu 20 de ani, aşa îi crescuse barba. A prins el a spune câte-o fost păţit şi mă ruga cu lacrimi să cat vreun chip să-l fac scăpat.

— Şi nu i-ai dat drumul, Bădiţă?... Întreabă de colo o fetişoară miloasă cu nişte ochi albăstrii, înecaţi în lacrimi.

— Da' unde se pomeneşte una ca asta fa!... da' ce

te gândeşti că-i joacă?... Îmi rămânea şi mie ciolanele pe-acolo.

După ce i-am dat o pereche de căpute şi una de obiele din raniţa mea, am deşertat şi sacul de pesmeţi şi tutunul ce-l mai aveam la mine.

Toată noaptea am stat ş-am chibzuit până am pus la cale ca a doua zi, pe drum, el să rămâie în urmă tot pe la coada coloanei, unde-am să mă ţiu şi eu. Deodată să se facă aşa căzut în drum, că eu de colo am să sar chip să-l mân la drum, apoi să zic că-i gata să moară şi să-l lăsăm acolo ca pe un hoit.

Şi cum prubuluisem, aşa s-a întâmplat:

Eu mă ţineam tot pe la flancul stâng unde se încheia coloana; cu ochii tot la grade ca să pândesc când ni-o veni mai bine. Şi când am socotit că-i vremea, îi zic încet: „Acum bre, Memet!..." Da' el de colo numai ce să-ndoaie de mijloc şi se lasă jos, gemând adânc. Eu mă opresc în loc şi cat spre el, pe când coloana se tărăgăna înainte. Când ni-o zărit în urmă ş-o prins a ne întreba, eu mă făceam că dau cu patul armei şi strig că a căzut un turc şi-i gata să moară, îşi trage sufletul.

Bun mort l-o fost crezut cu toţii.

Şi el cum sta, săracu, de jos, numai cât s-o uitat la mine, apoi şi-o ridicat ochii în sus, şoptind încet în taină: „Bre Gâlcă!... om bun... la tine... vede sus Allah, bre!..."

Şi l-am lăsat grămadă acolo, cu mâna ţeapănă pe inimă, cu ochii ţintă în cer, cu urmele de lacrimi parca îngheţate pe obrajii lui vineţi de ger. Şi viscolea întruna de prăpădea pământul. Din mers mi-am mai întors încă o dată capu în urmă, dar n-am mai zărit pe luciul alb de zăpadă decât un punct roşu... era fesu lui Memet, săracu!

De-o fi ajuns ori ba în satul lui n-am putut şti nici până azi, sfârşi povestirea Bădiţa Gâlcă, clătinând uşor din cap şi căzând apoi pe gânduri.

*

Mulţi ani de-a rândul n-am mai dat prin Cuzăni şi

nici pe Bădiţa nu l-am mai văzut de atunci.

An vară m-am abătut în treacăt, aveam să-ntreb ceva la primăria din Cuzăni. Pe când şedeam de vorbă cu vreo doi săteni, nu ştiu cum de mi-am adus aminte şi de Bădiţa Gâlcă.

— He!... apoi rău a ajuns, sărmanu! Iacă-tă-l colo chiar lângă zaplaz.

Privesc pe fereastră. În curtea primăriei un moşneag gârbovit se chinuia să taie un lemn cu ferăstrăul în mâna stângă. M-am minunat. Doar nu-i bătrân, de ce s-o fi trecut aşa?

— A avut multe necazuri, bietul... un proces lung l-a sărăcit cu totul; nevasta i-a murit acum trei ani, şi singurul fecior care-l avea s-a înecat când cu revărsarea Siretului, acum un an.

— Ţi-i mai mare mila — adaugă un altul — să-l vezi la vreme de bătrâneţe că umblă aşa, printre străini. N-are pe nimeni, îi mai dăm noi câte ceva de lucru pe-aici, pe la primărie, da' vezi că nu prea poate munci, că-i şi beteag. Odată el a fost fruntea comunei; că doi am avut de-aici duşi în război: Butnariu, care-o murit la Griviţa, şi el, care s-o întors cu trei decoraţii pe piept.

Îl chem înăuntru. El îşi lasă căciula după uşă, apoi încet s-apropie cu ochii în pământ. Îl privesc şi simt că-mi vine a plânge; nu pot să cred că-i el, veşnic îmi vine în minte icoana luminoasă a lui Bădiţa Gâlcă, frumos-povestitorul din vremea de pe când eram copil.

Nu mă cunoaşte. Îi spui al cui sunt şi-ncerc să-l mai îndulcesc la vorbă. Dar nu-i chip.

— Ia mai zi ceva, moş Gâlcă... cum o duci?... unde-ţi sunt decoraţiile cele mândre de le purtai pe cojocelu înflorit?

El îşi ridică ochii tulburi şi cătă lung, măsurându-mă de sus până jos.

— Adică la ce bun să ştiţi, domnişorule, cum o duc eu pe-aici? Ia, bine o duc... Şi bătrâneţea şi calicia le târâi, cum târâi şi piciorul ist olog... da' decoraţiile nu le

pun, că nu le stă frumos pe sumanul ista zdrenţuit; măcar pe ele să nu le necinstesc.

Tăcu şi, pironindu-şi ochii pe un tablou, oftă lung şi zise încet, aşa, ca pentru sine:

— He, săracu Butnariu, Dumnezeu să-l ierte, o fost mai norocos ca mine... o dată cu mărirea şi el o închis ochii; la ce bun să întârzie ca mine pe aicea!...

Şi clătinând din cap a jale, rămase mult cu ochii ţintă la rama de ştejar care încununa cu frunze verzi tabloul aşezat în sala primăriei. Pe el stă scris cu litere de aur:

În amintirea viteazului BUTNARIU PETRE din comuna Cuzănii
Mort pentru ţară în războiul de neatârnare PATRIA
RECUNOSCĂTOARE

Constanţa, 1902

DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Dnei Armonica G...

Ce bucurie am simţit când, îmbarcându-mă pe vaporul care cobora Dunărea, am dat cu ochii de Miluţă. Cu ce mulţumire sufletească ne-am strâns în braţe; prieteni buni şi vechi, pe care vremea ne despărţise — aproape să ne pierdem urma.

Mână în mână, ca doi şcolari, ne uitam acum unul în faţa altuia. Ne măsuram din ochi, ne cercetam trăsăturile cunoscute şi totuşi oarecum schimbate de cutele adânci săpate de vreme.

Şi pe când ne admiram *laba de gâscă,* care începuse la amândoi să ne încreţească pielea de la coada ochilor spre tâmple, acelaşi regret ne-alunecă într-un suspin uşor pe buze:

— Aşa-i că-mbătrânim!... fără să ştim... mereu, pe nesimţite!...

— Ce iute trece viaţa... numai când o măsori privind în urmă, o vezi cât de scurtă a fost şi cum s-a risipit fără s-o preţuim cum trebuie!

Amândoi parcă simţeam o nevoie ascunsă de a ne mângâia, încurajându-ne unul pe altul.

Miluţă tăcu o clipă, apoi, cu ochii la părul încărunţit, îmi zise:

— Altfel te văd destul de verde, doar pe la tâmple a nins cam mult la tine; cât despre mine — adaugă el râzând, pe când îşi descoperea capul chel strălucitor — e fildeş curat, nu-i aşa?

— Tot singur, Miluţă? Vecinic, flăcău tomnatic? Nu te-ai mai hotărât să te însori, tu care ai plasat atâtea acţiuni de simpatie prin toate garnizoanele pe unde ai trecut?

— Tot singur, dragul meu. Tu ştii ce greutăţi am avut de dus. Apoi şi firea mea poate-i de vină... tu mă

cunoşti.

Şi după ce tăcu puţin, îmi zise clătinând din cap:

— Şi mai la urmă, pe mine nici o femeie nu m-a iubit cu adevărat, aşa de mult pe cum îmi cerea inima.

După ce ne-am ales un loc retras pe punte, în faţa a două halbe spumoase, am început să legăm firul rupt al trecutului, depănând amintiri de tinereţe pe ghemul vremii.

De mai mult de douăzeci de ani îl cunoşteam pe Miluţă. Ce natură ciudată! în viaţa mea n-am mai întâlnit o asemenea alcătuire sufletească.

Şcoala n-o făcusem împreună. Ne-am cunoscut mai târziu, ca ofiţeri tineri. Ştiam vag ceva despre originea macedoneană a familiei lui. Suferise şi muncise mult. Pe când noi ceilalţi în câteva zile ne tocam solda, el trimitea regulat o parte la cei rămaşi acasă.

Am legat cu el o prietenie strânsă, pe când ne aflam îmbarcaţi pe acelaşi vas, lucrând la harta Dunării. Câţiva ani i-am trecut trăind viaţa monotonă de mică garnizoană, prin porturile din susul Dunării.

O vară întreagă am petrecut-o în portul C... Eram vreo şase, toţi tineri şi nici unul însurat. Apariţia noastră făcuse oarecare senzaţie în oraş.

Părinţii şi fetele începură de-a doua zi vânătoarea şi *pontajul* pentru căsătorii.

Dar, ce dezamăgire! Iluzii pierdute, speranţe înşelate...

Deprinşi cu viaţa „publică", ocoleam societatea, fugeam de viaţa intimă de familie. Stam toată ziua pe apă lucrând şi măsurând pe arşiţa soarelui. Seara ne mulţumeam să ascultăm o serie de cântece răguşite la o grădină de varietăţi, unde ne cheltuiam banii şi tinereţea. Unul făcea teorii ca să-şi îndreptăţească purtarea: „Marinarul nu trebuie să aibe legături cu uscatul, el e logodit cu apa". Altul, mai sincer, spunea curat: „Mi-i frică de încurcături, sunt păcătos în chestii de inimă; când încep să alunec, mă duc de-a dura ca un bolovan până la

fundul prăpastiei".

Singurul care făcuse cunoştinţe era Miluţă; lui, toate uşile i se deschideau. Avea un talent deosebit de a se lipi de unele familii; ajungea în scurt timp amicul intim al casei. Noi începurăm a-l tachina. Cum era firesc, la început, n-a fost cruţat de gura lumii. Dar, lucru rar, cu toţii au amuţit când au văzut la dânsul dovezi de prietenie curată.

O trebuinţă sufletească, nevoia de-o inimă amică, îl silea pe omul acesta să-şi lege viaţa de câteva familii.

Devotat până la sacrificiul vieţii, rămânea în serviciul unor femei frumoase, pe care poate că le iubea în taină.

Nici o dorinţă nu arăta pe faţă. Părea cuprins de un fel de pasiune încătuşată, neîmpărtăşită.

Desigur că nu era adevăratul, unicul amor, divina flacără, puterea aceea suverană care-i deasupra oricăror alcătuiri de legi şi stavile omeneşti.

Nici ceea ce se numeşte *flirt* — jocul uşor şi distractiv de galanterii periculoase; şi nici amorul platonic, înclinarea aceea mutuală, de o ideală candoare. Un amestec bizar de sentimente... Uneori părea robit de-o dragoste fără speranţe, iar alteori lega prietenii de felul celor din melodrame.

Trebuinţa sufletească de a iubi părea să fie la dânsul cu mult mai mare decât aceea de a fi iubit.

Dacă era mulţumit sufletul lui cu această prietenie durabilă şi senină? Dacă această prietenie se schimba apoi în dragoste adevărată şi mistuitoare? Niciodată n-am putut şti sau distinge felul şi nuanţa iubirilor lui Miluţă. Pe când alţii ne apăreau limpezi ca sticla transparentă, el rămânea acelaşi, închis şi neînţeles.

Niciodată n-avea numai o singură legătură. În fiecare oraş avea două sau trei simpatii, cărora părea că-i gata să-şi închine viaţa.

Împărţea tuturor aceeaşi egală iubire... Aşa că s-ar fi putut spune că forţele sentimentale se neutralizau —

poate asta îl susţinea să nu cadă. Nu ştiu să fi avut în viaţa lui vreo aventură.

Nici o umbră de gelozie nu deştepta în inimile bărbaţilor însuraţi. Primea confidenţe, făcea servicii, scria şi primea scrisori, dădea cadouri fără să provoace supărări sau grijă. De la dânsul am învăţat că unei femei măritate îi este permis să primească flori, parfum şi bomboane, căci după cod aceste trei articole nu sunt considerate drept cadouri. Colegii, ca să-l necăjească, în fiecare zi îi scorneau câte o poreclă nouă:

Miluţă inimă largă.
Sultanul din Bagdad.
Cavalerul servant.
Monopolul confidenţelor...

Înţepătura glumelor, uneori nesărate, ajungea până la cruzime:

Salvadentul sexului frumos.
Discreţia garantată.
Curtezanul public.
Domnul Căzăturescu.
Locotenent Crampon...

Dar el nu se supăra decât atunci când credea că una din simpatiile sale ar putea fi atinsă prin vreo glumă.

Nu pot să uit o scenă după care am putut cunoaşte firea acestui om.

Era în oraşul acela o doamnă văduvă, cu patru fete mari, frumoase, dar fără nici o zestre. Miluţă, în rolul de tutore pe care şi-l luase singur, reuşise să le căpătuiască cum nimeni nu s-ar fi gândit. Un ofiţer mai tânăr, care era în vorbă cu cea mai mică, părea că stă încă pe gânduri, căci fata nu avea zestrea cerută de regulamentele militare.

Atuncea l-am văzut pe blândul Miluţă înfuriat şi hotărât:

— Pentru ce-ai compromis fata? Dacă în trei zile nu înaintezi actele de dispensă de dotă, să ştii că te provoc; te baţi cu mine la zece paşi distanţă, cu „Manlicher"! Şi

ochii lui mici erau tulburi şi fulgerători.

Scund, slab şi nervos, cu trupul încordat, avea înfaţişarea unei hiene zburlite.

Un coleg şopti atunci:

— Vocea sângelui! numai la furie apare antartul macedonean.

În oraşul în care ne aflam atunci, avea trei simpatii. După anumite calităţi, el da fiecăreia câte o numire de admiraţie.

Nevasta unui doctor, o pianistă de talent, cu părul mat şi ochii catifelaţi, era femeia genială. O profesoară mică, vioaie, cu părul retezat la ceafă, cu pălărie băieţească, pentru că fuma şi citea la berărie pe Nietzsche, era femeia superioară. Iar Geta Ulmeanu, o blondă cu ochii mari, albaştri, măritată c-un inginer mai batrân şi cartofor, era femeia sfântă.

*

Geta! „femeia sfântă"... De câte ori în viaţa mea nu mi-a venit pe buze numele ei şoptit în taină ca o rugăciune.

Pe femeia asta am iubit-o eu în prima tinereţe.

O iubire ciudată, eterică. Mă întreb şi azi dacă n-a fost numai un vis în prima palpitare a vieţii, numai o umbră a amorului adevărat, a acelui sentiment unic şi etern. Şi totuşi, în acordul sufletelor noastre de atunci, câtă armonie, câtă căldură; momentele acelea de fericire divină nu pot să le asemăn cu nimic altceva în lume, căci nu le-am mai putut simţi a doua oară în viaţă.

Pe vremea aceea, abia scăpat dintre zidurile şcolii, numai în pragul vieţii, mi se zicea: Sălbaticul. Privit ca un animal de o specie rară şi curioasă, treceam liber prin lume, cătând ţintă înainte, fără a privi în lături; tocmai târziu am căzut târât în vârtejul valurilor vieţii.

Ofiţerii ceilalţi plecaseră în susul Dunării cu lucrarea hărţii. Miluţă şi cu mine trebuia să rămânem toată vara în acelaşi port — pe o şalupă mică, cu o

singură cabină, aşa de strâmtă încât abia ne puteam învârti. Ne îmbrăcam pe rând afară pe punte, căci între cele două paturi era întinsă o masă imensă cu hărţi şi planuri. Pe când prietenul meu se chinuia calculând şi desemnând, eu, fumând, citeam sau visam.

Pe timpul acela am cunoscut-o pe Geta.

De mai multe ori o zărisem de la distanţă, dar niciodată nu mă apropiasem de ea; o teamă instinctivă mă ţinuse departe.

Ne-am întâlnit într-o zi pe la sfârşitul lui mai, cu prilejul unei excursii pe Dunăre.

Ne-am dus cu şalupa la o carieră de piatră de pe malul fluviului, să-l luăm pe inginerul Ulmeanu care avea acolo nişte lucrări.

Veniseră şi câţiva ofiţeri şi magistraţi cu familiile lor, bucuroşi că se pot plimba pe apă.

Ce întipărire mi-a lăsat în minte momentul întâlnirii, misterul acelei sclipiri electrice, când ochii noştri s-au oglindit unii în alţii pentru întâiaşi dată!

Am văzut-o pe mal, la capul schelei din faţa şalupei. Trebuia să păşească încet, cu atenţie, pe-o scândură îngustă, de aceea se uita ţintă în jos. M-am repezit s-o ajut. Mi-a întins cu graţie mâna ei fină, fără să-şi ridice privirea.

Numai când a călcat ferm pe bordul şalupei şi-a ridicat ochii ei albaştri, adânci, cătând ţintă în ochii mei.

Din clipa celei dintâi priviri părea că licărise scânteia acelui foc lăuntric ce pâlpâie în inimi, înăbuşit în taină.

M-am prezentat singur. Miluţă, care tocmai atunci se urca pe punte, adăugă râzând:

— Ăsta-i „sălbaticul" de care-ţi vorbeam.

— Din câte am auzit mi se pare că vă cunosc de mult, răspunse ea învăluindu-mă într-o privire blândă şi prietenoasă.

Simţii o nelinişte, şi bătăile inimii deveniră mai repezi. Aveam nevoie să umblu şi n-aveam loc să mă

mişc.

Îmi găsii de lucru la prova şi începui să sorb până în fundul pieptului, unde simţeam un gol, aerul proaspăt şi rece al dimineţii.

După ce am plecat, m-am liniştit puţin. Şi, pe când şalupa aluneca uşor pe oglinda străvezie a Dunării, m-am apropiat pe nesimţite, la pupa, de grupul care se formase acolo vorbind şi admirând frumuseţea naturii.

Aşezat la pândă, o priveam pe Geta cu atenţie, vroiam să prind toate nuanţele figurii, toate liniile acestui minunat profil feminin. Căutam în linişte să-mi dau seama de unde vine armonia pe care o întrupa această fiinţă, farmecul tainic pe care-l răspândea, de la prima vedere.

Era înaltă, foarte mlădioasă, delicată, aproape fragilă; cu mişcări încete, elegante, de-o naturaleţe desăvârşită.

Peste bluza uşoară de mătase neagră, o dantelă de Irlanda, ca un val de spumă albă, îi acoperea tot bustul. Gâtul gol de tot, ovalul figurii, cu trăsături fin modelate, străluceau scăldate în lumină; şi în razele soarelui, pielea albă, fragedă, părea o ţesătură satinată.

Vântul nebunatic, ce adia pe apă, flutura, plutindu-i în jurul capului câteva bucle desprinse din păru-i auriu-roşietic, cu tonuri de aramă topită.

Câte tipuri de frumuseţe feminină nu mi-au văzui ochii, prin diferite ţări cât am umblat prin lume, dar nicăieri n-am întâlnit asemenea fiinţă, care să radieze în juru-i atâta farmec atrăgător de la cea dintâi privire.

Mai mult decât în desemnul acelei figuri gingaşe, secretul cred că stă în ochii mari, umbriţi, cu irisul albastru — culoarea peruzelei — în adâncimea cărora o taină sufletească părea că se ascunde.

Atras, învăluit de razele privirii calde, de un zâmbet dulce ca o dezmierdare, simţeai că te apropii de armonia vieţii, suprema fericire pe care o visăm cu toţii.

Din locul în care stam, nu înţelegeam ce spune,

deşi îmi ascuţeam auzul; dar glasul ei îmi alinta urechea, şi timbru-i muzical mi se părea o melodie dulce. O comparam pe rând cu toate celelalte femei ce se găseau acolo. Nici umbră de asemănare; părea de-o altă rasă, străină şi rară.

Cum de se rătăcise aici această creatură? Căzută parcă dintr-o altă planetă în fundul acesta de provincie obscură, într-o lume atât de banală.

După câtva timp, apropiindu-mă, intrai în vorbă. Am văzut îndată că ea mă asculta cu atenţie deosebită.

Vorbind, mă însufleţeam pe măsură ce apropierea se stabilea mai mult. Eram de o vervă neobişnuită. Îmi aduc aminte că povesteam întâmplări dintr-o călătorie din Scandinavia[44], unde fusesem c-un an mai înainte. Vorbeam de blondele Nordului, cu părul auriu, cu ochii albaştri şi cuminţi, care stau câte zece ani logodite, aşteptându-şi iubiţii duşi peste Ocean, să-şi facă stare, pentru ca apoi, întorşi, să poată întemeia căminul.

Ea asculta cu atenţie, c-un fel de mulţumire sufletească, care-i colora obrajii, surâsul şi privirea-i prietenoasă.

O sorbeam privind-o pe furiş cum îşi apleca uşor capul să prindă cuvintele pe care vântul le fura.

Apoi, după ce-am tăcut, ea n-a mai ascultat pe alţii; şi-a tras puţin scaunul lângă balustradă şi a rămas mult cu ochii duşi pe luciul apei. Pierdută, ca-ntr-un vis, părea că urmăreşte ceva în jocul sclipitor al razelor de soare pe solzii argintii ai undelor de apă.

Tot drumul am fost ca într-un vis frumos, într-o beţie dulce; mi se părea că sorb cu deliciu dintr-o băutură spumoasă, ameţitoare.

Ne-am întors târziu, pe una din acele nopţi clare, când cerul întreg se răsfrânge scânteind în adâncul tremurător al Dunării. Un colţ de lună nouă, ce

[44] O călătorie în Scandinavia a întreprins autorul însuşi la începutul anului 1906.

străpunsese un nor poleit, ne urmărea sclipind pe oglinda apei ca lama unui paloş de argint.

De a doua zi începură a se arăta simptomele acelei boli care se încuibează în noi, fără să ştim cum, şi ne copleşeşte viaţa.

În firea mea şi în lumea din jurul meu, simţeam ceva schimbat. O putere nouă parcă mă însufleţea la umblet şi la vorbă. Uneori senin, vioi, călcam sprinten, hotărât, cu pieptul înainte, cu ochii scânteind, vibrând de fericire; alteori nervos, neliniştit, cu un gol chinuitor în suflet, cuprins parcă de friguri, cu trupul fără vlagă, îngreuiat ca plumbul.

Mâncam puţin şi fumam toată ziua; nu mai puteam dormi decât trei-patru ore, iar de lucrat, deloc — nu-i vorbă, că nici înainte nu prea lucrasem mult. Umblam pribeag pe malul apei ca un şcolar fugar. De zece ori pe zi treceam prin faţa casei ei. În fiecare seară veneam să văd... dacă luminile erau aprinse acolo, şi rămâneam cu ochii la un geam, luminat de razele aurii trecute prin mătasa perdelei care cădea în falduri.

De ce aş ascunde azi curatul adevăr?

La început mă linguşeam chiar şi de câinele din curtea ei. Cu ce plăcere îi mângâiam blana zburlită şi ce duios cătam în ochii lui cei blânzi şi parcă aşa de iubitori. „Leul", deşi nu era de rasă, un câine ciobănesc lăţos şi nespălat, dar era îndestul de fin să-mi simtă slăbiciunea. Ştiuse aşa de bine să-mi speculeze pasiunea, încât reuşise îndată să fie primit în porţie la cazanul soldaţilor de pe şalupă.

Simţeam bătăile grăbite ale inimii de cum zăream departe boneta cu panglicele pe spate, pe care o purta *Frau* Berta, bona ce venea în fiecare zi să plimbe copilul prin port.

Stăpâna ei ştiam că trebuie să vie în urmă.

Frau Berta, cu care mă deprindeam să vorbesc nemţeşte, avea un păr roşu dezlânat; urâtă, dar foarte simpatică îmi părea pe atunci.

Copilul, purtat în cărucior, un băieţel bălan şi rotofeu, mi se părea un îngeraş din cer, căzut într-o movilă de horbote legate în panglici albastre.

Bărbatul Getei, inginerul Cristea Ulmeanu, trebuie să fi fost om frumos în prima lui tinereţe; acum avea figură obosită, părul zburlit şi ochii înroşiţi; era mai totdeauna nervos şi agitat.

Se spunea despre el că fusese un inginer distins, făcuse şcoli prin străinătate, avusese lucrări însemnate şi câştigase bani mulţi, pe care îi pierduse la jocul de cărţi.

Umbla mult pe drumuri după lucrări şi afaceri, iar cât sta în oraş, nopţile le petrecea mai mult la club decât acasă.

Era dintre bărbaţii care nu ştiu de ce se însoară.

Nu era gelos deloc; simţindu-se bine, în siguranţă, cu o femeie frumoasă, deşteaptă şi cuminte, avea un fel de mândrie, plăcerea stăpânului ce-şi vede calul frumos că-i admirat de toţi câţi îl privesc.

La început făceam plimbări pe malul Dunării cu toţii împreună: eu o întovărăşeam pe Geta, bărbatul ei venea în urmă cu Miluţă, pe care-l cunoştea de mult, înainte de a fi însurat.

După scurt timp, inginerul fu nevoit să plece în Germania, pentru comanda unor maşini ce avea de instalat la nişte lucrări.

De pe puntea şalupei mele aşteptam ora când Geta venea să-şi facă plimbarea zilnică în port. Stam cu binoclul la pândă, o cunoşteam de la distanţă; avea un fel de ritm în mersul ei sigur şi graţios. Venea întotdeauna cu lucru sau c-o carte, mergea pe malul apei până la o salcie bătrână, unde se aşeza la umbră. Sub salcia aceea am stat şi eu ceasuri întregi robit de glasul şi de privirea ei, trecând prin toată gama emoţiilor nedesluşite ce turbura iubirea înflăcăratei tinereţi.

Când mă gândesc la starea aceea sufletească, la mulţumirea tainică în care pluteam, orele ce le trăiam acolo mi se par cele mai frumoase din toată viaţa mea.

În schimbul de observaţii ce făceam cu ea, avea un chip de a privi şi înţelege viaţa şi lumea dimprejur care mă încânta şi mă uimea adânc. În fiecare zi descopeream mai multă putere şi fineţe în judecata ei. Adesea surprindeam câte un val de tristeţe care-i umbrea privirea. Dar nu se plângea niciodată de soarta ei, deşi simţeam că e nefericită. Cu vorba şi zâmbetul cuminte mă potolea, îmi îmblânzea asprimea cumplită de câte ori mă aprindeam vorbind cu pasiunea şi avântul tinereţii.

Îi sorbeam cuvintele de pe buze şi-i urmăream orice mişcare; un gest, o intonaţie mă încânta, mă urmărea vibrând în mintea mea zi şi noapte, până o vedeam din nou.

Mă aruncasem în valurile iubirii fără să-mi dau seamă; uneori pluteam deasupra, legănat de undele dulcelor iluzii, alteori mă zbăteam în neştirea chinuitoare a îndoielii. Simţeam de la început că-i place s-o întovărăşesc, că-i e drag să stea de vorbă cu mine mai mult decât cu ceilalţi; în strângerea de mână, în fiecare zi, înţelegeam din ce în ce mai bine acordul stabilit în inimile noastre.

Şi totuşi, niciodată n-am reuşit să-i spun ce-aveam pe inimă, deşi în fiecare zi mă hotăram să încep. Avea un fel de tact în vorbă şi-n purtare, care mă dezarma. Era la ea un echilibru sufletesc, un resort puternic, care simţeam că mie îmi lipseşte.

Văzusem că-i place cum citesc. Şi uneori, pe când lucra la o broderie şi eu citeam alături, o surprindeam cum se oprea din lucru şi rămânea aşa privind în nemişcare. Fără să-mi ridic ochii, simţeam cum mă ardea privirea ei. Dar într-o clipă îşi revenea şi-mi arăta în zarea albăstrie vreo pânză de barcă ce flutura în vânt sau vreun stol de păsări călătoare care zburau spre baltă.

Odată, într-o seară, când ne întorceam din port sub pletele de sălcii de pe mal, tăcurăm amândoi; părea că ne ascundem, sub calmul aparent, furtuna ce-o simţeam gata să izbucnească în sufletele noastre.

Ne-am oprit din drum. În faţa noastră, o parte din cer ardea în asfinţit şi soarele roşu aluneca în apă ca într-o baie strălucitoare — amestec de purpură şi aur topit.

Era răcoare, şi ea, cu braţele goale, c-o bluză de vară; i-am învelit umerii cu pelerina mea.

Pe când mă apropiam ca s-o închei la gât, aprins şi tulburat de răsuflarea caldă care-mi suise tot sângele în obraz, m-am aplecat într-o pornire bruscă strângându-i mâinile amândouă pe care le apăsai pe buze şi pe ochi c-o patimă arzătoare.

Până în adâncul inimii simţii înfiorarea ei.

Vibrând şi izbucnind în lacrimi, cu gesturi furioase, îşi smulse pelerina şi, fără nici o vorbă, mi-o aruncă plecând cu lacrimi în ochi.

Ameţit, cu braţele întinse, am rămas pe loc fără s-o pot opri şi fără să scot o vorbă. Simţeam că lacrimile sunt gata să mă înăbuşe. Ca un copil umilit m-am aplecat să ridic pelerina şi-n loc să mă întorc acasă, am luat-o înapoi pe malul apei, şovăind, abia târându-mi picioarele, până sub salcia bătrână la rădăcina căreia de-atâtea ori am stat.

Acolo m-am trântit jos, pe pământul umed, zdrobit, învins, rănit de moarte. Îmi era parcă groază de mine însumi, ruşine de stângacia mea; mă judecam şi mă găseam vinovat, nenorocit şi ridicol. Până târziu noaptea am zăcut aşa părăsit, în nedumerire, cu mintea zăpăcită de zbuciumul lăuntric, de vijelia stârnită dintr-o dată, care-mi zdrobise viaţa, c-o singură suflare.

În zadar făceam sforţări să prind firul gândirii clare. Nimic, nici o rază de lumină. Nici un sprijin de nicăieri. Resturi de gânduri frânte se-ncrucişau în jurul aceleiaşi idei fixe şi negre care mă chinuia în disperare.

S-a sfârşit... am pierdut totul dintr-o dată... viaţa parcă s-a întrerupt brusc... Ciudat... cum numai într-o clipă se poate schimba soarta unui om...

Ce-mi mai rămâne de făcut?... Cu mâna mea, singur mi-am zdrobit viaţa, mi-am distrus fericirea... Ce

mai am de aşteptat?... Ce sens mai poate avea viaţa, viitorul, lumea, întreaga omenire fără ea?...

Simţeam mereu că mă înăbuş, un nod chinuitor mi se oprise în gât, un gol dureros părea că se lărgeşte în mine şi în jurul meu; peste tot era pustiu şi întuneric.

Părea că mă cufund în adâncul mării pe-o noapte întunecoasă.

Cu capul gol, cu haina descheiată, căutam o uşurare oftând adânc; răsuflând din plin, simţeam cum năvălea în mine aerul rece al nopţii. Un vânt ascuţit sufla pe faţa apei gonind val după val, iar murmurul apei care bătea în ţărm, se îngâna cu un şopot prelung de trestii îndoite sub biciuiri de vânt.

A doua zi i-am scris o scrisoare.

Tot ce nu putusem să-i spun prin grai: scuze, mărturisiri, jurăminte, lacrimi, toate le-am aşternut în scrisoarea aceea lungă şi disperată.

Vreo zece zile am fost bolnav; mă aflam într-o cumplită stare nervoasă. Pe Miluţă îl ocoleam; şi de câte ori încerca să-mi vorbească, îl opream şi plecam furios.

Ce zile grozave. Rătăceam tot timpul în voia întâmplării, stingher, părăsit, simţindu-i lipsa, parcă aş fi pierdut o călăuză care mă conducea în viaţă. Hoinăream aşa mut, cu fălcile încleştate, cu ochii tulburi, despreţuindu-mă, simţindu-mi slăbiciunea ca o povară care-mi zdrobea viaţa necăjită.

Numai noaptea mă apropiam pe furiş de casa ei, privind lung la geamul cu perdeaua de mătase aurie. C-un fel de laşitate mă strecuram pe străzile întunecoase, târziu noaptea, şi adormeam apoi în visuri nebune şi obositoare.

Mă sălbătăcisem de tot.

Când negura albăstrie se risipea de boarea dimineţii, plecam c-o carte şi cu puşca spre baltă.

Treceam Dunărea cu o lotcă mică, trăgând singur la lopeţi şi mă afundam în ostroavele pustii şi păduroase.

Câte-o zi întreagă nu întâlneam ţipenie de om.

Eram într-o lume aparte, pe un petic de pământ rămas parcă fără stăpân şi fără legătură, uitat în singurătatea tainică a bălţii.

Pe deasupra mea vedeam zburând stoluri de raţe stângace, de lişiţe cernite care fugeau la adăpost prin foile de nufăr, caravane de cocori care pluteau în unghiuri înşirate cu şefii lor în cap. Şi uneori, cum mă simţeau departe, se înălţa în şir câte un cârd de lebede sfioase, care-şi mişcau domol aripile în zare ca nişte steaguri albe de pace, lin fâlfâind în vânt.

Stam lungit, cu faţa în sus, cu braţele sub cap, în lotca mică şi neagră, legănată pe apa bălţii, cu ochii ţintă în albastrul cerului de vară.

Nu mişcam nici dintr-un deget, zăceam singur în mijlocul naturii primitive şi mă afundam pierdut în voluptatea durerii mele.

Cum stam aşa întins în amorţire ceasuri întregi, adesea mă urmărea câte un vultur care plutea pe bolta văzduhului albastru. Zărindu-l printre gene, îl observam cum se lăsa plutind în cercuri mari, rotindu-se pe sus în jurul lotcii negre, aşa de mică şi îngustă încât părea din depărtare un sicriu rămas fără capac, ce rătăceşte pierdut, mânat de vânt pe apa moartă a bălţii.

Puşca o luam degeaba; nu-mi venea să trag nici un foc. Zadarnic îmi încordam mintea să pot citi, nu eram în stare să urmăresc în şir câteva rânduri.

Voiam să dorm, să uit totul. Mă hotăram cu toată voinţa, dar cum închideam ochii, îmi apărea imaginea ei aşa cum o văzusem atunci, în seara aceea: ochii ei albaştri şi cuminţi, înecaţi în lacrimi, buzele fragede cu zâmbetul lor blând şi dulce, strânse de o indignare furioasă.

Ca o mustrare chinuitoare mă urmărea neîncetat aceeaşi imagine, mereu şi pretutindeni.

La fiecare pas îmi reveneau aceleaşi gânduri c-un avânt copilăresc:

Ce-i de făcut? Cum pot să-i dovedesc cât o iubesc

de tare? Să sufăr orice... să risc totul, să dispar, să-mi dau pentru ea viaţa, cu zâmbetul pe buze...

Rar, când aţipeam puţin, de cum alunecam pe nesimţite din lumea reală, mă pierdeam în vise nebune şi fantezii rătăcitoare.

De la o vreme mă prinsese o teamă: mi se părea că încep să înnebunesc. Oarecum, să mă controlez, mă apropiasem iar de Miluţă, a cărui blândeţe îmi aţâţa mai mult nervii bolnavi.

Într-o seară, pe când ne plimbam amândoi prin port, ne ieşi drept în faţă Geta cu o prietenă a ei.

De departe, cum am zărit pălăria ei albă, pe care o cunoşteam aşa de bine, simţii cum începe inima să-mi bată mai tare, tulburată. Se îndreptau spre noi, trebuia să ne întâlnim. În clipele acelea de aşteptare aveam o senzaţie ciudată: o bucurie de-mi venea să strig în gura mare, în acelaşi timp o teamă copilărească mă împingea s-o iau la fugă înapoi.

Cu acelaşi ritm uşor şi elegant în mers, senină, păşea în faţa noastră. Se opri şi ne întinse mâna c-o graţie prietenoasă, cu acelaşi surâs alinător de altădată, şi pe buze şi în ochii ei albaştri.

— Ce scumpi sunteţi la vedere, îi spuse prietena ei lui Miluţă, care începu a râde cu pofta lui obişnuită.

Toţi patru o luarăm încet de-a lungul malului. Micşorând pasul, rămasei cu Geta mai în urmă.

Călcam rar şi în acelaşi tact, dar nu scoteam o vorbă, mergeam aşa cu ochii în pământ: ne apăsa, ca o mustrare parcă pe amândoi aceleaşi gânduri.

Deodată ridicai ochii, hotărât să încep o explicare ce atâta vreme îmi frământase mintea, dar în acelaşi timp ea mă opri şi, c-o privire dulce, rugătoare, mă îmblânzi, părea că instinctiv ea îmi ghicise gândul.

Apoi şopti cu glas moale, tremurător:

— Te rog mult să-mi promiţi că n-o să mai scrii... e mai bine pentru amândoi...

Pe când vorbea, îmi furişai o clipă privirea pe chipul

ei: mai trasă şi mai palidă la faţă, avea în ochii umezi altfel de lumină şi în surâsul ei părea că se răsfrânge secretul unei mâhniri ascunse.

Înduioşat, învins, îmi venea să-i cad în genunchi, să-i spun cât sunt de vinovat de cele întâmplate. Zadarnic încercam să încep, ea nu mă lăsa să vorbesc; şi apucându-mi braţul plecarăm înainte. Cu încetul, redeveni senină, stăpână pe sine în resemnarea ei.

— Eşti vinovat, desigur, îmi spuse cu o asprime dulce în glasu-i blând şi protector, ca pedeapsă n-ai să vorbeşti deloc. Să mă asculţi pe mine: în viaţă ai să suferi mult, căci eşti o fire aprinsă şi pasionată. Rău ai făcut fugind. Unde ai umblat de atunci de când nu ne-am văzut? Eu nu vreau să suferi din cauza mea, din contra, vreau să-ţi fiu o prietenă, un sprijin sufletesc... Şi îmi vorbi mult, cuminte, ca un prieten vechi.

Iar când ne-am despărţit, o dată cu strângerea de mână hotărâtă, caldă, mi-a şoptit c-o graţie intimă, c-un fel de gingăşie în vorbă şi-n privire:

— Aşa-i că ne-am împăcat?... Şi pentru totdeauna.

Toată noaptea n-am putut închide ochii. Strângerea ei de mână pe care o simţisem tare, fierbinte, din toată inima, îmi pricinuise atâta emoţie şi bucurie, încât nu mă puteam linişti. De a doua zi începui iar să calc sprinten, cu pieptul înainte şi capul sus, cu ochii senini, scânteietori, căci eram mândru, eram fericit.

După trei zile primesc o telegramă. Trebuia să mă prezint imediat la Ministerul de Război. Urma să plec pentru doi ani de stagiu în Marina italiană.

Am rămas împietrit, cu telegrama în mână.

— Nu plec, îi spun scurt şi hotărât lui Miluţă, care se uita nedumerit la mine.

— Ce, eşti nebun? îmi răspunse el răstit. N-ai să sfârşeşti odată cu toate copilăriile tale, nici acum când ţi-i în joc soarta şi viitorul tău?

Cu telegrama în buzunar am plecat întins acasă la

ea.

N-a fost chip s-o văd atunci.

M-am întors necăjit şi nehotărât.

Miluţă i-a anunţat pe toţi prietenii că a doua zi, dimineaţa, plec cu vaporul.

N-am dormit toată noaptea. Am fumat şi am oftat.

Miluţă mi-a făcut bagajele şi m-a spovăduit până dimineaţa. La plecare au venit să mă petreacă vreo două familii cunoscute. Geta nu era singură; venise întovărăşită de bărbatul ei.

Am surprins un moment când toţi priveau la maşina vaporului care forfotea sub presiune şi, luând-o pe Geta de braţ, am ieşit pe punte. Deodată am simţit încleştarea braţului ei care tremura strângându-mă. O privii cu spaimă — n-o mai recunoşteam. Faţa-i era palidă, buzele strânse de-o sfâşietoare durere, ochii înroşiţi sclipeau în lacrimi. Tresărea înfiorată şi respira adânc ca să-şi revie în fire.

I-am strâns mâna, care mă frigea, şoptindu-i apăsat:

— Spune un cuvânt, un singur cuvânt... să ştiu ce trebuie să fac.

— Să pleci... e mai bine pentru amândoi, îmi răspunse ea încet, dar hotărât, pe când îşi chinuia nervoasă batista făcută ghem între degetele strânse.

O clipă avui un gest nestăpânit de disperare mută şi în acelaşi timp zării pe Miluţă, cu toţi ceilalţi în urmă, urcându-se pe punte.

Am înaintat câţiva paşi, făcându-mă că-i arăt ceva pe Dunăre, departe. Ea, aplecându-se să vadă, pe când îmi strângea mâna înfiorată, îmi suflă aproape în ureche:

— Să ai încredere... curaj... nu vreau să te pierd... să-mi scrii, ca să ştiu ce-mi rămâne de făcut în viaţă.

Nu mai aveam nici un moment de stat, lumea era lângă noi. Clopotul bordului suna ora de plecare. Sirena vaporului începu să fluiere, să se vaite ca o fiară rănită, pe când ne dezlipeam uşor de mal.

Rămas singur pe marginea punţii vaporului care se depărta treptat, îmi ascuţii vederea, o clipă împânzită de-un val trecător de lacrimi fierbinţi. Mă sileam să prind cu ochii încă o dată, să reţiu, să sorb din depărtare forma aceea armonioasă care se micşora pe mal, îmbinarea acelui desen de umbre şi linii graţioase în care ştiam un suflet înlănţuit de-al meu, în taină,

părtaş la aceeaşi suferinţă, o inimă vibrând la unison cu a mea.

Zadarnică sforţare... vaporul alunecând pe apă ne depărta unul de altul din ce în ce mai mult. Malul părea că fuge în urmă, ştergându-se în zare şi forme şi culori. Până târziu, când se pierdu de tot, am urmărit un fulg plutind în ceaţa diafană: era voalu-i alb ce-l desfăcuse şi-l flutura în vânt.

Apa, depărtarea, lumea, păreau puse anume între noi, să ne despartă. Am plecat având amintirea ei aşa de vie şi luminoasă, încât mă însoţea plutind în jurul meu, în mintea, în inima mea; purtând-o parcă în mine, o simţeam pretutindeni în drumurile mele pe mări şi prin ţări, pe unde am umblat. Şi acum mi-aduc aminte cum o chemam în gând, cu ochii ei cuminţi, să-mpărtăşesc cu dânsa bucuria de cele ce vedeam când admiram răpit frumuseţile de artă şi natură ce le întâlneam în cale.

Pe mare, în carturi lungi de noapte, singur sub cerul ţintuit, cu ochii pierduţi la câte-o stea ce scânteia în spaţiu, mă întrebam dacă în aceeaşi clipă şi ea nu urmăreşte aceeaşi stea pe bolta uriaşă, sub care stam amândoi la atâta depărtare.

Căzusem tocmai în timpul manevrelor escadrei italiene; încrucişam tot timpul în largul mării şi rar ne opream prin rade şi prin porturi. Poştă aveam foarte neregulat. Scrisorile către ea le adresam lui Miluţă, care trebuia să i le dea în taină.

I-am scris scrisori pline de iubire înflăcărată, de durere sfâşietoare, de desperare cumplită.

Nimic, nici un răspuns.

Târziu am primit de la Miluţă o scrisoare lungă, cu sfaturi prieteneşti: „Să mă gândesc la viitor... la viaţa mea... la a ei... stric o casă... distrug o familie... o vei uita... vremea care trece şi vindecă toate"... Şi celelalte obişnuite sfaturi.

De atunci multă vreme a trecut... resorturile sufleteşti s-au ruginit cu încetul, şi s-au distrus aproape; totuşi privirea acelei femei care mi-a scăpărat în suflet scânteia divină a iubirii, supremul bun al vieţii, eu n-am putut s-o uit.

*

Sunt douăzeci de ani de atunci.

Şi cum ne minte vremea! Cu-atâta repejune, zi după zi s-a scurs ştergând totul în urmă, de parcă nimic nu poţi să vezi când te întorci o clipă cu ochii înapoi...

Nimic nu pare că s-a schimbat de atunci pe locurile acestea, unde-am trecut o parte din tinereţea mea.

Dunărea, liniştită şi largă, cu aceeaşi nepăsătoare maiestate, de mii de ani alunecă spre mare în leneşe încovăiri.

De o parte şi de alta, aceleaşi maluri joase se prelungesc în zare. Zăvoaie mari de sălcii îşi schimbă haina verde în fiecare an. Ostroave, pustii şi păduroase, se leagă în depărtare cu întinderea de mlaştini în care vieţuiesc şi acuma sălbătăciuni în cârduri. În ochiuri de luminiş, prin stuh, luceşte apa bălţii ca cioburi dintr-o oglindă spartă. Şi în ele se răsfrânge acelaşi cer albastru, întins deasupra mării verzi de trestii şoptitoare.

Împrejurul nostru, şi locuri şi privelişti parcă au rămas aceleaşi.

Dar noi?

Noi cât ne-am schimbat de-atunci!

Mergând încet, vaporul se apropia de mal; făcându-i-se semn că n-are nimic de încărcat, se îndreptă la vale pe drumul obişnuit.

Noi tăceam, cu halbele de mult golite, dinainte, privind apusul şi cerul înroşit deasupra oraşului tăcut, în care viaţa începe devreme să aţipească.

Trecutul tot şi fapte pierdute, depărtate, se înlănţuiau în minte şi parcă le trăiam a doua oară, pe când treceam de-a lungul acelui mal pe care-l cunoscusem cu de-amănuntul odată.

În capăt, unde se termină portul, văzui şi salcia bătrână sub care am suspinat pe atunci.

Şuvoiul apei, rozând acolo malul, slăbise rădăcina, şi acum salcia zăcea, culcată, cu trunchiul în două despicat, cu pletele în apă, osândită să fie smulsă de Dunărea ce curăţa orice stavile ca să-şi lărgească patul.

— De când n-ai fost pe aici? mă întreabă Miluţă într-un târziu.

— A, eu, de mult, de atunci chiar de când am plecat în Italia; am trecut adesea, dar niciodată nu m-am hotărât să mă opresc aici. Amintirea acelui timp, vezi tu, mi-a rămas în minte ca un vis frumos, o reverie dulce; mi se pare ecoul unui cântec din vremea tinereţii ce-mi place să-l ascult; mi-i milă ca să-l tulbur.

— Ba, eu am fost aci acum un an, cu prilejul unei comisii de rechiziţii.

— Ei, ia spune-mi ce mai fac simpatiile tale... ale noastre adică: le-ai văzut? Trebuie să fi îmbătrânit şi ele. Biata Geta!... ce admirabilă fiinţă... Ştii, *femeia sfântă,* cum îi spuneai tu. Când stau şi mă gândesc acum la timpurile acele, mi se pare că n-am fost eu, ci altcineva care a trăit pe aicea, care a iubit şi a suferit odată, cu focul şi frăgezimea vârstei.

Ţi-aduci aminte cum mă înflăcărasem eu? Ce patimă cumplită mă zbuciuma pe atunci. Uite, mă crezi, emoţii ca acele aşa de dulci şi gingaşe, chinul şi fericirea care mă înspăimântau şi mă îmbătau pe atunci, pasiunea aceea aşa de furtunoasă, eu n-am întâlnit-o a doua oară în viaţă. Nu pot să spun că n-am avut mai târziu şi alte legături, dar întotdeauna a fost altceva şi nu aceea ce-a

fost întâia dată. Nu, dragul meu, e sigur... acuma înţeleg pe cei care susţin că numai o dată iubeşte omul în viaţă. Ţi-aduci aminte ce speriat erai tu? Ce luptă a fost pe tine, ca să mă potoleşti? Zău, nu ştiu, fără tine unde-aş fi ajuns cu pasiunea mea. În neştire, cu ochii închişi, fără să ştiu să înot, mă aruncasem în valurile oceanului iubirii. Parcă îmi dasem drumul într-o prăpastie fără să ştiu unde aveam să mă opresc, unde aveam s-o târăsc şi pe ea. Poate ajungeam să pătez viaţa ei, care era aşa de senină şi curată încât o slăveam amândoi.

Pe când vorbeam, furat pe nesimţite de parfumul trecutului duios, Miluţă, sta mut, cu ochii duşi pe luciul apei. Tăcui şi eu cu gândul dus departe, sub vraja atâtor amintiri tainice.

Târziu, fără să-şi ridice ochii, el mă întrebă încet, vorbind aproape în şoaptă:

— De când n-ai mai văzut-o?

— Acum doi ani, o dată la teatru, în Bucureşti. Era într-o lojă cu fata ei mai mare. Ce asemănare! Mi se părea c-o văd pe ea în vremea tinereţii noastre. Închipuie-ţi, nu m-am dus nici să-i vorbesc. Nu m-am putut hotărî, nu ştiu de ce, parcă m-a reţinut ceva. Simţeam un fel de vină, era ca o mustrare, că odată voisem să tulbur seninătatea aceea.

Din locul meu de jos am salutat-o; ea a înclinat uşor capul şi o clipă am recunoscut acelaşi surâs dulce şi trist pe care îl văzusem de atâtea ori că-i flutura pe buze.

Nu ştiu nimic din ce s-a jucat pe scenă în seara aceea. Cu ochii într-acolo am stat cătând la cele două chipuri în care găseam atâta asemănare — păreau două portrete ale aceleiaşi figuri la vârste diferite.

În sclipirea luminilor din sală zăream părul sur, argintiu, parcă pudrat anume pe la tâmple. Ciudat, niciodată nu mă gândisem că femeia asta putea să îmbătrânească. Am surprins de câteva ori privirea ei alunecând pe deasupra capetelor, oprindu-se la mine cu aceeaşi senină blândeţe din trecut.

M-am simţit parcă atins de un fior dulce şi dureros.

Cutele de pe obraz, desigur, de la distanţă, nu s-au putut vedea, dar capul meu aşa de sur cum i-o fi părut oare?

Miluţă căzuse iar pe gânduri. O durere surdă părea că-l stăpâneşte, cum sta aşa pierdut, cu ochii aproape închişi, cu capul rezemat pe pumnul strâns sub tâmplă.

Deodată se ridică în picioare şi, apucându-mă strâns de umeri, mă privi ţintă în ochi:

— Tu niciodată n-ai să poţi şti cât te-a iubit femeia asta. Tu singur ai fost şi ai rămas în inima ei. Pe mine ea mă urăşte. Nu, niciodată n-are să mă ierte că am oprit-o să facă pasul la care se hotărâse atunci. Tu nu ştii tot ce s-a întâmplat după plecarea ta în Italia.

E mult de atunci şi pot să-ţi spun acum. Toate scrisorile ce mi-ai trimis ca să i le înmânez le-am rupt când am văzut ce luptă se da în sufletul acestei femei nefericite. Totuşi, la un moment dat, s-a hotărât să-şi părăsească totul: casa, bărbatul şi copilul pe care-l adora. Era gata să înceapă procesul de divorţ când, după un complot pe care-l organizasem cu părinţii, am reuşit s-o împac şi s-o aduc iarăşi în căsnicia ei. Părea apoi că s-a resemnat. Vezi tu, aveam pe atunci credinţa fermă că fac un bine. Voiam să sting de la început iubirea asta dintre voi.

Mi se părea o cădere, o învingere pentru ea; parcă pierdeam un ideal; în mintea mea îmi apărea ca o statuie coborâtă de pe un piedestal de unde o văzusem dominând senină, stăpână, triumfătoare. Ce vrei, aşa vedeam, aşa judecam pe vremea aceea. Azi văd altfel, dar e prea târziu. Am crezut că fac un bine şi am fost cauza unui imens rău ce nu se mai poate îndrepta.

Îţi spuneam că acum un an am venit aci şi, cum am sosit, m-am repezit să văd pe Geta. N-a fost chip. Încredinţat că mă ocoleşte, i-am scris şi după, vreo zece zile, mi-a răspuns.

Ce rău îmi pare că nu e la mine scrisoarea aceea

ca să vezi câtă durere concentrată e în rândurile acelea.

După ce se scuză de faptul că nu m-a primit, îmi descrie nefericita ei viaţă, mie, care, după cum spune ea, am fost amestecat în întâmplările vieţii ei, încât am o parte mare de răspundere, de care nu mă pot descărca.

Îmi mărturiseşte că ani de zile mi-a purtat pică pentru faptul că am contribuit să nu se despartă, şi am lucrat să sting iubirea dintre voi. Cu drept cuvânt, biata femeie mă întreabă azi: „Cui credeam că fac bine? ei? bărbatului? sau ţie ca prieten al meu?"

Nici unul din toţi trei nu este fericit. Pe când, dacă o lăsam să se despartă... cine ştie?

Bărbatul ei, din ce în ce a ajuns mai rău, căci bolile şi patimile cresc cu vârsta. Au venit apoi copiii, şi ea s-a resemnat. Când stai şi te gândeşti la atâtea alegeri nepotrivite... doi oameni care nici nu se pot măcar stima, forţaţi să trăiască alături continuu în ceartă mută, zilnic în luptă surdă de roadere şi istovire...

„Lanţul pe care nu l-ai rupt la timp se strânge din ce în ce mai mult. Dar omului slab îi trebuie stăpân", termină ea, rugându-mă s-o iert şi s-o plâng.

Stam mut şi ascultam. Dar nu mai puteam urmări şirul cuvintelor care-mi sunau în minte prelung şi fără legătură. Urechile îmi vâjâiau şi, sub palmele care îmi sprijineau capul greu, ameţit, simţeam bătaia tâmplelor fierbinţi.

Cuvintele lui mi se înfipseră în minte şi le auzeam mereu chinuitor: „Iubirea aceasta voiam s-o sting chiar de la început". Vremea a stins-o. Dar oare sub cenuşă, acolo, n-a mai rămas nimic?...

De la o vreme nici o vorbă nu mai puteam auzi, căci începu pe punte să sufle un vânt răutăcios. Se întunecase de tot. Am rămas amândoi tăcuţi, într-un fel de amorţire vagă, cumplit de dureroasă. Noi singuri mai stam încă afară pe puntea vaporului în neagra întunecime a nopţii. Dar nu puteam vorbi. Nici un cuvânt n-am mai schimbat tot drumul.

Ce-aveam să ne mai spunem?

Căci inimile noastre erau acum golite până la fund de tainele păstrate atâta vreme acolo. Ştiam mai mult decât ar fi trebuit. Acum ne apasă mai greu povara acelor noi mărturisiri, căinţa pentru cele ce au fost *odinioară* şi regretul pentru cele ce n-au *putut să fie.*

Târziu de tot m-am ridicat cu trupul amorţit de vântul tăios ce sufla pe faţa apei. Eram pătruns până la oase de umezeala nopţii reci de toamnă întârziată. Nicăieri nimic nu se vedea. Cerul era înnourat şi totul în jurul nostru cuprins de întuneric.

Vaporul vechi, cu încheieturi slăbite ce scârţâiau mereu, lupta din răsputeri să învingă apa şi vântul dimpotrivă. Iar zgomotul maşinii cu piesele uzate, care băteau suflând greoi şi în cadenţă, părea o răsuflare de om bătrân şi gârbov ce-i pus să facă o muncă prea grea pentru puterea lui. De câte ori ne apropiam de mal, se desprindea de ceaţă un şir de umbre negre care se clătinau trezite de ropotul de valuri.

Erau sălcii bătrâne cu trunchiuri scorburoase, cu crengile plecate, ca nişte vrăjitoare din basme cu pletele încâlcite,

spălându-se în apa aceea neagră, răscolită de elicea vaporului în mers.

Înainte de a adormi am mai privit o dată în golul depărtării, să vad de se zăreşte ceva în calea noastră. Nimic nu se mai desluşea înainte, nimic nu se arăta în haosul pustiu şi plin de întuneric spre care goneam orbiş, fără răgaz.

Pe când în urma noastră, pe drumul ce-l făcusem, o dungă de fum rar se prelungea plutind uşor un timp, până se topea de tot pierdută în spaţiu.

Şi mai departe, nu rămânea nimic... nimic în urma noastră.

Sulina, 1915

PRINŢESA BIBIŢA

1923

PRINŢESA BIBIŢA

În micul port cosmopolit de la gura Dunării se obişnuieşte, ca şi în marile centre americane, să se numească străzile cu numere. Patru străzi nesfârşite taie în lung îngusta limbă de nisip care desparte fluviul de baltă. O fâşie de pământ între două mări. De o parte oglinda argintie a Mării Negre, din care soarele se ridica, de altă parte pânza aurie a mării stufului din Deltă, în care soarele se culcă. Împărăţia largă a sângeroşilor ţânţari statornici, şi leagănul strâmt al lacomelor lăcuste călătoare.

Aşezarea asta în pustietatea Deltei, pierdută la capătul ţării, mozaicul acesta de rase, alcătuit de nevoi şi întâmplare pe drumul mişcător de apă, are o viaţă aparte, rară: numai cu viaţa unora dintre colonii se poate compara.

Strada întâia[45], cheiul, adesea pustiu şi adormit, ca prin farmec se deşteaptă de câte ori vreun vas de război îşi aruncă aci ancora, împroşcând stropii de apă pe faţadele consulatelor ce se ţin lanţ, fluturând semeţe în bătaia vântului flamurile colorate. Ofiţerii sunt foarte căutaţi; preţul se menţine încă ridicat, în lumea asta care imită, cu ceremonii învechite, anumite forme de protocol consular, c-o orientală mândrie.

Trei luni avea să stea Divizia de Mare aci, la gura Dunării, pentru exerciţiile de tir. Pe lângă ofiţerii vechi, care aveau cunoştinţe şi trainice legături în lumea portului, era şi un grup de ofiţeraşi proaspeţi, abia descătuşaţi de pe băncile şcolii. La început, străini şi stângaci, umblau cu toţii în cârd, ca nişte copii de

[45] Pe strada întâi — cheiul — a locuit autorul însuşi tot timpul cât a stat la Sulina. Aici l-au vizitat Vlahuţă, Sadoveanu, Duiliu Zamfirescu, Spiru Haret şi alţi scriitori şi oameni de cultură.

pension scoşi la plimbare, fără să ştie că ochi îndrăzneţi îi spionau la fiecare pas din penumbra perdelelor de la ferestrele caselor străzii întâi.

Din prima zi, o doamnă consulească, *Măreaţa ruină* — cum îi spuneau ofiţerii vechi — o fostă frumuseţe c-un trecut glorios de romantică diplomaţie în culisele chestiei Dunării, la vederea grupului de imberbi în uniforme noi, exclamase făcând ochii mici: „Vai, *ma chere,* ce mai de *Crevete* a adus escadra anul acesta".

Crevete — mici raci de mare — aşa le-a rămas numele tinerilor din ultima promoţie, cunoscuţi până atunci subt numele de boboci.

Grupul se micşora pe măsura noilor cunoştinţe şi a legăturilor ce se înnodau zilnic. Mulţi începură a simţi nevoia să ia lecţii de limbi străine. Unii englezeşte, alţii italieneşte sau greceşte, câţiva chiar armeneşte; dar nici unul nu se încumetase încă să înceapă a învăţa turceşte, deşi mulţi căutau lung în urma cadânelor, care se duceau în grup la baie, învelite, ca nişte mumii, din creştet până în tălpi, în iaşmacuri vişinii. Nici unul nu îndrăznise să răspundă, deşi simţeau fiorii privirilor ascuţite, care împungeau străbatând prin ochiurile grătarelor de lemn de la cerdacele vechilor case din jurul geamiei.

Vasul-şcoală, curat, lustruit, cu puntea albă şi alămurile sclipind în bătaia soarelui, îşi prăjea coastele vechi la chei, întotdeauna în acelaşi loc, în dreptul unei case cu două etaje: fostul consulat grecesc. De pe puntea vasului te uitai drept în casă; orice mişcare se vedea până în fundul camerelor. Bieţii oameni trebuiau să fie mereu cu grija storurilor de la ferestrele dinspre chei. Comunicaţia dintre vasul-şcoală şi etajul de jos al casei din faţă s-a stabilit din prima seară. După ultimele note grave, prelungite, ale semnalului de stingere de pe puntea vasului ce părea adormit, nişte acorduri vesele, ca o jerbă de raze sonore, izbucniră prin fereastra deschisă a casei de peste drum. Note limpezi şi sigure vibrau armonios în liniştea de seară a portului,

pierzându-se departe în pustietatea mării. Un ropot de aplauze tună pe puntea vasului şi după câteva minute, un cor bărbătesc răspundea însoţit de note picurate de mandolină. Dintre toţi cântăreţii, Emil Vrânceanu, trubadurul bordului, începu cu îndrăzneală, de a doua seară, serenadele chiar la fereastra de subt balcon, lăsată de obicei deschisă, dar totdeauna cu storul coborât.

C-o uşoară gelozie era privit de toţi la bord băiatul acesta slăbuţ, dar vioi — negricios, cu ochii albi — care izbutea să cucerească inimile numai cu îndrăcita lui fire de artist. În copilărie fugise de două ori de la şcoală, măturase scena unui teatru de provincie; bătut de părinţi fu adus cu forţa din nou la şcoală. Ca ofiţer îmbarcat, în locul sextantului de care avea nevoie la calcule nautice, îşi cumpărase o mandolină pe care-o scărpina cu voluptate toată ziua.

Muzicanta de peste drum, domnişoara Luluca Luludi, o levantină mărunţică, rotundă şi săltăreaţă ca o minge de cauciuc, cu ochii negri ca nişte măsline mici — pentru că era foarte mioapă şi purta ochelari — ofiţerii o numiseră: *Oarba din Sorrento.* Şi ea, ca răzbunare, c-un mândru dispreţ, le spunea: *Cerşetorii în haine albe.*

Pe când între vapor şi etajul întâi al casei din faţă legăturile se strângeau din zi în zi, între vapor şi etajul al doilea nici nu se putuse stabili vreo comunicaţie. Toate încercările au fost de prisos.

În balconul turcesc, modernizat, cu geamuri în loc de grătare de lemn, după care altădată cadânele vedeau fără a fi văzute, şedea întotdeauna, în acelaşi colţ, domnişoara Bibiţa Garoflide, verişoara Oarbei din Sorrento. Fiică de consul, rămasă orfană, locuia c-o mătuşă bătrână şi bigotă. O soră mai mare, măritată c-un consul, plecase în Orient, şi ea se ofilea în balcon, aşteptând cu resemnare de-atâţia ani pe alesul inimii, care nu putea fi decât tot vreun membru al corpului consular. Bibiţa se vestejise ca o floare fără putere de

viaţă; o figură de medalion vechi, cu trăsături regulate, dar acrite, cu părul negru pe tâmple, c-un nas grecesc şi-o umbră de musteaţă în colţul buzelor subţiate. Acum, fără vârstă, subţire şi uscată, avea un aer de martiră, umblând c-o gravitate monastică. Învăţase la o şcoală de călugăriţe catolice în Constantinopoli, îi plăcea literatura sentimentală, muiată în apă de rozã: citea mult, căci ea, care nu trăise, căuta să trăiască cel puţin viaţa altora.

Singură nu ieşea din casă niciodată şi nimeni n-o văzuse vorbind cu vreun bărbat. Prietenele o părăseau când le venea vremea să se mărite; Bibiţa rămânea aceeaşi, veşnic rece, închisă în candida ei onestitate, mândră şi pură în mijlocul unei lumi uşoare şi zvăpăiate. Fetele răutăcioase râdeau de ea spunând că aşteaptă să se mărite cu *Diadohul*[46]*.* Iar ofiţerii tineri îi scorniseră, fiecare, altă poreclă: *Prinţesa, Enigma, Sfinxul, Mironosiţa, Moaca, Muta din Portici*[47]*, Vestala, Rezerva de tandreţe.*

În balconul cu vederea spre mare, ca o pasăre captivă într-o colivie de sticlă, prinţesa Bibiţa sta veşnic, stingheră şi tăcută, cu ochii pe cartea sau pe broderia care-o ţinea c-un fel de delicateţe în mâinile ei subţiri, diafane. Jos, la picioarele ei, se frământa continuu pe sub balcon lumea amestecată şi zgomotoasă a portului. Treceau perechi tinere, voioase, marinari cheflii, femei spoite, râzând şi cântând în gura mare. Duminica toată mahalaua inunda cheiul, că te mirai unde cuprinde oraşul atâta lume în cursul săptămânii. Strigăte sălbatice, râsete în hohot, chiotele cântecelor pescăreşti, notele ţipătoare de armonică, scăpate din cârciumile pline,

---

[46] Diadoh — denumire dată generalilor lui Alexandru Macedon, care, după moartea lui, au purtat nesfârşite războaie pentru putere; titlu purtat de moştenitorul tronului în Grecia modernă.

[47] După numele operei La Muette de Portici de compozitorul francez Esprit Auber (1782—1871). (Portici, port în Italia, în provincia Campania.)

toate zgomotele vieţii unei mulţimi de port în zbucium se ridicau ajungând, la înălţimea balconului, amestecate într-un vuiet confuz de stup care roieşte.

Serenadele, plimbările la plajă şi cu barca în serile cu lună se ţineau lanţ. Prinţesa nu lua parte la ele, nu făcea cunoştinţă cu nimeni. Singură, mută, rămânea departe şi la înălţime în balconul ei, în care se amesteca roşeaţa florilor de oleandri cu verdeaţa palidă a unui lămâi stingher. Şi totuşi, pe nesimţite, o undă de răceală se furişa între cele două verişoare nedespărţite altădată. Se întâlneau mai rar, îşi vorbeau puţin, şi încetase cu totul plimbările obişnuite pe cheiul dinspre far. Un ochi bănuitor ar fi surprins o umbră de invidie în privirea rece a Prinţesei, de câte ori subt balconul ei acosta barca gata de plimbare.

Întotdeauna Oarba din Sorrento, cu râsul ei argintiu, s-arunca de pe cheiul înalt în barca prea joasă ca s-o prindă în braţe Emil Trubaduru. Într-o seară, când cerul cu stelele lui toate tremura tainic în oglinda apei mişcătoare, el, dând drumul lopeţilor în voie, lăsă barca singură să lunece călcând peste lumini ca pe o dâră de pulbere fosforică. O adiere rece sufla din largul mării. Pe când se alipea de trupu-i cald ca s-o învelească în pelerina lui, ea, făcând ochii mai mici decât erau, c-o gingaşă viclenie îi şopti gâdilindu-l în ureche:

— Vrei să-i facem o farsă Prinţesei?

— Cum?

— Să combinăm nişte scrisori de amor ca din partea unuia dintre ofiţerii voştri.

Trubadurul stătu o clipă pe gânduri, apoi izbucni triumfător:

— Stai, c-am găsit soluţia problemei... s-o încurcam cu Radu Solitaru... el singur a rămas stingher.

Radu, poreclit Solitaru, era cel mai cuminte dintre ofiţerii tineri. Băiat sărac şi muncitor, ieşise din şcoală şeful promoţiei; puternic şi tăcut, fugea de lume, stăpânit de două pasiuni: matematica şi barca lui cu pânze.

Până noaptea târziu, pe când toţi ceilalţi hoinăreau prin oraş, Radu Solitaru, afară, pe punte, la lumina unui felinar de bord, sta singur lucrând calcule nautice şi astronomice; în zilele cu vânt prielnic se pierdea în largul mării manevrând cu artă,

În volte agere, pânzele bărcii lui albe care zbura lucind ca o lebădă în zare.

De farsa ce i se pregătea cu scrisorile amoroase către Prinţesa Bibiţa, la început nu ştiau decât vreo câţiva ofiţeri. Trei zile s-a chinuit Emil ca să combine prima scrisoare. Înainte de a fi copiată şi închisă într-un plic *mov,* o citi cu glas tremurător Oarbei din Sorrento, seara, pe când şedeau lungiţi, ca nişte copii ştrengari, pe nisipul cald al plajei. Atâta foc pusese în rândurile acele încât ea, veselă şi zglobie, ascultând din ce în ce mai atentă, se simţi mişcată subt farmecul frazelor înflăcărate. Îşi muşca uşor buza de jos şi lacrimile îi jucau în ochi; când nu se mai putu stăpâni, izbucni mustrându-l ca un copil supărat:

— Vezi, Emil, mie niciodată nu mi-ai scris aşa scrisoare.

— Pentru că n-a fost nevoie. Amorul nostru a fost fulgerător, de la prima vedere. Şi, ca s-o împace, începu să declame c-o voce teatrală: „Inimă de piatră fie, şi-ncă s-ar zdrobi de-amorul ce-l aştern eu pe hârtie".

Factorul poştal n-a dat scrisoarea decât în mâna Bibiţei, când a văzut-o singură pe sală. Ea s-a uitat întâi surprinsă la adresa c-un scris necunoscut. C-un ac de cap a desfăcut frumos plicul şi, deodată, a tresărit oprindu-se la primele cuvinte. A întors foaia repede căutând iscălitura: *Solitaru.* Un fel de spaimă a cuprins-o; tremurând, ascunse scrisoarea la piept, apăsând-o pentru a-şi stăpâni bătăile repezi ale inimii. I se părea c-o urmăreşte cineva, c-o spionează sute de ochi. Palidă, intră cu grabă în camera ei de culcare şi închise uşa cu cheia. Lângă fereastra cu storul coborât, citi pe

nerăsuflate întreaga scrisoare. Rămase în picioare aşa încremenită; nu-i venea să creadă. Privi din nou plicul. Era numele ei scris corect. Scrisoarea asta de amor era adresată ei. Îi vorbea de mare, de vapor, de balconul misterios, de oleandri şi de lămâiul ei. Desigur, un ofiţer de la vaporul din faţă s-a înamorat de ea. Dar cine îi scria fără s-o cunoască? Şi prin minte, c-o repejune uimitoare, îi treceau toate tipurile văzute zilnic la vaporul din faţa balconului. Şi deodată gândul i se opri cu îndărătnicie numai la unul singur. El era... desigur.. ofiţerul acela înalt, frumos şi tăcut, care umbla singur cu barca. Îşi amintea bine că auzise de atâtea ori pe ceilalţi ofiţeri strigându-l: Radu Solitaru. El era... cu siguranţă... nu putea să fie altul...

Începu din nou scrisoarea, citind rar, savurând fiecare vorbă sonoră care vibra repetată în minte, căutând să prindă înţelesul fiecărei fraze înflăcărate de-o patimă adâncă. Cu scrisoarea în mână se întinse pe pat simţindu-se biruită de-un val de căldură dulce care-i cuprinse toată fiinţa. Era iubită... ea care a stat totdeauna deoparte, nu s-a amestecat în lume, n-a vorbit cu nimeni... n-a făcut nici o cunoştinţă... fără sa ştie era iubită în taină de un ofiţer... tânăr... frumos...

Jumătatea de soare, ieşită din sânul mării, arunca razele oblic ca nişte săgeţi aurite în perdelele ferestrelor, poleind c-un roşu-auriu pereţii camerei de culcare. Bibiţa, întinsă în pat, cu ochii pe jumătate închişi, prelungind dulceaţa amorţirii, căta printre gene la singurul tovarăş de care dragostea o legase până atunci. Un pisoi bătrân, cu blana tigrată, torcea somnoros, împletit ca o reptilă între pernele unei sofale vechi. Semnalele de trompetă de la vapor o făceau să tresară c-un fel de bucurie copilărească. Sunetele acelea metalice îi produceau bătăi de inimă; la fiecare comandă ce auzea pe vas, îşi ascuţea auzul să poată prinde şi recunoaşte vocile ce răsunau pe apă. Furtuna stârnită în sufletu-i fecioresc îi aţâţa o

dorinţă de mişcare şi de viaţă. Fereastra o ispitea continuu. O neînfrânată curiozitate o atrăgea să vadă, să spioneze orice mişcare de-afară. Cu picioarele goale în pantofi, pe jumătate dezbrăcată, cum se scula din căldura patului, se apropia încet, înfiorată ca la o întâlnire, ţinându-şi răsuflarea, uitându-se împrejur cu teama de a nu fi surprinsă. Ridica discret colţul perdelei şi rămânea acolo cătând afară cu priviri ascuţite.

Dimineaţa, pe vasul inundat pentru spălarea punţii, marinarii, goi până la brâu, cu pantalonii suflecaţi până la genunchi, alergau nebuneşte aruncând cu lovituri de ciocan găleţile cu apă rece. Era un amestec voios de braţe şi picioare goale, vânjoase, cu muşchi încordaţi într-un avânt de mişcare, de viaţă tânără şi zburdalnică. Din port plecau pescarii, chiuind în lotcile lor negre, alunecând pe luciul apei care, la ora aceea a deşteptării, îşi schimba culoarea şi îţi încânta ochii: albastrul cerului senin, oglinda apei mişcătoare, portul întreg trezit din nou la viaţă, apăreau scânteind în culori ca într-o prismă minunată, în faptul dimineţii, pe când marea îşi repeta eternul ritm lovindu-se de cheiuri.

Târziu, când se simţea pătrunsă de fiori reci şi un tremur îi cuprindea tot trupul, Bibiţa se aşeza pe marginea patului, desfăcut încă, şi respira adânc, întretăiat, urmărită parcă de-o ameninţare nevăzută. Uneori, în beţia dulce a parfumului acestei târzii iubiri nevinovate, un fel de vanitate o cuprindea, răscolind dulapurile şi lăzile vechi până la fund. Îşi alegea bluzele în culori vii şi guleraşele cele mai fine şi complicat lucrate în măiestrite broderii. Singură, cu storul tras, se aşeza în faţa oglinzii, îşi potrivea părul negru lucios, ridica sprâncenele îmbinate şi, dând capul pe spate, se retrăgea uşor pentru a-şi admira talia zveltă, mlădioasă. Aşezată în colţul favorit, în balconul misterios, ţinea o carte în mâini, dar ochii îi lunecau pe rânduri şi gândurile îi rătăceau departe. Din când în când, pe subt frunzele oleandrilor, arunca priviri furişate spre puntea vaporului

din faţă. În orele de exerciţiu al bărcilor cu pânze, ea, ascunsă după perdea, urmărea cu binoclul zigzagurile voltelor schiţate de pânzele întinse în zare, ca nişte fluturi albi, purtaţi de vânt la suprafaţa mării. Şi când bărcile se întorceau în port, întotdeauna ea urmărea ţintă numai pe cea din cap, care se oprea brusc la chei printr-o măiastră mişcare de cârmă, pe când pânza cădea deodată ca o aripă rănită. Din fundul bărcii se ridica, înalt, puternic şi calm omul pe care-l visa şi de care se credea iubită. Îl urmărea c-o scânteiere în ochi, până ce intra la bord, călcând rar şi apăsat, cu şapca albă lăsată pe ochi — numai după mers l-ar fi cunoscut dintr-o mie.

După câteva zile urmă o altă scrisoare, mai înflăcărată. Bibiţa citea în taină frazele acele care îi dădeau fiori de voluptate, le savura îndelung, repetând cu deliciu unele vorbe sonore şi arzătoare, anume alese ca să tulbure un suflet slab. Trezită la o nouă viaţă, plutind fericită în visul dulce şi neînţeles al inimii, îşi retrăia în minte viaţa trecută, aşa de tristă şi de egală între balcon şi camera de culcare. Uneori o chinuia aşteptarea aceasta misterioasă. C-un fel de necaz se gândea la timiditatea lui. L-ar fi vrut mai îndrăzneţ, s-o privească în ochi, să-i vorbească deschis. Şi adesea se înspăimânta singură de gândurile care-i treceau prin minte.

Simţea nevoia de mărturisiri. Se apropiase din nou de verişoara ei. Nu îndrăznise să-i vorbească despre scrisori, dar o ruga s-o însoţească la plimbare pe chei, la plajă şi, duminica, la biserică. Prin întrebări timide cerea lămuriri, trădându-se la fiecare pas. Oarba din Sorrento, c-o bucurie copilărească, abia stăpânită, urmărea efectele scrisorilor la care şi ea colaborase cu Trubadurul ei. În curând reuşise s-o convingă că oamenii de mare cei mai îndrăzneţi sunt pe uscat cei mai timizi oameni. Şi Bibiţa, resemnată, aştepta ora care trebuia să sosească odată.

La a treia scrisoare i se cerea o întâlnire. El avea s-o aştepte cu barca la capătul digului, lângă farul de nord, la ora 11 noaptea. „Avea să se încredinţeze dacă ea îl iubeşte sau nu" — termina scrisoarea. Bibiţa fu cuprinsă de o spaimă cumplită. Scrisoarea asta o lovise ca un trăsnet. Sta paralizată, neputând lua vreo hotărâre. Nu se aştepta la asta. I se cerea prea mult. Cum să plece ea la miezul nopţii, pe ascuns, din casă la o întâlnire. Ce-ar zice lumea? Dacă o vede cineva?... Nu... imposibil să se compromită; era peste puterile ei ce i se cerea... Zbătându-se în chinurile şovăielii, o prinse un tremur nervos. Se abătu pe pat, cu capul în perne, pe când suspinele o năvăleau. Nevoia iubirii, care se trezise deodată în toată fiinţa ei, o chinuia ca o durere trupească şi, ca într-o beţie, se simţea biruită parcă de-un abur ce i se ridica la creieri dându-i felurite închipuiri. I se părea că stă pe marginea unei prăpăstii şi cineva o îndeamnă să se arunce cu ochii închişi în fundul abisului. După ce se potoli din prima criză, rămase aşa, întinsă, într-un fel de amorţire, pe când gândurile i se depănau în minte.

Se vedea departe, în largul mării; portul în urmă nu se mai zărea; ochiul roşu al farului mai clipea în ceaţă; barca se legăna purtată în voia valurilor... Şi ea, culcată, cu capul pe umărul lui... cele mai romantice tablouri din cărţile citite îi defilau prin mintea înfierbântată. O clipă de întremare o făcu să se ridice drept în picioare, hotărâtă, tare. Va merge... sigur... va merge la far, la miezul nopţii să-l întâlnească. Ce-i pasă de lume; poate să afle oricine; nu-i copilă. Ce, nu-i stăpână pe viaţa, pe trupul ei? Cine poate s-o oprească?

Hotărâtă, ieşi din camera ei după ce îşi şterse ochii în faţa oglinzii, potrivindu-şi părul la tâmple c-un gest nervos. Până la ora mesei se agită întruna fără să-şi găsească astâmpăr. Ieşi în balcon, udă florile, intră din nou în casă, mutând scaunele de la un loc la altul, îşi perie haina, bău câteva pahare de apă, căci îi ardeau buzele cumplit. Când se aşeză la masă, printr-o privire

aruncată în oglindă, îşi surprinse figura crispată şi ochii scânteind. Se forţă luând o expresie de linişte sfâşietoare. Simţea că începe din nou a sovăi în faţa bătrânei mătuşe care o întreba îngrijată ce are, de ce-i aşa de tulburată. „O migrenă care mă chinuieşte teribil" — şi-n modularea glasului recunoştea bine cum i se trădează tot zbuciumul sufletesc. Simţind că nu se mai poate stăpâni şi lacrimile îi dau în ochi, se sculă brusc de la masă intrând în camera ei cu pumnii strânşi.

Nu, nu putea să meargă... i se cerea prea mult... Şi pe când se frământa cu mâinile la tâmple, deodată un gând subit îi apăru ca o punte de salvare. Îi va scrie o scrisoare lungă, îşi va vărsa tot focul care o mistuie, îşi va aşterne tot sufletul în ea. Încuie uşa. Se aşeză la masă. Reciti scrisoarea pe care o făcuse câteva zile înainte şi pe care nu se hotărâse s-o trimită. O rupse şi începu alta. Toată comoara de sentimente adunată din literatura romantică pe care-o citise o risipi într-o noapte întreagă, în rândurile înflacărate care cuprindeau o patimă până atunci înabuşită.

La bordul vasului-şcoală, deşi nu erau toţi la curent cu farsa scrisorilor, se petrecea de minune pe socoteala Prinţesei din balconul misterios. Fiecare recunoştea că farsa reuşise; acum rămânea rămăşagul asupra întâlnirii. Va merge ea până la capăt? Va veni sau nu? Va vorbi Sfinxul?

Radu Solitaru ştia mai puţin decât toţi ceilalţi de farsa care se făcea în numele lui. Preocupat de calculele lui favorite, nu mai punea piciorul pe uscat, nu făcea nici o cunoştinţă şi nu petrecea decât cu barca în orele de repaus. Un ofiţer mai vechi, care făcea haz de nebuniile *Crevetelor,* începea mai totdeauna la masă atacul, zâmbind pe subt musteaţă:

— Domnilor, să ştiţi că numai sondând marea poţi găsi un adăpost bun de ancorat. E ruşinos pentru un ofiţer tânăr, debarcat nou, într-o garnizoană să nu-şi poată găsi singur cvartir din prima zi, sau din prima

noapte, dacă vreţi. Dar stai în *pană* două luni; asta însamnă că n-ai ochi format de marinar de lungă cursă.

— Nu ştiţi că sunt marinari care au groază să navigheze cu remorcă, adăuga un altul.

— Depinde ce fel de remorcă ai.

— În sfârşit, din atâta tinereţe a bordului trebuie să se găsească unul care să dezlege *enigma,* să moaie inima de piatră a *Sfinxului,* să facă să vorbească odată şi *Muta din Portici.*

Un ofiţer tânăr, ghiduş, c-o mutră serioasă, se ridică vorbind sentenţios:

— Domnilor, pot să vă aduc la cunoştinţă că, graţie muncii neobosite a unuia dintre camarazii noştri, s-a ajuns, după nesfârşite calcule savante de navigaţie şi astronomie, cu ajutorul logaritmilor, să se soluţioneze problema. Vă pot asigura că enigma s-a dezlegat, inima de piatră a *Sfinxului* s-a făcut deja moale ca ceara, şi că *Muta* va vorbi, domnilor, va vorbi în curând, revărsându-şi toată *Rezerva de tandreţe.*

— Bravo!... bravo!... strigară mai mulţi, aplaudând zgomotos.

Un alt ofiţer se sculă cu paharul în mână.

— Nu uitaţi însă cât datorăm şi concursului dat, dintre culise, de concertul Trubadurului şi al Oarbei din Sorrento, care cu privirea ei pătrunzătoare... şi vorbele se pierdeau în râsul zgomotos, pe când îşi aruncau unul altuia glume, înţepături şi crude ironii, în jurul mesei, care se prelungeau până târziu afară, pe puntea vasului-şcoală.

Dar... o întâmplare nenorocită veni să curme, pentru multă vreme, voioşia tinereţii bordului.

Într-o duminică, pe timp frumos, fără nici o grijă plecase la larg, cu barca lui cea albă, Radu Solitaru, singur, cum îi era obiceiul. De dimineaţă, marea ipocrită părea că doarme calmă, netedă, scânteind în bătaia soarelui de vară. Pânzele moi abia prindeau slabele adieri

de vânt care destrămau un petec de nor pribegind pe albastrul cerului. Înainte ca soarele să se înalţe la amiază, se ivi la orizont, spre nord, o creastă cenuşie de nor. Deodată începu vântul să sufle c-un şuierat ascuţit, prevestind vijelia care se apropia. În câteva minute şuierăturile s-au prefăcut în mugete năprasnice, şi creasta de nor, într-o spinare de balaur, care creştea învineţind faţa apei înspumate de turbare. În port toate vapoarele îşi întăreau legăturile la mal. Iar corăbiile îşi strângeau velaturile în grabă, descrucişând zburătorii din înălţimea catargelor clătinate cu scârţâituri ca nişte vaiete omeneşti. De pe chei, de pe puntea vaselor, priviri pătrunzătoare cercetau orizontul închis, de culoarea aramei înroşite în foc. Vreo câţiva fulgi albi mijeau în zare, apărând şi dispărând în zbuciumul valurilor. Erau bărci de pescari. Prinse de furtună în larg se luptau să ajungă în port. Ca nişte păsări cuprinse de groază zburau disperate, cu aripile întinse, căutând scăparea în gura Dunării. Numai şase au izbutit să intre la adăpost în port. Barca cea albă nu era printre ele. Tocmai sub seară o pilotină reuşi să iasă în larg. La câteva mile depărtare de ţărm întâlni plutind barca răsturnată, cu catargul rupt şi pânza sfâşiată. Cu mare greutate o luă pilotina la remorcă. Pe drum, aproape de port, pescui o şapcă albă c-o singură tresă. Tocmai a treia zi, căpitănia portului fu înştiinţată de un pescar că valurile au aruncat pe plajă un cadavru.

A fost o jale în tot portul când s-a aflat de moartea lui Radu Solitaru. Coşciugul, învelit într-un pavilion tricolor de război, a fost dus de marinari până la cimitirul de pe malul mării. Bubuitul unei salve de pluton, trasă spre mare, încheie trista ceremonie. Vasul-şcoală avea pavilionul coborât în *bernă,* în semn de doliu şi, dintr-un respect pios, nu se mai auzi nici o serenadă în tot portul.

Pe mormânt trebuia să se pună o coloană ruptă, de piatră, şi la colţuri patru ancoroturi legate între ele cu

lanţuri. Emil Trubaduru avea să compună un epitaf pentru Solitarul, care se odihnea în nisipul amestecat cu scoici, pe plaja mării ipocrite.

A doua zi, pe neaşteptate, vasul-şcoală ridică ancora şi întinse pânzele. Un ordin telegrafic îl chemase în grabă la Galaţi. Se făceau pregătiri pentru o lungă călătorie împrejurul Europei, cu prilejul deschiderii canalului de la Kiel.

După câteva zile, Emil Trubaduru primi din partea Oarbei din Sorrento o scrisoare pe cinci coale, scrisă mărunt şi pătată cu urme de lacrimi. După ce îi arăta propriile ei dureri şi mustrări de cuget, descria pe larg disperarea şi chinurile Bibiţei. A leşinat de două ori. Doctorul stă la patul ei. I-e teamă să nu se omoare, căci spune că nu mai are de ce trăi după ce ea l-a omorât pe Radu. E convinsă că bietul băiat s-a aruncat în valuri din cauză că ea n-a venit la întâlnirea ce i-o ceruse el.

Ideea asta fixă i s-a pironit în creier şi nimeni nu i-o poate scoate. N-a putut să-i spună toată farsa cu scrisorile, dar a încercat să-i arăte că tot amorul ei e o iluzie, că nici nu l-a cunoscut personal pe Radu. Ea nu vrea să audă de nimic. Plânge, îşi smulge părul şi zice că ea ştie bine că din cauza ei s-a omorât. Şi Oarba din Sorrento, ca un copil vinovat care a făcut o poznă şi nu ştie cum s-o îndrepte, cere sfaturi lui Emil de cum trebuie să procedeze cu Bibiţa. La urmă îl mustră şi pe el, care s-a luat după capul ei şi a combinat scrisorile acele de amor aşa de înfocate pe care Bibiţa le-a luat în serios.

După alte câteva zile, o scrisoare scurtă îl anunţă pe Emil că Bibiţa s-a aruncat în mare, de pe chei, de lângă farul de nord. Nişte pescari din apropiere au salvat-o. E bolnavă în pat şi aiurează. Deşi la toată lumea s-a spus că a căzut din întâmplare, alunecând pe chei, oraşul tot ştie adevărul şi nu se vorbeşte decât de asta. Ce e de făcut?

Cu o zi înainte de a pleca vasul-şcoală spre Kiel, primi Emil a treia scrisoare. După o serie de aspre mustrări, Oarba din Sorrento îi face cunoscut că Bibiţa s-a îndreptat, dar e slabă, de nerecunoscut. A căzut într-un fel de împietrire. Nu vorbeşte nimic. Pe faţa ei citeşti un fel de linişte sfăşietoare. În fiecare seară se duce la mormântul lui Radu. Îi schimbă florile, i-a pus răsaduri şi are să planteze doi plopi argintii şi două sălcii plângătoare în dreptul fiecărui ancorot; în sfârşit, a făcut foarte drăguţ acolo. Peste câteva zile ele amândouă vor pleca la Constantinopoli c-un vapor al „Lloyd"-ului[48]. Pe Bibiţa o cheamă nişte rude la Corfu[49], ca să-şi caute sănătatea, căci, „fie zis între noi, mi se pare că e deja atinsă la plămâni". Iar ea o să rămână la unchiul ei, Xenofon, care are o vilă adorabilă pe Bosfor, la Terapia[50] în cartierul diplomatic. Contează pe sentimentele Trubadurului că n-o s-o dea uitării, că are să vie s-o vadă la vila *„Mon Caprice".* O casă mare, cu terasa îmbrăcată în iederă şi doi migdali la poartă, în faţa ambasadei ruseşti.

Numai după ce s-a întors de la Kiel, a găsit Emil acasă invitaţia la nuntă. Oarba din Sorrento se măritase c-un secretar de la legaţia rusă din Constantinopol. De Bibiţa n-a mai auzit.

Anii treceau. Alte promoţii de *Crevete* se perindau pe vasul-şcoală, care din când în când se oprea la gura Dunării şi arunca ancora tot în acelaşi loc, prăjindu-şi coastele vechi la chei, în faţa fostului consulat grecesc.

---

[48] „Lloyd", asociaţie internaţională de asigurări maritime fondată în Anglia încă de la sfârşitul secolului al XVII-lea de către un om de afaceri cu numele de Edward Lloyd (născut în 1712). A fost instituită legal în 1871.

[49] Corfu (în limba elină, Kerkyra), insulă în Marea Ionică, în apropierea graniţei cu Albania.

[50] Terapia, suburbie a Constantinopolului vestită prin aşezarea ei, situată la nordul Cornului-de-Aur (golf în Bosfor în care se află portul marelui oraş).

Casa se vânduse unui cafegiu levantin, îmbogăţit ca ceauş de hamali în port. În etajul de jos avea cârciumă şi coloniale, debarcate din vapoare pentru a fi trimise prin contrabandă în porturile dunărene. În etajul de sus făcuse o cafenea-varieteu. Pe-o firmă uriaşă, aşezată la balcon, erau zugrăvite două steaguri încrucişate, grecesc şi românesc: iar sub ele sta scris cu litere mari:

Varieteu cu Şambruri Unicul local familiar

SOCRATE FARDULIS

Furnisorul Marinei Regale

De la fereastra de unde altădată se auzeau serenadele dulci ale Trubadurului şi acordurile sonore ale Oarbei din Sorrento, acum scăpau notele ţipătoare de armonică şi chiotele sălbatice ale cântecelor ce pescarii ruşi le scoteau din gâtlejele lor înăsprite de băutură şi de umezeala mării. Iar sus, în balconul închis ca o colivie de sticlă, în care altădată Prinţesa Bibiţa tânjea visătoare, cu zâmbetu-i de sfinx, între oleandri şi lămâi, se vedeau adesea femei spoite şi dezmăţate, care-şi făceau vânt cu şepcile marinarilor, pentru a se răcori din năbuşeala acră a sălii unde se cânta toată noaptea când portul lucra bine şi aur curgea la chetă.

Rar se întâmpla câte un ofiţer din promoţia Solitarului, plimbându-se seara pe plajă, să ajungă până în dreptul cimitirului. Plopii argintii creşteau drepţi, deopotrivă, ca doi fraţi gemeni, şopotind veşnic în limba lor la cea mai slabă adiere de vânt dinspre uscat sau din largul mării. Sălciile creşteau aplecate; şi-n plânsul lor se lăsau aşa de jos că acopereau cu totul moviliţa aceea de trei metri lungime sub care Solitarul dormea uitat de-ai lui. În anii cu apele mari, când Dunărea se revărsa în bălţile Deltei şi se unea cu marea, mormântul acela, tocmai la marginea cimitirului, era ameninţat. Păzitorul, un moşneag şchiop, fost pescar, spunea râzând:

— Pe ăsta îl cere înapoi apa... are să-l dezgroape...

c-aşa-i scris la unii care se îneacă, să nu-i îngroape în pământ, că el nu-i vrea, îi cere înapoi apa.

Trecuse multă vreme la mijloc. „Dacia", măreţul vapor poştal, acostat la cheiul Galata[51] din Constantinopol, îşi flutura nerăbdător în vârful catargului semnalul de chemarea pilotului. Gata de plecare. Lume multă. O varietate de tipuri şi culori se încrucişa pe scara vaporului în forfotul zgomotos al orei de îmbarcare.

Comandantul, cu faţa bronzată, cu părul alb înainte de vreme, se plimba singur fumând liniştit, pe puntea care trepida în respiraţia maşinii gata sub presiune. Pe lânga el trecu un grup de călători spre cabinele de pe punte. O doamnă înaltă şi uscată, în negru, cu bucle argintii; o alta scurtă şi groasă, trei fetiţe şi un lanţ de hamali cu geamantane.

Comandantul nici n-a observat privirea lungă, aruncată de una din doamnele care trecuseră pe lângă el. Când comanzi mai mulţi ani un vapor de pasageri, pe care se perindă zilnic atâtea chipuri de călători, ajungi să nu mai poţi deosebi figurile şi ţi se pare că toată lumea întâlnită îţi este de mult cunoscută.

Târziu, după ieşirea din Bosfor, pe când vasul, cu pieptul lui de fier, îşi tăia drumul obişnuit prin largul mării, comandantul coborî scările de la comandă pentru a-şi face, ca întotdeauna, inspecţia pe punte. Cele trei fetiţe, care se plimbau înlănţuite la braţ una de alta, trecură pe lânga el măsurându-l cu priviri furişate. De pe banca de sub comandă se ridică o doamnă scurtă, groasă şi rotundă, cu părul sur şi nişte ochi mici care îi surâdeau prin sticla ochelarilor. Se opri drept în faţa comandantului.

— Aşa-i că nu mă cunoşti? şi obrajii i se înroşiră deodată. Vezi cât m-am schimbat? lată eu am recunoscut

[51] Galata, suburbie din Constantinopole, comercială prin excelenţă, situată pe ţărmul asiatic, la sud-est de Cornul-de-Aur.

imediat pe Emil — şi într-un râs sănătos completă — Trubadurul de altădată.

El, surprins şi tulburat, cu sângele în obraz, zâmbea, cu toate că îşi strângea sprâncenele chinuindu-şi mintea. Şi deodată îşi scoase şapca din cap, trecând mâna prin păr:

— A!... da... d-na... Şi se opri negăsind numele.

— D-na Savici... dar spune-mi ca altădată cum ţi-am spus şi eu, Luluca, Oarba din Sorrento.

Zăpăcit, înduioşat, cu capul gol, se aplecă sărutându-i mâna moale şi grasă. Se aşezară alături pe bancă. O apăsare parcă îi ţinu pe amândoi tăcuţi câteva clipe. Năvălită de-o bucurie neînţeleasă, ea începu întâi:

— Mergem la Constanţa. Avem un proces de moştenire. Uite, cele trei fetiţe de acolo sunt ale mele. Vezi ce mari sunt? Cât am îmbătrânit... Stai să văd câţi ani sunt de atunci... Şi începu o socoteală repede cu datele de naştere a fiecărui copil, măritişul, plecarea din ţară.

El tăcea şi asculta c-un surâs pierdut. Se simţea moale, tulburat de suvenirul vieţii de mult trecute, de întreaga tinereţe, într-o singură clipă răscolită deodată.

— Ştii că sunt şi cu Bibiţa aici. Săraca a rămas singură. Stă la mine. Mi-i milă de ea. O viaţă pierdută. Închipuie-ţi, că a rămas aceeaşi, cum o ştii.

— Cum, nu s-a măritat? Biata Prinţesă!...

— Nu, deşi a avut partide admirabile. Şi azi îl plânge pe ofiţerul acela care s-a înecat. Păstrează cu sfinţenie şi citeşte scrisorile acele combinate de noi. A rămas până acum convinsă că el a iubit-o şi că s-a omorât din cauza ei. N-a fost chip să-i scoatem din cap ideea asta fixă. Umblă totdeauna în doliu şi-i face rău să vadă o îmbrăcăminte de marinar.

Dintr-o cabină de pe punte ieşi o femeie înaltă, uscată, îmbrăcată în negru. Vântul îi flutura crepul de sub care scăpau şuviţele de păr alb ca zăpada. Păşea uşor căutând drept înainte. Când ajunse în dreptul băncii se

făcu deodată tăcere. Emil tresări şi instinctiv se ridică, salutând respectuos. Ea abia îşi înclină capul şi, c-un fior trecător, îşi strânse şalul negru la piept, călcând lin, cu paşi măsuraţi până la capătul punţii; se înapoie trecând uşor, ca o umbră, până se pierdu în penumbra cabinei. Uşa se închise încet şi o mână diafană, fină, ca de ceară, apăru trăgând discret perdeluţa de mătase, care masca ochiul rotund de geam al cabinei inundate de magica lumină argintie a lunii pline.

Sulina, 1916

ÎNTR-O SÂMBĂTĂ

Nimerisem ca zi de drum tocmai o sâmbătă. Cu nici un preţ birjarii din partea locului, toţi de aceeaşi lege, nu înhamă sâmbăta. Ca să poată împăca interesele profesionale cu poruncile legii lui Moise, fiecare birjar tocmeşte cu ziua un român care înhamă şi mână o zi numai pe săptămână.

În gara Paşcani lume multă şi numai câteva trăsuri pentru mănăstiri. Mă opresc în faţa unui imens *landou* deschis — măreaţă ruină rămasă din echipajele ce străluceau odinioară pe la curţile boiereşti din Moldova.

Mă uit ca la o piesă istorică. Pe oblon se disting slab încă urmele unei monograme, sub o coroană princiară, deşi noul proprietar aşternuse câteva straturi groase de un verde spălăcit scriindu-şi iniţialele mari în trei culori: A.I.L. — Aşer Iuster Lupu.

Pielea poclitului era înlocuită c-o pânză neagră cătrănită, pluşul pernelor c-un dos de saltea vărgat, iar în locul covoraşului de la picioare, un ţol zdrenţuit şi îmbâcsit de noroi uscat.

Ochisem un loc gol pe capră, lângă vizitiu.

— Pardon! scuzaţi! nu face pentru matali să staţi acolo sus, tocmai pe capră, îmi spune politicos domnul Aşer Iuster Lupu, apăsându-mă uşor pe umăr.

Deşi nu înhamă şi nu pune mâna pe bani sâmbăta, proprietarul landoului ţine să conducă în persoană îmbarcarea călătorilor şi aşezarea bagajelor, după anumite reguli birjereşti bine stabilite.

— Pardon! poftiţi vă rog aici în fund. Iacă avem loc pentru trei *persoane* corpolente, iar pe scăunaş şi pe capră loc încă pentru patru *indivizi.* Nu stă frumos şi nici nu se cade o persoană ca matali să meargă sus, acolo, cu toţi indivizii.

După multă discuţie am reuşit să-mi cuceresc locul pe capră, deşi fusesem repartizat în categoria

„persoanelor" şi nu a „indivizilor".

După ce s-a încărcat complet, această antică barcă a lui Noe s-a pus greoaie în mişcare, la comanda birjerească de *viiio!...* prelungită prin o şuierătură puternică.

Cei patru cai costelivi, înhămaţi buziş, se opinteau trăgând din răsputeri trăsura greoaie hurducată fără cruţare prin hopuri, cumpănită pe arcuri ca o corabie veche săltată pe valuri. Zgomotul asurzitor de fierărie veche se îngâna c-un geamăt sfâşietor, ieşit parcă din scârţâitul tuturor încheieturilor ruginite ale bătrânului landou.

Începusem a urca în pas domol dealul cel mare al Paşcanilor când mi-am întors privirea în urmă, spre larga vale a Siretului. În aerul limpede al dimineţii, soarele, care se-nălţa pe albastrul văzduhului, poleia cu razele-i de aur fâşii de ceaţă păienjenite încă în fundul văilor adânci.

De la o vreme încep să-mi examinez vecinul de pe capră: un moşneag mărunţel, cu obrazul zbârcit, cu pielea neagră lucitoare, cu mustăţile şi sprâncenele albe, zburlite — un cap de indian bătrân.

Îmbrăcat jumătate ţărăneşte şi jumătate nemţeşte: poalele lungi ale unei jachete înverzite îi acoperea o parte din iţarii strânşi, încreţiţi pe nişte picioruşe subţiri.

— Cum te cheamă, moşule?

— Pe mine? Iordachi Brănel. Dar îmi mai zice şi Bogdan, după numele boierului la care am slujit în tinereţă.

— Câţi ani ai, moşule?

— D-apoi mai ştiu? Că-s bătrân tare, ţin minte de mult, din vremea robiei.

— Tocmai de pe atunci eşti moşule?

— Poi cum! eu doar am apucat în viaţă patru împăraţi!

— Care împăraţi?

— Întâi şi întâi am apucat pe Mihalachi Sturza, care

o deschis graniţa de-o venit jidovii. Al doilea-i Grigore Ghica, cel ce ni-o dezrobit. Al treilea-i Cuza, cel ci o dat pământ la oameni, şi al patrulea, ista de-acuma, Carol, de-o făcut războelu cu turcii.

— Şi zi, moşule, ai fost rob?

— Poi cum, fireşte, dacă am copchilărit la curţi boiereşti. Am fost de casa Bogdăneştilor, boieri de starea întâia. Pe mine m-o facut mama la curtea din Şendreni, că mama era roabă la coana Casuca Bogdănoaia. De mic copil m-o dat la grajduri de îngrijeam mânjii. Apoi când m-am făcut mare am intrat ca surugiu, îmbrăcam haine turceşti şi poturi ca arnăuţii, cum se purtau pe-atunci.

— Şi cum o duceaţi ca robi? era rău tare?

— Auzi vorbă! cum rău, conaşule? că era de-o mie de ori mai bine ca acuma. Ne hrănea bine, ca să fim graşi, că avea tot *interesul* boieru ca să tragem greu la cântar când ne vindea.

— Cum — întreb eu nedumerit — vă vindea cu cântarul?

— Fireşte, că doar costa doi galbeni oca de ţigan pe vremea ceea.

— Ce spui, moşule, adaug eu râzând, se vindea carnea de om cu oca?

— Ei, apoi îmi pare rău că mai vorbesc, doar nu-s copchil, sunt om bătrân, credeţi-mă când spun o vorbă. Să cântărea până şi copii de ţâţă. Doi galbeni oca de ţigan, atâta să plătea pe-atunci. Cantaragiul avea şi el de fiecare suflet câte jumătate sorocovăţ. Numai pe cei cu meserii îi alese la curte; ca bucătari, lăutari, nu-i vindea cu cântarul, ci îi plătea aparte după meşteşugul lor.

Şi moşul Iordache Brănel îşi înăspri glasul, încruntându-şi sprâncenele cu supărare faţă de neîncrederea ce i-o arătasem. După ce smuci hăţurile c-o mână îşi vărsă necazul pe cai şfichiuindu-i cu vârful biciului.

Ca să-l mai îndulcesc la vorbă îi dau o ţigară. Moşul o ia cu două degete şi o aşază binişor după ureche.

— Dar trăsura asta a cui o fi fost, moşule, că pare a fi boierească.

— Apoi cine n-o ştie, că-i tot din cele rămase de la Bogdăneşti. Erau la curte vreo opt trăsuri felurite. Asta-i din landourile cele mari aduse de boier de la Vieana. Birjarii din Târgul-Neamţ pândesc şi ei când se desfac gospodăriile vechi de pe la curţile boiereşti şi pun mâna pe câte-o trăsură ca asta.

— Şi chiar cu asta ai umblat în tinereţă, moşule?

— Numai vreo şase ani, că am avut să trag eu cu trăsura asta o poznă mare şi de-aceea am şi fugit de la Bogdăneşti.

— la spune, moşule, ce poznă, încerc eu să-l ispitesc.

— Boierul nostru, conu Iorgu Bogdan, a avut un ficior: pe conaşul Costel. Când s-o născut, eu am fugit la Ieşi, după doftor, călare pe dişălate în puterea nopţii, de-a crăpat calu sub mine. Şi până s-o făcut mare conaşu Costel ţinea la mine ca la ochii din cap. Când s-o întors de la învăţătură, de la Paris, era slab ca un ţâr şi galben cum îi turta de ceară. De frică să nu dea în oftigă l-o fost adus la aer de munte, la mănăstirea Văratic, în casa maicei Agafia, o rudă a Bogdăneştilor. După câteva luni s-o lecuit de oftigă, dar s-o bolnăvit de inimă. Că maica Agafia creştea o nepoată de suflet, ca ucenică la ascultare, sora Glafira, o mândreaţă cum nu se afla alta. Cum s-o făcut de-o ajuns lucru la una ca asta nu ţi-aş putea spune, dar într-un miez de noapte, conaşul Costel cu sora Glafira au fugit din mănăstire. Pe mine m-o împins păcatul să-i duc cu trăsura aista până în ziuă la Suceava, unde-au trecut graniţa.

Când s-o aflat de întâmplarea ceea, boierul foc şi pară împotriva mea. M-o întins la falangă de mi-o dat o bătaie soră cu moartea. De-atunci am rămas cu vătămătură până în ziua de azi. După ce m-am sculat de pe boală mi-am luat lumea în cap şi-am tot slujit prin străini.

Numai după ce mi-o murit baba şi băietul, care-o fost lăutar, m-am tras iar încoace în partea locului.

— Ei, moşule, şi până acum n-ai găsit un loc bun unde să intri?

— Hei!... apoi ce caut eu? să găsesc un stăpân, un boier bun cum erau odată, să-l slujesc cu credinţă, să mor la curtea lui şi să zică şi el după ce-oi închide ochii: „D-zeu sa-l ierte pe Iordachi Brănel, c-o fost slugă credincioasă". Dar vezi, că lumea s-o schimbat; de când o căzut boierii şi s-o ridicat tot de iştealalţi, lume măruntă, îi greu de trăit.

Şi moşneagul, oftând adânc, din fundul inimii, îşi puse hăţurile sub genunchi şi, tacticos, îşi aprinse ţigara.

— Vezi trăsura asta hodorogită? Ce lume am dus eu cu ea odată! Ce boierime, ce viaţă era pe atunci! Cu asta îl duceam pe conul Mihalachi Kogâlniceanu la fabrica lui de postav din Târgul-Neamţului; altfel de oameni erau pe atunci! Ce lume duceam pe vremea ceea spre mănăstiri, şi acuma... Clătinând din cap, moşneagul se opri, aruncând cu silă în pulberea drumului mucul de ţigară lipit de buza de jos.

În vârful dealului făcurăm un popas lung ca să răsufle caii obosiţi şi albi de spumă. Şi pentru că moşul Iordachi Brănel se apucase de meşterit bucşa unei roţi ce să legăna, m-am coborât şi eu de pe capra trăsurii.

Lungit pe pajiştea umedă încă de roua dimineţii, sorbind mireasma brazilor tineri, priveam de sus, de pe culme, bogata vale a Moldovei cu dulci înclinări de costişe smălţuite în mozaicul lanurilor de semănături. În dimineaţa aceea albastră şi umedă, în strălucirea soarelui ce se-nalţă măreţ, buchetele de sălcii păreau în depărtare insule de verdeaţă pierdute în marea holdelor de aur cald. Prin ceaţa argintie, care mai fumega în spirale, sticlea apa Moldovei pe prundul ce se pierdea în zare.

...Şi cum stam în liniştea sfântă a naturii, pe marginea ţarinei roditoare, scormonită mereu de alte

mâini, hrănind o altă lume în veşnica curgere a vremii, moşneagul mărunţel, fost rob al Bogdăneştilor, şi vechea lui trăsură, îmi apăreau ca singure rămăşiţe din altă lume ce-a fost odinioară prin locurile aceste, păstrând în ele închisă taina trecutului uitat.

Mănăstirea Agapia, 1921

ÎN GIBRALTAR

Dintr-un jurnal de bord

PRIVIND SCOARŢA PĂMÂNTULUI

O bătaie puternică în uşa cabinei îmi strică somnul dulce de dimineaţă.

— Ghibreltera[52]!... Ghibreltera!...

Mă frec somnoros la ochi şi, fără să înţeleg nimic, întreb răstit:

— Ce este? Ce s-a întâmplat?

— Ghibreltera!... se vede Ghibreltera!...

Recunosc glasul lui Fabris, secundul nostru, un dalmatin, bătrân lup de mare. De cu seară îl rugasem să mă scoale la orice oră vom ajunge în vederea Gibraltarului. Mă îmbrac în fugă şi ies pe punte cu luneta de mare distanţă. Afară e răcoare; soarele, numai pe jumătate ieşit din sânul valurilor, apare în zarea de opal ca o imensă piatră de rubin montată în colanul orizontului. Sub undele vântului slab ce suflă spre coasta marocană, se simte pulsul Mediteranei, calme, în lumina încă rece din revărsat de zori.

Nu pot nimic distinge din depărtare, înainte, spre coasta andaluză. Numai când pânza de ceaţă argintie începe să se destrame în zare, şi vântul o ridică în falduri de cortină, întregul Gibraltar apare ca un imens decor de teatru în lumina magică a unei feerii. Un bloc uriaş de piatră azurie, desprins din lanţul Munţilor Iberici, rostogolit departe în albastra adâncime a mării. Limba joasă de nisip ce leagă Gibraltarul de ţărmul spaniol n-o vezi din depărtare, şi stânca gigantică, oblongă, rămâne în vedere desprinsă de uscat; o insulă răzleaţă, suverană, care comandă întreaga legătură dintre pământ, ocean şi mare — un post cutezător de strajă între cele două continente.

Cu ajutorul lunetei cercetez linia orizontului. Îmi întorc privirea spre ţărmul african: Munţii Mauritaniei

[52] Gibraltar (în arabă Gebel al Taric — Stânca lui Tarik, în antichitate Mons Calpe).

înnegresc zarea; în pâcla alburie apare întreagă Ceuta[53], citadela stâncoasă care priveşte în faţă Gibraltarul de cealaltă parte. Par două santinele de pază pe frontiera care desparte Europa de Africa. Când pentru întâia oară te-apropii de locurile acestea, în care măreţia titanică a firii e parcă însufleţită de suvenirul legendelor antice, simţi cât de săracă-i mintea ce cată să pătrundă misterele naturii şi să dezlege enigmele trecutului.

Mă întreb nedumerit: unde au fost faimoasele Columne ale lui Hercule[54]?

Fost-au două celebre monumente ale lumii preistorice, sau cele două stânci: *Calpe* şi *Abyla,* care şi azi se privesc în faţă, sunt columnele sacre ce stau încă de strajă la poarta oceanului homeric?

„Hercule ajunsese până în locurile acestea; şi fiindcă aici munţii din amândouă părţile erau împreunaţi, el a tăiat catena, a deschis strâmtoarea şi a lăsat să curgă apa oceanului în marea asta închisă până atunci. Hercule a pus aceste columne ca nişte mărturii celebre pentru hotarul extrem al navigaţiei; fiindcă el a supus monştrii marini pentru a face marea navigabilă, a scrutat vadurile apelor curgătoare până la capătul drumului; şi a pus semne până unde se întinde pământul, iar dincolo de aceste columne nici cei înţelepţi, nici cei imprudenţi nu mai pot străbate."

Plutind în largul mării, de pe puntea fragilă care te ţine între cer şi apă poţi, din acelaşi punct, cuprinde cu vederea conturul şi întreaga arhitectură a celor două continente. Cu ochii lacomi a înţelege, priveşti structura asta a scoarţei pământeşti, şi mintea se încearcă să

---

[53] Ceuta (în antichitate Abyla), promontoriu pe care se află oraşul cu acelaşi nume, situat în nordul Africii, în faţa Gibraltarului. Aparţine Spaniei.

[54] Columnae Herculis, denumirea dată în vechime celor două promontorii, Calpe şi Abyla (azi Gibraltarul şi Ceuta), care formează actuala strâmtoare a Gibraltarului.

descifreze hieroglifele scrise în cartea deschisă a naturii — e parcă însăşi istoria bătrânului pământ.

Ce bine se cunoaşte că odată, în vremea îndepărtatelor epoci, n-a fost nici o ruptură a lanţului muntos care lega în curbă regulată coasta andaluză cu ţărmul marocan. Valurile oceanului, sub biciuirea vânturilor, asaltând de veacuri cu lovituri uriaşe de ciocan, zilnic, neîncetat, peretele cavernos al stâncii, au ieşit învingătoare tăind drum apei prin piatră — eterna, cotidiana luptă dintre pământ şi apă.

Ţărmurile necontenit îşi schimbă forma; lacuri şi mări s-au format şi au secat, întinderi mari în curgerea vremurilor s-au acoperit de nisipuri purtate de vânturi, porturi înfloritoare au dispărut, sau astăzi sunt oraşe de uscat, unele insule au fost înghiţite şi altele au răsărit din sânul mării. Viaţa omenească e aşa de scurtă, că generaţiile se perindă, hrănite din scoarţa pământului, fără să-şi poată da seamă de opera de transformare veşnică, fatală şi neîntreruptă.

Vaporul nostru îşi micşorează viteza. Intrăm încet în baia largă de la Algeziras[55]. O linie neagră încinge ca un brâu baza blocului gigantic, care se înalţă trufaş, cutezător, lucind sub razele soarelui, într-o albeaţă orbitoare. Linia neagră se vede din ce în ce mai lămurit, formată din puncte legate între ele — sunt pontoanele-depozite de cărbuni. Locul e aşa de strâmt, fără cheiuri şi platforme în port, iar flota engleză mistuie atâţia cărbuni că depozitele în loc să se facă pe pământ s-au întocmit pe apă.

Ancorăm lângă escadrila de contratorpiloare engleze. Simţim cum lanţul ancorei smunceşte cadenţat. Vaporul nostru deviază împins de curentul format de trecerea apelor din Atlantic în Mediterana. Rămânem la adăpostul creat la piciorul stâncii, numită de cei vechi:

[55] Algeziras, port pe ţărmul Spaniei, în continuarea Gibraltarului.

Punta de Europa — răscrucea căilor de circulaţie maritimă mondială.

ÎN VEGETAŢIA NEBUNĂ

De la vapor la mal, o barcă uşoară, c-o singură pânză, ne duce ca-n zbor alunecând pe luciul undelor străvezii. Pe chei, la scara de piatră a debarcaderului, ca o statuie rece, neclintită, reprezentând forţa britanică, stă la post o santinelă engleză: înalt de peste doi metri, bălan, cu obrajii roşii, bine nutrit, îmbrăcat curat, corect şi flegmatic.

Trecem pe la căpitănia portului să facem formalităţile de sosirea vaporului şi să căpătăm permisul scris pentru a putea vizita oraşul. Vaporul nostru având o avarie la maşină trebuie să demonteze şi să ramână în port vreo două zile. Avem toată vremea să vedem Gibraltarul. Hoinărim ceasuri întregi, fără nici o ţintă, însoţiţi continuu de o veche cunoştinţă a căpitanului meu: doctorul Algazal. Un om în vârstă, dar ager de minte şi de picior, citit şi umblat, un original cu înfăţişarea de vultur pleşuv.

Când vii din largul mării şi debarci aici pe limba asta îngustă de pământ, sub veşnica ameninţare a stâncii uriaşe pe care o aştepţi parcă să se prăvale ca o masă zdrobitoare la prima clătinare, te simţi înăbuşit de lipsa de spaţiu. Oraşul nu are unde să se întindă după ce s-a umplut limba joasă de pământ, casele s-au înghesuit pe sus, agăţate în zidul de calcar al stâncii.

În partea de jos e curat oraş englezesc. Pe alei largi, plantate, trase la linie, întâlneşti aceleaşi tipuri ca în toate garnizoanele coloniilor engleze. Oameni gravi, figuri energice şi severe de dominatori. Soldaţi şi marinari în haine albe, cu pălării coloniale. *Policemeni,* corecţi şi demni, te privesc de la înălţime cu un aer protector. Doamne uscate, cu priviri reci, cu îmbrăcăminte şi mersul bărbătesc. Pe toate punctele globului, la orice latitudine şi longitudine s-ar afla, Puterea Britanică creşte şi fasonează aceeaşi viaţă

ordonată la fel.

Intrăm în cartierele vechi. Ulicioare strâmte şi întortocheate, de Orient cosmopolit. Mişună spaniolii şi ovreii. Mai toată populaţia locală trăieşte îndeletnicindu-se cu profesia de contrabandişti. Se cară pe ascuns, în Spania, mărfurile fără vamă aduse de englezi în antrepozitele din port.

Începem a urca muntele, pe o potecă pietroasă, ce şerpuie printre ziduri îngropate în frunzişul curpenilor de viţă sălbatică, în ţesătura de iederă încâlcită de ghirlandele agăţătoare ale trandafirilor sălbatici. Locuri aşa de strâmte, că ne înţepăm în ghimpii măcieşilor ca să facem loc la câte-un catâr mândru, ce calcă delicat, coborând la vale, împodobit cu şiraguri de clopoţei şi smocuri de lână roşie. Căsuţe, albe şi vinete, de piatră cioplită, găurite de ferestre înguste, zăbrelite, se zăresc tupilate în perdelele de verdeaţă. Lăsăm poteca şi ne afundăm la întâmplare, aplecaţi pe sub bolţile de ramuri încărcate ce-şi amestecă frunzişul des, împletind mii de draperii fine, molatice, clătinate sub mângâierea lină a vântului ce-adie dinspre mare. Libelule sprintene scânteiesc prin aer, ca săgeţi aruncate să taie zborul în zigzag al fluturilor albi, pudraţi, ce cad ca nişte fulgi din cer.

Umezeala şi căldura din locurile aceste hrănesc cu atâta îmbelşugare, că vegetaţia creşte în voia soartei, bogată şi fără socoteală, ca-n ţările pădurilor virgine. Sângele vegetal, seva plină ţâşneşte parcă prin coaja aspră a viguroşilor copaci, aşa de deşi, că ramurile cresc încâlcindu-se îmbrăţoşate, iar rădăcinile groase se încolăcesc între ele ca nişte şerpi uriaşi ce se zvârcolesc în ţărâna umedă. Aroma foilor de piper îţi gâdilă mirosul, respiri aerul moale, cald şi îmbălsămat de esenţe îmbătătoare, care plutesc deasupra pământului în atmosfera arzătoare a Africii.

Cu greu, înotând prin vegetaţia nebună, ieşirăm la lumină, de unde puteam, în libertate şi de la înălţime, să

contemplăm splendida panoramă a Gibraltarului. În vale, sub noi, la piciorul stâncii, apar ca nişte jucării casele albe sclipind prin valurile de verdeaţă pătată de poleiala livezilor de portocali, de rodii şi naramze. Pe coasta înclinată, din verdele argintiu al măslinilor, regii plantelor, palmierii zvelţi şi nobili, îşi arată penajele înalte; iar piramidele chiparoşilor se văd înşirate ca nişte candelabre antice pe aleile curate, spre măreaţa catedrală care domină micul oraş cosmopolit.

De sus, din locul unde ne-am oprit, se vede până departe pământul Andaluziei bogate, şi întreaga coastă dantelată, care se scaldă în lumina aurie a soarelui şi în albastra adâncime a mării. În dreapta, jos, se zăreşte albind în fundul băii largi, Algezirasul. În stânga, pe culme, se-nşiră în depărtare resturi de ruine maure până la porţile oraşului Malaga, vestit prin dulceaţa strugurilor şi a femeilor — cele mai preţioase produse ale Andaluziei. În fundul zării Siera Nevada cu pletele albite, iar dincolo, în poalele munţilor, dorm uitate Grenada şi Alcazarul. De cealaltă parte, spre mare, totul e albastru până la orizont, nici o umbră de nori până la marginea lumii văzute. În depărtare, pe cadrul oglinzii scânteietoare a Mediteranei, apar într-o culoare violetă munţii, ca nişte ruine fantastice, cu linia piscurilor albite ca o bandă de sidef pierdută în azurul cerului african.

O zi ca asta de frumoasă trebuie să fi fost acum douăsprezece secole, când pe-o mare calmă, s-au dezlipit de la celălalt mal *tartanele* maure — acele bărci negre şi uşoare, cu pânze albe umflate de vânt — şi, trecând strâmtoarea, au debarcat pe stânca aceasta primele patrule de călăreţi sarazini sub comanda lui Tarik, locotenentul emirului Muza. Din ziua aceea, când, pentru întâia oară, copitele fine ale cailor arabi au călcat pământul acesta, stânca s-a numit Gibraltar — Muntele lui Tarik. Şi de data asta, ca mai în toate războaiele stârnite între feluritele popoare, a trebuit să fie amestecată o femeie: frumoasa fiică a contelui Julian,

guvernatorul Ceutei, fusese răpită de Rodrig, regele vizigoţilor. Ca răzbunare au fost chemaţi maurii Kalifatului să încerce cucerirea regatului creştin al Spaniei.

C-o repejune neînchipuită s-au răspândit în pâlcuri călăreţii lui Tarik, pe armăsarii lor iuţi şi focoşi, umplând văile Andaluziei. În fuga retragerii, Rodrig se înecă în apele Guadalquivirului, trupele creştine fură zdrobite peste tot şi arabii înaintară cu gândul de a nu se opri decât la Roma în Vatican. Numai gelozia izbucnită între şefii maurilor scăpă Franţa să nu cadă sub jugul musulman.

Câteva secole stăpânesc arabii acest pământ iberic, prefăcându-l într-un rai, asemenea grădinilor Ninivei şi minunilor povestite în *O mie =i una de nopţi.*

Şi când triumful crucii îi aruncă înapoi, dincolo, peste Mediterana, nobilii mauri se duc păstrând pentru urmaşii lor cheile palatelor, zidite de ei şi locuite de barbarii Nordului, noii stăpânitori ai paradisului Grenadei.

O MICĂ REPUBLICĂ SUB PROTECŢIA MARII PUTERI BRITANICE

De un ceas şi mai bine urcăm coasta pietroasă, suflând din greu. Ne grăbim să ajungem sus mai înainte de a începe tirul artileria engleză. Înaintea noastră, ca nişte capre sălbatice, se caţără pe stâncă două englezoaice subţirele şi agere, care s-au luat nebuneşte la întrecere.

Ne oprim tupilându-ne într-un tufăriş de alune — aici pare să fie frontiera micii republici, a cărei suveranitate se întinde până în vârful muntelui. La oarecare depărtare, pe stâncile abrupte unde nu-i chip să poţi ajunge, printre palmierii pitici, năpădiţi de viţa sălbatică şi plante parazite, se zăresc apărând mici forme negre, care se mişcă din loc în loc, sărind uneori cu învârtituri drăceşti.

Privind cu binoclul, putem distinge bine culoarea părului cenuşie, iar pieptul sur, aproape alb; nişte căpuşoare mici, rotunde şi nici o bucăţică de coadă. Din depărtare, cu ochiul liber, ai putea să-i iei drept o bandă neastâmpărată de copii de ţigani, care se zbenguiesc goi printre tufişuri. Aici e singurul loc din Europa unde a mai rămas o colonie de maimuţe trăind în libertate. La celălalt mal pe coasta africană este o altă colonie de aceeaşi rasă — magotul — cu mult mai numeroasă, ocupând o stâncă numită Muntele Maimuţelor. Neamul lor trăia odinioară pe stâncile din Grecia şi Sardinia, dar a dispărut de mult. Dacă a mai rămas aici, asta se datoreşte protecţiei deosebite din partea autorităţii engleze. În secolul trecut nu mai rămăseseră decât vreo câteva perechi; se credea că va dispărea şi această ultimă colonie europeană. Englezii au luat măsuri straşnice împotriva celor care prindeau sau împuşcau vreo maimuţă.

Când e secetă li se pune pe stânci, la îndemână,

apă de băut. Numai pe vremea când se coc smochinele, micii locuitori se coboară din vârful muntelui, formaţi în bande, umblă noaptea după furat prin grădinile din oraş. Deşi uneori sunt prinşi asupra faptului, nimeni nu îndrăzneşte să se atingă de hoţii aceştia, întrucât toţi cetăţenii micii republici sunt declaraţi inviolabili şi Marea Putere Britanică asigură integritatea teritorială a acestui mic stat, pus sub o aşa de înaltă protecţie.

Cum stam privind în zare auzim deodată un sunet strident de trompetă, şi o groaznică detunătură zgudui din temelii uriaşul bloc de stâncă. Bateriile engleze începuseră exerciţiul de tir asupra ţintelor mişcătoare, închipuind nişte vase inamice plutind departe în largul mării.

La primul semnal de alarmă o vânzoleală cumplită cuprinse colonia maimuţelor. Înnebunite de groază, dădeau năvală unele peste altele, în salturi de acrobaţi se repezeau prin tufişuri, scoţând nişte ţipete scârţâitoare, cătându-şi scăparea în crăpăturile stâncilor, în fundul văgăunelor de cealaltă parte a crestei. După câteva minute erau toate la adăpost; cât a ţinut tirul nu s-a mai zărit nici una.

Cum stam contemplând, din înălţime, prin pâcla luminată a zării, coastele dinţate ale celor două continente, munţii albind în depărtarea fumurie, iar la orizontul mării şirul de insule care-şi scoteau capetele din sânul valurilor, mi se părea că privesc prefacerea pământului în primele lui epoci.

Închid ochii... Şi pe-atunci soarele strălucea înfierbântând piscurile pleşuve, rămase în urma retragerii apelor; gheţari monstruoşi alunecau spre văi, lăsând goale şoldurile stâncilor roase; şi, încetul cu încetul, scheletul munţilor începu să se înfăşoare în draperiile verzi ale vegetaţiei.

Pe ce vreme anume şi în care punct al globului a răsărit, printre miriadele de vietăţi, fiinţa care avea să ajungă atot-stăpânitoare? întrebarea aceasta stă la

temelia cunoştinţelor omeneşti, ca o enigmă chinuitoare pentru minţile ce caută locul omului în natură.

Ne aşezăm la umbră, pe salteaua moale de muşchi verde, în timp ce căpitanul urmărea cu binoclul spiralele de fum, care se mistuiau în văzduh după fiecare bubuitură de tun. Doctorul, văzându-mă pe gânduri, începu să-şi dezvolte teoriile ştiute despre originea speciilor =*i* descendenţa omului...

Un armonios *Please sir!*[56] mă trezi din reverie, tăind brusc firul gândurilor. Una dintre englezoaice îmi întinse „zâmbind, c-o graţioasă ironie, un pumn de alune proaspete, culese atunci din tufiş. Îi mulţumesc zăpăcit şi încerc să sparg între dinţi coaja fragedă a alunelor verzi. Pe când mestecam cu poftă hrana asta, aşa de plăcută străbunilor noştri, începui să observ mai de aproape pe gingaşa *miss,* care spărgea alunele c-o uşurinţă uimitoare între dinţii ei mari, albi şi regulaţi.

Dar mintea, pornită ca o maşină sub presiune, căta mereu, prinzând verigă de verigă, în lanţul nesfârşit ce leagă prezentul cu noaptea timpurilor îndepărtate. Căutam să prind firul prefacerilor de forme şi culori, din vremea strămoşului maimuţă-om, urât, păros şi negru, până azi, la strănepoata lui, această fiică a Albionului cu pieliţa gâtului ca zăpada, cu părul strălucitor ca aurul, cu ochii albaştri ca seninul cerului. Şi pentru că terminasem alunele care-mi plăcuseră, ca şi păroşilor noştri strămoşi, mă ridicai ducându-mă spre un tufiş încărcat.

Pe când întindeam mâna să culeg alune, îmi apăru deodată figura inspirată a unui vechi prieten, cercetător cu mintea ascuţită, care de atâtea ori îmi repetase fraza pe .care, fără să vreau, o învăţasem pe de rost: „Coborându-se din nuc, pentru ca să culeagă alune, *maimuţa* s-a făcut om".

---

[56] Vă rog, domnule! (engl.).

ÎNTRE ALBION ŞI ANDALUZIA

Era prea devreme când am intrat singur în *holul* otelului, unde ne daserăm întâlnire pentru masa de seară. Din prag simţii că aici stăpâneşte ordinea vieţii engleze. Pretutindeni o linişte rece, solemnă. În *lady-room*[57]*,* câteva doamne grave, imobile, cu cărţile în mână, stau îngropate în jilţuri comode. În salonul rezervat pentru *gentlemeni,* vreo doi englezi corecţi şi glaciali, cu pipele între dinţi, descifrează, c-un calm britanic, măruntul scris al gazetei *Times* desfăşurat, întins ca un cearşaf. Într-o altă sală e barul: în faţa tejghelei elegante, de mahon lustruit, cu faţa de marmură roşie, câţiva ofiţeraşi tineri, cocheţi, *midshipi*[58] de la torpiloarele din port, ridicaţi pe scaune înalte şi rotunde, beau pe tăcute *whisky* şi *gingerbeer*[59]*.*

Trec pe terasă unde sunt aşezate mesele. Un mic parc fermecător coboară lin pe panta dinspre mare. În umbra discretă a smochinilor bătrâni, printre boschetele de mirt şi lavandă, luceşte albul marmurei unui bazin; o coloană de apă ţâşneşte din mijloc, se resfiră în jerbă de ploaie, căzând în picături ca mărgele de sticlă. Numai sunetul uniform al apei vibrează în vraja locului tăinuit. Prin ţesătura frunzişului joacă, scânteind în vale, fire de beteală şi spărturi de oglindă — apa mării, poleită în asfinţit, are nuanţa aurie ce numai sub acest cer o poţi vedea, acea culoare portocalie, zisă a cerului de Grenada.

Se cunosc încă paşii maurilor goniţi dincolo, peste strâmtoare. Pierduţi în noaptea barbariei africane, urmele lor au rămas încă neşterse pe acest încântător

[57] Camera pentru doamne (engl.).

[58] Midship, prescurtare în limba franceză de la cuvântul englez midshipman — aspirant în marina engleză. În franceză este folosit cu acelaşi sens, dar familiar.

[59] Bere preparată din planta denumită ghimber, mai dulce ca berea obişnuită (engl.).

colţ de pământ. Înăuntru, în casă, e recea şi neguroasa Britanie a Nordului, afară e arzătoarea şi senina Spanie a Sudului.

Mă hotărăsc pentru Spania şi mă aşez afară pe terasă. Soseşte căpitanul meu, însoţind un domn cărunt şi o tânără brunetă. Don Rio Guanabara cu fiica, *senorita* Elvira. Bătrânul, vechi căpitan de vapor, debarcat din cauza reumatismelor, e stabilit în port ca agent al unei companii de navigaţie engleză, cu firma şi pavilion spaniol. Lui ne adresasem pentru serviciile şi reparaţiile de care avea nevoie vaporul nostru.

Ne aşezăm la masă. În faţa noastră două familii englezeşti: figuri reci, aristocratice. Ei, îmbrăcaţi în negru, solemn — smoching, vestă albă — ele, în rochii de mătase, elegante, decoltate. La altă masă, în dreapta, se aşază două zvelte domnişoare, subt comanda severă a unei guvernante înalte de vreo doi metri. O observ cu atenţie: rigidă, monumentală; după figură, îmbrăcăminte şi picioare, nu-i poţi stabili vârsta *=i* cu greu sexul.

Privind lumea din sală, cad iarăşi în păcatul obişnuit. Fără să vreau, încep să compar figurile şi mişcările, să clasez şi să grupez în minte tipuri, specii şi rase omeneşti. Feţe prelungi, curate, albe şi roşii, ochi albaştri, reci; trupuri legate, osoase, cu muşchi întăriţi; mâini şi picioare mari. Calmi, demni, imobili, automaţi, fără gesturi, fără cuvinte. Fălcile solide, cu dinţi mari, albi, lucrează neîntrerupt, mecanic, mestecând bucăţile de *ramstek,* aproape crude, stropite cu *Worchester-sauce.* La asemenea maşini puternice trebuie combustibil solid carnat şi lichid alcoolic tare, ca să funcţioneze continuu cu aceeaşi forţă, la acelaşi grad de mare presiune. Una dintre cele două nobile *Miss* din faţa mea are în adevăr un profil de frumuseţe engleză, pe care nu-l poţi gasi niciodată în clasele de jos ale acestui popor. Liniile trupului zvelt reies prin lungimea taliei. Ea are eleganţa şi frăgezimea unei tije de plantă nobilă; un cap mic, cu bucle aurii, trăsături fine, armonizând o figură gingaşă,

pură, aproape de albeaţa faianţei; ochii albaştri, senini, de copil, zâmbesc c-o dulce şi timidă candoare.

La masa noastră mai mult se bea decât se mănâncă. Ciugulim numai dintr-o omletă înnegrită de piper şi mirodenii,

sorbim însă cu poftă din vinul generos de Porto. *Senorita* Elvira suge graţios, cu buzele ei cărnoase şi roşii, dintr-o cupă de cristal, grenadina roşie ca sângele. Don Rio, golind una după alta sticlele de apă cu gheaţă, povesteşte de viaţa din Cuba, unde trăise înainte de războiul ispano-american[60]. Vorba clară, armonioasă, se ridică uneori în ton de declamaţie. Cu gesturi măsurate îşi netezeşte barba căruntă şi creaţă, ce-i încadrează figura pală, bronzată. Caut să prind asemănarea dintre tată şi fiică; aceleaşi trăsături mai îndulcite într-un oval perfect, aceeaşi culoare mată c-o nuanţă mai rumenă, obrajii c-un reflex auriu de puf fin — pieliţă fragedă de piersică — sub care bănuieşti un sânge bogat şi fierbinte. Ochii negri, adânci şi îndrăzneţi au scânteieri aşa de vii că vorbesc, parcă, lucind arzători sub genele prea lungi şi grele. O armonie în mişcări, un surâs fără nume dă acea graţie şi libertate pe care n-o poţi găsi nicăieri decât aici pe pământul Andaluziei, la acest tip de frumuseţe născut din amestecul celor două rase.

Căpitanul începe să vorbească despre înrudirea românilor cu spaniolii, amintind de mantaua muntenilor din Pirinei, asemenea cu sarica ciobanilor din Carpaţi. *Senorita* Elvira mă roagă să pronunţ câteva cuvinte în româneşte, să vadă dacă poate înţelege limba noastră. Potrivesc câteva vorbe şi aţintindu-mi privirea în ochii ei, pronunţ clar:

„Ochii negri ca mura".

O undă de râs argintiu îi îmbujoră obrajii:

---

[60] Textul se referă la războiul hispano-american din 1898, în urma căruia Spania, înfrântă, a pierdut Cuba, Porto-Rico, Guam şi Filipinele.

— O! dar asta-i curată limba spaniolă. Exact aşa se spune şi la noi, şi râde, râde cu poftă, arătându-şi o splendidă dantură albă, lucitoare. La fiecare mişcare i se clatină cerceii enormi, nişte verigi de aur; iar în jurul gâtului mat, cărnos, sclipesc mărgelele de chilimbar vechi, cu bobul mare, ca strugurii din Orient.

Plecăm. În drum ne întâlnim cu doctorul Algazal, însoţit de *Mister* Blok, tânărul inginer mecanic al şantierului naval care făcea reparaţiile vaporului nostru.

— Am luat măsuri ca să continue lucrul şi noaptea; mâine, sigur, vaporul dumneavoastră e gata de plecare, spune hotărât englezul care, numai după ce isprăveşte cu noi, se îndreaptă către *senorita* Elvira. Nu salută, nu zâmbeşte, nu-şi înclină şira spinării; după un *All right!*[61] scurt, tăios, o energică scuturătură de mână.

Cum ne plimbam încet pe aleea de chiparoşi cerniţi de umbra serii, priveam cu admiraţie la cei doi tineri care, vorbind în şoapte, alături, pe nesimţite se desprindeau din grupul nostru. Englezul, drept, înalt, o statură atletică, păşea apăsat şi sigur lângă spaniola mlădioasă, cu talia cabrată, cu mersul lin, ondulat, pe care-l au numai femeile de aici. Spaniolele se mişcă fără să ridice piciorul de la pământ, pare că merg alunecând în zbor. La fiecare mişcare ce-o face, întorcându-se cochetă spre el, liniile fine ale trupului răsar vădite subt pânza subţire a hainei lungi, ce cade în cute armonioase. C-un fel de graţie simplă îşi înclină capul, şi buclele negre, lucioase, năvălesc de sub toca de catifea roşu ca focul.

Doctorul se apleacă spre urechea mea:

— Sunt logodiţi de mult, dar el aşteaptă să fie înaintat şef al şantierului, ca să se poată însura. Ştii, obiceiul lor, nu se căsătoresc până ce nu au asigurată o situaţie bună, pentru a-şi putea întemeia casa şi familia. Pe orice meridian s-ar găsi, englezul nu-şi schimbă

[61] Perfect! în regulă! (engl.).

principiul: *„My house is my castle*[62]*”.*

Şi cum rămăsesem mai în urmă, micşorând pasul, doctorul, iubitor de teorii, începu să-şi spună părerile favorite în chestia nedezlegată a raselor omeneşti.

— Ce minunat neam s-ar produce prin amestecul de sânge al acestor două rase, care se completează perfect. Mă rog, ce-i lipseşte acestui popor, care a stăpânit odinioară două continente şi a avut o grandioasă civilizaţie pe când restul Europei zăcea încă în noaptea barbariei creştine?... căci noi am fost veriga dintre antichitate şi Renaştere... Un singur lucru: simţul practic — proza vieţii moderne. Acest popor e ca un fiu de nobil scăpătat: a moştenit bravura, spiritul, caracterul, toate virtuţile străbune, afară de aurul pe care l-au cheltuit părinţii. O! ce superb produs ar ieşi; ce material uman s-ar da civilizaţiei europene din fuziunea asta de rase... forţa, fermitatea Nordului combinată cu inteligenţa şi fineţea Sudului.

Şi pentru că începusem a zâmbi, doctorul ridică deodată tonul:

— Dar câtă vreme încă se va pune mai mare preţ pe chestia îmbunătăţirii rasei cailor şi câinilor decât pe aceea a regenerării neamului omenesc?

După o tăcere de câteva minute, doctorul, care-şi aprinse o imensă ţigară de foi „puros", se porni din nou ca să-mi lămurească pentru ce şi cum mor popoarele, cum se sting civilizaţiile, cum a trecut mintea omenească din vârsta credinţei în vârsta raţiunii, de-a lungul veacurilor, de la asirieni până la amestecul de sânge latin în populaţia statelor Americii de Sud.

Târziu mi se păru că doctorul, târât de-o nobilă pasiune pentru dezlegarea enigmelor, se rătăcise suind şi coborând în domeniile vaste şi obscure ale celor două ştiinţe, pe care cu drept le numea: geologia şi chimia istorică.

---

[62] Casa mea este castelul meu. (engl.).

Trecuse miezul nopţii când ne-am despărţit în dreptul farului, care veghea cu ochiul lui neobosit asupra portului adormit de mult. O lună plină, plutind departe şi nepăsătoare pe bolta cerului Mediteranei, arginta deopotrivă şi marea cea fără de urme şi pământul răscolit de miile de furnicare agitate în veşnica luptă a vieţii.

Gibraltar, 1912

ÎN DELTĂ...

[1925]

RĂTĂCIND PRIN DELTĂ

Regulat în fiecare an, câteva zile, doctorul, un savant cu suflet de artist, îşi părăsea laboratorul cu toate microscoapele, eprubetele şi bogatele culturi de microbi. Înarmat c-o lupă şi c-o tolbă, se desfăta în pribegie prin împărăţia stufului, erborizând şi adunând felurite gâze şi lighioane de baltă.

Nu-l slăbeam nici un pas; cu puşca în spinare, îl însoţeam pretutindenea.

Şosele, drumuri bătute, nu se află în Delta Dunării. Cele câteva aşezări omeneşti s-au cuibărit, de teama apelor mari, pe înălţimea grindurilor — vechile cordoane litorale.

Între cele trei braţe ale fluviului, călătoream zile şi nopţi întregi, înţepeniţi în câte-o lotcă neagră, alunecând pe luciul gârlelor înguste — cărări de apă moartă, tăiate printre zidurile înalte ale pădurilor de stuh. Potecile de apă, umbrite şi tăcute, se pierd în luminişul scânteietor al ghiolurilor — bogate poieni de baltă.

Cum s-au întocmit aceste poetice grădini, aşa la întâmplare, fără ca mâna omului să se amestece în jocul bizar al naturii? Boschete de sălcii bătrâne, scorburoase, cu pletele spălate în limpezimea apei, tufişuri verzi încărcate de ciorchini cu flori albăstrii şi galbene, liane, crini albi de baltă pe fragede tije, cupe aurii de flori de nufăr semănate printre foi late, care plutesc pe oglinda apei ca nişte imense palete de smarald.

Aşa de clară era apa în zilele de vară, că uneori priveam c-un fel de spaimă în adâncuri, ca într-o oglindă fermecată, la desele păduri de ierburi, fantastic încâlcite, ce cresc misterioase pe fundul bălţii fără să poată răzbate vreodată la lumină.

Botul ascuţit al lotcii noastre alunga, înspăimântate, popoarele de peşti, ridicând din păpurişul tânăr miriadele de gâze care pluteau în nouraşi argintii

scânteind în lumina soarelui. Întâlneam felurite neamuri de păsări de baltă, ce-şi aveau cuiburile ascunse prin luncile de trestii, prin locuri nepătrunse, unde cloceau în voie. Urmăream pe cer lungi cârduri de păsări călătoare, care-şi făceau popasul pe malul mării până porneau în caravane plutitoare spre ţările de miazăzi. Ne strecuram adesea, alunecând uşor, printre insule plutitoare, pline de verdeaţă; printre pământuri înşelătoare de plaur, format din rădăcinile plantelor putrezite, întreţesute cu vremea ca o pâslă umedă şi moale, pe care creşte stuful tânăr şi felurite agăţătoare ierburi de apă. Cu cât rătăceam mai mult prin labirintul lagunelor, spre inima Deltei, ne simţeam tot mai înfioraţi de tăcerea gravă a pustiului, ca şi de tainica şoptire a trestiilor; părea că ne afundăm într-o altă lume de vise, în misterioasa împărăţie a necunoscutului.

Uneori doctorul rămânea în contemplare.

— Balta — spunea el mişcat — mă farmecă. Munţii rigizi şi reci, pădurile triste şi monotone mă apasă. Marea, veşnic schimbătoare, în oglinda căreia se reflectă cerul cu alte nuanţe la fiecare ceas, îmi încântă ochii; dar numai balta îmi farmecă simţirea şi-mi aţâţă mintea. Peisagiile de baltă, viaţa bogată şi misterioasă care se zbate în umezeala asta îmi evocă vârsta primelor epoci, începuturile vieţii pe pământ, enigma nepătrunsă a Creaţiunii. Când pentru întâia oară m-am găsit singur în pustietatea bălţii, în mijlocul acestei naturi solemne şi primitive, în care nu se simte nici o suflare omenească, mi se părea că intru deodată într-o lume aparte, rămasă printr-o vrajă în starea zămislirii; un colţ de pământ peste care pluteşte încă tainicul parfum biblic din vechea povestire a facerii lumii în cele şase zile.

*

De-o săptămână hoinăream prin Deltă. Noaptea, de groaza ţânţarilor, dormeam afară sub poloage, lângă chirhanalele pescăriilor. Plecând din braţul Sulina, ne

strecurasem prin toate gârlele, străbătusem nenumărate ghioluri, răzbind până în braţul Chiliei. La întors luasem alt drum; tăind de-a curmezişul pădurea Letei, ieşirăm în regiunea dunelor de nisip pe malul mării. După câteva ceasuri de alergătură pe urmele urechilor unui şoldan, care-mi scăpase prin tufişurile pădurii, găsii pe doctorul meu la rădăcina unui stejar umbros, adâncit în studierea unor frunze culese pe drum. Şi cum mă minunam nedumerit de rostul acestui petic răzleţ de pădure bătrână în mijlocul pustei nisipoase, doctorul, cu lupa în mână, începu obişnuitele explicaţii:

— Flora asta e caucaziană. Vânturile marine au adus aci seminţe din cealaltă parte a Mării Negre, din Munţii Caucazului, care sunt în faţa Deltei noastre. Seminţele au căzut pe dune şi au încolţit; cu timpul nisipurile s-au fixat. Iată o minune a naturii... o dovadă de adaptare la mediu a plantei: rădăcinile copacilor, în loc să meargă în jos ca de obicei, în adâncimea pământului, aci se prelungesc departe la suprafaţa solului, ca nişte şerpi uriaşi, încolăciţi, care caută să-şi sugă hrana în întindere.

Numai după-amiază ieşirăm din pădure. Deodată ne apăru înaintea ochilor, vastă şi goală, zona dunelor, întinsă până la orizont, ca o mare de valuri de nisip, ondulată în nuanţe de aur mat, sub lumina soarelui de vară. Nici un punct, nici o pată de umbră, pe care să se oprească vederea. Dezolant pustiu. Lanţuri nesfârşite de coline de nisip, cu pante dulci, înşirate paralel şi monoton ca nişte troiene ridicate de viscol. Grăunţele de nisip, fine şi seci, se furişau prin haine, iritându-ne pielea. Înaintăm cu greutate prin nisipul moale şi fierbinte, în care piciorul se îngroapă până la glezne. Cu picioarele goale, prin arşiţa soarelui de-amiază care ne cocea capetele, înaintam ca doi pelerini rătăcitori printr-un deşert, străbătând zona dunelor până la malul mării. Numai pe nisipul jilav şi bătut al plajei, puturăm călca mai în siguranţă. Din urmă, ne ajunse o căruţă dobrogeană. Doi

cai mici, pietroşi, suflând din greu, trăgeau căruţa cu două roţi pe uscat şi cu celelalte două prin apa mării, care se prelingea la fiecare lovitură de val, suptă de nisipul înserat al plajei.

Pe jos venea desculţ un pescar lipovean, c-o barbă roşie, încâlcită; pe-un umăr purta, ca nişte desagi, o pereche de cizme uriaşe.

Îl cunoşteam din port.

— Încotro Petruşca?

— Mergem la Sulina să aducem făină şi sare pentru chirhana.

— Dar ce luceşte acolo, în zare, pe malul mării?

— Acolo îi Cardonul.

— E un sat?

— Nu-i sat. E numai o singură casă. A fost demult acolo cardon rusesc, adică pichet de graniţă, când jumătate de Deltă era rusească şi jumătate turcească.

— Ei, şi acum ce-i acolo?

— Acuma stă Andrei Filozofof.

— Cine-i acela?

— Cum, n-aţi auzit de el? Apoi cine nu cunoaşte în Deltă pe Andrei Filozofof? Şi Petruşca începu să râdă cu poftă. El este om tare bun la inimă. A avut el demult la Sulina un bucluc mare; s-a scârbit aşa de lume, că a venit aci să trăiască singur. A găsit casa asta goală, a reparat-o, a pus pomi, câţiva butuci de vie, şi a făcut un petic de livadă. A scăpat el pe mulţi pescari de la moarte, iarna când îi prindea furtuna la larg şi arunca la coastă lotcile cu oameni îngheţaţi.

Doctorul, care urmărise convorbirea mea cu Petruşca, se opri deodată, întrebând nedumerit:

— Bine, dar cum stă omul acela în pustietatea dunelor de nisip, singur cuc, pe malul mării?

— Apoi să vedeţi, cică el nu poate suferi să aibă stăpâni şi nici cu legile nu vrea să aibă de-a face. Mă rog, el şi-a închipuit o gospodărie aşa ca pentru un om singur... se cheamă că el e stăpân. Nu plăteşte nici bir,

nici taxe, că la el nu-i nici cârciumă, nici cafenea. Nu se află strop de spirt la Cardon; numai ceai le dă oamenilor care se opresc din drum acolo la el. Om bun şi cuminte este, dar lumea râde şi-i zice Filozofof, „regele Cardonului", şi casa lui cică-i „palatul regal".

Ne apropiam de Cardon.

Departe, înaintea noastră, între oglinda lucitoare a mării şi întinderea pustie a dunelor de nisip, tremurând în undele scânteietoare ale soarelui, ca în jocul de lumină al unui miraj fantastic, o pată de umbră şi verdeaţă, gâtul de barză al cumpenei unei fântâni şi albul unei case, surâzând în zare ca o veselă oază în pustietatea unui deşert nisipos.

— Acolo-i „regatul Cardonului"! şi c-un gest larg, întinsei binoclul doctorului, care se oprise în loc cuprins de admiraţie.

Sunetele unor bătăi regulate vibrau undeva departe, ajungând până la noi într-un ecou cadenţat ca o toacă de mănăstire. Ascultam nedumeriţi. Petruşca, zâmbind pe furiş în barba lui încâlcită, ne lămuri.

— E toaca lui moşu Andrei Filozofof. Are el o tigaie spartă pe care o ciocăneşte de câteva ori pe zi, ca să sperie păsările care-i mănâncă sămănăturile. Că în toată pustietatea asta numai acolo-i un petic de verdeaţă şi toate păsările tăbărăsc pe el. Moşu zice că nu se mai luptă cu oamenii de când s-a retras la Cardon, ci numai cu păsările cerului a rămas să lupte.

Un dulău flocos ne întâmpină de departe c-un lătrat răguşit.

— Moşule, strigă Petruşca, iaca a venit domnii în regatul dumitale.

Din umbra unui buchet de sălcii palide, apăru un bătrân zvelt încă, îmbrăcat c-o flanelă de marinar, cu pantalonii suflecaţi, cu picioarele goale în nişte papuci cu talpa de lemn, cum poartă fochiştii de la vapoare. Îşi descoperi capul alb de sub o pălărie de paie ţuguiată şi, după ce ne măsură c-o privire ageră, ne întinse o mână

uscată şi osoasă.

— Bine aţi venit sănătoşi. Nu poftiţi în casă la răcoare?

— În palatul regal, adăugă Petruşca, râzând ca un copil uriaş.

Casa de piatră, cu ziduri groase de un metru, cu ferestre de-o palmă. Intrăm într-o odaie mare, cu masă lungă la mijloc, cu două bănci de lemn. Pereţii acoperiţi cu gazete ilustrate şi câteva fotografii încadrate în rame de scoici colorate. În fund, o vatră monumentală. Focul se întreţinea veşnic, sub o căldare pusă cu artă pe o schelă de grătare de vapor.

Fără să întrebe, moşul a şi început pregătirea ceaiului.

Mă aşteptam să văd un bătrân schivnic, hursuz, un anahoret stors şi uscat ca un pergament, îndoit de post şi rugăciune. Când colo, aveam în faţa noastră un bătrân frumos şi verde încă; se ţinea dârz şi călca voiniceşte. Părul şi barba erau albe ca zăpada, dar unse şi pieptănate cu grijă; obrajii încă rumeni, deşi pielea era pârlită de arşiţa soarelui şi tăbăcită de sărătura mării. Voios şi isteţ, avea în vorbă şi-n privirea ochilor albaştri, senini, un fel de blajină cuminţenie.

Pe perete, într-o cadră de scoici, chipul unui militar, strain; în haine albe, c-o imensă cască de colonii în cap, sta călare mândru pe o cămilă. Moşul arătă cu admiraţie spre el.

— E lord Gordon. Cu el am făcut serviciu în tinereţă. Eram băiet de punte pe şalupa lui de inspecţie, pe când era delegatul Angliei în Comisia Europeană a Gurilor Dunării[63]. A! Ce om a fost! De aci a plecat în

[63] Colonelul Gordon a fost delegat al Marii Britanii în Comisiunea Europeană a Dunării un singur an: 1872 (cf. La Commission Europeene du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931, Paris, Imprimerie Naţionale, MCMXXXI, p. 76).

Sudan, unde a şi fost ucis.

Şi moşul începu să ne povestească de pe vremea stăpânirii turceşti, de când a început Comisia Europeană să lucreze la adâncirea canalului de la Gura Dunării.

După ce băurăm ceaiul clocotit, turnat în farfurie, cu bucăţica de zahăr între dinţi, după obiceiul pescăresc, ieşirăm la aer, în umbra sălciilor din bătătura casei.

— De cât timp te-ai aşezat aci, moşule? începu doctorul un întreg interogator.

— Numai de patruzeci şi doi de ani.

— Ei, şi de-atâta vreme n-ai mai fost în lume?

— Apoi de ce să mă duc eu în lume, dacă vine lumea la mine?

— Nevastă, copii, rude, n-ai pe nimeni pe lângă dumneata?

— Ba am o fată. E măritată la casa ei, departe de aici.

— Nevasta ţi-a murit de mult?

— N-a murit... a plecat în lume... de mult. Şi după câteva minute de tăcere, bătrânul începu pe-un ton glumeţ: Aţi văzut peştele cela care se cheamă ţi par, de samănă întocmai c-un şarpe? Umpli un sac cu şerpi şi bagi între ei şi un ţipar; acu trebuie să vâri mâna în sac şi să nimereşti pe nevăzute ţiparul dintre şerpi. Asta-i însurătoarea. Aşa îşi alege omul nevasta.

— Ei, dar ştii că ai haz, moşule, îi spuse râzând doctorul. De unde ştii istoria asta cu ţiparul?

— Apoi din lume, că eu am umblat mult prin lume, până m-am scârbit de ea, că n-am găsit decât orânduiala minciunii peste tot locul pe unde am umblat şi, la urmă, m-am hotărât să mă trag aici, să trăiesc singur, stăpân în Cardonul meu.

— Apoi nu degeaba îţi spune lumea Filozofof, regele Cardonului, sfârşi doctorul, râzând cu poftă, pe când se pregătea de plecare.

Vedeam bine că bătrânul mai avea ceva de spus.

— Ştiţi, prin partea locului trec rar doctorii, am o

boală şi eu. Mă supără în piept un fel de hârcâială, încolo slavă Domnului, sunt sănătos tun.

Doctorul îl examină, întrebându-l:

— Fumezi de mult, moşule?

— De mic copil... oare să mă las de fumat? Atâta mângâiere mai am şi eu.

— Ce vârsră ai?

— Vreo optzeci şi doi de ani.

Doctorul stătu o clipă pe gânduri.

— Nu, să nu te laşi de fumat. Am să-ţi trimit eu, moşule, nişte doctorii bune de la Bucureşti.

*

Pe drum întrebai pe doctor de ce nu l-a oprit pe bătrân să fumeze dacă-i face rău tutunul.

— Îi face rău, dar la vârsta lui... cu cât i s-ar prelungi viaţa dacă n-ar fuma? Să-l lipseşti şi de singura plăcere care i-a mai rămas pentru restul zilelor ce le mai are de trăit în pustietatea asta... Şi doctorul, scoţându-şi imensa lui pălărie de paie, îşi trecu încet mâna prin părul cărunt. Interesant tip moşneagul ăsta... ce furtuni i-o fi răscolit sufletul de s-a exilat aci... ciudat caz... să trăiască singur... stăpân...

Ca să-l înteţesc, pentru că ştiam bine firea doctorului, aruncai o sentinţă banală:

— Omul e animalul sociabil la culme.

— Şi totuşi, în fond, începu doctorul încruntând sprâncenele, omul rămâne întotdeauna singur. În societatea cea mai plăcută, în tumultul vieţii zgomotoase, ca şi în pustietatea asta, omul e veşnic singur... Numai frica de singurătate, slăbiciunea resorturilor sufleteşti, nevoia de a se înşela pe sine îl face să caute în afară lumea care-i dă o iluzie ameţitoare...

— Doctore, dar uiţi legătura de sânge, amorul...

— Lângă un frate iubit, ca şi lângă o femeie adorată, vine momentul când te simţi singur, cu lumea ta aparte... Stai în faţa cortinei, dar ce se întâmplă în dosul

ei nu poţi şti niciodată, e o veşnică taină. Şi doctorul se pierdu, după obiceiul lui, într-un şir de reflecţii tot restul drumului, până sub seară, când am ajuns în port.

A doua zi doctorul părăsi Delta.

După o săptămână, primesc prin poştă, de la Bucureşti, un pachet, pe care trebuia să-l trimit moşului de la Cardon. Erau două cutii de tutun *bectimis* şi o sticluţă cu doctorii. Boala şi leacul erau împachetate la un loc.

*

De câte ori plecam la vânat prin Deltă, mă abăteam şi pe la Cardon. Moşul Andrei Filozofof mă întâmpina întotdeauna cu aceeaşi prietenească mulţumire, voios şi isteţ, privind lumea şi viaţa veşnic cu aceeaşi linişte filozofică. Ascultam cu drag povestirile lui din trecutul Sulinei, de pe timpul stăpânirii turceşti, când se adunau la Gura Dunării sute de corăbii, de se vedeau în rada portului păduri de catarge. Cică şedea căpitanul de port turceşte, în cerdacul biroului căpităniei, şi privea marea, fumându-şi narghileaua; corabia, cu toate pânzele în vânt, urca fluviul şi deodată, printr-o măiastră manevră, corabia se oprea cu pânzele în pană; numai după ce pilotul făcea semn cu basmaua că s-au numărat taxele şi toate bacşişurile cuvenite, căpitanul flutura şi el basmaua, în semn că-i liberă corabia să urce pe Dunărea în sus, spre Galaţi sau Brăila. Povestea frumos moşul: anul, luna şi ziua, parcă le citea în calendar.

— Pe la 1874, în octombrie, chiar în ziua de Sfântul Dumitru, a fost o furtună mare, când s-au înecat douăzeci de corăbii în rada portului. In războiul de la '77—78, pe la 11 iunie, a fost atacul şalupelor-torpiloare ruseşti împotriva flotei turceşti, a lui Hobart-paşa, aci în faţa Gurii Dunării. În 1888, la 15 august, când cu furtuna cea mare, de s-au înecat cincisprezece corăbii...

Încercasem în mai multe rânduri să aflu, de la bătrânii din port, trecutul acestui om original. Într-o seară

mă întorceam din largul mării cu Barba Spiru, cel mai bătrân pilot din port. Îşi încercase o pânză nouă, croită cu mâna lui, pentru „Maria", vestita barcă uşoară cu care, odată, bătrânul lup de mare făcuse singur înconjurul Mării Negre. Soarele roşu căzuse la orizont. Apa lucea în lame de metal însângerat. Pădurile de stuf din Deltă ardeau, cuprinse de incendiul asfinţitului. Vântul sufla împotriva noastră, dinspre ţărm.

Ca să putem intra în port, trebuia să mergem în volte, schimbând direcţia într-un nesfârşit zigzag, cu vântul din coastă. Înrârziam. Pământul şi apa aţipeau pe încetul în negura nopţii.

Departe, farul portului îşi deschise ochiul veghetor, urmându-şi în tăcere clipirea regulată. De o parte şi de alta, pe linia joasă a ţărmului, nu se mai desluşea nimic prin pânza de întuneric. Şi... deodată, o pâlpâire slabă, ca un sâmbure de lumină, prinse a luci spre nord, în masa neagră a coastei pustii.

— Ce lumină se vede într-acolo?

Barba Spiru aruncă în depărtare o privire ascuţită şi în loc să răspundă începu să râdă, strâmbându-şi groaznic faţa încreţită.

— Ce lumină poate să fie aceea? întrebai a doua oară, nedumerit.

— E farul din Cardon.

— Nu ştiu nici un far acolo.

— E farul pus de regele Cardonului. Andrei Filozofof are obiceiul să aşeze la fereastra cocioabei, la palatul lui regal, o mică lampă de gaz. Pescarii se folosesc de lumina asta care îi călăuzeşte ca să poată ieşi cu lotcile la coastă, când îi apucă furtuna la larg şi nu izbutesc să intre la adăpost în port. Pe mulţi i-a scăpat el iarna de la moarte.

Barca, aplecată pe o parte, aluneca uşor şi apa fâşâia lovindu-i coastele în cadenţă. Până în port mai aveam mult.

— Ia ascultă, Barba Spiru, nu poţi să-mi spui ce-i cu

moşul Andrei Filozofof? De ce trăieşte el singur, cuc, în cardonul lui?

Barba Spiru, după ce-şi trecu sub un genunchi *saula şcotei,* capătul acela de frânghiuţă care ţine întins colţul pânzei, îşi aprinse o ţigară groasă împotriva vântului, c-o rară îndemânare, şi începu:

— Pe Andrei îl cunosc de băiet, că-i de-o samă cu mine. Am fost cu el *mus,* adică băiet de punte, pe vasele Comisiei Europene, când s-au început lucrările de la Gura Dunării. Tată-său a venit de jos, pe o corabie, şi-a rămas aici: s-a însurat c-o româncă din Tul cea. Eu l-am apucat şef de echipaj pe una din dragele Comisiei. Dar ce naţie era, n-aş putea spune. Un fel de albanez sau machedonean. Andrei şi cu mine eram tineri de tot, când am intrat elevi-piloţi la corăbii, că era mare lipsă pe atunci de piloţi la Dunăre. Ce viaţă era pe vremea ceea pe aicea! Se încărcau vasele numai cu braţele. Mii de oameni, din toate neamurile din lume, se înşirau ca furnicile la lucrul portului. Frământarea şi larma nu conteneau nici ziua, nici noaptea, că se câştiga mult pe atunci; ne jucam cu lirele engleze, şi aurul curgea prin toate cafenelele de pe chei. Ce-i dă prin gând unui cafegiu din port, să aducă o trupă de harfoniste din Bohemia, că era mare lipsă de femei pe aici. În scurt s-au şi încurcat toate, ba unele s-au măritat de-a binelea. Sunt şi azi aici femei cuminţi, mame, bunici, soacre, respectate de toată lumea.

Când s-a văzut că primul transport de femei a avut preţ, s-a mai adus un rând. Cea mai frumoasă fată din toate câte au fost aduse atunci era una Clara. Înaltă, mândră, cu părul ca păcura şi faţa ca laptele, un glas de argint, şi în ochii ei negri lucea un fel de ispită care înnebunise tot portul. În fiecare noapte era scandal; se încăierau şi se tăiau cu cuţitele bărbaţii din pricina ei. Andrei se smintise de tot. Unui italian i-a tăiat o ureche. Unui grec i-a spintecat obrazul c-o lovitură de cuţit. Într-o noapte, un negustor armean a furat-o pe Clara şi-a dus-o

pe-un vapor la Constantinopole. Andrei s-a luat după dânşii. După o lună, a adus-o pe Clara înapoi şi s-a cununat. După un an, au avut un copil. El o iubea cu patimă. Şi se arăta şi ea a fi femeie cuminte la începutul căsniciei, până ce-a venit la Comisie, ca ajutor de căpitan de port, un dalmatin: Niculici, om tare îndrăcit.

A început de la o vreme muierea să-i facă ochi dulci. Şi într-o seară, aşa pe-o vreme ca asta, ne pomenim chemaţi, Andrei şi cu mine, de dalmatin, ca să ne dea ordin să băgăm în port o corabie mare ce trebuia să plece în grabă spre Galaţi.

Pe corabia pe care o aduceam încet în port, Andrei era la prova, eu, la puntea de comandă. Numai ce-l văd deodată că trânteşte binoclul jos, trece ca o furtună pe punte şi, fără nici o vorbă, sare în barca legată de vas şi începe singur să tragă la lopeţi din răsputeri. Mă uit înainte şi zăresc, în dâra de lumină a lunii, o altă barcă ce se furişa spre malul celălalt. Am bănuit ce putea fi. Până să ancorez şi să dau o barcă la apă, a trecut un timp. Cu doi oameni la lopeţi, trăgeam la disperare, doar voi putea ca să-l ajung din urmă. Dar nu era chip. Am văzut bine, în lumina lunii, goana celor două bărci. Andrei a ajuns, a sărit în cealaltă barcă în care se desluşeau două umbre. S-a încins o luptă. Am auzit glasul dalmatmului, care cerea femeii să-i dea cuţitul. Trupurile încleştate se zbăteau cu turbare. Căutau să se arunce unul pe altul peste bord, în apă. Am cunoscut bine, în lumină, chipul femeii. Era Clara, care se apleca lovind cu lopata, ca să zdrobească o mână care se înfipsese în marginea bărcii. Am ajuns prea târziu. Am văzut un trup căzând, răsturnat în apă, şi barca alunecând prin întuneric. Când l-am pescuit pe Andrei, îşi pierduse cunoştinţa. Era plin de sânge. Avea o lovitură de cuţit în piept şi o mână zdrobită.

Clara şi dalmatinul au fugit a doua zi, îmbarcaţi pe ascuns, pe-un vapor italian. Duşi au fost până în ziua de azi. O lună de zile a stat Andrei în spitalul Comisiei

Europene. Cum a ieşit din spital, a plecat nebun să-i caute în toată lumea. Trei ani a umblat ca marinar pe tot felul de vapoare. Apoi s-a întors potolit şi schimbat cu totul. S-a retras după aceea la Cardon, unde trăieşte singur, cum l-aţi văzut. Copila, care i-a rămas, a pus-o într-o şcoală de călugăriţe catolice la Galaţi, unde a căpătat o creştere bună şi învăţătură. Nu ştiu de unde şi până unde un franţuz, director de bancă la Constantinopole, a cunoscut-o, s-a amorezat şi a luat-o în căsătorie. Au venit pe aici de vreo două ori; voiau să-l ia pe bătrân în casa lor, unde ar putea trăi fără nici o grijă. Dar el se încăpăţânează şi nu vrea în ruptul capului să-şi lase Cardonul lui.

*

Trecuse vreo trei ani. Cardonul îl zăream numai uneori de departe, de la înălţimea punţii de comandă. Coborând încet canalul strâmt al Dunării, spre mare, trebuia să urmăresc încordat manevra vasului, căci o mişcare nepotrivită a cârmei ne-ar fi putut zdrobi de blocurile digurilor de piatră de la Gură. Numai după ce ieşeam în radă şi vasul juca slobod în limpezimea apei de mare, respirând în voie, întorceam privirea înapoi pe întinderea nemărginită a Deltei. De sus, de la comandă, cercetam zarea cătând, ca pe o hartă întinsă înainte, locurile ştiute şi umblate de mine altădată.

În valurile de aramă ale stufului fără sfârşit, sticleau ochiuri de apă — oglinzile de argint ale ghiolurilor. O pată neagră închidea în fund zarea: era pădurea bătrână de la Leti[64]. Zona dunelor de nisip, ca o arenă goală, poleită, ardea în soare. Şi la marginea ei, pe malul mării, apărea Cardonul, o mică insulă de verdeaţă într-un pustiu nisipos.

De câte ori în nopţile cu lună, plutind între cer şi apă, în lungile călătorii, nu-mi apăruse în minte

[64] Letea.

singuraticul Cardon! De câte ori nu schiţasem un plan neisprăvit, închipuind o hazlie închegare geografică asupra acestui infim regat al singurătăţii, cu suprafaţa... populaţia... producţia... şi figura de patriarh a unui bătrân rege filozof!

Într-o dimineaţă albastră de vară, plecasem cu puşca în spinare după becaţe. Vaporul avea să stea două zile în port la încărcare. Umblam singur. Plaja pustie se pierdea în zare, ca o panglică fără capăt. Marea era calmă: aproape de ţărm, lucea în scânteieri de azur; departe, la larg, undula ca o leneşă pânză albastră, din ce în ce mai închisă, până la cercul de safir al orizontului. Linişte desăvârşită. Natura sălbatică şi măreaţă parcă aţipise moleşită de arşiţa soarelui. Nu întâlneam nici o vietate; nu se auzea nici un zgomot, nici o mişcare. Singur, c-un fel de mulţumire adâncă, sorbeam adierea sărată şi amară a respiraţiei din larg. Numai din când în când, un murmur vag înfiora uşor apa ce mângâia ţărmul — eternul ritm al mării, singurul glas al singurătăţii.

Mă oprii după câteva ceasuri de mers. Nu împuşcasem nimic. Culcat pe nisipul moale şi cald, mă odihneam cu ochii închişi pe jumătate. Într-un târziu, mi se pare că aud un zgomot în depărtare. Pe plajă, se desprindeau două puncte negre, care creşteau în zare.

Aşteptam cu necaz apropierea celor doi oameni, care veneau să tulbure liniştea solemnă a pustiului. Un om mărunţel, în haine albe, cu puşcă în spinare. Celălalt, voluminos, în haine cenuşii, cu faţa ascunsă sub o imensă pălărie de paie. Nu i-am recunoscut decât când s-au apropiat. Şeful poştei, un pătimaş vânător de baltă, şi doctorul, vechiul meu tovarăş, venit din nou în Deltă pentru completarea unei splendide colecţii de ţânţari.

Bucuroşi de întâlnire ne urmarăm împreună drumul. Numai când se zări Cardonul, doctorul întrebă:

— Ce-a devenit moşneagul? Mai trăieşte filozoful?

— Trăieşte, răspunse şeful poştei, e zdravăn încă. Şi populaţia regatului a mai crescut c-un suflet, că s-a

întors „regina" din exil.

La început nu prea înţelegeam. Şeful ne lămuri.

— Nevasta lui s-a întors, după patruzeci şi cinci de ani de pribegie. El a primit-o. Ce-a făcut? Unde a trăit? nu se ştie. De când s-a întors baba, a pierdut moşul liniştea lui filozofică. Îl cicăleşte mereu să se mute în oraş, dar moşul, încăpăţânat, nu voieşte să-şi părăsească regatul.

Am ajuns la Cardon. De departe se zărea în livadă, mişcând printre butucii de vie, pălăria ţuguiată a moşului. Pe un scăunaş, în faţa casei, o femeie împletea un năvod. Când s-a sculat în picioare, am văzut-o bine: înaltă, dreaptă şi osoasă; îmbrăcată curat, într-o polcuţă şi fustă de zefir albastru; o figură prelungă, cu pielea încreţită, ochii mari, negri şi o umbră de musteaţă deasupra buzelor veştede; trăsăturile feţei arătau încă urmele trecutei frumuseţi; o rămăşiţă poate de cochetărie o făcea să-şi ascundă părul alb sub o broboadă vişinie.

După ce ne măsură c-o privire bănuitoare, ne spuse câteva cuvinte de bună-venire şi, apropiindu-se de şeful poştei, începu să-i vorbească încet, c-un fel de linguşire în voce şi privire. Veni şi moşul, strângându-ne mâinile cu bucurie. Ne pofti în casa văruită proaspăt. De la întâia vedere, se cunoştea îngrijirea adusă de-o mână de femeie. Curăţenie, perdele la ferestre, oale cu flori, lăicere pe pereţi. Moşul părea schimbat. Nu mai avea blajina voioşie şi pofta de vorbă de altădată. Sta tăcut şi, uneori, îşi încrunta sprâncenele stufoase. Pe când femeia pregătea ceaiul, moşul se apropie de şeful poştei. Începu să-i vorbească în şoapte. Îl ruga ceva... auzeam aceleaşi cuvinte spuse cu stăruinţă: „Să nu-i dai nimic... să spui că n-a venit nimic... nouă aci nu ne trebuie nimic..."

După ce băurăm ceaiurile, ne-am aşezat sub sălcii. În casă se auzea gura bătrânilor.

— Ia ascultă, şefule, începu doctorul în glumă, văd că eşti confidentul familiei. Când unul, când altul vin şi ţi se spovedesc. Ce neînţelegere, ce dramă se ţese aci în

mijlocul pustiului?

Şeful poştei începu să râdă.

— Ştiţi că ei au o fată măritată bine, c-un director de bancă la Constantinopole. Fata le trimite bani prin oficiul poştal de la Sulina. Moşul nu vrea să primească banii şi se înfurie de lăcomia babei. El îmi cere să înapoiez mandatele, şi ea stăruie mereu să capete cât mai mulţi bani. Asta-i veşnica ceartă. De-acum se ciondănesc până mâini dimineaţă.

Restul zilei l-am petrecut în pădurea Letei. Mulţumiţi, sub seară, ne-am întors la Cardon. În drum, împuşcasem câteva păsări de baltă. Doctorul făcuse prizonieri o duzină de ţânţari de diferite specii.

Lungiţi pe panta dulce a unei dune de nisip, priveam faţa calmă a mării, care-şi schimba culoarea în ora asfinţitului. O adiere leneşă venea dinspre larg. Doctorul îşi înclină uşor capul — părea că încearcă să prindă cu urechea un sunet slab venit din depărtare.

— Fii atent. Ai ascultat vreodată muzica nisipului?

Îmi ascuţii încordat auzul.

De pe întinsul pustiu al dunelor ajungea până la noi, aduse de vibraţiile aerului, sunete slabe care pluteau tremurând într-o sonoritate muzicală, ca un registru grav de orgă, auzit de la o depărtare mare.

— Interesant fenomen, întrerupse doctorul. Firele de nisip, uscate şi mobile, purtate de vânt, se lovesc şi se freacă, alunecând la vale pe pantele înclinate ale dunelor.

Ne apropiam de singura casă a Cardonului. Înauntru se auzeau încă vorbele răstite ale bătrânilor. Doctorul se opri, clătinând din cap cu amărăciune:

— Moşnegii aceştia, care-şi înveninează restul zilelor ce le-au mai rămas, s-au iubit odată. Baba asta cicălitoare a fost frumoasă, seducătoare. Ispita ochilor ei făcea odată să se taie cu cuţitele bărbaţii între ei. Ce urâtă e viaţa oamenilor.

Pe sus treceau din când în când, în zbor,

împerecheate, păsări de baltă, la cuiburi, în desişul pădurilor de stuf.

Printre miriadele de gâze care pluteau prin faţa ochilor noştri, săgetau prin aer libelule graţioase, cu trupuri de sidef bătute în peruzele; cu antenele azurii întinse, plutind, se încrucişau ca nişte minuscule avioane colorate. Doctorul, care le urmărea zborul, mă apucă deodată de mână.

— Uite! vezi cele două efemere care plutesc încleştate strâns, contopite parcă într-un singur corp?... În aceeaşi zi se nasc, iubesc şi mor... mor iubindu-se...

1924

CAFEAUA ŞEFULUI

Schiţă

Nu ştiu de ce aveam întotdeauna groază de vameşi.

Poate unde am văzut lumina zilei într-un târguşor de graniţă; acolo cea mai temută autoritate era Vama.

Casa părintească fiind lipită de oficiul vamal, mama, ca să ne mai astâmpere nebuniile, ne îngrozea veşnic cu domnul Vameşul.

E drept că era un om hursuz şeful, răposatul conu Mitache Nucă. Burlac, bătrân, nu iubea copiii şi zgomotul, trăia singur cuc, îngropat zilnic într-un morman de condice şi hârţoage prăfuite. Numai duminica apărea cu sfinţenie, în redingota lui verzuie, la slujba liturghiei, căci era foarte bisericos conu Mitache Vameşu.

Eu, care totdeauna îl ocoleam, neîndrăznind nici să ridic ochii la el, în biserică încercam să privesc pe sub gene, furiş, la mişcările mâinii lui drepte, care făcea nişte cruci mari, pe când se apleca de şale într-o cucernică evlavie.

Nu ştiu de ce pe atunci în mintea mea copilărească se făcea un fel de legătură între cele ce vedeam cu tot ce învăţasem în cărţile şcolii primare, în *Noul Testament:* vameşii şi fariseii.

Eram adânc încredinţat că omul acesta încruntat şi temut venea regulat la biserică pentru a se pocăi, asemenea vameşului din *Evanghelie.*

Am părăsit de mult locul naşterii şi valurile zbuciumatei vieţi m-au purtat prin multe părţi ale lumii. Pentru că nu m-am ocupat niciodată cu importul şi exportul, n-am avut prilejul să cunosc tainele şi suferinţele vamale. Tocmai acum în urmă mi se întâmplă să am nevoie de serviciile vămii.

Eram într-un mic port dunărean: fusesem anunţat

că îmi sosise din străinătate o ladă de cărţi.

M-am hotărât. În faţa oficiului însă m-am oprit cu sfială. Mă uit la ceasornic: ora 9 dimineaţa.

Mă pregăteam să bat respectuos în uşa şefului, când văd repezindu-se la mine, din fundul sălii, un moşneag mărunţel şi afumat — odagiul şefului.

— Stai, domnule, cum dai buzna aşa în cabinetul lui domnu şef? Acu îi ocupat, nu primeşte pe nimeni, mai aşteaptă o ţârâ şi dumneata.

Aştept plimbându-mă pe sală. Ca să-mi treacă de urât vreau să-mi aprind o ţigară, când îmi arunc ochii pe un carton bătut în perete: „Fumatul este cu stricteţe interzis pe sală".

Resemnat, încep din nou să măsor în lung sala vămii.

Bătrânul odagiu, aşezat pe un scaun la uşa şefului, fuma cu poftă scoţând pe nări nişte coloane de fum alburiu.

Doi domni, vorbind în gura mare, intrară grăbiţi în biroul şefului. Mă uit mirat. Odagiul se simte obligat să mă lămurească.

— Aiştia sunt agenţi de la casele comerciale şi au dreptul oricând să intre la domnu şef.

Începusem să-mi pierd răbdarea, când tocmai atuncea apăru, surâzător ca totdeauna, domnul Moritz, simpaticul reprezentant al firmei „Interoceanica", sucursala marii case de transport, comision, expediţii, import-export, înfiinţată de curând şi în oraşul nostru.

— Cu ce ocaziune pe aci pe la noi? mă întrebă cu bunăvoinţă domnul Moritz.

Îi spun pricina care mă aduce la vamă. Şi el mirat mă întreabă de ce aştept pe sală.

— Cică şeful e ocupat şi nu primeşte.

— Hai cu mine. Şeful e bărbat levent.

Şi sub aripa sa protectoare izbutesc să intru în biroul şefului.

Un om scurt, îndesat, cu mustaţa sură zbârlită, c-o

ţigară după ureche, stă la biurou aplecat pe un maldăr de hârtii.

La mânecele sacoului albastru observ cusute câte o bucăţică de galon lat — un fel de grad de maior de vamă.

Pe birou, alături de călimară, o ceaşcă de cafea turcească îngropată într-o movilă de hârtie-monedă.

Era aşa de ocupat şeful că nici nu şi-a ridicat capul la intrarea noastră.

— Salutare, şefule, i se adresează Moritz, rezemându-se într-un cot pe birou pentru a-i şopti ceva pe când îi arăta nişte facturi.

Numai după ce a ieşit Moritz am încercat şi eu a mă apropia de birou.

Dintr-o aruncătură de ochi şeful constată că *avizul* pe care-l prezentasem nu-i în regulă.

— De ce ne încurcaţi degeaba când avem atâtea chestii de rezolvat? Dumneata nici n-ai fost *operat* şi te prezinţi aşa la mine.

— Cum? Unde? încerc să întreb.

Numai atunci şi-a ridicat capul şeful, măsurându-mă cu oarecare dispreţ.

— Dumneata nu înţelegi româneşte? Du-te la *taxator,* care trebuie să te opereze, şi pe urmă prezintă-te la mine.

Văzând că şeful se irită pentru că m-am prezentat neoperat, mă grăbesc să ies din birou.

— Moşule, unde e domnul taxator?

— La *coletărie.* Fă la stânga şi dai drept în depou.

Lipită de birou era o magazie imensă, cu tot felul de lucruri: lăzi, baloturi şi butoaie, într-o aşa neorânduială că păreau aduse de valurile mării şi aruncate pe o plajă în urma unui naufragiu de la larg.

Pe uşile mari, deschise în lături, lumea intra şi ieşea cu diferite afaceri.

Întreb de domnu taxator.

— Îi la *revizie,* dar poftiţi la domnul *impiegat.*

Tocmai în fundul magaziei, în faţa unei lăzi deschise, domnul impiegat curăţa o mandarină oferită de un agent comercial, care tocmai atunci suferea operaţia vămuirii.

În două cuvinte îi spun pricina mea.

— Cu ce a venit marfa? Cu *transbord, tranzit, conosament, manifest* sau *cabotaj?*

— Cu vaporul cred că a venit, răspund eu care nu înţelesesem nici unul din termenii tehnici vamali.

— Cred şi eu că n-a venit cu *areoplanu.* Dar vă întreb, cu ce formalităţi a venit marfa?

Şi domnul impiegat, luându-mi hârtia care o ţineam în mână, zâmbi în chip ironic de nepriceperea mea.

— Apoi nici nu sunteţi în regulă. Nici n-aţi fost operat.

— Tocmai de aceea am venit aci ca să mă operaţi.

— Imposibil. Domnul taxator trebuie să vă opereze, şi pe urmă veniţi la mine să vă *desfigurez.* Dumnealui îi dus la revizie, mai aşteptaţi. Şi impiegatul îşi întoarse spatele aplecându-se pentru a lua un pumn de migdale cojite dintr-o ladă deschisă atunci pentru vămuire.

Aştept cu resemnare. Privesc cu interes. Ascult cu admiraţie, dar nu pricep nimic, atâtea cuvinte neînţelese aruncate în jurul meu într-o limbă necunoscută.

— Adă cabotajul... dă-i conosamentul... o sută bruto... l-ai plumbuit? rupe-i plumburile... dă-i duplicatul... ia scrisoarea de trăsură... adă tariful... unde-i declaraţia?... ce-i cu tranzitul?... treci la *verificare...* dă *factura...* nu-i *manifestul...* L-ai *operat? desfigurează-l...*

Ce mic şi ce umil mă simţeam în ignoranţa mea acolo în magazia vămii. Ce n-aş fi dat să am în acele momente la îndemână un dicţionar să caut termenii tehnici, să pot înţelege, să pot pătrunde înţelesul acelui complicat mecanism profesional, care funcţiona sub ochii mei cu o precizie şi siguranţă desăvârşită.

Amărât mă îndreptai spre ieşire, să pot sorbi afară aerul curat pe cheiul Dunării. Uşa era baricadată de

câteva lăzi şi butoaie deschise pentru vămuire.

Un negustor oferea respectuos unui impiegat vamal o pungă de curmale „pentru acasă la copilaşi". Altul împacheta trei săpunuri roze, parfumate, „tot pentru acasă, ca *monstră* lui *madame* Sofi a d-lui impiegat".

După vreo două ore de aşteptare văd pe domnu taxator care se întorcea de la revizie.

Un bătrân înalt şi adus puţin de spate. La mâneca hainei poartă cusute trei bucăţele de galon îngust — un fel de grad de căpitan de vamă.

Îi spun şi lui pricina mea arătându-i avizul.

— Nu vă pot opera până nu văd *duplicatul.*

— Apoi de unde să-l am? Cred că trebuie să fie aci la biroul d-voastră.

Domnu taxator, după ce îmi aruncă o căutătură înăcrită, strigă răstit la un băiet din biurou:

— Ghiţă!... ia vezi unde-i duplicatul domnului.

În fundul magaziei, într-un fel de cuşcă de lemn cu geamuri, era o masă albă, nevopsită, încărcată cu hârtii şi condici — biroul d-lui taxator — lângă călimări, o ceaşcă de cafea turcească îngropată într-o movilă de hârtie-monedă.

— Nu se găseşte duplicatul. Veniţi mâine dimineaţă, îmi spune scurt domnu taxator, care îşi împacheta cu grijă câteva scrumbii sărate alese dintr-un butoi deschis pentru vămuire.

— Ei bine, zic eu cu supărare, dar ce-i de făcut să pot intra în stăpânirea lucrurilor ce mi-au sosit? Spuneţi ce taxe am de plătit şi daţi-mi lucrurile mele. D-l taxator îşi ridică capul, îşi încreţi sprâncenele şi, după ce mă fixă o clipă cu buzele strânse, începu sacadat:

— Noi nu putem călca legile. Formalităţile vamale sunt sfinte. Ne facem datoria de funcţionari. Aşa cu favoruri de acestea se *defraudează* fiscul statului...

„Se defraudează fiscul statului", aceste vorbe, rostite c-un asemenea ton, îmi făcuse pesemne o

impresie aşa de vie că-mi suna mereu în minte şi după ce părăsisem magazia vămii, pe când mă plimbam singur în lungul cheiului Dunării, unde sufla o adiere de vânt răcoritor. Mă îndreptasem abătut spre casă, când mă ajunse din urmă Moritz, de la „Interoceanica". Voios, surâzător ca totdeauna, mă opri bătându-mă pe umăr.

— Ei, ce-ai făcut? Ai terminat cu vama? Eu sunt gata de mult, operat şi deja lichidat.

— Eu, zic, n-am reuşit să fiu operat... nu se găseşte duplicatul... mi-a spus că aşa se defraudează fiscul statului.

Moritz râde cu poftă şi, după ce mă ia de braţ cum e obiceiul lui, începe a-mi vorbi cu blândeţe într-un ton protector:

— Iacă ce înseamnă să nu fii om de afaceri. Apoi d-ta n-ai văzut acolo pe biurou lângă călimară, cafeaua şefului? Mare lucru era să pui ceva acolo lângă ceaşcă... nu zic să mituieşti pe un funcţionar corect, nu cere nimeni asta, ferească D-zeu, nici nu şade frumos... dar cine nu tratează pe un impiegat cu o cafea turcească?... se cheamă că e o recunoştinţă pentru un om care îţi face un serviciu personal... care funcţionar poate refuza o trataţie? vezi, pentru afaceri trebuie să înţelegi, trebuie să ştii cum să iei oamenii...

Şi Moritz, plecând de la cafeaua şefului, începu să-şi dezvolte teoriile sale de psihologie experimentală aplicate în diferitele straturi sociale, pentru a mă face să înţeleg, în general, mecanismul afacerilor comerciale, şi în special, tainele formalităţilor vamale.

1922

RAIUL-LUPILOR

De trei săptămâni umblam pe malul Prutului, cu nişte ridicări topografice pentru regularea frontierei.

Ajunsesem cu lucrarea până la marginea unei păduri străvechi. Fermecat de frumuseţea unei zile aurii de toamnă, sătul şi ameţit de atâtea unghiuri, azimuturi şi triangulaţii, mă culcasem cu mantaua făcută pernă sub cap, pe salteaua moale de muşchi verde, la rădăcina unui ulm bătrân şi falnic, parcă anume pus de strajă la capătul potecii care tăia în curmeziş pădurea bogată, ca peria de deasă.

Stam la umbră sub streaşina de frunze şi sorbeam adânc mirosul îmbătător de tei, pe care-l cernea adierea vântului prin desimea întunecată a pădurii.

Singur, în tăcerea tainică a firii amorţite, visam cu ochii închişi pe jumătate, abia urmărind pânza apei Prutului, ce şerpuia alene în scurte cotituri până se pierdea în zare. Departe, şesurile păreau că se-mpreună; vederea înşelată ştergea hotarul şi nu se mai deosebeau pământurile de dincoace de cele de dincolo de peste Prut.

Pe cerul limpede, un singur nouraş alb îşi destrăma marginea de coama dealurilor din Basarabia.

Privind spre hotarul marii împărăţii ruseşti, mă încerca aceeaşi sfială care m-apasă de câte ori păşesc graniţa ţării mele.

Pământul, pe care îl simţi tare şi sigur sub tălpile picioarelor, cu câtă bucurie îl preţuieşti atunci când de pe ţărm priveşti apa în largul necunoscutei şi mişcătoarei mări!

Nici o vietate nu simţeam în jurul meu. Frunzele abia se clătinau molatic pe codiţele lor slăbite, şoptind sfioase în limba lor o prevestire tristă, pe care le-o suflase vântul celor dintâi fiori de toamnă.

Legănat de freamătul pădurii, somnul mă fura pe

nesimţite.

Nu ştiu cât am zăcut în toropeala asta dulce a lenei până ce pofta de fumat mă învinse. Scotocindu-mi toate buzunarele, m-am încredinţat că n-am nici un chibrit. Aşteptam. Mi se părea că aud nişte zgomote în depărtare. Îmi ascuţii auzul. Ecoul unor bătăi rare şi măsurate cădea adus de vânt în nişte oftări adânci, scăpate din inima pădurii. Erau lovituri de secure — tăia cineva lemne departe.

Într-un târziu, când lumina începu să scadă şi-o umbră fumurie prinse a învălui dealurile de peste Prut, mă hotărâi să mă întorc în sat.

Un om se ivi ieşind din pădure. Se opri sub bolta de frunze, în capătul potecii care străpungea ca un tunel adânca întunecime a pădurii.

— Bună vreme, bădică!... nu cumva ai vreun chibrit la îndemână, că aştept cu ţigara făcută de-un ceas?

— Poi!... chibrituri nu prea putem avea, dar om scăpăra o ţâră, şi foc pentru o ţigară tot trebuie să găsim.

În timp ce el îşi scotea amnarul şi iasca din chimirul lat, bătut în ţinte galbene, eu îl cercetam din ochi.

Înalt, adus puţin de spate, cu pletele cărunte, nişte sprâncene stufoase îi umbreau ochii mari şi negri.

Îşi ţinea subţioară securea, şi minteanul scurt îi sta aruncat numai pe-un umăr.

Dintr-o dată îmi plăcu înfăţişarea şi vorba lui aşezată. Simţii că am în faţă un om al pământului, cumpănit la vorbă şi la judecată.

Am aprins ţigara şi i-am dat pachetul meu de tutun.

— Îi de cel bun, de oraş.

Am pornit-o amândoi alături pe marginea pădurii, spre malul Prutului.

Suflarea ascuţită a unui vânt de nord începu a se simţi deodată; vârfurile copacilor se plecară, lovindu-se într-un vuiet prelung şi tulburat.

— A început iar să sufle Cazacul cu schic de

zăpadă.

— Care Cazac, întreb eu.

— Aşa-i zicem noi vântului ista care ne vine de dincolo, de la muscali.

Apoi tăcu. Simţeam cum mă cercetează cu coada ochiului din mers.

Avea să-mi spuie ceva şi nu ştia cum să înceapă.

— Mă rog matali, să nu vă fie cu bănuială, dar pe la noi prin sat când ajungeţi cu măsuratul pământului?... că vă aşteaptă oamenii ca pe Hristos.

— Apoi eu măsor numai graniţa, nu sunt trimis pentru împărţire de pământ, cum veţi fi crezând.

Un zâmbet de neîncredere îi alunecă pe buze, sub mustaţa groasă, tăiată scurt.

— Doar Prutul e graniţa noastră... dar eu îmi dau cu ideea că dacă te-apuci să măsori pământul, trebuie să-l începi de undeva, de la un capăt... Şi statul a găsit să-l înceapă-de-aici, de pe marginea Prutului.

În zadar am încercat să-l fac să înţeleagă că eu nu sunt venit să lucrez pentru împărţire de pământ. Mă ascultă cu neîncredere, urmându-şi judecata lui.

— Apoi mai bine face statul acum că trimite alde d-voastră, c-a văzut şi el ce-au pătimit bieţii oameni cu ingineri de ceilalţi, ţivili... E drept că lumea s-a înmulţit, dar statul are, slavă Domnului, destul pământ; ia să se facă odată împărţeala dreaptă... adică noi ai cui suntem?... nu suntem tot ai statului... că dacă facem armată nu se cheamă că tot noi apărăm ţara asta?... la uite, cât vezi cu ochii tot sate răzăşeşti au fost din vechime. Dar am sărăcit de tot acuma, şi hrisoavele pe care le avem de la Ştefan cel Mare, cu câte zece peceţi pe ele, le ţinem acuma la icoane, că alta nu avem ce face cu ele. Pământurile noastre ţineau totuna, de colea, de la pădurea asta, ce-i zice Raiul-Lupilor, şi până dincolo de Prut, cât prinde ochiul în zare, la geana cea de deal în Basarabia.

Frământat de gânduri, ascultam în tăcere. Iarăşi

fără să vreau pusesem degetul pe rana dureroasă pe care mă feream s-o mai ating, deşi o vedeam sângerând sub ochii mei la fiecare pas. Acelaşi fel de judecată încolţit în atâtea minţi, aceeaşi plângere înăbuşită în atâtea inimi, aceeaşi căutătură încruntată o văzusem scăpărând în ochii întunecaţi ai tuturor acelora pe care îi întâlnisem în satele de răzeşi scăpătaţi, pe şesul sărăcăcios al Prutului.

De la o vreme pierdusem încrederea în leacul cuvintelor mângăietoare. Nu mai îndrăzneam să încerc nimic, priveam şi ascultam îndurerat şi dezarmat, ca cioplitorul care-şi aruncă dalta prea slabă ca să învingă tăria unui bloc de stâncă de granit. Adevărul crud adesea îl ocoleam c-un fel de laşitate şi căutam să fug schimbând şirul gândirii, de aceea mă legam, de câte-o vorbă care-mi servea ca punte de scăpare.

— Raiul-Lupilor... de ce îi spune pădurii aceleia Raiul-Lupilor?

— Apoi dacă a păzit-o lupii... cum te gândeşti că s-a păstrat pădurea asta aşa de deasă până acum?

— Cum a fost păzită de lupi? întreb eu mirat.

— Am avut noi aici un boier, conu lorgu Tulbure, Dumnezeu să-l ierte, că i-or fi putrezit şi ciolanele, dar amarnică inimă de român. Avea el ce-avea cu pădurarii, zicea el că n-a întâlnit pădurar cinstit. Şi ca să facă dovadă, i-a şi încercat o dată. Mai de mult, când a fost el numit prefect, a strâns pe toţi pădurarii din judeţ şi le-a spus că a venit ordin precum ca statul de-acum înainte a taiat leafa la pădurari. Care vrea să stea fără leafă, bine, care nu, atâta pagubă. Vreo câţiva au încercat să zică ceva „...Că e greu... cum o să trăim aşa... c-avem case, copii..." mă rog, ca omul când îl strângi în chingi. Apoi au ieşit afară de s-au sfătuit ei între ei ce-i de făcut. După aceea s-au ales câţiva care au intrat la prefect şi-au zis că toţi pădurarii s-au hotărât să rămână la posturile lor şi fără leafă, că dacă au apucat meseria asta, se ţin de ea.

„Bine, oameni buni, dacă-i aşa, duceţi-vă pe la

posturile voastre şi căutaţi de vă faceţi datoria şi serviciul vostru ca şi până acum, le-a spus conu Iorgu, şi cică a prins a zâmbi acru pe sub musteţile lui roşii ţepoase.

N-a trecut mai mult ca vreo două luni şi iar a pus să-i cheme la prefectură pe toţi pădurarii din judeţ.

Au prins a se bucura oamenii, gândind că are să le dea leafa de mai înainte.

Când colo, prefectul le spune că statul a pus o taxă de cincizeci de lei pe an pentru oricine vrea să aibă dreptul de a fi pădurar la stat. Au început pădurarii a se plânge, „că după ce li s-a taiat leafa acuma li se pune şi taxă... că de unde au să plătească ei atâţia bani", dar la toată urma s-au înţeles să plătească taxa şi să rămâie în slujbă, că dacă asta li-i meseria, ce au să facă alta. Atunci l-a prins un râs amar pe conul Iorgu şi unde a sărit deodată de pe scaun şi-a început a se răsti şi a înjura: „Afară, mişeilor... voi sunteţi omizile pădurilor!..." şi i-a dat pe toţi afară din slujbă. A pus pe alţii noi, dar nici aceia nu au fost mai buni decât cei vechi.

După ce-a ieşit conul Iorgu din prefectură şi s-a retras aici pe Prut, la moşia părintească, cel dintâi lucru care J-a făcut a fost să dea afară pe toţi păzitorii pe care i-a găsit pe moşia lui.

„Nu am încredere în oameni, zicea el, am să-mi aduc lupi să-mi păzească moşia."

Şi de-atunci picior de om n-a mai călcat în pădurea aceea, nici scârţâit de ferăstrău, nici boncănit de secure, nici bubuit de puşcă nu s-a mai auzit pe-acolo, ferească Sfântul!

Cum murea omului o vită, boierul o şi cumpăra, ba trimitea prin satele vecine de aduna toate vitele pierite, ducea hoiturile până în marginea pădurii, şi fiarele momite de miros veneau de-şi luau tainul; îl sfâşiau, luându-şi fiecare partea cu care intra la întunericul pădurii ca să se ospăteze.

Nu era chip să laşi noaptea afară vreo vită. Se înmulţiseră dihăniile, de parcă veneau din toate părţile

lumii, ca şi cum ar fi mers vestea de la unii la alţii că acolea-i traiul bun, aşa se strângeau. Mai cu seamă iarna veneau potăile de lupi pe gheaţă de peste Prut. Creştea şi se îndesa sălbăticindu-se pădurea asta neumblată. Copacii îşi încâlceau crengile, că nu mai era chip de străbătut; frunzele căzute se spulberau de vânturi şi de vârtejuri, se strângeau în troiene, unde zăceau putrezind în umezeala pământului, până la care nu mai răzbea niciodată lumina soarelui.

Era câte-o urgie de iarnă geroasă, de crăpau pietrele şi îngheţau păsările pe crengile copacilor, căzând jos moarte în zăpadă, şi la noi în sat nici o legătură de uscături nu era slobod omul să ridice din pădurea boierului. Ardeau şi oamenii stuf din bălţile de pe şesul Prutului.

„Mânca-l-ar lupii pe care îi iubeşte el!" aşa îl blăstămau femeile din sat pe conu lorgu, când li se răcea vatra în casă.

Şi blăstămul s-a împlinit întocmai. Într-o noapte, prin postul Crăciunului, viscolea amarnic şi mugea vântul de nu era chip să scoţi capul afară, se auzeau urletele lupilor pe sub ferestrele caselor, de ne minunam cu toţii ce poate să fie.

Şi când s-a luminat de ziuă, tot satul aflase că pe conul lorgu Tulbure l-au mâncat lupii în marginea pădurii. Nu i-au găsit decât picioarele de la genunchi în jos băgate în cizmele lui de iuft rusesc, dârele roşii pe albul zăpezii se perdeau în desişul pădurii, şi vreo câteva zdrenţe din îmbrăcămintea sfăşiată de dihănii în lupta lor.

Ce să fi căutat boierul pe-acolo pe-o aşa noapte? Prepusuri şi scornituri au fost multe, dar nu s-a putut nimic dovedi. Cică se ducea el uneori noaptea la moara de vânt de pe deal, din marginea pădurii. E drept că morăriţa, nevasta lui Toma Nistor, era o şerpoaică de femeie fără pereche, cu nişte ochi plini de foc şi de păcate. Unii ziceau că oamenii l-ar fi ucis şi pe urmă l-ar

fi adus în marginea pădurii, ca să-l rupă lupii şi să nu se mai cunoască urma. Alţii ziceau că au auzit ţipete, dar anume n-au voit să iasă să-i dea ajutor.

Pe moşie, după el, a intrat fecioru-so, conul Ţilică, după ce s-a întors din străinătate. În vreo patru ani el a bătut moşia la cărţi şi pe urmă s-a împuşcat; acuma o ţine un boier de la Bucureşti.

Povestirea era pe sfârşite când am intrat pe poarta satului. Fără să vreau mi-am întors capul înapoi spre Raiul-Lupilor. Pădurea cea întunecată şi plină de taine părea o pată neagră pe orizontul însângerat de flăcările apusului.

1913

O PROTESTARE POSTUMĂ

Terminasem afacerea pentru care mă dusesem la tribunalul din oraşul C... Era o zi mohorâtă de toamnă. Afară începuse o ploaie rece, iar pe sălile de aşteptare ale tribunalului, curentul şi umezeala te pătrundeau până la oase. Mai mult ca să mă adăpostesc, intrai în sala de şedinţă. Îmi aduc bine aminte că era un proces între doi arendaşi foşti tovarăşi la o moşie.

De paisprezece ani în şir avocaţii pârâtului reuşeau să găsească, la fiecare înfăţişare, câte un motiv de amânare a judecăţii.

În liniştea rece şi solemnă a sălii de şedinţă se auzea numai glasul avocatului, care ridicase un nou incident şi căuta să convingă pe onoratul tribunal că trebuie să se amâne procesul şi de astă dată. Cum stam pe colţul meu de bancă, lângă uşă, ascultând cu sfinţenie, deodată aud răsunând nişte fluierături haiduceşti şi o izbucnire de... „Huideo!... Ho!... Ho!... Chioaro!... Ho!..." nişte strigăte aşa de groaznice, că zguduiau clădirea din temelii. Nu înţelegeam ce putea să fie: vreun scandal, vreo încăierare între lumea din sală?

Mi se părea foarte ciudat faptul că nimeni nu se sinchisise de întâmplarea asta. Numai preşedintele, care dormita, rezemat într-un cot, a tresărit puţin; şi-a încruntat sprâncenele, dar n-a făcut nici o mişcare. Aprodul de lângă uşă nici nu s-a clintit. Avocatul şi-a continuat pledoaria înainte, ca şi cum nu s-ar îi întâmplat nimic. N-am putut răbda, eram curios să ştiu ce se întâmplă afară. Am ieşit pe uşă în vârful picioarelor.

Pe sală lumea îşi căuta de treabă ca de obicei. Nimic deosebit. Vreo doi avocaţi, în robele lor fluturătoare, se plimbau vorbind, căutând să-şi convingă clienţii. Într-un colţ, mai mulţi ţărani, şezând pe vine, rezemaţi de perete, ascultau pe un misit care le vorbea ceva. Un gardist îşi făcea ţigara liniştit în faţa unui

jandarm rural, lângă o fereastră.

— Mă rog, întreb eu pe gardist, n-ai putea să-mi spui ce-au fost huiduielile acele mai adineauri pe sală?

— la nimic, domnule... un ţăran ţicnit care are năravul ista.

Mă uit pe fereastră şi văd aproape de poartă un ţăran cu sumanul sur murdar de noroi, cu o căciulă lată în fund, cum poartă de obicei ciobanii. Tocmai se oprise să-şi lege aţele de la opinci, căci i se târâiau pe trotuarul ud de ploaie.

Era un om slab, uscat, cu barba neîngrijită, cu nişte ochi albaştri tulburi.

Răspunsul gardistului în loc să mă lămurească, îmi aţâţase mai mult curiozitatea.

— Mă rog, dar pe cine huiduie el? Din ce cauză face asta?

— Apoi nu-ţi spusei că aşa-i năravul lui. N-ai ce-i face. Dacă găseşte deschisă uşa sălii de şedinţă, trage o înjurătură ţapănă judecătorilor şi pleacă. Dacă nu, apoi se opreşte în faţa statuii celei de colo, de sus, deasupra scărilor, femeia ceea legată la ochi şi cu balanţa în mână. Pe aceea are el năcaz mare, cică e sfânta dreptăţii. După ce strigă la ea: „Ho! chioara dracului!..." pleacă liniştit iar la Baltă, că el îi tocmit acum la vite, pe moşia domnului Costică Apostoliu.

— Dar din ce cauză face el asta? încerc din nou a descoase lucrurile.

— Cică a avut el o chestie aici, la tribunal, şi de-atunci a rămas cu patima asta. Ce anume o fi fost nu ţi-aş putea spune, dar e aici domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, el le ştie pe toate.

Am plecat pe sală. În capăt, după camera avocaţilor, sala era despărţită printr-un paravan de scânduri, acoperite cu gazete ilustrate. Deasupra uşii, pe un carton, era scris cu litere de mână: *„Local de Debit şi Bufetul Onor. Tribunalului”.*

Am intrat înăuntru. La tejghea, cu spatele spre

rafturile pline cu rânduri de pachete, sta o fetiţă bălană, cu părul buclat. Aşa de adâncită era în citirea unei fascicule de roman, încât nici nu şi-a ridicat ochii de pe rânduri când mi-a întins pachetul de ţigări pe care îl cerusem. Mă aşez pe un scaun şi desfac un jurnal. Lângă fereastră, un bătrân citeşte *Universul. Îl* observ cu atenţie. Un cap mare, pleşuv, o frunte încreţită, barbişon alb şi nişte ochi mici, pătrunzători, care lucesc prin sticlele ochelarilor rotunzi, încălecaţi pe un nas coroiat.

Îmbrăcat într-o redingotă lustruită, cu poale foarte lungi, domnul Tache Bufegiu, cel mai vechi om din tribunal, are o înfăţişare interesantă.

Aştept până termină de citit jurnalul şi mă hotărăsc să întreb:

— Am auzit că sunteţi de mult pe aici, trebuie să ştiţi ce-i cu omul acela care huiduia mai adineauri pe sala tribunalului?

— Domnul se vede că nu-i de prin partea locului?... pardon!... cu cine am onoare?

Şi după ce îi spun numele, domnul Tache Bufegiu îşi trage scaunul lângă mine şi strigă cu glas poruncitor: „Mândiţo!... două cafele turceşti cu caimac."

— Domnul meu, nu ca să mă laud, dar pot zice fără teamă de a fi combătut că sunt cel mai vechi om din tribunalul local, ca să zic aşa, edecul tribunalului. Am schimbat optsprezece prezidenţi, cunosc pe degete toate chestiile de drept care au trecut pe aici, dar încă o speţă aşa rară cum a fost cu procesul omului ista n-am pomenit.

Mă rog, ce-i zice d-ta, dacă bunăoară, într-o bună zi, autorităţile îţi fac toate actele în regulă, prin care se arată precum că d-ta eşti mort?...

Nu prea înţelegeam bine ce voia să-mi spuie, totuşi îi răspund:

— Am să dovedesc că sunt în viaţă.

— He!... făcu înţepat domnul Tache Bufegiu, nu zic ba, ai să poţi dovedi, dar ţăranul săracu nu poate şi pace.

Că şi boul are limbă lungă, dar nu poate să vorbească.

Mă rog, să-ţi spun cum se prezintă cazul... nu zău, e o speţă rară. Individul în chestie, ţăran dintr-o comună de-aproape, îl cheamă Andrei Penişoară, neştiutor de carte, dar nu prost, avea pământ cu chirie de la stat, vreo zece hectarii.

Cum şi în ce fel s-a întâmplat lucrurile nu ţi-aş putea spune, dar atâta ştiu că a intrat în duşmănie cu perceptorul şi secretarul comunal.

Ce-au făcut ei, ce-au dres, că au întocmit o hârtie către şeful ocolului domenial, precum că numitul locuitor fiind decedat şi neavând moştenitori, n-are cine plăti dările către stat şi, în consecinţă, să fie deposedat de cele zece hectare de pământ.

Numitul decedat, care habar n-avea că duşmanii l-au îngropat de-a binelea, se duce într-o bună zi la perceptor să plătească dările, după obicei.

Perceptorul nu-i primeşte paralele şi-i răspunde scurt că pentru dânsul locuitorul Andrei Penişoară nu mai există. Omul deodată nu s-a cam dumerit cum stă lucrul, dar, în primăvară, când să bage plugul în ţarină, se pomeneşte că-i deposedat de pământul din care se hrănea de atâţia ani.

S-a plâns omul la unul şi la altul, dar cine să stea să-l asculte şi să-l creadă. În faţa autorităţilor el era considerat ca mort.

S-a dus şi la şeful ocolului domenial, precum ca să dovedească în fiinţă că este viu şi că pe nedrept l-a deposedat.

Şeful ocolului ce era să facă? Cum să-l creadă pe cuvânt că este viu, când el avea la dosar acte în regulă că omul e mort, fără moştenitori.

l-a spus să facă o petiţie pentru a se cerceta cazul.

Şeful ocolului trimite petiţia, conform legii, subprefectului spre cercetare, subprefectul o înaintează pe cale ierarhică secretarului comunal, care, de data asta, dovedeşte cu acte că omul este dispărut din

comună.

La urmă, omul o ia pe calea judecăţii. Face proces celui care luase pământul pe care îl lucrase el. Era un cumnat al perceptorului.

Apoi, dă în judecată statul, mă rog, ca omul fără carte, se afundă din ce în ce mai rău. A pierdut peste tot, faţă cu actele doveditoare aflate la dosar.

La toată urma, când a văzut omul că nu-şi poate dovedi dreptatea şi că a pierdut tot ce mai avea, s-a exaltat puţin la minte, şi în şedinţă a tras o înjurătură zdravănă în faţa tribunalului în complect.

L-a arestat, l-a condamnat, dar când şi-a terminat pedeapsa, cel dintâi drum l-a făcut iar la tribunal, şi iar a tras o înjurătură şi o huiduială justiţiei.

L-a arestat din nou, l-a bătut la poliţie, l-a trimis la jandarmi să-l înapoieze la urma lui, dar, după câteva săptămâni, cum s-a întors în oraş, s-a arătat iar la tribunal ca să-şi facă obiceiul.

Acum a intrat la o moşie, păzeşte vitele la Baltă şi, de câte ori vine prin oraş, dă câte-o raită la tribunal, şi, după ce trage câte-o huiduială tribunalului, se întoarce înapoi cuminte la treaba lui.

N-are ce-i face, acum s-a învăţat toată lumea cu el, nu face la nimeni rău, atâta patimă are şi el... ce să-i faci?

He!... domnule... crede-mă, că-s bătrân, cu administraţia să nu te pui niciodată, că, dacă o vrea să te frece, te freacă, domnule, că nici justiţia nu poate să te scape.

1913

PRIMA DATĂ

De necaz n-a mâncat la prânz, s-a plimbat două ore şi a fumat zece ţigări, aşa era de enervat domnul director Victor Iliaş, comisar titrat de clasa I, numit abia de patru luni în serviciu, ca director al poliţiei locale.

Numai când a constatat că în port-tabac nu mai avea nici o ţigară, s-a hotărât să intre în cafeneaua din centru, unde se găsea concentrată, la orice oră din zi, întreaga viaţă şi activitate a oraşului. Cum a deschis uşa, s-a oprit în prag, lovit de mirosul greu, înecăcios şi acru al aerului îmbâcsit pe care-l consumau zilnic intelectualii provinciei. După prima clipă de şovăială, păşi hotărât înainte, grav şi corect, cu mâna la pălărie, printre şirurile de mese, până în fund. Căci d-l director avea felul său de a fi şi de a se prezenta; din ziua în care debarcase aci, păstra aceeaşi poză de o corectitudine aleasă, de o politeţe rece şi gravă, uneori distrat, alteori visător, dar totdeauna corect şi grav. Ştia cum să-întrebuinţeze o anumită tactică pentru a se prezenta şi impune în ochii lumii de provincie.

— O gingirlie subţire, fiartă bine! răsună glasul sonor al lui Aurică chelnerul, care ajunsese a cunoaşte gustul fiecărui client în parte, aşa că le comanda consumaţia obişnuită îndată ce vreunul se arăta în uşa cafenelei.

E atât de amărât azi d-l director, încât, prin norul de fum al unei ţigări speciale, abia îşi aruncă privirea în fund spre *casă,* de unde nişte ochi arzători îi urmăresc mişcările. Altă dată el observa în tăcere ceasuri întregi pe casieriţa de zi, bruneta ceea, coaptă şi mândră, cu degetele ferecate în inele sclipitoare. Nu că o privea cu vreo intenţie oarecare, dar i se părea un subiect nostim, un cap de studii şi observaţii interesante — mai cu seamă când se înroşea emoţionată de acordurile muzicii, care repeta anume, în fiecare zi, *La belle brunette,* valsul

al cărui titlu, Anghelachi capelmaistru îl scrisese cu aşa ortografie încât publicul citea întotdeauna: *Labele brunetei.*

De două ore se chinuieşte să termine primul articol din *Universul* şi nu-i chip: rândurile îi joacă sub ochi, ar vrea .să nu se mai gândească la cele întâmplate de dimineaţă, şi-i peste putinţă. Mereu îi vin în minte vorbele şi observaţiile prefectului, ale poliţaiului şi ale primarului.

Acum se căieşte că nu le-a răspuns aşa cum trebuia. Ce, oare n-a procedat bine şi corect?... Nu şi-a făcut decât datoria şi nimic mai mult decât datoria. Şi, în definitiv, ce-a făcut pentru a stârni o adevărată furtună, ridicând în picioare toate autorităţile oraşului? A făcut cu o seară mai înainte o simplă descindere la Iani Cafegiu, în acel tripou ordinar, în care se jefuiesc oamenii la jocul de cărţi; a confiscat banii şi mobilierul, încheind cuvenitul proces-verbal, pentru a da pe contravenient în judecată. A lucrat conform legii, cum scrie la carte, îndeplinind procedura întocmai şi corect. Unde-i, mă rog, abuzul de putere care i se impută acum? Asta e crima de care s-a făcut vinovat şi pentru care stau gata să-l sfâşie toate autorităţile: poliţia, primăria şi prefectura?...

Nu, nu se miră de poliţai, care nu poate fi considerat decât ca o brută, care i-a primit procesul-verbal râzând de i se scutura burta: „Da' aprig mai eşti, mititelule!... ce te repezişi aşa... mai sunt alţii, cu ixpirienţă şi practică mai cevaşilea"... La ce te poţi aştepta de la un bătrân din cadrele vechi ale poliţiei, înnărăvit în rele, care nu ştie decât să bea, să sfănţuiască şi să fumeze cu ţigareta lui de chihlimbar de jumătate metru lungime.

Dar prefectul!... ei, la asta nu se aştepta: oricum, om serios, cu greutate, cu pretenţii de cultură; cine ar fi crezut că poate să judece lucrurile în aşa mod.

„Prea te precipitezi, tinere... mai întâi trebuie să

cunoşti localitatea şi oamenii pentru a şti cui trebuie să-i faci procese de contravenţie şi cui nu... Sunt interese politice locale care... În definitiv caută mai întâi şi te iniţiază... altfel trebuiesc luate lucrurile... "

Şi cu ce ton i le spusese toate aceste... a!... nu-şi va ierta niciodată lipsa asta de energie... de ce nu i-a răspuns aşa cum i se cuvenea? Ei... unde sunt iluziile cu care intrase în noua meserie, când hotărâse să se devoteze ei cu trup şi suflet!... Cu puţină stăruinţă ar fi putut intra în magistratură, că, slavă Domnului, are şi el rude care reprezintă câteva voturi, şi, oricum, nenea Costică poate el ceva când a reuşit cu majoritate zdrobitoare la alegerile de astă-iarnă la Tecuci.

Dar nu, a preferat, deşi avea licenţă, să intre în poliţia nouă care se organiza şi cerea elemente culte şi titrate. Într-adins se ceruse într-un oraş străin şi nu în locul lui natal, numai pentru a-şi putea face datoria şi serviciul în conştiinţă.

Visase o viaţă nouă, aventuroasă, o viaţă de muncă şi emoţiuni; a urmări cu pasiune cele mai delicate afaceri poliţieneşti; pentru amorul meseriei a se expune la orice pericol; a moraliza, a reforma personalul nărăvit, a ajunge la idealul unei poliţii moderne ca şi în Occident, a parveni ca poliţia să fie o a doua magistratură, respectată şi apreciată...

Şi când colo... ce deziluzie!

La ce-i folosise atâtea chinuitoare examene de Drept?... Pentru ce îşi bătuse capul cu criminalitatea lui Tarde, cu memoriile lui Goron... cu o întreagă bibliotecă pentru care şi acum plătea ratele întârziate?...

Unde şi când va aplica măcar o iotă din cărţile care zăceau movilă pe masă şi în geamandanul burduf de sub pat?...

La fiecare măsură şi reformă nu întâlnea decât piedici; de patru luni în serviciu şi nu instruise nici o afacere mai frumoasă, nici o crimă, nici un viol, nimic interesant. În provincia asta infectă nu se întâmplau

decât beţii ordinare, bătăi şi scandaluri de cârciumă.

Până acum nu şi-a pus iscălitura decât pe condicuţele de la biroul de servitori şi pe statele de leafă de la sfârşitul lunii.

O viaţă stearpă şi monotonă, târându-se după un program neclintit, între birou, birt şi cafenea.

Şi pentru o mizerabilă leafă, care nu-ţi ajunge nici pentru a-ţi achita cartela de la birt, trebuie să suporţi acest mediu obscur şi infect, să stai, fiind totdeauna corect, într-un cerc de oameni ordinari şi ignoranţi, care nu ştiu decât a ciupi mita contribuabililor...

„Ha!... poliţie modernă!... Asanarea moravurilor... A doua magistratură!... Mofturi!... Spoială!... Barbarie!..." scrâşni d-nul director şi se ridică bătând enervat cu pumnul în masa de marmoră.

— Îndată la domnu!...

— Casa!... plata şi un pachet de „dame" la domnu!... se auzi iar sonor glasul lui Aurică chelnerul.

În stradă aerul era curat şi rece. D-l director se mai înseninâ puţin, totuşi îi flutura pe buze un zâmbet de amară ironie. Încheindu-se corect la haină, plecă în sus, cu paşi largi, admirându-şi dunga pantalonilor călcaţi în ziua aceea.

„Hm!... eram sigur, imbecilul de Ştefanachi se ţine ca umbra de mine." Imbecilul de Ştefanachi era un agent secret — după cum se recomanda el singur — însărcinat de poliţai a urmări zi şi noapte pe noul director, doar s-o putea să-l aibă la mână cu ceva.

După ce-şi făcu obişnuita plimbare, până în dreptul prefecturii, se întoarse înapoi, şi, cum era răcoare, voi să intre pe la croitor pentru a-şi lua pardesiul dat la reparat.

Dar se opri, aducându-şi aminte că mai are de dat încă 76 lei — nu că n-ar fi putut amâna oricât ratele la croitor, dar voia să fie corect şi de aceea se hotărî să aştepte până la leafă.

În uşa cafenelei se întâlni în faţă cu Iani Cafegiul, care-l salută respectuos; cum nu-l putea ocoli, d-l

director, stăpân pe sine, îi vorbi cu blândeţă:

— *Bonjour!* d-l Iani, poţi veni la poliţie să-ţi ridici banii şi mobilierul. Din partea mea, personal, nu am nimic... eu nu mi-am făcut decât datoria... mă rog, e logic sau nelogic?... Dar nu înţeleg cum ai făcut ca toate autorităţile să-ţi ia apărarea?

— E loţigo, d-l directoru... mă scuzaţi... sunteţo omo buno, *ma* pre seriozo e tinero... Însă pe urmă o să înţilegeţi cum merge treaba la noi... Iani se grăbea să plece. Vă saluto cu respectu! Şi în momentul când îi întinse mâna, d-l director, simţind ceva rece gâdilându-l în palmă, îşi retrase mâna scurt; atunci un zângănit de argint răsună repetat şi trei patace de câte 5 lei se rostogoliră de-a dura pe trotuar.

Directorul rămase o clipă zăpăcit, urmărind cu ochii mersul patacelor, după care Ştefanachi se repezi pe brânci să le prindă. După primul moment de nedumerire, d-l director explodă cu o indignare furioasă. Iani însă o şterse grăbit, uitându-se mereu în urmă, să vadă dacă nu se ţine cineva după el.

Ştefanachi agentul, care nu pricepea întâi cum s-a întâmplat lucrul, se minuna cu mâna la gură: „Mai mare ruşinea, asta n-am păţit-o niciodată, dar cum, Doamne iartă-mă, le-o fi scăpat din mână?"

Lumea din cafenea se alarmase, se întrebau unii pe alţii despre cele întâmplate, toţi se grămădeau pe la ferestre; s-au întrerupt toate jocurile. Ca fulgerul s-a răspândit vestea prin cafenele şi în tot oraşul.

Cazul era comentat în felurite chipuri. Au fost discuţii violente între taberele vrăjmaşe, care s-au format în câteva momente pentru şi contra directorului.

Unii îl considerau un grandoman exagerat, alţii susţineau că e un ageamiu, sau că face paradă şi fasoane de cinste. Foarte mulţi dovedeau, pur şi simplu, că directorul a fost un prost că n-a primit banii.

S-au găsit şi câţiva care îşi arătau în gura mare sincera lor admiraţie pentru acest tânăr corect, încât

vorbeau cu entuziasm de indignarea sublimă cu care — susţineau ei — că au văzut cum d-l director aruncase banii în obrazul acelui corupător, care voia să cumpere cu o mizerabilă sumă de 15 lei conştiinţa unui funcţionar titrat. Deşi, după cum se vede, părerile erau împărţite, eroul zilei, mândru, cu un calm admirabil, părea că nici nu voieşte a da atenţie celor ce se vorbeau pe socoteala sa.

D-l director în seara aceea fericită se plimbă până târziu, călcând corect, falnic şi mulţumit de sine, asemenea unui general în seara zilei unei victorii strălucite.

Era aproape miezul nopţii când d-l director, pipăind prin întuneric, dădu cu mâna, pe birou, de un plic aşezat lângă chibritelniţă.

Nerăbdător, înainte de a aprinde lumânarea, cu chibritul între degete, aproape să se frigă, observă cercetător plicul.

Era închis şi fără adresă.

La lumânare îl desfăcu grăbit şi... mirare... Înăuntru trei hârtii de câte 20 lei.

De unde şi cum? Mister!...

A rămas câteva minute uimit, întorcând plicul pe o parte şi pe alta...

„Hm!... a înţeles... e teribil, domnule, cu ce încăpăţânare se urmăreşte coruperea funcţionarilor corecţi!.." îşi zise d-l director, aruncând hârtiile pe birou.

Ce-i de făcut acum?...

Trebuie să procedeze sistematic. O să le dea a doua zi în mâna prefectului... ce mutră o să facă!... Dar prefectul a plecat în seara asta la Bucureşti.

Poliţaiului?... nici vorbă că nu, bruta asta ar fi în stare să bage banii în buzunar şi să-i râdă cu cinism în faţă. Dacă ar fi scrisă adresa pe plic s-ar cunoaşte poate scrisul lui Iani pe care l-ar da în judecată... ar fi un proces celebru...

Curios caz. La asta nu s-a gândit niciodată: să vii

acasă, să găseşti de-a gata o sumă de bani şi... culmea, să fii în aşa situaţie să n-ai cui să-i înapoiezi... Închipui[e]-ţi că în loc de trei hârtii de 20 ar fi trei de câte o sută... da' dacă ar fi de câte o mie? Să vedem cine i-ar da înapoi? Şi cui să le dai?

Cine e acela care, găsind o pungă în drum, să n-o ia? Dar când o găseşti la tine pe masă?... D-l director trânti furios cu pumnul în masă, îşi scoase haina şi smunci butonul care îi strângea gulerul; de-abia putea să respire.

Să te compromiţi pentru trei hârtii de câte 20, când ai dat probe de corectitudine... ce mizerie!

Hotărât!... banii aceştia nu-i aparţin, deci trebuie înapoiaţi... asta e clar.

Dezbrăcându-se grăbit, se aruncă în pat, desfăcând un jurnal pentru ca, citind, să nu se mai gândească la banii de pe birou. După câteva momente d-l director aruncă jurnalul pe care nu-l putea citi, căci era prea tulburat.

Cu siguranţă că toate autorităţile au primit bani de la Iani Cafegiu, chiar prefectul, acest om grav şi sever, cu toate că e aşa de sus-pus... Şi cine ar avea curajul să-l bănuiască măcar?... câte se petrec între culise... se vede că fiecare îşi are secretele sale profesionale.

Cum o să-l umilească el pe prefectul acesta îngâmfat, când îi va prezinta cele trei hârtii refuzate... Dar prefectul vine peste vreo săptămână, până atunci primeşte şi el leafa... aşa că poate să aibă intactă suma asta, chiar dacă acum ar cheltui din ea.

...O s-o dea înapoi, deci, ar putea-o considera ca un acont... dar o să se decidă mâine... şi d-l director suflă în lumânare, pentru a se putea linişti, în sfârşit.

1906

PESTE OCEAN

Note dintr-o călătorie în America de Nord

1926

(Fragmente)

LA NIAGARA

Până la Buffalo trenul extrarapid, fără să se oprească, atinge numai în goana-i nebună oraşe moderne şi prozaice, botezate pompos de americani cu nume poetice din antichitate: Palmira, Siracuza, Itaca, Roma.

Străbatem o bogată regiune industrială. Câmpia verde îi pătată de negrul fabricilor, afumată de monstrele locomotive „Pacific", tăiată peste tot de reţeaua aeriană a cablurilor electrice, sfâşiată în zbor de mii de automobile cu miros de benzină şi nori de praf în urmă.

Cine ar recunoaşte în haosul civilizaţiei moderne sălbatica şi pitoreasca vale *Mohawk,* teatrul de altădată al marii epopei romantice, descrisă de celebrul romancier american Fenimore Cooper?

Aci, în sânul unei naturi aspre, în cadrul de apă şi pădure, de-a lungul marilor lacuri s-au desfăşurat odată acele filme încântătoare de aventuri şi peripeţii eroice, în care pionierii îndrăzneţi şi războinicii indieni, superbii tatuaţi *Ciorapi de piele* şi *Ochi de vultur,* ne aprindeau imaginaţia copilăriei, purtându-ne în deliciu printr-o lume primitivă, măreaţă şi fantastică.

Un murmur surd, continuu şi vag, ajunge până la noi venind de undeva din depărtare.

— E glasul *Niagarei,* îmi spune tovarăşul de drum.

După un ceas ajungem. Ne oprim pe malul unei ape mari. Pare un fluviu de lăţimea Dunării. Nu-i fluviu. E un canal săpat de natură într-o albie de stâncă, pe o lungime de 60 kilometri: un imens jgheab de piatră prin care se scurge apa din lacul Erie în lacul Ontario. Diferenţa de nivel dintre cele două lacuri este de o sută de metri.

Stăm pe mal şi privim. Prima orientare.

În susul apei, cât pot cuprinde ochii, vezi faţa netedă a undelor clare, alunecând c-o repeziciune

ameţitoare. În josul apei, la câteva sute de metri, fundul de calcar e rupt brusc; şi acest fluviu lat, cu tot volumul lui de apă — *coloană de deluviu,* cum i se spune — se prăvăleşte deodată şi cade de la înălţime, spărgându-se jos pe un pod de piatră. Un nor de pulbere de apă pluteşte la orizont, veşnic suspendat în aer.

Acolo e cascada. Nu se vede încă bine. Auzi numai zgomotul detunător, neîntrerupt. Simţi parcă plutind în juru-ţi o atmosferă de mister şi primejdie.

Ne oprim. Un bloc de stâncă c-un buchet verde de arbori bătrâni: Insula-Caprei, rămasă ciudat în mijlocul torentului, desparte cascada în două. Căderea dinspre ţărmul american e mai mică. Cea despre ţărmul canadian, în forma unei imense potcoave, arată marea cataractă în toată splendoarea ei.

Enormul volum al torentului — douăzeci şi cinci de milioane de tone pe oră — strâns între pereţii de stâncă, se bombează ca şi coama unui monstruos val de ocean. La mijlocul cascadei masa fluidă e aşa de groasă că pare solidă — o masă compactă, colosală, se rostogoleşte vertiginos şi cade brusc în abis, spărgându-se pe stânca de jos în miliarde de bucăţi. Şi în tunetul groaznic ce zguduie pământul, răzbate un fel de muget de uragan perpetuu ce umple văzduhul ca o cumplită ameninţare de cataclism.

Simţi, asurzit, căderea, fără să poţi vedea spargerea jos, de fundul acelui satanic cazan clocotitor, ce fierbe ca un crater de vulcan în erupţie. Apa pulverizată izbucneşte năvalnic în vârtejuri fumegânde, ca nişte nori fantastici de aburi irizaţi. Şi în jocul razelor de soare, sub unghiuri diferite, praful lichid tremură bizar într-o orgie de culori îmbinate în dungi străvezii, ca o panglică de curcubeu solar.

Aspectele Niagarei, după starea cerului, variază la infinit. La mijloc, în pătura profundă a torentului, e un verde închis, slăbind din ce în ce mai pal spre lături. Coloane de mercur, şuvoaie metalizate, curg pe margini,

printre stânci pierdute jos, într-o fierbere de argint topit. Şi fluviul, până departe, se acoperă c-un strat de spumă fină, ca o dantelă capricios destrămată pe un alb câmp de zăpadă.

Răpit, înfricoşat, rămâi ceasuri întregi, cătând în extaz la spectacolul grandios ce te reţine împietrit în sentimentul profund al micimii omului în faţa eternelor fenomene ale naturii. Misterul nepătruns şi groaznica ei maiestate niciodată nu s-au putut descrie sau zugrăvi.

Îmbrăcaţi ca nişte scafandrieri, în haine de pânză gudronată, ne scoborâm sub cascada centrală pe o scară strâmtă şi udă, alunecând la fiecare pas. Un negru buzat, c-un trup de atlet, ne conduce şi ne susţine până jos la piciorul stâncii mâncate de apă. În spaţiul strâmt, rămas între peretele de piatră şi masa lichidă, ce fac în cădere o curbă perfectă, e întinsă o punte îngustă în spatele cascadei — Grota-Vânturilor, pe care n-o pot trece decât oamenii cu nervii sănătoşi.

Avalanşa de apă cade c-un tunet asurzitor. La depărtare de o palmă de ochi ai înainte peretele lichid ca o cortină gigantică. Păturile de aer sunt izbite cu atâta putere că vâjâie vântul într-un vârtej de curenţi, c-un urlet sălbatic şi răutăcios, pe care nu-l poţi auzi în largul mării pe timpul marilor furtuni.

Asurziţi, orbiţi, biciuiţi de plumbii de apă rece, uzi leoarcă până la oase, ne strecurăm prin pânzele duşurilor torenţiale, pe puntea îngustă, încleştându-ne mâinile îngheţate de balustrada lunecoasă. În sfârşit am scăpat la lumină. Ameţiţi, ne oprim să răsuflăm. De frig ne clănţănesc dinţii în gură. Cu puterile sleite, urcăm treptele până sus în capul scării. Ne uscăm la soare înfioraţi de-un tremur de tensiune nervoasă şi stăpâniţi încă de-o ciudată senzaţie: o profundă mulţumire de salvare, o ascunsă mândrie de biruinţă — parca am trecut teferi prin centrul unei trombe marine.

*

A doua zi, dimineaţa, cu tramvaiul electric, facem circuitul Niagarei, oprindu-ne pe diferite poziţii ca să vedem cataractele sub toate aspectele. Trecem celebrul pod suspendat. O minune tehnică, o pânză de păianjen ţesută în aer la o înălţime ameţitoare deasupra abisului. Intrăm pe pământul Canadei. Nici o formalitate, nici un control. Numai uniformele stacojii ale soldaţilor englezi ne atrag atenţia că păşim pe teritoriul unei colonii britanice[65].

Rezemaţi de-un grilaj de fier, la marginea prăpastiei, urmărim jos, pe apă, mişcările unui vapor: „Zâna negurilor" plutind vânzolit de frământarea talazurilor înspumate. Văzută de sus, mica navă pare o insectă imprudentă atrasă de pericol; se apropie de cascadă şi deodată se retrage cu groază, urmărită de rafale de ploaie, de jerbele care ţâşnesc din uriaşa căldare în clocot infernal.

— Şi când te gândeşti, spune tovarăşul meu, că minunea asta a naturii se distruge pe nesimţite. Baza stâncii de calcar este roasă mereu de apă. Căderea se retrage cu jumătate de metru pe an. Va veni o vreme când în locul cascadei va rămâne numai un canal strâmt, prin care apa se va scurge fără să cadă de la înălţime.

— E adevărat, răspunse un american, dar geologii au calculat că asta are să se întâmple peste vreo 30.000 de ani, aşa că o putem admira în linişte.

O sumă de legende circulă asupra acelor îndrăzneţi campioni, care — seduşi de vecinătatea primejdiei şi de vanitatea reclamei — au înfruntat prin nebune aventuri puterea Niagarei.

Celebrul echilibrist Blondin a traversat cascada, mergând pe o frânghie de sârmă întinsă de la un mal la altul. Purtând o mică sobă în spate, echilibristul s-a oprit

[65] În 1912, când întreprinde Eugeniu Botez călătoria în America de Nord, Canada era colonie britanică, cucerită de la francezi în 1763 (în urma războiului de 7 ani).

la mijloc, a spart câteva ouă din care şi-a preparat o omletă, ospătându-se liniştit pe sârmă, deasupra cascadei.

Un oarecare Robert Flack, construindu-şi o barcă specială, şi-a dat drumul în cursul apei, dar a fost înghiţit de torent chiar sub ochii soţiei şi ai copilului său.

Mai fericit a fost înotătorul Graham, care avu ingenioasa idee de a construi un butoi lestat la fund, pentru a-i păstra poziţia verticală. Cu chipul acesta a traversat de câteva ori cascada. Mulţi înotători l-au imitat, dar câţi din ei n-au plătit cu viaţa sfidarea nebună şi curajul steril al unui eroism inutil.

Pieile-Roşii, tribul *irochezilor,* vechii stăpânitori ai Niagarei, se adunau pe malurile aceste aducând, o dată pe an, o tragică jertfă marelui *Spirit* al apelor. Pregăteau o barcă, o albă *pirogă,* împodobită cu ghirlande de flori şi încărcată cu fructe şi cu felurite daruri.

Dintre fetele de măritat alegeau pe cea mai frumoasă pentru sacrificiu. Noaptea, pe lună plină, tot tribul se aduna pe malurile torentului. În mijlocul urletelor sălbatice şi al dansurilor diabolice, se lansa *piroga* în curentul apei. Numai câteva minute apărea în lumina argintie a lunii, plutind fulgerător spre abisul morţii, acea stranie viziune pe care, într-o clipă, Niagara o înghiţea pe vecie.

MINCIUNILE LUI CHATEAUBRIAND ŞI LITERATURA AMERICANĂ

În cercul nostru, plecat de dimineaţă din Buffalo, se găsea o tânără intelectuală din Boston.

Miss Mildred T... O blondă zveltă, fragilă, cu o voce muzicală, c-un cap de madonă. Bluza de mătase, culoarea fragilor, era prea decoltată; în ziua aceea, ce-i drept, era o căldură nesuferită. Bărbaţii, după moda americană, umblau numai în vestă şi sacoul pe mână.

În scurt timp ne-am pus toţi la curent cu starea civilă a americancei, care ne intrigase la început.

Unica fiică a unui mare industriaş din Boston. De douăzeci şi opt de ani. A doua oară divorţată. Îşi reluase vechiul titlu de *Miss,* cum e obiceiul în Lumea Nouă. Renunţase la măritiş pentru a-şi păstra completa libertate.

Studiase muzica doi ani la Paris. După trista experienţă a căsniciei, se apucase de literatură şi studii sociale. Deşi avea o graţie naturală, inteligenţă şi cultură aleasă, părea la prima cunoştinţă cam excentrică şi indescifrabilă. Venise la Niagara pentru o lună, ca să ia note în vederea unui roman feminin la care lucra de un an.

Stam în parcul îngrijit de pe malul canadian, înşiraţi pe bancă la umbra unor tei bătrâni. Privind panorama Niagarei, căutam să-mi închipui peisajul primitiv, aşa cum trebuie să fi fost pe vremea Pieilor-Roşii, în sălbatica măreţie a naturii virgine, înainte de a fi insultată şi mutilată de decorul şi reclama civilizaţiei aduse de oamenii albi.

— Ce trebuie să fi fost odată prin locurile aceste? Chateaubriand, care le-a descris magistral, spune că irochezii se hrăneau cu vânatul animalelor târâte şi ucise de cataracte. Indienii cu *pirogele* lor uşoare, din coajă de

copac, pescuiau urşi, cerbi şi bizoni căzuţi şi aduşi de torent.

— Admiraţi mult pe Chateaubriand? mă întrebă c-un zâmbet ironic scriitoarea americană.

Dintre toate celebrităţile europene nici una n-a scris despre America mai mari minciuni ca Chateaubriand. Opera lui n-a fost scrisă după vedere, la faţa locului, aşa cum susţine el. A fost compusă din bucăţi la birou, răscolind o întreagă literatura adormită de trei secole în praful bibliotecilor: studii, memorii, însemnările exploratorilor, misionarilor şi călătorilor din trecut.

— Ce are a face cum a lucrat, o întrerup eu, a scos dintr-un material brut un extract minunat. A făcut un aliaj preţios, opere nepieritoare ca *Atala* şi *Natchez,* în care — după cum spun marii critici — strălucesc pietre nestemate, rămase parcă din *Biblie,* sau de la Omer şi Ossian.

— Trebuie să ştiţi că noi, americanii, iubim mult adevărul şi sinceritatea în viaţă şi în artă. E adevărat că poemele lui Chateaubriand au făcut revelaţia unei lumi necunoscute şi a unei poezii noi, ca un suprem triumf al exotismului american; dar nu putem uita că cea mai mare parte a operei a fost *trucată.*

Pe Chateaubriand l-a chinuit toată viaţa ambiţia de a-şi lega numele de o mare descoperire geografică. Căuta un drum spre strâmtoarea Bering prin fundul băii Hudson, căuta izvoarele lui Mississippi şi locul unde a fost Cartagena.

Dar n-a avut parte să-i poarte numele nici o apă şi nici un munte. Nu era om de acţiune şi energie. Nici pregătire nu avea pentru explorări. A fost un artist c-o mare adoraţie pentru grandiosul său *Eu.* Un critic spunea despre dânsul că viaţa i-a oscilat între orgoliu-virtute şi orgoliu-prostie. În lumea nouă n-a stat decât vreo câteva luni. N-a avut nici timpul material să umble prin toate locurile pe care le-a descris. Când s-a convins că nu

poate să îndeplinească cele ce-a visat, s-a pus să cerceteze textele vechi.

Toate peisajele din Florida şi de pe Mississippi, descrise fără să le fi văzut, sunt împodobite cu minciuni născocite de bogata lui fantezie. Susţine că a întâlnit urşi clătinându-se îmbătaţi de struguri, că a văzut stârci albaştri, crocodili, şerpi gigantici, papagali multicolori. Iar în drum spre Niagara, la un trib de irochezi, a întâlnit un francez, fost ajutor de bucătar, făcând pe profesorul de dans. Învăţa pe *messieurs les sauvages et mesdames les sauvagesses*[66] dansurile franceze după aria *Madelon Friquet.*

Un profesor de la Universitatea din California a făcut un studiu documentat ca să stabilească adevărul şi minciuna, împletite, de altfel, cu multă artă în opera lui Chateaubriand.

Din una în alta am ajuns la literatura actuală americană.

— Noi, în Lumea Nouă, nu suferim de decadentismul care bântuie în literatura europeană. Avem şi noi însă alte păcate. Se citeşte mult, dar cititorii noştri sunt proşti. Gustul publicului e scăzut. Se citeşte superficial, fără pătrundere. Şi de aceea se şi scrie aşa în pripă, fără multă gândire şi sforţare pentru perfecţie. De altfel, lucrul e explicabil. Avem o literatură prea tânără. Abia am apucat să ieşim de sub influenţa literaturii engleze. Tot ce se scria mai înainte în America nu era decât o transplantare britanică. Bret Harte[67], e Dickens, Irving[68], e Goldsmith, Fenimore Cooper e Walter Scott şi

---

[66] „Domnii sălbatici şi doamnele sălbatice" (fr.).

[67] Francis Brett Harte (zis Bret) (1836—1902) scriitor american născut la Albany. Scrierile lui consacrate Far-Westului (Vestului îndepărtat) îi aduc o reputaţie internaţională. Adept al unui limbaj savuros cu o anumită culoare locală, este un precursor al lui Mark Twain.

Miller[69] e Byron. Numai cu Whitman ajungem la calitatea geniului american.

În literatura noastră avem acum două curente paralele: unul *popular* şi altul *rafinat.*

Curentul popular cuprinde toate cărţile scrise pentru marele public, după gustul mulţimii. Subiecte senzaţionale, adesea cu miez interesant, dar de-o simplitate copilărească, tipuri convenţionale şi formă foarte puţin artistică, neglijată cu totul, ca o cronică de ziar popular.

Curentul rafinat are un mic număr de scrieri pentru cercuri restrânse. Stil şi formă aleasă, dar fondul slab, fără viaţă, fără gândire profundă şi fără simţul realităţii. Este un fel de literatură, cum se zice la noi, scrisă cu pană de cristal şi cu cerneală parfumată.

— Poate din cauza vieţii comerciale din America, încerc eu să explic lucrul.

— Pardon, mă întrerupe americana, c-un accent net şi sec, Florenţa, Veneţia şi Olanda erau foarte comerciale când au produs pe cei mai mari artişti ai Europei.

Suntem încă o lume tânără, în formaţie. Talent, imaginaţie avem, dar n-am ajuns încă la o gândire profundă. Scriitorii europeni nu au mai mult talent decât ai noştri, dar au un public cititor superior, mai pretenţios, produsul unei civilizaţii mai vechi. Un scriitor bun se formează ca şi un actor, care niciodată nu va ajunge la un rol desăvârşit jucând pe scena unei săli goale sau în

---

[68] Washington Irving (1783—1859), scriitor din S.U.A., unul din creatorii literaturii nord-americane. Este autorul unei hazlii Istorii a New Yorkului (1809) şi al mai multor biografii, istorii şi cărţi de călătorie.

[69] Henri Miller, scriitor american, născut în 1891, autorul unor scrieri cu o mare libertate de limbaj prin care denunţă obsesiile lumii moderne (Tropicul Cancerului, Tropicul Capricornului).

faţa unui public prost. Gustul şi educaţia publicului se face cu încetul.

La noi progresul este vădit. În toate oraşele se organizează cluburi literare şi se dau premii pentru poezie şi proză. În scurt timp şi pe acest teren vom arăta Europei ce putem produce. Nu uitaţi că arta nu e decât floarea care se deschide la urmă, după ce planta cu rădăcină adâncă şi tijă sănătoasă s-a dezvoltat complet într-un pământ fertil.

— Dar din literatura europeană ce preferaţi?

— Nouă, americanilor, ne place mai mult literatura engleză decât cea franceză.

Anglia e patria romanului. Scriitorii francezi sunt prea frivoli. Cu drept cuvânt s-a spus că, citind romanele franceze, îţi vine să crezi că autorii nu sunt însuraţi şi nu au nici mame, nici surori.

— Cred că în America, mai mult decât în Europa, aveţi ceea ce se cheamă *pruderie*[70]*...*

Dar n-apucasem să sfârşesc fraza, şi scriitoarea americană mă întrerupse brusc aruncându-şi pe umerii goi, c-o mişcare repede, un fular de mătase, ţinut până atunci pe genunchi...

— În tot cazul, la noi păcatele se ascund, pe când în Europa se etalează. Ceea ce numiţi *pruderie* este un omagiu adus virtuţii. Eu am trăit în Franţa şi cunosc bine viaţa şi femeile de acolo. Sunt fals zugrăvite în literatură. Femeia franceză se îmbracă bine, are spirit şi graţie, dar nervii îi sunt prea iritabili şi vorbeşte prea convenţional. E şi natural, căci abia iese de sub tutela guvernantei şi intră în sclavia soţului. În toată Europa femeia e încă *minoră,* numai în America a ajuns la *majorat.* Foarte bine s-a zis despre femeia franceză că-i jumătate prinţesă şi jumătate actriţă.

După ce ne-am despărţit, multă vreme mi-au umblat prin minte părerile scriitoarei americane asupra

[70] De la fr. pruderie — virtute mincinoasă, ipocrizie.

femeii franceze. Şi cum îmi apărea mereu imaginea ei şi în auz îmi răsuna accentul acela net, sec şi pedant, mi-am adus aminte de părerile unui scriitor francez asupra femeii americane:

„Ţara asta în care numărul bărbaţilor e cu vreo trei milioane mai mare ca al femeilor, şi unde sunt cele mai multe căsătorii din amor şi cele mai multe divorţuri, a făcut din femeie o aristocrată fără curte, o rafinată fără mediu, o imagine fără cadru, un juvaer fără montură, o zeiţă fără Olimp".

PE MISSISSIPPI

Ciudat tip de vapor fluvial. Necunoscut pe Dunărea noastră. În loc de elice, numai o roată imensă cu zbaturi, aşezată la pupa, învârtindu-se c-un zgomot infernal, împinge înainte vasul cu fundul plat. Urcăm fluviul încet, luptând să învingem viteza curentului apelor umflate pe timpul inundaţiei periodice.

Ca şi Nilul binefăcător, Mississippi — „părintele râurilor" — îşi revarsă regulat prisosul apelor mănoase, fertilizându-şi vasta albie, întindere nesfârşită de pământ roditor, supranumit noul Eden.

Pe malul stâng se-nşiră coline paralele, acoperite cu păduri negre de stejari, pe-alocurea pătate cu albul lucitor de ulmi şi mesteacăni.

Pe malul drept, jos, uniform şi peste tot înecat, coroanele sălciilor pletoase, legate între ele prin lanţuri de liane agăţătoare, plutesc la suprafaţa apelor moarte, în singurătăţile nemărginite ale savanei pierdute în zare. Apa-i gălbuie, mâloasă. Navigaţia-i grea prin părţile acestea când fluviul e umflat.

Roata cârmei se învârteşte repezită ca să abatem din drum, în scurte zigzaguri, ferindu-ne de buştenii enormi ce plutesc coborând la vale. Oprite pe la cotituri, aceste epave rătăcitoare încheagă bancuri de nisip şi rădăcini, care se rup uneori de maluri, plecând în scursul apei ca nişte insule plutitoare.

Defilăm ca şi pe Dunăre, prin faţa ostroavelor pustii şi păduroase. Nelocuite, unele fără nume, se cunosc numai după numerele însemnate pe harta fluvială. Navigăm pe lângă ele, unde curentul e mai mic. Umiditatea solului fecondează o vegetaţie bogată, lacomă, nebună, care se târâie şi se agaţă, se încolăceşte ca şarpele, îmbrăţişând trunchiuri bătrâne, încâlcindu-se într-o ţesătură deasă de draperie mătăsoasă. Adierile vântului, loviturile apei clatină

imensul gard viu ce-şi oglindeşte frunzişul, legănat în unda sclipitoare, c-un joc de culori fantastic şi ameţitor. Iar freamătul de frunze, suspinând în adâncimea desişului, tremură în aer ca o prelungă respiraţie a vieţii vegetale.

Pe sus, suspendate parcă în azurul cerului, trec stoluri de păsări acvatice, plutind în zare, deasupra luciului apei molcome spre bălţile adormite.

Pe vaporul nostru, încărcat cu baloturi de bumbac — lume puţină. Câţiva călători albi şi vreo zece familii de negri.

La prânz, căpitanul vasului, instalat după obicei în capul mesei, îmi făcu loc în stânga. Locul din dreapta era rezervat unui domn bătrân c-o figură impunătoare, c-un aer aristocrat. Asemenea tip de american nu mai întâlnisem în calea mea prin Lumea Nouă. Anglo-saxon de cea mai pură rasă. Foarte înalt, uscat, zvelt. O figură prelungă, osoasă, roşie, întretăiată de-o reţea fină de vinişoare violete; părul cenuşiu în şuviţe rare, şi nişte ochi ficşi, albaştri ca de sticlă. Temperament flegmatic, rigid şi geometric, părea — după ţinută şi îmbrăcăminte — un nobil general în retragere, care-şi păstra încă deprinderea de comandă şi dominaţie. Pe când bătrânul consulta lista, căpitanul se aplecă şoptindu-mi:

— E cel mai mare cultivator de bumbac din Virginia. Adevărat nobil. Din cea mai veche aristocraţie. Domeniile familiei trec din tată în fiu de trei sute de ani.

— Cum, îl întrerup glumind, în egalitara şi democratica d-voastră Republică aveţi încă o aristocraţie?

— Desigur, îmi răspunde grăbit, în orice societate triajul unei elite se face de la sine. Întotdeauna vor fi unii creaţi să comande şi alţii să asculte. Aristocraţia noastră virginiană a furnizat Americii cei mai mari bărbaţi de stat.

În timpul mesei bătrânul american mă întrebă cu mult interes despre viaţa şi vietăţile din Delta Dunării. Cunoştea bine Delta lui Mississippi, unde dusese, spunea

el, un trai de martir din cauza ţânţarilor; povesti apoi peripeţiile vânătorilor făcute în regiunea mlăştinoasă a Deltei, împotriva crocodililor şi a şerpilor cu clopoţei.

Şi pentru că văzuse interesul meu pentru navigaţia pe Mississippi, după masă, mă luă de braţ şi mă conduse în faţa unei hărţi ţintuite pe unul din pereţii salonului din prova.

— Iată, îmi arătă el, cum, dintr-o singură aruncătură de ochi, poţi înţelege rolul marelui fluviu pe care indienii, în pomposul lor limbaj, l-au numit „Părintele apelor".

Priveşte ce formă regulată are America. Pare că după o ordine metodică natura a separat pământurile şi apele, munţii şi văile. Un plan geometric, măreţ şi simplu. Un imens triunghi de la nord la sud. Pe latura de sus — Marile-Lacuri, pe latura Pacificului — lanţul Munţilor Stâncoşi, pe latura Atlanticului — lanţul Munţilor Alegani. Depresiunea mediană, acest vast teritoriu, îi tăiat în două de Mississippi pe toată lungimea de şase mii de kilometri. În el se varsă cincizeci şi şapte de râuri navigabile care, scoborând din munţi, udă de o parte şi de alta, fertilizând toată această regiune de o nesecată bogăţie naturală.

Nici o apă de pe glob nu formează o arteră de comunicaţie mai interesantă ca Mississippi. Bazinul mississippian a fost ocupat de triburile indigene, dar n-a fost niciodată posedat. Căci numai prin agricultură omul se leagă de sol. Primii locuitori au rămas tot la vânat, fără să se ridice la treapta păstoriei şi agriculturii. Pământul acesta este cea mai măreaţă locuinţă pregătită omului de natură.

Cu drept cuvânt se zice că această imensă vale, găsită goală, a servit ca leagăn marii naţiuni americane.

*

După-amiază, înăuntru e o căldură înăbuşitoare. Ieşim afară pe punte. Adie o briză uşoară. Stăm la umbră sub o tendă de pânză groasă, pe care un marinar negru o

udă din când în când. Bătrânul american îşi prepară singur ceaiul, făcându-mi o întreagă teorie asupra raportului dintre căldura internă şi cea externă pentru a demonstra că, bând ceai clocotit, te răcoreşti. Eu mă mulţumesc cu siropuri şi apă la gheaţă. Un remorcher puternic ne ajunse din urmă. Avea aceeaşi direcţie şi câtva timp ne-am ţinut pe aceeaşi linie. Vaporul nostru, deşi mărise presiunea la căldare, rămânea în urmă. Remorcherul avea vădit viteză mai mare. Când s-a convins de asta, căpitanul nostru a renunţat să mai încerce o întrecere. Cuminte, el şi-a căutat de drum.

Bătrânul, care se sculase de pe scaunul său legănător, pe când urmărea cu binoclul în zare mersul remorcherului, îmi spuse c-un fel de regret:

— Mai înainte, pe Mississippi era imposibil să meargă două vapoare în aceeaşi direcţie fără sa se ia la întrecere de viteză.

O! erau lupte interesante care durau zile întregi. Se făceau pariuri pe sume fabuloase. Căpitanii, echipajele şi călătorii se pasionau până la exaltare. Câte căldări nu explodau aruncând vasele în aer, câte victime omeneşti nu făceau aceste curse nebune...

Erau căpitani încăpăţânaţi şi furioşi care, văzând că pierd cursa, ajungeau să tragă focuri de revolver în piloţi, sau să abordeze vasul rival pentru a-l da la fund.

Îmi aduc aminte că am luat parte în tinereţe la o asemenea cursă de vapoare. Plecam din Noul Orleans. Pe toate zidurile erau afişe enorme care anunţau primul voiaj a două vapoare noi care urmau să-şi încerce viteza. Călătorilor li se punea în vedere că drumul se face pe risc propriu, vapoarele nu răspund pentru accidentele care ar putea surveni în cale.

Mă îmbarcasem pe vaporul „Neptun". Mi se păruse că are forme mai fine şi o prova foarte ascuţită. Toată lumea de pe bord pariase. Erau angajate sume mari. Toţi călătorii, bărbaţi şi femei, luam parte cu îndârjire la luptă. Nimeni nu se gândea la pericol. Aţâţam marinarii şi

fochiştii promiţându-le mari recompense ca să ridice presiunea căldărilor la maximum. Eram hotărâţi să învingem sau să zburăm în aer.

Cele două vapoare, „Neptun" şi „Saturn", erau de acelaşi tip, maşinile de puteri egale. Câtva timp ambele au mers cu aceeaşi viteză. Staţiile telegrafice de pe malurile fluviului comunicau în toate direcţiile trecerea celor două vapoare. După sforţări cumplite, vaporul nostru izbuti să ia înaintea rivalului său, dar flăcările începură să iasă pe gurile coşurilor înroşite.

Tocmai când entuziasmul era la culme apăru în vedere Louisville — unde se hotăra cursa — se ridică atunci din fundul vasului în agitaţia de pe punte, şeful mecanic, cu părul vulvoi, negru ca un coşar, aiurit, strigând cu gesturi disperate:

„Depozitul de cărbuni e pe fund, trebuie încetată lupta din lipsa de combustibil".

„Niciodată! urlă căpitanul furios, toate lucrurile de lemn de pe bord să se arunce în foc. Să nu scadă presiunea la căldare nici c-un grad că vă bag în foc pe toţi mecanicii şi fochiştii. Menţin eu presiunea până la sfârşit arzând carne de om."

După câteva clipe se auzi bocănitul topoarelor şi vandalismul începu: mobilierul din saloane, mese, scaune, bănci, lăzi, parchete fură sfărâmate şi cărate cu repeziciune la căldare.

Un fermier avu o idee minunată oferind pentru ardere în loc de cărbuni întreaga cantitate de grâu pe care o transporta în fundul vasului.

O doamnă, care lua parte cu înverşunare la luptă, puse la dispoziţie o garnitură completă de mobile împachetată în lăzi. Navigam arzând la căldare grâu şi lemn.

În strigăte, urale şi aplauze nebune, „Neptun" acostă întâiul la pontonul din Louisville.

„Saturn" ajunse după şase minute.

„Neptun" era într-un hal de plâns, pe jumătate

distrus, dar... câştigase gloria învingătorului.

Asta e în firea americanului, sfârşi bătrânul povestirea; *go and run your risk* — mergi şi încearcă-ţi norocul.

ÎNTRE ATLANTIC ŞI PACIFIC

O dimineaţă rece. Ieşind din pâcla apăsătoare a negrelor uzine, sorbim cu nesaţ lumina aurie şi aerul curat de-a lungul lacului Michigan — o mare verzuie cu apă dulce. În urma noastră rămâne pierdut, învolburat, în norii de fum monstruos încâlciţi, Chicago, *oraşul ciupercă,* supranumit *Porcopolis.*

Cu o sută de kilometri pe oră, cinci zile şi cinci nopţi, străbate continentul trenul rapid „Nord-Pacific".

Trenurile obişnuite nu au decât o singură clasă. În schimb sunt numeroase trenuri speciale şi rapide, cu vagoane comode şi luxoase. Grupului nostru i se dăduse un *parlor-car*[71] pentru ziuă şi un *„Pullman"*[72]*-palace-car*[73] pentru noapte.

Un salon elegant: pereţi de oglinzi, covoare moi, fotolii turnante, birouri şi bibliotecă de mahon. Platforma de la coada vagonului e transformată într-un balconaş solid, de unde poţi admira natura din goana trenului.

Doi negri surâzători, tot drumul, şterg geamurile şi lustruiesc alămurile, spionând continuu călătorii pentru a-i servi cu perne curate şi băuturi răcoritoare. Fiecare vagon are câte-un filtru cu apă la gheaţă artificială.

Bărbier, manichiură, dactilografă, stenografă, telefon stau în permanenţă la dispoziţia călătorilor din trenurile rapide.

Întâlnim un tren întreg numai cu vagoane vopsite în alb. Altul, numai cu vagoane galbene. Un american ne lămureşte: vagoanele albe transportă lăptării şi brânzeturi, cele galbene transportă fructe.

Companiile de căi ferate sunt organizate şi

---

[71] Vagon-salon (engl.).

[72] După numele inventatorului american George Mortimer Pullmann (1831—1897).

[73] Vagon de dormit (engl.).

exploatate în chip pur comercial, nu administrativ ca instituţiile de stat greoaie, ruginite şi tiranice. Publicul câştigă din lupta de concurenţă ce-şi fac între ele diferitele companii prin viteză, confort şi ieftinătate. În ţara asta, tânără şi viguroasă, larga libertate este resortul iniţial al progresului.

Conducătorul, un american roşu, jovial şi gras, se aşază într-un fotoliu la rând cu ceilalţi călători. Citeşte gazete, cere foc să-şi aprindă trabucul, face glume şi vorbeşte tuturor c-un aer protector. Un inginer german din Brema, grav, pedant, se face că citeşte într-o carte, pândind pe sub ochelari figura conductorului luminată de-o sinceră voioşie.

De la o staţie se urcă un domn cărunt, c-o geantă la subţioară. E un inspector de la calea ferată. Conductorul nici nu se sinchiseşte. Inspectorul se aşază într-un fotoliu alăturea. Fumând amândoi, ca doi colegi, stau de vorbă despre diverse chestiuni de serviciu. Nici o urmă de jenă, nici o atitudine de ierarhie. Unde-i dulceaga linguşire, umilinţa şi servilismul micului funcţionar ce trebuie să-şi mlădie coloana vertebrală în faţa şefului rigid şi veşnic periat?

E firească această desăvârşită egalitate aci, unde cel mai unsuros fochist ştie că poate ajunge într-o zi, prin muncă şi merit, în cel mai înalt loc la conducerea întreprinderii, în care brevetele înaltelor şcoli de poduri şi şosele nu au nici un preţ.

Se povesteşte, ca pildă, viaţa unuia dintre marii regi ai căilor ferate americane, fost simplu macagiu. Pentru că era posesorul a două acţiuni, avea vot şi glas în adunarea generală a societăţii. A fost remarcat pentru părerile ce şi-a dat asupra creării unei linii noi şi a cumpărării unor mine de cărbuni. Societatea a câştigat sume mari, urmând planurile acţionarului macagiu, care s-a ridicat într-un timp scurt, trecând prin toate gradele, până la conducerea uneia dintre cele mai renumite companii din lume.

*

Străbatem vastul *baragan* al Far-Westului american. Trenul taie în goană spaţiul gol, câmpia moartă peste care pluteşte tristeţea nemărginirii pustiului ocean. Puterile naturii, vijeliile zăpezilor de iarnă şi vârtejurile aerului fierbinte de vară se dezlănţuiesc neînfrânate pe scoarţa netedă a pământului, în largul întinderilor nemăsurate şi fără hotar. Imensul deşert, slobodul imperiu al bizonilor de altădată, gol a rămas de mii şi mii de ani, căci omul stepei americane a rămas veşnic acelaşi vânător pribeag, fără să ajungă a trece vreodată la treapta păstoriei.

Pământul acesta virgin şi rebel, fecondat astăzi de sudoarea muncii coloniştilor europeni, sobrii şi taciturnii pionieri, se transformă sub ochii noştri ca să ajungă în scurtă vreme unul dintre cele mai îmbelşugate grânare ale omenirii. Aşezările temeinice sunt încă rare. La mari distanţe apare câte-o gară pierdută în monotonia întinderilor uniforme. În rânduri regulate se înşiră casele de lemn aliniate după imensele *silozuri-magazii* de cereale.

Uneori, prin undele tremurătoare, în arşiţa soarelui de vară, apar în zare pete sure ca nişte insule pe întinsul mării: sunt turme de zeci de mii de vite, păzite şi conduse de călăreţii *cowboy,* oţeliţii stăpânitori ai stepei.

Şi-n goana năprasnică a trenului, zărim, din când în când, câte o linie lungă, neîntreruptă, abia mişcând în depărtarea ştearsă. E o coloană de căruţe bizare sub coviltire de pânză ceruită, târându-se domol, ca un şarpe fumuriu de praf rămas în urmă: e trista caravană a deşertului american.

*

Pe timpul nopţii vagonul *pullmann-palace-car* se transformă într-un imens dormitor comun. Din banchete şi spetezele lor se întocmesc, în chip ingenios, paturi suprapuse, mascate de perdele lungi încheiate cu

nasturi.

Spaţiul pentru dezbrăcare după perdele e aşa de restrâns, încât lumea e nevoită să iasă la lumină în mijlocul vagonului sau să se dezbrace în cabinetul de toaletă şi să vie de-acolo cu hainele pe mână.

Dimineaţa şi seara e o defilare picantă de costume, pijamale, tricouri, cămăşi, capoate în dantele şi panglici de felurite culori şi forme. Şi în această bogată şi intimă expoziţie de albituri, negrii de serviciu se învârtesc cu blândul lor surâs, întotdeauna discreţi şi serviabili.

Sunt perechi care iau un singur pat. Nici o privire indiscretă, nici o îndrăzneală, de o parte, şi nici o jenă sau cochetărie, de altă parte. Numai printre străinii, surprinşi de moravurile americane, se aud chicote înăbuşite, murmure şi glume în surdină, ca în faţa unor distracţii de carnaval.

*

În vagonul-restaurant se deschide vorba despre comerţul de cereale.

— La noi, spune un american, în cea mai mică staţie, producătorul găseşte o *magazie-siloz* unde-şi depune recolta a doua zi după ce a ridicat-o de pe câmp.

Cu recipisa în mână dă fuga la orice bancă. Numai aşa, cu această organizaţie, putem scăpa de lăcomia mijlocitorilor care se îmbogăţesc sugând din munca grea a producătorilor.

Ascultam în tăcere discuţiile asupra sistemului agricol american şi, fără voie, gândurile îmi fugeau în urmă, departe, la gările în care grâul încolţeşte aşteptând; la primitiva stare de anarhie agricolă; la cea mai bogată ţară în cereale din Vechiul Continent.

Americanul care vorbise, un bătrân vioi, distins, veni să mă cunoască auzind că sunt român. Ne vizitase ţara cu prilejul Congresului petroliştilor. Nevasta, o femeie încă tânără, cu obrazul fraged, dar cu părul alb, tuns bărbăteşte, citea o carte religioasă pentru lecuirea

boalelor prin credinţă. Când auzi vorbindu-se de România, se sculă brusc, săltată parcă de un resort nevăzut. Îmi întinse ambele mâini, încercând să vorbească repede, abia putând să-şi stapânească un râs copilăresc.

— Şi eu am fost în România. Ce ţară poetică şi încântătoare. Păcat că n-are higienă. Ce frumos vorbesc românii franţuzeşte. Şi ce multe lucruri ştiu oamenii de-acolo. Pot vorbi despre orice c-o perfectă competinţă. Nu te superi dacă voi povesti sincer ce-am păţit în România d-voastră?

Şi după ce-şi aprinse o ţigară parfumată începu:

— Despre România aveam cunoştinţe vagi, aşa ca despre Rumelia, Macedonia, Albania. Auzeam mereu de revoluţie, bande, tulburări care se ţin lanţ acolo în Peninsula Balcanică.

Când mi-a spus într-o zi bărbatul meu că vrea să meargă la un congres de petrol în România, mi-a venit să plâng. După ce am studiat o săptămână întreagă atlasul geografic m-am hotărât să-l însoţesc, gata să înfrunt orice pericol în acele parţi îndepărtate din Europa, unde nu ai încă siguranţa vieţii. Am trecut Oceanul şi am vizitat cele mai importante oraşe din Vechiul Continent, dar mai jos de Budapesta am crezut că nu-i prudent să mă scobor. Am rămas acolo în aşteptare. El, ca bărbat, putea mai uşor să străbată Munţii Carpaţi şi să treacă în România.

După două zile, primesc o telegramă urgentă:

„Vino imediat Bucureşti, otel «Splendid». Aci e bine de trăit. Perfectă siguranţă. Bună ţară."

Am plecat în aceeaşi zi. Carpaţii i-am trecut foarte comod în vagonul-restaurant al unui tren rapid. Am văzut frumuseţile neuitate din Valea Prahovei. În sfârşit, trebuie să spun că mi-a fost ruşine de părerile cu care intrasem în România. La nici un congres din lume n-am fost mai bine primiţi ca la d-voastră. Automobile, trenuri, vapoare aveam la discreţie. Cea mai ospitalieră şi mai

agreabilă ţară din câte am cunoscut. Lumea amabilă, cultă şi rafinată... ce păcat că n-are şi higienă!

În faţa ceştilor de ceai, vorbirăm mai mult asupra petrolului. Americanul zicea că el s-a născut petrolist. Tatăl său fusese printre primii aventurieri atraşi de nebunia exploatării regiunilor petrolifere, descoperite întâi în jurul Pittsburgului. Indienii întrebuinţau petrolul ca leac împotriva boalelor. Febra petrolului a ţinut multă vreme. Aurul din California părea detronat de petrol. Setea de petrol aduna lumea din toate colţurile pământului.

Americanul îşi amintea din copilărie, de viaţa petrecută în cort, în mijlocul unor oameni lacomi şi cruzi, care la orice minut puneau mâna pe revolver şi cuţit.

Mai târziu, rămas singur, se stabilise în regiunea Pithole, unde în câţiva ani făcuse o avere însemnată. Sub ochii lui se ridicase şi căzuse această regiune petroliferă. Dintr-un *oraş-ciupercă,* Pithole a ajuns astăzi un *oraş-fosilă.* Regiunea a fost complet secată. Petrolul trecuse în alte părţi.

Fiecare lucru, termină americanul, îşi are epoca sa, de care trebuie să ştii să te foloseşti. Cine ştie dacă în curând nu va veni epoca altor surse de energii, pe care omenirea le va cuceri punându-le în exploatare, ca: electricitatea atmosferică, căldura solară, forţa valurilor sau căldura pământului.

AUR

Pe vapor, la întoarcere, auzeam vorbind printre călători că la clasa a doua este un tip original: un bătrân evreu galiţian, care se întoarce în patrie ducând într-un cufăr o mare cantitate de aur din Alaska. Stă mai toată ziua închis în cabină. Se plimbă rar pe punte. Numai seara îl vedeam luându-şi ceaiul singur la o masă. Un bătrân puţintel, uscat, c-o bărbuţă rară, decolorată, un cap mare, chel, nişte ochi mici sfredelitori, cu pleoape roşii, umflate, şi urechile vinete, degerate.

Într-o seară ne-am cunoscut. După ce-a aflat că sunt român şi că am fost la Chişinău, bătrânul a început să povestească într-o moldovenească scâlciată şi cântătoare.

— Şi eu sunt din Chişinău. Dar de treizeci de ani am plecat. Vorbeam bine moldoveneşte, că treceam des în România, la Galaţi şi Brăila. Eu lucram la un birou de export de cereale şi încărcam marfa în vapoare la Dunăre.

Când a început pogromul cel mare la Chişinău, eu eram la Ismail. Lăsasem acasă nevasta şi un copilaş de trei ani. Când am auzit ce grozăvii se întâmplă pe la noi, m-am întors la fugă înapoi. Dar n-am mai găsit nimic. Jaful şi măcelul începuse chiar din mahalaua noastră. A fost atunci ceva care nu s-a mai pomenit. Femeile noastre fuseseră spintecate şi umplute cu puful perinelor.

Ce să-ţi mai spun? N-am găsit nici nevastă, nici copil. Trupurile celor măcelăriţi au fost luate şi îngropate noaptea pe câmp, toate la un loc, amestecate, ca să nu se cunoască nimic din ce-a fost.

Ah! D-le, ce-a fost... ce-a fost atunci!...

Aşa o grozăvie de ce au trebuit ei să facă? Si cu ce-am fost noi vinovaţi?

Şi glasul bătrânului se muie deodată, silabisind

crispat câteva vorbe al căror înţeles nu l-am putut prinde. O clipă închise ochii clătinându-şi capul pleşuv. După ce-şi trecu degetele uscate prin barba-i rară şi sorbi o înghiţitură de ceai, urmă rar şi stânjenit.

— Lasă... să nu mai vorbim de asta. Dacă am rămas singur pe lume, nu mai puteam trăi acolo. Am trecut în România şi am lucrat în cereale la Galaţi. Am plecat la Rotterdam şi de-acolo am emigrat la America. Ţară liberă, nu pot zice nimic rău, poţi să răsufli slobod.

Am făcut de toate, dar numai avere nu. Tot în sărăcie rămâneam. Stam eu uneori şi-mi făceam socoteala în minte:

„Dacă suntem noi urâţi şi persecutaţi, de ce sunt loviţi numai cei săraci? Ei sufăr, plătesc şi pentru cei bogaţi, care nu sunt atinşi pentru că sunt temuţi.

Şi de ce asta? Pentru că sunt bogaţi. Averea îi apără. Pentru că toată lumea asta îi zidită pe bani, pe temelie de aur. Aur, aur, cât mai mult aur trebuie să ai."

Ştii d-ta ce înseamnă *gold-fever*[74]*?*

Am plecat în tovărăşie cu patru inşi să căutăm aur. Numai eu sunt în viaţă. Toţi ceilalţi şi-au lăsat ciolanele în pustietatea albă din Alaska.

Şi bătrânul tăcu fixându-şi privirea în vid.

Eu îl ispitesc din nou:

— Poţi fi mulţumit, acum te întorci bogat şi sănătos. Ce ai căutat ai găsit. Vii cu destul aur.

— Hm! făcu bătrânul schiţând un surâs amar, crezi că aurul îl găseşti aşa cum îl visează închipuirea nebună a omului însetat de pământul făgăduinţei?

Crezi d-ta că eu am cules aurul acolo cu mâinile? Nu. Tot cu capul ista am izbutit să strâng ce am.

Şi cu degetul arătător, uscat şi tare ca un ciocănaş, lovi de două ori în creştetul capului pleşuv.

— Când am ajuns la Klondyke am găsit adunată acolo lume din toate colţurile pământului. La un han de

[74] Febra-aurului (engl.).

scânduri, în jurul unei sobe de fier înroşite, se îngrămădeau oameni de toate neamurile, vorbind toate limbile — ca la turnul lui Babel. Toţi veneau să caute aur. Dar alţii veniseră înaintea lor. În jurul oraşelor nu mai era nimic de făcut. Nici un metru de pământ nu mai era liber. Toate locurile erau răscolite şi bortilite. Am plecat departe, tocmai spre Bonanza. Eram în tovărăşie şase inşi. În patru sănii, cu câte şase câini înhămaţi, căram tot calabalâcul nostru.

Drumuri grele, munţi prăpăstioşi de gheaţă, păduri nepătrunse, pustietăţi, întinderi albe de zăpezi veşnice.

Ne-am oprit pe malul unui pârâu, într-o scobitură de munte. Un irlandez care cunoştea locurile ne-a dus acolo asigurându-ne că găsim praf de aur în nisipul apei. Doi oameni s-au întors la oraş să scoată permisul de exploatare, pentru care am plătit câte două sute de dolari, dreptul statului.

Ce viaţă chinuită! Toată ziua făceam gropi de unde scoteam mineralul brut. Aprindeam focuri ca să dezgheţăm pământul.

Noaptea dormeam în corturi fără să ne dezbrăcăm; ne vâram în nişte saci de blană. Mâncam numai conserve uscate de ni se răneau gingiile. La fiecare pas găseam cutii goale de conserve. Aşa de multe sunt că nişte baptişti au construit acolo o biserică, punând în loc de cărămizi cutii de conserve umplute cu nisip.

Frigul până la 60 de grade, hrana proastă şi boala scorbutului îi curăţă repede şi pe cei mai tari oameni. Sunt rari acei care au norocul să găsească o vână mai bogată sau grăunte de aur. Toţi ceilalţi muncesc din greu, sapă, vântură şi spală mereu noroiul ca să scoată câteva fire de nisip de aur.

Într-un cuvânt, e un fel de loterie. Unul câştigă lotul cel mare şi toţi ceilalţi se frământă, sufăr şi mor cu nădejdea câştigului.

Dacă am văzut eu la faţa locului cum merge treaba, zic: pentru că tot am venit aici, să fac şi eu ceva.

Ce afaceri pot fi în pustietatea asta? Am socotit eu că, oricât se sălbătăceşte omul, tot are nevoile lui. Şi atunci am înjghebat cu doi tovarăşi o cocioabă de lemn cu geamuri de ţiplă; un fel de cantină-han, pe drumul săpat în gheaţă la poalele *Yukonului.* Am ochit noi un vad bun. Toţi călătorii trebuiau să se oprească acolo. Săpătorii din apropiere tot la noi se repezeau pentru un tutun sau un strop de rachiu. Aveam ace, aţă, conserve, mănuşi, grăsime, tot ce trebuia oamenilor de-acolo.

Toţi trei tovarăşi făceam cu schimbul: unul vindea înăuntru, altul umbla după marfă, şi al treilea stetea de strajă cu puşca încărcată pe genunchi, ziua şi noaptea. Că veneau şi mulţi oameni răi, care purtau veşnic cuţitul în cizmă şi revolverul la şold. Mulţi poposeau noaptea în gazdă, dormeau pe jos înghesuiţi ca sardelele în cutie. Un dolar de cap. Dar în loc de bani ne da praf de aur la cântar. Acolo în pustietatea ceea am făcut cheag umplând un săculeţ cu praf galben. Dar ce încordare, ce viaţă de câine încolţit de lupi, gata să sfâşie la fiecare clipă în care nu te-ar simţi treaz.

Când într-o bună zi am găsit în drum trupul unuia din tovarăşi îngheţat şi cu urmele a trei gloanţe în cap, am lăsat cocioaba în ştirea Domnului, am luat săculeţul plin cu praf de aur, şi m-am scoborât spre oraş.

În Dawson City am deschis un local — *saloon,* cum îi spune acolo. Un fel de prăvălie locantă şi *cafe variete.* Viaţa este aşa de scumpă acolo că banul nu are nici o valoare. Oamenii aceia aşa sunt însetaţi de viaţă şi orgie, că pentru băutură, joc şi femei, dau într-o noapte tot ce-au strâns într-un an.

Am stat acolo zece ani încheiaţi.

Şi când mi-a venit aşa un dor de ce-a fost odată, am lăsat tot şi am plecat să mă întorc la Chişinău, să mai văd o dată Lumea Veche.

Am îmbarcat aci pe vapor doua vagoane de îmbrăcăminte pentru săracii din Chișinău şi Galaţi. Vreau să le împart cu mâna mea.

Urmă o tăcere lungă. Prin fumul albastru al pipei, observam capul acela mare, pleşuv şi spiritualizat, înclinat deasupra unui trup mic, încovoiat, care închidea o vânjoasă energie concentrată printr-o voinţă de oţel.

— Ei, şi pe urmă ce ai de gând? Te reîntorci în America sau rămâi la Chişinău?

Bătrânul, clătinându-şi capul, vorbi rar, apăsat:

— La legea noastră zice: „Ceea ce a fost nu poate să mai fie. Ceea ce e frânt nu poate fi drept, şi ceea ce lipseşte nu se mai poate număra."

Eu nu mai am pe nimeni. Am rămas singur. Ce să fac cu aurul? îl dau tot pentru *sionism.* Nu mai doresc decât să ajung până în Palestina.

Tare mult vreau să văd şi eu *Zidul plângerilor,* unde se fac rugăciunile. Şi bătrânul începu să clipească des, chinuindu-şi câteva fire din barba lui rară şi decolorată.

După ce sorbi adânc ultima picătură de ceai, îşi ridică spre cer ochii lui cenuşii, luminaţi parcă de-o viaţă lăuntrică.

Luna se ascunsese printre norii negri, care se vânzoleau sub imensa cupolă aeriană. Şi sus, înfiptă, se zărea numai o singură steluţă care scânteia misterios deasupra oceanului pustiu.

ÎNTRE ROMÂNI

Vaporul abia acostase la debarcader, când îmi auzii numele strigat în zgomotul mulţimii de pe chei. De sus de pe punte mă uitam cercetând cu ochii lumea aceea necunoscută care se mişca pe platformele portului.

Cine ar putea să mă cunoască aici în Cleveland?

Pe când îmi pregăteam bagajele, un marinar negru, c-un zâmbet graţios, îmi pronunţă foarte stâlcit numele, explicându-mi că o *deputăţie* mă aşteaptă pe chei.

— Cum? Pe mine? Nu se poate. Trebuie să fie o greşală de nume. Nu cunosc pe nimeni în oraş. Vin aci de

prima dată.

Nedumerit, am plecat spre ieşire, aruncând din treacăt o privire în oglinda mare din sala de fumat. Cravata era strâmbă, şapca turtită.

Cine ar putea să mă aştepte? Ciudat lucru!

Când am ieşit din vapor, în lumea care aştepta pe chei, am deosebit deodată nişte enorme cocarde tricolore. Tresărind, m-am îndreptat într-acolo. Sunt români...

Trei tineri surâzători s-au descoperit ceremonioşi.

— Bine-aţi venit sănătoşi pe la noi! Vă aşteptam de ieri. Gândeam că veniţi cu *ţugul.*

Mişcat, nedumerit, le-am dat mâna întrebându-i cum se face că ştiu despre venirea mea.

— Apoi am primit noi o carte scrisă de la Societatea bănăţeană din Philadelphia precum că va sosi la noi un domn din ţară. Şi tare ne bucură când vine careva şi pe la noi.

Îşi spune fiecare numele: I. R., mecanic, M. O., agent de birou şi V. M., maseor.

— No, hai să merem, zise mecanicul. Şi c-un automobil care zbura c-o viteză nebună ne-am îndreptat spre centru.

Cu greu i-am convins că prefer să merg pe jos ca să văd mai de aproape oraşul. Mergem în lungul principalei artere de comunicaţii — *Superior Street* — care se pierde într-un parc bogat, unde se înalţă statuia măreaţă a generalului Moses Cleveland, fondatorul oraşului.

O firmă enormă îmi atrage atenţia: *„Standard Oil",* celebra companie care urmăreşte monopolul petrolului din întreaga lume.

— Câţi români să fie în America? întreb eu.

— Cine poate şti? îmi spune mecanicul. Că noi, venind cu paşapoarte austriace şi ungureşti, suntem trecuţi laolaltă. Cum poţi să extragi din numărul global numai pe românii adevăraţi? Dar după socotelile unora

se zice c-ar fi vreo sută de mii.

— Cum v-aţi hotărât să părăsiţi locurile voastre şi să veniţi aici, să vă înstrăinaţi?

— Apoi munceam pământul grofului ungur, care nu te lasă nici să mori, nici să trăieşti. Şi mai făceam şi *cătănia* acolo. Era greu de tot. Şi când am văzut noi că fug într-acoace, ca să scape de sărăcie, saşii şi ungurii, am început a veni şi noi tot mai mulţi. Până se face dâra îi greu. Cei care sosesc şi câştigă pun ceva deoparte şi se gândesc să-şi aducă neamurile. Trimit carte scrisă acasă şi parale ca să vie şi alţii aici.

De lucru găseşte îndată românul. Nu-i vorbă că-i vine greu, la început, ca să lucreze în fabrică celui care până acum a muncit numai pământul, dar românul prinde repede orice meserie.

Au început acum să se răspândească ai noştri şi pe la ţară; au unii pământ şi *farm-e,* adică gospodării întemeiate.

Mecanicul mă roagă *frumos* să-i fac cinstea ca să prânzim împreună acasă la el, că-i liber, fiind zi de duminică.

Pe drum îmi povesteşte viaţa romantică a românului George Pomuţ[75], care a venit de tânăr în America, luând parte la războiul civil, şi a ajuns până la gradul de general. Guvernul american îl trimite la Petrograd în postul de consul general. Acolo a şi murit. S-a scris mult, şi sunt şi documente asupra acestui român rătăcit în America, înainte de venirea primilor emigranţi români prin părţile acestea.

Trecând pe lângă zidurile înnegrite ale uzinelor,

[75] George Pomuţ (1828—1882), român din Transilvania, refugiat în S.U.A. după revoluţia de la 1848. A luat parte la războiul de secesiune (1861 — 1865). A urcat toate treptele ierarhiei militare până la rangul de general. În ultima parte a vieţii e trimis consul al S.U.A. la Petersburg, unde a şi murit.

ajungem în cartierul muncitorilor români. Străzi drepte, uniforme, monotone. Case în şir, la fel, cu aceeaşi faţadă de cărămidă aparentă, afumate, posomorâte.

Dintr-un pridvor care dă în stradă, intrăm în casă. Un apartament cu şase camere. În trei camere locuieşte mecanicul cu nevasta şi doi copii. Celelalte trei camere sunt subînchiriate la alţi emigranţi români care lucrează la uzinele din apropiere.

Ne întâmpină în prag o femeie tânără, într-un capot albastru. Înaltă, zdravănă, cu obrazul palid şi nişte ochi mari, negri. Îmi spune cu bucurie că a fost în ţară, că are rude la Călimăneşti. Părinţii ei stau aproape de graniţă, la Boiţa, pe drumul Sibiului. Doi copii bălani, o fată şi un băiet, mă spionează fără să deschidă gura.

— De când i-am dat la şcoala americană nu vor să mai vorbească româneşte, mi se plânge femeia.

— Cum se poate, întreb cu mirare, au uitat aşa de repede limba lor?

— Iaca aşa păţim cu copiii aici, intervine stânjenit tatăl lor. Noi în casă doar vorbim româneşte, dar cum apucă să intre la şcoală nu mai e chip să vorbească limba părinţilor. Acu e vorba să întocmim o şcoală românească pe lângă biserica ce-am făcut-o aici în apropiere.

Camera e spaţioasă şi curat ţinută. Paturi de fier şi cuverturi de bumbac. Nimic înăuntru nu-i românesc, doar nişte ştergare vărgate prinse la ferestre. Rămân cu ochii la ele. Femeia îmi spune oftând:

— Avem acasă scoarţe şi lăicere mândre, dar îi greu de adus. Nimic din zestrea mea n-am putut lua încoace la venire.

Mâncăm slănină friptă şi ochiuri româneşti. În faţa mea stă un român cărunt, cu mustăţi stufoase. Fratele femeii, venit de doi ani în America.

— Acum, începu el, mă bate gândul să mă întorc înapoi, să cumpăr cu banii strânşi o bucăţică de pământ pe malul Oltului.

— Dar cum v-aţi deprins să lucraţi la fabrică? îl

întreb eu.

— De nevoie ce nu face omul? Suntem vreo cincizeci de români la uzina asta. Şi să vezi cum ne iubeşte *contramaistorul.* Că ai noştri muncesc din greu, nu se codesc. Şi uneori muncim şi duminica. Ceilalţi, de alte neamuri, nu lucrează sărbătoarea cu nici un preţ, dar nouă, dacă ne roagă, ni-i ruşine să zicem că nu vrem să lucrăm.

Nu putem spune nimica rău, ne ia cu binişorul. Când ieşim de la lucru, plini de fum şi cărbune, trecem la spălat. Avem nişte spălătoare curate de faianţă, cu apă caldă şi rece.

Pe dinafară ne spălăm mai frumos, dar pe dinăuntru nu-i chip. Scuipăm negru, că tragem în piept praful de cărbune.

Mă prinde uneori aşa un dor de pădure, că noi suntem din partea muntelui şi ne place mult *a puşca.* Aveam un câine ciobănesc pe care-l învăţasem la vânat...

Şi ciobanul acela încărunţit în munţii păduroşi de pe malurile Oltului, acum pribeag, în haosul negrelor uzine americane, începu o poveste lungă c-o sumă de peripeţii despre câinele ciobănesc pe care nu-l putea uita, că-l învăţase el să umble la căutat sălbătăciunile mai ager decât cel mai bun câine de vânătoare...

Spre seară am plecat cu toţii la un *„saloon"* — cârciumă — unde se adunau românii. În drum îmi arătau cu mândrie firmele româneşti: o măcelărie, o drogherie şi câteva cizmării. Fiind duminică erau închise toate prăvăliile. Ne oprim la un *saloon* românesc. *Salooner-ul*[76], un om vioi şi luminat, îmi dădu lămuriri asupra societăţii româneşti „Carpatina", din care făceau parte mai toţi românii adunaţi acolo.

Un grup de tineri cu nişte cocarde naţionale în piept cântau inimoşi: *Deşteaptă-teromâne!.* Vreo câţiva

[76] Proprietarul localului (engl.).

oameni mai în vârstă citeau ziarul *America*[77].

— E cea mai veche şi mai bună foaie a noastră, îmi spuse unul cu toată încrederea.

Ne-am retras la o masă mai în fund. Şi oamenii, dezlegându-şi limbile, au început să-mi spună din necazurile lor.

— Parcă-i blestem şi mânia Domnului pe capul românului ca să nu fie o unire şi frăţie între noi. Ungurii, cehii, toţi sunt uniţi laolaltă. Românii nu-i chip să se strângă toţi. Societăţi de ajutor şi cultură am făcut noi, şi foi scoatem mai multe, dar tot contra umblă o tabără împotriva alteia. N-am ajuns încă să facem o unire şi o putere. Am cerut noi să ne vie oameni mai luminaţi. Avem nevoie de preoţi şi de *inteligheńţi* ca să scrie la foile noastre. Apoi n-am avut noroc.

Mai toţi care ne-au sosit, lacomi de bani, căutau să se îmbogăţească pe spinarea noastră. Unii au intrat în diferite speculaţii dându-ne acţiuni tipărite frumos, dar fără nici o valoare. S-au pierdut mulţi bani din economiile noastre cu felurite înşelăciuni.

Alţii s-au făcut pe ascuns agenţi de emigrare şi ne-au împins să mergem în Florida, să căpătăm pământ de lucru.

Mulţi săraci cu duhul s-au pierdut pe acolo. Acum oamenii nu mai au încredere. Avem încă noroc de foaia asta a noastră *America;* ea ne-a luminat şi luptă să poată strânge într-o unire toate societăţile răspândite pretutindeni unde se găsesc români.

Târziu, când am părăsit *saloon-ul,* mai rămăsese încă un grup de români întârziaţi în jurul unei mese. Un om cu părul sur zicea cu dor din fluier nişte cântece ardeleneşti. Ceilalţi şedeau în jurul lui tăcuţi, ascultând

[77] Ziar al românilor din Cleveland, fondat în 1906 de Moise Badea care l-a condus până în 1909. Cel mai de seamă şi mai răspândit ziar al românilor din America. Cu tendinţe democratice şi progresiste.

cu sfinţenie.

YELLOWSTONE

ŢARA MINUNILOR

Se lumina de ziuă când trenul rapid „Nord-Pacific" se opri în gara Livingston. Debarcând, părăsim linia principală care străbate continentul de la New York la San Francisco, legând cele două Oceane. După câteva ore, pe-o cale ferată secundară care şerpuieşte prin defileul strâmt numit Poarta-Munţilor, printre stânci roase, poleite de vechi gheţari, pe fundul Văii-Paradisului, intrăm în *Wonderland* — Ţara minunilor. Ultima staţie de drum-de-fier e Gardner — limita lumii civilizate. Cinci trăsuri mari, brecuri-poştalioane, cu câte şase cai înaintaşi, ne aşteaptă în faţa unei uriaşe bolţi de granit c-o inscripţie săpată adânc: *Yellowstone National Park — pentru recreaţia şi plăcerea poporului.*

Nu există petec din scoarţa pământului pe care să fie grupate mai multe şi mai ciudate minuni ale naturii ca în regiunea vulcanică a bazinului Yellowstone, în creierii Munţilor Stâncoşi.

Înălţimi gigantice ca valurile monstruoase ale unei mări petrificate de miriade de secole. Păduri virgine îmbracă poalele munţilor şi gheţari veşnici albesc piscurile goale, strălucind în soare ca nişte ziduri de cristal. Întâlneşti la fiecare pas cratere de vulcani ca nişte hornuri fumegânde, conuri de *gheizeri* din care *ţâşnesc* spre cer coloane de apă clocotită... prăpăstii fără fund, cu pereţii în straturi de calcar de felurite culori... stânci de sticlă naturală... coline de pucioasă şi platouri de cretă... păduri rigide de arbori petrificaţi... Un vast laborator vulcanic răspândit pe-o suprafaţă de zece mii de kilometri pătraţi — cam cât două-trei judeţe de-ale noastre.

O săptămână încheiată faci, călare sau cu trăsura, înconjurul acestei provincii, pe care guvernul american, din 1872, a declarat-o proprietate naţională, ca să i se păstreze caracterul intact. Trei escadroane de cavalerie

păzesc această unică şi ciudată ţară, fără locuitori, protejând oficial sălbăticia capricioasă a naturii. O întreagă ţară goală, fără sate şi oraşe, căci n-are populaţie: nici o aşezare, nici o exploatare nu este îngăduită. Mâna omului n-a schimbat aci nimic din orânduiala firească a jocului liber al naturii, rămasă singură stăpână pe aceste locuri, aşa cum era şi în depărtata vârstă a copilăriei pământului.

Un respect religios pentru natură conservă neştirbit acest colţ de pământ. Nici o piatră nu se clinteşte din locul ei, nici un fir de iarbă nu se smulge, nici un arbore nu se ridică din locul unde putrezeşte căzut de bătrâneţe.

Şi pentru că plugul n-a tras încă nici o brazdă în acest pământ pustiu, iar ecoul depărtării n-a întors niciodată în desişul acestor păduri virgine bubuitura focului de puşcă sau bocănitul securii, lighioanele sălbatice de pretutindeni s-au strâns aici ca într-o Arcadie ferice, unde pot trăi în tihnă, fără teamă de tiranica prigoană a omului.

Aici şi-a găsit scăparea, în exil, bizonul, regele detronat al pustei americane. În singurătatea asta s-au retras, înţelepţi şi prudenţi, ursul negru şi lupul alb, cerbul maiestuos cu coada neagră, berbecul sălbatic cu coarnele late, castorul meşter de locuinţe lacustre, micul scong graţios şi alte felurite neamuri de vietăţi, care trăiesc slobode şi nesupărate în măreaţa sălbăticie a naturii. Aici se înmulţesc ele în cea mai straşnică libertate şi se sfâşie între dânsele în veşnica lupta a vieţii.

IZVOARELE FIERBINŢI DE LA MAMUT

La două mii de metri înălţime, în marginea unei păduri de pini seculari, pe malul torentului Gardner, e aşezată administraţia întregii regiuni: un otel, o cazarmă şi un grajd imens. Caravanele de turişti, organizate aici, fac înconjurul regiunii, ajungând după şapte zile tot în acest punct.

După-amiază se pune în mişcare şi caravana noastră — vreo treizeci de persoane. Ni se dă câte o pereche de ochelari albaştri, ca să ne apărăm de efectul orbitor al luminii răsfrânte de albeaţa terenului de cretă.

În miezul zilei, sub ploaia razelor de foc, colina spre care înaintăm, de un alb supărător, apare ca o piramidă măreaţă, învelită în draperii de hermină. Vârful ei scânteiază în zare ca un gheţar azuriu în transparenţa domului arzător al cerului. Din blocul acela de zăpadă, luminos şi confuz, se desprind linii şi forme regulate, cu cât ne apropiem mai mult. Şi-n mirajul depărtării îţi aminteşti o clipă de colina sacră, cu silueta aeriană a Acropolei văzută prin vălul diafan al zării.

La o distanţă mai mică, apare vederii un fel de scară gigantică, urcând parcă spre un castel himeric — asemenea rampei maiestuoase din faţa palatului Trocadero.

În fiecare treaptă a scării, cioplită parcă pentru paşi de titani, e scobit simetric câte-un bazin minunat. Un amfiteatru feeric de terase sculptate c-o rară măiestrie... o serie de splendide bazine, în etaje. Apa clocotită se scurge forfotind dintr-o cupă în alta, din vârf până la bază, ca într-o imensă cascadă artificială. Fiecare terasă suprapusă are altă culoare şi alt nume: Terasa lui Jupiter, a Cleopatrei, Bucătăria-Diavolului, Baia lui Cupidon... Apa care izvorăşte fierbinte din fundul bazinului ia culoarea mineralelor din care sunt formaţi pereţii de calcar în stratificări seculare. O cupă de apă clară, albastră ca

peruzeaua, una verde ca smaraldul... alta portocalie... roză, indigo, aurie... E atâta bogăţie de nuanţe în transparenţa apei, încât parcă ai în faţă un efect de lumină al unor lămpi electrice, ascunse undeva în fundul bazinelor smălţuite — ca în jocurile de apă din Versailles. Marginea fiecărui bazin e o sculptură cizelată dintr-o spumă petrificată în festoane — lucrare lentă a forţelor minerale — o dantelă migăloasă cu străluciri de onix, ivoriu şi alabastru. Apa care de veacuri se scurge neîncetat în picături de diamant lichefiat, dintr-un bazin în altul, a sculptat ornamente şi ciucuri de stalactite de opal şi lungi şiraguri de perle minunate. Priveşti şi admiri cu un fel de respect mistic, fermecat ca în faţa unui lucru supranatural. Nu poţi să te împaci cu gândul că asemenea gigantică, bizară bijuterie, a putut ieşi desăvârşită numai din jocul capricios al naturii. Aceeaşi întrebare îţi chinuieşte întruna mintea: Ce arhitect genial a imaginat planul acestei feerice lucrări, care se înalţă cutezătoare spre cer, în proporţii uriaşe, într-o simfonie de culori şi o simetrie de linii pline de graţie şi fantezie! Ce mână destoinică a cioplit, cu atâta artă, ornamentaţia bogată, frontoanele de arabescuri, cizelând în pietre preţioase această capodoperă de sculptură decorativă!

Ne întoarcem spre seară la adăpost. Lumina descompusă aruncă o umbră violetă pe draperiile albe care ne chinuiseră ochii. Pădurile de pini, ca nişte pete negre, se îneacă în negură pe povârnişul munţilor, iar conturul crestelor goale se rumeneşte aprins în purpura asfinţitului.

Noaptea e aşa de rece că trebuie să faci focul la sobă ca în vreme de iarnă. Înainte de culcare, *Mister* Pek, ciceronele nostru, ne expune o teorie geologică savantă asupra formaţiilor calcare, pe când noi stăm în jurul unei căldări cu *grog* fierbinte, care ne îmbată, încălzindu-ne într-o aromă de aburi parfumaţi. Depunerile care formează pereţii bazinelor cu izvoare fierbinţi, acele bogate sculpturi se datoresc unor mici organisme ce

secretează în jurul lor o carapace calcaroasă. În apa termală se văd nişte alge în formă de fibre lungi, care plutesc ca un evantai de fire de mătase. Masa vieţuitoare moare şi se descompune, iar calcarul rămâne şi se petrifică luând forme bizare în stratificări de silicate. Şi, în cursul veacurilor, spuma s-a transformat în marmură. De când s-a distrus Terasa Pink din Noua Zeelandă, în urma unui cutremur, n-au mai rămas decât două asemenea minuni pe faţa pământului: aci, la Yellowstone, şi în Asia Mică, la Hierapolis, celebra *Pambuk-Kalessi* — Castelul de bumbac.

Ne culcăm înveliţi în pături de lână groasă. Luna, care-mi bătea în geam, arginta creştetul unui munte pleşuv deasupra căruia parcă se oprise. Am adormit târziu, visând toată noaptea palate de cleştar cu zmei şi zâne, ca în poveştile pe care mi le spunea baba Ioana Chioara, în copilărie, când dormeam pe prispă, în vremea culesului, la via de la Valea-Adâncă.

LACUL CASTORILOR

O dimineaţă rece, umedă... Soarele nu izbuteşte să destrame pânzele de ceaţă ce acoperă goliciunea măreaţă a stâncilor printre care trebuie să ne strecurăm. Cei şase cai trag din greu la deal pe drumul tăiat în piatră. Intrăm într-un defileu sălbatic. Două rânduri de stânci drepte, ca nişte ziduri de cetate, acoperite cu un fel de muşchi fin, mătăsos, cu tonuri aurii, care străluceşte în razele soarelui, par acoperite c-un strat de poleială.

— *Golden Gate!* — Poarta-de-aur, mormăie printre dinţi vizitiul nostru, care *şichează* cu poftă, sugând o bucată de tutun negru, fiert în miere.

La capătul defileului se deschide largă panorama marelui platou. Înainte de a începe coborârea muntelui, cuprindem cu vederea oceanul verde, ondulat, al pădurilor virgine, întins de la baza amfiteatrului gigantic al munţilor până la orizont, unde scânteiază în zare oglinda Lacului-Castorilor.

Pe drumul neted, săpat în stâncă, roţile au un huruit răsunător şi o pulbere de cristal se ridică de sub copitele cailor, care merg tot mai încet, alunecând la fiecare pas. Trăsura se opreşte. Ne coborâm toţi. *Mister* Pek, râzând cu poftă de nedumerirea noastră, loveşte cu bastonul în pământ.

— Trebuie să ştiţi, domnilor, că mergeţi pe un drum de sticlă.

Am ajuns la *Osidiar Cliff.* Muntele acesta e tot de sticlă naturală, formată din răcirea bruscă a lavei unui vulcan, astăzi stins.

Ne aplecăm fiecare şi pipăim, uimiţi: sticlă opacă, neagră, cu muchii tăioase. Ca să se croiască drum pe aici, s-au făcut focuri ce înfierbântau sticla, peste care se turna apă rece; pereţii plesneau desprinzându-se în blocuri. Din roca asta vulcanică indienii îşi făceau unelte

şi arme de vânătoare.

O bucată bună de drum mergem pe jos. Oamenii, caii şi trăsura se văd mişcându-se, reflectaţi în peretele de sticlă al stâncii ca într-o oglindă fermecată.

După trei ceasuri de drum prin întunericul pădurilor de pini, din coaja cărora picură lacrimi de răşină, răspândind o aromă ameţitoare, ieşim la lumină într-o regiune mlăştinoasă, de-o sălbatică măreţie. În razele soarelui arzător de amiază, printre săbii de papură şi evantaie de ferigă, sclipesc ochiuri mici de apă ca reţeaua platoşelor de oţel.

Drumul urmează şerpuind cotiturile unui canal natural care leagă două lacuri. Lăsăm caii să răsufle la umbra unui buchet de plute argintii. Pe jos, cu băgare de seamă, înaintăm pe frontiera republicii liniştite a castorilor. Întâlnim pe mal trunchiuri de arbori retezaţi de la rădăcină de ferestraiele ascuţite ale dinţilor de castor. Pe pământul umed, moale, călcăm încet, apropiindu-ne pe furiş, fără să fim simţiţi de harnicii muncitori lacustri, care lucrau la diguri.

La o cotitură, *Mister* Pek ne opreşte, şoptindu-ne:

— De aici se poate vedea bine... latã cum nişte lighioane mărunte, numai prin munca lor singură, izbutesc să schimbe aspectul naturii.

Desigur că odinioară, pe aici a fost pădure deasă. Şi toată reţeaua asta de canaluri şi iezături e opera coloniei de castori, care-s lăsaţi să vieţuiască în tihnă pe domeniile lor.

Un dig lung de vreo şaptezeci de metri, care taie în curmeziş canalul, sileşte apa să se menţină la acelaşi nivel constant, făcând-o să se scurgă numai pe lângă unul din maluri. Mai departe, un al doilea dig mai mic călăuzeşte apa făcând-o să inunde un teren jos. Un canal artificial e tăiat până aproape de un rând de arbori tineri.

Din locul unde stăm pitiţi, spionând prin perdeaua de papură, zărim departe nişte puncte negre mişcându-se pe mal şi în apă de-a lungul digului. Cu toate că

umblăm foarte încet, suntem descoperiţi. Auzim un fel de şuierături şi, că la un semnal de alarmă, toţi paşnicii locuitori ai coloniei, vestiţi de primejdia care le ameninţa patria, se retrag înspăimântaţi în fundul apartamentelor din subsolul locuinţelor lacustre.

Păşim de pe mal pe digul solid, care rezistă la orice greutate. S-ar putea merge şi călare ca pe-o şoseluţă bătută şi netedă. Observăm cu atenţie minunea aceasta de construcţie hidraulică: trunchiuri de arbori înţepeniţi bine într-un val de pământ bătut şi întărit cu pietre îngropate la linie.

Americanul ne explică în ce chip lucrează castorii digurile lor, care se pot compara cu cele mai reuşite lucrări executate de cei mai savanţi ingineri hidraulici. În locul instrumentelor moderne de lucru — elevatoare, cricuri, sonete — castorii au dinţii, labele şi cozile lor late şi tari ca ciocanele.

Un neamţ colosal, inginer din portul Hamburg, îşi potriveşte grav ochelarii şi, c-o mică ruletă de buzunar, începe să-şi facă în linişte măsurătorile digului. Înseamnă dimensiunile într-un carnet şi se pierde în calcule tehnice cu radicale şi formule complicate de matematici superioare. O englezoaică uscată, sărind ca o capră de pe dig pe malul opus, se aşază pe un trunchi de copac tăiat şi începe a desena pe o carte, făcând schiţa întregii regiuni de diguri şi canale. Un bătrân inginer italian se apleacă, pipăie examinând cu de-amănuntul pereţii digului, îşi face cruce şi exclamă cu admiraţie:

— Credeţi-mă, opera acestor mici lighioane mă minunează mai mult decât Turnul de la Pisa şi decât San-Marco din Veneţia.

Trecem de cealaltă parte, oprindu-ne în faţa locuinţelor lacustre. Pe mal, în marginea unei pădurici, e tăiată o cale în pantă dulce spre apă. O galerie în boltă duce la nişte colibe mici, ca nişte moviliţe lucrate în lemn şi pământ bătut. Ne aplecăm să putem observa compartimentele regulate, ca nişte cabine împărţite în

etaje — camerele familiilor grupate într-o colonie. Dar unde sunt locuitorii? ne întrebăm nedumeriţi. Americanul face haz şi ne lămureşte că cetăţenii au fugit şi ne pândesc de la distanţă. Locuinţele lacustre au două căi de retragere: un tunel lung, săpat pe sub mal, duce departe în pădure, iar o altă ieşire dă în fundul apei.

Tocmai spre celălalt mal vedem apa tulburată la suprafaţă: câteva căpuşoare negre apar şi dispar repede, bălăcindu-se în forfotul apei.

*

Plecăm. În trăsură, pe drumul croit printr-o luncă de plopi albi, se încinge o discuţie savantă pornită din glumă, pe când făceam haz pe seama inginerilor.

— La ce politehnică or fi învăţat castorii hidraulica? Cunosc oare calculul integral şi rezistenţa materiilor?

Bătrânul italian, care se minuna întruna, adaugă clătinând din cap:

— Ce instinct admirabil are acest mic animal!... E o enigmă pentru orice om de ştiinţă.

— De ce instinct şi nu inteligenţă? îl întrerupse un profesor belgian, care şezuse tăcut tot timpul cu ochii pe-o carte.

— Pentru că numai omul are inteligenţă, animalele n-au decât instincte.

— Dar care-i bariera care desparte inteligenţa de instinct? De ce animalele n-ar avea ca şi omul: inteligenţă şi instincte?

— Pentru că numai omul observă şi meditează, adaugă altul.

Belgianul zâmbi ironic. Apoi răspunse, vorbind din ce în ce mai aprins:

— Când castorii retează arborii de pe maluri aşa ca să cadă întotdeauna pe apă şi nu spre uscat, pentru a-i putea duce mai uşor la digurile în construcţie, nu-i asta oare o dovadă sigură că ei *observă?* Nu-i un act de inteligenţă? Când ei sapă canaluri anume până aproape

de arborii pe care trebuie să-i taie şi să-i transporte, până unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instingenţă? Nu înseamnă asta că ei cunosc raportul dintre mijloc şi scop? Nu e o dovadă de raţionament? Arătaţi-mi unde încetează instinctul şi unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instinctul şi inteligenţa nu funcţionează separat. E ridiculă vanitatea asta a omului, să se socotească de o altă esenţă, aparte, mai nobilă, mai aproape de divinitate, decât celelalte animale, mari şi mici, în tovărăşia cărora vieţuieşte, hrănindu-se din scoarţa aceleiaşi planete.

În bazinul gheizerelor

O zi rece, posomorâtă. Soarele rămâne ascuns tot timpul după cortina opacă a norilor de plumb. De trei ceasuri urcăm culmile stâncoase, pe un drum ce pare că duce drept în cer. Străbatem cea mai sălbatică şi mai stearpă regiune din creierii Munţilor Stâncoşi. Privelişti lunare. Un pustiu arid, cu relief fantastic. Masiv de stâncă eruptivă. Piscuri conice, blocuri de granit şi bazalt, dizlocate, măcinate, ca ruinele zidurilor unei cetăţi gigantice, întemeiate de ciclopi şi distruse de groaznice explozii de dinamită. Grămezile sfărâmăturilor de pietre ruginite, colţuroase, par nişte oseminte bizare, monstruoase, răspândite de loviturile unui ciocan uriaş.

O linişte de cimitir apasă pe natura asta moartă, stăpânită parcă de misterul primelor zile ale creaţiei. Ochiul nu întâlneşte nicăieri nici un suflu de viaţă animală sau vegetală. Lipseşte lumea organică din tot cuprinsul împietrit al masei minerale, aruncate din măruntaiele pământului la suprafaţă, prin craterele vulcanilor stinşi azi. Te simţi copleşit de privelişte asta dezolantă, ca în trista şi monotona singurătate a regiunilor polare. Ţi-i dor de un colţ de pădure cu umbră şi răcoare, de-un covor de pajişte, de-un fâlfâit de aripi, de aurul cald al holdelor de grâu, de-un ochi de apă să-ţi amintească transparenţa cerului... de toate podoabele pământului care dau culori, mişcare şi viaţă, fermecând ochii şi sufletul călătorului. Ne aflăm în lumea rece şi mută a regnului mineral; un peisaj din lună văzut prin sticlele unui telescop.

Pe creastă, înainte de a începe coborârea, ne oprim ca să privim în zarea depărtată marele platou al gheizerelor.

De la distanţă apar ochiului, prin pânzele de neguri, nişte pete negre de pădure, întretăiate de alte pete albe, lanţuri de coline de cretă ca nişte valuri

petrificate în timpul unei furtuni. Deasupra întregii regiuni plutesc nori de aburi şi coloane de fum se înalţă cu încolăciri de balauri, purtaţi de vânt prin văzduhul întunecat. Până la orizont se desfăşoară vederii marele platou, asemenea unei vaste regiuni metalurgice. Un amestec confuz de uzine, turnătorii, furnale înecate în valuri de fum; o adunare de mii de locomotive gata de plecare, zbucnind sub presiunea aburilor supraîncălziţi.

Înaintăm pe jos, călcând cu teamă pe un teren nesigur, spongios, un fel de clisă umedă şi caldă, amestec de cenuşă, cretă şi pucioasă topită. Piciorul se afundă şi simţi pământul tremurând în zguduiri sacadate; se aud izbituri repetate; un huruit surd ca la gura unei mine, un forfot şi pocnituri de pompă cu motor, care lucrează nevăzută undeva, subt pământ. Te crezi pe puntea unui vapor ce trepidează de mişcările pistoanelor în cilindrii unei maşini sub presiune. Când sfredeleşti c-un băţ pământul, ţâşneşte, după câteva minute, o jerbă de aburi arzători, ca dintr-o supapă deschisă fără veste.

În platoul acesta vulcanic răsuflă câteva mii de cratere de felurite forme: hornuri, mameloane, cuptoare, izvoare fierbinţi, bazine cu apă cristalină sau colorată. Toate forfotesc fumegând pe pământul acesta blestemat, care ascunde parcă un mister groaznic — un pământ chinuit de osânda iadului.

Înfricoşat, cu paşi şovăielnici, c-un mistic respect treci de la o minune la alta pe solul moale, elastic ca buretele. Bazinul-Smaraldului, Bazinul-Safirului, cu ape clare, irizate. Se văd în fund festoanele formaţiilor de calcar şi vegetaţia ca o dantelă fină, cu tonuri de un verde şi albastru, dulce şi luminos. Bazinul-de-porţelan, Oala-cu-vopsea, Calamara-Satanei, Paleta-Pictorului... mici vulcani de noroi, ca nişte marmite de pământ care fierb în clocot un fel de var în pastă catifelată de caolin.

Într-o continuă forfoteală izbucnesc la suprafaţă baloane care crapă răspândind un fel de aluat roşu, alb, galben... ca gama de culori pe care o întinde-un pictor pe

paleta pregătită de lucru. Apa clocotită, izvorând din adâncime, trece prin diferite straturi pe care le descompune, aducând la suprafaţă această pastă minerală aşa de minunat colorată.

GIGANTUL STRĂNUTĂ

Mă cobor în surpătura unei coline de sulf. O fierbinţeală mă loveşte şi-mi taie respiraţia ca într-o baie turcească. Cufund un dolar de argint în apa care-mi frige degetele, după câteva minute îl scot acoperit c-un strat de poleială — veritabilă apă de aur.

Pe când admiram minunea asta, simţii sub picioare un lung huruit... Mă ridic înfiorat din fundul gropii. Mă văd singur — grupul din care făceam parte se depărtase... O iau la fugă înotând cu greutate prin valurile dunelor de cretă. Un vuiet surd se auzea venind parcă din altă lume, ca zgomotul unei cascade îndepărtate, ca huruitul roţilor a mii de tunuri şi chesoane trase la trap pe o şosea pietruită.

Mister Pek făcea semne cu amândouă mâinile strigând disperat:

— Veniţi cu toţii!... pe aici... nu pe-colo, că vă opăreşte... Gigantul e gata să strănute!

Pământul tremură uşor sub picioarele noastre... Şi deodată din creştetul mamelonului, izbucneşte o enormă coloană de apă clocotită, c-o groaznică detunătură, ca într-o explozie de dinamită. Jerbele de aburi ţâşnesc cu presiune, fluierând ca o sirenă de vapor; din norii albi care se zvârcolesc, în văzduh, apa cade în picături de ploaie caldă, săgetată de razele soarelui, strălucind în culorile curcubeului.

După prima erupţie zgomotele stridente slăbesc şi o forfoteală mânioasă, ca o pulsaţie puternică, se repetă în gura gheizerului, din care se revarsă masa lichidă în fierbere inundând pereţii de calcar smălţuit.

Gigantul s-a potolit. În aer pluteşte un miros înăbuşitor de sulf. Norii de vapori se rup în pale şi se resfiră în fâşii lungi, ca nişte penaje albe, aninate de vârfurile pomilor rari ce fumegă în zare.

Înfricoşaţi privim tabloul acesta groaznic şi

grandios. Ne minunăm ca în faţa unui fenomen supranatural, venit din necunoscut, dintr-o lume plină de mistere.

Încep explicări ştiinţifice, discuţii savante asupra teoriei gheizerelor. *Mister* Pek, ridicând bastonul în sus, încheie schimbul părerilor dezlânate:

— lată domnilor! dacă vă închipuiţi ca acesta-i un tub de metal plin cu apă, încălzit la partea de jos, desigur că apa din partea de sus a tubului se încălzeşte mai încet decât în partea de jos, unde este sursa de căldură. Tensiunea vaporilor formaţi în partea de jos ridică în sus coloana lichidă mai puţin încălzită. Când triumfă, asupra presiunii ce o suportă şi revarsă pe sus o parte din apă, coloana devine mai mică deci şi presiunea se micşorează. O ebuliţie generală şi violentă se declară în toată masa şi, ca dintr-o căldare căreia i s-a deschis o supapă, un amestec de vapori şi apă ţâşneşte, până ce excesul de tensiune interioară a dispărut. Atunci calmul se restabileşte... Şi asta urmează periodic.

ÎN FAŢA URŞILOR NEGRI

Părăsind bazinul gheizerelor, luăm un drum îngust prin mijlocul unei păduri rare, spre adăpostul în care trebuie să rămânem pe noapte. Caii, care tot timpul umblaseră la pas, moleşiţi de căldură, încep deodată să dea semne de nelinişte: sforăiesc, ciulesc urechile şi se opresc cu îndărătnicie.

Mister Pek ridică iar poruncitor bastonul cu ţepuşă de fier:

— Să ne oprim, domnilor. Caii au mirosul mai fin decât oamenii. Trebuie să fie animale sălbatice prin apropiere. În regiunea asta sunt foarte mulţi urşi. Se făcu deodată o linişte stăpânită. Nici o şoaptă nu se auzea şi toate privirile se aţintiră spre inima pădurii. Simţind încleştarea unei mâini uscate în umărul meu, auzii deodată o exclamaţie răguşită:

— *Oh! a bear*[78] şi toţi îşi fixară privirile la vârful umbreluţei, pe când bătrâna *Miss* o ridicase ca pe o armă în dreptul ochilor, ca să arăte direcţia în care un punct negru se vedea mişcând printre copaci.

— Adevărat, e un urs! afirmă zâmbind *Mister* Pek, pe când îşi potrivea binoclul în dreptul ochilor.

În câteva secunde grupul nostru se dizolvă; fiecare îşi alese câte un copac cu trunchiul gros, de după care să poată privi, pitit în siguranţă. În drum, nu rămânem decât vreo patru inşi, care trebuie să ţinem şi să stăpânim caii ce se frământau enervaţi.

Cei doi soldaţi americani care însoţeau continuu convoiul nostru se apropiară cu caii la mână şi carabinele în bandulieră.

— N-aveţi nici o teamă. Numai să nu zădărâţi animalele. Ursul negru nu atacă omul, dar nici nu fuge de el...

Un urs voluminos, într-o bogată blană neagră, ca

[78] Oh! un urs! (engl.).

pana corbului, călcând greoi şi rar, trecea printre copaci, liniştit, posac chiar, cu capul în jos, părând că meditează ceva în legea lui. Nu s-a jenat să treacă drumul de-a curmeziş, fără să-şi schimbe mersul, la depărtare de vreo cincizeci de metri. Când a ajuns în dreptul nostru, ne-a măsurat în treacăt numai c-un ochi, apoi şi-a întors capul, cu dispreţ parcă, şi a trecut grav de cealaltă parte a pădurii, mergând întins spre un izvor ce sticlea la piciorul unei stânci.

Pe când toţi ochii îl pândeau urmărindu-i paşii printre copacii rari, unul dintre soldaţi şopti:

— Încă unul! Asta-i desigur ursoaica...

Din aceeaşi direcţie venea agale şi ursoaica, mai mică şi rotundă, călcând cu grijă în mişcări elastice. Când ajunse aproape de noi, un cal speriat se ridică, sforăind, în două picioare. Ursoaica se opri, îşi întoarse capul curioasă şi, sculându-se în două labe, smiorcăi de câteva ori pe nări; apoi o luă înainte, intrând în pădure, într-un galop mărunt şi comic.

Cu binoclul se vedea bine prin rariştea pădurii locul unde se opriseră urşii. După ce şi-au stâmpărat setea cu apă rece de munte, au intrat încet, cu prudenţă, în balta formată de izvorul care se prelingea pe sub stâncă. S-au afundat în apă până la gât, şi cu capetele afară ne priveau nepăsători de la distanţă. Iar noi, încălziţi şi plini de praf fin de cretă, ne uitam cu invidie la urşii care se bălăceau cu deliciu în apa limpede a izvorului de munte.

Am plecat la drum, lăsând perechea fericită tot în baia pe care, probabil, o luau de obicei nesupăraţi la aceeaşi oră.

— Ce păcat că n-am avut costum de baie, zice americanul, că aveam grozavă poftă să mă răcoresc şi eu!

Pe bătrâna *Miss,* de obicei foarte serioasă, o apucase un râs nervos, care comunică întregului grup o veselie nestăpânită. După un schimb de glume şi vorbe de spirit asupra neaşteptatei întâlniri din pădure,

profesorul belgian, cu multă gravitate, pronunţă sentenţios:

— Omul trebuie să respecte animalele, dacă vrea să fie respectat de ele...

PE LACUL YELLOWSTONE

Pe nesimţite ne-am ridicat la două mii cinci sute metri înălţime. Lacul, unul dintre cele mai mari de pe glob, are forma unei mâini uriaşe cu degetele răşchirate. Aici e locul din Munţii Stâncoşi unde se despart apele, scurgându-se pe pante opuse spre cele două Oceane: unele către Atlantic şi altele către Pacific.

Ne îmbarcăm într-o şalupă mare cu motor. Echipajul foarte redus: la prova, un băieţel, negru, pe jumătate gol, c-un păr creţ, ca o blană de miel, ne priveşte arătându-şi dinţii albi, lucitori; la maşină, un bătrân posomorât cu pipa între dinţi; la cârmă, o fată blondă, zdravănă, îmbrăcată într-un surtuc de piele cafenie, purtând în bandulieră o lunetă de mare distanţă.

Negrul ia în primire coşurile cu provizii. Înainte de a ne aşeza bine pe băncile de la pupa, barca, fără nici o comandă, zvâcneşte deodată plecând din loc cu o viteză nebună. Cădem buluc în fundul bărcii; toţi fac haz, afară de femeia-pilot, care priveşte ţintă înainte, încruntată, cu mâinile ţapene pe roata cârmei.

O privim cu atenţie. Ea nici nu ne bagă în seamă. Nu-i urâtă — trăsături regulate, dar severe — pielea arsă de soare şi de vânt; are ceva impunător în privirea ei rece, în tonul de comandă, conştientă de rolul ce îndeplineşte. Bătrânul inginer italian, de lângă mine, priveşte cu coada ochiului la galonul de aur de la cascheta ei, pe care o poartă îngropată într-o claie de păr roşu-aprins. După un salut respectuos, o întreabă discret:

— De când comandaţi vasul acesta?

— De doi ani.

— Dar din ce parte sunteţi?

— Din Wyoming.

— A! acolo femeile au dreptul să voteze.

— Şi dreptul de a fi alese în Parlament, adaugă scurt şi apăsat femeia-pilot, fără a-şi întoarce privirea

pironită înainte.

Barca uşoară, c-un motor ca un ceasornic, zboară şi sfâşie cu botu-i ascuţit oglinda apei. În urma noastră valurile scânteiază ca nişte brazde albastre de oţel. Pale de abur fosforescent se încovoaie plutind în depărtare la poalele munţilor.

Urmărim cu luneta în zare piscurile albite de zăpadă. Gheţarul *Marelui Teton,* la înălţime de patru mii de metri, sclipeşte feeric în lumina soarelui. Un lanţ ciudat de creste stâncoase, *Indian Sleeping* — Indianul care doarme — are înfăţişarea unui om uriaş culcat pe coamele munţilor, dormind cu faţa în sus. Se disting bine: capul, nasul, bărbia, pieptul. Gigantica şi misterioasa figură, proiectată pe bolta cerului, face o stranie impresie călătorului care priveşte înfricoşat şi nedumerit la jocul bizar al naturii.

În depărtare se vede malul jos, alb, acoperit parcă de un strat de ninsoare. Sunt cârduri de mii de pelicani. Lacomii guşaţi,

lăsaţi în voie, distrug fără cruţare popoarele de peşti din apele acestea nestăpânite.

— Jos! toată lumea jos! împiedicaţi privirea la prova, comandă sever femeia-pilot.

Ne supunem. Nimeni nu crâcneşte. Barca micşorează viteza. Plutim, alunecând de-a lungul unui mal păduros. O vegetaţie bogată, sălbatică; felurite ierburi de apă împletite ca nişte reţele verzi de frunziş umed, prin care joacă razele soarelui arzător.

Ocolim bancuri plutitoare de nufăr şi plante agăţătoare, încâlcite printre trunchiuri şi rădăcini de arbori bătrâni, putreziţi pe locul unde au căzut de bătrâneţe. În mijlocul acestor ruini vegetale, se simte viaţa bogată şi misterioasă a miriadelor de vietăţi de baltă, furnicând în limpezimea apei, răscolită de învârtirea elicelor în mers. Barca alunecă din ce în ce mai încet. Deodată, negrul, în picioare la prova, face un semn cu mâna — ochii lui ageri descoperiseră ceva în desişul

malurilor. Femeia-pilot dă o comanda scurtă:

— Stop!

Maşina se opreşte brusc, barca mai alunecă încă fâşâind molcom. Negrul, cu ochii scânteietori, cu mâinile pâlnie la gură, repetă clar:

— *Bu-fa-lo! bu-fa-lo!...*[79]

Se face linişte peste tot.

— Să trecem sub vânt, şopti *Mister* Pek, să nu ne simtă, că bestiile au mirosul grozav de fin.

O mişcare de cârmă şi câteva învârtituri de elice aduse barca într-o poziţie potrivită. Urmărim cu ochii aţintiţi în luminişul canalului nişte pete sure ce vin încet spre apă. O turmă de bizoni la adăpat. Câţiva ies la lumină; se văd bine cu ochiul liber.

Ce fioroasă înfăţişare are animalul acesta privit din faţă! O blană lăţoasă îi îmbracă partea de dinainte a trupului căzându-i până deasupra copitelor. Cu capul în pământ, are parcă o căutătură piezişă. Coarnele scurte îi ies prin părul negru, stufos, care-i acoperă fruntea. Sub botul scurt şi fin o ţacălie de păr ca o barbă ascuţită de satir. Odinioară erau aşa de mulţi, că trecerea turmelor oprea în loc trenurile, şi vapoarele pe Mississippi trebuiau să ancoreze.

Lăcomia vânătorilor albi a distrus această rasă de animale, care da în trecut hrană şi îmbrăcăminte indienilor. Bizonul, ca şi indianul, stăpânul său, a avut aceeaşi soartă; cu toată ocrotirea ce o dă azi guvernul american, rasa bizonilor dispare înainte de a se fi domesticit, şi indienii de rasă roşie se sting fără să ajungă la civilizaţie.

Negrul atinse sirena bărcii. La zgomotul strident, care izbucni sfâşiind liniştea lacului, bizonii, nebuni de spaimă, cu coamele zburlite, o luară la goană, pierzându-se prin desişul pădurii. Barca s-a pus în mişcare. Ne îndreptăm spre larg, către un punct negru care se zărea

[79] Taur! Bizon!... (span.).

pe luciul lacului, ca un creştet de stâncă ieşind din sânul apei. O mică insulă de granit. Acostăm şi debarcăm proviziile. E vremea prânzului. Se întinde masa pe un bloc de piatră roasă, în formă de ciupercă uriaşă. Alăturea e un izvor de apă clocotită limpede ca lacrima; un bazin natural scobit parcă anume într-o stâncă roşie.

Negrul, în pielea goală, intră în lac şi aruncă la adânc o plasă — un fel de *prostovol* — ţinând un capăt de frânghie între dinţi. După trei aruncături răstoarnă pe mal o găleată de pânză plină cu peşti lucitori — un fel de păstrăvi argintii cu pete roşii.

Pentru gătitul mâncării nu se face foc; fierbem peştii pe loc, ca într-o oală, în bazinul natural cu apă clocotită. Tot fără foc ne pregătim ceaiul şi cafeaua.

Pe timpul când noi stam la masă, femeia-pilot se îngrijea de barcă. Felurite ierburi de apă se învârtiseră în jurul axului elicei. Negrul intrase ca să le taie. Femeia-pilot îi dă ordin de pe mal şi, deodată, o vedem că-şi scoate surtucul de piele, trece repede după o salcie bătrână şi începe a se dezbrăca. După câteva minute apare într-un tricou foarte scurt şi străveziu. C-un salt îndrăzneţ se aruncă în apă; se dă la fund şi apare departe la suprafaţă. Înotând graţios pe spate, se întoarce până la barcă; c-o mână se ţine de cârmă, cu alta curăţă elicea de ierburile adunate în drum.

Noi, din jurul mesei, priveam de departe, surprinşi, fără să scoatem o vorbă, fără să avem curajul de a ne apropia de mal. După câteva minute, *sirena* iese din apă şi, călcâhd hotărâtă pe pământ, se îndreaptă spre salcia unde-şi lăsase hainele. Cu spatele spre noi îşi scoase repede tricoul ud, lipit de pielea albă, care luci în lumină, câteva clipe numai rămase în costumul Evei, până ce se îmbrăcă repede. Încheiată corect, femeia-pilot se aşează la masă. *Mister* Pek o întrebă zâmbind:

— A fost bună baia?

Foarte serioasă, ea răspunse scurt:

— Apa e foarte caldă.

Mai târziu, pe drum, se schimbară păreri în şoaptă asupra acestei întâmplări. O americană uscată, *Miss* Prey, căuta să-l facă să înţeleagă pe italianul bătrân de lângă mine că femeia-pilot nu avea de ce să se jeneze.

— A! Dacă ar avea un corp urât, înţeleg să-l ascundă. Dar trebuie să recunoaşteţi că are forme frumoase; c-un asemenea corp, admirabil proporţionat, poate să umble goală şi pe stradă.

PIEILE-ROŞII

Ajung seara printre cei din urmă la casa de adăpost. O construcţie bizară în mijlocul unei păduri seculare. Un palat construit tot numai din lemn necojit. În capul scării găsesc un grup strâns în jurul unor boccele desfăcute: blănuri, ţesături multicolore, papuci indieni — *mocasini* din piele de cerb... o întreagă industrie casnică indiană.

În apropiere, în ultimele văi ale Munţilor Stâncoşi, e una din acele *regiuni rezervate* de guvernul american pentru triburile remase din rasa vechilor stăpânitori ai continentului american. Unii, mai întreprinzători, străbat munţii şi ajung la primele staţii de cale ferată, unde-şi desfac industria lor primitivă şi originală.

Doi indieni din tribul *Picioarelor negre,* plecaţi de cinci zile pe drum, mai au încă vreo patru zile de străbătut regiunea Yellowstone până la prima staţie de cale ferată. Îi privim c-o avidă curiozitate, ca pe nişte animale de-o specie rară.

Figuri serioase, trăsături regulate, severe, o expresie de energie şi răceală în ochii lor negri, metalici. Obrajii osoşi, cu pometii ieşiţi, au culoarea cărămizie. Nasul acvilin, părul lins, negru ca păcura. Figuri imobile; nu au surâsul umil al negrului, şi nici acel veşnic fals surâs al chinezului. Măşti de aramă. În privirile fixe şi grave au ceva dur, rigid, de statui antice.

Candida noastră tovarăşă de drum, *Miss* Prey, le vorbeşte limba, înţelegându-se foarte bine cu ei.

Ne minunăm, întrebând-o de unde a învăţat limba Pieilor-Roşii.

— Am stat trei ani între ei, răspunse cu mândrie. Am organizat acolo o şcoală de infirmiere vizitatoare. Aveam şaptezeci de eleve.

Nici nu vă închipuiţi ce oameni simpatici şi gentili sunt aceşti sălbatici. Cât am stat acolo, n-am văzut bătăi,

certuri, furturi, înşelăciuni. Deşi n-au legi scrise, interesele comunităţii se regulează prin obiceiuri mai puternice la ei decât legile.

Şi *Miss* Prey, la început cam intimidată de stăruinţele noastre, se încălzea din ce în ce povestind viaţa în *rezervaţiile indiene.* La urmă se declară aprigă apărătoare a rasei roşii.

— Ospitalieri şi solidari, aceşti sălbatici nu au, ca noi, egoismul feroce al proprietăţii individuale. Al *meu* şi al *tău,* bogăţie şi sărăcie, stăpân şi slugă, toate aceste reci frumuseţi ale civilizaţiei, ei nu le înţeleg ca noi. În schimb ce calităţi morale şi ce forţă de caracter au aceşti oameni! Linişte, demnitate şi stăpânire de sine, pe care numai stoicii antici au putut să le aibă.

Timp de două ore, după masa de seară, *Miss* Prey ne vorbi de obiceiurile, eresurile, jocurile, de Sărbătoarea Soarelui, când indienii îşi îmbracă vechile costume împodobite cu pene... de felul cum femeile îşi poartă copiii legaţi pe o scândură şi îi pun în cuier la uşa bisericii, pe timpul cât ele îşi fac rugăciunea în biserică.

— Ce puţin sunt cunoscuţi oamenii aceştia — spunea ea — de lumea civilizată, căci albii nici n-au voie să se aşeze în *regiunile rezervate.* Numai când trăieşti între ei poţi înţelege opera celui mai mare artist pe care l-a produs America. Fenimore Cooper, cu scrierile lui, a întocmit *lliada* rasei roşii şi, cu drept cuvânt, se zice că a compus şi epitaful acestei rase care se stinge. Căci e sigur, rasa aceasta admirabilă se pierde, învinsă, resemnată, moare înabuşită de cruda şi lacoma noastră civilizaţie.

— Fatal trebuie să dispară această rasă, interveni *Mister* Pek, care ascultase tot timpul surâzând ironic.

După ce îşi aprinse din nou luleaua stinsă de mult începu:

— Mă rog, să punem chestia la punct. E de prisos să ne pierdem în regrete eterne. Rasa roşie n-a fost distrusă prin războaie; triburile s-au luptat totdeauna

între ele; guvernul american n-a fost niciodată crud cu indienii; acte de violenţă, masacre n-au decimat această populaţie. În interesul păcii, guvernul le-a rezervat anumite regiuni, în care albii n-au voie să se aşeze; cu multă bunăvoinţă sunt ajutaţi; li se fac şcoli, spitale, mori, caută să-i convertească la agricultură, li se trimit în fiecare an vite, haine, pături. Dar roşii sunt rebeli la orice transformare, pe când negrii se civilizează cu repeziciune.

Omul roşu are o puternică personalitate; un caracter aparte, cu totul diferit de omul alb, galben şi negru.

Cheia enigmei rasei roşii trebuie căutată în modul de trai pe care-l duce rasa asta, la fel, de zece, poate douăzeci de mii de ani. Ea n-a trecut ca celelalte rase de la vânat la păstorit, agricultură şi industrie. Şi omul alb, şi omul roşu au trăit odată la fel, vânând animalele sălbatice cu silexul. Pe când unul s-a tot modificat ajungând până la radiofonie, celălalt a rămas pe loc tot ca în vârsta pietrei. De ce unul s-a modificat şi celălalt nu? Poate că în Europa şi Asia vânatul a dispărut mai repede. Necesitatea a împins pe omul alb să caute alte mijloace de trai. Fapt e că vânatul de azi încă e mai bogat în America decât oriunde. Lovitura de moarte a rasei roşii s-a dat numai prin contactul cu civilizaţia; ea moare sufocată. A fost de ajuns numai schimbarea bruscă a condiţiilor de viaţă, căci gheaţa se topeşte de o ploaie caldă, şi o plantă de munte se vestejeşte repede într-o seră încălzită.

Toţi ascultam cu atenţie, numai profesorul belgian clătina din cap cu îndoială după fiecare păhărel de piperment.

— Şi totuşi, întrerupse el, această rasă a avut o civilizaţie splendidă: Mexic, Peru, aztecii, imperiul lui Montezuma...

— A! Dumneavoastră cei din Europa aţi rămas tot la povestea lui Montezuma, şi *Mister* Pek începu să râdă

cu poftă.

O undă de roşaţă se ridică în obrajii belgianului. Dar se stăpâni, întrebând scurt:

— Cum? negaţi existenţa civilizaţiei antice, ale cărei urme se găsesc încă în Noul Continent?

— Nu o neg, dar o reduc la justa valoare, răspunse repede americanul, potolindu-şi râsul într-un zâmbet ironic. Să ne lămurim. Până acum n-am vorbit decât de triburile din America de Nord. E drept că în America Centrală, în Mexic şi Peru se găsesc urmele unei populaţii mai înaintate. Dar civilizaţia imperiului lui Montezuma aşa cum ne-a fost cântată nu-i decât o poveste fantastică plină de minciuni şi contradicţii.

Istoria Egiptului, a Atenei, a Romei a fost scrisă studiindu-se la faţa locului.

Istoria Mexicului s-a scris de la distanţă. Abia acum s-a ajuns ca să se poată separa *istoria* de *povestire.* Tot ce se spunea de Montezuma nu era decât *roman istoric,* după texte vechi spaniole. Cortez, călugării şi toţi *conquistadores* aveau tot interesul să exagereze opera lor de cucerire în ochii guvernului spaniol.

S-a creat o legendă exploatată de o sumă de savanţi de birou care nici n-au văzut măcar Mexicul. Ultima anchetă ştiinţifică riguroasă, făcută de Anderson Wilson, a dovedit că celebrele cetăţi ale lui Montezuma nu erau decât nişte mari sate indiene; clădiri de cărămidă nearsă şi construcţii lacustre pe piloţi. Nu au rămas ruini de piatră ca în Egipt şi Grecia, deşi până azi de la cucerirea spaniolă nu sunt decât vreo câteva sute de ani. Vă puteţi închipui o civilizaţie fără arme de metal şi fără monedă? Aztecii, Montezuma, pe care călugării spanioli îl credeau maur, nu erau decât urmaşii unui puternic trib indian care emigrând de la nord se stabilise pe platoul mexican.

Belgianul nu se lăsă convins.

— Dar ruinele găsite în Yucatan, urmele construcţiilor ciclopiene în stilul piramidelor egiptene, nu

dovedesc o veche şi grandioasă civilizaţie?

— Desigur; însă această civilizaţie nu are nimic comun cu Pieile-Roşii; este cu mult mai veche. Toate discuţiile şi teoriile n-au arătat încă în lumină vechea populaţie a Americii. Au fost pe-aici fenicienii? Au fost chinezii? Cine ştie? Poate într-o zi se vor descoperi în fundul Oceanului Atlantic urmele acelei legendare civilizaţii de care a vorbit Platon.

Dacă a existat odată Atlantida, acel continent prăbuşit prin cine ştie ce cataclism, era firesc ca focarul său de civilizaţie să radieze spre ţărmurile celorlalte continente. Cum s-ar explica asemănarea ce există între urmele de civilizaţie găsite în Mexic, Peru, la fel cu cele din Libia, Etruscia, Egipt?

Ştiinţa nu şi-a spus încă ultimul cuvânt. La Washington este un mare aşezământ: „Institutul Smithsonian", întemeiat cu banii unui bogat savant englez, pentru cercetări ştiinţifice în legătură cu trecutul, populaţia şi vechea civilizaţie americană. Dar trebuie să mărturisim că, după atâta cheltuială şi muncă depusă, lumină nu s-a făcut încă. Nepătruns a rămas misterul trecutului şi nedezlegată-i până azi *enigma istorică a Noului Continent.*

SCHIŢE MARINE

DIN LUMEA PORTURILOR

1928

FĂRĂ PERMIS DE EXPORT

Vaporul în bazinul docurilor. Ghiftuit, cu burta îndopată. Înghiţise trei mii de tone grâu arnăut. Plecam la Neapoli. Încărcarea era pe sfârşite când poposi în curtea docurilor o cireadă de boi de export. Nemulţumire generală pe bord. Primim ordin să transportăm o sută douăzeci capete de vite cornute la Malta.

— Cel mai păcătos *caric* de dus pe apă e marfa asta vie, zise căpitanul, cătând instinctiv spre cer să vadă cum se anunţă vremea la larg.

— Iar transformăm vaporul în grajd, adăugă necăjit secundul.

— Am ajuns văcari, bombăni bosumflat primul ofiţer de punte.

Furios, şeful de echipaj, trânti şapca unsuroasă în tabla punţii de fier şi izbucni într-o cascadă de înjurături navale.

— O să le facem vânt la apă şi ăstora, dacă vom avea timp rău. Anul trecut n-am aruncat în mare două sute de boi, când ne-a prins furtuna la Capul Matapan?

Şeful Vămii, un sanchiu bătrân, straşnic de formalist şi scrupulos în serviciu, era foarte scandalizat că moderna instalaţie a docurilor noastre ajunge un fel de târlă de vite.

— Nu admit nici cea mai mică necurăţenie. Dacă voi găsi o urmă de murdărie vă evacuez instantaneu din incinta docurilor, sfârşi domnul şef dând ordine severe pentru încasarea taxei de cheiaj pe locul, măsurat, cu metrul, unde se grămădise toată cireada.

Cei trei văcari, sub nişte căciuli uriaşe, cu fundul lat, cu sumanele sure aruncate numai pe umăr, şedeau rezemaţi în ghioagele lor nestrujite şi ascultau îngrijaţi oarecum, deşi nu înţelegeau bine ultimele vorbe, rostite cu necaz de şeful Vămii.

Cel mai bătrân, un unchiaş scorojit, cu musteaţa pe

oală, după ce-şi descoperi cuviincios pletele cărunte, îndrăzni să vorbească:

— Să nu fie cu bănuială... Şi să ne iertaţi, domnule şef, de cuvântul cel prost... dacă omul, precum prea bine ştiţi, are nevoile lui de ieşire pentru sine, damite o vită proastă care nu ştie a cuvânta. Bunătatea domniilor-voastre le-o ierta de necuviinţă... că dacă sunteţi dumneavoastră cel mai mare aci, se cheamă ca un părinte al lor cât or sta şi ele pe loc...

— Nu admit absolut nimic, îi retează scurt vorba domnul şef, cătrănit, îndreptându-se spre biroul Vămii din port.

— Mă, că abraş om s-arată a fi şăful ista, adăugă în şoaptă unchiaşul către ceilalţi doi tovarăşi.

Sosirea neaşteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autorităţile de uscat şi de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheiuri, tulburase întreaga viaţă a portului.

Şi în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate, în scrâşnetul macaralelor de la vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omeneşti, şedeau liniştiţi ca nişte sclavi filozofi, resemnaţi, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Între o movilă de cărbuni şi alta de pucioasă, înconjuraţi de butoaie de coloniale şi baloturi cu manufactură, înşiraţi la linie, legaţi la conovăţ, boii rumegau domol, cătând în vid cu ochii lor blajini, plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou şi arid în care poposiseră. Nici un petic de umbră, nici un colţ de verdeaţă. Copita nu scurma decât zgură şi cenuşe pe caldarâmul tare de granit. Tocmai la marginea cheiului, pe linia ferată, străluceau ca nişte pilituri de aur fire de grâu scăpate din saci la încărcat. Şi vrăbiile, picând din zbor ca nişte gloanţe între şine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute de la masa portului bogat.

Numai când locomoriva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum şi în ploaie de scântei, părea că se repede orbiş în cireadă, boii, înfioraţi o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiţi unii în alţii, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii laţi cătând îngroziţi cu capetele întoarse.

Iar coarnele lor lungi, curbate în forma de liră, se izbeau între ele c-un vuiet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s-au deprins boii şi cu asta.

Musculoşi, calmi, fără nervi, cu osatura robustă şi crupa lată, abia se clinteau greoi pe loc, cu mişcări leneşe ca pe nişte resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră şi umedă a nărilor deschise.

Rumegau în linişte.

Ce s-o fi reflectând oare în lentilele acelor ochi mari şi blânzi, cu irisul negru ca păcura, lucind între genele arcuite, lungi, ca nişte fire de borangic albe şi roze?

Sub frunţile acelea plate s-o fi petrecând oare ceva? Visau câmpuri de mătase, pajişti cu umbră şi răcoare, ori meditau asupra vieţii lor torturate de bunul plac al omului, regele creaţiei, sau numai rumegau... Şi atâta tot?

Cine ştie?... Când se vor dezlega tainele firii descoperind hotarele ascunse de înţelegere şi înrudire dintre om şi toate celelalte lighioane care se hrănesc din coaja aceleiaşi planete?

*

A doua zi dimineaţă cireada sporise.

În port erau o sută douăzeci şi una capete de vite. În timpul nopţii o vacă mare bălţată fătase un viţel roşu, pintenog.

Un fapt banal în fond — o vacă a fătat.

Dar vaca a fătat în port.

Cine ar fi bănuit vreodată ca o plăpânda fiinţă venită pe lume, abia debarcată în port, un fraged viţel de

lapte, ar putea dezlănţui furtuni de patimi omeneşti, conflicte de atribuţii între autorităţi, discuţii violente, ciocniri de interese în lumea comerţului maritim al portului?

Şeful Vămii, cu tocul după ureche, cu gazeta de dimineaţă întinsă pe birou, îşi sorbea ca de obicei cafeaua turcească. Pe când îşi căuta enervat prin buzunare cutiuţa cu pastile de zaharină, veni un impiegat vamal alarmat, cu raportul asupra faptului întâmplat în timpul nopţii, în zona portului.

— Ei asta-i culmea... poftim, acum s-au apucat dumnealor să-mi şi fete aici, în incinta docurilor. Şi după ce turti cu necaz mucul unei ţigări regale de buza ceştii, şeful indignat, pufnind pe nări, plecă să constate în persoană faptul la faţa locului.

La faţa locului lumea, gură-cască, se adunase grămadă ca să privească la îmbarcarea boilor în vapor.

Cei trei văcari, când l-au văzut de departe pe şef luând-o oblu spre cireadă, au înţeles că furtuna se apropie. Pitiţi pe după vite, îşi făceau de lucru cătând pe sub căciulă, cu coada ochiului, să vadă ce are să se mai întâmple. Dar ochiul ager al şefului, căruia nimic nu-i scapă din toată zona portului, îi şi zărise.

— Dar ce v-aţi apucat, nenorociţilor?... să-mi faceţi staul de vite... să-mi fătaţi aci în incintă... În centrul de exploatare comercială al portului?

— De, domnule şef, ce să facem, îndrăzni să zică văcarul cel mai bătrân, ce suntem noi de vină? Iaca mi-o făcut boclucul boala asta de vacă, mânca-o-ar lupul... că dacă-i vită fără înţelegere n-avem ce-i face. Acu zic: dacă o fătat, o fătat şi pace... iertaţi şi dumneavoastră, că viţelul ista odată ce-o venit pe lume, înapoi să cheamă că nu-l mai putem întoarce. Şi ca să trăiască o să meargă şi el cu mâni-sa pe vapor.

— Imposibil!... nu permit asta... se răsti şeful. Viţelul nu-i trecut în permisul de export.

Ianuli, agentul casei comerciale care exporta vitele,

sosi gâfâind.

— Vă rog mult, domnule şef, începu el cu blândeţe, nu ne faceţi dificultăţi la încărcare, vaporul este deja în întârziere.

— Cum îţi permiţi dumneata să mă acuzi că-ţi fac dificultăţi? izbucni şeful iritat. Eu nu-mi fac, domnule, decât strict datoria. Sunt omul legii, domnule, eu sunt funcţionar vechi şi corect în serviciu. Citeşte aci permisul de export. Ce scrie negru pe alb? Este, domnule, una sută boi şi douăzeci vaci? Este. Unde vezi scris vreun viţel? Pe ce bază vii dumneata azi şi-mi pretinzi,

mă înţelegi, mie funcţionar conştiincios în serviciu, să-ţi fac favorul ca să îmbarci un plus de-un viţel, care vine fără forme vamale, care nu-i trecut în permisul de export.

— Dar ce trebuie să fac acum, domnule şe? Dacă viţelul mai întârzia o zi acolo unde a stat până acum, el putea să se îmbarce pe vapor. Înapoi, nu pot să-l mai dau. Adică trebuie neapărat să mă duc la Bucureşti, să cer audienţă ministrului de Finanţe ca să-i dea viţelului un permis special de export? Apoi vaporul gata de plecare are să aştepte actele viţelului?

— Asta te priveşte. Eu constat că viţelul e în neregulă, nu are forme legale şi deci trebuie să rămână pe loc. Nu se poate îmbarca fără permisul de export respectiv. E logic? Ori nu-i logic? Numai când voi vedea cu ochii mei semnătura şi ştampila de la minister îi permit îmbarcarea pe vapor. Aşa scrie la lege, eu, domnule, sunt omul legii, şi dumneavoastră cari faceţi comerţ în ţara asta trebuie să respectaţi legile ţării.

Şeful, ca de obicei, se ambiţionase, ridicase tonul, faţa-i spânatecă luase o nuanţă violetă, răsufla profund, că-l strângea gulerul scrobit — avea gâtul cam scurt şi ceafa dublă.

Ianuli, hotărât ca să-şi păstreze calmul necesar, ca de obicei îl pierduse şi de data asta. Începuse să fiarbă de mânie, tâmplele îi zvâcneau, vocifera, făcând gesturi

cu pumnii strânşi — era om iute, fire inflamabilă, fiind de origine din Kefalonia[80].

Şi discuţia lua forme din ce în ce mai violente, schimbându-se cuvinte tari acolo pe chei, în faţa unui numeros public privitor.

Mulţimea, ca întotdeauna, era împărţită în două tabere: pro şi contra îmbarcării viţelului.

Discuţiile se întindeau. Şeful se certa cu agentul, secundul vaporului cu taxatorul, şeful de echipaj cu impiegatul vamal.

Se îmbarcă? Sau nu se îmbarcă viţelul?

Asta era chestiunea care agita masa aceea de oameni care creştea, adunată ca la o comedie.

Hamalii, pe jumătate goi, cu sacul pe umăr, lăsase lucrul şi se grămădise în jurul vitelor. Marinarii coborâse de pe vapor; fochiştii, negri ca nişte draci, ieşiţi de la căldări ca să răsufle afară, priveau şi ei încântaţi de întâmplarea asta.

Pe când la centrul cercului format încordarea creştea, la periferie tensiunea fiind mai slabă se făcea haz şi glume.

Unul zicea: „Măi, cum a putut vaca asta să fete în port dacă nu şi-a scos permisul vamal de la ministrul de Finanţe?”

Altul: „Dacă vaca pleacă în voiaj în străinătate şi viţelul rămâne în ţară, şeful Vămii trebuie să-l alăpteze cu biberonul."

Un fochist, privind cu lăcomie la ugerul plin, care atârna greoi cu pielea fragedă, gata să plesnească, zise râzând:

„Mă, fraţilor, în drumul ista o să bem toţi cafea cu lapte proaspăt, nu ne mai trebuie lapte condensat. Nu

[80] Kefalonia, cea mai importantă din grupul insulelor Ionice, situate în apropierea ţărmurilor vestice ale Greciei. De Itaca (patria legendarului Ulysse) este despărţită de o mică strâmtoare.

vedeţi ce maşină de lapte îmbarcăm pe bord?"

Un hamal ghiduş, care-i păcălea pe toţi în port, strigă în gura mare o cimilitură:

„Cine ştie care-i cel mai prost animal de pe faţa pământului?

Tot eu o să vă spun. Viţelul mă! că el are tată bou şi mamă vacă."

După un ceas de vorbă fără folos, lanuli, disperat de încăpaţânarea şefului, făcând spume la gură, strigă aprins, trântindu-şi un pumn în cap:

— *Ama doxa!*[81] Să mergem la căpitanul portului că el e mai mare aci, să judece cu capul lui o comedie ca asta, care nu s-a mai întâmplat de când îi portul.

Şi lanuli plecă furtunos, făcându-şi cu pumnii loc prin mulţime.

— Nu-ţi permit, mă înţelegi, veneticule, nici un cuvânt mai mult — scrâşni şeful — repezindu-se cu bastonul ridicat deasupra capului.

Pentru că lanuli era departe şi nu mai putea fi ajuns, şeful se opri şi tampona cu batista păturită fruntea brobonată de sudoare, îşi smunci de câteva ori manşetele şi recăpătându-şi calmul necesar vorbi grav şi tare ca să audă toată lumea adunată acolo:

— Căpitănia portului nu se poate amesteca aci, într-o chestiune pur vamală. Aci eu singur sunt suveran şi dau ordine în zona vamală a portului. Care va să zică: vaca se va îmbarca pentru Malta, viţelul va rămâne pe loc în ţară, întrucât nu are permis de export.

După o pauză, în care o linişte solemnă stăpânea mulţimea, şeful adăugă rar şi sacadat:

— Cât despre ca-na-lia asta de kefalonit... o să-l învăţ eu să mai insulte autorităţile şi ţara pe care o suge ca o lipitoare de atâţia ani de zile. Să-i torni, domnule taxator, un proces-verbal drastic de ultragiu adus în exerciţiul funcţiunii.

---

[81] Halal înţelepciune! (grec.)

Înconjurat de întregul stat major vamal, şeful, rigid, neînduplecat, părăsi terenul pe care era deplin stăpân. Funcţionarii se îndreptară către birouri ca să se pună pe lucru, având să întocmească numeroase acte, concepte, procese-verbale şi toate formele legale, pentru a pune de urgenţă la curent autorităţile superioare, asupra conflictului provocat în zona portului de către un viţel de lapte, care nu avea respectivul permis de export.

*

Conflictul părea tranşat. Ordinea şi siguranţa portului restabilită prin supunerea oarbă la hotărârea şefului suveran în zona atribuţiilor sale vamale.

Dar o neaşteptată, îndârjită opunere, se ridică de data asta de la o parte interesată în cauză, dar care nu se amestecă în discuţia violentă ce abia luase sfârşit pe chei.

Vaca-mamă prea iubitoare sau prea încăpăţânată nu convenea să-şi abandoneze noul-născut. Se opunea la executarea ordinului vamal. Cu nici un chip nu voia să intre în vapor.

S-au întrebuinţat felurite mijloace — blândeţea, înşelăciunea, forţa brutală — de prisos. Vaca se opunea cu îndărătnicie de neînvins.

Unul din văcari o mângâia scărpinând-o între coarne, cum ştia el că le face plăcere vitelor. Vaca se îmblânzea, îşi întindea gâtul cu voluptate, cătând cu ochii blajini la viţelul care abia îşi ţinea echilibrul, nesigur, pe picioruşele lui ţepene — părea o jucărie de lemn primitiv lucrată. Limba aspră a vacii lăsa urme ca de perie pe blăniţa moale, mătăsoasă a viţelului.

Îndată ce viţelul dispărea din vedere, vaca se zbătea. furioasă, scotea nişte mugete sfâşietoare, bolovănea ochii furioşi care scânteiau ca doi cărbuni aprinşi.

Trebuia urcată cu forţa pe vapor; doar atâta lume era adunată acolo. Văcarii, marinarii, fochiştii, grănicerii,

vameşii, hamalii, tot poporul strâns acolo a dat o mână de ajutor.

Aşa, cu alai, într-o hărmălaie şi gălăgie infernală, trasă de coarne, împinsă pe la coadă, mai mult pe sus decât pe pământ, fu târâtă până la faţa vaporului. Acolo vaca se făcu ghem înfingându-şi coarnele în capul schelei de lemn. Şi când simţi că-i aproape să fie răpusă şi răsturnată peste cap, cu burta în sus, deodată se răsuci c-o zvâcnitură desperată tăind un cerc larg cu coarnele prin mulţime.

Căta cu ochi sângeroşi în jurul ei, coastele i se mişcau ca nişte arcuri, bale îi curgeau pe bot şi sforăia profund pe nările larg deschise.

— Feriţi... c-a turbat, strigă un hamal dându-se înapoi îngrozit.

*

Secundul vaporului, care privea manevra de sus, de pe puntea de comandă, se adresă căpitanului:

— Ce-ar fi dacă am îmbarca viţelul?

Adică ce se poate întâmpla?

— O să avem iar scandal cu Vama. Nu ştii ce catâr e hodorogul de vameş?

Căpitanul vaporului se ţinuse pe tot timpul conflictului la distanţă, într-o prudentă rezervă; avea o veche pică împotriva şefului de vamă, care cu vreo câteva luni în urmă îi făcuse acte de contrabandă de porci, fiindcă îmbarcase doi purcei pentru hrana echipajului pe bord.

Un marinar coborî în fugă scările şi, după câteva minute, se întoarse la capul scării cu viţelul în braţe.

Dar un agent vamal îi ieşi înainte.

— Nu puteţi îmbarca viţelul că n-are permis de export. Aşa-i ordinul lui domnu şef.

Un grănicer cu arma în bandulieră veni într-o goană. Viţelul era ameninţat să fie rupt în două. Marinarul îl trăgea de cap şi vameşul de picioare.

Când începură să apară şi alţi marinari în capul scării, se auzi un fluierat ascuţit. Grănicerul ameninţat dăduse alarma. Şi într-o clipă garda portului ieşi din pichetul docurilor. Pe drum, din fugă, soldaţii îşi puneau baionetele la arme; se auzea în cadenţă ţăcănind încărcătoarele de cartuşe în gibernele săltate în pas alergător. Marinarii, ca la un semnal dat la posturile de luptă, escaladară în salturi balustrada punţii, înarmaţi cu lopeţi de barcă, capete de frânghie împletite în noduri plumbuite şi manele de la cabestanul ancorei. Iar de prin găurile vaporului răsăreau fochiştii, cazangiii şi ungătorii, negri, goi pe jumătate, plini de cărbuni şi sudoare, cu ciocane şi rangale de fier care sfârâiau scoase atunci din jăratecul focarelor.

Căpitanul, de la înălţimea punţii de comandă, înţelese dintr-o privire gravitatea situaţiei, căci clipa fatală de ciocnire între cele două forţe, de uscat şi de apă, se apropia văzând cu ochii; puse mâna pe megafon pentru o măsură repede şi hotărâtă, ca pentru o manevră sigură în faţa unei furtuni cu care dai piept în largul mării.

Şi deodată, de sus, din gura căscată a conului de megafon, răsună ca un tunet, răspicat, în tot cuprinsul portului comanda căpitanului:

„Toată lumea la bord!
Echipaj la posturile de plecare!
Sus schela!
Vira ancora!
Mola parâmele de la mal!"

Şi sirena vaporului, ca o fiară rănită de moarte, începu să urle prelung cutremurând văzduhul.

Ca prin farmec garda s-a oprit pe chei. Soldaţii au încremenit în loc cu armele pe umăr, cu gurile căscate la jerba de aburi care zbucnea forfotind la gura coşului fumegând.

Marinarii au sărit într-o clipă pe bord răspândindu-se ca un stol risipit. Fochiştii, cazangiii, ungătorii au dispărut în găurile din burta întunecată a vasului. Iar boii de pe punte s-au ghemuit de groază unii în alţii, cu grumazii aplecaţi, cu ochii închişi de stropii fierbinţi, căzuţi din aburul sirenei, şi pielea le tremura ca gelatina.

Pentru că vaca de pe mal se apropiase ca să-şi miroase viţelul lăsat jos la capul şchelei, căpitanul mai dădu un ordin:

„Să se ridice vaca la bord cu palancu de la prova!"

Un marinar, spânzurat ca o minge la capătul macaralei, alunecă în jos până la pământ... Două chingi late trecute uşor pe sub burtă şi într-o clipă, fără să prindă de veste, vaca cea îndărătnică pierdu pământul de sub picioare.

Câteva minute se zbătu în aer, balansată ca un gândac atârnat de-un fir de aţă. Se înălţă încet până deasupra punţii, apoi fu coborâtă lin şi pusă la rând cu ceilalţi cuminţi tovarăşi de călătorie.

Ancora smulsă, elicea se puse cu zgomot în mişcare şi vaporul se dezlipi domol de chei. Numai când vitele simţiră sub picioarele lor nesigure puntea de fier trepidând în cadenţă, începură a se agita, smucindu-se în legăturile conovăţului.

Vaporul, sfârşind manevra de plecare, alunecă de-a lungul cheiului ieşind la larg din bazinul docurilor.

Vaca îmbarcată în ultimul moment era legată la capăt, lângă balustrada punţii. Pufnind pe nări, ea căuta spre mal cu ochii însângeraţi, cu botul deschis. Prin giraţia vaporului, mai putu să vadă încă o dată viţelul lăsat acolo jos pe chei. Scoase atunci un muget prelung şi dureros... Rămase aşa câteva clipe împietrită, cu gâtul întins şi ochii ţintă la malul care fugea în urmă. Aştepta parcă să-i vie un slab ecou de departe, de-acolo unde instinctul matern o împingea.

Şi deodată, zvâcnind înapoi, rupse funia şi, ca turbată, se năpusti peste balustrada punţii căzând

rostogolită în valuri, cu capul în jos, ca un bloc de piatră aruncat de sus în fundul apei.

A fost un moment de spaimă la bord. S-a crezut deodată că a căzut un om în apă. Doi marinari s-au repezit la manevra bărcii de salvare. Un colac de plută aruncat de sus unde apa forfotea, se văzu deodată săltat de-o pereche de coarne care ieşeau încet la suprafaţă.

— Daţi-i pace, strigă căpitanul, nimereşte ea singură la mal.

Vaca înota, tăind domol apa tulbure, târâtă de curentul care o mâna spre ţărm. Numai capul cu coarnele pe spate se zărea departe ca un punct negru din ce în ce mai mic.

Marinarii de pe punte o urmăreau cu răsuflările stăpânite măsurând din ochi distanţa până la mal.

O barcă se zări desprinsă din gura docurilor.

Vaca era salvată.

Un fochist oacheş, unsuros, care ieşise c-o căldare de zgură pe punte, ceru binoclul timonierului de serviciu ca să privească şi el minunea asta.

— Măi, — zise înduioşat — vezi cum se luptă săraca!... parcă mai greu să desparte o vacă de viţel decât o mamă de copilul ei.

TREI DEZERTORI

Vechea canonieră „Alexandru cel Bun", c-un şlep la remorcă, ancorase de dimineaţă la coada unui ostrov. Numai în locul acela oglinda scânteietoare a Dunării părea spartă. Apa se oprea acolo învârtindu-se câtva timp în loc, în ochiul de anafor format de epava unui vechi vapor, înecat pe vremuri în urma unei ciocniri.

În fiecare vară Compania de torpile fixe făcea câte-o călătorie de instrucţie, pentru deprinderea marinarilor cu mânuirea materialului explozilbil. Se făcea cu asta şi un serviciu navigaţiei, curăţind fluviul, de la Marea Neagră până la Porţile-de-Fier, de toate epavele rămase înecate în drumul vaselor.

Într-o magazie a şlepului încăpeau o sută de marinari, rânduiţi ca sardelele în cutie. În cealaltă magazie se ţinea fulmicotonul. Nu mai rămăsese decât cincizeci de kilograme, căci se făcuseră tocmai nouăzeci şi nouă de explozii.

Căpitanul, bucuros că terminase cu bine călătoria o dată cu marfa asta buclucaşă, care-i stase tot drumul pe inimă, hotărî să pregătească o torpilă mare, cu tot restul de fulmicoton ce-i mai rămăsese. Era a suta şi ultima explozie ce trebuia s-o facă anul acela.

Tot echipajul aştepta c-un tremur de nerăbdare copilărească momentul emoţionant al exploziei, care da fiori ca un joc palpitant de mare senzaţie în viaţa monotonă de bord.

Pentru că în tot drumul nu se întâmplase nici un accident, oamenii lucrau cu toată siguranţa. Fără nici o teamă rupeau în mâini calupurile de fulmicoton, ca pe nişte bucăţi de halva, umplând cutiile de tablă care serveau drept torpile fixe, lăsate pe fundul apei după ce erau ermetic închise. Explozia se producea prin curentul electric al unei mici baterii portative.

Curajul neştiinţei îi făcea pe mulţi să se joace cu

moartea la fiecare pas.

Exploziile scoteau la suprafaţă o sumedenie de peşti, morţi sau ameţiţi, care pluteau cu burţile albe în sus ca nişte pene duse de curentul apei la vale. Plutonierul, om vechi şi cu experienţă, căci avea trei reangajări, îşi organiza cu pricepere bărcile şi uneltele de pescuit. Oamenii lui mâncau bine şi economie simţitoare se făcea la capitolul de hrană a trupei.

*

Aproape de ora prânzului. Aşa-i de cald că aerul parcă fierbe şi apele aburesc în zare. Dunărea, leneşă, îşi lunecă domol undele încovoindu-se printre ostroavele pustii şi păduroase.

Căpitanul stă la umbră, sub bolta unei răchite argintii. Se îmbracă încet, mulţumit, după o baie răcoritoare.

Lăsase totul în seama plutonierului, om vechi, de toată încrederea. Aştepta să fie anunţat când torpila era să fie gata pentru explozie.

Plutonierul intrase la vapor să guste probele şi să pregătească bărcile pentru pescuirea aşteptată. Lăsase torpila în seama sergentului Marin, cel mai priceput şi mai cuminte gradat din companie.

„Să fie cu ochii în patru" — le recomandase plutonierul la cei şase oameni care lucrau la torpilă.

În momentul când căpitanul, cu ţigara în gură, se aşezase jos să-şi încalţe ghetele, izbucni deodată o detunătură groaznică. Câteva clipe locul se zgudui sub el ca într-un cutremur de pământ. Înspăimântat, sări cătând buimăcit în jurul lui.

Tăcere peste tot. Numai pe mal, în dreptul vaporului, între pământ şi cer, se înălţa o coloană de nori cenuşii, ca un imens con răsturnat cu baza în văzduh.

Nu era obişnuita coloană de apă pe care o aruncă torpila cufundată.

Ca un fulger trecu prin mintea căpitanului înţelesul

întregii grozăvii.

— Idioţii!... au explodat torpila pe mal, înainte de a o cufunda.

Cu capul gol, pe jumătate dezbrăcat, se repezi într-o goană nebună de-a lungul malului. Călca orbeşte prin gropi, se lovea de pietre, se încurca prin bălării, se poticnea prin rădăcini, gonind cu răsuflarea tăiată, cu gura căscată, apăsându-şi inima cu mâna stângă. Prin mintea-i înfierbântată i se învălmăşea în fugă imaginări însângerate: morţi întinşi, răniţi zvârcolindu-se, bălţi de sânge, horcăieli, gemete, tânguiri...

Oamenii de pe vapor şi de pe mal alergau cu feţele palide, grămădindu-se în nelinişte la locul dezastrului.

Căpitanul, cu pumnii strânşi, îşi făcu loc prin mulţimea îngrozită, prăbuşindu-se aiurit în fundul unei gropi adânci, căscată proaspăt în coasta malului spintecat de explozie.

— Ce-ai făcut nenorocitule! izbucni în faţa plutonierului, zguduindu-l cu violenţă de umeri.

Bătrânul, zăpăcit, bâlbâi tremurând cu mâna ridicată la viziera şăpcii.

— Fusei până la vapor, domnule căpitan. Aci am lăsat pe sergentul Marin cu amorsa şi pe caporalul Oprea cu torpila în braţe.

— Unde-i sergentul?

— Nu-i.

— Unde-i caporalul?

— Nici el nu-i.

— Câţi morţi? Câţi răniţi avem?

— Nu ştiu, că nu se vede nici unul dintre cei şase care încărcau torpila.

— Să plece îndată câţiva oameni să găsească cadavrele! Să se caute răniţii! Să vie infirmierul cu lada de farmacie!

Infirmierul, cu lădiţa lui de pansamente, era la faţa locului, dar fără nici o întrebuinţare. Nici un rănit şi nici un mort nu se vedea. Nici o pată de sânge nu se zărea.

Nici un vaiet, nici o tânguire nu se auzea... nici o durere... nici o suferinţă. Numai şase oameni lipsă la apel — atâta tot. Explozia fusese aşa de formidabilă, încât a fost destulă vreme o secundă ca pe unii dintre cei aflaţi în jurul torpilei să-i rupă în bucăţi, azvârlindu-i în toate direcţiile, la mari depărtări, iar pe ceilalţi să-i pulverizeze complet.

Căpitanul ridică din ţărână capătul şfâşiat al cablului, căută pe mal cutia cu bateria electrică şi, după câteva clipe de gândire, îşi plesni cu palma fruntea udă de sudoare.

Găsise pricina groaznicei întâmplări: cablul rămăsese uitat la borna de contact a bateriei. A fost de-ajuns ca firele amorsei să atingă celălalt capăt al cablului ca, fulgerător, curentul stabilit să producă explozia fulmicotonului.

După vreun sfert de oră au început să vină oamenii trimişi să caute cadavrele.

Ca şi trăsnetul, fulmicotonul, în jocul bizar al morţii, răspândise în toate direcţiile ţăndări de trupuri omeneşti. Proiectate la înălţime, unele bucăţi căzuseră pe câmp şi prin mlaştini, altele în Dunăre şi fuseseră luate de curentul apei la vale.

Întregi nu s-au găsit decât două berete de marinar şi un pantof. Încolo — numai hălci de carne, din care picura încă sânge cald, mase informe... bucăţi de mâini şi de picioare cu pielea întinsă şi plesnită. Iar într-un sac de pesmeţi s-au adunat câteva kilograme de carne macră, hăcuită mărunt, amestecată cu bucăţi de cârpă din stofă de haine. Tocătura asta de carne omenească a fost găsită prin sălcii lipită de ramuri.

Cu greutate s-a putut reconstitui incomplet trei trupuri diforme, oribil sfâşiate.

Un picior de la genunchi, retezat perfect, parcă de o mână abilă de chirurg, fu îndată recunoscut de un recrut.

— Îi a lui don' sergent Marin, că are bocancii

particuler. Cum să nu-l cunosc, dacă l-am văcsuit eu as-dimineaţă?

O mână fu de asemenea repede recunoscută. Era a caporalului Oprea. Avea degetele ţapene ca de statuie şi două galoane de lână pe mâneca spenţerului cu care fusese îmbrăcat.

*

Până la apusul soarelui pavilionul tricolor al canonierei fusese lăsat la jumătate, în semn de doliu.

Echipajul se culcase devreme, căci pe a doua zi se hotărâse ridicarea ancorei de plecare dis-de-dimineaţă.

Sub un felinar de punte, la masa de la prova, plutonierul încruntat şi un furier mărunţel, îngropaţi într-un maldăr de registre şi dosare, scriau de zor pregătind formele celor dispăruţi, care de fapt nu mai aveau nevoie de nici un act...

Căpitanul, după o zi aşa de urâtă, se simţea zdrobit. Cu sforţări cumplite se hotărî să lucreze toată noaptea actele privitoare la nenorocirea întâmplată.

Se aşeză pe punte în aerul răcoros al nopţii. Îşi trase un scaun lângă masa de lemn, la pupa, în lumina unui felinar de bord.

— Adă-mi din cabină: cerneală, hârtie, tutun şi sticla de coniac.

— Nu mai avem nici un strop de coniac, răspunse somnoros soldatul de ordonanţă.

— Adă atunci sticla de rom.

Trebuia să scrie un raport amănunţit asupra întâmplării. Dar sub ce formă să prezinte faptul? Cum să argumenteze? Era vinovat. Desigur că era vinovat. Şase morţi. Cum să se apere fără să arunce vina pe alţii? Şase oameni ucişi, într-o secundă. Ce impresie o să facă întâmplarea asta la comandament? Cum o să-l judece şefii, camarazii?... dar familiile celor morţi?...

Un cerc de foc îi strângea capul şi un cui ţintuit în frunte părea că-i sfredeleşte creierul.

O năduşeală chinuitoare îi strangula gâtul. Îşi scoase gulerul. Bău două pahare de rom şi începu să scrie grăbit. După câteva rânduri, se opri. Rupse hârtia enervat. Tâmplele îi ardeau zvâcnind. Şi în creierul înfierbântat i se încrucişau imagini nestăpânite.

Se forţa să fixeze cu răceală într-un cadru tehnic toate amănuntele pentru explicarea faptelor; să argumenteze strâns şi logic întreg procesul şi apărarea de care avea nevoie. Dar nu izbutea să se concentreze.

Prin ochii minţii, fără să vrea, îi treceau mereu chipurile celor dispăruţi. Figurile se completau tot mai clare, în linii din ce în ce mai precise.

Îşi amintea perfect că văzuse la mâna găsită pe câmp, mâna caporalului Oprea, un inel de alamă pe unul din degetele acele înţepenite.

În starea de excitaţie a simţurilor în care se găsea, simţea parcă în fundul nărilor mirosul de sânge proaspăt de la mal, unde zăcea mormanul de carne tocată, învelită într-o foaie de cort.

Îşi amintea în câte chipuri văzuse oameni murind: bătrâni stingându-se de moarte bună pe patul de-acasă; oameni morţi în spitale; unii loviţi de moarte violentă... dar cum se poate pulveriza un om nu-şi închipuise niciodată. Într-o clipă să dispari... fără să ştii... fără să prinzi de veste... fără să scoţi un suspin... nimic... nici o durere... nici o suferinţă.

Cine ştie? Poate că în acea singură clipă e concentrată toată sensibilitatea, în creier fiind chiar sediul vieţii. Dar unele insecte au senzaţii chiar după ce sunt decapitate... Şi căpitanul, cu tocul în mână, cu foaia albă dinainte, alunecă tot mai adânc în ipotezele fără sfârşit ale unei metafizici încâlcite.

Rătăcind în căutarea misterului morţii, se opri târziu, încurcându-şi firul logic în eterna enigmă a creaţiei.

Plutonierul, care se apropiase de masă păşind în vârful picioarelor, tuşi de două ori. Căpitanul nu auzea şi

nu vedea nimic. Cu ochii ţintă în vid privea ca un somnambul.

— Domnule căpitan, eu sunt gata cu procesul-verbal şi cu formele de scădere a efectelor de îmbrăcăminte.

Căpitanul tresări fără să scoată un cuvânt.

Plutonierul, om vechi, cu multă experienţă, întinse un vraf de hârtii pe masă vorbind cu glas domol şi blajin.

— Domnule căpitan, în raportul d-voastră sa puneţi numai trei morţi, că aşa am trecut şi eu în procesul-verbal. Ceilalţi trei se cheamă că-i avem deocamdată numai lipsă la apel, că tot nu s-a găsit nimic din ei ca să putem reconstitui cadavrele. După patru zile dacă nu se prezintă la corp, îi dăm dezertori conform regulamentului. Ştiţi, oricum sună altfel când se zice că avem numai trei morţi în loc de şase.

Şi pe când îi împingea uşurel călimara şi hârtiile pentru iscălit, plutonierul bătrân urmărea cu coada ochiului mâna nesigură a căpitanului, care era să moaie din greşeală tocul în paharul de rom golit până la fund.

Era târziu de tot când apăru o semilună scânteietoare, prinsă anume parcă, în pletele argintii ale răchitei de pe mal, sub care albea foaia de cort acoperind tocătura de carne omenească.

Apa lucitoare şi pământul negru dormeau de mult în vălul fumuriu al unei calme nopţi de vară. Rare fâlfâiri de aripi nevăzute tremurau în cadenţă pierzându-se în zenit.

Şi o boare umedă, alunecând din sus pe luciul apei, pipăia şovăitor frunzele sălciilor încolăcite cu fâşâiri misterioase ca nişte suspine fugare.

ESCADRA INTRĂ ÎN PORT

În speranţa aprobării — care nu mai venea — a unei călătorii de instrucţii în Arhipelag, am navigat o vară întreagă încrucişând în faţa gurilor Dunării.

Se vede că sultanul Abdul Hamid arătase oarecare semne de plictiseală iscălind cu un an înainte firmanul de liberă trecere prin Dardanele a vaselor noastre militare. Se zicea pe atunci că ruşii găseau motiv să ceară libera trecere şi pentru vasele lor, ceea ce producea mare năduf răposatului sultan, care nu putea suferi să vadă vase de război trecând pe sub ferestrele zăbrelite ale vechiului Serai. Guvernul nostru se abţinu să mai facă intervenţiile cuvenite şi, spre marea noastră mâhnire, furăm nevoiţi să ne învârtim în căldarea Mării Negre, deşi visam călătorii de navigaţie mondială.

Crucişătorul, bricul-şcoală şi trei torpiloare formau Divizia de Mare, pe care o numeam pe scurt, c-o mândră ironie: *Escadra.*

Programul era stabilit: patru zile din săptămână pe mare, în navigaţie şi exerciţii la larg, iar trei zile în port. Patru zile portul vegeta într-o somnolenţă orientală, mai cu seamă că era un an de criză agricolă. Viaţa îşi urmă cursul obişnuit şi monoton până într-a cincea zi, când cele dintâi pale de fum înnegreau la orizont. De cum se desprinde în zare escadra, începea portul adormit să se deştepte la viaţă. Ca prin farmec toate se însufleţeau. Uşile balcoanelor se deschideau în lături. Trei zile cheiurile, pline de lume, erau în sărbătoare, mulţimea forfotea pretutindenea. Gospodinele îşi găseau de lucru cu scuturatul în balcoane, servitoarele nu mai sfârşeau cu spălatul geamurilor.

Mamele erau mereu cu gura la servitoare şi cu ochii la fete. Masa nu mai era gata la timp, bucătăresele zăboveau în piaţă, unde preţurile se ridicau brusc de câte ori escadra făcea provizie. Copiii umblau fugari de la

şcoală, cu cărţile la subţioară; se strângeau pe chei căscând gura la vapoare; chiar profesoarele întârziau uneori privind la ridicarea pavilionului, care se făcea dimineaţa cu solemnitatea obişnuită pe bordul vaselor de război.

Străzile, cârciumile şi cafenelele erau pline de marinari cu gulere albastre, spălate şi călcate cu lustru. Cântece, chiote şi scandaluri se ţineau lanţ. Poliţia şi patrulele aveau toată noaptea de lucru ca să-i culeagă pe cei care pierdeau măsura.

Bărbaţii însuraţi, părinţii de familie, treceau posomorâţi pe lângă vapoarele acestea care le tulburau liniştea şi viaţa tihnită de provincie. Escadra le sta pe inimă; o grijă, o primejdie vagă părea că-i ameninţă veşnic, ca jugul străin al unei ocupaţii militare; se întrebau bieţii oameni când vor scăpa şi de invazia asta a escadrei.

Treizeci de ofiţeri şi câteva sute de marinari, toţi oameni tineri şi zburdalnici, schimbaseră viaţa micii garnizoane.

Amiralul, comandantul escadrei, om bun la inimă, dar cam pripit şi supărăcios, căutase la început să convingă prin sfaturi şi pilde — el nu călca pe uscat decât o dată pe lună — că adevăratul marinar nu trebuie să fie logodit decât cu marea. Trecuse la măsuri din ce în ce mai aspre, ajungând, pentru a înfrâna debandada, să strângă şurubul disciplinei până la capăt.

Dar parcă era un făcut: după cele mai straşnice ordine urmau cele mai hazlii şi mai năstruşnice pozne.

Încă din largul mării, cum începea să apară uscatul în vedere, la catargul vasului-comandant fluturau flamurile de semnale împărţind ordine din ce în ce mai severe:

„Vasele vor rămâne în radă la ancoră!"

„Scările ridicate. Nici o barcă nu are voie să plece!"

„Comunicaţia cu uscatul întreruptă!"

„Toată lumea consemnată la bord!"

„Escadra nu intră în port!"

A doua zi la ora raportului, se perindau rezultatele:

„Un caporal a fugit noaptea de la bord trecând în mâini pe frânghia de sârmă."

„Un grup de marinari beţi a făcut scandal şi bătaie cu o ceată de barcagii greci."

„Un ofiţer, căruia nu i se trimisese barca, a venit înot la vapor."

„Un marinar, surprins la bucătăreasa consulului englez, a fugit coborându-se de la etaj în stradă pe catargul pavilionului de la consulat."

„Doi ofiţeri tineri au venit la bord într-o barcă turcească, suiţi pe boccelele de rufe, alături de două spălătorese rusoaice."

„Trei ofiţeri au acostat nişte doamne care se plimbau cu soţii lor pe chei. Alţi doi ofiţeri au abordat pe d-na primăreasă şi pe moaşa oraşului în faţa lumii, în dreptul bisericii."

„Un ofiţer în uniformă, călare pe bicicletă, a sărit de pe chei în mare, cu bicicletă cu tot, în faţa unui grup de domnişoare."

„Câţiva ofiţeri tineri, în costum de baie, pe plajă, au trecut în partea rezervată pentru baia doamnelor." (Urma şi o plângere din partea soţilor şi părinţilor scandalizaţi...)

...Şi aşa mai departe, zilnic, cele mai variate şi ciudate cazuri amărau viaţa amiralului nostru.

Zadarnic încerca doctorul escadrei, un bătrân blajin, să-l facă să înţeleagă, prin teorii ştiinţifice şi amintiri din tinereţe, că este nevoie a lăsa deschisă totdeauna supapa de siguranţă, pentru ca să nu explodeze căldura sub o prea mare presiune. Amiralul era din zi în zi mai neîndurător. Dar, o întâmplare neaşteptată veni în ajutor pentru a îndulci deodată regimul nautic aşa de riguros.

De unde ne venea salvarea?

Într-o bună zi vaporul poştal debarcă pe cheiul Sulinei un transport de doamne, domnişoare, valize,

geamantane şi cutii de pălării. Erau câteva soţii şi mai multe simpatii ale ofiţerilor escadrei. Grupul feminin venise pentru câteva zile din Galaţi, sub comanda chiar a doamnei amiral.

La debarcare: decepţie — portul gol, escadra în largul mării.

— Vom aştepta. Trebuie să se întoarcă escadra odată în port, hotărî conducătoarea grupului, care se şi grăbi să organizeze cartiruirea şi transportul personalului şi materialului la cel mai bun otel de pe chei.

Patru lungi zile de vară s-a văzut grupul acela feminin umblând fără răgaz pe străzi, pe cheiuri şi pe plajă în veşnică aşteptare.

Localnicii priveau cu interes, unii cu duioşie, alţii cu un zâmbet uşor de gelozie, la grupul multicolor care-şi flutura voalurile şi muselinele în bătaia vântului răcoritor, ce aducea adieri de mângâiere şi speranţă din largul mării, în arşiţa ţărmului uscat şi însetat.

Un glumeţ din lumea portului numise grupul feminin: „Convoiul remorcilor escadrei". În câteva ore porecla aceasta navală circula în toate limbile vorbite în cuprinsul micului oraş cosmopolit.

„Trec remorcile! trec remorcile!" se şoptea pe la toate mesele înşirate în faţa cafenelelor de pe chei.

Semne de nerăbdare, de grijă şi enervare începură să se arate în convoiul remorcilor. Chinurile ajungeau la culme spre seară, de la ora când începea atacul ţânţarilor care veneau dinspre baltă. Roiuri nesfârşite soseau în vârtejuri, parcă anume înştiinţate că le-a sosit sânge proaspăt şi bogat. Trompele nesăţioase sugeau cu lăcomie, fără milă, din pieliţele fine şi nedeprinse, care se iritau după fiecare pişcătură.

Voalurile nu reuşeau să apere figurile, decolteurile şi braţele goale ameninţate. Evantaiele se mişcau frenetic, cu enervare; umbreluţe albe, roz, verzi se deschideau şi se închideau cu necaz.

Într-o seară tot convoiul se oprise în faţa unei

cafenele, ca să privească la o trupă de cântăreţe italiene, care jucau pe o scenă închisă într-un fel de cuşcă de tifon, prin care nu puteau pătrunde ţânţarii. Suferind cu resemnare ascultau ariile napolitane: *Funiculi, funicula* şi *Miomarito,* urmărind cu atenţie gesturile graţioase pe care le dezordonau ţânţarii ce reuşeau să se strecoare prin câte-o spărtură a cuştii de tifon.

Convoiul se descompleta. Unele plecau enervate, furioase, cu ochii în lacrimi: se retrăgeau baricadându-se în camerele hotelului, închizând ferestrele pentru a se apăra împotriva micilor şi nemiloşilor duşmani. În năbuşeala camerelor închise se dezbrăcau pentru a se linişti; cătând la petele rămase după pişcături pe corp; plângeau în singurătate calmându-şi întrucâtva nervii iritaţi.

De dimineaţă începea iar peregrinarea pe cheiuri şi pe plajă. De câte ori apărea vreun punct la orizont sau vreo pânză albă în zare, tot grupul era gata, în aşteptare. Se pregăteau binoclurile, batistele şi voalurile; dar escadra nu se arăta în larg.

Nemulţumiri, surde protestări începură a se ridica împotriva felului cum era condusă această escadră, care nu se mai apropia de port; dar doamna amiral, cu tact şi energie, ştia să menţină moralul şi disciplina grupului feminin.

Piloţii portului, care făceau de gardă pe chei, cu ochii la larg şi la vârful farului unde se anunţa vederea vaselor la orizont, erau necontenit cercetaţi.

Un pilot bătrân şi ursuz, care fusese întrebat de câteva ori despre sosirea escadrei, se adresă mirat d-nei amiral:

— Bine coniţă, că celelalte mai tinere să aştepte escadra, de, o înţeleg... dar matale, oricum, damă serioasă şi mai în vârstă... mă mir... nu se cade... nici nu şade frumos...

Înainte de a termina fraza, conducătoarea grupului feminin izbucni indignată:

— *Quelle impertinence!...*[82] dar ştii cu cine vorbeşti? cum îţi permiţi să fii necuviincios?...

Noroc că la timp sosi în fugă, cu şapca în mână, un gardian de la Căpitănia portului, cerând scuze pentru pilotul care nu cunoştea lumea, nu ştia bine rumâneşte şi nu avusese nici un gând rău.

Incidentul s-a potolit. Un gardian de la Căpitănie fu ataşat, ca protecţie pe lângă grupul feminin. El se ţinea pretutindenea la distanţă, într-o discretă şi respectuoasă ariergardă.

Tocmai a patra zi, după-amiază, apărură la orizont în acelaşi timp câteva puncte de fum în linie. În vârful farului se înălţă flamura alba c-o bulă roşie la mijloc. În sfârşit, farul vorbea:

„Vase de război în vedere"

Ca un stol de păsări speriate, întregul grup feminin se ridică de pe nisipul fierbinte al plajei zburdând spre chei, la piciorul farului verde:

— Se vede!... se vede!... vine escadra!...

Grăbite, emoţionate, îşi deschideau poşetele ca să-şi potrivească binoclurile, să vadă în larg escadra care se apropia cu viteză.

Trei puncte negre înaintau năvalnic ca nişte bivoli furioşi, cu nările deschise, tăind cu botul faţa apei fărâmată în spume. Erau cele trei torpiloare: „Zborul", „Zmeul" şi „Năluca".

În urma lor, „Elisabeta", mândră, impunătoare, aluneca uşor fără nici o înclinare, fluturând la catarg flamura de vas-comandant.

În depărtare, „Mircea" se legăna agale cu două pânze întinse, ca nişte aripi desfăşurate în larg.

Escadra era aproape de gura Dunării, când la catargul vasului-comandant se înălţară deodată fluturând trei steguleţe colorate. Celelalte vase imitară semnalul. Şi dintr-o dată, printr-o schimbare de cârmă, toate vasele

[82] Ce obrăznicie!... (fr.)

abătură în linie, ocolind spre dreapta, luând brusc altă direcţie.

— Escadra nu mai intră în port. A pus capul spre nord. Rămâne afară în radă, zise cu siguranţă gardianul Căpităniei. Un freamăt de indignare izbucni în grupul de pe chei:

— Cum e posibil asta? De ce-au venit? De ce se chinuiesc de-atâta timp aşteptând? se întrebau toate cu disperare, privind spre vasele care se opriseră ancorând în radă.

Gardianul Căpităniei se apropie surâzând pe sub mustaţă:

— De multe ori face aşa domnul amiral. Şi pentru că i se cerea lămuriri, gardianul adăugă: apoi să vedeţi coniţelor, cum stă chestia: domnul amiral e om bun la inimă şi chiar popular, dar îi serios tare în serviciul lui, precum se şi cade. Şi lumea asta de port, să iertaţi, îi tare rea şi desfrânată... de câte ori vine escadra avem scandaluri şi daraveli, nu numai cu soldaţii, dar chiar cu unii din domnii ofiţeri mai tineri; mai deunăzi a fost scandal mare cu trupa de harfoniste italiene. Apoi d-l amiral, ca să-i mai înfrâneze, anume nu bagă escadra în port şi o ţine afară în radă.

Pe când tot grupul se frământa nemulţumit şi enervat, conducătoarea îşi păstra calmul: măsură cu privirea distanţa până la escadră şi după ce vorbi ceva în şoaptă cu gardianul Căpităniei, luă o hotărâre eroică:

— Doamnelor şi domnişoarelor! începu ea ridicând umbreluţa verde în sus, în semn de steag, dacă escadra nu intră în port să mergem noi la ea s-o aducem.

— Să mergem, să mergem toate, răspunseră în cor, înfiorate, îmbărbătate de hotărârea luată.

Numai când sosiră cele două bărci mari turceşti, aduse de gardian în fugă, atunci se simţi oarecare şovăieli în grupul feminin. Unele, curajoase, erau gata de a înfrunta marea, orice s-ar întâmpla. Altele mai plăpânde nu îndrăzneau să se aventureze şi făceau

diferite obiecţiuni; poate să le surprindă o furtună, nu erau pregătite să meargă pe mare, nu erau nici îmbrăcate potrivit... dacă le vine rău? nu au nici lămâi, nici coniac, nici... apă de colonie; nu puteau în barcă nici să-şi slăbească legăturile corsetelor...

Conducătoarea, ca să le mai îmbărbăteze, întrebă pe un turc bătrân de la barcă:

— Marea e calmă? Poţi să ne duci în siguranţă până la escadră?

Turcul, care şedea grav la cârmă, începu să râdă cu poftă şi, ducând două degete la buze, ţocăi tare aruncând o bezea drăgăstoasă către mare.

— *Ioc* furtună! *cioc guezeld!* frumos mare, taman pentru cuconiţe!...

În sfârşit s-a hotărât îmbarcarea. Numai două au rămas pe mal mărturisind că le-a venit rău privind numai apa mişcătoare a mării. Cum nu era scară la chei la locul unde acostaseră bărcile, coborârea a fost cam grea. Doi turci vânjoşi, cu braţele şi pulpele goale, bronzate, le luară de subţiori, le ridicară pe sus şi le aşezară la rând ca pe nişte pachete în bărci.

Doamna amiral îşi luă în barcă toate fetele ce îi erau încredinţate în pază, şi se aşează în fund lângă turcul de la cârmă.

Convoiul remorcilor s-a pus în mişcare. Exclamaţii, dulci înfiorări... e o plăcere să luneci lin în curentul Dunării la vale. Dar când bărcile au ajuns la gură, acolo unde apa dulce întâlneşte rezistenţa apei de mare, şi bărcile începură a juca între valuri, ţipete disperate izbucniră deodată, înspăimântând pe turcii care trăgeau liniştiţi la lopeţi.

— Vai! ne înecăm! să ne întoarcem! îmi vine rău! Nu mai pot! Şi o învălmăşeală cumplită, pe când toate se sculau în picioare, strică echilibrul bărcilor.

Un turc le strigă cam răstit:

— Jos! toate cucoane pe brânci în fundul bărcii, altfel răsturnăm toate la apă.

Liniştea se restabili. Toate îşi stăpâneau simţurile, deşi suspinau adânc, respirau des, înfiorate, strângând tâmplele cuprinse de migrenă, palide, resemnate.

În barca pusă sub conducerea doamnei amiral disciplina se menţinuse mai bine. Cele care sufereau prea tare au fost culcate pe fundul bărcii, la picioarele barcagiilor cu muşchii de oţel, care lopătau regulat şi în cadenţă, ca nişte manivele de maşină în funcţiune.

Departe în escadră, pe vasul-comandant, amiralul grav şi întunecat se plimba pe duneta de la pupa, cu doctorul bordului. Deodată se opri din mers, zărise cele două bărci care se îndreptau spre vasele ancorate în radă. Niciodată nu-i plăcuse lui vizite civile la bordul vaselor militare.

— Ei, asta-i culmea, izbucni iritat, eu opresc escadra să intre în port şi lumea de-acolo vine să ne atace aci în radă. Şi amiralul ceru binoclul, pe când dunga dintre sprâncene i se adânci profund.

Bărcile cu încărcătura lor multicoloră se apropiau de vase. Amiralul îşi şterse grăbit cu batista sticlele binoclului, îşi ascuţi privirea ca atunci când trebuia să cuprindă zarea, să vadă silueta unui vas la orizont. Deodată păli. La barca din cap recunoscu perfect pe Eliza, nevasta lui... vedea bine pălăria ei cu voalul verde, care fâlfâia în vânt ca o flamură, jucând în spirale graţioase în jurul fesului roşu al turcului de la cârmă.

Cu mişcări stăpânite, cu buzele strânse, amiralul coborî scările dunetei, îşi scoase o ţigară din porttabac, o aprinse cu un calm admirabil, trase câteva fumuri adânci până în fundul pieptului şi, demn, tăcut, trecu pe punte printre şirurile de ofiţeri şi marinari care-l priveau pe sub gene.

Singur, închis în careul comandantului aştepta.

Bărcile acostară la tribord — la scara de onoare: doi ofiţeri tineri, instalaţi pe treapta de jos a scării, ridicau cu graţie pe sus doamnele şi domnişoarele amorţite, care călcau stângace pe puntea de lemn a

vasului.

Doamna amiral, salutând voioasă şirul de ofiţeri care-i făcuse front, spuse zâmbind:

— Ce credeaţi că n-o să avem curajul să venim până aci, să vă aducem noi escadra în port? Şi intra singură, calmă, drept în careul comandantului.

Tot grupul feminin s-a descompus, amestecându-se cu ofiţerii răspândiţi pe punte. Vorbă, râs, glume şi exclamaţii. Fiecare se întreba ce va hotărî comandantul. Unii, care-l cunoşteau pe amiralul lor, asigurau că nici în ruptul capului nu va reveni el asupra unui ordin dat. Alţii, oameni familişti, cu experienţă, susţineau că de data asta amiralul va ceda contramandând ordinul.

„Intră sau nu intră escadra în port?" se întrebau toţi, aşteptând cu nerăbdare să le vie *Caietul de ordine* din careul comandantului.

Emoţia creştea pe punte; se aştepta rezultatul ca în ziua predării unui ultimatum.

În sfârşit, un zbârnâit strident de sonerie.

— Timonier! *Caietul de ordine!*

Pe punte se făcu linişte desăvârşită. Cu respiraţiile stăpânite toţi aşteptau.

— Atenţiune la semnale, tună vocea ofiţerului de serviciu, spre executare: *„Toate vasele vor ridica ancorele: intrând în port vor acosta la chei!" „Libertate de manevră!"* fu ultimul semnal care se răspândi în toată escadra.

Explozii de bucurie izbucniră pe toate vasele. Semnale de trompetă şi siflii, comenzi grăbite, strigăte întrerupte se auzeau peste tot:

— Ancora sus! La posturile de plecare! Maşina încet înainte!...

Fiecare comandant se grăbea să pună în mişcare mai iute vasul ca să apuce a intra cel întâi în port. Numai amiralul nu mai apăru pe punte până a doua zi dimineaţă.

În port era sărbătoare. Ferestrele se deschideau, batistele fluturau prin balcoane, lumea se aduna pe chei

să primească escadra intrând mândră în port. Priviri curioase, cercetătoare, se schimbau între lumea de pe cheiuri şi cea care înflorea punţile vaselor în mers lin spre acostare.

Seara, la masă, în faţa unei cafenele de pe chei, doi ofiţeri hazlii, cu halbele dinainte, vorbeau râzând cu poftă:

— Văzuşi pe amiralul nostru că a închinat steagul, el care ne ameţea cu veşnicul principiu al tacticii navale: *ordine, contraordine, dezordine?*

INTRAREA CÂINILOR ÎN ANGLIA ESTE STRICT OPRITĂ

Ca un orb uriaş, dus de mână de-un copil, aşa intrase pipăind vaporul nostru, remorcat pe-o noapte neagră, în port la Liverpool.

Dimineaţa umezeala pătrundea până la oase. Puntea de fier — udă. Soarele invizibil, ieşit din mare rămânea ascuns în pânza deasă de neguri fumegânde. Numai spre răsărit o pată de un roşu-pal se întindea între cer şi apă, pe fundul orizontului de plumb.

Nimic nu era desluşit în jurul nostru.

Portul plutea într-un nor de ceaţă groasă.

În lumina difuză, înecată în aerul saturat de vapori de apă, conturul formelor se ştergeau ca într-o vagă pictură mânjită pe-o pânză încă udă. Departe, pe cheiuri, gigantice clădiri, coşuri înalte, silozuri, antrepozite, gruie şi elevatoare, bizar îngrămădite, ca nişte fantome monstruoase apăreau confuz prin ceaţă — se simţea la distanţă viaţa oraşului fantastic de fier şi de cărbune.

Prima noapte de port. Vaporul ancorat, la adăpost, dormisem tun, în linişte şi siguranţă. Ca prin farmec, la vederea uscatului, trecutul tot s-a şters din minte. Uitasem toate necazurile celor douăzeci de zile şi nopţi de drum chinuitor pe apă. Uitasem furtuna din golful de Biscaia şi ceţurile din Canalul Mânecii. Numai trei zile erau până la Crăciun. De data asta se nimerise ca sărbătorile creştineşti să le facem şi noi după lege, pe loc, în port.

Scăpasem de *provizie uscată,* de carnea sărată la butoi, de pesmeţii pietroşi, în care ne rupeam dinţii şi ne sângeram gingiile.

Cu o bucurie copilărească aşteptam cu toţii să călcăm pe uscat, să ne înfruptăm din bunătăţile şi darurile pământului dorit.

Pe bord o veselie zgomotoasă. Toţi se pregăteau de debarcare; să guste din viaţa oraşului nerăbdători, ca şcolarii în ajunul vacanţei de Crăciun.

Afară, la pompa de pe punte, se înghesuiau la spălat fochiştii negri, cu braţele şi picioarele goale, tatuaţi de praful de cărbune. În postul echipajului, la prova, zăpăceală, gălăgie şi curăţenie generală. Hainele şi rufele se amestecau scoase din sacii în care marinarii îşi ţineau ghemuită toata zestrea lor.

În faţa unui ciob de oglindă doi ungători se îmbrânceau să-şi facă toaleta. Unul se chinuia să-şi radă tuleiele de barbă crescute în lungul drum pe apă. Altul, c-o perie de cizme, îşi netezea frezura. Crâmpeie de cântece, strigăte, glume şi înjurături se ridicau de jos, din fundul vasului pe tromba de ventilaţie, până sus pe punte, într-un bâzâit confuz, nepotolit.

Numai secundul, zis şi soacra vaporului, neprimenit, neras de la plecare, cu şapca lui veche cercuită de galoane înverzite, trasă pe urechi, nu-şi găsea astâmpăr în aşteptarea inspecţiei vamale.

— Mai puţină gălăgie la prova şi lăsaţi scara din babord, că vine vameşul englez, tună vocea groasă a secundului.

După câteva minute, barca Vamei se opri la scară. Treptele de lemn, prinse în buloane, tremurau sub nişte tălpi late.

Vameşul englez, un colos învelit într-o haină de piele, buhăit, cu vârful nasului roşu, cu ochii albaştri spălăciţi, călca apăsat pe punte mormăind ceva neînţeles printre dinţii care strângeau o pipă înnegrită, de spumă de mare. Secundul nostru îl întâmpină c-un ceremonios: *Good bye!*[83]

Pe masa din *careul* ofiţerilor erau aşezate după anume rit, lângă actele de bord, cerneală şi condeie, o

[83] Formulă de salut familiară (engl). Mai mult cu sensul de „La revedere!" decât „Bună ziua!"

cutie cu ţigări regale, brânză de Brăila, magiun de prune şi un clondir de ţuică de Văleni.

Secundul, vechi navigator, băgase de seamă că mulţi vameşi englezi preferau la *break-fast*[84], dimineaţa, *ţuică-soda* în loc de *whisky-soda...* Şi formele vamale se făceau cu mare înlesnire la vapoarele româneşti.

Secundul prinsese de la piloţi şi vameşi vreo două cuvinte englezeşti, pe care le stropşea vorbind cu gura închisă, convins că poate pronunţa c-un veritabil accent britanic.

— *All right!* şi umplu cu ţuică un pahar mare de apă.

Englezul îl goli dintr-o dată, plescăi din limbă, închise o clipă ochii şi întinse din nou paharul.

— *Deliclous indeed! Delicious indeed!*[3]

Verificarea actelor de bord s-a făcut de mântuială. Inspecţia la magazii era de prisos. Proviziile noastre erau pe sponci.

La al treilea pahar veni şi unul dintre ofiţerii de punte. Spilcuit, ras proaspăt şi pudrat, gata să iasă în oraş.

— Vezi ce oameni cumsecade sunt englezii, ce *culantă e* vama lor... nu ca la noi... zise secundul înduioşat, cătând cu ochii galeşi la englezul care nu reuşea să-şi aprindă pipa stinsă de mult.

— Mai cu seamă când dă de gustul unei ţuici bătrâne ca a noastră, adăugă ofiţerul zâmbind pe sub mustăcioara lustruită de-un cosmetic parfumat.

Englezul se sculă greoi de pe scaun. Şi după ce dădu pe gât, din picioare, încă o duşcă de ţuică sifonată, se îndreptă spre uşă. Secundul se luă după el oferindu-i o cutie de ţigări. Englezul silabisi pocit scrisul de pe capac: *Re-ga-le R.M.S.* Şi băgă cutia în buzunarul de la piept. La uşă întinse mâna solemn bucătarului, care aştepta cu lista de provizii. Miron, bucătarul vaporului, un bondoc cu

---

[84] Masă de dimineaţă. Micul dejun (engl.). Într-adevăr delicios! într-adevăr delicios!

fălci enorme, era gata de oraş, îmbrăcat elegant c-un palton lung de împrumut, c-o pălărie turtită, prea mică pe scăfârlia unui cap rotund şi mare.

După un *Good bye!* răguşit, englezul se îndreptă şovăind spre scară.

Dar înainte de a păşi pe treapta întâia, un lung şi plângător schelălăit de câine răsună în tot vaporul nostru. Călcase pe coada lui *Machi,* căţelul răsfăţat al bordului.

A fost un moment de panică.

Englezul greoi, făcu un salt de elefant, împleticindu-se înapoi, până se propti cu spatele de balustradă.

— *Oh! a dog... Oh! a dog!...*[85] izbucni făcând nişte ochi mari.

Într-un tremur nervos începu să strige cuprins de furie, răstindu-se cu pumnii încleştaţi, cu ochii tulburi, cu faţa-i roşie învineţită.

Secundul, care se repezise să-l susţie crezând că a fost muşcat de câine sau a căzut de apoplexie, căută să-l liniştească. Englezul striga din ce în ce mai tare:

— Aveţi un câine la bord... Şi n-aţi declarat nimic... *that'is extraordinary...*[86] un câine viu! *A living dog!... No! No! impossible...*[87] în Anglia intrarea animalelor vii este strict oprită... Şi englezul se năpusti în jos pe scară oprindu-se grămadă în fundul bărcii.

După ce se ridică în picioare mai strigă o dată ameninţător:

— Nimeni nu poate debarca... aşteptaţi pe loc autorităţile poliţiei portului.

— Să ştiţi că o să avem de furcă. Javra asta de câine ne-a făcut buclucul, zise rar şi flegmatic şeful mecanic, Dimiu, zis şi Englezul, pentru că servise câţiva

---

[85] Oh! un câine... Oh! un câine! (engl.)

[86] Este extraordinar... (engl.)

[87] Un câine viu!... Nu! Nu! imposibil... (engl.)

ani pe un vapor englez.

Şi pe când îşi răsucea tacticos o ţigară groasă adăugă pe englezeşte:

— *The import of the dogs is stricttis forbiden in England.*

— Cum vine asta pe limba noastră? întrebă şeful de echipaj.

— Adică: „Intrarea câinilor este strict oprită în Anglia". Asta orice marinar care se respectă trebuie s-o ştie. Cum dracul nu v-aţi priceput să închideţi cotarla asta când ştiaţi că vine vama la bord?

O să ne frece urât englezul. l-am căzut în labă.

*

Căpitanul vaporului, închis în turnul lui de fildeş, izolat în cabina de sus de pe comandă, lângă camera de hărţi, habar n-avea de ce s-a întâmplat pe punte. Dase ordin ca de obicei, după sosire, să nu-l supere nimeni. Avea şi el dreptul la un pic de odihnă după atâtea nopţi în care abia aţipea îmbrăcat.

Dar ordinul nu s-a putut respecta până la urmă. Prea grave urmări putea să aibă conflictul dintre Machi şi vama engleză. Cazul fu adus la cunoştinţa căpitanului, care se găsea în baie, plutind cu voluptate în apa călduţă, pentru a-şi dezmorţi încheieturile prinse de un vechi reumatism.

Când auzi că se aşteaptă sosirea autorităţilor şi că legătura cu uscatul e oprită, căpitanul, foc de mânie, ieşi din apă roşu, ca un rac fiert, şi numai în halatul de baie coborî în goană scările pe punte.

Om bun, dar iute la mânie, căpitanul se aprindea repede, tuna şi fulgera, dar se stingea degrabă.

— De ce n-am fost anunţat pe loc, înainte de a pleca englezul de la bord?

Pentru ce nu s-a închis câinele când ştiaţi ca vine Vama?

Să se pregătească gruiele pentru descărcarea

mărfii. Să se ridice flamura de chemarea pilotului!

O şalupă cu pavilion englez se îndrepta cu toată viteza înspre vaporul nostru.

Abia atunci căpitanul îşi dădu seama că nu poate primi autorităţile engleze în halat de baie. În câteva salturi sui scara spre cabină, să-şi schimbe ţinuta.

Din şalupa Căpităniei portului se ridică un tânăr ras, uscat şi rigid; păşi solemn pe punte cu mâna dreaptă la viziera şepcii.

— Aş vrea să vorbesc personal cu d-l căpitan al vaporului românesc.

— Imediat. Poftiţi în careu.

În aşteptare, secundul încercă să-l ispitească pe englezul care se ţinea înfipt şi mut. După obicei îi oferi ţigări regale şi ţuică de Văleni. Englezul mulţumi, dar refuză net orice tratație. Ceea ce făcu pe secund să cugete în sine: „Ăsta desigur că face parte din vreo societate de temperanţă... englezul ori bea prea mult, ori nu bea deloc".

Când apăru căpitanul, englezul în picioare, grav, măsurat, începu să vorbească:

— Sunt delegat de către *Harbour Maister* (căpitanul de port), ca să mă ocup de cazul d-voastră. Aţi introdus în apele teritoriale de sub suveranitatea britanică un animal, fără să-l declaraţi măcar autorităţilor vamale. Orice navigator trebuie să ştie că importul animalelor vii este strict oprit în Anglia.

Faptul este regretabil şi foarte grav. Legile *engleze* sunt foarte severe pentru asemenea contravenţii.

— Dar n-a fost nici o intenţie. Faptul se datoreşte numai neştiinţei, îi răspunse căpitanul într-o englezească destul de corectă.

— Legile engleze trebuie să fie cunoscute de navigatorii tuturor mărilor, îl întrerupse englezul, c-o vădită mândrie.

— Ei bine, vom plăti imediat amenda cuvenită pentru ca vaporul să nu sufere întârzieri la descărcarea

mărfii.

— Tocmai aci e partea delicată. Pe lângă sancţiunea care fatal va urma, vaporul nu poate opera până ce nu se pronunţă autoritatea sanitară a portului. Vaporul trece în carantină. Comunicaţia cu uscatul — interzisă.

— Cum, izbucni căpitanul, d-voastră împiedicaţi operaţia vaporului pentru un câine? Asta nici într-un port din lume nu se poate întâmpla. Eu nu pot considera această procedare decât ca o *şicană* ce se face unui vapor românesc. Şi mă voi plânge consulatului de aci şi legaţiei noastre de la Londra.

Fără să clipească, fără să-şi schimbe tonul, englezul îi ripostă scurt:

— Asta o consider ca o ofensă adusă autorităţilor portului.

Corect şi rece englezul părăsi vaporul cu mâna la viziera şepcii.

— Popor tâmpit, domnule căpitan, englezii ăştia, dacă opresc ei descărcarea vaporului pentru un câine, zise secundul ca să-l mângâie pe căpitan, care se frământa iritat, neştiind cum să iasă din încurcătura în care intrase.

*

Pe bord consternare generală. Nimeni nu putea debarca. Ce-i de făcut?

Numai Machi, neştiutor de soarta care-l aştepta, se gudura cochetând cu marinarii de pe punte.

Mai pe toate vapoarele de mare trebuie să fie şi câte o pisică. Noi avusesem un motănaş alb, care căzuse răpus într-o luptă cu şobolanii bătrâni, stăpânitorii întunecimilor hambarelor vaporului nostru.

În loc de pisică aveam un câine slut şi zburlit, care răspundea la numele de Machi.

Al cui era? Cine îl botezase c-un aşa nume?

Nimeni nu ştia.

Deşi nu era trecut în *Rolul de echipaj,* Machi îşi îndeplinea foarte conştiincios serviciul pe care şi-l alesese singur. Făcea pe ajutorul gardianului de noapte, în tot timpul cât vaporul sta ancorat în port. Nimeni nu intra la bord şi nici o barcă nu se apropia fără ca Machi să nu vestească, în limba lui, pe marinarul de gardă.

Uneori în nopţile reci şi umede ţinea locul gardianului, care părăsea postul aţipind înăuntru la căldură.

Iarna, căutându-şi un culcuş prin locuri călduroase, Machi năpârlea regulat prăjindu-şi pielea în dungile făcute de tuburile de la calorifere, ajungea vărgat ca o zebră.

Deşi nu era de soi, un câine pripăşit, Machi era răsfăţat şi îngrijit cu dragostea pe care de obicei o au marinarii pentru cele câteva vieţuitoare ce împart cu ei aceeaşi viaţă monotonă pe drumurile pustii ale mării.

*

Înainte de masă, o şalupă cu pavilion galben, de la *Serviciul sanitar,* aduse la bord pe veterinarul portului. Un englez scurt, rotund, c-un cap de buldog, cu nişte dinţi rari, intră surâzător pe punte.

— *All right!...* aveţi aci un animal indezirabil şi suspect. Aş vrea să fac şi eu cunoştinţă cu el. Să-l examinez numai două minute.

Secundul dădu ordin să fie adus câinele la faţa locului.

Machi, de obicei blând şi prietenos, de data asta se arăta ostil şi încăpăţânat. Pătruns parcă de un presentiment, se opunea cu îndârjire.

Înţepenit pe picioarele dinainte, se încovăia şi mârâia zburlindu-se. Doi marinari îl aduseră mai mult târâş pe punte.

Veterinarul îşi încălecă pe nasul lui scurt şi gros, ca un picior de marmită, o pereche de ochelari enormi, fixându-şi privirea asupra câinelui apucat de-un tremur

nervos, ca un inculpat în faţa judecătorului de instrucţie.

— O!... asta-i ceva rar, exclamă englezul uimit. E un adevărat pui de zebră... Şi întinse mâna ca să arate dungile regulate de pe spinarea câinelui.

Machi, cu ochii ţintă în sticlele ochelarilor, îşi zgârci trupul încordat şi clănţăni fioros arătându-şi colţii. Englezul se dădu cu prudenţă înapoi, privind curios la Machi ca la un animal feroce de-o specie rară.

Mecanicul-şef, abia stăpânindu-şi râsul, lămuri transformarea câinelui în zebră. Ca să se încălzească, Machi se lipise de radiatorul caloriferului, care-i pârlise blana făcându-i dungi regulate în lungul trupului.

— E câine veritabil românesc? întrebă veterinarul scoţând un carnet din buzunar.

— Da.

— Cum se numeşte rasa asta?

Căpitanul, dând din umeri, se întoarse spre secund; secundul întrebă din ochi pe mecanic; mecanicul răspunse scurt:

— Ce rasă? O javră!

—*javră,* pronunţă rar englezul şi se grăbi să noteze în carnet.

— Cum se scrie cuvântul acesta?

— Cum se pronunţă, îi răspunse serios căpitanul.

Englezul se arăta foarte bucuros, încredinţat că a învăţat ceva nou... o rasă nouă de câini pe care n-o mai întâlnise până atunci.

— Care este genealogia acestui câine? Ce origine? Ce ereditate? Cine au fost părinţii lui? Şi englezul înşiră un interogator la care nimeni nu-i putea răspunde.

— Cum, făcu el mirat, în România nu se fac acte, nu sunt registre de starea civilă a animalelor? Pe ce documente se pot stabili rasele şi speciile de animale la d-voastră?

— Numai pentru caii de curse avem un control, răspunse căpitanul.

— Cum, şi câinii nu se bucură de nici o atenţie în

România?

Şi englezul, deşi nu avea nici un act la îndemână, se încăpăţâna să stabilească, numai prin observaţia ochiului său experimentat, spiţa neamului din care cobora Machi.

După ce descălecă şi încălecă de câteva ori ochelarii de pe nas, zise grav şi pedant:

— E un grifon degenerat, combinat c-un *brac...* deşi botul e de *şacal* şi urechile *de lup de Australia,* tipul *canis domesticus borealis.* Şi cum Machi, nervos şi bănuitor, îşi ciulea urechile la fiecare vorbă ce auzea, arătându-şi mereu colţii, englezul, care nu-l slăbea din ochi, zise după un moment de reflecţie.

— Totuşi este un mare dezacord între sistemul dentar şi cutia craniană... e un caz foarte curios... Şi un produs rar.

— Ce regim alimentar are? Care e baza alimentaţiei lui?

— Mănâncă de toate, ce-i cade şi lui de la bucătărie, răspunse secundul.

— În tot cazul animalul trebuie imediat izolat în boxă. Regimul carnat este cu desăvârşire interzis. Să i se dea cât mai multă apă de băut până i se va face analiza sângelui.

Să i se ia temperatura de trei ori pe zi.

Căpitanul găsi momentul să intervină:

— Cred că nu-i cazul ca vaporul să fie împiedicat ca să-şi descarce marfa din cauza unui câine?

— D-voastră trebuie să aveţi pacienţă, noi avem răspunderea. Aşteptaţi analiza laboratorului, care se va prezenta în curând.

Căpitanul, care simţea că nu se mai putea stăpâni, intră indignat în careu, fără să mai scoată o vorbă.

Pe când se afla la birou întocmind o scrisoare către consulat,

i se anunţă sosirea agentului de vapoare, care trebuia să pregătească descărcarea mărfii.

— Adă-l imediat aici.

— Cică n-are voie cu nici un chip să calce pe bord. Numai din barcă poate vorbi, spuse marinarul de gardă.

Enervat, căpitanul trânti tocul pe birou şi ieşi pe punte.

— E un adevărat scandal cum ne tratează autorităţile portului. Unde s-a mai pomenit ca pentru o javră de câine să împiedici operaţiile unui vapor în port. D-ta eşti dator să intervii imediat cu toată energia.

Agentul, un levantin poliglot, mai mult grec decât englez, în picioare, din barcă, vorbea într-o italo-românească stricată, respectuos, la prova bărcii.

— *Ma*[88] ce se faco eu? Dacă nu mi se anunţato la tempo... acum este *tropo tardo*[89]*...* pacienţa... cu englezi no potem joca cumo la Oriento. Cu zoru no merge la ei... pacienţa... În cazo de forţa-majoră...

— Ce forţă majoră, domnule, îl întrerupse căpitanul crunt, dacă ne pomenim c-un proces de daune la Tribunalul maritim?

Agentul nu mai putea răspunde, pierzându-şi echilibru căzu în fundul bărcii. Şalupa sanitară trecuse cu viteză făcând valuri în drumul ei spre scară.

Un bătrânel mărunţel, cu ochelari negri, c-o trusă mare subţioară, păşi delicat, în vârful picioarelor pe punte.

Medicul portului venise să examineze personal echipajul vasului românesc.

Căpitanul încercă să protesteze:

— Avem deja *libera practică.* La sosire am arătat *patenta de sănătate;* este *netă,* doar nu venim dintr-un port contaminat.

Doctorul îl întrerupse cu blândeţe, desfăcându-şi trusa cu numeroase şi diverse instrumente medicale:

— O vizită medicală niciodată nu strică... e mai

---

[88] Dar (it).

[89] Prea târziu (it.).

bine să se facă...

Secundul schiţă un semn către şeful de echipaj. Un fluierat prelung şi un glas tunător răsună în tot vaporul:

— Echipaj la pupa, pe borduri!

Într-o vânzoleală şi un iureş zgomotos pe punte, se adunau marinarii şi fochiştii, ieşiţi de prin toate găurile vaporului, înşirându-se pe borduri. Şi vizita medicală începu.

Răbdător, meticulos, doctorul îi asculta, îi pipăia până la piele pe fiecare om. Parcă simţind nevoia unei justificări, el începu să înşire o serie de teorii desfăşurându-şi întregul lui bagaj medical asupra turbării.

— Trebuie să ştiţi că pe teritoriul britanic nu există această groaznică maladie, graţie controlului strict pe care îl aplicăm.

Agentul contagios este un microb *special,* aflat în sistemul nervos, în glandele salivare şi în substanţa cerebrospinală a animalului. Să ştiţi, se adresă el către căpitan, cu degetul ridicat, inoculaţia se poate face şi numai prin balele animalului. Microbul încă nu s-a putut izola, cu toate încercările lui Pasteur. E drept că nu avem un tratament curativ, dar avem unul preventiv.

Deşi căpitanul, plictisit, intrase în careu, doctorul continuă explicările despre supra-excitabilitatea senzitivă şi senzorială, dezvoltând pe larg părerile sale personale asupra injecţiilor subcutanate.

*

Până seara a lucrat lemnarul vaporului, ca să transforme o veche cuşcă de găini în *boxă* pentru Machi.

Răsfăţatul bordului, nedeprins cu asemenea tratament, se opunea cu îndărătnicie să intre în noua locuinţă ce i se pregătise; a trebuit să fie introdus cu forţa.

Nedumerit, fără să ştie cu ce greşise el celor care altădată îl mângâiau cu drag, Machi privea printre gratii

c-o licărire disperată în ochii lui sticloşi. Se ghemuia tremurând, se zbătea lătrând furios, până obosea căzând moale, într-un scâncet jalnic, dureros, ca un plâns înăbuşit.

Noaptea era un chin. Nimeni nu putea închide ochii de urletele lui. Pe bord era revoltă generală. Toţi înjurau şi afuriseau javra asta pentru care era consemnată toată lumea la bord. Numai Miron bucătarul nu-şi părăsea prietenul. Îi aducea câte un codru de pâine, câte-un ciolan de ros. Şi rareori, pe ascuns, îi da drumul din cuşcă. Îl scărpina, îl mângâia de-a lungul spinării, şi-l gâdila la rădăcina urechilor lui blegi. Machi, recunoscător, emoţionat, se gudura tăcut, îşi lipea botul de mâinile stăpânului, privindu-l ţintă în ochi, părea că se forţează ca să-şi exprime întreaga lui iubire.

*

A doua zi dimineaţa se prezentară la bord doi englezi din partea laboratorului de analize. Pe când îşi deschideau cutia cu instrumente, Machi, bănuitor, îi pândea rotindu-şi cu ferocitate ochii lui iscoditori. N-a fost chip să pună nimeni mâna pe el, a trebuit să-l cheme la urmă pe Miron. El, numai, ştia să-l domolească.

Înţepat în pulpă, Machi zvâcni în spasmuri, până ce englezul izbuti să-i ia câteva grame de sânge pentru analiză.

Căpitanul dase ordin de dimineaţă să se ridice flamura pentru chemarea pilotului la bord[90]. Voia să schimbe ancorajul, mai aproape de silozuri, în vederea descărcării vaporului. O şalupă de la Căpitănia portului se apropie fără să acosteze. Pilotul strigă prin megafon:

— Vaporul este în carantină. Nu puteţi mişca până la noi ordine!

Ridicaţi pavilionul galben de carantină!

[90] Toate vapoarele străine, care ancorează sau părăsesc un port, sunt conduse, pe o anumita rază, de către un pilot din portul respectiv.

Căpitanul, făcându-se că nu aude, se urcă furios pe puntea de comandă. Se încăpăţânase, hotărât să plece singur, fără pilot.

„Maşina e sub presiune"„Gata de ridicat ancora!" şi vinţul din provă începu să zbârnâie în scrâşniri sacadate. După câteva minute ancora era sus.

„Foarte încet înainte!"... Greoi, vaporul se clinti alunecând lin spre cheiul din faţă.

Abia făcuse elicea câteva tururi când se zări aceeaşi şalupă venind spre noi cu toată viteza.

„Stop! roumanian steamer!"...[91] *ancoraţi la loc... respectaţi regulamentul portului!"...* răsună o voce poruncitoare din pâlnia unui megafon.

Căpitanul trânti înciudat binoclul de balustradă şi strigă la secund să vie să ia comanda vasului.

Intrat în birou, aşternu la iuţeală un protest energic către Consulatul român, împotriva autorităţilor portului.

*

După-amiază consulul român se prezentă la bord: un mare negustor englez, retras din afaceri, era învestit cu înalta competenţă de *consul onorific* al Regatului Român. Nu-i vorbă că plătea uneori cam scump onoarea asta. Pe capul său veneau toţi marinarii ce dezertau de pe vasele româneşti, vagabondând în căutarea mijloacelor pentru repatriere.

Consulul, un bătrân respectabil, în jachetă pe talie, cu rozeta *Coroanei* la butonieră, cu pantaloni călcaţi pe dungă, păşi solemn pe punte cu pălăria în mână.

Căpitanul îi ieşi înainte. C-o rece politeţe îi înşiră toate şicanele făcute de autorităţile portului englez.

Bătrânul ascultă, calm, imobil, până la capăt.

— Vă stau la dispoziţie, începu el surâzând cu blândeţe, dar trebuie să aveţi pacienţă şi sânge rece în asemenea dificile situaţii. La noi se aplică legile cu mare

[91] Opriţi! Vapor românesc!... (engl.).

stricteţe... trebuie să ştiţi că importul animalelor vii este cu desăvârşire interzis în Anglia. Nu i s-a permis nici chiar *preagraţioasei d-voastră regine,* nepoata *regelui Eduard,* să intre cu un câine pe teritoriul britanic.

Numai animalele tăiate pot fi introduse la noi.

— Va să zică, îl întrerupse căpitanul c-un surâs amar, dacă era tăiat câinele nu păţeam nimic. Să-l tai atunci şi să se termine odată cu toată comedia asta care m-a adus la desperare.

— A! făcu batrânul zâmbind cu indulgenţă, desigur... dar acum e prea târziu, faptul e consumat. Dacă vama îl găsea gata tăiat n-avea nimic de obiectat. În China sunt anume măcelării pentru carne de câine...

Trebuie să ştiţi că la noi de mulţi ani se lucrează pentru ameliorarea raselor de animale. Şi dacă n-am lua măsuri aşa de drastice s-ar strica rasele, ar degenera diferitele specii selecţionate. De aceea nu-i permisă intrarea animalelor vii.

— Dar puricii şi ploşniţele tot tăiate intră în Anglia? întrebă râzând căpitanul pentru a-şi uita necazurile care-l rodea.

— A!... vedeţi... că aceste mărunte animale ne vin numai prin contrabandă, şi bătrânul, făcând un haz nespus, ştergându-şi c-o batistă parfumată colţul ochilor care lăcrimau de veselie, continuă: Am remarcat de mult ca românii au humor, dar păcat că sunt prea nervoşi, sfârşi el pregătindu-se de plecare.

Afară pe punte, cu pălăria în mână, salută solemn bordul aruncând o privire discretă spre pupa, unde fâlfâia în vânt pavilionul românesc.

Căpitanul se mai potolise. Cu ţigara între buze se plimba singur pe punte. Pe când îşi repeta mereu în gând vorbele bătrânului simpatic... pacienţă, sânge rece... observă la prova un grup de marinari strânşi lângă cuşca lui Machi. Se distingea la mijloc o femeie înaltă, într-o manta de ploaie, în mână c-o geantă de voiaj. Nedumerit, curios, făcu semn secundului să vie.

— Dar asta de unde a apărut aici? După geantă pare c-ar fi o moaşă. Asta ne mai lipsea acum... să primim şi inspecţia moaşelor pe bord.

— Nu-i moaşă: o englezoaică misionară de la *Societatea de protecţie a animalelor.*

— Ei, comedia dracului, şi ce vrea nebuna asta de la mine?

— Nimic. Cică a aflat de cazul de la vaporul românesc şi a venit să facă propagandă pentru protecţia câinilor.

Englezoaica, o bătrână candidă, uscată ca o scândură de stejar afumat, vorbea blajin, c-un fel de graţie în privirea ochilor ei albaştri de faianţă. Îşi desfăcuse pe punte geamantanul burdujit de reviste şi broşuri de propagandă.

Marinarii căscau gura fără să înţeleagă ce vorbea cu mecanicul-şef, care o asculta cu atenţia încordată. Unii îşi dădeau ghionturi şi făceau cu ochiul măsurând-o din cap până la picioare. Şi toţi îi admirau încălţămintea solidă englezească.

O pereche de bocanci enormi, impermeabili, cu talpa de două degete grosime.

Ea, fericită că a găsit măcar un om pe vapor s-o înţeleagă, nu-l mai slăbea explicându-i scopul şi idealul ocrotirii animalelor... fraţii noştri *minori.*

Îi vorbi de toate animalele în general şi în special de câine, cel mai credincios tovarăş al omului. Şi astfel mecanicul-şef află o sumă de lucruri interesante de care nu avea idee. Se instrui prin propagandă, în câteva minute, asupra artei heraldice, aflând că pe armuri câinele, foarte des întâlnit, simbolizează fidelitatea, vigilenţa şi afecţiunea.

Cu această ocazie afla şi cum s-a făcut lupul căţel. Englezoaica îl lămuri cum s-a domesticit acest animal încă din epoca cuaternară, căci s-au găsit în păturile acestei epoci oase de câine amestecate cu urme de-ale industriei omului primitiv.

.....

Şi la plecare, propagandista împărţi câteva teancuri de broşuri şi cărticele. Marinarii cătau la ele ca mâţa în calendar. Dar le-au primit bucuroşi că erau pe degeaba; aveau şi poze de animale şi desene de obiecte pentru uzul şi bunul trai al animalelor: umbreluţe şi capişoane cu urechi pentru cai, îmbrăcăminte, botniţe şi galoşi pentru câini.

Câţiva s-au şi grăbit să desprindă foile cu poze, ca să le pună în perete, deasupra patului, în cabinele din prova.

*

Ultima vizită în ziua aceea a fost a unui domn grav, îmbrăcat în negru. Din capul scării a întins un plic mare sigilat, plecând repede după un ceremonios salut. Secundul, curios, întoarse plicul de câteva ori pe-o parte şi pe alta. Nerăbdător îl duse căpitanului ca să dezlege enigma închisă acolo.

În nimbul unui nor de fum de tutun, căpitanul, în pijama, instalat la birou, lucra intens la un memoriu documentat pentru *legaţia din Londra,* arătând pe larg dificultăţile ce întâmpină vasele cu pavilion român în porturile engleze.

— Deschide-l şi vezi ce spune în el, zise căpitanul distrat, de frică să nu-şi rupă firul ideilor ce le aşternea cu iuţeală pe hârtie.

Secundul se încurcă în traducere şi nu reuşi să dezlege enigma englezească ce o avea sub ochi.

— Parcă ar fi... aşa ceva... ca un fel de anunţ de înmormântare.

Căpitanul tresări.

— Ce înmormântare omule, dă-o încoa! şi-i smunci scrisoarea din mână citind-o dintr-o dată.

„Păstraţi memoria celui mai fidel tovarăş al omului." Era o ofertă foarte avantajoasă din partea antreprizei cimitirului de câini al oraşului Liverpool.

— Asta-i culmea... trebuia să am a face şi cu pompele funebre pentru câini. Şi căpitanul rupse plicul în bucăţele strigând în gura mare: Să mă lase toată lumea în pace... dispune d-ta cum crezi de vapor. Nu vreau să mai ştiu nimic din ce se întâmplă pe bord... lăsaţi-mă că simt în adevăr că turbez.

*

Sfintele sărbători ale Crăciunului ortodox — în anul acela de tristă memorie — le-am petrecut tot în carantină.

Pe bord o jale de cimitir.

Comunicaţia cu uscatul — cu desăvârşire întreruptă. Şalupele, bărcile din port se fereau ocolind pe departe vaporul nostru.

De pe puntea altor vase, de pe cheiuri, se îndreptau de la distanţă binocluri, lunete, înspre noi — să vadă ce se mai petrece pe bordul vaporului suspect.

— Ce dracul, parcă am fi ciumaţi, zise un ofiţer mai tânăr.

— Nu ciumaţi... *turbaţi... Îl* corijă mecanicul-şef, calm, flegmatic totdeauna ca un englez de sânge.

Ce suntem noi de vină să stăm închişi la bord ca într-o puşcărie?

De ce să suferim cu toţii din cauza unei haite pripăşite pe vapor?

Urgia toată se descărca pe capul lui Machi, vinovat de toată umana suferinţă închisă între pereţii vaporului în carantină.

Numai bucătarul Miron îi ţinea parte oropsitului prizonier.

— Măi fraţilor, da' ce-i de vină o biata vietate, ce nu poate vorbi, să fie închisă în cuşcă între gratii, ca fiarele sălbatice?

Pe bord, într-o continuă enervare, certuri iscate din senin, ajungeau aprinse duşmănii între oameni care trăiseră frăţeşte altă dată.

Căpitanul, care de obicei în zilele de sărbători se cobora în careu şi sta în capul mesei între ofiţerii lui, de data asta nu se arătă deloc. Rămase invizibil, închis şi taciturn.

Numai prin *Caietul de ordine* îşi afirma suveranitatea pe bordul vaporului suspect.

Şi toţi descifrau cu groază scrisul acela nervos şi încâlcit.

„Să se facă o anchetă severă pentru a se stabili a cui este câinele. Cine l-a introdus fără aprobare pe bord!

Vinovatul va fi amendat şi debarcat în primul port românesc!

Câinele va fi aruncat în mare îndată ce vom ieşi din apele teritoriale engleze!"

Noroc că ancheta, deşi foarte severă, n-a stabilit nimic. Niciodată nu s-a ştiut al cui era Machi. Nici cine l-a adus, nici data îmbarcării sale.

Căzut parcă din cer. Fără stăpân.

Câinele vaporului.

Un câne al nimănui şi al nostru al tuturor, care trăia alături pe aceeaşi parcelă plutitoare dezlipită de ţară, cu menirea de-a rătăci în depărtări pe ape.

*

A treia zi de Crăciun i-a venit căpitanului notificarea sancţiunilor:

Amendă pentru că n-a declarat câinele.

Amendă pentru ofensă adusă autorităţilor portului în exerciţiul funcţiunii.

Amendă pentru călcarea regulamentului portului schimbând ancorajul fără pilot.

Plata în lire engleze se ridică la o sumă considerabilă.

— Dacă ne-o merge tot aşa, isprăvim banii.

— Te pomeneşti că ne sechestrează vaporul, zise îngrozit secundul.

Al doilea ofiţer, mândru de cultura maritimă

proaspătă pe care o poseda, îl întrerupse prompt:

— Vapoarele proprietate de Stat nu pot fi sechestrate, conform *Dreptului maritim internaţional.*

Numai pe timpul mesei limbile se mai dezlegau şi se uita necazul în hazul unor glume, aceleaşi, repetate în fiecare zi.

„Dăcă l-am lua pe Machi de-un picior şi l-am arunca în apă, n-am sfârşi oare tot scandalul ăsta?"

„Dacă legile engleze permit intrarea animalelor tăiate, n-ar fi o soluţie să-l tăiem pe Machi, să-l punem la cuptor în loc de purcel de Crăciun?"

Şi masa se sfârşea întotdeauna cu o părere de toţi împărtăşită:

„Englezii, domnule, sunt un popor tâmpit dacă fac atâta scandal pentru o javră de câine."

*

După a şasea zi de carantină vaporul fu dus la silozuri pentru descărcarea mărfii. Echipajul avea voie să debarce la uscat. Marinarii zburdau de bucurie. Numai calvarul căpitanului nu se sfârşise încă. O telegramă urgentă venise din ţară:

„Raportaţi imediat motivul oprirea descărcarea vapor — conflict diplomatic.

Direcţia S.M.R."

Căpitanul rămase trăsnit. Îşi plimbă lin mâna pe frunte şi la tâmple. N-a comunicat nimic în ţară din toată păţania prin care trecuse. De unde putea să ştie Direcţia ce i s-a întâmplat? Rămase pe gânduri. N-avea superstiţii. Totuşi îl încerca o vagă idee; parcă era ceva făcut, o forţă ocultă şi fatală care i se pusese în cale pe tot timpul acestei călătorii.

A doua zi după o discretă anchetă, făcută de secund, misterul s-a dezvelit complet. Unul din ofiţerii tineri, chiar din prima zi expediase o scrisoare în ţară, fratelui său, corespondent la *Dimineaţa,* în care îi descria păţania vaporului ţinut în carantină. După prima

informaţie apărută, alte ziare din opoziţie, cu obişnuita perfidie, comentară faptul, întrebând guvernul ce fac reprezentanţii noştri consulari şi diplomatici faţă de interesele lezate ale vaselor noastre de comerţ.

Urmară pe *Caietul de ordine* alte severe dispoziţii, cu privire la informaţiile care se transmit de pe vapor fără ştirea şi aprobarea căpitanului. Ofiţerii bordului semnară de vedere.

Descărcarea vaporului era pe sfârşite când apăru pe punte un tânăr elegant, învelit într-o manta-raglan, în cap c-o şapcă englezească, întrebând de căpitan într-o românească franţuzită.

Era un român, secretarul de legaţie, venit direct de la Londra. Îl trimisese de urgenţă ministrul plenipotenţiar să cerceteze cu discreţie cazul vaporului român la faţa loculuL

Secretarul îl puse imediat la curent pe căpitan de felul cum comenta cazul presa din ţară, şi cât de *ambetat* era ministerul său de conflictul diplomatic provocat de un *pauvre petit chien*[92].

Secretarul părea foarte satisfăcut de misiunea delicată ce-i încredinţase legaţia română din Londra, căci avea ocazie să cunoască şi Liverpoolul. Se instală destul de confortabil în cabina ce îi era pusă la dispoziţie.

Masa o lua sus la căpitan. Citea regulat, cu mare atenţie, *Figaro* şi *Le Temps,* pentru a fi la curent cu mişcarea politică şi diplomatică mondială.

Ofiţerul cel care făcuse pozna cu scrisoarea, de loc din Bucureşti, susţinea că secretarul de legaţie era de foarte bună familie, nepotul preşedintelui Senatului, şi pentru că pierduse mari sume la „Intim-Club", familia stăruise să-l scoată din mediul bucureştean şi să-l trimită într-un post diplomatic la Londra.

Secretarul a locuit la bord până în ziua plecării vaporului din port.

---

[92] Un biet căţel (fr.).

*

Plecasem.

În urmă, pământul britanic se ştergea încet topindu-se în ceaţă.

Înainte, oceanul cenuşiu se întindea pustiu sub norii de aramă, mânaţi de un vânt de gheaţă.

Vaporul gonea mereu spre sud, zorit parcă s-ajungă la căldură, să vadă iar lumina — trăisem fără soare, în penumbră, învăluiţi în pânzele de ceţuri ale apelor de Nord.

Pe drum, în larg, urma viaţa de bord, aceeaşi, tot aceeaşi monotonie egal împărţită în zile şi nopţi, în *carturi,* în ore de somn şi de serviciu.

Eram de mult în larg.

Condamnatul fusese scos din cuşca lui cu gratii. Momentul fatal însă mereu se amâna.

În *Caietul de ordine* scria ca în *larg* să fie executat. Dar nu era precis în care loc anume de pe glob urma ca Machi să fie înghiţit de valurile Oceanului Atlantic.

În taină, un complot părea că se urzise în scoica asta pierdută între cer şi apă, în căminul plutitor care închidea în el o lume în miniatură. Pe bord se stabilise parcă o înţelegere tacită. În timpul zilei Machi nu apărea pe punte. Noaptea se ghemuia afară lângă omul de gardă de la prova. Miron bucătarul îi căra mâncare pe ascuns. Toţi îl păzeau şi-l îndosau c-o grijă părintească. Şi câinele părea că înţelege singur că-i e oprit să iasă la iveală. Nu mai lătra deloc. Gemea numai adesea, încet pe înfundate, cuprins de mulţumire când îşi simţea spinarea mângâiată de marinarii care veneau de afară uzi, rebegiţi de frig, cu mâinile îngheţate.

Pe-o noapte întunecoasă, când picături de ploaie — alice reci — cădeau pe puntea goală, căpitanul intrase pentru-un moment la adăpost. În *careu* lumină slabă, caloriferul sfârâia deschis, uitat în colţul lui.

Pe când îşi întindea mâinile amorţite înspre

radiator, căpitanul simţi prin întuneric ceva moale, mişcând jos la picioare. Se aplecă să pipăie... Şi tresărind se trase înapoi. Două lumini sclipeau în faţa lui.

Erau ochii lui Machi.

Bănuitor sta câinele cu burta lipită de pământ, şi ca un vinovat, cu botul întins pe labe, căta rugător cu ochii ţintă în ochii stăpânului atotputernic.

Îl recunoscuse. Înduioşat, căpitanul simţi nevoia să-l pipăie şi să-l alinte, ca pe un copil iubit pe care de mult nu-l mai văzuse.

— Machi!... săracul Machi... Ce-i cu tine mă?... Căţelul tatei... Machi... Şi căpitanul, aplecat, sprijinit pe un genunchi, strângea la piept capul câinelui. Îi trăgea spre bot urechile flocoase şi îi ştergea cu ele ochii umezi. Şi mângâia trupul cald.

Îi scărpina spinarea şi burta moale care se strângea de plăcere.

Mut, înţelegător, Machi îşi freca labele de hainele ude, lipindu-şi botul cu recunoştinţă de mâinile acelea reci, pe care le dezmorţea cu limba lui roză şi caldă — iar pămătuful lui de coadă se balansa în cadenţă, ca un pendul în perpetuă mişcare.

Ieşind din *careu,* căpitanul îşi frecă mulţumit mâinile încălzite. Nu-l văzuse nimeni.

A doua zi tot echipajul află cu bucurie că Machi fusese graţiat.

Căpitanul, intrând în camera de hărţi, găsise pe birou *Caietul de ordine* deschis.

În interesul strict al disciplinei de bord, el socoti înţelept să anuleze un ordin scris de mâna lui, rămas fără să fie la timp executat. Şi în loc să dea un contra-ordin, cu un creion albastru tăie acele rânduri, care închideau în ele cruda sentinţă de moarte a unui inocent.

*

Intram în Gibraltar.

O dimineaţă albastră. În zare scânteia Mediterana

calmă. Şi soarele, aşteptat de-atâta vreme în drum, răzbise printre nori măreţ, strălucitor. Toată lumea afară admira escadra engleză care evolua în larg.

Machi, nebunatic, se zbenguia pe punte căutând să prindă cu dinţii pe un fochist, care umbla cu urechile de la bocanci afară.

În uşa bucătăriei, Miron, c-o cratiţă în mână, ieşise ca să privească în zare — lui nu-i trecuse încă necazul pe englezi — şi arătând cu cratiţa înspre escadră, el zise în gura mare cu un profund dispreţ:

— Iaca!... na!... Şi englezii ceia... poftim... cică-i Mare Putere... cum nu le-a fost ruşine să-şi puie mintea c-un animal ca Machi... un biet căţel nevinovat...

CARTEA DUNĂRII

(Fragment)

INTRODUCERE

Trecătorule!... opreşte-ţi paşii când ai ajuns în faţa Dunării. Oricât de grăbit vei fi, rămâi pe loc câteva clipe; meditează şi contemplă în tăcere maiestatea străvechii ape — *Fluviul Rege* — pe care lumea antică îl diviniza ca pe o sacră personalitate.

În legendele, în credinţele celor vechi, apa aceasta avea darul de a spăla de păcate. Ca şi apa Gangelui, ca şi apa Nilului, apa de Dunăre se ţinea în vase de aur, în tezaur, pe la curţile regale din Orient. Iar strămoşii noştri daci, de câte ori plecau la război se împărtăşeau — după poruncile lui Zamolxis — cu apă din Dunăre şi făceau jurământ să nu se întoarcă până ce nu vor fi biruit pe duşman.

Noi, urmaşii dacilor, trebuie să reînviem *Cultul Dunării. Î*n faţa Dunării, subjugat de măreţia acestui fenomen al naturii, rămâi pe loc şi te întrebi cu mirare:

De unde vine? Cum s-a format uriaşa masă lichidă? Cum poate curge neîntrerupt, de mii de ani, spre mare? Fără sfârşit? Fără răgaz? Ce bogăţii poartă în navele care plutesc pe tulburele unde? Ce bogăţii ascunde în noaptea fundului ei? Ce rol a jucat apa aceasta în istoria omenirii? Câte neamuri şi seminţii nu s-au perindat pe drumul ei de apă... Unde sunt? Ce urme au lăsat în lunga scurgere a veacurilor? Câte cetăţi, oraşe, sate, s-au ridicat şi s-au prăbuşit pe malurile sale?

„Bătrânul Danubius era la antici o lume întreagă de bogăţie, de întâmplări, de vitejie, de amor şi poezie.

Fluviu despre care cuceritorii, ca şi diplomaţii, şi-au făcut visuri fericite, pe care el le-a dus pe rând, pe undele sale spre mare"[93].

Importanţa Dunării nu are asemănare cu nici a unui

[93] Calimah (n.a.).

alt fluviu din lume: *„Veritable meren marche vers l'Orient"*[94]*.* Nicăieri în lume nu s-a desfăşurat mai des şi mai cumplit tragedia războiului ca aci pe malurile Dunării[95]. De la fenicieni şi până la noi, în cursul veacurilor, până azi când culorile româneşti flutură pe navele moderne care încrucişează pe oglinda Dunării, câte neamuri n-au răsărit şi n-au ajuns pe ţărmurile pe card le stăpânim noi azi?

Dar, mai mult ca oricare, istoria neamului nostru este un capitol din chiar istoria Dunării. Nu se află act mai de seamă din viaţa noastră naţională, nu găsim pagină din istoria trecutului nostru în care să nu găsim pomenit numele acestei ape, care ne scaldă ţara, ne-a ocrotit şi ne dă viaţă.

„Clasicul Rege al fluviilor e drumul de rondă al României, binefăcătorul ei fizic şi patronul ei moral"[96].

Albia acestui fluviu a fost leagănul neamului nostru.

Întotdeauna destinele acestui popor au fost legate de ale Dunării. Strămunii noştri, în vremuri de demult, marii patrioţi din zilele redeşteptării naţionale, au luptat să apere stăpânirea acestei ape, ţintă pururea ochită de vecinii care ne înconjurau.

„Din moşi, strămoşi, zicea marele Kogălniceanu, există în poporul român instinctul că fără Dunăre România nu poate fi."

„Interesul ce avem .pentru Dunăre, zicea un alt patriot luptător[97], este cel mai vechi, cel mai mare şi mai permanent interes al românilor. Nu este chestiune care să fie mai importantă pentru această ţară."

„Chestia Dunării o considerăm mai presus decât

---

[94] Adevărată mare în marş spre Orient (fr.)

[95] Să nu uităm că primul bubuit de tun a răsunat tot pe Dunăre şi în războiul mondial, Austria atacând Serbia (n.a.).

[96] Missail (n.a.).

[97] Alexandru Lahovari (n.a.).

toate — e o chestiune eternă. Convenţiile, tratatele, oricât de rele ar fi, au un termen, un regim al Dunării e din natura sa fără termen. El va ţine cât va curge Dunărea spre mare. Această Dunăre pe care am plătit-o îndestul în trecut, căci au fost secole în care ea a dus la mare mai mult sânge românesc decât apă"[198].

*

Legătura veche dintre popor şi apa aceasta a fost aşa de trainică, încât până azi ea se păstrează în cântecele populare, în poveştile şi colindele româneşti:

Dunăre, mamă vitează
De când lumea-mi stă de pază.
Ea mă scaldă, mă-ntăreşte,
Ea mă-ncinge şi mă creşte.

Sufle, treacă vântul rău,
Treacă peste capul meu!
Eu cu Dunărea sunt una
Batem timpul şi furtuna.

V. Alecsandri *(Poezii populare[99])*

A putea răspunde la întrebările ce mintea omenească le frământă în faţa Dunarii, înseamnă ca, după o muncă de-o viaţă întreagă, să scrii zeci de volume pentru fiecare chestiune, care se deschide ca o nouă problemă geologilor, biologilor, arheologilor, istoricilor, geografilor, economiştilor, inginerilor, militarilor, juriştilor, diplomaţilor...

O istorie a Dunării este o gigantică operă pe care n-o poate întocmi un singur om — oricât de enciclopedist ar fi.

Curajul neştiinţei, avântul naiv al generoasei tinereţi, m-a îndemnat odinioară să-mi consacru viaţa unei asemenea opere. Am adunat şi mult material, dar nu

[98] Alexandru Lahovari (n.a.).

[99] Poezii populare ale românilor, tipărită de Alecsandri 1852—1853, reprezintă prima mare culegere de folclor românesc.

ştiam ce scurtă e viaţa omenească, cu toată a ei sclavie, care toarnă plumb în aripile îndrăzneţului zburător.

Şi totuşi, adesea, o mustrare mă încerca. Simţeam obligaţia plăţii unei datorii de conştiinţă — destul de târziu, acum când am trecut culmea şi încep să cobor drumul vieţii.

Noi, acei care prin vocaţie şi meserie, ne-am închinat viaţa apei, suntem de copii legaţi de mama Dunăre. Noi avem misiunea de a îndeplini un apostolat pentru reînvierea şi răspândirea *Cultului Dunării* — chiar când ni s-ar părea că glasul nostru se pierde ca predica în pustiu.

Noi, pe care Dunărea ne-a legănat zile şi nopţi de-a rândul, care am văzut-o în răsăritul soarelui cu undele de aur topit, roşie în asfinţit, ca sângele, şi de argint în misterul nopţilor sub clar de lună; uneori leneşă, maiestuoasă, alte ori repede, cruntă şi mânioasă, dar totdeauna sinceră, fără perfidia şi capriciile mării... Noi, care am văzut-o iarna schimbată în pod de gheaţă, şi primăvara rupând zăpoarele, pornind puhoaiele şi spumegând ca o mare în furtună, înecând oraşe, sate, semănături, oameni şi vite... noi, care am trăit în inima Deltei, în paradisul păsărilor, şi am mers în negrele lotci pescăreşti de-a lungul gârlelor, prin păduri de stuf, prin ghiolurile cu poieni de baltă, poetice grădini create la întâmplare, printr-un bizar joc al naturii... noi, care dormeam pe maluri în şipotul apei, sub polog, de groaza ţânţarilor, la rădăcina bătrânelor sălcii care-şi spălau pletele în apa limpede de baltă, în fundul căreia vedeam fantastice păduri, dimineaţa urmăream pe albastrul cerului eşaloane de cocori, stoluri negre de cormorani şi caravane albe de lebede sfioase, plutind în tăcerea solemnă a bălţii ca într-o lume aparte, dintr-o altă vârstă a omenirii, din vremea creaţiei de pe când nu se despărţise apa de uscat... Noi, nu putem uita Dunărea şi nu putem trăi departe de ea.

Un român stabilit peste Ocean, în lumea nouă a

zgârie-norilor, nu m-a întrebat nimic de ţară, nici de locul lui natal. Mi-a şoptit numai atât, încet, înăbuşit: *„Mi-e dor... tare mi-e dor de Dunăre"* — şi a început să plângă.

***

Să scrii o *Carte a Dunării,* oricât de modestă pe scurt, pe înţelesul tuturor, şi încă nu-i un lucru uşor. Subiectul este aşa de vast, întâlneşti chestiuni aşa de spinoase, încât adesea pierzi drumul şi cărarea — trebuie o adevărată artă să te poţi limita într-un cadru restrâns.

Dar, pentru ca Dunărea însăşi este o mare carte a naturii, o vie istorie universală, să ne deprindem a citi direct pe ea.

Să mergem în fiecare an la Dunăre, s-o vedem, s-o cercetăm la faţa locului, s-o cunoaştem, s-o iubim[100]...

O călătorie pe Dunăre, cu ochii deschişi, învaţă mai mult decât o bibliotecă întreagă. „E om umblat — zice în graiul său poporul — că ştie multe... a bătut drumuri de apă şi de uscat... a umblat peste nouă mări şi nouă ţări".

Să mergem la Dunăre. Să facem o călătorie în tot lungul cursului ei până la Sulina — acolo unde bătrânul *Danubius* îşi pierde şi apa şi numele în mare!

Să privim cu atenţie, să luăm aminte, la ambele maluri — la fiecare nouă panoramă ce se deschide ochilor, o nouă problemă se deschide minţii omeneşti.

Haideţi cu mine!

La drum!

---

[100] Liga Navală Română propune un nou gen de colonii şcolare. Nu pe malurile apei, ci chiar pe apă: Colonii flotante. Pe vase, cu vreo câţiva profesori, grupuri de elevi vor face călătorii în timp de o lună, de la Porţile-de-Fier la Sulina. În drum se pot face lecţii vii de geografie, ştiinţe naturale, sporturi nautice, băi de apă şi de soare... fără uniforme de liceeni — pantaloni de baie obligator (n.a.).

GLOSAR

A

amorsă, s.f. — dispozitiv de aprindere a unei încărcături de pulbere sau de exploziv, la nave şi torpile (funcţionează prin aprindere electrică). *anafor,* s.n. — vârtej format lângă ţărmul unei ape curgătoare; bulboană. *ancora,* vb. — a lăsa ancora în apă pentru imobilizarea navei şi asigurarea ei împotriva valurilor sau a curenţilor.

ancoră, s.f. — piesă grea de metal, cu mai multe braţe, terminate cu gheare, fixată la capătul unui lanţ, care, aruncată pe fundul apei, imobilizează nava.

arboradă, s.f. — schelet de susţinere a pânzelor unei nave; totalitatea catargelor unui vas.

argonaut, s.m. — nume dat fiecăruia din cei cincizeci de eroi greci, care, conduşi de Iason, au călătorit pe corabia *Argo* spre Colchida, în căutarea Lânii de aur; (la figurat) — navigator îndrăzneţ.

B

babord, s.n. — partea stângă a unei nave privind în direcţia în care înaintează vasul.

baie, s.f. — mic golf unde se pot adăposti navele.

balenieră, adj., *barcă* ambarcaţiune rapidă (cu motor) care face parte din dotaţia vaselor mari, folosită la pescuit, transportul persoanelor, la salvarea naufragiaţilor etc.

Banda tribord! — comandă marinărească prin care se indică întoarcerea vasului la dreapta.

bandă, s.f. (franţuzism) — înclinare a navei din cauza valurilor sau a încărcăturii aşezate greşit.

baraterie, s.f. (franţuzism) — fraudă comisă de căpitanul unui vapor sau de alt membru al echipajului în dauna proprietarului vasului, cel mai adesea prin înstrăinarea unei părţi din marfă în larg sau transportul unor mărfuri nedeclarate.

bastiment, s.n. — navă, vas (de război) de mari dimensiuni. *bolozan,* s.n. — vezi *bolоză.*

bolоză, s.f. — luntre de proporţii mai mari; *caic* (vezi). *bombardă,* s.f. — mică navă armată cu un tun de mare calibru (denumit *bombardă).*

bompres, s.n. — primul dintre catargele unei nave cu pânze, aşezat în vârful *prorei* (vezi), înclinat (aproape de orizontal) în direcţia în care înaintează vasul, şi care serveşte la susţinerea

pânzelor triunghiulare. *bord, s.n.* — 1. partea laterală a unui vas; 2. nava în sine luată ca locuinţă. *bric,* s.n. — navă cu două catarge şi *bompres* (vezi), echipată cu pânze pătrate şi uneori cu motor, folosită în trecut ca navă militară, iar astăzi ca navă-şcoală.

brigantină, s.f. — mică navă cu pânze trapezoidale *(brigantine),* cu două catarge şi *bompres* (vezi) şi o singură punte.

briză, s.f.— vânt de mică intensitate care suflă regulat la ţărmul mării, în timpul zilei de la mare spre uscat, iar noaptea dinspre uscat spre mare.

C

cabestan, s.n. — dispozitiv cu ax de rotaţie verticală, montat pe *chei* (vezi) sau pe bordul unui vas, folosit la ancorarea navelor, acţionat manual sau mecanic; pe *cabestanul* montat pe bord se înfăşoară lanţul ancorei.

cabotaj, s.n. — navigaţie la distanţă mică (între porturi aparţinând aceleiaşi ţări).

caic, s.n. — 1. mic vas cu două catarge şi pânze pătrate şi cu motor, având *pupa* (vezi) şi *prora* (vezi) mai înalte decât restul bordajului; 2. luntre uşoară, lungă şi îngustă, încovoiată la capete.

canonieră, s.f. — navă de luptă de tonaj mic (de obicei sub 2.000 t.), folosită la escortare, patrulare, servicii de pază (pe fluvii şi de-a lungul litoralului).

caravelă, s.f. — navă rapidă cu pânze, cu patru catarge, folosită în trecut de italieni, spanioli şi portughezi în călătoriile lungi, mai ales în sec. XIV—XVI (călătoriile lui Columb şi Vasco de Gama s-au făcut cu caravele). *carenă,* s.f. — partea exterioară, de sub linia de plutire a unei nave.

careu, s.n. — încăpere la bordul unei nave, servind ca sală de mese, ca sală de lectură şi de recreaţie pentru ofiţeri.

cargobot, s.n. — navă maritimă de mari dimensiuni, destinată transportului de mărfuri la mare distanţă.

caric, s.n. — încărcătura unei corăbii sau a unui vapor. *cart,* s.n. — serviciu zilnic (de la 2 la 4 ore), făcut la bordul unei nave de către o parte din echipaj sub conducerea unui ofiţer.

călăfătui, vb. — a astupa cu cârlţi, îmbibaţi cu păcură, crăpăturile unei bărci, corăbii, spre a nu lăsa apa să pătrundă înăuntru.

ceam, s.n. — navă fluvială, prevăzută cu magazii de mari dimensiuni, de cele mai multe ori trasă de altă ambarcaţiune cu motor; *şlep* (vezi).

chei, cheu, s.n. — 1. loc amenajat (piatră sau beton) într-un port pentru acostarea vapoarelor; 2. ţărm al unei ape, amenajat pentru a preveni inundaţiile; stradă de-a lungul unui astfel de ţărm.

cheiaj, s.n. — taxă de taxă percepută pentru staţionarea unei mărfi pe cheiul unui port.

ciobacă, s.f. — luntre rudimentară, scobită dintr-un trunchi de salcie sau de plop, întrebuinţată de pescari.

comandă, s.f. — puntea de comandă; postul de comandă al navei; locul amenajat pentru conducerea navei. *compas,* s.n. — busolă marinărească.

conosament, s.n. — adeverinţă dată de comandantul unei nave comerciale prin care se certifică îmbarcarea mărfurilor.

contratorpilor, s.n. — navă de război rapidă, folosită pentru urmărirea şi distrugerea *torpiloarelor* (vezi).

coralină, adj., *insulă* insulă de corali.

corsar, s.m. — pirat, hoţ de mare; comandant al unei nave particulare înarmate (denumită ea însăşi *corsar),* care, în timp de război, cu permisiunea guvernului, ataca vasele inamice (îndeosebi cele de comerţ); nu avea soldă, ci primea o parte din prada de război.

costieră, adj., *navigaţie* navigaţie de coastă.

cric, s.n. — aparat folosit pentru ridicarea la mică înălţime a greutăţilor, prin împingere în sus.

crucetă, s.f. — mică platformă fixată la vârful catargului, deasupra *arborelui gabier* (vezi) care serveşte la fixarea *sarturilor* (vezi).

crucişător, s.n. — navă de război de mare viteză, mai uşoară, dar mai puţin puternică decât *cuirasatul* (vezi), servind ca avangardă într-o escadră, la recunoaşteri.

cuirasat, s.n. — navă de război de mare tonaj, protejată de o *cuirasă* (armătură din plăci de oţel) şi înarmată cu artilerie grea, folosit până la primul război mondial; ulterior acest tip de navă a suferit mari modificări, căpătând denumirea de „navă de linie".

D

debarcader, s.n. — loc amenajat pentru debarcare şi descărcarea mărfurilor la ţărm.

demontată, adj., mare ~ (franţuzism) — mare foarte agitată.

dezarma, vb. — a scoate de pe un vas de război armamentul şi a retrage echipajul.

divizion, s.n., ~ de cart — subunitate sau o parte din echipajul unei nave însărcinat de a face serviciul de *cart* (vezi).

doc, s.n. — 1. bazin înconjurat de ziduri, în care staţionează vapoarele în timpul descărcării şi încărcării mărfurilor sau spre a fi reparate; totalitatea instalaţiilor, clădirilor şi a serviciilor unui port; 2. magazie de mărfuri şi cereale într-un port; antrepozit.

doc-flotant, s.n. — instalaţie specială, care, prin afundare,

ridică nava spre a i se face reparaţiile necesare.

dubas, s.n. — luntre mare, întrebuinţată mai ales la pescuit sau la trecerea de pe un ţărm al unei ape pe celălalt. *dubă,* s.f. — vezi *dubas.*

dunetă, s.f. — mică punte ridicată deasupra punţii principale, în partea dinapoi a navei (unde se află cabina căpitanului şi a ofiţerilor).

E

echipaj, s.n. — totalitatea personalului de pe o navă; *rol de echipaj* — lista echipajului; *şef de echipaj* — cel care conduce marinarii de pe puntea unui vas.

elevator, s.n. — instalaţie care, fără a se deplasa în timpul lucrului, serveşte la transportarea materialelor grele pe distanţe mici; utilaj pentru transportul materialelor pe direcţie verticală sau aproape verticală, format dintr-o bandă sau lanţuri pe care sunt fixate cupele care susţin materialele de transport.

escadră, s.f. — mare unitate de nave de luptă, sub ordinele unui singur comandant.

escadrilă, s.f. — reuniune de vase mici, uşoare, sub comandă unică. *evolua,* vb. — a se mişca, a se desfăşura larg cu mişcări circulare. *evoluţie,* s.f. — mişcare circulară a unei nave.

F

facţionar, facţioner (de bord), s.m. (franţuzism) — santinelă de bord. *feribot,* s.n. — navă de mari dimensiuni sau pod plutitor, pe care sunt instalate şine de cale ferată şi care foloseşte la transbordarea trenurilor de la un ţărm la altul al unei ape curgătoare sau al unei strâmtori.

fiord, s.m. — golf maritim, îngust, cu maluri abrupte, care pătrunde adânc în uscat, caracteristic coastelor scandinave de apus.

fregată, s.f. — navă militară cu pânze, cu trei catarge, dotată cu tunuri instalate în ambele borduri, folosită până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în special pentru recunoaşteri şi operaţii de urmărire; avea forme elegante şi obţinea viteze mari pentru acea epocă.

Funda! — comandă marinărească prin care se indică lăsarea ancorei în apă, ancorarea.

G

gabie, s.f. — platformă cu balustradă, fixată spre capătul de sus al catargului principal, folosită ca post de observaţie, sau la navele cu pânze, ca loc de unde se manevrează *parămele* (vezi);

locul unde stă marinarul de veghe.

gabier, s.m. — marinar care face serviciul pe *gabia* (vezi) unei nave cu pânze, specializat în manevrarea pânzelor superioare ale navei.

gabier, arbore porţiunea catargului de deasupra *gabiei* (vezi).

galeră, s.f. — corabie lungă, cu bordurile puţin ridicate, cu pânze şi vâsle mânuite de sclavi sau de condamnaţi (folosită până în secolul al XVIII-lea).

galion, s.n. — 1. corabie mare de război; 2. navă spaniolă care transporta în Spania produsele minelor de aur şi argint din America (Mexic şi Peru); 3. corabie de transport în general.

gheordel, s.n. — găleată de pe puntea unei nave, din pânză sau lemn. *gira,* vb. — a face o mişcare circulară. *giraţie,* s.f. — mişcare de rotaţie, mişcare circulară. *goeland,* s.m. — pescăruş (pasăre de mare, cu penajul viu colorat, cu ciocul puternic).

gruie, s.f. — macara întrebuinţată la încărcarea şi descărcarea vapoarelor.

H

hulă, s.f. — mişcare ondulatorie regulată a suprafeţei mării, urmând după furtună sau după o briză puternică.

I

iaht, s.n. — navă uşoară, elegantă, pentru sport sau călătorii de plăcere.

Î*ncrucişa,* vb. — a naviga în larg pentru a supraveghea liniile maritime de comunicaţie; a naviga.

L

lestat, adj. — prevăzut cu *lest* (material greu — nisip, pietriş — care asigură echilibrul corpurilor cufundate în apă).

Lunga! — comandă marinărească prin care se cere înaintarea vasului înainte, cu toată viteza.

M

manelă, s.f. — bară de lemn sau de metal, folosită la învârtirea *cabestanului* (vezi), pe navele la care această muncă nu a fost automatizată.

manevră, s.f. — 1. arta de a conduce o navă; 2. frânghie folosită la legarea şi mânuirea pânzelor sau la legarea catargelor.

marsuin, s.m. — mamifer marin asemănător cu delfinul, cu spatele negru, flancurile sure şi abdomenul alb.

matelot, s.m. — marinar însărcinat cu manevra şi cu serviciul pe puntea unei nave.

matelotaj, s.n. — meseria de *matelot* (vezi).

Mola! — Slăbeşte! — comandă ce se dă la plecarea unei nave din port, pentru a lăsa libere *parămele* (vezi).

monoxilă, s.f. (franţuzism) — barcă dintr-o singură bucată de lemn.

N

nară, s.f. — tub metalic care se întinde de la puntea navei până la unul din borduri şi prin care trece lanţul ancorei.

P

pachebot, s.n. — navă mare, rapidă, care transportă călători, corespondenţă, colete poştale şi mici cantităţi de mărfuri.

palanc, palan, s.n. — macara întrebuinţată pe vapoare (acţionată manual sau mecanic).

parămă, s.f. — frânghie groasă (otgon), întrebuinţată în marină. *patentă, ~ de sănătate* — document ce se dă unei nave la plecare, prin care se confirmă starea sanitară a portului şi a personalului de pe vas.

pavilion, s.n. — drapel de forme şi culori diferite, arborat la *pupă* (vezi) sau pe catargul unei nave, pentru a-i indica apartenenţa la o anumită ţară; steguleţ de semnalizare pe bordul unei nave.

permisioner, ~ de punte — marinar învoit a părăsi, pentru un număr redus de ore, puntea unui vas.

pescaj, s.n. — adâncimea de cufundare în apă a unei nave, variind în raport cu încărcătura.

pic, s.n. — *vergă* (vezi) aşezată oblic pe catargul de la *pupă* (vezi), de care se leagă partea de sus a unei pânze trapezoidale.

pilotină, s.f. — mică navă folosită pentru a însoţi vasele străine când părăsesc portul sau pentru a duce piloţii care conduc aceste vase la intrarea sau la ieşirea din port.

pirogă, s.f. — luntre primitivă, făcută dintr-un trunchi de copac scobit, din scoarţă de copac sau piei cusute laolaltă, folosită mai mult în Oceanul Pacific.

pănzar, s.n. — vas cu pânze, de dimensiuni reduse, folosit în Moldova până în timpul lui Ştefan cel Mare, când Moldova dispunea de flotă proprie, având ieşire la Marea Neagră, până a fi ocupate de către turci Chilia şi Cetatea-Albă.

polog, s.n. — acoperitoare specială de pânză rară sau de sârmă, folosită la baltă şi în Deltă împotriva ţânţarilor.

ponton, s.n. — 1. pod provizoriu peste o apă, format din bărci

legate între ele; 2. ambarcaţiune de obicei fixă, folosită pentru a uşura acostarea navelor, pentru a susţine o instalaţie; 3. vas fără motor şi fără punte, folosit ca remorcă pentru transportul mărfurilor.

practică, liberă act prin care se dă libertatea unui vapor de a manevra în rada unui port.

proră, provă, s.f. — partea de dinainte a unei nave unde se află postul de comandă.

prostovol, s.n. — plasă de pescuit în formă de con, prevăzută pe margine cu plumbi, care o trag la fund, şi cu o serie de sfori, care, la scoaterea din apă, strâng marginile de jos, închizând peştele ca într-un sac.

R

radă, s.f. — zonă de apă din vecinătatea unei coaste, închisă în parte prin diguri, apărată de valuri şi de curenţi, servind la adăpostirea navelor într-un port.

rai, s.n. — rotiţă de lemn sau de metal din interiorul unei macarale. *randă,* s.f. — pânză trapezoidală, aflată pe catargul de la *pupă* (vezi). *regată,* s.f. — cursă de bărci, luntri sau iahturi, în cadrul unei competiţii sportive, militare.

remorcher, s.n. — navă puternică, folosită pentru remorcarea altor nave, îndeosebi a şlepurilor, prevăzută cu instalaţii speciale pentru remorcaj.

rândunică, s.f. — ultima dintre pânzele catargului, aşezată în vârful acestuia.

rondou, s.m. — întoarcere de 180° a vasului; manevră de schimbare a direcţiei unei nave; semn care indică o asemenea schimbare.

ruliu, s.n. — mişcare alternativă de înclinare a unei nave sau a unei aeronave în jurul axei sale longitudinale (la dreapta şi la stânga, spre deosebire de *tangaj:* vezi).

S

sabord, s.n. — deschizătură în pereţii laterali ai unei nave, care foloseşte la aerisire, la încărcarea şi descărcarea mărfurilor, pentru scurgerea apei.

sart, s.n. — odgon de oţel sau cânepă ce serveşte la fixarea laterală a catargelor şi la prinderea scărilor care duc la *gabie* (vezi) şi *crucetă* (vezi). *sbarca,* vb. (italienism) — a debarca.

secund, s.m. — ofiţer care îndeplineşte funcţia de adjunct al unui căpitan de vas.

sextant, s.m. — instrument optic, folosit pentru măsurarea distanţei unghiulare între două puncte şi care are aplicaţie în astronomie, navigaţie şi aviaţie.

siflie, s.f. — fluier special, cu ajutorul căruia se dau diferite

semnale la bordul navei; sirenă.

sonetă, s.f. — aparat folosit pentru baterea pilonilor în pământ (pe fundul unei ape).

strai, s.n. — *par'ma* (vezi) cu care se leagă partea superioară a catargului de *pro*ră (vezi).

Ş

şaică, s.f. — 1. vas de dimensiuni reduse, cu pânze, cu fundul plat, servind la transportul mărfurilor şi persoanelor; 2. luntre făcută dintr-un trunchi de copac scobit, cu o singură vâslă, servind la pescuit.

şaland, s.n. — navă cu fundul plat folosită la transportul mărfurilor. *şalupă,* s.f. — mică ambarcaţiune cu motor, servind la transport. *şlep, s.n.* — vas plutitor, fără catarge, tras de un remorcher şi folosit pentru transportul mărfurilor.

T

tangaj, s.n. — mişcare alternativă de înclinare a unei nave sau a unei aeronave în sensul lungimii lor (înainte şi înapoi spre deosebire de *ruliu:* vezi).

tartană, s.f. — mică navă de transport şi de pescuit, prevăzută cu un catarg, o pânză triunghiulară şi cu *bompres* (vezi).

tec, teck, s.m. — arbore din India şi Oceania, cu lemnul foarte tare, folosit, în special, la construirea corăbiilor.

teoga, teugă, s.f. — punte superioară la prora unei nave. *timonerie,* s.f. — locul de pe bordul unei nave, unde îşi face serviciul *timonierul* (vezi).

timonier, s.m. — marinar însărcinat cu supravegherea şi ţinerea cârmei *(timonei)* unui vas de mare şi care transmite semnalele de legătură cu interiorul navei, cu alte nave sau cu coasta.

torpilă, s.f. — proiectil submarin care explodează la comandă sau prin atingere cu o navă.

torpilor, s.n. — navă de război, uşoară şi cu mare viteză, care atacă alte vase, mai ales cu *torpile* (vezi).

transbord, marfă venită cu marfă, care, pentru a ajunge la destinaţie,

a folosit mai multe mijloace de circulaţie.

*tranzit, bilet de*autorizaţie pentru scutirea de vamă a unor mărfuri care sunt în trecere printr-o ţară.

travers, s. n. — direcţia de 90° de la *prora* (vezi); *vântul de travers* — vântul care bate perpendicular pe bord.

tribord, s.n. — partea din dreapta a unei nave (privind în direcţia în care înaintează vasul).

trihandin, s.n. — corabie cu trei catarge.

triremă, s.f. — corabie cu trei rânduri de vâsle suprapuse,

folosită mai ales în antichitate.

trombă, ~ de ventilaţie — tub prin care se face ventilaţia în încăperile de jos ale unui vapor.

V

vela-straiului, — pânză legată de *straiul* (vezi) unui catarg. *velatură,* s.f. — totalitatea pânzelor unei corăbii. *velă,* s.f. — pânză de corabie.

vergă, s.f. — grindă, bară de lemn sau metalică, aşezată perpendicular pe catargul unei corăbii, pentru susţinerea pânzelor.

vinţ, s.m. — vinci: 1. *cric* (vezi); 2. aparat folosit pe bordul unei nave la ridicarea greutăţilor şi pentru manevrarea ancorei.

vira, vb. — a face o curbă din mers, a schimba direcţia (la nave).

Vira! — comandă marinărească prin care se indică ridicarea ancorei din apă la plecarea unui vas din port, iar în larg se cere schimbarea direcţiei. *Vira ancora!* — ridicaţi ancora!;

Vira de bord! — a se întoarce vasul dintr-un bord în altul! *voalier, velier,* s.n. — vas cu *vele* (vezi).

voltă, s.f. — manevră făcută de o navă cu pânze pentru schimbarea direcţiei bordului din care primeşte vântul; *Volta-n vânt!* — comandă marinărească prin care se indică executarea unei manevre pe un vas cu pânze pentru schimbarea direcţiei navei împotriva vântului.

voltă, a naviga în mers împotriva vântului făcând volte continue.

Z

zburător, s.n. — numele uneia din pânzele unui catarg; *verga* (vezi) de care este prinsă această pânză.

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

„Jurnalul de bord“, [...] deschide în literatura noastră un drum încă nebătut: impresiunile din viaţa mării prinse în forme literare de marinari culţi şi cu talent. Marina noastră fiind la începutul ei, este natural să nu fi existat la noi acest fel de literatură, care a dus în Franţa la cele mai înalte onoruri pe un ofiţer înzestrat cu un mare talent literar; acela a şi fost modelul marinarului nostru scriitor.

La 1 august, seara, pe la ora 10, bricul „Mircea“pleacă din Sulina, tocmai când pe mare se arătau semne de furtună. De-abia ieşit bine la larg, „Mircea“ este cuprins de o furtună cumplită, care îşi dezlănţuieşte furia, urlândfioros în jurul lui. Ofiţerul-scriitor povesteşte admirabil cum bricul nostru se rostogoleşte zbuciumat pe întinderea neagră şi zgomotoasă a mării, care se agită, se frământă din toate părţile, formându-se în dealuri negre cu crestele albe de spumă; ne spune ce făceau în timpul furtunii oamenii de serviciu ai vasului, ofiţerul de cart, comandantul, toată această mică lume care dă viaţă, minte şi înţelegere, în lupta cu valurile, acelei jucării minunate — care este bricul „Mircea“.

Întreagă această descriere a furtunii pe mare este plină de natural şi de viaţă.

„Mircea“ plecase spre Kersonez, dar vântul puternic l-a silit să se adăpostească în golful Kavarna. Crucişătorul „Elisabeta“, care plecase de la Constanţa spre a face împreună drumul tot spre Kersonez, întâlneşte pe „Mircea“ în plină mare agitată şi crezându-l că se abate din drum, s-a luat după dânsul cu grijă de frate mai tare.

Marinarul-scriitor ne poartă apoi la Trebizonda, Platana, Vona, Samsun, Sinope, şi peste tot locul

încântă pe cititorul care-i urmează povestirea cu descrierea poziţiunilor şi a oraşelor, cu caracterizarea locuitorilor. [...]

Sunt sfâşietoare, îngrozitoare, aceste povestiri, scrise atât de simplu şi povestite atât de pătrunzător. Nu poţi lăsa volumul din mână până ai ajuns la sfârşit şi atunci îţi vine să-l începi iar de la început.

Stilul colorat vioi dă căldură povestirii şi viaţă întâmplărilor povestite. Tânărul ofiţer de marină, care şi-a petrecut timpurile copilăriei „într-un oraş dinfundul Moldovei“ este înzestrat cu un puternic talent de descriere şi de povestire a celor ce singur a văzut, sau a auzit de la alţii. Dacă în orele şi zilele libere se va ţine cu dinadinsul să-şi cultive frumosul talent, putem spera multe frumoase opere de artă de la dânsul.

Şi cultura îi este necesară, mai ales spre a-şi curăţi limba de elementele rele cu care este pătată în această întâie scriere. Când zicem aceasta, facem natural partea cuvenită terminologiei tehnice de marină, care inevitabil trebuia să fie luată din limbile în care întâii noştri marinari şi-au făcut studiile. [...]

Am dat raportului asupra acestei scrieri o dezvoltare mai mare, tocmai din cauza marilor calităţi pentru care se cuvine să vă atragă atenţiunea asupra talentului întâiului nostru scriitor de literatură frumoasă de marină şi să vă propun să i se dea o parte din premiul „Adamachi“. Am arătat micile defecte, pentru ca autorul să le vadă şi să se vindece de ele în scrierile sale viitoare şi în noile ediţiuni ale acestui volum, pe care amândouă — şi scrierile şi ediţiunile — le doresc să fie multe — cât mai multe.

Ion BIANU: Jean Bart, „Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare". Raport pentru premiul Academiei, în Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XXV 1902—1903, Partea administrativă şi Dezbaterile, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice

„Carol Gobl“, 1903, p. 444—445, 451.

O literatură ireală *nu se poate. Realist sau ba, tot scrisul trebuie să fie tainica unire a unei realităţi trăite cu personalitatea care a trăit-o. Restul e modă, distracţie, pretenţie şi atât. În definitiv, necuviinţă, fiindcă necuviinţa nu e altceva decât nepotrivire. Şi, când între pretenţia d-tale de a lua ceva din sufletul meu, cititorul, pentru sufletul d-tale şi între ceea ce-mi dai este atâta nepotrivire, ce mai mare necuviinţă se poate?*

Toţi băieţii ăştia cu forma perfectă, copiată pe fereastră ca un desen greu pe care n-ai fi în stare să-l începi măcar de la d-ta, sunt în afară de viaţă, deci scrisul lor e în afară de literatură.

Şi, cu desfătare, te cufunzi totdeauna în citirea cărţilor trăite, pentru care, la capăt, rămâi recunoscător, adânc recunoscător autorului, care a cedat unei trebuinţe fireşti de a se mărturisi *— ceea ce se cheamă, în jargon critic, talent.*

Iată d. Eugeniu P. Botez, care nu face parte din nici o şcoală şi al cărui chip nu l-am văzut lângă frizura ori lângă coama nimănuia dintre aceia care cred că numai portretul îi poate explica şi completa. Acum câţiva ani — adică mulţi ani —> tânărul ofiţer de marină, care cetise pe Pierre Loti, dar nu ca să-l copieze, a dat pagini din impresiile şi amintirile sale. Ele au plăcut. S-a rătăcit asupra sa şi un premiu academic. Şi, în adevăr, volumul Jurnal de bord“, care se retipăreşte acuma, vădeşte o claritate de vedere şi o sinceritate de emoţie care merită toate laudele. Nici o manieră, nici un împrumut. E omul aşa cum era, la vârsta lui.

Era timid şi stângaci, şi aceasta constituia un farmec al scrisului său. Timiditatea înduioşează totdeauna, ea atinge adânc: ţi se cere ţie ceva pentru ca un suflet să se întregească, din propriile puteri care

însă nu îndrăznesc a păşi peste pragul vieţii sociale. Iar stângăcia — eşti totdeauna stângaci la cei dintâi paşi pe drumul tău, *pe când pe drumul tuturora atâţia sunt mai obraznici decât acela care l-a croit.*

În cursul anilor care au trecut, d. Botez a trăit. Jean Bart, tânărul încântat de privelişti exotice, a trecut prin durerea altora şi prin durerea lui însuşi. Şi, ca puţini alţii, el a înţeles că una explică alta şi că e om numai acela care a trecut prin amândouă.

A văzut la ceilalţi nedreptatea din fiecare zi, vechiul blestem al apăsării, şi forma trivială în care se îmbracă zilnic impietatea negării de drept, cel mai sacrileg act ce se poate închipui, l-a exasperat întâiul. Ar fi scris atunci o satiră; pe urmă un sentiment de neputinţă faţă de ceva aşa de vechi şi de mare l-a covârşit. Dar procesul sufletesc a mers mai departe, în logica vieţii. Criticul a cules din traiul său şi din al semenilor săi tot ce era curat şi sfânt, de la amintirile copilăriei până la cele mai sfinte momente ale tinereţii şi a căpătat, trăgând în jurul lor hotarul sacru pe care cei vechi îl trăgeau cu ceremonii misterioase de conjuraţie, în jurul cetăţii lor, adăpostul său. Iar de aici, cu un zâmbet de tristeţe, a arătat lumii ce este ea.

Se va găsi în volumul „Datorii uitate“, care va rămâne una din cărţile mari ale literaturii noastre, nu numai din cele mai pure pagini de simţire pe care le avem până astăzi, ci şi satira cea mai crudă a unei societăţi de vorbe, de glume, de vicii, de inerţie cinică şi sfidătoare care stoarce puterile unui neam fără a-i da nimic în schimb, ca un puternic copac, înfingându-şi rădăcinile până în fundul păturii hrănitoare pentru a nu da în schimb decât flori otrăvite, care distrug de jur-împrejur orice viaţă, şi nimănui nici o roadă.

D. Botez zice acestei noi cărţi: „documente omeneşti“. Desigur — şi, anume, pagini din cele mai expresive ale unui dosar teribil cu care vor avea a face vremile chemate să judece.

Nicolae IORGA: „Cărţi din viaţă — povestirile d-lui Eugeniu I? Botez (Jean Bart)“, în „Drum drept“, anul XI, nr. 20, 22 mai 1916, p. 297— 299.

Vechiul fel de a povesti simplu, în poziţii scurte, fără măcar atâta „artă ca la d. Agârbiceanu, cu multe naivităţi şi cu o continuă stângăcie simpatică, dar plin de mărturisiri adevărate, ori de e vorba de locuri străine pe care le vede marinarul, neştiind totdeauna ce e în dosul aspectului lor actual, ori de răsar amintiri înduioşate din viaţa sufletească, îl continuă şi ofiţerul de marină Botez, care iscăleşte„Jean Bart“. [...]

Din relaţiile cu sovieticii, Jean Bart îşi lua materia câte unei noi povestiri („Cu ruşii în Deltă“), în acelaşi timp când scria frumoasele amintiri din „Prinţesa Bibiţa“, cu tot ce cuprinde ca glumă şi ca tragedie din jocul cu sufletul bietei fete întârziate, sau paginile despre deltă, cu icoana femeii fermecătoare care se întoarce bătrână la „moşul“ ei — „în Deltă“, povestire la nivelul celor mai bune ale d-lui Sadoveanu.

N. Iorga: „Istoria litraturii româneşti contemporane". Partea a doua, Editura Minerva, 1985, p. 201, 276

Autorul volumului „Datorii uitate“ este bine cunoscut Academiei Române, care într-o sesiune trecută i-a acordat un premiu pentru volumul intitulat „Jurnal de bord“. Volumul „Datorii uitate“ ce d-l Jean Bart prezintă acum la premiul „Constantinide“ dovedeşte încă o dată că domnia-sa este unul din cei mai de seamă prozatori ai literaturii româneşti.

Marea însuşire a scrisului d-lui Jean Bart este simplitatea, naturaleţea, lipsa de orice artificiu, de orice meşteşugire. Cu mijloace extrem de simple, cu vorbirea de toate zilele ştie să pună stăpânire deplină pe atenţiunea cititorului.

Îţi pare, când începi să citeşti una din bucăţile

sale, că s-a aşezat cineva lângă dumneata şi a început să-ţi povestească.

Un scriitor nu ajunge la acest ton firesc, la această lipsă de preocupare de a-şi făuri un stil original şi particular, decât când a ajuns la deplina maturitate a talentului, — şi citirea fiecăreia din bucăţile cuprinse în volumul „Datorii Uitate“ dovedeşte că autorul a atins această culme.

Bucăţile: „Scrisorile tatei“, „Acasă şi-n război“, „În ziua despărţirii“ cuprind evocarea unor icoane duioase dintr-o viaţă patriarhală, senină ca şi stilul în care sunt scrise.

Volumul se încheie cu nuvela „După douăzeci de ani“, una din cele mai frumoase bucăţi din literatura românească. E povestea dragostei curate a unui tânăr pentru o femeie măritată, de lângă care pleacă în lume, fără s-o fi îmbrăţişat vreodată, dragoste de care şi după 20 de ani îşi simte sufletul îmbălsămat ca de un parfum nepieritor.

I. A. Brătescu-Voineşti: „Datorii uitate". Raport pentru Premiul Academiei, în „Analele Academiei Române", Seria II, Tom XXXIX, 1916—1919, Partea administrativă şi Dezbaterile, Bucureşti, Librăriile Cartea Românească şi Pavel Suru, 1921, p. 432.

Jean Bart are o fizionomie specială în literatura română. E unul din scriitorii noştri cei mai „occidentali“, prin problemele pe care le pune şi prin felul cum priveşte şi zugrăveşte viaţa.

Jean Bart este un om subţire, el face parte dintr-o lume unde viaţa de familie este o realitate, e un om cultivat, citit, umblat prin multe medii din ţară şi străinătate. [...]

O bucată ca „Datorii uitate“ este rară, dacă nu unică, în literatura noastră. Este un roman în rezumat sau, mai degrabă, un fragment dintr-un roman social, scris cu o maturitate de observaţie şi de gândire — mai ales în partea a doua care aduce aminte de

romancierii francezi de primul rang.

În schiţele sale marine, atât de limpezi şi de o perfecţie cu adevărat clasice, în paginile serioase şi duioase intitulate „Acasă şi în război“, în ascuţita şi emoţionanta nuvelă „După douăzeci de ani“, atâtea alte bucăţi, cititorul vede imediat că are a face cu un talent remarcabil, ajutat de tot ce poate da o îndelungată cultură sufletească.

În literatura română, unde atâtea talente puternice fac dureroasa impresie a unui deficit de intelectualitate şi de cultură, Jean Bart ne satisface cu echilibrul lui dintre forţa înnăscută şi însuşirile câştigate prin contactul cu gândirea vremii sale.

G. IBRĂILEANU: „Jean Bart“, în „Note şi impresii“, Iaşi, „Viaţa românească", 1920, p. 190—192.

D. Jean Bart este un scriitor consacrat de opinia publică, de critica literară şi chiar de Academie, căci în timpul din urmă, această instituţie încurajează şi literatura bună, pe lângă cealaltă.

În nuvela cea mai însemnată din acest volum, aceia care i-a dat titlul, autoril pune o problemă morală, care este un interesant caz de conştiinţă. Eroul său, ridicat din popor, îşi „uită“„datoriile“ către ai săi, până într-o zi, când o întâmplare i le trezeşte cu o chinuitoare remuşcare în suflet.

„Datoriile“ pe care le aveau toţi, dar mai cu samă cei ridicaţi din ţărănime; „uitarea“ lor, egală cu o trădare, când cei care le uitau erau fii de ţărani şi care era atât de frecventă, aproape regulă, — aceste „datorii“ şi această „uitare“ formau o problemă morală de o actualitate acută înainte de război, când ţărănimea, adică marea majoritate a poporului român, era în stare de sclavie.

Mai are vreo actualitate tema morală pusă de d. Jean Bart în nuvela sa? Dacă condiţiile traiului

material al poporului s-au îmbunătăţit, ori cel puţin s-au creat sau se întrevăd posibilităţi legale în vederea acestui scop, — viaţa intelectuală şi morală de la ţară nu e superioară celei dinainte de război. În privinţa celei morale stăm chiar mult mai prejos. Iată pentru ce mai poate încă fi vorba de „datorii“ faţă de ţărănime, datorii care se confundă cu datoria către ţară, poporul român fiind un popor alcătuit mai ales din ţărani. Căci bunul trai material nu poate fi scopul omenirii — dacă omenirea are vreun scop. Scopul este „lumină, mai multă lumină“. Bunul trai este numai un mijloc, condiţia de posibilitate a „sporului de conştiinţă“, ca să întrebuinţăm un cuvânt al d-lui Brătescu-Voineşti.

De un interes încă şi mai actual este acea parte a nuvelei, în care autorul zugrăveşte mediul din oraşul în care îşi plasează acţiunea — ilustrarea magistrală, prin scene şi portrete, a acelei stări de suflet „sud-est-europene“, care se numeşte, cu un termen vulgar dar expresiv, „pehlivănie“ şi care este cea mai urâtă a noastră plagă morală şi estetică.

Dacă partea întăia a nuvelei—istoria ridicării şi dezrădăcinării omului rural — este cam grăbită, şi de o compoziţie cam şovăitoare, apoi partea a doua — zugrăvirea mediului orăşenesc, a egoismului, feroce în indiferentismul lui total pentru suferinţele altora, a juisării şi a cinismului stâlpilor şi stâlpuşorilor societăţii — e admirabilă. O îmbulzeală de tipuri diverse, redate în trăsături cu neputinţă de uitat; un caleidoscop de medii variate, care se întregesc unele pe altele, dând aspectul sumar dar complet al societăţii noastre din oraşe; o observaţie ascuţită, un humor şi un comic irezistibil. Această parte a nuvelei conţine pagini de un realism lucid, vioi şi sprinten, care amintesc pe Alphonse Daudet.

D. Jean Bart ştie să dea ficţiunii evidenţa realităţii palpabile. D-sa are calitatea rară de a spune lucrurile cu acea convingere şi cu acea simplitate, care

dau impresia sincerităţii scriitorului şi a veracităţii celor zugrăvite.

Stăpânit de subiect şi de problemă şi nu de dorinţa, răspândită azi ca o molimă urâtă, de a se ilustra, d. Jean Bart captivează cu aceeaşi putere, cu care captivează viaţa.

La această supunere la obiect contribuie mult o anumită particularitate sufletească a acestui scriitor.

D. Jean Bart, prin data când a început să scrie, prin concepţia de artă, prin problemele care-l preocupă, prin atitudinea faţă cu viaţa, are puncte comune cu literatura dintre 1880—1900, literatură de probleme, literatură cu caracter critic, literatură înclinată spre satiră.

Caracterul acestei literaturi este nemulţumirea. Nemulţumirea provocată de situaţia scriitorului în societate şi (sau ori) de mizeriile celor mulţi.

La unii a predominat, conştient sau inconştient, aparent sau „printre rânduri“ nemulţumirile lor. La alţii, nemulţumirile altora, ale celor „umiliţi“şi „ofensaţi“. Psihologia celor dintăi e zugrăvită de pildă în „Dan“ [de Al. Vlahuţă], ca să numim opera, unde această stare de suflet e redată mai complect. Această categorie de scriitori critică, atacă cu predilecţie pe „triumfători“ şi exaltează meritele nerecunoscute şi nerăsplătite ale intelectualilor, în specie ale scriitorilor. Iar prin simpatie, comprehensiune, solidarizare în faţa duşmanului, ei îmbrăţişază şi nemulţumirile claselor nedreptăţite, din care uneori însişi îşi trag originea. Scrisul lor ia adesea tonul satirei. Satira lor e răutăcioasă, exasperată, uneori nedreaptă, prin exagerare sau generalizare, pentru că are ca motiv, şi s-ar putea zice fără joc de cuvinte ca motor, necazul lor, ranchiuna lor, invidia lor de oameni subţiri şi merituoşi, adânc jigniţi şi nedreptăţiţi într-un mediu inferior şi obtuz.

Alţii, mai puţini, recrutaţi mai ales dintre

socialiştii de atunci (deşi unii dintre socialişti au fost tot „egoişti“), dintre naturile cu adevărat socialiste, n-au plecat niciodată în critica, în satira lor de la nemulţumiri personale, ci de la nemulţumirile altora. D. Jean Bart face parte dintre aceştia. El nu se zugrăveşte în personagiile din nuvelele sale: nu pune nimic din afectivitatea sa în ele decât ceea ce are comun cu ele. D. Jean Bart este atât de obiectiv, încât chiar atunci când abordează un gen prin definiţie subiectiv, ca în „Jurnalul de bord“, el nu-şi etalează personalitatea sa intimă. În acest„Jurnal“, care i-a creat reputaţia literară, d. Jean Bart zugrăveşte peisagii, oameni, exprimă idei şi judecăţi, e tot obiectiv.

Cu alte cuvinte, deşi prin unele caractere face parte din epoca romantică 1880—1900, d. Jean Bart nu este un romantic. Nu este romantic, pentru că nu pleacă de la nemulţumirile sale şi pentru că nu este un pesimist, ceea ce în ultima analiză e unul şi acelaşi lucru, exprimat prin termeni diferiţi. Nu e romantic apoi, pentru că nu e un suspinător după trecut. Dar aceasta e a treia formulă, pentru a spune că nu e pesimist. D. Jean Bart e un „progresist“. Iar un nemulţumit de societate — un critic social — şi un progresist e, de obicei, un realist. Şi, în adevăr, d. Jean Bart e un realist în toată puterea cuvântului.

Dar realismul d-lui Jean Bart, prin observaţia calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii şi mai cu samă prin stil, are un caracter clasic. (Realismul şi clasicismul nu sunt noţiuni contradictorii ca romantismul şi clasicismul.) Prin aceste însuşiri d. Jean Bart e în tradiţia prozei moldoveneşti dinainte de 1880...

Acest caracter clasic *este strâns de un anumit mediu, de o anumită clasă, de o anumită viaţă, care au dat sufletului acea măsură şi acel echilibru, pe care le preţuim la un Negruzzi, Alecsandri, Gane — şi la*

strănepotul lor Jean Bart. Copil însă al vremurilor moderne, amestecat într-o viaţă mai zbuciumată şi influenţat de literatura timpului său, mai complicată, mai „chinuită“, d. Jean Bart are în scrisul său câteva caractere de altă natură, care arată influenţa realismului contemporan.

Psihologia indicată mai sus explică şi erotismul d-lui Jean Bart din nuvela „După douăzeci de ani“, a doua bucată importantă din volumul de care ne ocupăm acum. Această nuvelă e un rezumat de roman (în literatura noastră, încă începătoare, rezumatele de roman sunt frecvente).

„După douăzeci de ani“ e istoria unei iubiri pasionate, aprinsă în două suflete de o extremă delicateţă, o iubire abia mărturisită şi, de la început, nenorocită din cauza scrupulelor celor care se iubesc şi a imixtiunii unui moralist inoportun şi stângaci, — şi, apoi, „după douăzeci de ani“, descoperirea bărbatului că femeia nu l-a putut uita şi că ar fi gata să-i închine viaţa. Deşi intriga nu e lipsită de peripeţii, deşi analiza e minuţioasă şi subtilă, această nuvelă-roman, prin subiect şi prin atmosfera de melancolie, are rezonanţa unei poeme şi, prin toate aceste caractere, ne aduce aminte de „Ape de primăvară“.

Dar ceea ce dă acestei nuvele un loc deosebit în literatura noastră e distincţia subiectului şi a tratării. Erotismul este piatra de încercare pentru distincţia sufletească a unui scriitor. Şi din acest punct de vedere d. Jean Bart nu are un alt rival decât pe d. Brătescu-Voineşti din „în lumea Dreptăţii“ şi „Pană Trăsnea Sfântul“.

G. IBRĂILEANU: «Jean Bart, „Datorii uitate“», în „Viaţa românească", anul 1921, p. 419—421; reprodus în „Opere", vol. 3, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 54—57.

Nicăieri nu se desluşeşte mai bine calitatea de

călătorie. „Peste Ocean“, dezbrăcat de romantismul vremii şi al vârstei autorului, care îngreuia oarecum „Jurnalul de bord“, are un orizont impunător. Observaţia e adâncită de curiozitatea inteligentă a unui mânuitor de idei, iar realismul a devenit acea dorinţă pasionată de a prinde puterea inefabilă a ideii în forma concretă, acea sforţare de a stăpâni materia pentru a scoate din ea aspectele nenumărate ale inteligenţei, faţa multicoloră a problemelor sub care ni se prezintă lumea şi viaţa, ce e izvorul adevăratei originalităţi în artă. [...]

Momentele călătoriei se desprind şi se adună în jurul celor mai pasionante chestii de etică, sociologie sau moravuri, întrupându-se în grupuri şi personalităţi până la simbol. [...]

Descrierile sale sunt notaţii precise, îl simţi chinuit de nevoia de a găsi imaginea exactă, cuvântul unic ce trebuie să dea viziunea netă şi clară. De pildă, în descrierea Niagarei, pe care nici o proiecţie şi nici o descriere nu m-a făcut să o realizez atât de bine ca descrierea din „Peste Ocean“. Totuşi e în acelaşi timp o evocare a atmosferei de mister îngrijitor şi măreţ care-i dă un farmec poetic de mare putere. [...]

[Autorul] înţelege frumuseţea şi poezia muncii în această ţară a industriei şi a afacerilor şi, fără a se lepăda de cultul lumii noastre vechi, înţelege superioritatea acestei lumi tinere, îndreptată cu totul spre prezent şi viitor.

Isabela SADOVEANU: «Jean Bart (Eugeniu Botez), „Peste Ocean“» (Impresii de călătorie)», în „Adevărul literar şi artistic“, anul VII, nr. 293, 18 iulie, 1926, p. 1.

La o lungă distanţă de „Jurnalul de bord“, d. Jean Bart publică iarăşi o serie de note de călătorie. E foarte interesant, din punct de vedere al evoluţiei unei cariere de scriitor, de stabilit o paralelă între primul şi

al doilea volum. Fireşte, pentru a înţelege bine forma curbei descrisă prin această transformare, trebuiesc cetite toate nuvelele pe care le-a scris d-sa între cele două memoriale de călătorie. În primul, autorul, mult mai tânăr, e atras de natură. E mai liric, mai avântat în descriere, mai entuziast în faţa minunilor, mai curios în faţa misterelor. În al doilea e altul. Natura joacă un rol secundar sau nu-l preocupă decât într-atât întrucât are relaţiuni cu umanitatea. Omul cu organizaţiile şi producţiile lui îl interesează mai mult. Observaţia sa e mai potolită, ca a unuia care a văzut şi a auzit multe şi nu mai aşteaptă multe surprize. În schimb, maturiatea omului se vede din înţelegerea adâncă a aşezărilor şi a instituţiilor. Se înţelege că „Jurnal de bord“ conţine mai multă artă într-însa, fiindcă acolo se tratează lucruri complet gratuite, pe când în „Peste Ocean“, omul de cultură care e d. Jean Bart a făcut loc la observaţiuni, la documentaţie, la explicaţii şi s-a apropiat puţin de ştiinţă. E greu de clarificat genul acestor note de voiaj. Se apropie de Jules Huret prin vivacitatea, variaţia şi culoarea cu care sunt redate. Dar are în plus faţă de acesta — care nu era decât publicistul — ceea ce aduce artistul E. Botez: arta peisajului, pătrunderea psihologică şi, în plus, nu ştiu ce ton în descriere, care transformă o simplă întâmplare într-o pagină de „roman“. Astfel construită, cartea satisface şi arta şi ştiinţa.

Mihai RALEA: «Jean Bart, „Peste Ocean“», în „Viaţa românească”, anul XVIII, nr. 7—8, iulie—august 1926, p. 219—220.

Jean Bart e din această familie intelectuală occidentală. Poate fiindcă nesfârşitele călătorii pe care le-a întreprins şi care i-au îmbogăţit ştiinţa s-au îmbinat într-o ordonată complexitate. Poate că multiplicitatea profesiunilor pe care le-a îmbrăţişat i-au variat perspectiva şi mentalitatea. Poate că, în fine,

poziţia sa de intelectual, originar dintr-o clasă mijlocie, l-a aşezat la răscrucea comună de unde pornesc toate cărările. Această figură occidentală e preţioasă, prin raritatea ei, într-o literatură ca a noastră... [...]

Simţul critic al d-lui Jean Bart se percepe şi în formă. E greu de întâlnit la noi o compoziţie *mai perfectă. Elementele sunt bine indicate, înlănţuirea lor cauzată, gradaţia efectelor determinată de o savantă ascendenţă. Nici o urmă de prolixitate în aceste nuvele. Din contră, o* considerare *extremă ne dă câteodată într-o simplă schiţă un enorm material.*

Mihai RALEA: «Jean Bart, „Prinţesa Bibiţa"», în „Viaţa românească", anul XV nr. 7, iulie 1923, p. 124—125; reluat în vol. „Perspective", Bucureşti, 1928, p. 215, 217.

D-l Jean Bart a fost, credem, cel dintâi român care a călătorit ca scriitor în Statele Unite şi ne-a adus de acolo amintirea unei lumi memorabile din atâtea puncte de vedere. Categoria a mai căpătat de atunci câţiva reprezentanţi, dar autorul volumului de impresii „Peste Ocean“ a creat oarecum modelul genului şi a fixat trăsături esenţiale, pe care nu le mai putem găsi aiurea decât repetându-se.

Literatura d-lui Jean Bart este în celelalte scrieri ale d-sale un amestec dozat din fantezie şi lucruri trăite, ba chiar aceasta din urmă este vâna care le împrumută puterea ce înlănţuie şi convinge. Căci dacă sunt scriitori la care spectacolul şi întâmplările lumii, trecute prin sufletul lor, iau forme şi culori atât de subiective încât realitatea care le-a stat la bază devine greu de recunoscut, d-l Jean Bart face parte din clasa opusă, în care lucrurile văzute apar în formele nealterate ale primei impresii, chiar atunci când amintirea le dezgroapă din straturi mai adânci. Vreau să spun aşadar că planul unui memorial de călătorie

exista oarecum prefigurat în structura autorului căruia îi datorăm notele din „Peste Ocean“ şi că această operă izolează şi pune mai bine în lumină unul din izvoarele talentului său.

D-l Jean Bart a plecat în Statele Unite ca un călător curios şi experient, căci arta de a vedea şi de a reţine, de a izola aspectul caracteristic şi de a-l lega cu aspecte care îl întregesc şi-l pun într-o lumină mai vie, arta aceasta, care este făcută din răbdare, dintr-o energie modestă şi concentrată, din deprinderea de a-ţi reprima subiectivitatea şi care nu se poate învăţa decât din ostenelile unor drumuri lungi, d-l Jean Bart a avut prilejul să şi-o apropie într-o lungă carieră de călător şi marinar. Către Statele Unite d-l Jean Bart n-a plecat cu acel capital de documente, de descrieri şi date istorice care strică totdeauna plăcerea celui plecat pe drumurile largi ale lumii şi pe care unii scriitori le aduc înapoi în paginile care n-ar trebui să reţină decât urma unor descoperiri neîncetate şi a unei mirări care nu s-a istovit. Spiritul deschis, bunăvoinţa pentru noutate, atenţia care nu slăbeşte i-au fost de ajuns.

În Statele Unite d-l Jean Bart a văzut tot ce era în adevăr demn de a reţine. A văzut marile centre ale capitalismului american, organizaţiile industriale, şcoli şi localuri de distracţie, aspectele mai interesante ale naturii americane şi vestigiile vechii lumi a indigenilor pe care marşul victorios al civilizaţiei le încercuieşte şi le strâmtorează din ce în ce mai mult. A întâlnit apoi oamenii cei mai feluriţi şi cei mai caracteristici, pe căpetenia de industrie, pe graţioasa şi răsfăţata lady *pe bătrâna domnişoară mistică şi reformistă, pe specialistul ieşit la suprafaţă de marea învălmăşeală a oceanului social, printr-un efort neostenit şi vitejesc, pe chinezi şi pe negri, pe palidul emigrant care visează la locurile tinereţii lui, pe evreul moldovean şi pe ţăranul român plecat din Ţara Făgăraşului sau de pe*

Valea Oltului.

În acest furnicar omenesc, umanitatea este mai interesantă decât natura, şi privirea scriitorului o urmăreşte mai cu seamă pe ea în cadrul abstract şi steril al marilor oraşe. Grija de obiectivitate dă descrierii sale însuşirile unei precizii aproape ştiinţifice şi, pe treptele aceleiaşi obiectivităţi, ştie să reprime senzaţia pitorească în avantajul ideii generale. Căci aceasta este atitudinea de călător a d-lui Jean Bart: el vrea să ne instruiască instruindu-se. Problema socială este descoperită sub mica întâmplare petrecută în stradă sau în restaurant, şi sub aspectul fugitiv şi comun substanţa unei idei şi a unei generalizări este dezgrădinată şi scoasă la lumină. Astfel, volumul acesta de însemnări succinte şi puţin împodobite devine şi un fel de compendiu al întrebărilor mai de seamă pe care America le adresează cugetării sociale.

Contrastul pe care îl marchează Europa istorică, realizându-se în cultură superioară şi dezinteresată, dar ocupând o treaptă mai jos în progresul tehnic şi în formele moderniste ale vieţii, decât America, în care aceste avantaje se împerechează cu felul extenuant al unei munci care nu-şi hrăneşte omul decât pentru că îi cere şi ultima vlagă, a fost adeseori dezbătut.

În această alternativă d-l Jean Bart nu va lua o categorică atitudine căci situaţia sa de călător pătrunzător şi obiectiv nu-i impune mai întâi să nu aleagă, nu-i prescrie oare acel liberalism al spiritului care ştie a distinge binele de rău şi care se împiedică de a dori cu străşnicie distrugerea răului din grija foarte onestă de a nu sacrifica o dată cu acesta şi binele care este legat de el? D-l Jean Bart este un optimist şi un progresist social, şi entuziasmul său măsurat ştie să distingă în civilizaţia americană egalitatea mai mare dintre oameni, recunoaştere şi răsplata mai bună a meritului, care nu este însă acolo decât de un singur fel, o hărnicie şi chiar o bravură

care în puţină vreme a creat o civilizaţie fără precedent. Dar cealaltă faţă a medaliei ne este înfăţişată şi ea când autorul ne evocă pe directorul de întreprinderi refugiat pe vapor pentru a găsi o linişte imposibilă la el acasă, pe milionarul răsturnat într-un fotoliu şi degustând cu ochii închişi, la sfârşitul unei zile infernale, momentul unic al odihnei şi oarecum infinit sau primind confesiunea plină de anxietate a colegului care cu trei decenii înainte a plecat spre ţara succesului întrevăzut şi dobândit în adevăr, dar care acum nu mai doreşte decât înapoierea în patrie.

Optimismul Americii are astfel un revers: melancolia ei, şi poate că europeanul reţine mai ales pe aceasta din urmă când, încântat de tot ce a putut vedea „peste Ocean“, regăseşte cu o adâncă simţire de pace răgazurile mai lungi ale lumii vechi!. El înţelege că nicăieri mai desăvârşit ca în America omul economic n-a dezvoltat civilizaţia lui proprie; că adâncind pe această latură el a putut ajunge şi până la noi categorii morale, până la un concept nou al valorii şi demnităţii omului, dar neliniştile cu care el se înapoiază sunt tot atâtea omagii aduse artei şi cugetării: singurele forme în care viaţa omenească se completează pentru că numai în cuprinsul lor ea încetează să urmărească o altă ţintă.

1929

Tudor VIANU: «Jean Bart, „Peste Ocean"», în „Adevărul literar şi artistic", anul IX, nr. 456, 1 septembrie 1929, p. 7; reprodus în „Opere", vol. 3, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 48—50.

Modernismul de circ a izbutit să compromită poezia. Mai masivă şi mai tenace prin însăşi elementele ei, proza a rezistat cu mai multă bravură. Prozatorul de „avant-gardă“, cu gândul de a prezenta ceva extraordinar de nou, a cultivat naturalismul, cu desconsiderarea şi necunoaşterea totală a istoriei literare.

Faptul crud, decorul tern, întâmplarea stupidă, au fost speculate ca instrumente noi, fiindcă mâinile care au început să le întrebuinţeze nu au fost atât de subţiri încât să simtă de la pipăit rugina de secole.

Alţii au crezut chiar că pot compromite proza printr-o divagare fără sens, fără început şi fără sfârşit, legănând-o deasupra realităţii în atmosferă de poem în proză.

Totuşi proza nu a putut fi definitiv compromisă. Este şi explicabil. Dacă se poate face pe nebunul zece minute, — adică într-o poemă, nu se poate continua farsa aceasta o săptămână, sau o lună, adică într-o nuvelă. E uşor să păcăleşti lumea cu o scamatorie de scurtă durată. Şi de-aceea toată farsa s-a concentrat la versuri; cu mici excepţii.

Volumul d-lui Jean Bart aduce o atmosferă de proză „de dinainte de război". Nuvela sa e scrisă ca-n timpurile cele bune. Nu te opresc din cetire cuvinte strâmbe şi inventate care să-ţi taie răsuflarea ca un pumn în mijlocul pieptului, nici fraze întoarse pe dos cu verbul în cap, nici împerecheri de cuvinte de parcă stilul ar umbla cu-o opincă şi cu-o cizmă de lac, nici prezenţa unui spirit de epatare, nici un subiect de pe cealaltă lume şi nici o lipsă ucigătoare de subiect.

Nuvela d-lui Jean Bart e scrisă într-un stil curat lipsit de bombastic şi literaturism. D-saprezintă un tip clasic de nuvelă. Şi stilul d-lui Jean Bart ţine de clasic.

Realitatea, imaginea, literatura sunt dozate cu măiestrie. Nu are lirism de prisos nici cruditătţi. Istorisirea d-lui Jean Bart este aceea a unui om civilizat şi cult. Nu caută efectul. Nici nu-l urmăreşte. El rezultă ca ansamblul unei orchestre dintr-o sumedenie de instrumente care în sine îşi urmăreşte fiecare numai partitura proprie.

Cititorul român nu are nevoie de-o recomandare a d-lui Jean Bart. „Juranl de bord", „Datorii uitate", „Prinţesa Bibiţa"sunt volume care nu se pot uita, care

au compus ceva din fondul nostru sufletesc, şi de care, orice ar fi, suntem indisolubil legaţi.

Cariera de marinar ca şi aceea de medic au dat literaturilor mondiale un mare număr de scriitori de mâna întâia. Nu este desigur numai o întâmplare. Aceste două cariere deschid orizonturi largi, la real şi la figurat. Dau mari posibilităţi pentru sondări de adâncimi. Amândouă predispun sufletul la un mai strâns contact cu sine însuşi, la întrebări fără răspuns care-l înnobilează.

Cunoaşterea omului în neputincioasa lui alcătuire fizică, cu toate tragediile ei, este tot atât de vastă şi de cuprinzătoare de înţeles, ca şi cunoaşterea lumii acesteia călătorind mereu pe orizonturi care tencing în cerc perfect.

Apoi, mersul pe apă e mai tânăr ca mersul pe uscat, şi pentru atâta omenire, încă nepracticat vreodată. De aceea el poartă farmecul necunoscutului. Iar prin sine, prin acea luptă necurmată cu elemente formidabile, cu marea şi cu furia ei nestăpânită de nimeni, este totdeauna înfăşurată în nesiguranţă, în pericol de moarte, în epopeic.

Şi expresiile specifice au ceva autoritar şifermecător. Comanda căpitanului: „Toată lumea la bord. Echipaj la posturile de plecare. Sus schela, vira ancora, mola parâmele de la mal“ parcă e o altă limbă cu o deosebită putere de încântare, pentru noi, pietonii, cărora ni le spune d. Jean Bart.

D. Jean Bart a încetăţenit la noi istorisirea călătoriei pe mare, i-a creat atmosfera ei, parcă stranie, necunoscută desigur, plină de poezie, de gigantic. Istorisirea d-lui Jean Bart aduce astfel şi ceva din atmosfera occidentală care fatal domneşte în larg, iar nuvela ca şi stilul d-sale au ceva din vorbirea şi din farmecul unui om din altă ţară.

Aş putea spune chiar că d. Jean Bart este un marinar şi în literatură. Are siguranţa, bonomia,

încrederea, hotărârea, autoritatea şi ştiinţa scrisului fără moft, aşa cum se cuvine şi unui marinar în cariera lui.

Mai spun încă o dată, cu riscul de a reedita un adevăr prea banal: D. Jean Bart este cel mai occidental scriitor al nostru.

Şi stilul lui are o ponderanţă specială, plină de poezie fără să fie pompos, reţinut fără să fie uscat, şi este aşa de sigur încât parcă ar fi scris într-o limbă de mult formată. Iar în conţinut, proza d-lui Jean Bart este pe deasupra micimilor, e plină de generozitate şi adâncă înţelegere, de acea înţelegere pe care desigur nu o poate da decât un variat contact cu oamenii şi cu viaţa. Humorul şi tragicul se-mpleteşte laolaltă în nuvelele d-lui Jean Bart, ca-ntr-un fir de mărţişor, simbol al vieţii.

D. Jean Bart are apoi o rară putere de sugestie şi de descripţie. Zile lungi de contemplări, locuri veşnic noi, i-au educat ochiul deprins acum să sintetizeze caracteristicul care să spuie totul.

Iată din prima nuvelă „Fără permis de export“ descrierea unui cârd de boi adus în port pentru a fi îmbarcat:

„Sosirea neaşteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autorităţile de uscat şi de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheuri, turburase întreaga viaţă a portului.

Şi în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate în scrâşnetul macaralelor de la vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omeneşti — şedeau liniştiţi ca nişte sclavi filosofi, resemnaţi, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Între o movilă de cărbuni şi alta de pucioasă înconjuraţi de butoaie de coloniale şi baloturi cu manufactură, înşiraţi la linie, legaţi la conovăţ, boii rumegau domol, cătând în vid cu ochii lor blajini plini

de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau de cadrul nou şi arid în care poposiseră. Nici un petic de umbră, nici un colţ de verdeaţă. Copita nu scurma decât zgură şi cenuşe, pe linia ferată, străluceau ca nişte pilituri de aur fire de grâu scăpate din saci la încărcat. Şi vrăbiile, picând din zbor ca nişte gloanţe între şine, culegeau cu lăcomie firimiturile căzute de la masa portului bogat.

Numai când locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum şi în ploaie de scântei, părea că se repede orbiş în cireadă, boii, înfioraţi o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiţi unii în alţii, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii laţi cătând îngroziţi cu capetele întoarse. Iar coarnele lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c-un vuiet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s-au deprins boii şi cu asta.

Musculoşi, calmi, fără nervi, cu osătură robustă şi crupa lată, abia se clinteau greoi pe loc, cu mişcări leneşe ca pe nişte resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră şi umedă a nărilor deschise.

Rumegau în linişte“.

Toate cele opt nuvele din volum au în ele, ca tot scrisul d-lui Jean Bart, o adâncă melancolie, cu tristeţa vagă a unor amintiri; un dramatism voalat, în contrast cu o parte anecdotică plină de humor. Cetirea lor este o bucurie. Parc-ai întâlni un prieten pe care nu l-ai văzut dinainte de război şi pe care-l regăseşti, aşa cum îl ştiai, cu chipul şi cu sentimentele nete, nealterate de vremi care-au schimonosit.

Demostene BOTEZ: «Jean Bart, „Schiţe marine"», în „Viaţa românească", nr. 2—3, februarie-martie 1929, p. 123—126.

Puţini confraţi au meritat şi vor merita mai ales de aici înainte omagiile unei aduceri aminte de

discreţia, gingăşia şi rezerva la necrologul lui Jean Bart, un literat fără orgolii şi fanfaronade, netulburat de otrava călimării, liniştit pe poteca lui personală, nepizmăreţ, bun camarad cu toate vârstele, primitor în biblioteca şi inteligenţa lui, documentată la sursele contradictorii ale unităţii artistice şi intelectuale.

Cu o asemenea fire de plugar în câmpul spicului secerat, Jean Bart a fost un domn şi un boier al moşiei şi breslei, reprezentând în fiinţa lui socială pe bărbatul ascendenţei rafinate, fără transpunerea mohorâtă şi altoirea, în personajul omului supus maimuţărelei spectaculoase, a unei febre imitată din Daphnis împletit cu Raskolnicov, jumătate Adonis şi jumătate fecioară de cinematograf. Marinarul care a scris în cabina lui de secund, trecându-i continentele şi porturile pe dinaintea lucarnei, nişte note de călătorie rămase fără continuator, a văzut rasele şi civilizaţiile, secolele risipite unele peste coastele pustii şi altele în mările străbătute de vaporul lui, a păstrat în peisajul moral sfiala mărturiilor nedezminţite şi un tangaj al cugetării întristate, moştenit de la valuri şi nisipuri. Informat ca foarte puţini literaţi, pe viu, Jean Bart n-a adus din Orient pisicile şi costumele musulmane ale lui Pierre Loti, nici haşişul, nici cocaina.

Ne amintim de un drum neuitat, făcut din întâmplare cu Jean Bart pe o distanţă de două sute de kilometri cu trenul. Conversaţia lui stăpânită şi numeroasă, ajutată de o bună-creştere şi de o ţinută de mare gentelman, era fermecătoare. Puternicul echilibru sufletesc, delicateţea atentă, frumuseţea cuvântului şi aromele depărtate ale unui intelect care nu stătuse inactiv şi leneş, în timpul mersului secret prin catacombele cu grădini ale ideilor, colaborau la un stil de individualitate de felul prinţilor magnifici retraşi la căruntеţe într-o mănăstire de trapişti...

Ne pare rău să întrerupem însufleţirea pe care ne-o stârneşte fostul nostru vecin de canapea din

compartiment, cu gândul că el a murit.

1933

Tudor ARGHEZI: „Medalion Jean Bart“, în „Dimineaţa“, anul 29, nr. 9472, 14 mai, 1933, p. 3; reprodus în „Scrieri“, vol. 33, „Proze“, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 178—179.

Literatura lui jean Bart nu se integrează în mişcarea poporanistă numai prin faptul de-a fi fost publicată în paginile „Vieţii româneşti“, ci şi prin una din cele mai caracteristice nuvele. „Datoria“ programatică a poporanismului faţă de ţărani a îmbrăcat o expresie literară în „Datorii uitate“, în care urmărim curba unei dezrădăcinări.

Nuvela e scrisă în 1908 — adică în fierberea mişcării poporaniste. Scriitorul are, negreşit, şi altfel de literatură: debutul său se leagă de un „Jurnal de bord“, de însemnări sumare. Ceea ce e mai consistent în literatura lui Jean Bart nu e, de altfel, latura „socială şi „etică“, ci sunt două povestiri de dragoste trecută, sămănătorist, prin nostalgia amintirii („Prinţesa Bibiţa“, „După douăzeci de ani“).

Cu o suprafaţă atât de unită şi cu o invenţie atât de limitată, literatura scriitorului respiră onestitate, cuviinţă, proprietate, respectabilitate; lipsa unor calităţi excesive se topeşte în armonia decentă a oamenilor bine crescuţi, a căror conversaţie şi purtare odihnesc prin eliminarea riscului neprevăzutului. Ea s-a înălţat chiar la demnitatea unui roman bine compus, în care Sulina, cu viaţa ei cosmopolită, ia proporţiile unui Europolis (1933).

E. LOVINESCU: „Jean Bart“, în „Istoria literaturii române contemporane“. 1900—1937 (Compendiu), Bucureşti, Editura Socec, 1937, p. 204—205; reprodus în „Scrieri“, vol. 6, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 193—194.

Adevărata originalitate a uşoarelor însemnări din „Jurnalul de bord“ al lui Jean Bart (Eugeniu P Botez) este de a divulga într-o operă literară terminologia marinărească cu acea graţioasă savoare erudită ce aminteşte „Nautica“ lui Baldi. Aflăm de aci că pe punte răsună sifliile, *că lanţul ancorei se trage prin* nară, *răsucit pe* cabestan, *care e învârtit prin* manele. *Vasul are o* prova, *un* babord, *un* tribord, o pupa. *Când vântul suflă din* travers, *comandantul strigă* „gata de volta-n vânt“. *Oamenii se urcă în* arboradă, *un marinar stă în* gabie. *Ofiţerul de* cart *strigă* capul la compas *cu ochii la* linia de credinţă. *Vasele cu pânză au* sarturi, zburători, vergi, *o* randă, *o* salamastră, *o* rândunică, *o* vela-straiului, *o* crucetă, *un* bompres. *Marinarii ung* carena *bărcilor şi spală puntea cu apă din* ghiordele. *La* pic *sunt lumini albe, farurile au* eclat. *Ordinele sună:* vira... lunga... vira; bun cart înainte! bun cart înapoi!... bun cart peste tot!... banda tribord...; funda.

Nuvelele, mai degrabă nişte amintiri, foarte uşor rectificate, sunt ale unui scriitor sentimental, care arată pretutindeni simpatie pentru sălbăticiuni (oameni şi animale), în acord cu M. Sadoveanu şi cu toţi prozatorii epocii. Ca o culme de rezistenţă la civilizaţie se poate cita cazul lipovenilor din Deltă care vor să emigreze în Siberia de răul legilor: „Nu mai putem trăi aci, sunt prea multe legi. Nu mai e chip de stat din pricina legilor“. Ironia faţă de inutila complicaţie a vieţii civile, o strecoară autorul în istorii al căror agent epic este formalismul excesiv. O cireadă de bovine urmează să fie îmbarcată pentru Malta. Vameşul cere taxa de cheiaj, măsurând riguros locul ocupat de vite şi nu admite niciun fel de murdărie, lucru imposibil, observat cu blândeţe de unul din văcari. [...]

Înainte de îmbarcare, o vacă fată un viţel. De unde conflict cu autorităţile vamale, care pretind că viţelul nu poate fi transportat, nefiind prevăzut în

permisul de export. După lungă tensiune, nou-născutul e abandonat pe chei şi vaca, rezistentă, luată pe sus cu macaraua. Însă în zadar, căci sare în apă şi se întoarce la viţel. […]

Un vas român suferă mari dificultăţi la Liverpool, din cauză că a adus pe bord un câine. Animalele vii nu pot debarca în Anglia. Vasul e ţinut în carantină, inspectat de autorităţi, totul spre a se evita corcirea rasei canine britanice şi suferinţa ei prin turbare. Şi pe când marinarii şi cu bietul câine se chinuie din cauza pedanteriei legale, o misionară a Societăţii de protecţie a animalelor împarte echipajului broşuri de propagandă în favoarea ocrotirii câinilor („fraţii noştri minori“) *iar un cimitir canin face o ofertă de înmormântare pentru cel „mai fidel tovarăş al omului“.*

Nişte veterani de la 1877 sunt împroprietăriţi în Dobrogea. Când, după ce şi-au desfăcut toate bunurile din satul lor natal, se înfăţişează la locul de colonizare, li se arată că nu sunt trecuţi pe listă. Fără niciun ban, oamenii vor să se întoarcă acasă, dar nu li se dau bilete de tren, fiindcă Statul încurajează colonizarea, nu emigrarea. Oamenii mor de foame, încurcaţi de autorităţi, şi un profesor consătean al lor, umbla cu o listă de subscripţie prin oraş. Lumea refuză să subscrie sub cuvânt că „nu moare nimeni de foame în ţara românească“.

Unui ţăran autorităţile comunale îi fac, din răzbunare, act de deces. Când omul se înfăţişează să-şi plătească dările e dat pe uşă afară, ca mort, şi fiindcă dările rămân neplătite, averea e scoasă *în vânzare. Cutare funcţionar se convinge că omul e viu, dar nu-l poate crede având la dosar „acte în regulă că omul e mort, fără moştenitori“. Ţăranul face apel la justiţie, pierde mereu procesele, şi înfuriat înjură tribunalul. Atunci, deşi decedat, e osândit la închisoare, după care întâmplare, puţin scrântit, rămâne cu obiceiul inofensiv de a vârî capul pe uşa*

tribunalului şi a striga: huideo! ho! cu privile la imaginea Justiţiei legate la ochi.

Jean Bart este în bună măsură un amator, conştient de acest lucru, în înţelesul că scrie din plăcere şi pe apucate, fără ideal artistic formulat, fără a putea însuşi defini fiorul şi forma la care ţinteşte. Arta „trebuie să te captiveze, să te răpească" iar emoţia estetică se cuvine să fie turnată „în forme clare". Naratorul povesteşte şi descrie spontan, cu prea puţină atenţie asupra detaliilor. În vorbirea unui ţigan bătrân apar deodată expresii culte („că avea tot interesul *boeru ca să tragem greu la cântar... nu-i vindea cu cântarul ci îi plătea* aparte *după meşteşugul lor") ignorându-se acea sforţare inventivă ce face arta unui Sadoveanu. Descripţia, suficientă, evocă emoţia originară dar stă suspendată între o nobilă platitudine şi bănuiala unei viziuni personale:*

„Cu greu, înotând prin vegetaţia nebună, ieşirăm la lumină, de unde puteam, în libertate şi de la înălţime, să contemplăm splendida panoramă a Gibraltarului. În vale, subt noi, la piciorul stâncii, apar ca nişte jucării casele albe sclipind prin valurile de verdeaţă pătată de poleiala livezilor de portocali, de rodii şi naramze. Pe coasta înclinată, din verdele argintiu al măslinilor, regii plantelor, palmierii svelţi şi nobili, îşi arată penajele înalte; iar piramidele chiparoşilor se văd înşirate ca nişte candelabre antice pe aleile curate, spre măreaţa catedrală care domină micul oraş cosmopolit".

Aceste deficienţe artistice sunt compensate prin naturaleţa discursului şi un anume farmec personal.

G. CĂLINESCU: „Istoria literaturii române de la origini până în prezent", Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1941, p. 597—598.

Puncte de vedere poporaniste au formulat direct, în anumite scrieri ale lor, mai ales unii dintre

prozatorii ce au aparţinut după 1906 în întregime sau aproape în întregime „Vieţii româneşti[11]: Jean Bart, Spiridon Popescu, 1.1. Mironescu şi, fireşte, C. Stere, care şi-a publicat însă cele opt volume din romanul ciclic neîncheiat în preajma revoluţiei *târziu, după 1930. În nuvela sa „Datorii uitate“, Jean Bart a încercat să ilustreze literar ideea poporanistă de* datorie *formulată de Stere, în „Evenimentul literar“, şi de Ibrăileanu, în „Curentul nou“. O împrejurare îl obligă pe eroul nuvelei, profesorul brăilean Petre Corbu, să-şi aducă-aminte că datorează ceva ţărănimii năpăstuite, oferindu-i implicit posibilitatea de aşi plăti o părticică din datorii. Pe străzile oraşului, el întâlneşte consătenii veniţi tocmai din nordul Moldovei, în speranţa că vor primi, aşa cum li se promisese, pământ în Dobrogea. Nu numai că nu primesc nimic, dar li se refuză orice înlesniri în vederea înapoierii acasă, şi iată-i, astfel, flămânzi şi amărâţi, rătăcind într-un oraş necunoscut. Simţindu-se, în numele „păturii culte“, vinovat pentru lipsa de consideraţie cu care sunt trataţi ţăranii, Petre Corbu, după încercări infructuoase de a aduna bani printr-o subscripţie publică, sacrifică micile economii ale familiei, cu care va cumpăra consătenilor bilete de tren. Frumos gest, nimic de zis, dar el denunţă un mod cu totul îngust şi de ajuns de comod — un mod mic-burghez, sentimental — de înţelegere a „datoriei“ faţă de popor. E de remarcat însă, în nuvelă, realismul cu care este descrisă indolenţa tembelă a lumii burgheze din oraşul în care se petrece acţiunea, insensibilitatea ei la durerile celor mici, neştiuţi. […]*

Inspirate din lumea porturilor, a târgurilor şi satelor, cărţile lui Jean Bart, îndatorate în unele pagini influenţei poporaniste, conţin numeroase elemente de critică socială. Sunt biciuite birocraţia, corupţia, abuzurile, nedreptăţile protejate de regimurile din trecut, goana după avere, împilarea celor săraci. „O

protestare postumă“, bunăoară, este o schiţă în care se povesteşte cum unui ţăran plecat din comună i se întocmeşte din răzbunare de către notar şi perceptor un act de deces, întors la ale sale, omul se pomeneşte că pământul îi este înglodat în datorii, deoarece nu plătise impozitul. Vrea să-l plătească, dar nu se poate, întrucât este socotit mort. Pământul este vândut pentru neplata dărilor. „Umblă prin judecăţi ani întregi, ajunge la sapă de lemn şi se face văcar. Aceste înfrângeri îi rup echilibrul psihic şi în fiecare zi, la amiază, lasă vitele în câmp, se duce la tribunal, vârâ capul pe uşă şi strigă... Justiţiei: „huideo!... Ho!... Ho!... Chioaro!...“ în „Fără permis de export“ asistăm la o scenă comică, petrecută pe bordul unui vas: o vacă dintr-un lot destinat exportului fată tocmai în momentul îmbarcării. Căpitănia portului nu permite însă prezenţa viţelului pe vapor, pentru că nu există permis de export decât pentru vacă. Viţelul este dat jos, dar în aceeaşi clipă sare şi vaca. De aci, alte situaţii hazlii, ce acuză miopia birocratică a slujbaşilor de pretutindeni. „Cafeaua şefului“ trimite o săgeată împotriva venalităţii unor funcţionari. Povestitorul nu poate scoate de la vamă un pachet cu cărţi trimis din străinătate; şeful vămii îl amână în fiecare zi pentru ziua următoare. Abia după multă pierdere de timp află povestitorul că, pentru a putea primi pachetul, trebuie să aşeze lângă o ceaşcă de cafea, aflată pe masa şefului, câteva monede.

Dumitru MICU: „început de secol". 1906—1916. „Curente şi scriitori", Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 97—98, 387—388.

Î*nsemnările de bord din tinereţe fixează într-un limbaj sobru contururi în mişcare, fără capacitatea descriptivă a lui Pierre Loti sau a unui Pierre Mac Orlan. „întreaga coastă a Anatoliei apare scăldată de valurile mării, în lumina trandafirie a dimineţii. Te minunează frumuseţea coastei, aşa de variată, ca o*

dantelă măiastră, lucrată de o mână dibace“. Revenind din croazieră, marinarii revăd Constanţa într-o dispoziţie lirică : „Soarele apune, uitându-se înapoi spre portul ce rămâne mai lucitor şi mândru sub razele din urmă — aşa cum îl visăm s-ajungă în viitor“... Succinte referinţe mitologice şi istorice alternează cu impresii despre Rodos şi Kairmno, saturate de soare. Schiţele marine, în completarea „Jurnalului de bord“, nu mai au lumina intensă a sudului; mateloţi, pescari, hamali sînt în luptă cu rapacitatea patronilor.

Nuvela „Datorii uitate“, apărută în „Viaţa românească (1908), — schemă redusă a unui „roman complet“, nerealizat — ridică în spirit poporanist problema datoriilor *morale contractate de intelectuali. Sprijinit material de un colonel provenit din ţărani, Petre Corbu, de aceeaşi origine, a făcut studii universitare ajungând profesor de istorie la Brăila. „Nu se târa, dar nici nu încerca să zboare“. În biografia liniară a lui Corbu intervine o mică zguduire în momentul în care întâlneşte în port consăteni din Cuzăni, întorşi din Dobrogea, unde intenţionau să se fixeze. Omişi din listele de împroprietărire, fără posibilităţi de plecare spre vetrele părăsite, în Moldova, — la vederea lor sentimentul de* datorie *etică, aproape* uitat, *erupe. Tentativa de a obţine pentru sărmani transportul gratuit pe calea ferată nu dă rezultate. Disperat, Corbu retrage în acest scop banii puşi la păstrare în numele fiului său, făcându-şi* datoria *de conştiinţă. Teza poporanistă e demonstrată.*

Dincolo de soluţia filantropică a problemei sociale, nuvela implică episoade realiste. Simulând respectul legilor, comisarii aşteaptă mită. Primarul Nae „unchiul“, supranumit „Bazalt“, s-a îmbogăţit cu prilejul pavării oraşului. Directorul prefecturii organizează baluri filantropice, la care doamnele din societate apar în pitoreşti costume populare. „La orice

ocazie trebuie să fim patrioţi“. În aparenţă amabil, prefectul Jean Stroescu consideră afacerea pribegilor prin prisma interesului politic. „Ministerul dă ordine severe pentru a înlesni mutarea în Dobrogea, şi eu să fac contrariul (...). Ce-ar zice prefectul de Constanţa“... Privind lista de subscripţie, rentierul Dănilă Zălogeanu, „veneratul preşedinte al societăţii pentru protecţia animalelor“, izbucneşte:„Nu moare nimeni de foame în ţara românească... muncă domnilor! muncă! în străinătate cum trăiesc oamenii ?“. Cu excepţia lui Petre Corbu, celelalte personaje nu au contur. Supraevaluând semnificaţia nuvelei în ansamblu, G. Ibrăileanu remarca „zugrăvirea mediului orăşenesc,

a egoismului feroce în indiferentismul lui total pentru suferinţele altora“.

Ţăranii lui Jean Bart nu reţin atenţia. Un veteran cam taciturn e stimulat cu băutură să povestească întâmplări din 1877 („Bădiţa Gâlcă“). Notarul şi perceptorul îi pun gând rău ţăranului Andrei Penişoară. I se dresează acte de deces. Ca „decedat“, nu i se primesc dările şi în lipsă de moştenitori i se confiscă pământul. Privind statuia justiţiei, legată la ochi, omul, cu mintea tulbure, irumpe :„Huideo !... Ho !... Ho !... Chioaro !...“(„Oprotestarepostumă“). Critica militarismului e continuată în spiritul „Contemporanului“. Căpitanul Chiru ordonă unui soldat să apuce piciorul unui cal nărăvaş. Lovit puternic, omul rămâne infirm („Iapa căpitanului“). La „compania de torpile fixe“ de pe Dunăre se produce o explozie, şase soldaţi fiind sfârtecaţi. „Domnule căpitan —zice plutonierul—în raportul dumneavoastră să puneţi numai trei morţi, că aşa am trecut şi eu în procesul verbal. Ceilalţi trei se cheamă că-i avem deocamdată numai lipsă la apel, că tot nu s-a găsit nimic din ei ca să putem reconstitui cadavrele“ („Trei dezertori“).

În „Schiţe marine din lumea porturilor“ în primul plan trece anecdota. Situaţii neprevăzute, între ridicol şi patetic, fac din schiţa „Fără permis de export“ o mică satiră antibirocratică. O suta douăzeci de vite urmează să fie îmbarcate de la Constanţa pe un vapor cu destinaţia Malta. Cum o vacă dă naştere unui viţel, care deci nu figurează în „permisul de export“, lucrurile se complică. Un vameş scrupulos reţine corpul delict, vaca singură fiind urcată cu forţa pe vapor. Măsură zadarnică, deoarece, în momentul îndepărtării de chei, vaca sare în valuri, revenind lângă viţel. „Intrarea câinilor în Anglia e strict oprită“, sună titlul altei schiţe, vizând rigiditatea funcţionarilor britanici. Pentru că un câine, Machi, pripăşit pe un vapor românesc, nu fusese declarat autorităţilor portului, vasul e oprit în carantină. În Anglia, degenerarea raselor de câini trebuie evitată.

Intenţii de analiză a sufletului feminin sunt vizibile în două nuvele cu mai multă fantezie decât altele. Nefericită lângă soţul mai vârstnic, Geta Ulmeanu, dintr-un port dunărean, se confesează unui prieten, trimis pe neaşteptate în Italia, la specializare maritimă. Scrisorile adresate acestuia sînt dosite de un amic al marinarului, adevărul fiind dat la iveală prea târziu: „După douăzeci de ani“ (titlu existent la Al. Dumas). Prolixitatea e mai accentuată în „Prinţesa Bibiţa“.

Constantin CIOPRAGA: „Literatura română între 1900 şi 1918", Bucureşti, Editura Junimea, 1970, p. 526—528.

Comandorul de marină Eugen P Botez (1874—1933) se făcu cunoscut în literele româneşti sub numele căpitanului de vas al lui Ludovic al XV-lea, Jean Bart (1650—1702). Era fratele mai mare al lui Octav Botez şi a debutat cu un „Jurnal de bord, schiţe marine şi militare“ în 1901, cu note de voiaj pe ţărmul

Asiei Mici. Abia în 1926 publică alte note de călătorie în America („Peste ocean“). Nuvelele sale din volumul „Datorii uitate“ (1916) ilustrează teza poporanistă a emancipării ţăranilor prin devotarea intelectualilor. Un profesor de istorie din Brăila, Petre Corbu, se înduioşează de soarta ţăranilor moldoveni, omişi de pe listele de împroprietărire din Dobrogea, care vor să se întoarcă acasă şi n-au cu ce. Neobţinând transportul lor gratuit cu trenul, scoate banii puşi în păstrare la bancă şi achită el costul biletelor. Unui ţăran i se fac dificultăţi la plata impozitelor sub motiv că e decedat (i se întocmeşte un act de deces). E urmărit totuşi pentru neplata la timp a datoriilor şi i se vinde pământul. Ajuns văcar după judecăţi inutile, părăseşte zilnic vitele pe câmp, merge la tribunal şi strigă statuiei justiţiei: „Huideo! Chioaro!“Excesul de formalităţi birocratice este obiectivul principal al autorului. Vameşul nu tolerează pe vas un viţel nou-născut, deoarece nu e prevăzut în permisul de export. Coborându-l de pe vapor, vaca sare şi ea în valuri. Un câine împiedică acostarea unui vas românesc la Liverpool, deoarece nu fusese declarat autorităţilor portului care cred că animalul poate strica rasa câinilor englezi. Pescarii din deltă nu mai pot vieţui de mulţimea legilor („în Deltă“, „Schiţe marine din lumea porturilor“). Nuvela „Prinţesa Bibiţa“ (1923) are subiect de roman. Un Don Juan trimite, ca din partea altui ofiţer de marină, Radu, zis Solitaru, o scrisoare de dragoste tinerei Bibiţa Garoflide. Când Solitaru dispare, înecat, Bibiţa crede că s-a sinucis pentru ea şi se consacră pentru totdeauna amintirii lui.

Alexandru PIRU: „Istoria literaturii române“, Bucureşti, Editura

„Grai şi suflet — Cultura Naţională“, 1994, p. 157.

Jean Bart lasă pagini unde documentul omenesc

este impregnat de lirism discret şi caldă melancolie, credincios dezideratului exprimat cu francheţe într-un interviu din 1933: „Ca scriitor realist, fără multă fantezie, am încercat să redau lucruri văzute şi trăite“. Călătoria, materializată în toposul drumului, vertebrează scrierile acestui observator ascuţit şi sentimental totodată, al cărui model este, nu întâmplător, marinarul francez Jean Bart. Marea polarizează atenţia marinarului şi scriitorului aflat pe „candida navă cu pânzele desfăcute“ sau pe transoceanicul modern. De fiecare dată însă bucuria plecării este însoţită de nostalgia ţărmului natal; ochiul înregistrează rapid Orientul exotic, de pildă, ca să se întoarcă apoi spre sine într-o reverie ce primeşte tenta romantică în deplină consonanţă cu locurile. Trebizonda, Platana, Vona, Samsun, Sinope punctează primul Jurnal de bord“ (1901), oferindu-i o bogată paletă coloristică, dar şi senzaţia de „somn greoi şi potolit în care zac adâncite toate aceste oraşe asiatice“. Între ele, Trebizonda, „imens amfiteatru, se înalţă pe coasta unui munte verde, în care vezi înfipte casele albe, cu nenumăratele lor fereşti ferecate, cu cerdace largi, unele deasupra altora; şi sutele de minarete ale moscheielor, toate într-o neorânduială ciudată, totul în forme curioase şi bizare, în culori vii si diferite, pătate numai de umbra cea de un verde închis a chiparoşilor şi platanilor“. Amintirea istoriei strecoară — în detaşarea de peisaj — verdictul altui timp faţă de imperiul ce-şi trăia amurgul. Impresia amplificată de istorisirile şi evocările, uşor romanţate, auzite în Arhipelagul grecesc. Ediţia a doua a „Jurnalului de bord“ (1916) păstrează aceeaşi linie de mijloc, între descripţie şi istorie, meditaţia propriu-zisă fiind substituită de acompaniamentul mării de miazăzi. Creta, Rodos, Kalimno îi dau prilejul schiţării trăsăturilor caracteristice „ale acestei rase de sud: vie, nervoasă, uscată, geloasă, egoistă, nedisciplinată şi

expluzibilă ca o torpilă de fulmicoton uscat“. Tipologia umană reţine interesul în mod treptat, ea se preface în document omenesc, fie că ne aflăm „în Gibraltar“ (1923), „în Deltă...“ (1925), fie „Peste Ocean“ (1926), ultima relatare constituind o adevărată radiografiere a vieţii americane din primele decenii ale secolului. Mediul industrial e surprins exact („Pittsburg, ţara oţelului“), ca şi drama emigranţilor răspândiţi pe întregul spaţiu al Statelor Unite („Emigranţii“). Era firesc deci ca ficţiunea nuvelistică şi, mai târziu, romanescă să încorporeze „documentele omeneşti“, colorate de umanitarismul socialist al lui B. Viaţa militară de la 1877 sau de la începutul veacului („Scrisorile tatei“, „O înmormântare militară“, „Amintiri din manevre“ etc.), existenţa deseori tragică a pescarilor („Rătăcit“, „Cimitirul maritim“), observarea compasivă a necuvântătoarelor („Şoimul“, „Singură“), zugrăvirea caracterelor bovarice pe fundalul oraşului portuar („Prinţesa Bibiţa“, „După douăzeci de ani“), în sfârşit, problematica ţărănească, aşa cum apare în nuvela titulară din volumul „Datorii uitate“ (1916), completează tematica prozei sale scurte. Ea comunică, de altfel, prin tonalitatea generală şi fondul participativ, cu nuvelele semnate de Brătescu-Voineşti sau Gârleanu, aducând, în plus, o notă poporanistă. Astfel, concepută ca o schiţă de roman social, „Datorii uitate“ se centrează pe ideea datoriei intelectualului faţă de satul de unde a plecat. Profesorul Corbu foloseşte economiile fiului său pentru a-i ajuta pe ţăranii din Cuzăni. Gestul filantropic este motivat lincar, neconvingător, într-o epică tributară schematismului caracterologic. Filtrând elemente din biografia autorului, nuvela interesează însă prin realismul cert al unor episoade şi fixarea cadrului epic general. Documentele omeneşti încep să se transforme în personajele ce vor popula, mai târziu, unicul său roman, „Europolis“ (1933),

pregătit în acest mod de bruioanele schiţelor marine din „Jurnal de bord“ (1901) sau nuvelelor.

Mircea MUTU: „Dicţionarul scriitorilor români“. A-C, coordonat de Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, p. 200—2001.

Apreciate în epocă, dar şi postum, scrierile lui Jean Bart (Eugeniu Botez) au cunoscut numeroase reeditări, autorul lor numărându-se printre puţinii scriitori de la începutul secolului al XX-lea a căror operă n-a fost nici ignorată, nici contestată. Doar unele scrieri de călătorie au fost trecute temporar într-un con de umbră prin anii 1950—1960, când se alcătuiau liste cu scrieri cenzurate. Cu toate acestea, scriitorul n-a beneficiat până acum de o monografie. Opiniile, judecăţile de valoare, ca şi unele contribuţii biografice rămân izolate şi fragmentare în prefeţele şi cuvintele introductive la volumele reeditate. Acestora li se adaugă studiile de istorie literară, tratate, cursuri universitare, îndeosebi cele dedicate primelor decenii ale secolului XX, lucrări în care scriitorului Jean Bart i se acordă atenţie, uneori fără convingere, şi i se rezervă un spaţiu destul de restrâns, cel mai adesea când se analizează literatura de nuanţă poporanistă, cu toate motivele şi implicaţiile ei.

În ampla acţiune de valorificare a moştenirii literare, critica şi istoria literară au deopotrivă menirea de a readuce în actualitate opere pe nedrept uitate, de investigare exhaustivă a marilor clasici, precum şi de cercetare şi reevaluare a operei unor scriitori controversaţi, atât în ceea ce priveşte valoarea operei ca atare, cât şi apartenenţa lor la diverse grupări sau curente literare, chiar dacă scrierile lor, privite în ansamblu, nu le conferă autorilor un loc între marii clasici. Este cazul comandorului Eugeniu Botez, intrat în literatura

română sub numele de Jean Bart (pseudonim care l-a consacrat).

Cu o operă literară relativ restrânsă, însă inedită ca tematică şi orizont („Jurnal de bord. Schiţe marine şi militare“, 1901; „Datorii uitate. Documente omeneşti. Nuvele“, 1916; „Prinţesa Bibiţa“, 1923; „în Deltă...“, 1925; „Peste ocean. Note dintr-o călătorie în America de Nord“, 1926; „Schiţe marine din lumea porturilor“, 1928; „însemnări şi amintiri“, 1928; „Europolis“, [1933]), scriitorul Jean Bart a atras atenţia criticii literare încă de la apariţia primului volum, asupra operei lui pronunţându-se apoi G. Ibrăileanu, Ilarie Chendi, N. Iorga, M. Ralea, Ovid. Densusianu, Mihail Dragomirescu, E. Lovinescu, Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu, Perpessicius, Octav Botez, Şerban Cioculescu, pentru a nu cita decât nume reprezentative. Un moment important în destinul scriitorului — îndeosebi al romancierului —, l-a constituit primirea entuziastă de către G. Călinescu a unicului său roman, „Europolis“, când i se recunoaşte incontestabil autenticitatea talentului.

O prejudecată mai stăruie încă în interpretarea scrierilor lui Jean Bart. În cercetarea operei se porneşte de la înregimentarea scriitorului în mişcarea poporanistă, fără nuanţările şi delimitările necesare. Şi aceasta, datorită, în primul rând, faptului că şi-a intitulat una din scrierile sale reprezentative „Datorii uitate“ — titlu similar unuia din motivele fundamentale ale literaturii poporaniste: „datoria intelectualului faţă de popor“. Incontestabil, anumite opinii critice privitoare la „scriitorul poporanist“ Jean Bart au găsit ecou cât de cât, mai ales cele susţinute prin manualele şcolare, cursurile universitare sau ediţiile de largă popularizare. Ele nu potfi ignorate. Ar fi nedrept însă a le permanentiza sau a le prelua integral, continuând să ne oprim fragmentar sau unilateral doar la unele aspecte ale scrierilor lui Jean

Bart.

În lucrarea noastră am pornit de la opera scriitorului, luată în întregime, nuvela „Datorii uitate“, împreună cu alte câteva scrieri cu motive asemănătoare, reprezentând doar o secţiune din ansamblul scrierilor lui Jean Bart. Scrierile acestea subscrise motivului „Datoriilor“, confruntate cu Jurnalul de bord, „Notele de călătorie“şi cu „Europolis“, relevă tocmai afirmarea autorului, mai ales, în acele scrieri în care „Datoria“ încetează a mai fi un motiv obsedant, tezist. Este drept, întâlnim şi aici din când în când o coloratură vag poporanistă şi chiar sămănătoristă, dar aceasta ţine de incident, alta fiind nota dominantă şi grăitoare pentru scrisul lui Jean Bart.

Jean Bart aparţine ca formaţie începutului de secol XX (1900—1918), epocă având multe „puncte de sosire“, dar mai ales „de pornire“pentru marii scriitori care se vor afirma în deceniile trei-patru. Numeroşi scriitori bat acum la porţile literaturii, dar în mare parte vor rămâne doar figuranţi, aşa cum din pletora de reviste literare, cele mai multe vor avea o existenţă efemeră. Dar sunt anii cu cele mai numeroase tendinţe ireconciliabile din literatura română privind raportul tradiţie/inovaţie, „artă cu tendinţă“/ „artă pentru artă“sau referitoare la „specificul naţional“, la „sincronizarea cu fenomenul estetic european“. În acest climat literar s-au plămădit cele mai multe scrieri ale lui Jean Bart — fapt de care am ţinut seama în permanenţă în monografia noastră. […]

UN CREZ ARTISTIC
CLASIC ŞI UMANIST

„... M-au atras totdeauna claritatea, măsura şi echilibrul stilului clasic...“

Cercetarea cu atenţie a „mărturisirilor literare“, a interviurilor, a unor articole şi însemnări ne dezvăluie că Jean Bart a fost preocupat de problemele literaturii şi artei în general. N-a scris însă un studiu care să se ridice — prin informaţie şi profunzime — la înălţimea eseurilor unor confraţi contemporani. Opiniile lui despre literatură şi artă sunt rezultatul lecturilor, dar reprezintă mai degrabă propria-i experienţă scriitoricească. Nu s-a ridicat la o concepţie despre artă propriu-zisă. Opiniile lui în materie de artă literară definesc mai mult un crez literar decât o concepţie artistică. A fost însă consecvent cu ceea ce gândea şi credea.

Ancorarea artei în realitate constituie latura fundamentală a crezului său artistic: o operă de artă trebuie să aibă un mesaj realist şi nu utopic.

Scriitorul afirma că este în afara şcolilor şi curentelor literare, cu toate că, practic — în scurtele popasuri ieşene ce i le îngăduia viaţa de ofiţer de marină —, a frecventat cenaclul „Vieţii româneşti“ şi a publicat numeroase scrieri în revistă, iar pe G. Ibrăileanu l-a socotit îndrumătorul cel mai avizat al vieţii literare din epocă. Implicit a acceptat „poporanismul“, dar nu ca ideologie, ci doar ca „atitudine de simpatie fată de ţărănime“.

Apreciind scrisul ca o muncă trudnică, pentru care trebuie să ai răgazul necesar, Jean Bart regretă timpul petrecut pe alte tărâmuri străine creaţiei literare, pentru că — după propria-i mărturisire —,

cele mai intense mulţumiri sufleteşti din viaţă le-a avut de la puţinul ce a izbutit să producă în arta scrisului.

Unul dintre prietenii apropiaţi, M. Sevastos, ne mărturiseşte cât de rar şi cât de migălos elabora scriitorul: „Fiindfoarte ocupat, Jean Bart scria numai noaptea şi în lunile de vacanţă. Lucra încet, greu, migălos". A scris însă numai când a simţit că are ceva de spus, de comunicat prin arta condeiului. Combătând originalitatea cu orice preţ şi inovaţia formalistă, şi-a fixat drept principii călăuzitoare claritatea şi armonia, aşa cum afirmă într-un interviu acordat „Adevărului literar şi artistic" în 1926: „Am oroare de confuzie şi de scrisul nebulos... Emoţia estetică îmi place s-o găsesc turnată în forme clare, simple, în proporţii armonice. Cel ce are o idee limpede în minte, tot limpede o va da şi în scris. Mi-am făcut ucenicia pe vremea curentului realist, m-a atras totdeauna claritatea, măsura şi echilibrul stilului clasic".

Opţiunea scriitorului nu trebuie înţeleasă însă ca o absolutizare a clasicismului şi nici a tradiţiei, chiar scrisul lui nefiind străin de elemente înnoitoare, ba chiar câştigând nu o dată o alură modernă în pas cu veacul, nu însă modernistă. De altfel, în acelaşi interviu, scriitorul ţinea să menţioneze că îi plac atât „scriitorii vechi", cât şi „unii dintre cei mai moderni", după cum „admira" pe alţi scriitori, „deşi nu-i plăceau".

În concepţia lui, un curent literar, o şcoală nouă nu se pot impune urmând neapărat o „modă". Moda se demonetizează, nu de puţine ori arta, urmând modei, a devenit "preţioasă, convenţională, scâncitoare, libertină sau abracadabrantă".

Vedea însă în „clasicism" şi îndeosebi în „clasicismul antic" modelul de urmat, izvorul de la care arta îşi ia în permanenţă resursele, tinereţea înnoitoare: „...Numai prin întoarcerea la studiul

clasicismului antic s-a ajuns la o înnoire a gustului public, la frumos şi la adevăr“. Lucrări de istorie literară mai noi au subliniat caracterul „clasic“ al scrisului lui Jean Bart.

Scriitorul se declara adeptul unei arte care să exprime aspiraţiile cele mai nobile ale epocii care a generat-o şi să fie călăuzită, în egală măsură, de principii etice şi estetice: „întotdeauna şi pretutindeni literatura a fost oglinda timpului. În cadrul creaţiei artistice trebuie să se îmbine în chip armonic binele *şi* frumosul."

Ca membru corespondent al Academiei Române, i-a revenit misiunea de a face unele rapoarte sau prezentări la volume propuse pentru premiere. Parcurgerea lor ne demonstrează gust artistic în aprecierea operei confraţilor, însă fără implicaţii spre teoretizare. Acelaşi lucru ni-l dezvăluie şi puţinele articole în care îşi exprimă opinia despre pânzele cu tematică marinărească ale unor pictori ai epocii.

Într-un profil critic dedicat scriitorului în 1920, G. Ibrăileanu — cu autoritatea-i recunoscută — găsea schiţele marine „atât de limpezi şi de o perfecţie cu adevărat clasică" *(s. n.). Iar un an mai târziu, într-un cuprinzător articol pe marginea volumului „Datorii uitate“ — prilejuit de cea de a doua ediţie, revăzută de autor —, Ibrăileanu revine asupra aceluiaşi aspect al operei lui, privită în ansamblu: „Dar realismul d-lui Jean Bart, prin observaţia calmă, prin lipsa de acumulare excesivă de detalii şi mai cu seamă prin stil, are un caracter clasic. (Realismul şi clasicismul nu sunt noţiuni contradictorii ca romantismul şi clasicismul.) Prin aceste însuşiri, d. Jean Bart e în tradiţia prozei moldoveneşti dinainte de 1880. Acest caracter clasic este strâns legat de un anumit mediu, de o anumită clasă, de o anumită viaţă, care a dat sufletului acea măsură şi acel echilibru pe care îl preţuim la un Negruzzi, Alecsandri, Gane, şi la*

strănepotul lor Jean Bart.“

CONSIDERAŢII FINALE

Lumea scrierilor lui Jean Bart rămâne o lume aparte, inconfundabilă, de care autorul poate fi mândru, fiind o lume a sa, proprie, neîmprumutată, nesugerată şi neinfluenţată de alţi scriitori clasici sau contemporani lui. Este un merit esenţial pe care şi-l poate dori orice creator de literatură, originalitatea *fiind nota definitorie a adevăratului scriitor. Autorul s-a oprit de la început asupra formulei artistice căreia îi va rămâne credincios, considerând-o el însuşi — fără modestie — proprie, originală: „Genul în care scriu... nu are nici un model".*

În literatura română, Jean Bart are o fizionomie aparte — este singurul scriitor care, în marea majoritate a scrierilor, a abordat lumea marină, opera sa fiind, laolaltă, „senină şi zbuciumată ca şi marea".

Substanţa scrierilor lui Jean Bart — în mare măsură şi romanul „Europolis" — o constituie experienţa directă a autorului: „cele văzute şi trăite". Invenţia epică nu a fost prea darnică cu Jean Bart. Ea se dovedeşte adesea săracă, dacă nu unilaterală, scriitorul fiind stăpânit de relatare, de povestire. „Evocarea", „amintirea" lasă cu greu loc imaginarului. În majoritatea scrierilor sale a surprins viaţa pe navă şi lumea oraşelor-porturi. Nu-i rămâne străin nici satul, însă vocaţia lui literară nu în această direcţie şi-a găsit deplina ei afirmare.

Specificul artei sale literare, fraza limpede, simplitatea, precizia şi sobrietatea scrisului au fost relevate magistral de G. Călinescu: „Arta lui Jean Bart este de o fermecătoare simplitate şi de aceea critica va întâmpina dificultăţi serioase în a o defini. Nu e nimic decât o apă întinsă, albastră, statică în totalitatea ei şi mişcătoare în fiece punct, fără subiecte mari, fără podoabe, plină de fineţe în

percepţia pe care o traduce sau dimpotrivă lucioasă prin stil; acolo unde fenomenul e de obicei întunecat nu e decât un singur element clar, fluid, ca sticla şi ca cerul.“

Fizionomia specială a Scriitorului era însoţită de aceea a Omului. Jean Bart era privit ca „om subţire“, „cultivat“, „cetit“, „umblat prin multe medii din ţară şi străinătate“, „occidental“. Contactul cu ideile înaintate ale timpului, cultura diversă — era un autodidact, cu o neostoită sete de lectură şi instruire — fac din scriitor o figură aparte în breasla literelor româneşti.

N-a fost un prozator prolific. Aparţinea acelei generaţii de scriitori care încă nu priveau creaţia literară ca o profesiune, ci ca un „oficiu sacru“. N-a dăruit literaturii decât puţinele clipe când s-a simţit ridicat deasupra contingenţelor cotidiene. Restul timpului, a fost un om al datoriei ireproşabile, în toate posturile încredinţate. A trăit, a muncit, a mers în ritmul vremii. Dar cu toate că nu a fost un profesionist în ale scrisului, Jean Bart se ridică deasupra multor scriitori fideli condeiului care şi-au făcut din scris o profesiune. Incontestabil, îi revine meritul de a fi „împlinit un gol în literatura românească“, aşa cum remarca Liviu Rebreanu —> de a fi fost un deschizător de drumuri. Opera lui dovedeşte talent şi sinceritate

— condiţii sine qua non pentru adevăratul artist. Jean Bart s-a dovedit a fi, în opera sa, un creator de viaţă autentică, în spiritul realismului, subscriind însă plenar esteticii clasice.

Cu toate că majoritatea scrierilor lui Jean Bart au văzut lumina tiparului după primul război mondial (şase volume, între care şi romanul Europolis*), scriitorul aparţine ca formaţie epocii literare de la începutul secolului al XX-lea. Ilustrative în acest sens ni se par cele afirmate de Demostene Botez pe marginea volumului „Schiţe marine din lumea porturilor“ (1928): „Volumul d-lui Jean Bart aduce o*

atmosferă de proză «de dinainte de război». Nuvela sa e scrisă ca-n timpurile bune. Parcă ai întâlni un prieten pe care-l regăseşti, aşa cum îl ştiai, cu chipul şi cu sentimentele sale nealterate de vremi.“

În anii în care îşi fac apariţia primele volume ale lui Jean Bart, proza românească şi-a îmbogăţit simţitor aria tematică: acum se afirmă în literatură M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu, Gala Galaction, C. Hogaş, urmaţi îndeaproape de I. Al. Brătescu-Voineşti, Emil Gârleanu, I. A. Bassarabescu. Tot acum îşi fac apariţia prozatorii I. I. Mironescu, C. Sandu Aldea, Spiridon Popescu, I. C. Vissarion, V. Demetrius, N. N. Beldiceanu, Al. Cazaban, Ioan Adam, N. Dunăreanu, Ion Dragoslav, Ion Gorun. În ciuda faptului că, la debut, critica literară îi asociase numele de acela al lui I. Al. Brătescu-Voineşti şi chiar de M. Sadoveanu, locul lui Jean Bart este în grupa de mijloc a acestor prozatori, loc spre care îl îndrituieşte creaţia sa literară privită în realizările ei majore.

Prozele lui Jean Bart — raportate la ansamblul prozei româneşti — nu constituie o operă de prim-plan: operele mari nu se pot crea „pe apucate, în orele libere“, cum mărturisea cu regret scriitorul însuşi. Om al datoriei, şi în primul rând al datoriei militare, i-a lipsit comandorului Eugeniu Botez acea „dăruire trup şi suflet pentru scris“, care ar fi putut fructifica, în opere cu mult mai prestigioase, întreaga experienţă de viaţă a marinarului şi călătorului, înzestrat în primul rând cu darul observaţiei sociale. Jean Bart rămâne însă un nume important pentru proza noastră, rămâne scriitorul autentic şi original, care a cultivat pentru prima dată în literatura română jurnalul de bord şi schiţa marină — acestea fiind pentru totdeauna legate de numele lui —, iar prin „Europolis“, care i-a încoronat opera, ne-a dăruit primul şi cel mai realizat roman al unui port românesc. Aducând în proza română „candida navă cu pânzele desfăcute“, o dată

cu terminologia marinărească, abordată pentru prima dată într-o operă literară, Jean Bart a încetăţenit la noi literatura vieţii maritime şi fluviale, a portului şi a largului marin.

Constantin MOHANU: „Jean Bart (Eugeniu Botez), Viaţa şi opera", Editura Biblioteca Bucureştilor, 2001, p. 3—4; 326—330.

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC....4
JURNAL DE BORD....13
JURNALUL DE BORD AL LUI JEAN BART....14
I Sulina, 1 august....15
II Pe mare, 2 august....21
III Pe mare, 4 august....28
IV Pe mare, 5 august....32
V Pe mare, 6 august....40
VI Trebizonda, 7 august....48
VII Trebizonda, 8 august....54
VIII Platana, 8 august....60
IX Vona, 11 august....67
X Samsun, 16 angust....76
XI Sinope, 26 august....83
XII Pe mare, 29 august....94
SCHIŢE MARINE....96
MOARTEA PILOTULUI....97
RĂTĂCIT....103
ŞOIMUL....111
SINGURĂ....116
DUPĂ FURTUNĂ....118
CIMITIRUL MARITIM....123
DIN AL DOILEA „JURNAL DE BORD”....129
ÎNTÂLNIRI ÎN ARHIPELAG....130
ÎN CRETA....146
DE LA RODOS LA KALIMNO....168
DATORII UITATE....183
DATORII UITATE....184
ÎN CUŞCA LEULUI....258
BĂDIŢA GÂLCĂ....271
DUPĂ DOUĂZECI DE ANI....278
PRINŢESA BIBIŢA....309
PRINŢESA BIBIŢA....310

ÎNTR-O SÂMBĂTĂ.....334
ÎN GIBRALTAR.....341
PRIVIND SCOARŢA PĂMÂNTULUI.....342
ÎN VEGETAŢIA NEBUNĂ.....346
O MICĂ REPUBLICĂ SUB PROTECŢIA MARII PUTERI BRITANICE.....351
ÎNTRE ALBION ŞI ANDALUZIA.....355
ÎN DELTĂ.....362
RĂTĂCIND PRIN DELTĂ.....363
CAFEAUA ŞEFULUI.....384
RAIUL-LUPILOR.....392
O PROTESTARE POSTUMĂ.....401
PRIMA DATĂ.....408
PESTE OCEAN.....417
LA NIAGARA.....418
MINCIUNILE LUI CHATEAUBRIAND ŞI LITERATURA AMERICANĂ.....424
PE MISSISSIPPI.....431
ÎNTRE ATLANTIC ŞI PACIFIC.....438
AUR.....446
ÎNTRE ROMÂNI.....452
YELLOWSTONE.....459
ŢARA MINUNILOR.....460
IZVOARELE FIERBINŢI DE LA MAMUT.....463
LACUL CASTORILOR.....467
În bazinul gheizerelor.....473
GIGANTUL STRĂNUTĂ.....476
ÎN FAŢA URŞILOR NEGRI.....478
PE LACUL YELLOWSTONE.....481
PIEILE-ROŞII.....487
SCHIŢE MARINE DIN LUMEA PORTURILOR.....493
FĂRĂ PERMIS DE EXPORT.....494
TREI DEZERTORI.....509
ESCADRA INTRĂ ÎN PORT.....518
INTRAREA CÂINILOR ÎN ANGLIA ESTE STRICT OPRITĂ 532
CARTEA DUNĂRII.....562

INTRODUCERE.....563
GLOSAR.....570
REFERINŢE ISTORICO-LITERARE.....582
UN CREZ ARTISTIC CLASIC ŞI UMANIST.....612
CONSIDERAŢII FINALE.....615
CUPRINS.....618

biblioteca scolarului

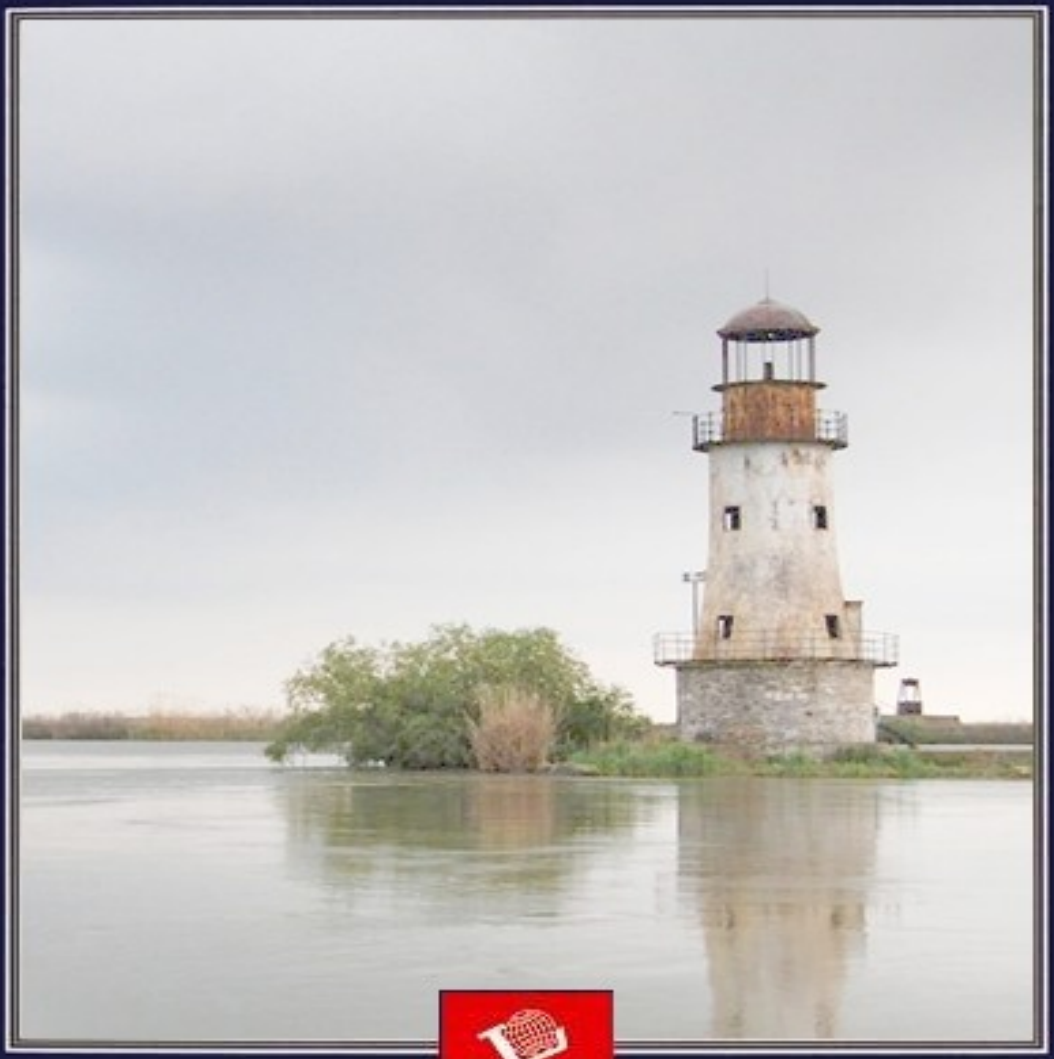

INTERNAȚIONAL